

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΙΕΡΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(DE CIVITATE DEI)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΔΑΛΕΖΙΟΥ
ΑΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

BIBLION XIII - XVIII

ΑΘΗΝΑΙ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὸ δέκατον τρίτον βιβλίον τοῦ παρόντος τόμου ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος παρέχει τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ θάνατος, εἰς τὸν ὁποῖον κατεδικάσθησαν οἱ ἄνθρωποι, ὀφείλεται εἰς τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν.

Εἰς τὸ δέκατον τέταρτον ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ ἐκ νέου περὶ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας. Ἀποδεικνύει, ὅτι ἐξ αὐτῆς πηγάζουν ὅλα τὰ παραπτώματα τῆς σαρκικῆς ζωῆς καὶ τὰ εἰς αὐτὴν παρομαρτοῦντα ἐπαίσχυντα πάθη, πρὸ πάντων δὲ δεικνύει, ὅτι ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης προέρχεται τὸ βδελυρὸν ἐλάττωμα τῆς μιαιρότητος, ὡς δικαία ποινὴ διὰ τὴν ἀνυπακοήν. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζει τὸ πῶς, ἐὰν δὲν ἡμάρτανεν ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἀνθρωπίνη φυλὴ θὰ ἠδύνατο νὰ διαιωνισθῇ ἄνευ οὐδενὸς σαρκικοῦ πάθους.

Ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ βιβλίῳ, ἀφοῦ εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα κεφάλαια ἐπραγματεύθη περὶ τῆς προελεύσεως τῶν δύο Πολιτειῶν, ἀφηγεῖται τὰς προόδους ἀμφοτέρων, ἀναπτύσσει δὲ τὸ θέμα τοῦτο, ἀναφερόμενος εἰς τὰ κυριώτερα κεφάλαια τῆς Ἱεράς Ἱστορίας.

Εἰς τὸ δέκατον πέμπτον βιβλίον τοῦτο ἐκθέτει πᾶν ὅ,τι ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Γενέσει ἀπὸ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Ἀβελ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ δεκάτου ἔκτου βιβλίου, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος ὁμιλεῖ περὶ τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεως τῶν δύο Πολιτειῶν συμφῶνως πρὸς τὰ Ἱερὰ Βιβλία ἀπὸ τοῦ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ἀσχολούμενος ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν Οὐράνιον Πολιτείαν, ἐκθέτει τὴν ἐξέλιξιν ταύτης ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ.

Ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ βιβλίῳ ἐκτίθενται αἱ πρόοδοι τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων καὶ τῶν προφητῶν — ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Δαυΐδ — μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὰς προφητείας τὰς γενομένας ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν βασιλέων, περιλαμβανομένας εἰς τοὺς ψαλμοὺς καὶ τὰ βιβλία τοῦ Σολομῶντος καὶ ἀναφερομένας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του.

Εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον βιβλίον ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς γῆϊνης Πολιτείας, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, ἀντιπαραβάλλων ταύτην πρὸς τὴν Οὐράνιον Πολιτείαν. Σχετικῶς ποιεῖται μνείαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένων προφητειῶν τόσον τῶν Συμβόλων ὅσον καὶ ἐκείνων τῶν προφητῶν, οἵτινες ἔγραψαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης : τοῦ Ὡσηέ, τοῦ Ἀμώς, τοῦ Ἡσαΐου, τοῦ Μιχαίου καὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τοὺς διεδέχθησαν.

Διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ τρίτου τόμου τῆς «Πολιτείας τοῦ Θεοῦ» (De Civitate Dei) ἐχρησιμοποιήσαμεν τὰς ἀκολουθούς πηγάς : α'), B. Dombart—A. Kalbi, Sancti Aurelii Episcopi De Civitate Dei, Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri MCMXXVIII, β'), Oeuvres Complètes de Saint Augustin Evêque d' Hippone, Traduites en Français et annotées par : Péronne, ancien professeur d' Ecriture Sainte et d' éloquence sacrée, Ecalle, Professeur au grand séminaire de Troyes, Vincent, Archiprêtre de Vervins, Charpentier, Docteur en Théologie, H. Barreau, Docteur ès Lettres et en Philosophie, chevalier de plusieurs ordres, Tome ving-quatrième, Paris, 1873. γ'), The City of God (De Civitate Dei) Volume two Saint Augustine, New-York 1944. δ'), La città di Dio a cura di C. Borgogno vol. II—II Edizione Edizioni Paoline.

Ἀθῆναι, 1955

ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

**Περὶ τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τοῦ θανάτου,
ὅστις ἐπηκολούθησεν.**

Ἀφοῦ ἐπραγματεύθημεν τὰ δυσχερῆ καὶ ἀκανθώδη θέματα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τάξις, τὴν ὁποίαν προδιεγράψαμεν ἀπαιτεῖ, ὅπως τώρα ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἢ μᾶλλον περὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων καὶ τοῦ θανάτου, ὅστις ἐπηκολούθησεν.

Ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασε τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπλασε τοὺς ἀγγέλους, ὅπως μὴ ἀποθνήσκουν ἁμαρτάνοντες, ἀλλὰ διὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν αἰώνιον εὐδαιμονίαν τῶν ἀγγέλων, χωρὶς ν' ἀποθνήσκουν, ἐὰν ἔμενον σταθεροὶ εἰς τὴν ὑπακοήν, τὴν ὁποίαν Τοῦ ὤφειλον, καὶ νὰ ὑποστοῦν, ἐν περιπτώσει ἀνυπακοῆς τὴν διακαίαν ποινὴν τοῦ θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Μοῦ φαίνεται, ὅτι θὰ ἦτο ἐπικαίρον νὰ ὁμιλήσωμεν ὀλίγον περὶ τοῦ θανάτου τούτου. Καίτοι ἀληθεύει, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος, ὑπόκειται οὐχ ἥττον ὅμως, εἰς ἓνα θάνατον, ὅστις εἶναι, τρόπον τινά, ἰδικός της. Πράγματι καλεῖται ἀθάνατος, διότι, σύμφωνα μὲ τὴν ὀντότητά της, οὐδέποτε παύει νὰ ζῇ καὶ νὰ αἰσθάνεται, ἐνῶ τὸ σῶμα εἶναι θνητὸν διότι δυνατόν νὰ στερῇται καθ' ὁλοκληρίαν ζωῆς καὶ διότι δὲν ζῇ ἄφ' ἑαυτοῦ καὶ μόνου. Ὅθεν ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς ἐπέρχεται, ὅταν ὁ Θεὸς τὴν ἐγκαταλείψη, ἀκριβῶς ὅπως ἀποθνήσκει τὸ σῶμα, ὅταν τὸ ἐγκαταλείπη ἡ ψυχὴ. Κατὰ ταῦτα θάνατος ὁλοκληρίου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ὅταν ἡ ψυχὴ, ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐγκαταλείπει τὸ σῶμα, διότι τότε πλέον δὲν εἶναι ὁ Θεὸς

ἡ ζωὴ της, ὅπως αὕτη δὲν εἶναι πλέον ἢ ζωὴ τοῦ σώματος, ὅταν τὸ ἐγκαταλείπη. Ὁ τοιοῦτος ὅμως θάνατος ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου συνοδεύεται ἀπὸ ἑνα ἄλλον, τὸν ὅποιον ἡ Γραφή ὀνομάζει δεύτερον θάνατον ⁽¹⁾. Ὁ Λυτρωτὴς ἐπισημαίνει αὐτὸν λέγων: «καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεννόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι» ⁽²⁾. Ἀφοῦ ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ παρὰ μόνον, ὅταν ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον συνδεδεμένη μὲ τὸ σῶμα, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρήσῃ περίεργον τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι τὸ σῶμα θνήσκει, δεδομένου ὅτι δὲν τὸ ἐγκαταλείπει ἡ ψυχὴ ποτὲ καὶ ὅτι μόνον αὐτὸ βασανίζεται. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ὑστάτην καὶ αἰωνίαν ποινήν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν διεξοδικώτερον ἀλλαχοῦ, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποθνήσκει, διότι δὲν ζῇ πλέον ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τοῦτο περὶ τοῦ σώματος, ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὴν ζωήν; Πράγματι, ἐὰν δὲν ἔζη, δὲν θὰ ἡσθάνετο τὰ βάσανα, ποὺ θὰ ὑποστῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ζωὴ, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἐμφανίζεται, εἶναι ἐν ἀγαθὸν καὶ ἡ ὁδύνη ἑνα κακόν, δὲν προκύπτει ἄρα γε τὸ ὅτι τὸ σῶμα δὲν ζῇ πλέον, ὅταν παύσῃ νὰ τὸ ζωογονῇ ἡ ψυχὴ, παρὰ μόνον διὰ νὰ πάσχη; Ἡ ψυχὴ ζῇ ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅταν ζῇ ἐναρέτως, διότι δὲν δύναται νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν ζωήν, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν καθοδηγῇ τὰ βήματά της, τὸ δὲ σῶμα ζῇ, ὅταν τὸ ζωογονῇ ἡ ψυχὴ, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν διάγῃ τὸν βίον της, δηλαδὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἢ ἄνευ Τούτου. Οἱ κακοὶ δὲν ζοῦν μὲ τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν ζωὴν τοῦ σώματος, τὴν ὁποίαν τοῦ μεταδίδει ἡ ψυχὴ, διότι αὕτη, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι νεκρά, δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγκαταλελειμμένη, διατηρεῖ οὐχ ἥτιον ἐν εἶδος ζωῆς, ποὺ εἶναι χαρακτηριστικῶς ἰδικόν της, καὶ τὸ ὅποιον δὲν χάνει ποτέ, διὰ τοῦτο δὲ τὴν καλοῦμεν ἀθάνατον. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν ἐσχάτην καταδίκην, μολονότι ὁ ἄνθρωπος δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ αἰσθάνεται, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ δὲν θὰ εἶναι εὐχάριστον τὸ συναίσθημά του, ἀλλὰ τοῦναντίον ὀδυνηρόν, ἡ Γραφή δὲν τὸ καλεῖ ἄνευ λόγου μᾶλλον θάνατον παρὰ ζωήν. Τὸ ὀνομάζει δὲ δεύτερον θάνατον, διότι οὗτος θὰ ἐπέλθῃ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν Θεόν ἢ τῆς ψυ-

---

(1) Τοῖς δὲ δειλοῖς καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι καὶ πόρνοις καὶ φαρμακοῖς καὶ εἰδολολάτραις καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὃ ἐστὶν ὁ θάνατος ὁ δεύτερος. Ἀποκ. κα', 8.

(2) Ματθ. ι', 28.

χῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὅθεν δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ πρώτου θανάτου τοῦ σώματος, ὅτι εἶναι καλὸς διὰ τοὺς καλοὺς καὶ κακὸς διὰ τοὺς κακοὺς, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, ὅτι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται διὰ τοὺς καλοὺς, δὲν εἶναι πλεονεκτικὸς δι' οὐδένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ θάνατος, ποὺ ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, εἶναι καὶ διὰ τοὺς δικαίους ποινὴ ;

Ἐν προκειμένῳ γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἐὰν πράγματι ὁ θάνατος, ποὺ ἐπέρχεται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, εἶναι ἓνα καλὸν διὰ τοὺς καλοὺς καὶ ἓνα κακὸν διὰ τοὺς κακοὺς, διότι, ἂν τοῦτο συμβαίνειν πράγματι, πῶς εἶναι ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν; Ἐὰν δὲν ἡμάρτανον οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, δὲν θὰ τὸν ὑφίσταντο διόλου. Πῶς λοιπὸν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ θάνατος καλὸς διὰ τοὺς καλοὺς, ἐφ' ὅσον προσβάλλει μόνον τοὺς κακοὺς, οἱ καλοὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ὑφίστανται διόλου. Διὰ ποῖον λόγον οἱ μηδεμίαν κολάσιμον προᾶξιν διαπράττοντες θὰ ὑφίσταντο ποινὴν; Διὰ νὰ λύσωμεν τὸ πρόβλημα τοῦτο, δεόν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι εἶχον πλασθῆ, ὥστε νὰ μὴ ὑπόκεινται εἰς οὐδὲν εἶδος θανάτου, ἐὰν δὲν ἡμάρτανον, ἀλλ' ὅτι ἁμαρτήσαντες, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ ποινὴ αὕτη νὰ ἐπεκτείνεται ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ γένους των. Θνητοὶ ὄντες, δὲν ἠδύναντο νὰ γεννοῦν παρὰ μόνον θνητούς, τὸ δὲ ἔγκλημά των ὑπῆρξε τόσον ὀλέθριον διὰ τὴν φύσιν, ὥστε ὁ θάνατος, ὅστις δὲν ἦτο πάρα μόνον ποινὴ διὰ τὸ ἁμαρτημά των, νὰ καταντήσῃ φυσικὸν φαινόμενον ἀκόμη καὶ διὰ τὰ τέκνα των. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἓνας ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται ἐξ ἄλλου ἀνθρώπου, καθ' ὃν τρόπον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ χῶμα. Τὸ χῶμα ἐχρησίμευσεν ὡς ὕλη διὰ νὰ διαπλασθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐνῶ ἓνας ἄνθρωπος, ποὺ φέρει εἰς τὸν κόσμον ἓνα ἄλλον εἶναι ὁ πατέρας του. Ὡστε ἡ σὰρξ δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν φύσιν μὲ τὸ χῶμα καίτοι ἀπὸ αὐτοῦ, ἐνῶ ἓνα παιδί δὲν ἔχει φύσιν διάφορον τῆς τοῦ πατρὸς του. Ὅθεν ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος εὗρίσκετο εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὅταν ὁ Θεὸς ἀπήγγειλε τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασίν Του εἰς αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκά του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ ἄνθρωπος, ἁμαρτωλὸς γενόμενος καὶ θνητός, ἐγέννησεν ἄλλον ἄνθρωπον ἁμαρτωλὸν καὶ θνητόν, ὅπως ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀμβλύνοιαν, οὔτε εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐκείνην, τὴν ὁποίαν

βλέπομεν εἰς τὰ παιδιὰ, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἠθέλησεν ὁ Θεός, ἢ εἴσοδος των εἰς τὴν ζωὴν νὰ εἶναι ὁμοία μὲ ἐκείνην τῶν ζώων. Διότι λέγει ὁ Προφήτης: «καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς». Καὶ κάτι περισσότερον: τὰ παιδιὰ ἐρχόμενα εἰς τὸν κόσμον, κάμνουν μικροτέραν χρῆσιν τῶν μελῶν των καὶ ἔχουν ἀσθενεστέραν αἴσθησιν παρὰ τὰ μικρὰ τῶν κτηνῶν, ὡς ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἐξυψοῦντο τόσον πολὺ ἀργότερα ὑπεράνω τῶν ζώων ὅσον κατ' ἀρχὰς ἦσαν κατώτεροί των. Ὅθεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δὲν περιῆλθε λόγῳ τῆς ἐγκληματικῆς πράξεώς του εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἀδυναμίας, εἰς τὴν ὁποίαν γεννῶνται τὰ παιδιὰ, ὅμως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶχε τόσον διαφθορὰ καὶ ἀλλοιωθῇ ἐν αὐτῷ, ὥστε ἡσθάνθη κάποιαν ἐπανάστασιν εἰς τὰ μέλη του καὶ ἔγινεν ὑποτελὴς τοῦ θανάτου, εἰς τρόπον ὥστε ἐγέννησεν ἀνθρώπους ὁμοίους πρὸς αὐτόν, δηλαδὴ ὑποτελεῖς καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον.

Ἀπαξ ἀπαλλαγέντα τὰ παιδιὰ, χάρις εἰς τὸν Μεσάζοντα, τῶν ἀλύσεων τῆς ἁμαρτίας, δὲν δύνανται πλέον νὰ ὑφίστανται παρὰ μόνον τὸν θάνατον ἐκείνον, πὺν χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ δὲν ὑπόκεινται ἐφεξῆς εἰς τὸν δεύτερον θάνατον, ὅπου ἡ ψυχὴ καταδικάζεται εἰς αἰῶνια βασανιστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Διατί οἱ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπαλλαγέντες τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ὑπόκεινται ἀκόμη εἰς τὸν θάνατον, ὅστις εἶναι ἡ ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ;

Ἀρὰ γε θὰ τεθῇ ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα, διατί, ἀφοῦ ὁ θάνατος εἶναι ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἐκείνοι, ἡ ἁμαρτία τῶν ὁποίων ἀπεσβέσθη διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὑπόκεινται ἀκόμη εἰς αὐτόν ; Ἐχομεν ἤδη ἀπαντήσῃ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἰς κάποιο ἄλλο ἔργον μας τιτλοφορούμενον: «Τὸ βάπτισμα τῶν παιδιῶν», ὅπου λέγομεν, ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι μία δοκιμασία τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἀκόμη, μολονότι ὁ δεσμός τῆς ἁμαρτίας ἔχει τεθῇ ἐκποδῶν. Διότι ἐὰν τὸ σῶμα καθίστατο ἀθάνατον εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα, ἡ πίστις θὰ ἐξησθένει. Πλὴν ὅμως ἡ πίστις δὲν εἶναι τριαύτη, παρὰ μόνον ὅταν ἐλπίζῃ κανεὶς ὅτι δὲν προσπίπτει ἀκόμη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του. Ἡ πίστις εἶναι ἐκείνη, πὺν θὰ μᾶς κάμῃ, ὥστε νὰ μὴ φοβούμεθα τὸν θάνατον, ὅπως εἶδαμεν τοῦτο εἰς τοὺς μάρτυρας, οἱ ὁποῖοι

δὲν θὰ ἐκέρδιζαν τόσας συντριπτικὰς κατὰ τοῦ θανάτου νίκας, εἰάν δὲν ἦσαν ἀθάνατοι. Ἄλλωστε, ποῖος δὲν θὰ προσέφευγε μὲ τὰ μικρὰ παιδιὰ εἰς τὸ βάπτισμα, ὅπως μὴ ἀποθάνῃ ποτέ ; Ὡστε κατ' οὐδένα τρόπον θὰ ἐδοκιμάζετο ἡ πίστις διὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀοράτων ἀμοιβῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ὑφίσταντο πλέον διόλου, διότι αὕτη θὰ ἐλάμβανε τὴν ἀμοιβὴν αὐτῆς εὐθὺς ἀμέσως, ἐνῶ εἰς τὸν νέον νόμον, διὰ μιᾶς χάριτος τοῦ Σωτῆρος μεγαλυτέρας καὶ θαυμασιωτέρας, ἡ ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένετο ἀντικείμενον ἀξιομισθίας. Ἐλέχθη ἄλλοτε εἰς τοὺς ἄνθρώπους : Ἐάν ἁμαρτήσετε, θ' ἀποθάνετε ⁽¹⁾. Σήμερον δὲ λέγουν εἰς τοὺς μάρτυρας : Ἀποθάνετε καὶ δὲν θ' ἁμαρτήσετε. Ἄλλοτε ἐλέχθη : Ἐάν δὲν ὑπακούσετε, θ' ἀποθάνετε. Σήμερον λέγουν : Ἐάν δὲν θέλετε ν' ἀποθάνετε μὴ ὑπακούετε εἰς τὸν Θεόν ⁽²⁾. Ὅ,τι λοιπὸν ἐφοβοῦντο πρότερον διὰ νὰ μὴ ἁμαρτάνουν, ὀφείλουν τώρα νὰ τὸ ὑφίστανται, διὰ ν' ἀποφεύγουν τὴν ἁμαρτίαν. Κατὰ ταῦτα, χάρις εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ποινὴ τοῦ ἐγκλήματος ἀποβαίνει ὄργανον ἀρετῆς, ἡ δὲ βάσανος τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἡ ἀμοιβὴ τοῦ δικαίου. Ὁ θάνατος, ὅστις ἦτο τότε τιμωρία διὰ τὴν ἁμαρτίαν, εἶναι τώρα ἡ τελείωσις τῆς δικαιοσύνης, τοῦτο ὅμως δὲν προτείνεται παρὰ διὰ τοὺς μάρτυρας, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ διώκται δίδουν τὴν ἐκλογὴν ἢ ν' ἀπαρνηθοῦν τὴν πίστιν των ἢ νὰ ὑποστοῦν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Οἱ δίκαιοι προκρίνουν πράγματι νὰ πάσχουν, πιστεύοντες ὅσα οἱ πρό-τοι ἄνόσιοι ἔπαθον, διότι δὲν εἶχον πιστεύσει. Ἐάν ἐκεῖνοι δὲν εἶχον ἁμαρτήσῃ, δὲν θὰ ἀπέθνησκον, οὗτοι δὲ θ' ἁμαρτήσουν, εἰάν δὲν ἀποθάνουν. Λοιπὸν ἐκεῖνοι ἀπέθανον, διότι ἡμάρτησαν οὗτοι δὲ δὲν ἡμάρτησαν ποσῶς διὰ τὸ ὅτι ἀποθνήσκουν ⁽³⁾. Ἡ πλάνη τῶν μὲν ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τῆς τιμωρίας, ἡ δὲ τιμωρία τῶν δὲ αἰτία ἀποφυγῆς τῆς πλάνης, τοῦτο δὲ ὄχι διότι ὁ θάνατος, ὅστις εἶναι ἓνα κακόν, ἀπέβη ἐν ἀγαθόν, ἀλλὰ διότι ὁ Θεὸς εὐνόησε τόσον πολὺ τὴν πίστιν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ θάνατος γίνεται μέσον μεταβάσεως εἰς τὴν ζωὴν.

---

(1) Καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἡ δὲ ἡμέρα φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Γεν. Β' 16, 17.

(2) Si mortem recusaveritis, mandatum transgrediemini.

(3) Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σκοτεινὸν καὶ πολύπλοκον. Ἡ Γαλλικὴ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

**Ὅπως οἱ κακοὶ ποδοπατοῦν τὸν νόμον ὅστις εἶναι ἀγαθός,
οὕτως οἱ ἀγαθοὶ χρησιμοποιοῦν καλῶς τὸν θάνατον, ὅστις
εἶναι κακός.**

Ὁ Ἀπόστολος μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δείξῃ πόσον ὀλεθρία δύναται νὰ εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἐὰν δὲν ἐπέμβῃ ἡ χάρις, δὲν ἐδίστασε νὰ καλέσῃ δύναμιν τῆς ἁμαρτίας αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν νόμον, ὅστις τὴν ἀπαγορεύει : «Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος» ⁽¹⁾. Ἡ ἀλήθεια τῶν λέξεων τούτων ἐδράζεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ κακοῦ αὐξάνει τὸν πόθον του ⁽²⁾, ἐὰν δὲν ἀγαπᾷ κανεὶς τόσον τὴν ἀρετὴν, ὥστε ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως του νὰ ὑπερνικᾷ κάθε ἀντίξοον πάθος. Ἀλλά, μόνον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μᾶς ὠθεῖ ν' ἀγαπῶμεν τὴν ἀρετὴν. Διὰ νὰ μὴ πιστεύωμεν ὅμως, ὅτι εἶναι κακὸς ὁ νόμος, διότι τὸν ὀνομάζει δύναμιν τῆς ἁμαρτίας, ὁ Ἀπόστολος εἰς ἄλλο χωρίον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀποφαίνεται ὡς ἀκολουθῶς : «ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία καὶ δικαία καὶ ἁγαθή. Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος ; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς» ⁽³⁾. Λέγει καθ' ὑπερβολὴν, διότι ἔχει ἐδῶ προστεθῇ καὶ ἡ παραβίασις τοῦ νόμου. Ἀλλὰ διὰ ποῖον σκοπὸν ἀνεφέραμεν ταῦτα ; Ἡ πρόθεσίς μας ἦτο νὰ δείξωμεν, ὅτι, ὅπως ὁ νόμος δὲν εἶναι ἓνα κακόν, ὅταν αὐξάνῃ τὴν ἀπληστίαν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἔτσι καὶ ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἓν ἀγαθόν, ὅταν αὐξάνῃ τὴν δόξαν ἐκείνων.

μετάφρασις τὸ ἀποδίδει ὡς ἀκολουθῶς :

«Les justes aiment mieux en effet souffrir en croyant ce que les premiers prévaricateurs ont souffert pour n' avoir pas cru. Si ceux-là n'avaient pêché, ils ne seraient pas morts et ceux-ci pêcheront s'ils ne meurent. Ceux-là sont donc morts, parcequ'ils ont pêché ; et ceux-ci ne pêchent point, parcequ'ils meurent».

⁽¹⁾ Α΄, Κορίνθ. ΙΕ΄, 56.

⁽²⁾ Εἶναι γνωστὸν τὸ «εἶναι γλυκύτερος ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς» καὶ τὸ «nefanda cupimus petimusque negata!»

⁽³⁾ Ρωμ. Ζ΄, 12 καὶ 13.

ποῦ τὸν ὑφίστανται : ὁ πρῶτος, ὅταν ἐγκαταλείπεται λόγῳ τῆς ἀδικίας καὶ δημιουργῇ ἀπλήστους, ὁ δεύτερος ὅταν γίνεται προθύμως ἀποδεκτὸς χάριν τῆς ἀληθείας καὶ δημιουργῇ μάρτυρας. Κατὰ ταῦτα, ὁ νόμος εἶναι ἀγαθός, διότι ἀπαγορεύει τὴν ἁμαρτίαν, ὁ δὲ θάνατος κακός, διότι εἶναι ἡ ποινὴ τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ κακοὶ κάμνουν κακὴν χρῆσιν καὶ τῶν κακῶν καὶ τῶν καλῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ καλοὶ κάμνουν καλὴν χρῆσιν καὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ἔπεται ὅτι οἱ κακοὶ μεταχειρίζονται κακῶς τὸν νόμον, ἂν καὶ εἶναι κάτι καλὸν καὶ ὅτι οἱ καλοὶ μεταχειρίζονται καλῶς τὸν θάνατον ἂν καὶ ὁ θάνατος εἶναι κάτι κακόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Περὶ τοῦ γενικοῦ κακοῦ τοῦ θανάτου, ποῦ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος.

Ὁ θάνατος δὲν εἶναι λοιπὸν καλὸς διὰ κανένα, δεδομένου ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος εἶναι κάτι πρὸς τὴν φύσιν ἀντιστρατευόμενον. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπέρχεται ἐνίοτε χωρὶς πόνους, ὅπως εἰς τοὺς αἰφνιδίους θανάτους, εἶν' ἓνα κακόν. Πάντως ὅμως, ὅταν κανεὶς τὸν συναισθάνεται καὶ τὸν ὑφίσταται, ὅπως πρέπει, δηλαδὴ μὲ τὴν καρτερίαν τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανοῦ, αὐξάνει μεγάλως τῆς ἀρετῆς τὸ βραβεῖον. Ὅθεν ὁ θάνατος, ὅστις εἶναι τιμωρία πάντων τῶν γεννωμένων ἐκ τοῦ Ἀδάμ, εἶναι πρόξενος δόξης διὰ τοὺς ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους, ὅταν τὸν ὑφίστανται διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν δικαιοσύνην, μολονότι δὲ εἶναι ἡ ποινὴ τῆς ἁμαρτίας, ἐνίοτε ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τὸν ἄνθρωπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τοῦ θανάτου, ποῦ ὑφίστανται διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν οἱ μὴ δεχθέντες τὸ βάπτισμα.

Ὅλοι οἱ θνήσκοντες διὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ λαμβάνουν, χωρὶς νὰ ἔχουν βαπτισθῇ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των, ἀκριβῶς ὡς ἐὰν εἶχον τύχει τοῦ βαπτίσματος. Ὁ εἰπὼν, ὅτι «ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος» ⁽¹⁾, τοὺς ἐξήρесе τοῦ κανόνος τούτου, ὅταν εἶπε ὅχι ὀλιγώτερον γενικῶς : «Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἑμοί ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ

(1) Ἰωάν. γ', 5.

ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς»⁽¹⁾. Ἀλλαχοῦ δέ: «Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν»⁽²⁾, ἰδοὺ δὲ διατὶ εἶναι γεγραμμένον: «τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ»⁽³⁾. Τί πολυτιμότερον ἐνὸς θανάτου, ὃ ὁποῖος ἀποσβένει ὅλας τὰς ἁμαρτίας καὶ καθιστᾷ ἀξιώτερα τὰ βραβεῖα τῆς ἀρετῆς; Πράγματι δὲν εἶναι ἄξιοι τοσούτου εὐεργήματος ἐκεῖνοι, οἵτινες, μὴ δυνάμενοι ν' ἀναβάλουν τὸν θάνατον, βαπτίζονται καὶ ἐγκαταλείπουν κατόπιν πλήρους ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τὴν ζωὴν, ὅσον ἐκεῖνοι, οἵτινες, καίτοι δυνάμενοι ν' ἀποσοβήσουν τὸν θάνατον, δὲν τὸ ἔκαμαν ὅμως, διότι προέκριναν ν' ἀπολέσουν τὴν ζωὴν των, ὁμολογοῦντες τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν παρὰ νὰ τὸν ἀπαρνηθοῦν βαπτισμένοι, μολονότι καὶ εἰς περίπτωσιν ἀκόμη, καθ' ἣν τὸν ἀπηρνοῦντο, φοβούμενοι τὸν θάνατον, τὸ ἔγκλημα τοῦτο θὰ ἐσυγχωρεῖτο διὰ τοῦ βαπτίσματος. Μήπως ἐκεῖνοι, ποὺ ἐθανάτωσαν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, δὲν ἔτυχον συγγνώμης δι' ἐν τοιοῦτον στυγερόν κακούργημα, βαπτισθέντες; Ἀλλὰ δὲν πρέπει ἡ χάρις αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, ποὺ πνέει ὅπου θέλει⁽⁴⁾ νὰ εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ ἐμπνεύσῃ ἓνα τόσον πρὸς τὸν Κύριόν μας σφοδρὸν ἔρωτα καὶ νὰ τοὺς κάμῃ, ὥστε νὰ μὴ τὸν ἀπαρνηθοῦν εἰς ἓνα τόσον μεγάλον κίνδυνον τῆς ζωῆς των μὲ μίαν τόσον μεγάλην ἐλπίδα συγγνώμης; Ὅθεν ὁ θάνατος τῶν μαρτύρων εἶναι πολὺτιμος, διότι ἡ ἀξία τοῦ θανάτου τοῦ Θεανθρώπου ἐξήσκησεν ἐπ' αὐτῶν τοσαύτην ἐπίδρασιν, ὥστε νὰ μὴ διστάσουν ποσῶς νὰ θυσιάσουν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὅπως τὸν ἀπολαύσουν. Ἐν τούτοις ἐξ αὐτοῦ δὲν προκύπτει, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀγαθόν, διὰ τὸ ὅτι ἐγένετο ἐνὸς τόσον μεγάλου ἀγαθοῦ ἢ αἰτία ὅχι λόγῳ τῆς ἰδίας ἀρετῆς του, ἀλλὰ διὰ τῆς βοηθείας τῆς χάριτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Οἱ ἅγιοι ὑποτασσόμενοι εἰς τὸ πρῶτον εἶδος τοῦ θανάτου, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὸν δεύτερον.

Μελετῶντες τὰ πράγματα ἀκριβέστερον, θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ

---

(1) Ματθ. ι', 32.

(2) Ματθ. ιστ' 25.

(3) Ψαλμ. ΡΙΕ', 5.

(4) «Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος». Ἰωάνν. γ', 8.

θνήσκοντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, δὲν τὸ κάμνουν παρὰ διὰ νὰ κατοχυρωθοῦν ἐναντίον τοῦ θανάτου, καὶ δὲν ὑφίστανται μέρος αὐτοῦ, παρὰ μόνον διὰ ν' ἀποφύγουν αὐτὸν ὠλοκληρωμένον, ὥς καὶ ἐκ φόβου, μήπως ὑποκύψουν εἰς τὸν δεύτερον θάνατον, περὶ δὲν τελειώνει ποτέ. Πράγματι ἀποδέχονται τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐκ φόβου μήπως χωρισθῇ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ μήπως ὅταν ἀποθάνουν, τὸν πρῶτον θάνατον διαδεχθῇ ὁ δεύτερος, ὅστις εἶναι αἰώνιος. Ὅθεν, καθὼς προεῖπον, ὁ θάνατος δὲν εἶναι καλὸν διὰ κανένα ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀνέχονται, διὰ νὰ διατηρηθοῦν ἢ ν' ἀποκτήσουν κάποιο ἀγαθόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τί συμβαίνει μετὰ θάνατον, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶναι κακὸς διὰ τοὺς κακοὺς, καὶ καλὸς διὰ τοὺς καλοὺς, δεδομένου ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποκτοῦν τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν εἰρήνην, ἐνῶ αἱ ψυχαὶ τῶν κακῶν βασανίζονται, μέχρῃ, ὅτου τὰ σώματά των ἀναζήσουν διὰ τὸν αἰώνιον θάνατον, ὅστις εἶναι ὁ δεύτερος θάνατος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τοῦ θανάτου.

Ὁ χρόνος, καθ' ὃν αἱ ψυχαὶ χωριζόμεναι ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι εὐτυχεῖς ἢ δυστυχεῖς, εἶναι ὁ χρόνος τοῦ θανάτου ἢ ὁ μετὰ τὸν θάνατον; Ἐὰν εἶναι ὁ μετὰ τὸν θάνατον, δὲν πρέπει νὰ καλέσωμεν καλὸν ἢ κακὸν τὸν θάνατον, ὅστις ἔχει ἤδη παρέλθει, ἀλλὰ καλὴν ἢ κακὴν τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς, ἢ ὁποία ἐπακολουθεῖ. Ὡς πρὸς τὸν θάνατον, οὗτος ἦτο κακὸς δι' ὅσους ἦτο παρών, δηλαδή δι' ὅσους ἀπέθνησκον διότι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἦσθάνοντο φοβεροὺς πόνους : κακόν, τοῦ ὁποίου οἱ ἀγαθοὶ γνωρίζουν νὰ κάμνουν καλὴν χρῆσιν, ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ εἶναι καλὸς ἢ κακὸς ὁ θάνατος, ἀφοῦ ἔπαυσε πλέον νὰ ὑφίσταται; Καὶ κάτι περισσότερον: ἐὰν προσέξωμεν, θὰ ἴδωμεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ πόνοι δὲν εἶναι ὁ θάνατος. Ὑπάρχουν ἔφ' ὅσον ὑφίσταται αἴσθησις, ὥστε δὲν εὐρίσκονται ἐν τῷ θανάτῳ, ὁ ὁποῖος ἀφαιρεῖ τὴν αἴσθησιν ἀλλὰ κατὰ τὴν προσέγγισίν του, ἥτις εἶναι αὐτὴ καὶ μόνη ὁδονηρά. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ὀνομάζωμεν θνήσκοντας ἐκείνους, οἵτινες δὲν εἶναι ἀκόμη ἀποθαμένοι καὶ ψυχορραγοῦν, ἔφ' ὅσον οὐδεὶς, ὅταν εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν, εἶναι θνήσκων; Εἶναι λοιπὸν ταυτοχρόνως ζῶντες καὶ νεκροί, δηλαδή πλησιάζουν τὸν θάνατον καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ὅπως δὲ ποτε ὁμως ζοῦν ἀκόμη, διότι ἡ ψυχὴ διατελεῖ εἰσέτι συνδεδεμένη μετὰ τοῦ σώματος. Ἐάν, ὅταν ἡ ψυχὴ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲν λέγωμεν, ὅτι εὐρισκόμεθα

εἰς τὸν θάνατον, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον, πότε εὐρισκόμεθα πραγματικῶς ἐν τῷ θανάτῳ; Οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι θνήσκων, ἂν δὲν εἶναι συγχρόνως θνήσκων καὶ ζῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ εὐρίσκεται εἰς τὸ σῶμα, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ζωὴν. Ἦ, ἂν εἶπη κανεὶς, ὅτι θνήσκων εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις βαδίζει πρὸς τὸν θάνατον, τότε δὲν γνωρίζω πότε ζῇ κανεὶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἡ ζωὴ τῶν θνητῶν εἶναι μᾶλλον θάνατος παρὰ ζωή.

Ἀπαξ εὐρισκόμενοι ἐντὸς τοῦ θνητοῦ αὐτοῦ σώματος, δὲν παύομεν νὰ βαδίζωμεν πρὸς τὸν θάνατον, δὲν κάμνομεν δὲ τίποτε ἄλλο εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἐὰν κανεὶς δύναται νὰ τὴν ὀνομάσῃ ζωὴν. Οὐδεὶς εὐρίσκεται πλησιέστερον τοῦ θανάτου σήμερον ἢ αὔριον, μετὰ ἐν ἔτος ἢ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν. Ὀλόκληρος ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὅποιον εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ζωὴν, ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ ζήσωμεν, ὅτι δὲν παραμένει, ἐλαττοῦται καθημερινῶς, εἰς τρόπον ὥστε ὁ χρόνος Ὀλόκληρος τῆς ζωῆς ταύτης δὲν εἶναι παρὰ πορεία πρὸς τὸν θάνατον, πρὸς τὸν ὅποιον δὲν ἐπιτρέπεται εἰς κανένα νὰ μὴ βαδίσῃ ἢ νὰ βαδίσῃ ἀργά, ἀλλὰ πάντες τρέχουν μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα. Πράγματι ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ εἶναι βραχυτέρα δὲν διαφέρει οὔτε μίαν ἡμέραν ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ εἶναι μακρά, μόνον ὅτι ὁ πρῶτος διήνυσε βραχυτέραν ὁδὸν παρὰ ὁ δεύτερος. Ὅταν λοιπὸν ἀρχίζωμεν ν' ἀποθνήσκωμεν, δηλαδὴ νὰ εὐρισκώμεθα ἐν τῷ θνήσκεῖν, ἀφοῦ βαδίζομεν πρὸς τὸν θάνατον, πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀρχίζομεν ν' ἀποθνήσκωμεν, ὅταν ἀρχίζομεν νὰ ζῶμεν. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε εὐρίσκεται εἰς τὴν ζωὴν, ἐὰν ἀληθεύῃ τὸ ὅτι δὲν δύναται νὰ εὐρίσκεται ταυτοχρόνως εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸν θάνατον. Ἦ, μᾶλλον, δὲν πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι εὐρίσκεται συγχρόνως εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, εἰς μὲν τὴν ζωὴν, διότι δὲν μᾶς ἀφηρέθη τελείως, εἰς δὲ τὸν θάνατον, διότι ἀποθνήσκομεν κάθε στιγμὴν, δεδομένου ὅτι κάθε παρερχομένη στιγμή ἀφαιρεῖ μέρος τῆς ζωῆς μας; Ἐὰν δὲ τὸ μέρος αὐτὸ δὲν ἀποσπᾶται πράγματι ἀπὸ τὴν ζωὴν μας, ἀπὸ ποῦ ἀποσπᾶται μέχρι τελείου ἐκμηδενισμοῦ; Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν γίνεται διὰ τοῦ θανάτου, πόθεν προέρχεται τὸ ὅτι τὸ μέρος, ποῦ ἀνεφέραμεν, ἀποθνήσκει εἰς κάποιαν στιγμὴν τῆς ζωῆς μας; Δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ λέγωμεν «μετὰ θάνατον» ὅταν ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ ζωὴ, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἤδη ὁ θάνατος, ὅταν ἀπεσπᾶτο ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸ σῶμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

**Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ἡμπορεῖ νὰ εἶναι
συγχρόνως ζωντανὸς καὶ νεκρὸς ;**

Ἐὰν ὁμως εἶναι μωρία τὸ νὰ λέγωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ἐν τῷ θανάτῳ, προτοῦ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος, ἢ ὅτι εἶναι ταυτόχρονος ζωντανὸς καὶ νεκρὸς, διὰ τὸ ὅτι ἀδυνατεῖ συγχρόνως νὰ κοιμᾶται καὶ νὰ ἐγρηγορῇ, ἐρωτῶ πότε θὰ εἶναι θνήσκων. Δὲν εἶναι, πρὶν ἐπέλθῃ ὁ θάνατος, ἀλλὰ ζωντανός, ὅταν δὲ ἐπέλθῃ, δὲν θὰ εἶναι πλέον θνήσκων, ἀλλὰ νεκρός. Ὅθεν εἰς μίαν τῶν δύο τούτων καταστάσεων εὐρίσκεται πρὸ τοῦ θανάτου καὶ ἐὰν τὴν τρίτην μετὰ θάνατον. Πότε λοιπὸν θὰ εὐρίσκεται τις ἐν τῷ θανάτῳ, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι εἶναι θνήσκων πραγματικῶς; Ἐπειδὴ ὑφίστανται τρεῖς χρόνοι : ὁ πρὸ τοῦ θανάτου, ὁ ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ὁ μετὰ τὸν θάνατον, δέον νὰ ὑπάρχουν καὶ τρεῖς ἀνταποκρινόμεναι πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους χρόνους καταστάσεις, δηλαδή ἡ τοῦ ζῶντος, τοῦ θνήσκοντος καὶ τοῦ νεκροῦ. Εἶναι λοιπὸν δυσχερέστατον νὰ ὁρίσωμεν, πότε ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνήσκων, δηλαδή ἐν τῷ θανάτῳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι οὔτε ζωντανὸς οὔτε νεκρός, διότι, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ εὐρίσκεται εἰς τὸ σῶμα, πρὸ πάντων δὲ ὅταν ἔχῃ αἴσθησιν, εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζῇ καὶ τότε, φυσικά, δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν θάνατον, ἀλλὰ πρὸ τοῦ θανάτου· ὅταν δὲ ἡ ψυχὴ ἐγκαταλείψῃ τὸ σῶμα καὶ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν αἴσθησιν, λέγουν ὅτι εἶναι νεκρὸς μετὰ τὸν θάνατον ⁽¹⁾.

Ὡσαύτως, κατὰ τὴν πορείαν τοῦ χρόνου ἐπιζητοῦμεν τὸ παρὸν καὶ οὐδέποτε τὸ εὐρίσκομεν, διότι τὸ πέρασμα τοῦ μέλλοντος

---

(1) Τὸ ζήτημα τοῦ θανάτου ἀπησχόλησε τοὺς φιλοσόφους πάντων τῶν αἰώνων. Ὁ Πλάτων λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀλήθειαν μόνον μετὰ θάνατον: «ὅταν μὲν γὰρ μετὰ τοῦ σώματος ἐπιχειρῇ τι σκοπεῖν, δῆλον ὅτι τότε ἔξαπατᾶται ὑπ' αὐτοῦ... λογίζεται δὲ γέπου τότε κάλλιστα ὅταν αὐτὴν τούτων μηδὲν παραλυπῇ, μήτε ἀκοὴ μήτε ὄψις μήτε ἀλγηδὼν μηδέ τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γίγνηται ἑῷσα χαίρειν τὸ σῶμα, καὶ καθ' ὅσον δύναται μὴ κοινωνοῦσα αὐτῷ μηδ' ἀπτομένη ὁρέγεται τοῦ ὄντος. Φαίδων Β, C.

εἰς τὸ παρελθὸν δὲν ἔχει κανένα διάστημα (ἐν χώρῳ). Δὲν συμπεραίνομεν ἐκ τούτου ὅτι δὲν ὑπάρχει διὰ τὸ σῶμα θάνατος; Ἐὰν ὑπάρχη θάνατος, πότε ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται εἰς κανένα πρόσωπον καὶ ἐφ' ὅσον κανένα πρόσωπον δὲν εὐρίσκεται εἰς αὐτό; Πράγματι, ὅταν ζῶμεν, ὁ θάνατος δὲν ὑφίσταται ἀκόμη, ὅταν δὲ ἀποθάνωμεν, δὲν ὑφίσταται πλέον. Ἄλλωστε, ἐὰν δὲν ὑπάρχη ὁ θάνατος, διατί λέγομεν: πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετ' αὐτόν; Εἴθε νὰ ἐξούσαμε στὸν παράδεισο, ὅπου δὲν θὰ ὑφίστατο ὁ θάνατος διόλου! Ἐνῶ τώρα ὑπάρχει καὶ μάλιστα πολὺ δυσάρεστος, τὸν ὅποιον, δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ οὔτε νὰ ἐξηγήσωμεν οὔτε ν' ἀποφύγωμεν.

Ἄς ὁμιλήσωμεν λοιπόν, ὅπως ὁμιλεῖ ὁ Γραφή, (ἔτσι δὲν θ' ἀναγκασθῶμεν ν' ἀκολουθήσωμεν ἄλλον κανόνα), καὶ ἄς εἴπωμεν μετ' αὐτῆς, προτοῦ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος: «μὴ μακαρίζῃς οὐδένα πρὸ τοῦ θανάτου του» (¹). Ἄς εἴπωμεν ἐπίσης: «καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του». Τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ α ἢ τοῦ β. Ἐπίσης λέγομεν περὶ τοῦ παρόντος χρόνου: «ἀποθνήσκων συνέταξε τὴν διαθήκην του» καὶ ἀφῆκε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἰς τὸν α ἢ τὸν β ἀποθνήσκων, μολονότι δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ αὐτό, πὺν λέγω, ζωντανός, καὶ ὅτι τὸ ἔκαμε μᾶλλον πρὸ τοῦ θανάτου του παρὰ κατὰ τὸν θάνατόν του. Ἐπίσης ἄς ὁμιλήσωμεν, ὅπως ὁμιλεῖ ἡ Γραφή, ἥτις κηρύσσει, ὅτι οἱ νεκροὶ εἶναι νεκροί: «Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ἔθῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι;». Λέγουν πολὺ ὀρθῶς ὅτι οἱ νεκροί, πρὶν ἢ ἀναστηθοῦν εὐρίσκονται ἐν τῷ θανάτῳ, ὅπως λέγουν, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως, ἕως ὅτου ξυπνήσωμε. Πλὴν ὅμως, μολονότι καλοῦμεν τοὺς εὐρισκόμενους ἐν τῷ ὕπνῳ κοιμωμένους, δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς ἤδη ἀποθανόντας θνήσκοντας. Ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ ἔχει χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ σώματος, εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο ἔγκειται ὁ θάνατος, περὶ τοῦ ὁποίου τώρα ὁμιλοῦμεν, δὲν ἀποθνήσκουν πλέον, αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον, καθὼς εἶπα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν οὔτε ν' ἀποφύγωμεν. Ἀλλά, τουλάχισ-

(¹) Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐν τῷ «Βίων καὶ Γνωμῶν τῶν ἐν Φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων» ἔργῳ του (κεφαλ. Σόλων) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Κροῖσος στολισθεὶς μὲ τὰ βασιλικά κασμήματά του καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον ἠρώτησε τὸν ὑπ' αὐτοῦ φιλοξενούμενον Σόλωνα, ἐὰν εἶχεν ἴδει ὠραιότερον θέαμα εἰς τὴν ζωὴν του, αὐτὸς δὲ τοῦ εἶπε: «ναί, εἶδα πετεινοὺς καὶ φασιανοὺς καὶ παγώνια, διότι αὐτὰ ὀφείλουν τὸ κάλλος των εἰς τὴν φύσιν καὶ στολίζονται μὲ χίλιες δυὸ ὁμορφίαις.... Βασιλεῦ, μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε!

στον ἡμποροῦμεν ν' ἀποφύγωμεν τὸν δεύτερον θάνατον μὲ τὴν χάριν τοῦ Λυτρωτοῦ. Αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι ὁ χειρότερος πάντων. Δὲν ἐπέρχεται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς ἐνώσεως ἀμφοτέρων, ὅπως ὑφίσταται αἰωνίαν ποινήν. Ἐκεῖ θὰ εὐρίσκωνται οἱ ἄνθρωποι αἰωνίως ἐν τῷ θανάτῳ, ἐκεῖ θὰ εἶναι διηνεκῶς θνήσκοντες, διότι εἶναι αἰώνιος ὁ θάνατος οὗτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ποῖον θάνατον ἐνοοῦσε ὁ Θεός, ὅταν ἠπειλήσῃ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, ἐὰν παρέβαινον τὰς ἐντολάς Του.

Εἰς τοὺς ἐρωτῶντας μὲ ποῖον θάνατον ἠπειλήσεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν παρέβαινον τὰς ἐντολάς Του, ἐὰν ἦτο θάνατος τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος ἢ ταῦτοχρόνως ἀμφοτέρων ἢ ἐκεῖνος, ποὺ ὀνομάζομεν δεύτερον θάνατον πρέπει ν' ἀπαντήσωμεν: μὲ ὅλους τοὺς θανάτους. Ὅπως ἡ γῆ συνίσταται εἰς πολλῶν χωρῶν καὶ ἐκ πολλῶν ἐκκλησιῶν ἢ Ἐκκλησία, ἔτσι ὁ θάνατος σύγκειται ἐκ πολλῶν θανάτων. Πράγματι ὁ πρῶτος θάνατος εἶναι ἐκεῖνος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ὁ δὲ δεύτερος ἐμπερικλείει ὅλους τοὺς θανάτους. Ὁ πρῶτος εἶναι, ὅταν ἡ ψυχὴ, ἀπομακρυνομένη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ σώματος, πάσχει ἐπὶ τινα χρόνον, ὁ δεύτερος, ὅταν ἡ ψυχὴ, ἀποσπωμένη τοῦ Θεοῦ ὑφίσταται μετὰ τοῦ σώματος ποινὰς αἰωνίας, Ὅταν λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶπεν εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ποὺ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν παράδεισον, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ: «ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» ⁽¹⁾ ἢ ἀπειλὴ αὕτη δὲν ἀφεώρα μόνον τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πρώτου ἐκείνου θανάτου, ποὺ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν Θεόν, οὔτε ἀποκλειστικῶς τὸν τελευταῖον, ποὺ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα, οὔτε μόνον ὁλόκληρον τὸν πρῶτον ἐκεῖνον θάνατον, ὅστις σκοπεῖ τὴν τιμωρίαν τῆς ψυχῆς ἀποχωριζομένης ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀπαντας τοὺς θανάτους, μέχρι τοῦ τελευταίου, ὅστις εἶναι ὁ δεύτερος καὶ κατόπιν τοῦ ὁποίου οὐδεὶς πλέον θάνατος ὑπάρχει.

---

(1) Γέν. Β. 17.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

**Ποία ἡ πρωταρχικὴ ποινὴ, ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς προγόνους
μας λόγῳ τῆς ἀνυπακοῆς των.**

Ἐγκαταλειφθέντες ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἅμα ὡς παρέβησαν τὴν ἐντολὴν Του, ἐρυθρίασαν ἰδόντες τὴν γυμνότητά των. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκαλύφθησαν ἀπὸ φύλλα συκῆς, τὰ πρῶτα ἴσως, πὺν παρουσιάσθησαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς φοβερᾶς ἀμηχανίας των, ἐκάλυψαν δὲ τὰ αἰσχυνητὰ ἐκεῖνα μέρη τοῦ σώματος, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν προηγουμένως τοιαῦτα, καίτοι ἦσαν τὰ ἴδια μέλη ἀκριβῶς. Ὅθεν ἠσθάνθησαν κάποιαν νέαν κίνησιν εἰς τὸ σῶμά των, ἡ ὁποία δὲν εἶχε διόλου ἐπιβληθῇ εἰς αὐτοὺς πρὸς κολασμὸν τῆς ἀνυπακοῆς των. Δεδομένου ὅτι ἡ ψυχὴ εὐχαριστεῖτο εἰς τὴν κακὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας των καὶ περιεφρόνει τὴν εἰς τὸν Θεὸν ὑπακοήν των, τὸ σῶμα ἠρνήθη νὰ καθυποταχθῇ εἰς αὐτήν. Ὅπως δὲ ἐγκατέλειψε θεληματικῶς τὸν Κύριόν της, δὲν ἦτο πλέον ἱκανὴ νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὸν δοῦλόν της, οὔτε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν της ἐπὶ τοῦ σώματος της, ὡς θὰ ἔπραττεν, ἐὰν θὰ παρέμενεν ὑποτελής εἰς τὸν Θεόν. Ἀκριβῶς τότε ἤρχισεν ἡ σὰρξ νὰ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, καὶ γεννώμεθα μὲ τὸν ἀγῶνα αὐτῶν τῶν δύο αὐτῶν μερῶν, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην παράβασιν ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

**Ὁ ἄνθρωπος, ἀδῶος γεννηθεὶς, δὲν ἀπωλέσθη παρὰ λόγῳ
τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου του.**

Ὁ Θεός, δημιουργὸς τῶν πλασμάτων τῆς φύσεως καὶ ὅχι τῶν κακῶν, ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον δίκαιον καὶ ἁθῶν, ὁ ἄνθρωπος ὅμως διαφθαρεὶς ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κακεντρέχειαν καὶ δικαίως καταδικασθεὶς, ἐγέννησε τέκνα διεφθαρμένα καὶ καταδικασμένα ὅπως αὐτὸς ὁ ἴδιος. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡμεῖς πάντες ἐν αὐτῷ, ὅταν ἡμεῖς ὅλοι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον

---

(1) «Λέγω δὲ πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελήσητε. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε ταῦτα ποιεῖτε». Γαλάτ. ε', 16, 17.

ἔκαμε ν' ἁμαρτήσῃ ἡ γυναῖκά του, ἡ ἀποσπασθεῖσα ἐξ αὐτοῦ ⁽¹⁾ πρὸ τῆς ἁμαρτίας. Δὲν εἶχομεν ἀκόμη ἀποκτήσει πραγματικῶς τὴν ὑπαρξιν μας, (ὡς καθ' ἕκαστον ἄτομα), ἀλλ' ὑπῆρχεν ἤδη τὸ σπέρμα, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ ἐγεννώμεθα, καὶ ἐπειδὴ τὸ σπέρμα τοῦτο εἶχε διαφθαρεῖ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἡ δὲ φύσις εἶχε καταδικασθῇ δικαίως εἰς θάνατον, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἐξ ἀνθρώπου ὑπὸ συνθήκας διαφορετικῆς. Ὅθεν ὁλόκληρος ἡ τοιαύτη ἄλυσις τῶν ἀθλιότητων, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποκείμεθα, δὲν ὀφείλεται παρὰ εἰς τὴν κακὴν χρῆσιν τοῦ αὐτεξουσίου μας καὶ μᾶς ὀδηγεῖ μέχρι τοῦ δευτέρου θανάτου, ὅστις οὐδέποτε θὰ τερματισθῇ, ἐὰν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μᾶς ἐγκαταλείψῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὁ Ἀδάμ, ἁμαρτωλός, ἐγκατέλειψε περισσότερον τὸν Θεόν, παρ' ὅσον ὁ Θεὸς τὸν ἐγκατέλειψε, ὁ χωρισμὸς δὲ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ὑπῆρξεν ἡ πρώτη αἰτία τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς.

Κατὰ ταῦτα, ὅταν, λέγοντες ὅτι ὁ Θεὸς ἠπειλῆσε τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ θανάτου, ἐννοοῦμεν τὸν θάνατον ἐκεῖνον, ὅστις ἐπέρχεται, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐγκαταλείπεται ἀπὸ τὸν Θεόν, μολονότι δὲν εἶναι πρῶτος Αὐτός, ὅστις τὴν ἐγκατέλειψε, (διότι ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου προκαταλαμβάνει τὸν Θεὸν διὰ τὸ κακόν, ἐνῶ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ πράττει τοῦτο διὰ τὸ ἀγαθὸν εἴτε διὰ νὰ τὸν πλάσῃ, ὅταν δὲν ὑφίστατο ἀκόμη, εἴτε διὰ νὰ τὸν διαπλάσῃ μετὰ τὴν πτώσιν του). ὅταν, λέγοντες ταῦτα, δὲν ἐννοοῦμεν παρὰ μόνον τὸν θάνατον τοῦτον διὰ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον: «ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» ⁽²⁾ ὡς ἐὰν ἔλεγε: «τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ μὲ ἐγκαταλείψετε λόγῳ ἀνυπακοῆς, θὰ σᾶς ἐγκαταλείψω καὶ ἐγὼ λόγῳ δικαιοσύνης, ἀναμφιβόλως εἰς τὸν θάνατον τοῦτον συμπεριλαμβάνονται ὅλοι οἱ ἄλλοι θάνατοι, οἵτινες θὰ ἐπακολουθήσουν ἐν τῇ στασιαστικῇ κινήσει, ἥτις ἐξεγείρει τὴν σάρκα κατὰ τῆς ἀπειθαρχοῦσης ψυχῆς, καὶ ἡ ὁποία τοὺς ἐξη-

---

⁽¹⁾ Δηλαδή ἐκ τοῦ σώματός του : «καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ (τοῦ Ἀδάμ) καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς, καὶ ὠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα». Γέν. Β'. 21, 22.

⁽²⁾ Γέν. Β', 16, 17.

νάγκασε νὰ συγκαλύψουν τὴν γυμνότητά των, διησθάνθησαν τὴν συνέπειαν τοῦ θανάτου ἐκείνου, ὅστις ἐπέρχεται, ὅταν ὁ Θεὸς ἐγκαταλείψῃ τὴν ψυχὴν. Εἶναι αὐτὸς ὁ θάνατος τὸν ὁποῖον ἠθέλησε νὰ ὑποδείξῃ ὁ Θεός, ὅταν ἠρώτησε τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἐκρύπτετο ἀπονεννοημένος: «'Αδάμ, ποῦ εἶ;» ⁽¹⁾ Διότι δὲν τὸν ἠρώτησε, ὡς ἐὰν δὲν ἤξευρε ποῦ εὗρίσκετο, ἀλλὰ τοῦ καθίστα διὰ τοῦ ἐρωτήματος τούτου γνωστὴν τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ἐγκαταλείψας τὸν Θεόν. Πλὴν ὅμως, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀφῆκε τὸ σῶμα, καταβεβλημένον ἐκ τοῦ γήρατος, ἐδοκίμασαν τὸν ἄλλον ἐκεῖνον θάνατον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Θεός, τιμωρῶν ἀκόμῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἶπεν «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης, ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ», ⁽²⁾ καὶ τοῦτο, ὅπως οἱ δύο οὗτοι θάνατοι συναποτελέσουν συνδυαζόμενοι τὸν πρῶτον, ὅστις εἶναι ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου ὁ θάνατος καὶ ὅστις τέλος ἀκολουθεῖται ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ἂν δὲν μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦτον ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, τὸ σῶμα, ποῦ εἶναι γῆ, δὲν θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν γῆν, ἐὰν ἡ ψυχὴ, ἥτις εἶναι ἡ ζωὴ αὐτοῦ, δὲν τὸ ἐγκατέλειπε, ἰδοὺ δὲ διατὶ οἱ Χριστιανοὶ πιστεύουν ἀκραδάντως, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ σώματος δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅτι εἶναι τιμωρία διὰ τὴν ἁμαρτίαν, πράγματι δὲ αὐτὰς τὰς λέξεις ὁ Θεός, τιμωρῶν τὴν ἁμαρτίαν, εἶπεν εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον συμπεριλαμβανόμεθα ὅλοι: «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Ἐναντίον τῶν Πλατωνικῶν, οἵτινες δὲν ἐννοοῦν νὰ παραδεχθοῦν, ὅτι ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἶναι ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

Οἱ φιλόσοφοι, κατὰ τῶν ὁποίων ἐπεχειρήσαμεν νὰ ὑπερασπίσωμεν τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν, φρονοῦν, ὅτι εἶναι πολὺ σοφοί, ὅταν μᾶς ἐμπαίζουν δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἰσχυρίζομεθα, δηλαδὴ ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος εἶναι μία τῶν τιμωριῶν τῆς ψυχῆς, διότι πιστεύουν, ὅτι δὲν εἶναι τελείως εὐδαίμων, παρὰ μόνον ὅταν ἀπαλλασσο-

(¹) Γέν. Γ', 9.

(²) Γέν. Γ', 19.

μένη τοῦ σώματος, ἐπανέρχεται μόνη εἰς τὸν Θεόν ⁽¹⁾. Ἐὰν δὲν εὕρισκον στοιχεῖα εἰς τὰ βιβλία των, διὰ ν' ἀνασκευάσω τὴν γνώμην ταύτην, θὰ ἤναγκαζόμην νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερον, διὰ νὰ δείξω, ὅτι τὸ σῶμα δὲν διατηρεῖται ἀπὸ τὴν ψυχὴν παρὰ διότι εἶναι φθαρτόν. Ἐντεῦθεν ἡ φράσις ἐκείνη τῆς Γραφῆς, πὺν ἀνέφερα εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον «φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα» ⁽²⁾. Ἡ Γραφή προσθέτει τὴν λέξιν φθαρτόν, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, πὺν βαρύνει τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθε λόγῳ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐπρόσθετε τὴν λέξιν ταύτην, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἐννοήσωμεν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν. Ὅταν ὁμῶς ὁ Πλάτων διακηρύσσει, ὅτι οἱ μικροὶ θεοί, οἱ πλασθέντες ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ, ἔχουν ἀθάνατα σώματα, χωρὶς οὐδεὶς θάνατος νὰ τοὺς τὰ ἀρπάξῃ, προσθέτει δὲ ὅτι ὁ ἴδιος ὑπερτάτος Θεὸς ὑπόσχεται εἰς αὐτούς, ὥς μεγίστην εὐνοίαν, ὅτι θὰ παραμείνουν μὲ τὰ σώματά των αἰωνίως, διατί οἱ ἀντίπαλοί μας, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συκοφαντήσουν τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, προσποιοῦνται ὅτι δὲν γνωρίζουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον γνωρίζουν καὶ ἐκτίθενται εὐχαρίστως εἰς τὸ νὰ ὁμιλοῦν ἐναντίον τῶν ἀντιλήψεων των ἀπλῶς καὶ μόνον, ἀπὸ πνεῦμα ἀντιλογίας; Ἴδου τί ἀκριβῶς λέγει ὁ Πλάτων κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Πλάτων θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, ἀπευθυνομένου πρὸς τοὺς δημιουργηθέντας θεοὺς τὰς ἑξῆς λέξεις : «Σεῖς,

---

(1) Κατὰ τὸν Πλωτῖνον, αἱ ψυχαὶ διαιροῦνται εἰς τὰς θεῖας, τὰς δαιμονικὰς καὶ τὰς ἀνθρώπινας ψυχάς. Αἱ πρῶται καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ κοσμικὴ ψυχὴ διαβιοῦν αἰωνίως ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ τῆς Θεότητος. Αἱ δεύτεραι ἐξαστράπτουν μὲν ἐκ τῆς τελειότητος ταύτης, ἀλλ' εὕρισκονται ἐκάστοτε μεθ' ὑψηλοτέρων σφαιρῶν εἰς ἐπαφήν, καὶ τέλος αἱ τρίται ὑφίστανται πολλαπλῶς μεταστάσεις. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι κατώτεραι ὅλων τῶν ψυχῶν. Ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τὴν θεῖαν οὐσίαν καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς πεπερασμένα σώματα ἀπεξενώθησαν τῆς θεϊκῆς φύσεώς των, τὴν ὁποίαν ἐλησμόνησαν ἐντελῶς. Ἐκ τῆς συνδέσεως τῶν ψυχῶν μὲ τὸν ὑλικὸν κόσμον γεννῶνται πολλαπλαῖ καταστάσεις καὶ πολυσχιδεῖς ἀντινομίαι, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων ἄλλοτε μὲν παρασύρονται ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῆς χονδροειδοῦς ὕλης, ἄλλοτε δὲ ὁδηγοῦνται εἰς ὑψηλοτέραν σφαῖραν ἐποπτείας καὶ ἐνοράσεως τοῦ Ὑπερτάτου καὶ τοῦ Αἰωνίου. Βλ. ἡμετέραν Εἰσαγωγὴν εἰς Πλωτῖνον Ἐννεάδας. Ἐν Ἀθήναις, (ἔκδ. Παπύρου) 1952.

(2) Σοφ. Σολομ. Θ', 15.

οἱ ὅποιοι ἔλκετε ἐκ τῶν θεῶν τὴν καταγωγὴν σας, παρρηρήσατε ποῖα εἶναι τὰ ἔργα μου. Εἶναι ἀναλλοίωτα λόγῳ τῆς βουλήσεώς μου, μολονότι πᾶν ὅ,τι συνίσταται ἐκ μερῶν διαφόρων δύναται νὰ διαλυθῇ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐπιθυμοῦμεν νὰ χωρίζωμεν ὅ,τι συνέδεσεν ὁ Λόγος. Δεδομένου ὅτι ἐπλάσθητε, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσθε ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι. Ἐν τούτοις ὅμως οὐδέποτε θὰ διαλυθῇτε οὔτε θὰ ἐκμηδενισθῇτε ὑπὸ τοῦ θανάτου, διότι ὁ θάνατος οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν κατὰ τῆς θελήσεώς μου, ἢ ὁποῖα συνδέει μεταξὺ τῶν στενώτερον τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα σᾶς συναποτελοῦν, πρᾶγμα ποῦ δὲν κάμνουν οὔτε αὐτοὶ ἀκόμη οἱ δεσμοὶ τῆς φύσεως» ⁽¹⁾.

Κατὰ ταῦτα ὁ Πλάτων βεβαιοῖ, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι θνητοὶ λόγῳ τοῦ ὅτι συνίστανται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ὅμως εἶναι ἀθάνατοι λόγῳ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ὅστις τοὺς ἐπλάσε. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι τιμωρία διὰ τὴν ψυχὴν ἢ ἔνωσίς της μεθ' οἰουδήποτε σώματος, διατί, ὅταν ὁ Θεὸς τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ θανάτου, λέγει πρὸς αὐτούς, ὅτι εἶναι ἀθάνατοι ὅχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ λόγῳ τῆς βουλήσεώς Του; Ἐὰν ὁ Πλάτων ἐκλαμβάνῃ τοῦτο ἀληθὲς ὡς πρὸς τὰ ἄστρα, εἶναι ἄλλο ζήτημα. Δὲν συμφωνοῦμεν εἰς τὸ ὅτι αἱ φωτειναὶ αὗται σφαῖραι, αἵτινες φωτίζουν κατὰ τὴν ἡμέραν ἢ τὴν νύκτα τὴν γῆν, ἔχουν ψυχὰς διανοητικὰς ⁽²⁾ καὶ μακαρίας, αἱ ὁποῖαι τὰς ζωογονοῦν, γνώμην, ποῦ ὑποστηρίζει ὁ Πλάτων προκειμένου ἀκόμη καὶ περὶ τοῦ Σύμπαντος, τὸ ὁποῖον ἐκλαμβάνεται ὡς μέγιστον καὶ εὐρύτερον ζῶον, ἐμπερικλεῖον ὅλα τὰ λοιπά. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω, τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα, τὸ ὁποῖον δὲν πρόκειται νὰ πραγματευθῶ ἐνταῦθα. Ἐπίστευσσα μόνον, ὅτι ὥφειλα νὰ τὸ θίξω ἐδῶ ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες ὑπερηφανεύονται, ὅτι εἶναι Πλατωνικοὶ καὶ τοὺς ὁποίους ὁ τίτλος οὗτος καθιστᾷ τόσον ματαιοδόξους, ὥστε νὰ ἐντρέπωνται νὰ εἶναι Χριστιανοὶ ἐκ φόβου μήπως κηλιδώσουν τὸν χιτῶνα τῶν ὡς φιλόσοφοι. Εἶναι αὐτοί, οἱ ὅποιοι, ζητοῦντες νὰ ἐλέγξουν τὸ δόγμα ἡμῶν, κατειρωνεύονται τὴν αἰωνιότητα τῶν σωμάτων, ὡς ἐὰν ὑπῆρχεν ἀντίφασις εἰς τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μακάριος καὶ

⁽¹⁾ Πρβλ. Τίμ. Α καὶ Β.

⁽²⁾ Ὁ γνωστὸς Γερμανὸς φιλόσοφος Fechner θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τοὺς ἀστέρας ὡς ὄντα ὀργανικά, ἔμψυχα. Καίτοι εἶναι παράτολμος ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου, ἐν τούτοις ἀναμφήριστος καὶ ἀκαταμάχητος ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ὀ ρ γ α ν ι σ μ ὸ ς καὶ ὄχι μηχανισμός.

ὅτι εἶναι αἰωνίως συνδεδεμένη μετὰ τὸ σῶμα, ἐνῶ ὁ διδάσκαλός των, ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι παρέσχεν, ὡς ἰδιαιτέραν χάριν, ὁ Θεὸς εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς ὁποίους ἔπλασε νὰ μὴ ἀποθνήσκουν, δηλαδή νὰ μὴ χωρίζονται ποτὲ ἀπὸ τὸ σῶμά των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες διατείνονται ὅτι τὰ σώματα δὲν δύνανται νὰ καθίστανται ἀθάνατα καὶ ἀδιάφθορα.

Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ φιλόσοφοι ὑποστηρίζουν ἐπίσης, ὅτι γήϊνα σώματα δὲν δύνανται νὰ εἶναι αἰώνια, καίτοι δὲν διστάζουν διόλου νὰ ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁλόκληρος ἡ γῆ, ἥτις εἶναι μέλος τοῦ θεοῦ των, ὅχι τοῦ ὑπερτάτου, πάντως ὅμως ἑνὸς μεγάλου θεοῦ, δηλαδή τοῦ κόσμου, εἶναι αἰώνιος. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Θεός — ὁ ὑπερτάτος Θεός — ἔπλασεν ἕνα ἄλλον, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἐκλαμβάνουν θεόν, δηλαδή τὸν κόσμον, ὅστις δέον νὰ προκρίνεται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θεοὺς, οἵτινες εἶναι κατώτεροί του, καὶ ἀφοῦ πιστεύουν, ὅτι εἶναι ὁ θεὸς οὗτος ζῶν προικισμένον μετὰ νοητικὴν ψυχὴν, ποὺ ἔχει ὡς μέλη του τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, τὴν σύνδεσιν τῶν ὁποίων διεξαίρουν ὡς αἰωνίαν καὶ ἀναλλοίωτον, ἐκ φόβου μήπως εἰς τόσον μέγας θεὸς ἀπολεσθῇ, διατί ἡ γῆ, ἥτις εἶναι ὡς ὁμφαλὸς εἰς τὸ σῶμα τοῦ μεγάλου τούτου ζώου, θὰ εἶναι αἰωνία, τὰ δὲ σώματα τῶν λοιπῶν ζώων τῆς γῆς δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι, εἰάν ἤθελε τοῦτο ὁ Θεός; Πρέπει, λέγουν, ν' ἀποδίδονται τὰ τῆς γῆς εἰς τὴν γῆν. Ὅπως δὲ τὰ σώματα ἀπεσπασθῆσαν ἐξ αὐτῆς, δέον καὶ εἰς αὐτὴν νὰ ἐπανέρχωνται, δηλαδή ν' ἀποθνήσκουν. Ἀλλ' εἰάν κανεὶς εἴπῃ τὸ ἴδιον περὶ τοῦ πυρός ⁽¹⁾, ὅτι πρέπει ν' ἀποδίδωμεν εἰς αὐτὸ ὅλα τὰ σώματα τ' ἀποσπασθέντα ἐξ αὐτοῦ διὰ νὰ μορφωθοῦν τὰ οὐράνια ζῶα, τί θὰ γίνῃ ἡ ἀθανασία τὴν ὁποίαν ὁ Θεός, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὑπέσχεθη εἰς ἐκείνους τοὺς θεοὺς; Μήπως θὰ εἴπουν, ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται ὡς πρὸς τοὺς ἐν λόγῳ θεοὺς, διότι ὁ Θεός, ἡ βούλησις τοῦ ὁποίου εἶναι, ὡς λέγει ὁ Πλάτων, παντοδύναμος, δὲν τὸ θέλει; Τί ἐμποδίζει λοιπὸν νὰ μὴ τὸ θέλῃ καὶ ὅσον ἀκόμη ἀφορᾷ τὰ γήϊνα σώματα; Μήπως ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἰσχυρὸς, παρ' ὅσον τὸ ἐπιθυμοῦν οἱ Πλατωνικοί, καὶ ὅχι τόσον, ὅσον οἱ χριστιανοὶ τὸν πιστεύουν; Θὰ ἴδετε, ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐγνώρισαν τὴν δύναμιν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι οἱ προφῆται δὲν κατώρθωσαν τοῦτο, δηλαδή ἐκεῖνοι, ποὺ ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὸ

(1) Ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ Ἡρακλείτου.

πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δὲν ἐγνώρισαν τὴν θέλησίν Του καὶ ὅτι ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν στηρίζονται παρὰ ἐπὶ ἀνθρωπίνων διαλογισμῶν τὴν ἀνεκάλυψαν !

Τοῦλάχιστον ὥφειλον νὰ προσέξουν, διὰ νὰ μὴ περιπλακοῦν ἐντὸς μιᾶς τόσον ἐμφανοῦς ἀντιφάσεως, δηλαδή νὰ ὑποστηρίζουν ἀφ' ἑνὸς μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν δύνανται νὰ εἶναι εὐδαίμων παρὰ μόνον ἀπαλλασσομένη ἀπὸ παντὸς σωματικοῦ δεσμοῦ ⁽¹⁾ καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν θεῶν εἶναι αἰωνίως εὐδαίμονες, καίτοι αἰωνίως μετὰ τοῦ σώματος συνηνωμένοι καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ψυχὴ τοῦ Διός, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ εἶναι ὁ κόσμος, εὐρίσκεται ἐγκάθειρκτος εἰς ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὰ συναποτελοῦντα τὴν μεγάλην ταύτην ταύτην μᾶζαν ἀπὸ τὴν γῆν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ Πλάτων διατείνεται, ὅτι ἡ ψυχὴ αὕτη ἐπεκτείνεται δι' ἀριθμῶν μουσικῆς ⁽²⁾ (*extendi per numeros musicos*) ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ οὐρανοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ὁ κόσμος εἶναι ἓνα μεγάλο καὶ εὐδαιμον ζῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ, οὔσα τελείως σοφὴ, δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματός της, καίτοι τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι τόσο πολὺ ὀγκῶδες καὶ ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων συγκείμενον.

Ὅταν παρέχουν τόσην μεγάλην ἐλευθερίαν εἰς τὴν φαντασίαν των, τί τοὺς ἐμποδίζει νὰ πιστεύσουν, ὅτι γῆϊνα σώματα δύνανται νὰ γίνουν ἀθάνατα μετὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ ἡμποροῦν νὰ ζοῦν εἰς αὐτὰ αἰωνίως εὐδαίμονες, χωρὶς νὰ ὑφίστανται τὸ βάρος των, ἐφ' ὅσον οἱ θεοὶ των δύνανται κάλλιστα τοῦτο ἐντὸς πυρίνων σωμάτων, καθὼς καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ζεὺς, ὁ βασιλεὺς αὐτῶν, ἐντὸς ἀπάντων τῶν στοιχείων; Ἐὰν μία ψυχὴ, διὰ νὰ εἶναι εὐτυχής, πρέπει ν' ἀποφεύγῃ οἶονδῆποτε σῶμα, τότε οἱ θεοὶ των ἄς ἐγκαταλείψουν τὰς οὐρανίας σφαίρας. Ὁ Ζεὺς ἄς ἀφήσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἢ ἂν δὲν ἡμποροῦν νὰ πράξουν τοῦτο, ἄς τοὺς καλέσουν ἀθλίους. Ἀλλ' οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι δὲν θέλουν οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἕτερον, δὲν τολμοῦν δὲ οὔτε νὰ εἴπουν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐγκαταλείπουν τὰ σώματά των, ἐκ φόβου μήπως ἐκληφθοῦν λατρεύοντες θνητοὺς θεοὺς, οὔτε νὰ θέσουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν μακαριότητά

---

(1) Λύειν δέ γε αὐτὴν (τὴν ψυχὴν), ὥς φαμεν, προθυμοποιοῦνται ἀεὶ μάλλιστα καὶ μόνοι οἱ φιλοσοφοῦντες ὁρθῶς, καὶ τὸ μέλημα αὐτὸ τοῦτό ἐστιν τῶν φιλοσόφων. λύσεις καὶ χωρισμός ψυχῆς ἀπὸ σώματος. Φαίδ. XII, D.

(2) Ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν περὶ ἀριθμῶν θεωρίαν τοῦ Πυθαγόρου.

των, ἐκ φόβου μήπως ὁμολογήσουν, ὅτι δὲν εἶναι μακάριοι. Διὰ τὸ εἶναι λοιπὸν κανεῖς εὐτυχής, δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποφεύγῃ οἷονδῆποτε σῶμα, ἀλλὰ μόνον τὰ σώματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶναι φθαρτά, θνητά, βαρέα καὶ ὀχληρά, ὅχι σώματα τοιαῦτα, ὅποια ἔδωσεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, ἀλλ' ὅποια κατήντησον συνεπείᾳ τῆς τιμωρίας τοῦ ἁμαρτήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τῶν γηϊνῶν σωμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἰσχυρίζονται οἱ φιλόσοφοι, ὅτι δὲν ἀρμόζουν εἰς τὰ οὐράνια ὄντα, διότι πᾶν ὅ,τι τυγχάνει γήϊνον, ἔλκεται πρὸς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητος.

Παρίσταται ἀνάγκη λέγουν, ὅπως τὰ γήϊνα σώματα παραμένουν ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου ἤχθησαν ὑπὸ τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητός των, καὶ νὰ μὴν ἡμποροῦν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸν οὐρανόν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι εὐρίσκοντο εἰς τὴν γῆν, ἐντὸς τοῦ ἐπιγείου παραδείσου, ἀλλ' εἰς τοῦτο δέον ν' ἀπαντήσωμεν ἐπίσης, τόσον ἕνεκεν τοῦ σώματος μὲ τὸ ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅσον καὶ ἕνεκα τῶν σωμάτων, τὰ ὅποια θὰ λάβουν κατὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ ἅγιοι. Ἄς μελετήσουν λοιπὸν ὀλίγον ἀκριβέστερον τὸ σωματικὸν βάρος. Πράγματι, ἀφροῦ οἱ ἄνθρωποι κάμνουν διὰ τῆς τέχνης των νὰ πλέουν (ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος) δοχεῖα ἐκ μεταλλῶν, τὰ ὅποια βυθίζονται ἀμέσως ὅταν ῥιφθοῦν εἰς τὸ νερό, πόσον περισσότερο πιστευτὸν εἶναι τὸ ὅτι ὁ Θεός, διὰ μέσων, τὰ ὅποια μᾶς εἶναι ἄγνωστα, δύναται νὰ ἐμποδίσῃ βαρέα σώματα νὰ καταπίπτουν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐφ' ὅσον ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς κάμνει, ὅταν τὸ θέλῃ, ὥστε ἀντικείμενα, ποὺ ἔχουν μίαν ἀρχήν, νὰ μὴ ἔχουν τέλος, καὶ ἀντικείμενα ἐκ πολλῶν μερῶν συναποτελούμενα, νὰ μὴ διαλύωνται· καὶ ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ἡ ἔνωσις τοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ σώματος εἶναι θαυμασιωτέρα παρὰ ἐκείνη τοῦ σώματος μετ' ἄλλων σωμάτων, οἷαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι πολὺ εὐκολώτερον ὁ φιλόσοφος οὗτος νὰ σκεφθῇ, ὅτι πνεύματα τελείως εὐτυχισμένα κινοῦν ἄνευ κόπου, ὅπουδῆποτε θέλουν, σώματα γήϊνα μὲν πραγματικῶς, ἀλλ' ἀδιάφθορα; Προσθέσατε εἰς αὐτό, ὅτι οἱ ἄγγελοι δύνανται, χωρὶς δυσκολίαν, ν' ἀναρπάζουν γήϊνα ζῶα, ἅπ' ὅπου φαίνεται εἰς αὐτοὺς καλόν, καὶ νὰ τὰ τοποθετοῦν, ὅπου τοὺς ἀρέσει.

Διατί λοιπὸν νὰ μὴ πιστεύσωμεν, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν μακα-

ρίων δύνανται νὰ φέρουν εὐκόλως τὰ σώματά των, ὅπουδῆποτε θελήσουν; Μολονότι μετὰ μεγαλυτέρου κόπου σηκώνομεν ἀντικείμενα, ἔχοντα περισσότερον βάρος, ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ φέρει εὐκολώτερον τὸ σῶμά της, ὅταν εἶναι ὑγιὲς καὶ ῥωμαλέον παρὰ ἰσχνὸν καὶ καχεκτικόν· μολονότι δὲ ἓνας ὑγιὲς μικρόσωμος εἶναι εἰς τοὺς ὤμους ἄλλου βαρύτερος παρὰ ἓνας ἰσχνὸς ἀσθενής, ἐν τούτοις ὁ μικρόσωμος αὐτὸς ὑγιής, παρὰ τὸ βάρος του, θὰ κινῆται μὲ μεγαλυτέραν εὐστροφίαν παρὰ ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἐλαφρότερον βάρος του, δοθέντος ὅτι ὑφίσταται τόσον πάχος εἰς μίαν καλὴν ὑγείαν, ὅσον εἰς τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν λιμὸν ἐλαχίστη δύναμις ⁽¹⁾. Ποῖος ἄλλωστε δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεγίστην διαφορὰν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ ἐκείνου, τὸ ὅποιον καλοῦμεν ὑγείαν καὶ τῆς μελλούσης ἀθανασίας; Οἱ φιλόσοφοι λοιπὸν ἄς μὴ καταδικάζουν τὴν πίστιν ἡμῶν διὰ τῶν βαρῶν τῶν σωμάτων. Θὰ ἠδυνάμην νὰ τοὺς ἐρωτήσω διατί δὲν πιστεύουν, ὅτι ἐν γήϊνον σῶμα ἡμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς τὸν οὐρανόν, δεδομένου ὅτι ὁλόκληρος ἡ γῆ κρέμεται εἰς τὸ κενόν, ἀλλὰ συγκρατοῦμαι, διὰ τὸ ὅτι θὰ μοῦ ἀπεκρίνοντο ἴσως, ὅτι ἅπαντα τὰ βαρέα σώματα κατευθύνονται πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου. Λέγω μόνον ὅτι, ἐὰν οἱ κατώτεροι θεοί, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Πλάτων ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ πλάσουν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τῶν λοιπῶν γηϊνῶν ζώων, ἠδυνήθησαν, ὅπως ὁ φιλόσοφος οὗτος παρατηρεῖ, ν' ἀφαιρέσουν τὴν καυστικὴν δύναμιν τοῦ πυρός, χωρὶς νὰ τοῦ ἀποσπάσουν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ λάμπῃ καὶ νὰ φωτίζῃ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ⁽²⁾ διὰ ποῖον λόγον θ' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ὁ ὑπέρτατος Θεός, εἰς τὸν ὅποιον ὁ Πλάτων ἀποδίδει τὴν δύναμιν νὰ ἐμποδίσῃ, ὅπως τὰ ὄντα, ἅτινα ἐγεννήθησαν, μὴ ἐξαφανίζων.

---

(1) Τὸ πολὺπλοκον χωρίον τοῦτο : «*ipse tamen ad suum corpus movendum atque portandum agilior est, cum in bona valetudine plus habet molis quam cum in peste vel fame minimum roboris*» ἀποδίδεται ὑπὸ μὲν τοῦ Γάλλου μεταφραστοῦ : «*et cependant il est plus lourd à porter aux autres dans son embonpoint que dans sa langueur pour montrer que, dans les corps même mortels et corruptibles, la complexion et le tempérament font plus que leur poids et leur masse*», ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγγλοῦ ἐρμηνευτοῦ : «*and whereas a big sound man is heavier to other's shoulders than a lean sick man, yet will he move his healthy heaviness, or than he can himself if famine or sickness have shaken off his flesh*». Ἡ ἀπόδοσις αὕτη ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸ κεῖμενον.

(2) Πλάτων ἀναφέρει εἰς τὸν Τίμαιον, ὅτι ὑπάρχει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας κάποιο πῦρ, τὸ ὅποιον δὲν καίει διόλου.

ται καὶ ὅπως τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα, τὰ συγκεείμενα ἐκ μερῶν τόσον διαφόρων, ὅσον τὰ σώματα καὶ τὸ πνεῦμα, μὴ ἀντιφάσκουν μεταξύ των· αὐτός, λέγω, ὁ ὑπέρτατος Θεὸς δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀφαιρέσῃ τὴν φθορὰν καὶ τὸ βάρος ἀπὸ τὴν σάρκα καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ ἀθάνατον, χωρὶς νὰ καταστρέψῃ τὴν φύσιν της καὶ τὴν διάπλασιν τῶν μελῶν της; Θεοῦ θέλοντος, θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ἀθανάτων σωμάτων εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Κατὰ τῶν δογμάτων τῶν φιλοσόφων ἐκείνων τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀπέδνησκον καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέπιπτον εἰς ἁμαρτίαν.

Ἐς συνεχίσωμεν τώρα ἐκεῖνο, ποὺ εἶπαμεν περὶ τῶν σωμάτων τῶν πρώτων ἀνθρώπων, καὶ ἃς εἴπωμεν, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ θάνατος, ὅστις εἶναι καλὸς διὰ τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους καὶ συνίσταται εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, δὲν θὰ ἐλάμβανε χώραν ποτέ, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον ἁμαρτήσῃ. Μολονότι δὲ δὲν ἐπιτρέπεται διόλου ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι οἱ δίκαιοι, ἀποθνήσκοντες, ἀναπαύονται ἐν εἰρήνῃ, εἶναι οὐχ ἥττον ἀληθές, ὅτι θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς πλεονεκτικώτερον νὰ ζοῦν μὲ τὰ ὑγιᾶ καὶ ῥωμαλέα σώματά των, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὅποιοι ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ νὰ μὴ ἔχουν σώματα, εἶναι μεγάλη εὐδαιμονία, καταδικάζουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτὸν των διὰ τῶν ἰδίων συναισθημάτων των.

Πράγματι οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα νὰ προτιμήσῃ τοὺς σοφούς των, εἴτε ζῶντας ἐδῶ κάτω, εἴτε ἐγκαταλείψαντας τὸ σαρκίον των, ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους θεοὺς, καὶ ὅμως ὁ ὑπέρτατος Θεὸς ὑπόσχεται εἰς τοὺς θεοὺς τούτους, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ ὅτι δὲν θ' ἀποθάνουν ποτέ, —ὡς ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν— δηλαδή τὸ ὅτι δὲν θὰ χωρισθῇ ποτὲ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματός των. Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων πιστεύει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν ἐνάρετοι καὶ ἀγαθοὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, θὰ τύχουν εὐνοϊκωτάτης μεταχειρίσεως, ὅταν ἀφήσουν τὰ σώματά των, δεδομένου ὅτι θὰ γίνωνν δεκτοὶ εἰς τὸν κόλπον τῶν θεῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐγκαταλείπουν τὸ σῶμά των ποτέ ⁽¹⁾ ὅπως, λησμονοῦν-

---

(1) Ἐνδιαφέρων σχετικῶς εἶναι ὁ περὶ τοῦ Πλωτίνου χρησμός τοῦ Ἀπόλλωνος :

«Δαίμων, ποὺ ἦσουν ἄνθρωπος, ἀλλὰ ποὺ συμμετέχεις τώρα στήν

τες τὰς ἀθλιότητας τῆς ζωῆς, θελήσουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματά των, ὅπως λέγει ὁ Βιργίλιος ⁽¹⁾, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου τούτου, διότι ὁ Πλάτων φρονεῖ, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν δύνανται νὰ εἶναι πάντοτε ἐκτὸς τοῦ σώματός των καὶ ὅτι μοιραίως χωρίζονται διὰ τοῦ θανάτου, ἅψ' ἑτέρου δὲ λέγει, ὅτι δὲν ἤμποροῦν νὰ μένουν πάντοτε ἄνευ σώματος, ἀλλὰ τὸ ἐγκαταλείπουν καὶ τὸ ἐπανακτοῦν διὰ συνεχῶν μεταστάσεων.

Τοιοιουτοτρόπως ὑπάρχει, κατ' αὐτόν, μεταξὺ τῶν σοφῶν καὶ τῶν ἀσόφων ἡ ἑξῆς διαφορὰ : οἱ μὲν πρῶτοι κατευθύνονται πρὸς τὸν οὐρανὸν μετὰ θάνατον, ὅπως ἀναπαυθοῦν ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ ⁽²⁾ ἕκαστος εἰς τὸν ἀστέρα του, ὅπου, λησμονοῦντες τὰς ἀθλιότητας τοῦ παρελθόντος καὶ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ πόθου ν' ἀποκτήσουν ἓνα σῶμα, ἐπανέρχονται εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ὁδύνας αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἐνῶ οἱ διάγοντες κακὴν ζωὴν εἰσέρχονται ἀμέσως μετὰ θάνατον, εἰς τὰ σώματα ἀνθρώπων ἢ ζώων, ἀναλόγως τῶν ἁμαρτιῶν των ⁽³⁾. Ὡστε ὁ Πλάτων καθυπέταξεν εἰς τὴν σκληρὰν

πιὸ θεϊκὴ φύση τῶν δαιμόνων (τῶν θεῶν), ἀφοῦ λυτρώθηκες ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀνάγκης ποὺ ἄλυσοδένει τοὺς ἀνθρώπους. Βοήκηες τῇ δυνάμει μέσα στὴν καρδιά σου, γιὰ νὰ ξεφύγῃς ἀπὸ τὴν ἀφρισμένη τρικυμία τῶν σωματικῶν παθῶν, καὶ νὰ φθῇς σ' ἓνα ἀκρογιάλι, μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ἐγκλήματος, καὶ νὰ βρῇς ἐκεῖ ἓναν ἴσιον δρόμον γιὰ τὴν ἐξαγνισμένη σου ψυχὴ. Ἐκεῖ λάμπει τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς. Σ' αὐτὸν τὸν τόπον κυβερνοῦν δίκαιοι νόμοι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ τὸ ἐγκλημα... Τὰ βλέφαρά σου δὲν κλείστηκαν ποτὲ ὅλως διόλου ἀπὸ ἓναν ὕπνον ἀκατανίκητον. Ὑψώνοντας τὰ βλέφαρά σου ἀνοίγεις τὸ βαρὺ πέπλο τῆς σκοτεινίας, ποὺ εἶναι ἡ πληγὴ μας καὶ ἀνάμεσα στοὺς πόνους τῆς ζωῆς ἤξερες ἐσὺ νὰ βλέπῃς θεάματα ὡραῖα, ποὺ δύσκολα τὰ βλέπουν αὐτοὶ ποὺ ζητοῦνε τὴ σοφία». Πλωτ. Ἐννεάδ. Ἔκδοσ. Παπύρου 1953, σελ. 87—96.

(1) Scilicet immemores supra et convexa revisant

Rursus, et incipient incorporare velle reverti. Αἰν. VI, 750—751.

(2) Ὁ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκῆσει. Εἰσὶν γάρ, ὥς φασιν αἱ περὶ τὰς τελετάς, ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, βάρχοι δὲ τε ταῦροι· οὗτοι δ' εἰσὶν κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες ὀρθῶς. Ὡν δὴ καὶ ἐγὼ κατάγε τὸ δυνατόν οὐδὲν ἀπέλιπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ προυθυμῆθην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προυθυμῆθην καίτοι ἠνύσαμεν, ἐκεῖσε ἐλθόντες τὸ σαφὲς εἰσόμεθα, ἂν θεὸς ἐθέλῃ, ὀλίγον ὕστερον, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ. Φαίδ., σελ. 101, D.

(3) Μετεμψύχωσις.

κατάστασιν ταύτην ἀκόμη καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν χρηστῶν, εἶναι δὲ αὐτὴ ἡ ἰδέα τόσον ἀλλόκοτος, ὥστε ὁ Πορφύριος ἠσχύνετο δι' αὐτήν, εἰς τρόπον ὥστε, ὅχι μόνον δὲν πα-
ραδέχεται ὅτι ἀνθρώπιναι ψυχαὶ εἰσέρχονται εἰς σώματα ζώων, ἀλλὰ καὶ διατείνεται, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν χρηστῶν καὶ τῶν ἐναρέ-
των ἀνθρώπων, ἅπαξ ἀπαλλαγεῖσαι τοῦ σώματος, μένουν αἰω-
νίως μετὰ τοῦ Πατρὸς. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ Πορφύριος, διὰ νὰ μὴ εἴπῃ ὀλιγώτερα παρ' ὅσα ὁ Χριστός, ὅστις ὑπόσχεται αἰωνίαν ζωὴν εἰς τοὺς ἁγίους του, τοποθετεῖ τὰς ἀπὸ τὰς κηλῖ-
δας των καθαρθεῖσας ψυχὰς εἰς τόπον αἰωνίου εὐδαιμονίας, χω-
ρὶς νὰ τὰς κάμνῃ νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς παλαιὰς ἀθλιότητάς των. Διὰ ν' ἀντιταχθῇ δὲ πρὸς τὸν Χριστόν, ἀρνεῖται τὴν ἀνά-
στασιν τῆς σαρκὸς καὶ ἰσχυρίζεται, ὅτι αὗται δύνανται νὰ ζοῦν ἄνευ σώματος. Ἐν τούτοις δὲν ἀπαγορεύει εἰς τὰς ψυχὰς νὰ λα-
τρεύουν τοὺς θεοὺς, οἵτινες ἔχουν σώματα, πρᾶγμα ποὺ δεικνύει, ὅτι δὲν τὰς ἔκρινεν ὑπεροχωτέρας, ἀπ' αὐτοὺς, μολονότι αἱ ψυχαὶ δὲν ἔχουν σώματα. Διὰ τοῦτο εὐρίσκουν μωρίαν τὸ ὅτι ἡ θρη-
σκεία μας διδάσκει, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν θὰ ἐχωρίζοντο ἀπὸ τὰ σώματά των ποτὲ διὰ τοῦ θανάτου, ἂν δὲν ἡμάρτανον, καὶ ὅτι οἱ μακάριοι θὰ λάβουν καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τὰ ἴδια σώματα, τὰ ὅποια εἶχον εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, τοιαῦτα ὅμως σώ-
ματα, ὥστε νὰ μὴ προξενοῦν εἰς αὐτοὺς καμμίαν ὀδύνην ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

**Τὰ σώματα τῶν μακαρίων κατὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ εἶναι τελει-
ότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἰς τὸν ἐπίγειον
παράδεισον.**

Συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων θνη-
τῶν δὲν θὰ εὐρίσκουν πλέον σκληρὸν τὸν θάνατον, ποὺ τοὺς ἐχώ-
ρισεν ἀπὸ τὸ σῶμά των, διότι ἡ σὰρξ αὐτῶν στηρίζεται ἐπὶ τῆς
ἐλπίδος οἰασδῆποτε καὶ ἂν ὑπέστη μετὰ τὸν θάνατον καταστρο-
φάς. Αἱ ψυχαὶ δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ λησμονήσουν τὰ σώματά των,
ὅπως ὁ Πλάτων διατείνεται, ἀλλὰ, δεδομένου ὅτι ἀναμιμνήσκον-
ται ὅτι ὑπεσχέθη εἰς αὐτὰς Ἐκεῖνος, ὅστις οὐδένα ἐξαπατᾷ, καὶ
ὅστις τὰ ἐβεβαίωσε λέγων : «Καὶ θρίξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν
οὐ μὴ ἀπόληται» ⁽¹⁾, εὔχονται καὶ ἀναμένουν καρτερικῶς τὴν
ἀνάστασιν τῶν σωμάτων των, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπέστησαν τό-

(1) Λουκ. κα', 18.

σα δεινά, ἀλλὰ τὰ ὅποια δὲν θὰ προξενήσουν πλεον πόρους εἰς αὐτάς.

Πράγματι, ἀφοῦ δὲν ἐμίσουν τὴν σάρκα των, ὅσκις ἐξηγείρετο μὲν ἐναντίον των, ἀλλὰ τὴν συνεκράτουν μὲ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματός των ⁽¹⁾, δὲν θὰ τὴν ἀγαπήσουν τώρα πολὺ περισσότερο, ὅποτε θὰ γίνῃ καὶ αὕτῃ πνευματικὴ ; Ὅπως καλοῦμεν σαρκικὸν τὸ πνεῦμα, ὅταν ὑποκύπτῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς σαρκός, ἔτσι δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν πνευματικὴν καὶ τὴν σάρκα, ὅταν αὕτῃ καθυποτάσσεται εἰς τὸ πνεῦμα, ὅχι διότι μεταμορφώνεται εἰς πνεῦμα, ὅπως πιστεύουν τινές, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου : «οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ» ⁽²⁾, ἐπειδὴ ὅμως θὰ εἶναι τελείως ὑποτεταγμένη εἰς τὸ πνεῦμα ἢ σὰρξ, καὶ ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα θὰ δυνήθῃ νὰ τὴν διαθέσῃ κατὰ βούλησιν, χωρὶς νὰ εὗρῃ καμμίαν ἀντίστασιν εἰς αὐτήν. Πράγματι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ σῶμα ὅχι μόνον θὰ εἶναι ὁποῖον ἦτο ἐδῶ κάτω, ἐφ' ὅσον ἀπελάμβανεν ἀρίστην ὑγίαν, ἀλλὰ θὰ εἶναι καὶ εἰς πολὺ καλυτέραν κατάστασιν παρὰ εἰς ἐκείνην, πὺν διετέλει εἰς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους πρὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Μολονότι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἀπέθνησκον, ἀν δὲν περιέπιπτον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, δὲν παρέλειπον νὰ λαμβάνουν τροφήν, διότι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐκπνευματισθῇ τὰ σώματά των. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι δὲν προσεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ γήρατος, χάρις εἰς τὸ δένδρον τῆς ζωῆς πὺν ἔθεσεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν γήϊνον παράδεισον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τοῦτο ὅμως δὲν τοὺς ἡμπόδισε νὰ τρέφονται μὲ τοὺς καρποὺς ὅλων τῶν δένδρων τοῦ παραδείσου, ἐξαιρέσει, ἐκείνου, πὺν εἶχεν ἀπαγορευθῇ εἰς αὐτούς, ὅχι διότι ἦτο βλαβερόν, ἀλλὰ διὰ νὰ δεικνύῃ τὸ ἀγαθὸν μιᾶς καθαράς καὶ ἀπλῆς ὑπακοῆς, δηλαδὴ μιᾶς τῶν μεγαλυτέρων ἀρετῶν, τὰς ὁποίας τὸ λογικὸν πλάσμα ὀφείλει νὰ ἀσκῇ ἀπέναντι τοῦ Πλάστου του. Ἐτρέφοντο λοιπὸν ἐκ τῶν ἄλλων καρπῶν διὰ νὰ καταστέλλουν τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν των, καὶ ἐγεύοντο τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν πρόοδον τοῦ θανάτου καὶ τοῦ γήρατος, εἰς τρόπον ὥστε φαίνεται, ὅτι ὁ καρπὸς τῆς ζωῆς ἦτο εἰς τὸν ἐπίγειον παράδεισον ὅ,τι εἰς τὸν πνευματικὸν ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας εἶναι γεγραμ-

(1) Οὐδεὶς γὰρ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησε, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἐφεσ. ε'. 29—30.

(2) Α. Κορινθ. ιε', 42.

μένον : «ξύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτὴν ὡς ἐπὶ Κύριον ἀσφαλῆς» (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν σημασίαν πνευματικὴν εἰς ὃ,τι ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐπιγείου παραδείσου ἡ Γραφή, ἀρκεῖ νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἐν προκειμένῳ.

Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι τινὲς ἐρμηνεύουν ἀλληγορικῶς τὸν παράδεισον τοῦτον, ὅπου, καθὼς αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ ἀναφέρουν, εἶχον τοποθετηθῇ οἱ πρῶτοι γονεῖς μας, καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι μετὰς λέξεις «καρποφόρα δένδρα» ὑπονοοῦνται αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ ἥθη, καὶ ἐν γένει, ὅτι ὅλα αὐτὰ πρόκειται νὰ ἐρμηνεύωνται ὡς ὑποδηλοῦντα καταστάσεις πνευματικᾶς. Ἐντεῦθεν ὅμως δὲν προκύπτει ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἓνας ἐπίγειος παράδεισος, διὰ τὸ ὅτι οὗτος δύναται ν' ἀπεικονίζῃ ἓνα παράδεισον πνευματικόν. Τοῦτο εἶναι, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν δύο γυναῖκες ἢ Ἄγαρ καὶ ἡ Σάρα, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν δύο υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὁ εἷς ἐκ τῆς θεραπαινίδος, ὁ ἕτερος ἐκ τῆς ἐλευθέρους γυναικός, ἐπειδὴ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι τοῦτο παριστᾷ ἀλληγορικῶς τὰς δύο Διαθήκας (2), ἢ, ὅτι οὐδέποτε ἀνέβρυσεν ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας, τὴν ὁποίαν ἐκτύπησεν ὁ Μωϋσῆς μετὰ τὴν ράβδον του (3) διότι ἡ πέτρα αὕτη δυνατόν ν' ἀπεικονίζῃ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ ἰδίου Ἀποστόλου : «καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῶς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστὸς (4)».

Δὲν μᾶς ἐμποδίζει λοιπὸν τίποτε νὰ ἐννοῶμεν μετὰ τὴν λέξιν ἐπίγειος παράδεισος τὴν ζωὴν τῶν μακαρίων, μετὰ τοὺς τέσσαρας ποταμούς, τὰς τέσσαρας κυρίας ἀρετάς : τὴν σωφροσύνην, τὴν δύναμιν (ἀρετὴν), τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην· μετὰ «τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων» τὰ χρηστὰ ἥθη, μετὰ τὸ «δένδρον τῆς ζωῆς» τὴν

---

(1) Παροιμ. Γ', 18.

(2) Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραάμ δυὸ υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρου. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρου διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Γαλάτ. δ', 22—23.

(3) Ἐξοδ. ψ', 6.

(4) Α. Κορίνθ. ι', 4.

σοφίαν, μητέρα παντός ἀγαθοῦ, καὶ μὲ τὴν φράσιν «δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ἀποκτηθεῖσαν πείραν. Τὰ πράγματα ταῦτα δύναται νὰ ἐννοηθοῦν καλύτερα παρὰ τῆς Ἑκκλησίας ὡς προφητεία, ὑποτιθεμένου ὅτι «παράδεισος» σημαίνει αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑκκλησίαν, εἰς τὴν ὁποίαν δίδεται τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῷ Ἄσμαι, ⁽¹⁾ οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ παραδείσου, τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, τὰ καρποφόρα δένδρα τοὺς ἁγίους, οἱ καρποὶ τὰ ἀγαθὰ ἔργα των, τὸ δένδρον τῆς ζωῆς τὸν ἅγιον τῶν ἁγίων, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸ δὲ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τὸ αὐτεξούσιον. Ὁ ἄνθρωπος ὁ καταφρονήσας τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ κάμῃ παρὰ ὀλεθρίαν χρῆσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, τοῦτο δὲ τὸν κάμνει νὰ μάθῃ τὴν διαφορὰν, πὺν ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ νὰ προσκολλᾶται κανεὶς εἰς τὸ ἀγαθὸν κοινὸν εἰς πάντας καὶ τοῦ ν' ἀφοσιοῦται εἰς τὸ ἰδικόν του ἀποκλειστικῶς ἀγαθόν, διότι ὁ ἐρωτευόμενος τὸν ἑαυτόν του, ἐγκαταλείπεται εἰς ἑαυτόν, ὁπότε ὑπὸ φόβων καὶ ἀθλιότητων διακατεχόμενος, ψάλλει μὲ τὸν ψαλμωδόν, ἔάν, φυσικά, συναισθάνεται τὰς συμφορὰς του: «ἵνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἵνατί συνταράσσεις με»; ⁽²⁾ λέγει δέ, συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν του: «τὸ κράτος μου, πρὸς σὲ φυλάξω ὅτι σύ, ὁ Θεός, ἀντιλήπτωρ μου εἶ» ⁽³⁾. Αἱ τοιαῦται ἀλληγορικαὶ ἐρμηνεῖαι εἶναι πολὺ καλαί, ἀρκεῖ νὰ πιστεύωμεν συγχρόνως, ὅτι ὅλα αὐτὰ ὑπῆρξαν πράγματι, ὅπως τὰ ἀναφέρει ἡ Γραφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Τὰ σώματα τῶν Ἀγίων δὲ εἶναι τόσον πνευματικὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὥστε ἡ σὰρξ δὲν δὲ μεταβληθῇ εἰς πνεῦμα.

Τὰ σώματα τῶν Ἀγίων δὲν ἔχουν πλέον ἀνάγκην μετὰ τὴν ἀνάστασιν κανενὸς δένδρου, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν θάνατόν των, τὸ γῆρας καὶ τὴν νόσον, οὔτε ἄλλων σωματικῶν τροφῶν, διὰ νὰ καταστέλλουν τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν, διότι θὰ περιβάλλονται

⁽¹⁾ Ἀποστολαί σου παράδεισος ῥοῶν μετὰ καρποῦ ἀκροδρύων, κύπροι μετὰ νάρδων. Νάρδος καὶ κρόκος, κάλαμος καὶ κιννάμωμον μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου. Σμύρνα ἁλώθ μετὰ πάντων πρώτων μύρων. Ἄσμα, Δ', 13, 14.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΜΑ', 6.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΝΗ', 10.

ἀπὸ μίαν ἔνδοξον ἀθανασίαν, εἰς τρόπον ὥστε, ἔὰν τρώγουν, θὰ τὸ κάμνουν, ἐπειδὴ τὸ ἐπιθυμοῦν καὶ οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης. Διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι συνέφαγον κάποτε μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἐνεφανίσθησαν εἰς αὐτούς, ὅχι διότι εἶχον ἀνάγκην τροφῆς, ἀλλ' ἐξ εὐαρεσκείας καὶ ἐπειδὴ ἤθελαν νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τοὺς ἀνθρώπους περισσότερον. Δὲν πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι προσεποιήθησαν, ὅτι ἔτρωγον, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοὺς ἐδέχθησαν εἰς τὰς ἐστίας των, μολονότι ἐκεῖνοι, οἵτινες τοὺς ἀγνοοῦν, πιστεύουν, ὅτι τὸ ἔκαμαν ἐξ ἀνάγκης. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ὅτι εἶπεν ὁ ἄγγελος: «Πάσας τὰς ἡμέρας ὥπτανό-μην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔφαγον οὐδὲ ἔπιον, ἀλλὰ ὄρασιν ὑμεῖς ἐθεωρεῖτε» ⁽¹⁾ δηλαδή πιστεύετε, ὅτι ἔτρωγα, ὅπως καὶ σεῖς, ἐξ ἀνάγκης. Ἀλλ' ὅταν παύσωμεν νὰ πιστεύωμεν τοῦτο περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ νὰ σχηματίζωμεν ἑτέραν τινὰ ἀληθοφανεστέραν γνώ-μην, τοῦλάχιστον ἢ πίστις θὰ μᾶς ἀναγκάσῃ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὄντως συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του, καίτοι περιβεβλημένος σάρκα πνευματι-κὴν μὲν, ἀλλὰ πραγματικὴν. Ἀπὸ τὰ πνευματικὰ σώματα θ' ἀ-φαιρεθῇ ἡ ἀνάγκη καὶ ὅχι ἡ δύναμις τοῦ πίνειν καὶ τοῦ τρώγειν δὲν θὰ εἶναι δὲ πνευματικὰ ἐπειδὴ θὰ παύσουν νὰ εἶναι σώματα, ἀλλὰ διότι θὰ διάγουν πνευματικὴν ζωὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

**Τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἀκόμη καὶ προτοῦ ἁμαρτήσεω δὲν ἦτο
πνευματικόν, ἀλλὰ σαρκικόν.**

Ὅπως καλοῦμεν σαρκικὰ σώματα τὰ κεκτημένα ζῶσαν ψυ-χήν, ἔτσι ὀνομάζομεν πνευματικὰ σώματα τὰ ἔχοντα ζωοποιὸν πνεῦμα. Ἄς μᾶς φυλάξῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι πνεύματα, ἐφ' ὅσον εἶναι σώματα, ἔχοντα σωματικὴν φύσιν, ἀλλ' ἄνευ βάρους καὶ μὴ ὑποκείμενα εἰς φθο-ράν. Κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι οὐράνιος καὶ ὅχι γήϊνος, ὅχι διότι τὸ σῶμά του, ποὺ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸν χοῦν, παύει νὰ ὑφίσταται, ἀλλὰ διότι ὁ Θεὸς θὰ τὸ καταστήσῃ ἱκανὸν νὰ διημε-ρεύῃ εἰς τὸν οὐρανὸν, χωρὶς ν' ἀποβάλλῃ τὴν φύσιν του, νὰ ἀλλάσῃ τὰς ιδιότητάς του. Ἀλλά, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὅστις ἦτο γήϊνος ἐπλάσθη ἐκ τῆς γῆς ⁽²⁾ μὲ μίαν ψυχὴν ζῶσαν καὶ ὅχι μὲ πνεῦμα.

⁽¹⁾ Τωβ. ΙΒ', 19.

⁽²⁾ Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Α'. Κορινθ. ιε', 47.

ζωοποιόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπεφυλάχθη ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὴν ὑπακο-
ήν του. Ἰδοὺ διατί, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην νὰ πίνη καὶ νὰ τρώγῃ,
διὰ νὰ καταστέλλῃ τὴν δίψαν καὶ τὴν πείνάν του, καὶ ἐπειδὴ δὲν
ἦτο ἀπολύτως ἀθάνατος, παρὰ μόνον διὰ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς,
ποὺ τὸν προήσπιζε κατὰ τοῦ γήρατος καὶ τοῦ θανάτου, δὲν πρέπει
διόλου ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι τὸ σῶμά του δὲν ἦτο πνευματικόν,
ἀλλὰ σαρκικόν. Ἐν τούτοις δὲν θὰ ἠρπάζετο ὑπὸ τοῦ θανάτου,
ἐὰν δὲν ἐπέσυρε διὰ τοῦ ἁμαρτήματός του ἐναντίον του τὰς συνε-
πειάς τῶν ἀπειλῶν τοῦ Θεοῦ. Πάντως δὲν ἀπέθανε παρὰ κατό-
πιν χρόνου πολλοῦ μετὰ τὴν δίωξίν του ἀπὸ τὸν παράδεισον, διό-
τι οὐδὲ τότε εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτὸν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα.
Ὡστε, ἐὰν, λέγοντες αἰσθησιακὸν θάνατον, ἐννοοῦμεν τὸν θάνα-
τον, ποὺ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα, ὅπως εἶπεν εἰς τοὺς
πρώτους ἀνθρώπους ὁ Θεός : «ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώ-
σκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν
ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» ⁽¹⁾, δὲν
θὰ εὗρωμεν ἐκπληκτικὸν τὸ ὅτι ὁ τοιοῦτος χωρισμὸς τῆς ψυχῆς
ἀπὸ τοῦ σώματος δὲν ἐγένετο ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν
ἐγεύσθησαν τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν. Πράγματι ὅμως ἡ φύ-
σις αὐτῶν διεφθάρη εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἡμέραν ταύτην. Λόγῳ δὲ τοῦ
δικαιοτάτου ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς ζωῆς χωρισμοῦ, περιῆλθον εἰς
τὴν ἀνάγκην ν' ἀποθάνουν μὲ τὴν ἁμαρτίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὅλοι
γεννώμεθα.

Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ὁ Ἀπόστολος δὲν λέγει ὅτι θ'
ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ παρατηρεῖ : «εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν,
τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ
δικαιοσύνης» ⁽²⁾ καὶ προσθέτει : «εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ
ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας
τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα
ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν» ⁽³⁾
Ὅθεν τὸ σῶμα, ποὺ δὲν ἔχει τώρα παρὰ μίαν ζῶσαν ψυχὴν, θὰ
λάβῃ τότε ζωοποιὸν πνεῦμα. Πλὴν ὅμως, καίτοι τὸ σῶμα ἔχει
μίαν ζῶσαν ψυχὴν, ὁ Ἀπόστολος δὲν παραλείπει νὰ εἴπῃ, ὅτι
εἶναι νεκρὸν, δεδομένου ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ
θανάτου, ἐνῷ, ὅταν εὗρίσκετο εἰς τὸν παράδεισον, εἶχε μίαν τόσον
ζῶσαν ψυχὴν, ὥστε, μολονότι ἐστερεῖτο ἀκόμη ζωοποιοῦ πνεύ-
ματος, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἦτο νεκρὸν, διότι δὲν εἶχεν
ἁμαρτήσῃ εἰσέτι, καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο ἀκόμη ὑποτελὲς εἰς τὸν

⁽¹⁾ Γεν. Β', 17.

⁽²⁾ Ρωμ. η', 10.

⁽³⁾ Αὐτόθι, 11.

θάνατον. Ὅθεν ὁ Θεός, ὑποδεικνύων τὸν θάνατον τῆς ψυχῆς, ὅστις ἐπέρχεται, ὅταν ὁ Ὑψιστος τὴν ἐγκαταλείψῃ, εἶπεν «Ἀδάμ ποῦ εἶ;» καὶ ὑπονοῶν, τὸν θάνατον τοῦ σώματος, ὅστις ἐπι-συμβαίνει, ὅταν ἡ ψυχὴ τὸ ἀφήσῃ, εἶπεν ἐπίσης: «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει». Δέον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δὲν εἶπε τίποτε περὶ τοῦ δευτέρου θανάτου, ⁽¹⁾ διότι τὸν ἀπέκρουσεν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐπιφυλασσόμενος νὰ πράξῃ τοῦτο εἰς τὴν Καινὴν, ὅπου οὗτος ἀναφέρεται ἀπεριφράστως, διὰ νὰ δειχθῇ, ὅτι ὁ πρῶτος ἐκεῖνος θάνατος, ὁ κοινὸς εἰς πάντας, προέρχεται ἐκ τοῦ ἁμαρτή-ματος, τὸ ὁποῖον ἐξ ἑνὸς ἀνθρώπου μετεδόθη εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φυλὴν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν δεύτερον θάνατον οὗτος δὲν εἶναι κοινὸς εἰς πάντας, ἔνεκεν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐγνώ-ρισε καὶ προώρισεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάσης αἰωνιότητος, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος, ⁽²⁾ διὰ νὰ εἶναι συνηρομονισμένοι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τοῦ, διὰ νὰ εἶναι οὗτος ὁ πρωτότοκος πολλῶν ἀδελφῶν, δεδομένου ὅτι, χάρις εἰς τὸν Μεσολαβητὴν, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦτον.

Ἴδου πῶς μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη εἰς σαρκικὸν σῶμα. Διὰ νὰ διακρίνῃ τὸ σῶμα ἡμῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι νῦν σαρκικόν, ἀπὸ τὸ σῶμα, ποῦ θὰ εἶναι πνευμα-τικόν εἰς τὴν ἀνάστασιν, λέγει: «οὕτω καὶ ἀνάστασις. Σπεί-ρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτι-μίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν· ἔστι σῶμα ψυχικόν καὶ ἔστι σῶμα πνευματι-κόν ⁽³⁾. Διὰ νὰ δείξῃ δὲ τί εἶναι σῶμα σαρκικόν, προσθέτει «ἐγένε-νετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ὅθεν ὁ Ἀπόστολος θέλει μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς τῆς Γραφῆς: «ὁ πρῶτος ὁ Ἀδάμ, ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν», νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἐπλάσθη μὲ σαρκικὸν σῶμα, δεικνύει δὲ τί πρέπει νὰ ἐννοῶμεν μὲ τὴν λέξιν σῶμα πνευματικόν, προσθέτων: «ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν», δηλοῖ δὲ δι' αὐτῶν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχει ἀναστηθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε εἶναι ἀδύ-νατον πλέον ν' ἀποθάνῃ. Συνεχίζων περαιτέρω, λέγει: «ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευ-ματικόν». Διὰ τοῦ χωρίου τούτου δεικνύει ἐπακριβέστερον τὸ τί ἐννοεῖ μὲ τὰς λέξεις «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν», τὸ δὲ πνευματικόν μὲ τὴν φράσιν: «ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν». Τὸ σαρκικόν σῶμα εἶναι τὸ πρῶτον,

(1) Δηλαδή τῆς αἰωνίας καταδίκης.

(2) Ρωμ. η', 25.

(3) Α. Κορίνθ. ιε', 42—44.

πὸν ἔσχεν ὁ πρῶτος Ἀδάμ, καίτοι, ἔαν δὲν ἡμάρτανεν δὲν θὰ ἐθεορίζετο ἀπὸ τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου. Εἶναι τὸ σῶμα, πὸν ἔχομεν ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ φύσις, διαφθαρεῖσα λόγῳ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, μᾶς καθυπέταξεν εἰς τὸν θάνατον. Εἶναι τὸ σῶμα, πὸν ἠθέλησε νὰ περιβληθῇ κατ' ἀρχὰς ὁ Χριστός, οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ ἐξ ἰσχύος. Ἀκολουθεῖ τὸ πνευματικὸν σῶμα, πὸν προηγήθη, τρόπον τινά, ἐν τῷ Χριστῷ εἰς τὴν κεφαλὴν μας καὶ τὸ ὁποῖον θὰ εὑρίσκεται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ μέλη του κατὰ τὴν ὑστάτην ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ⁽¹⁾.

Ὁ Ἀπόστολος σημειοῖ ἐν συνεχείᾳ μίαν σημαντικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἀνθρώπων, λέγων: «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου» ⁽²⁾. Αὐτὸ πὸν λέγει ὁ Ἀπόστολος, ἄρχεται τώρα εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναγεννήσεως, καθὼς δεικνύει τοῦτο ἄλλαχού μὲ τὰς λέξεις: «Ὅσοι γὰρ. εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε» ⁽³⁾, ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ ὀλοκληρωθῇ παρὰ μόνον, ὅταν ὅ,τι ὑφίσταται σαρκικὸν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς γεννήσεώς μας, ἀποβῇ πνευματικὸν διὰ τῆς ἀναστάσεως, διότι, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ αὐτὰς τὰς λέξεις: «τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν» ⁽⁴⁾. Πλὴν ὅμως, φέρομεν τὴν εἰκόνα τοῦ γήϊνου ἀνθρώπου, λόγῳ τῆς ἀνυπακοῆς καὶ τοῦ θανάτου, πὸν μετεδόθησαν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ γένους μας, φέρομεν δὲ τὴν εἰκόνα, τοῦ οὐρανίου ἀνθρώπου, λόγῳ τῆς συγγνώμης καὶ τῆς ζωῆς, πὸν λαμβάνομεν κατὰ τὴν ἀναγέννησιν παρὰ τοῦ μεσάζοντος μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἀνθρώπου — Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ ἅγιος Παῦλος ὁμιλεῖ, διότι ἦλθεν ἀπὸ τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ περιβληθῇ θνητὸν σῶμα, ὅπως περιβάλῃ αὐτὸ μὲ

---

(1) Τὸ χωρίον τοῦτο: «quale jam praecessit in Christo tamquam in capite nostro, secuturum est autem in membris ejus ultima resurrectione mortuorum» εἶναι σκοτεινόν. Ὁ Γάλλος μεταφραστὴς τὸ ἀποδίδει: tel qu'il est déjà dans Jésus-Christ comme dans notre chef, et qui sera dans ses membres lors de la dernière résurrection des morts. Ὁ Ἀγγλος: «and such had Christ our Head in His resurrection; such also shall we, His members, have in ours.

(2) Α Κορίνθ. ιε', 47, 48, 49.

(3) Γαλάτ. Γ', 27.

(4) Ρωμ. η' 24.

ἀθανασίαν. Τὸ ὅτι καλεῖ οὐρανίους καὶ τοὺς λοιπούς, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι γίνονται μέλη αὐτοῦ ἐκ τῆς χάριτός του, διὰ νὰ συναποτελέσουν ὁμοῦ πάντες ἓνα καὶ μόνον Χριστόν. Διακηρύσσει δὲ ἐν συνεχείᾳ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολήν, λέγων: «ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὡςπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται» ⁽¹⁾, δηλαδή εἰς πνευματικὸν σῶμα, ὑπὸ τοῦ ζωοποιῦ πνεύματος ἐμψυχούμενον. Προφανῶς δὲν θὰ γίνουν μέλη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάντες οἱ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκοντες, δοθέντος ὅτι πολλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν εἰς πᾶσαν τὴν αἰωνιότητα διὰ τοῦ δευτέρου θανάτου, ὁ Ἀπόστολος ὅμως μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «πάντες» διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι, ὅπως οὐδεὶς ἀποθνήσκει παρὰ μόνον εἰς τὸν Ἀδὰμ εἰς τὸ σαρκικόν του σῶμα, ἔτσι οὐδεὶς δὲν θ' ἀναστηθῇ παρὰ μόνον εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν μὲ πνευματικὸν σῶμα. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι θὰ ἔχωμεν κατὰ τὴν ἀνάστασιν σῶμα ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πρὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦτο πνευματικόν, ἀλλὰ σαρκικόν, οἱ δὲ ἔχοντες διάφορον γνώμην, δὲν ἀντιλαμβάνονται ὀρθῶς τὰς λέξεις τοῦ μεγάλου διδασκάλου: «σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Οὕτως καὶ γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν» ⁽²⁾.

Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸ ἁμάρτημα ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς πρώτης καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅστις ἀναφέρει τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Γενέσεως, διὰ νὰ δείξῃ τί εἶναι τὸ σαρκικὸν σῶμα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ πνοὴν ζωῆς.

Τινὲς φαντάζονται, ὅχι πολὺ ὀρθῶς, ὅτι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῆς Γενέσεως «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ

⁽¹⁾ Α' Κορινθ. ΙΕ'. 21, 22.

⁽²⁾ Α' Κορ. 44, 45.

πνοήν ζωῆς» δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ, ὡς ἐὰν ὁ Θεὸς εἶχε δώσει μίαν ψυχὴν εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ἀλλὰ ὅτι δὲν ἔκαμε παρὰ νὰ ζωοποιήσῃ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ψυχὴν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη. Κρίνουν δὲ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνεφύσησεν εἰς τοὺς μαθητάς του εἰπών: «λάβετε πνεῦμα Ἅγιον»· ἐξ αὐτοῦ δὲ συνεπέρανον, ὅτι, ἀφοῦ τὸ αὐτὸ συνέβη κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπηκολούθησε τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα, ὡς ἐὰν ὁ Εὐαγγελιστής, ἀφοῦ ἀνέφερε τοῦτο, εἶχε προσθέσει (τόσον ὅσον ὁ Μωϋσῆς) ὅτι ἐγένοντο ψυχὴ ζωσα. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ ἐπρόσθετε, τοῦτο δὲν θὰ ἐσήμαινε τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι, τρόπον τινά, ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι ἄνευ Αὐτοῦ εἶναι ἡ ψυχὴ νεκρά, μολονότι, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται εἰς τὸ σῶμα, τοῦτο ζῇ. Αὐταὶ αὗται αἱ λέξεις τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως ἔχουν ἀρκούντως εὐνόητον σημασίαν: «Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς», φράσιν, τὴν ὁποίαν ἐρμηνευταί τινες, διὰ νὰ τὴν ἐξηγήσουν σαφέστερον, τὴν μεταφράζουν: «ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἰλύος τῆς γῆς», διότι ἀμέσως προηγουμένως ἀναγινώσκομεν: «πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» ⁽¹⁾ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐσχημάτιζε τὴν ἰλὺν ταύτην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ἡ Γραφὴ προσθέτει εὐθύς ἀμέσως: «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς», ὅπως τὸ ἀναγράφουν τὰ Ἑλληνικὰ ἀντίτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων μετεφράσθησαν εἰς τὴν Λατινικὴν αἱ Γραφαί. Εἶναι λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὁ δημιουργηθεὶς ἐκ τοῦ χώματος τῆς γῆς ἢ ἐκ τῆς ἰλύος, δηλαδή ἀπὸ χῶμα βυθισμένον εἰς τὸ νερό, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος, ὅτι ἐγένετο σαρκικὸν σῶμα. ὅτε ἔλαβε τὴν ψυχὴν: «οὕτω καὶ γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζωσαν» ⁽²⁾, δηλαδή ὅτι ὁ χοῦς αὐτός, ζυμωθείς, ἐγένετο ψυχὴ ζωσα.

Ἀλλά, λέγουν, εἶχεν ἤδη μίαν ψυχὴν, ἄλλως δὲν θὰ τὸν ὠνόμαζαν ἄνθρωπον, διότι μόνον τὸ σῶμα ἢ μόνη ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ συνίσταται ἐκ τῶν δύο. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τόσον ἡ ψυχὴ, ὅσον καὶ τὸ σῶμα, δὲν εἶναι ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, ἡ ψυχὴ ὅμως εἶναι τὸ εὐγενέστερον, τὸ δὲ σῶμα τὸ ἐλάσσον μέρος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡνωμένα μαζί, λαμβάνουν τὸ ὄνομα ἄνθρωπος, τὰ ὁποῖα δὲν τὸν ἀφίνουν οὔτε κατόπιν τοῦ

⁽¹⁾ Γέν. Β' 7.

⁽²⁾ Α' Κορινθ. ΙΕ', 45.

χωρισμοῦ. Μήπως δὲν λέγωμεν καθημερινῶς: αὐτὸς ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος εἶναι νεκρός, καὶ τώρα πάσχει ἢ εὐρίσκεται ἐν εἰρήνῃ, μολονότι τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῆς ψυχῆς ἀποκλειστικῶς; Ἡ, ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ταφῇ εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τόπον, καίτοι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ εἴπωμεν παρὰ μόνον διὰ τὸ σῶμα; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μᾶς δυσκολεύει διόλου νὰ ὀνομάζωμεν ἄνθρωπον ἑκάτερον τῶν μερῶν τούτων, ἀκόμη καὶ ὅταν διατελοῦν συνηνωμένα καὶ νὰ λέγωμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς καὶ τὸ σῶμα ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος, ὡς ἐὰν ἦσαν δύο ἄνθρωποι, μολονότι δὲν εἶναι παρὰ εἰς καὶ μόνος. Πρέπει ὅμως νὰ ἐννοήσωμεν ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν ἡ Γραφή λέγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατ' εἰκόνα Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν λέγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι γῆ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση.

Τὸ πρῶτον ἐννοεῖται ἐν σχέσει πρὸς τὴν λογικὴν ψυχὴν, ὅπως ὁ Θεὸς τὴν ἐδημιούργησεν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δηλαδὴ ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ δεύτερον ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα, ὅπως τὸ ἐπλασεν ἐκ τοῦ χώματος ὁ Θεός, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἐδόθη ἡ ψυχὴ διὰ νὰ δημιουργηθῇ ἐν σαρκικὸν σῶμα, δηλαδὴ ἄνθρωπος ἔχων ζῶσαν ψυχὴν.

Διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ Κύριος ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λέγων: «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον», ἠθέλησε νὰ μᾶς διδάξῃ, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ, δεδομένου ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, συγκροτουμένης οὕτω τῆς Τριάδος: Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, ἡτις δὲν εἶναι πλάσμα, ἀλλὰ Πλάστης. Πράγματι, ἡ σωματικὴ αὕτη πνοή, πού ἐξηλθεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἦτο διόλου ἡ οὐσία ἢ ἡ φύσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μόνον ἓνα σύμβολον, διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι, καθὼς εἶπα, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κοινὸν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, διότι δὲν ἔχουν ἕκαστος ἐν, ἀλλ' ὑφίσταται ἐν κοινὸν διὰ τῶν δύο. Λοιπὸν τὸ Ἅγιον τοῦτο Πνεῦμα καλεῖται πάντοτε ΠΝΕΥΜΑ εἰς τὰς Γραφάς, ὅπως ὁ Κύριος ἡμῶν τὸ ὀνομάζει ἐνταῦθα, ὅταν, σημειῶν τοῦτο διὰ τῆς πνοῆς τοῦ στόματός του, τὸ ἔδωσεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἂν τοῦ ἔδωσεν ἄλλο ὄνομα, ἐνῶ εἰς τὸ χωρίον τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως, ὅπου γράφεται: «καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς», (et insuflavit sive inspiravit in faciem eius spiritum vitae), τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον δὲν γράφει τὴν λέξιν ΠΝΕΥΜΑ ἀλλὰ τὴν λέξιν ΠΝΟΗ. Ταιουτοτρόπως εἰς τὸν Ἡ-

σαΐαν ἀναγινώσκομεν: «οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς οὐδὲ διὰ παντός ὀργισθήσεται ὑμῖν· πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα» ⁽¹⁾, δηλαδή ὁλόκληρον ψυχὴν. Οἱ ἐρμηνευταὶ ἐξηγοῦν ἐνίοτε τὴν τελευταίαν λέξιν μὲ τοὺς τεχνικοὺς ὅρους πνοὴ ἢ πνεῦμα, ἔμπνευσις ἢ πνοή, τὸν πρῶτον ὅμως ἀποδίδουν ἐκάστοτε μὲ τὴν λέξιν πνεῦμα, δηλαδή πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ» ⁽²⁾, δηλαδή εἴτε τὸ τοῦ ζώου, ὅπως ὁ Σολομών «καὶ τίς οἶδε τὸ πνεῦμα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ ἄνω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω εἰς τὴν γῆν» ⁽³⁾, εἴτε τὸ σωματικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουν ἄνεμον, ὅπως εἰς τὸν ψαλμόν: «Πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ» ⁽⁴⁾, εἴτε, τέλος, τὸ πνεῦμα—Δημιουργός, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Κύριος ἡμῶν ὁμιλεῖ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον» ⁽⁵⁾, ὑποδεικνύων, αὐτὸ διὰ τῆς πνοῆς Του: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ⁽⁶⁾, λέξεις, αἱ ὁποῖαι διακηρύσσουν σαφῶς καὶ θαυμασίως τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Καὶ ἐν συνεχείᾳ: «πνεῦμα ὁ Θεός», ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Γραφῆς. Εἰς ὅλα τὰ χωρία ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν μεταχειρίζεται ποσῶς τὴν λέξιν πνεῦμα ὡς ἀντίστοιχον πρὸς τὴν λέξιν πνοή. Κατὰ ταῦτα, ἐκεῖ ὅπου ἀναφέρεται ἐν τῇ Γενέσει: «καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς» ὑπονοεῖται ἡ λέξις ΠΝΕΥΜΑ. Ἐξ αὐτοῦ ὅμως δὲν προκύπτει, ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἐννοῶμεν τὸ Πνεῦμα—Δημιουργόν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Γραφή δὲν μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ταύτην ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν σημασίαν τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δημιουργήματος.

Τινὲς ὅμως παρατηροῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι, ἐὰν ἡ Γραφή δὲν ἐπρόσθεσε «πνοὴν ζωῆς», ἂν δὲν ἤθελε νὰ σημάνῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἢ τὴν «ζῶσαν» ψυχὴν· ἐὰν δὲν ἐνοοῦσε τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς, ἥτις τῇ μετεδόθη ὡς δῶρον ὑπὸ τοῦ πνεύματος.

(1) Ἡσ. ΝΖ', 16.

(2) Α' Κορίνθ. β', 11.

(3) Ἐκκλησ. Γ', 21.

(4) Ψαλμ. ΡΜΗ, 8.

(5) Ἰωάνν. η' 22.

(6) Ματθ. κη'. 19.

τοῦ Θεοῦ· ἐάν, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ ζῇ μίαν ἰδικήν της ζωὴν, δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἡ λέξις ζῶσα, ἡ Γραφή δὲν ἤθελε νὰ σημάνη τὴν ζωὴν, τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τίνος τυγχάνει ὁμοιος ὁ συλλογισμὸς οὗτος; Μήπως δὲν καταβάλλονται μεγάλαι προσπάθειαι πρὸς ὑποστήριξιν φαντασιώσεων, ἐλλείψει συντόνου προσοχῆς πρὸς κατανόησιν τοῦ πνεύματος τῶν Γραφῶν; Χωρὶς νὰ ἐπεκταθῶμεν πάρα πολὺ, παρατηροῦμεν, ὅτι θὰ ἦτο πολὺ εὐκολώτερον ν' ἀναγνώσωμεν ὅ,τι ἀναφέρεται ὀλίγον πρῶτύτερα εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἔρπετά καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος», ⁽¹⁾ ὀλίγον δὲ κατωτέρω εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον: «καὶ πάντα ὅσα ἔχει πνοὴν ζωῆς καὶ πᾶν ὃ ἦν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀπέθανε», ⁽²⁾ δηλαδή ὅσα εἶχον ζωὴν ἐξηφανίσθησαν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν εὐρίσκομεν μίαν ζῶσαν ψυχὴν καὶ πνεῦμα ζωῆς καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ κτήνη, καθ' ὃν τρόπον ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή, καὶ ἐκεῖ, ὅπου λέγει «πάντα οὐκ ἔχει πνοὴν ζωῆς» δὲν μεταχειρίζεται εἰς τὴν ἐλληνικὴν τὴν λέξιν πνεῦμα, ἀλλὰ ζωή, τίς ἡ ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν τὴν λέξιν ζῶσα, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη, ἐάν δὲν ζῇ, ἢ τὰς λέξεις πνοὴ ζωῆς, ἀφοῦ προηγουμένως ἀναφέρεται ἡ λέξις πνεῦμα; Ὅλα αὐτὰ παρέχουν στάδιον ν' ἀντιληφθῶμεν, ὅτι ἡ Γραφή, ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ ἀνθρώπου δι' ὅλων αὐτῶν τῶν λέξεων, δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν συνήθη φρασεολογίαν της, ἀλλὰ θέλει νὰ δηλώσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν τῆς νοήσεως διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς αἰσθήσεως διὰ τὰ ζῶα.

Ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ, λέγουν ἀκόμη, ἐξηλθεν ἐκ τοῦ στόματος Του, εἰς τρόπον ὥστε, ἐάν πιστεύσωμεν, ὅτι πνοὴ εἶναι ἡ ψυχὴ, θὰ περιέλθωμεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἴση πρὸς τὴν Σοφίαν ἐκείνην, ἣτις εἶπεν: «ἐγὼ ἀπὸ στόματος Ὑψίστου ἐξηλθον, καὶ ὥς ὀμίχλη κατεκάλυψα τὴν γῆν» ⁽³⁾. Ἀλλό, ἡ Σοφία δὲν λέγει, ὅτι «ἐνεφυσήθη», ἀλλ' ὅτι ἐξηλθεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, ὥστε δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν μίαν πνοήν, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὴν ψυχὴν, πού μᾶς κάμνει ἄνθρωπους, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἄέρα πού μᾶς περιβάλλει καὶ τὸν ὅποιον ἀναπνέομεν. Τοιουτοτρόπως ὁ Θεός, ὅστις εἶναι παντοδύναμος, ἠδυνήθη νὰ πλάσῃ

(¹) Γέν. Α', 24.

(²) Γέν. Ζ'. 22.

(³) Σοφ. Σειρ. ΚΔ, 3.

μίαν ψυχὴν, οὐχὶ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεώς Του, οὔτε ἐκ τινος δημιουργημένου πλάσματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ νὰ τὴν θέσῃ εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλωστε οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἵτινες θέλουν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῆς Γραφῆς, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται, ἅς μάθουν, ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν της δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ μόνον ὅ,τι ἀνῆκει εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν Του. Σχετικῶς ἅς ἀκούσωμεν τί ὁ Θεὸς εἶπεν: «οὕτως ὅτι χλιαρὸς εἶ καὶ οὔτε ζεστὸς οὔτε ψυχρὸς μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου» (¹).

Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει ν' ἀντιτείνωμεν εἰς τοὺς ἐμφαντικοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου, ὅταν οὔτοι διακρίνουν τὸ σαρκικὸν σῶμα ἀπὸ τὸ πνευματικόν, δηλαδὴ τὸ σῶμα, πὺν ἔχομεν τώρα, ἀπὸ ἐκεῖνο, πὺν θὰ ἔχωμεν κάποτε. Ὁ Ἀπόστολος λέγει: «σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Οὕτω καὶ γεγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου» (²).

Ὡστε τὸ σαρκικὸν σῶμα, ἐν τῷ ὁποίῳ, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος, ἐπλάσθη ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, δὲν ἦτο συγκεκροτημένον κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἀποθνήσκῃ, ποτέ, ἂν δὲν διέπραττεν ἁμαρτίαν. Τὸ σῶμα, πὺν θὰ εἶναι πνευματικόν, διότι θὰ τὸ ζωοποιῇ τὸ πνεῦμα, δὲν θὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀποθνήσκῃ, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία, καίτοι, κατὰ τινὰ τρόπον, ἀποθνήσκει ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὸν Θεόν, διατηρεῖ οὐχ ἥττον πάντοτε μίαν ζωὴν, ἣτις εἶναι κυριολεκτικῶς ἰδική της. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς κακοὺς ἀγγέλους, οἵτινες, μολονότι ἀποσπασθέντες ἀπὸ τὸν Θεόν, δὲν παύουν ἀπὸ τὸ νὰ ζοῦν καὶ νὰ αἰσθάνωνται, διότι ἔχουν δημιουργηθῇ ἀθάνατοι, εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ δεύτερος θάνατος, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ κατακρημνισθοῦν μετὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, δὲν θ' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοὺς τὴν ζωὴν, ἀφοῦ θὰ τοὺς καταδικάσῃ εἰς σκληρὰ βασανιστήρια. Οἱ ἄνθρωποι ὁμως,

---

(¹) Ἀποκ. Γ'. 16.

(²) Α' Κορίνθ. ΙΕ', 44—50.

οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ὅποιοι θὰ συνδεθοῦν εἰς τὴν μακαριότητα μετὰ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους, θὰ περιβληθοῦν πνευματικὰ σώματα, εἰς τρόπον ὥστε οὔτε θ' ἁμαρτήσουν οὔτε θ' ἀποθάνουν ποτέ.

Ὑπολείπεται ἓν θέμα πρὸς ἐξέτασιν, δηλαδὴ τὸ νὰ μάθωμεν, πῶς οἱ ἄνθρωποι ἤθελον δυνηθῇ νὰ γεννήσουν τέκνα, ἐὰν δὲν εἶχον ἁμαρτήσῃ, ἐφ' ὅσον λέγομεν, ὅτι αἱ κινήσεις τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς εἶναι αἱ συνέπειαι τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρέπει νὰ τερματίσωμεν τὸ βιβλίον αὐτό, καὶ ἐπειδὴ τὸ θέμα τοῦτο ἀπαιτεῖ κάποιαν μακρογορίαν, εἶναι προτιμότερον νὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπόμενο βιβλίον.

BIBΛION ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α. ✓

**Τὸ ἁμάρτημα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δὲ κατεδίκασε πάντων
τὰς ψυχὰς εἰς θάνατον, ἐὰν δὲν ἔσωζεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ
πολλοὺς ἀνθρώπους.**

Εἵπομεν ἤδη εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία, ὅτι ἠθέλησεν ὁ
Θεός, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννηθῶν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ἄν-
θρώπου, καὶ τοῦτο διὰ τὸ νὰ τοὺς ἐνώσῃ περισσότερον, τοὺς μὲν
μετὰ τῶν δέ, ὅχι μόνον διὰ τῆς ὁμοιότητος τῆς φύσεώς των, ἀλλὰ
καὶ διὰ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας των, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἀπέ-
θνησκον ποτέ, ἐὰν οἱ δύο πρῶτοι δὲν ἐγίνοντο αἰτία νὰ θανατω-
θῶν λόγῳ τῆς ἀνυπακοῆς των, ἣτις διέφθειρεν ὁλόκληρον τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἂν δὲν μετέδιδον τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν
εἰς τοὺς ἀπογόνους των τόσον, ὅσον καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ
θανάτου. Ὁ θάνατος δὲ οὗτος ἵδρυσεν τὴν ἐξουσίαν τοῦ τόσον
πολὺ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ τοὺς βυθίσῃ ὅλους εἰς
τὸν δεύτερον θάνατον, ὅστις οὐδέποτε θὰ ἐτερματίζετο, ἐὰν ἡ
χάρις τοῦ Θεοῦ δὲν ἔσωζεν ἀνθρώπους τινὰς ἀπὸ τὸ βάραθρον
τοῦτο. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι τόσα ἔθνη, ποὺ εὐρίσκονται εἰς
τὸν κόσμον αὐτὸν μὲ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ μὲ γλωσσικὰ ἰδιώματα
τόσον διάφορα, δὲν ἀποτελοῦν ὅλα ὁμοῦ παρὰ δύο κοινωνίας
ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὀνομάσωμεν δύο
Πολιτείας, συμφώνως πρὸς τὴν Γραφήν. Ἐξ αὐτῶν ἡ μία συγ-
κροτεῖται ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ διάγουν ζωὴν σαρ-
κικὴν, καὶ ἡ ἑτέρα ἐξ ἐκείνων, ποὺ διάγουν πνευματικὸν βίον.
Ὅταν δὲ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἀποκτήσουν ὅ,τι ποθοῦν, διατελοῦν
ἐν εἰρήνῃ ἕκαστος κατὰ τὸν τρόπον του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Τί σημαίνει τὸ ζῆν σαρκικῶς.

Πρέπει νὰ ἴδωμεν πρῶτον τί σημαίνει τὸ νὰ ζῶμεν σύμφωνα

μέ τήν σάρκα μας καί τί τὸ νὰ διάγωμεν σύμφωνα μέ τὸ πνεῦμα τήν ζωήν μας. Ἐκεῖνος ὅστις εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τήν γλῶσσαν τῶν Γραφῶν, θὰ ἐφαντάζετο πιθανῶς ἐν πρώτοις ὅτι οἱ Ἐπικούρειοι ζοῦν σαρκικῶς, διότι θεωροῦν ὡς ὑπέρτατον ἀγαθὸν τήν ἡδονήν τοῦ σώματος, ⁽¹⁾ καί ὅτι οἱ Στωϊκοί, ⁽²⁾ οἱ ὅποιοι ἀποδίδουν εἰς τήν ψυχὴν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, διάγουν πνευματικὸν βίον. Πλὴν ὅμως, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς, καί οἱ μὲν καί οἱ δὲ ζοῦν σωματικὴν ζωήν. Πράγματι ἡ Γραφή δὲν ὀνομάζει σάρκα μόνον τὸ σῶμα παντὸς ζώου γηίνου καὶ θνητοῦ, ὅπως, ὅταν λέγῃ: «οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὕτῃ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν ⁽³⁾, ἀλλ' ἀποδίδει εἰς τήν λέξιν σὰρξ πολλὰς σημασίας. Σὰρξ δηλοῖ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον αὐτὸν τοῦτον τὸν ἄνθρωπον, λαμβανομένου τοῦ μέρους ἀντὶ τοῦ ὅλου: «διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ· διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας» ⁽⁴⁾. Οὐ πᾶσα σὰρξ σημαίνει ἐν προκειμένῳ οὐ πᾶς ἄνθρωπος, καθὼς ἀκριβῶς τὸ διακηρύσσει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, λέγων, εἰς τὴν πρὸς τοὺς Γαλάτας ἐπιστολήν: «ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται παρὰ τῷ Θεῷ, δηλον», ⁽⁵⁾ καί: «εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου» ⁽⁶⁾. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην δέον νὰ ἐννοηθοῦν οἱ λόγοι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου: «καὶ ὁ λόγος

---

(1) Ἡ πρωταρχικὴ ἡδονὴ καὶ ἡ βάσις ἀπάντων τῶν ἡδονικῶν συναισθημάτων εἶναι κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ σωματικὴ ἡδονή, ἡ ἀπόλαυσις τῶν αἰσθήσεων. Ἐκτοπιζομένων τῶν αἰσθήσεων, λέγει ὁ φιλόσοφος οὗτος, ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀδιανόητος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἐπικούρου Μητρόδωρος ἐκφράζεται ἀκόμη πραγματιστικώτερον ἐν προκειμένῳ: πάσης ἀξίας ἀρχὴ εἶναι ἡ κοιλία, πάντα δὲ τὰ κατὰμεστα σοφίας καὶ μεγαλοποιημένα ζητήματα ἀπολήγουν εἰς αὐτήν. Πάντως ὁ Ἐπίκουρος δὲν θεωρεῖ, ὡς ὁ Ἀρίστιππος, τὴν σωματικὴν ἀπόλαυσιν ὡς ὑψιστον ἀγαθόν. Πολὺ ἀνωτέρα εἶναι δι' αὐτὸν ἡ ψυχικὴ ἡδονή, ἥτις ἐν τελικῇ ἀναλύσει λογίζεται ὡς ἀταραξία.

(2) Ἡ ἠθικὴ τῶν Στωϊκῶν καὶ ὁ πρὸς αὐτῶν συνδεόμενος ἀσκητισμὸς στηρίζονται ἐπὶ τῆς καθυποτάξεως καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονομίαν καὶ ὁδηγεῖ ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν.

(3) Α' Κορίνθ. ιε', 39.

(4) Ρωμ. γ', 20.

(5) Γαλάτ. γ'. 11.

(6) Αὐτόθι β'. 16.

σὰρξ ἐγένετο» ⁽¹⁾ δηλαδή ἄνθρωπος. Τινές, παρεξηγήσαντες τοῦτο, φρονοῦν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός δὲν εἶχεν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καθὼς ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνονται τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου· εἰς τὰς λέξεις ἐκείνας τῆς Μαρίας Μαγδαληνῆς: «ὅτι ἦραν τὸν Κύριόν μου καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν» ⁽²⁾· ἡ ὁποία ὠμίλει περὶ τοῦ σώματός του, πού ἐπίστευεν, ὅτι τὸ ἀπέσπασαν ἐκ τοῦ τάφου. Ἐνίστε ἀντιλαμβάνονται καὶ τὸ ὅλον ἀντὶ τοῦ μέρους, ὅπως εἰς τὰς ἄλλας ἐκείνας φράσεις, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν.

Μολονότι ἡ Γραφὴ ἐννοεῖ τὴν λέξιν σὰρξ ὑπὸ πολλὰς ἐννοίας, τὰς ὁποίας θὰ ἦτο ἀνιαρὸν νὰ μνημονεύσωμεν, διὰ ν' ἀντιληφθῶμεν τί σημαίνει ζῆν κατὰ σάρκα, πρέπει νὰ συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν πρὸς τοὺς Γαλάτας ἐπιστολήν: «φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν καθὼς καὶ προεῖπον ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλεύουσιν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν» ⁽³⁾. Ἐκ τῶν ἔργων τῆς σαρκός, τὰ ὁποῖα, λέγει ὁ Ἀπόστολος, εἶναι εὐκόλον νὰ γνωρίζωμεν καὶ τὰ ὁποῖα καταδικάζει, δὲν εὐρίσκομεν μόνον ἐκεῖνα, πού συνδέονται μὲ τὴν φιληδονίαν τῆς σαρκός, ὅπως εἶναι ἡ μοιχεία, ἡ ἀκολασία, ἡ ἀναισχυντία, ἡ οἰνοφλυγία, ἡ λαιμαργία, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα πού δὲν ἀφοροῦν παρὰ τὸ πνεῦμα. Πράγματι ποῖος δὲν εἶναι σύμφωνος εἰς τὸ ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία, ἡ φαρμακεία, αἱ ἔχθραι, αἱ ἔριδες, ἡ ζηλοτυπία, ἡ ὀργή, αἱ αἰρέσεις, αἱ διχοστασίαι, ὁ φθόνος εἶναι μᾶλλον κακίαι τῆς ψυχῆς παρὰ τοῦ σώματος; Δυνατὸν νὰ συμβῇ, ὥστε τινὲς νὰ ἐγκρατεύωνται σχετικῶς πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῦ σώματος διὰ ν' ἀφοσιωθοῦν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἢ διὰ νὰ σχηματίσουν κάποιαν αἵρεσιν, καὶ ὅμως τοιοῦτός τις ἄνθρωπος εἶναι πεπεισμένος ἐκ τῆς αὐθεντικότητος καὶ τοῦ κύρους τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι ζῇ σαρκικῶς· ὁσονδήποτε δὲ καὶ ἂν ἀπέχη ἀπὸ τὰς ἡδονὰς τῆς σαρκός, εἶναι φανερόν, ὅτι «διαπράττει» κολάσιμα σαρκικὰ ἔργα. Ἡ ἔχθρα δὲν εἶναι ἀπότοκος τοῦ πνεύματος; Ποῖος θὰ εἶπη εἰς τὸν ἐχθρόν του: ἔχεις κακὴν σάρκα ἐναντίον μου, ἐννοῶν ὅτι ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ διακατέχεται ὑπὸ κακῆς θελήσεως ἀπέναντί του; Διατί ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν καλεῖ ὅλα ταῦτα ἔργα τῆς σαρκός, ἐὰν μὴ κατὰ

---

(1) Ἰωάνν. α', 13.

(2) Ἰωάνν. κ', 13.

(3) Γαλάτ. ε' 19 καὶ ἐφεξῆς.

τρόπον τοῦ ὀμιλεῖν, κατὰ τὸν ὅποιον διατυποῦται τὸ ὅλον διὰ τοῦ μέρους, δηλαδή ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς σαρκός;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ σὰρξ δὲν εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἁμαρτιῶν.

Τὸ νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ σὰρξ εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν κακῶν, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν καθυποτάσσεται εἰς αὐτὴν παρὰ μόνον, διότι εἶναι ἐξ αὐτῆς περιβεβλημένη, σημαίνει, ὅτι δὲν ἐμβαθύνομεν ἀρκετὰ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι «φθαρτὸν σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα» ⁽¹⁾. Διὸ καὶ ὁ ἴδιος ἀποστολὸς, ὀμιλῶν περὶ τοῦ φθαρτοῦ σώματος, περὶ τοῦ ὁποίου εἶπεν ὀλίγον πρωτύτερα: «διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἕξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται», ⁽²⁾ προσθέτει: «οἶδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκηνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες, εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκηνεὶ στενάζομεν βαρούμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς» ⁽³⁾. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἶναι πλάνη νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὅλαι αἱ ἀταξίαι τῆς ψυχῆς προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα. Μολονότι ὁ Βιργίλιος διατυπώνει μὲ σεβασμὸν τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος λέγων: «αἱ ψυχαί, αἱ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἔλκουσαι ἔχουν ἀθάνατον ῥώμην, ἐὰν δὲν σταματᾷ τὴν δυναμικότητα ταύτην τὸ βάρος τοῦ σώματος» ⁽⁴⁾, καὶ μολονότι, διὰ νὰ καταστήσῃ νοητὸν τὸ ὅτι τὰ τέσσαρα κυριώτερα πάθη: ὁ πόθος, ἡ χαρά, ὁ φόβος, ἡ θλίψις, ἅτινα εἶναι ὅλων τῶν κακιῶν ἡ πηγή, προέρχονται ἐκ τοῦ σώματος, προσθέτει: «Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται τὸ

---

(1) Σοφ. Σολομ. Θ, 15.

(2) Β' Κορίνθ, δ', 16.

(3) Β' Κορίνθ, ε', 1 καὶ ἐπέκεινα.

(4) *Ignescit illis vigor et coelestis origo*

Seminibus, quantum non noxia corpora tardant

Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

Αἰν. VI στ. 730—731.

ὅτι (αἱ ψυχαὶ) φοβοῦνται, ποθοῦν, θλίβονται, χαίρουν καὶ δὲν δύνανται νὰ θεῶνται τὸν οὐρανόν, καλυπτόμεναι ὅπως εὐρίσκονται, ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ ἐγκάθειρκτοι ἐντὸς τοῦ σώματος ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ», ⁽¹⁾ ἐν τούτοις ἡ πίστις μᾶς διδάσκει κάτι ἄλλο. Αὕτη μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ φθορὰ τοῦ σώματος, ποὺ βαρύνει τὴν ψυχὴν, δὲν εἶναι ἡ αἰτία ἀλλ' ἡ ποινὴ διὰ τὴν πρωταρχικὴν ἁμαρτίαν, εἰς τρόπον ὥστε, καίτοι διεγείρει εἰς ἡμᾶς ἀκόμη πάντοτε ἀντιξόους ἐπιθυμίας, δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀποδίδωμεν κάθε ἀταξίαν εἰς τὴν σάρκα μας ⁽²⁾ ἐκ φόβου μήπως δικαιολογήσωμεν τὸν διάβολον, ὅστις στερεῖται σαρκός. Μολονότι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι μοιχός, μέθυσος, οὔτε ὅτι καθυποτάσσεται εἰς τὰς λοιπὰς ἁμαρτίας τῆς σαρκός, δὲν παραλείπει οὐδὲν ἥττον νὰ εἶναι ὑπερφίαλος καὶ μοχθηρός· εἶναι μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε, κατὰ τὸν ἅγιον Πέτρον, κατεκρημνίσθη εἰς τὰς σκοτεινὰς εἰρηκτὰς τοῦ ἀέρος καὶ προωρίσθη νὰ ὑφίσταται αἰωνίας ποινάς ⁽³⁾. Ὅθεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀποδίδει εἰς τὴν σάρκα τὰς κακίας, ποὺ κυριαρχοῦν εἰς τὸν διάβολον, καίτοι εἶναι βέβαιον, ὅτι στερεῖται σαρκός. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει, ὅτι αἱ ἔριδες, αἱ διχοστασίαι, ἡ ζηλοτυπία, ἡ ὀργή, ἡ μοχθηρία εἶναι ἔργα τῆς σαρκός τόσον, ὅσον καὶ ἡ ὑπεροψία, πηγὴ πάσης κακίας, αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἐξουσιάζουσα ἰδιαζόντως τὸν διάβολον. Πράγματι ποῖος εἶναι τῶν ἁγίων ἀσπονδότερος ἐχθρός; Ποῖος μαίνεται κατ' αὐτῶν περισσότερον; Ποῖος φθονεῖ περισσότερον τὴν δόξαν αὐτῶν; Λοιπόν, ἐφ' ὅσον ἔχει ὅλας αὐτὰς τὰς κακίας καὶ στερεῖται σαρκός, πῶς εἶναι ταῦτα ἔργα τις ἐὰν μὴ διότι εἶναι ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅποια ὁ Παῦλος ὀνόμαζει ἔργα σαρκός; Κατὰ βάθος, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν διάβολον, ὅχι διότι ἔχει σάρκα, τῆς ὁποίας στερεῖται ὁ διάβολος, ἀλλὰ διότι ἠθέλησε νὰ ζῇ, ὅπως αὐτός. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος διάγει κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ζωὴν του διότι ἀποστρέφεται τὴν ἀλήθειαν ⁽⁴⁾ εἰς τρόπον ὥστε, ὅταν ἐψεύσθη, τοῦτο δὲν προῆλθεν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, ὅστις δὲν εἶναι μόνον ψεύστης, ἀλλὰ τὸ ψεῦ-

(1) Hinc metuunt cupiuntque dolent gaudentque, nec auras

Suspiciunt, clausae tenebris et carcere caeco. Αἰν. VI, 733—734.

(2) Ἀνασχευὴ τῶν ἀρνούμενων τὸ αὐτεξούσιον.

(3) Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. Β'. Πέτρ. β'. 4.

(4) Ἐκεῖνος, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωάνν. η', 44.

δος αὐτούσιον· ἀπ' αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐψεύσθη πρῶτος καὶ ὅστις δὲν εἶναι δημιουργὸς τῆς ἁμαρτίας, παρὰ διότι εἶναι τοῦ ψεύδους δημιουργός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τί εἶναι τὸ ζῆν κατ' ἄνθρωπον καὶ τὸ ζῆν κατὰ Θεόν.

“Όταν ὁ ἄνθρωπος ζῆ κατ' ἄνθρωπον καὶ ὄχι κατὰ Θεόν, εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν διάβολον, διότι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἄγγελος δὲν ἔζη κατ' ἄγγελον, ἀλλὰ κατὰ Θεόν, διὰ νὰ παραμείνῃ πιστὸς ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ διὰ νὰ λαλῇ τὴν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὄχι τὴν γλῶσσαν τοῦ ψεύδους. Τὸ ὅτι ὁ Ἀπόστολος λέγει εἰς ἄλλο χωρίον : «εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσει-σεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ» ⁽¹⁾ δὲν σημαίνει, ὅτι, τὸ ψεῦδος εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ; “Όθεν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῆ κατ' ἀλήθειαν, δὲν ζῆ καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Θεόν, διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς λέγει : «ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» ⁽²⁾. “Όταν ὁ ἄνθρωπος ζῆ καθ' ἑαυτόν, ζῆ ἐκτὸς τοῦ ψεύδους, ὄχι διότι εἶναι ψεῦδος αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐφ' ὅσον πλάστης καὶ δημιουργός του εἶναι ὁ Θεός, ὅστις δὲν εἶναι πλάστης καὶ δημιουργός τοῦ ψεύδους, ἀλλὰ διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπλάσθη ἀθῶος, διὰ νὰ ζῆ καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς Ἐκεῖνον, ὅστις τὸν ἔπλασε, δηλαδή διὰ νὰ ἐκτελῇ μᾶλλον τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ παρὰ τὴν ἰδικήν του. “Ωστε τὸ ψεῦδος ἔγκει-ται εἰς τὸ νὰ μὴ διάγωμεν τὸν βίον μας κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔχομεν πλασθῇ. “Ο ἄνθρωπος ποθεῖ, φυσικά, νὰ εἶναι εὐδαίμων, χωρὶς ὅμως νὰ ζῆ ὅπως πρέπει, διὰ νὰ εἶναι εὐτυχής. Ποῖον ψεῦδος εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν τοιαύτην θέλησίν του ; Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δυνάμεθα κάλλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι κάθε ἁμαρτία εἶναι ψεῦδος. Εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἁμαρτάνομεν παρὰ λόγῳ τῆς θελήσεώς μας, ἥτις μᾶς ὠθεῖ νὰ ποθῶμεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς ἢ νὰ φοβώμεθα νὰ εἴμεθα δυστυχεῖς. Εἶναι λοιπὸν ψεῦδος ὅταν ἐκεῖνο, ποὺ κάμνομεν διὰ νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, δὲν χρησιμεύῃ παρὰ διὰ νὰ μᾶς καταστήσῃ δυστυχεῖς, εἰς τί δὲ ὀφείλεται τοῦτο, ἐὰν μὴ εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εὐρίσκη τὴν εὐδαιμονίαν του παρὰ μόνον εἰς τὸν Θεόν,

(1) Ρωμ. γ'. 7.

(2) Ἰωάνν. ιδ', 6.

τὸν ὅποιον ἐγκαταλείπει ἁμαρτάνων, καὶ ὅχι εἰς τὸν ἑαυτὸν του !

Εἶπομεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι διαμοιρασμένοι εἰς δύο Πολιτείας διαφόρους καὶ ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας, δεδομένου, ὅτι οἱ μὲν διάγουν κατὰ σάρκα καὶ οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὸν βίον των· ἐπίσης δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν τὴν αὐτὴν ἰδέαν λέγοντες, ὅτι ἄλλοι μὲν ζοῦν κατ' ἄνθρωπον καὶ ἄλλοι κατὰ Θεόν. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὴν ἐκφρασιν ταύτην εἰς τὴν πρὸς τοὺς Κορινθίους ἐπιστολήν : «ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. Ὅπου γὰρ ἐν ἡμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;» ⁽¹⁾ Σημαίνει λοιπὸν τὸ ἴδιον πρᾶγμα τὸ νὰ περιπατῶμεν κατ' ἄνθρωπον καὶ τὸ νὰ εἴμεθα σαρκικοί, εἴαν ἐκλάβωμεν τὴν σάρκα, δηλαδὴ ἓνα μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσεν ὀλίγον πρωτύτερα κτήνη ἐκείνους, πὺν ὀνομάζει σαρκικούς : «Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Ἄ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος Ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικᾶ συγκρίνοντες. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται» ⁽²⁾. Ὁ Ἀπόστολος ἀπευθύνεται πρὸς ἐκείνους, οἵτινες εἶναι ἀκόμη σαρκικοί : «καὶ ἐγώ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ» ⁽³⁾, πρᾶγμα, πὺν πρέπει πάλιν νὰ ἐννοήσωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δηλαδὴ τὸ ὅλον ἀντὶ τοῦ μέρους. Ἐκαστος ἄνθρωπος δύναται νὰ προσδιορισθῇ διὰ τοῦ πνεύματος ἢ διὰ τῆς σαρκός, δηλαδὴ διὰ τῶν δύο αὐτῶν μερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται, ὅποτε ὁ σαρκικὸς καὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος δὲν θὰ εἶναι δύο διαφορετικὰ πλάσματα, ἀλλ' ἓν καὶ μόνον, ἥτοι ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' ἄνθρωπον ζῶντα, ὅπως δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν παρὰ τὸν ἄνθρωπον εἴτε ἐν τῷ χωρίῳ : «διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιοθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώ-

(1) Α' Κορίνθ. γ'. 3.

(2) Α' Κορίνθ. β', 11 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Αὐτόθι γ'. 10.

·πιον αὐτοῦ· διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας» ⁽¹⁾ εἴτε ἐν τῷ χωρίῳ : «πᾶσαι ψυχαὶ οἴκου Ἰακώβ αἱ εἰσελθοῦσαι μετὰ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον ψυχὰς ἑβδομήκοντα πέντε» ⁽²⁾. Τοῦτο φαίνεται ἀκόμη σαφέστερον εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «ὅταν γὰρ λέγῃ τις, ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἕτερος δὲ ἐγὼ Ἀπολλῶ· οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε;» ⁽³⁾ Ὀνομάζει δηλαδὴ ἀνθρώπους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσε προηγούμενους σαρκικοὺς καὶ ψυχικοὺς.

Εἰσθε, λέγει, ἄνθρωποι, δηλαδὴ ζῆτε κατ' ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ κατὰ Θεόν, διότι ἐὰν ἐξούσατε κατὰ Θεόν, θὰ ᾔσθε θεοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ γνῶμη τῶν Πλατωνικῶν περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι εὐλογοφανεστέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν Μανιχαίων ⁽⁴⁾. Πλὴν ὅμως ἡμεῖς τὴν ἀπορρίπτομεν, δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ ἀντίζοι πάθη τῆς ψυχῆς τὰ ἀποδίδει εἰς τὸ σῶμα.

Δὲν πρέπει λοιπόν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν, νὰ κατακρίνωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν σάρκα, ὅπως ἐπιρρίψωμεν κατὰ τοῦ Πλάστου μορφὴν, ἀφοῦ ἡ σὰρξ εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀγαθὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς· πάντως δὲν εἶναι καλὸν νὰ ἐγκαταλείπωμεν τὸν Πλάστην διὰ νὰ ζῶμεν συμφώνως πρὸς ἓνα δημιουργημένον ἀγαθόν, ὁπωσδήποτε καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ ζήσωμεν : κατὰ τὴν σάρκα, κατὰ τὴν ψυχὴν ἢ καθ' ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, ὅστις συνίσταται ἐκ τῶν δύο τούτων ὁμοῦ. Ὁ ἐπαινῶν τὴν ψυχὴν ὡς ὑπερτατον ἀγαθόν, καὶ καταδικάζων ὡς ἓνα κακὸν τὴν σάρκα, ἀγαπᾷ τὴν μὲν καὶ ἀποφεύγει τὴν δὲ σαρκικῶς, διότι τόσον τὸ μῖσος ὅσον καὶ ἡ ἀγάπη του δὲν ἐδράζονται ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἀλλ' ἐπὶ ψευδοῦς τινος φαντασίας. Οἱ Πλατωνικοί, τὸ ὁμολογῶ, δὲν εἶναι τόσον ἀλλόκοτοι ὅσον οἱ Μανιχαῖοι καὶ δὲν μισοῦν, ὅπως αὐτοὶ

---

(1) Ρωμ. γ', 20.

(2) Γέν. ΜΣΤ, 27.

(3) Α'. Κορίνθ. γ', 4.

(4) Περὶ τῆς κοσμοθεωρίας τῶν Μανιχαίων βλ. ἡμετέραν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν «Ἐξομολογήσεων» τοῦ Αὐγουστίνου, Β' ἔκδοσ. 1951, σελ. στ' καὶ ἐπέκεινα.

τὰ γήϊνα σώματα ὡς φύσιν τοῦ κακοῦ (1), δεδομένου, ὅτι ἀποδίδουν πάντα τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ ὁρατὸς οὗτος κόσμος, ὡς καὶ τὰς ιδιότητες αὐτοῦ, εἰς τὸν Θεόν, ὡς πλάστην καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων. Πλήν ὅμως πιστεύουν, ὅτι τὸ θνητὸν σῶμα ἐξασκεῖ τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὥστε γεννᾷ ἐν αὐτῇ τὸν φόβον, τὸν πόθον, τὴν λύπην καὶ τὴν χαράν, τέσσαρα πάθη, ἅτινα εἶναι ἡ πηγὴ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν. Ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθές, πῶς συμβαίνει, ὥστε ὁ Αἰνεῖας εἰς τὸ ἔπος τοῦ Βιργιλίου, ἀκούων νὰ λέγουν εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐπανέρχονται εἰς τὰ σώματα μετὰ θάνατον, ἐκπλήττεται διὰ τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἀνακράζει : « ὦ πατέρα, εἶναι πιστευτὸν τὸ ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐπανέρχονται πάλιν εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰσέρχονται εἰς σώματα θνητῶν ; Τί ἐνέπνευσεν ἄρᾳ γε εἰς αὐτὰς ἓνα τοιοῦτον πόθον ; » (2). Παρὰ τὴν τόσον διεξαιρομένην ἀγνότητα τῶν ψυχῶν, ὁ μοιραῖος αὐτὸς πόθος ὀφείλεται ἄρᾳ γε εἰς ἓνα σῶμα γήϊνον καὶ θνητὸν ; Δὲν λέγει ὁ ποιητής, ὅτι αἱ ψυχαὶ εἶναι ἀπηλλαγμέναι ἀπὸ πάσης μολύνσεως, ὅταν ποθοῦν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σώματα ; Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι, ἐὰν ἡ τοιαύτη αἰωνία μετὰστασις ἦτο τόσον ἀληθής, ὅσον εἶναι ψευδής, δὲν θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὅλα τὰ ἀντίξοα πάθη γεννῶνται ἐκ τῶν σωμάτων, δεδομένου ὅτι, κατ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους φιλοσόφους, εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ σκληρὰ ἐπιθυμία δὲν εἶναι ἀπότοκος τοῦ σώματος, ἐφ' ὅσον γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν, ὅταν αὕτη εἶναι κεκαθαυμένη καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ πάσης ἐπαφῆς μετὰ τοῦ σώματος. Κατὰ ταῦτα συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ διεγείρει εἰς τὴν ψυχὴν φόβους καὶ πόθους, θλίψεις καὶ χαράν, ἀλλ' ὅτι ταράσσεται ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν δι' ὅλων τῶν ἰδίων κινήσεών της.

---

(1) Οἱ Μανιχαῖοι θεωροῦν ὡς κακὸν πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα, διὰ τοῦτο δὲ καταδικάζουν καὶ τὸν γάμον, διὰ τοῦ ὁποίου περιπλέκονται εἰς νέους δεσμούς καὶ γεννοῦν τέκνα, εἰς τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται ἐκάστοτε νέαι ψυχαί. Ἡ τοιαύτη κοσμοθεωρία τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸν ἀσκητισμόν. Ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑποβάλλωνται εἰς πολλαπλὰς σκληρὰς στέρησεις, τὰς ὁποίας ὁ ἀσκητικὸς βίος συνεπάγεται. Φαίνεται ὅμως ὅτι συχνὰ ἐλησμόνουν τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς. Εἰς τοὺς Μανιχαίους ἐφαρμόζεται τὸ ρητόν : Τὸ πνεῦμα πρὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ σὰρξ ἀσθενής.

(2) O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti
corpora? Quae lucis miseris tam dira cupido? Aiw. VI, 719—721.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Αἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς εἶναι καλαὶ ἢ κακαί, ἐφ' ὅσον εἶναι καλὴ ἢ κακὴ ἡ βούλησις.

Μεγάλην σημασίαν ἔχει τὸ ζήτημα, ὁποία τις εἶναι ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν εἶναι κακὴ, θὰ εἶναι κακαὶ καὶ αἱ κινήσεις αὗται, ἐὰν εἶναι καλὴ, θὰ εἶναι ἐπαίνου ἄξια, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, ὁ βούλησις ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὰς κινήσεις ταύτας ἢ μᾶλλον ἐφ' ὅσον αἱ κινήσεις αὗται εἶναι ἐνέργειαι τῆς βουλήσεως. Πράγματι τί εἶναι ὁ πόθος καὶ ἡ χαρά, ἐὰν ὅχι μία βούλησις ἐπιδοκιμάζουσα ὅ,τι μᾶς ἀρέσει; Τί εἶναι ὁ φόβος καὶ ἡ λύπη, ἐὰν μὴ κάποια βούλησις, ἀποδοκιμάζουσα ὅ,τι μᾶς ἀπαρέσκει;

Ὅταν ἐπιδοκιμάζωμεν ὅ,τι μᾶς ἀρέσει, ποθοῦντες νὰ τὸ ἀποκτήσωμεν, ἡ τοιαύτη κίνησις καλεῖται ἐπιθυμία, ὅταν δὲ ἤδη τὸ κατέχωμεν καὶ τὸ ἀπολαμβάνωμεν καλεῖται χαρά. Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἀποδοκιμάζωμεν ὅ,τι μᾶς ἀπαρέσκει, προτοῦ μᾶς συμβῇ, ἡ βουλευτικὴ αὕτη κίνησις ὀνομάζεται φόβος, ὅταν δὲ συμβῇ πράγματι καλεῖται λύπη. Ἐν συντόμῳ ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δέχεται διαφοροὺς ἐντυπώσεις ἀναλόγως τῶν ἀντικειμένων, πὺν ἀγαπᾷ ἢ ἀποστρέφεται ⁽¹⁾. Ἴδου διατί οἱ ἄνθρωποι, πὺν δὲν διάγουν τὴν ζωὴν των κατ' ἀνθρώπον ἀλλὰ κατὰ Θεόν, ἀγαποῦν τὸ ἀγαθὸν καὶ μισοῦν ἀναγκαίως τὸ κακόν, ἐπειδὴ οὐδεὶς εἶναι κακὸς ἐκ φύσεως, ⁽²⁾ ἀλλὰ γίνεται συνεπείᾳ τῆς κακίας τοῦ τοιοῦτος. Ὁ ζῶν κατὰ Θεὸν τρέφει πρὸς τοὺς κακοὺς ἄσπονδον μῖσος, ⁽³⁾ εἰς τρόπον ὥστε δὲν μισεῖ τὸν ἄνθρωπον λόγῳ τῆς κακίας καὶ δὲν ἀγαπᾷ τὴν κακίαν λόγῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μισεῖ τὴν κακίαν καὶ ἀγαπᾷ τὸν συνάνθρωπον, ὅταν δὲ ἡ κακία ἐκτοπισθῇ, δὲν θὰ ὑπάρχη πλέον τίποτε, πὺν νὰ μὴ ἀγαπᾷ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως.

Λέγουν περὶ ἐκείνου, ὅστις προτίθεται ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ὅχι κατ' ἀνθρώπον, ἀλλὰ κατὰ Θεόν, ὅπως

⁽¹⁾ Σημειωτέον ἐν προκειμένῳ, ὅτι πρῶτος ὁ Αὐγουστίνος, ψυχολόγος δεινός, ἐθεώρησε τὴν β ο ύ λ η σ ι ν καὶ ὅχι τὴν παράστασιν ὡς τὸν κυριώτερον καὶ ὑποκειμενικώτερον παράγοντα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

⁽²⁾ Οὐδεὶς ἐκὼν κακὸς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης.

⁽³⁾ Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην. Τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτοὺς εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι. Ψαλμ. ΡΛΗ', 21, 22.

ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ἔχει βούλησιν ἀγαθὴν. Ἡ ἀγαθὴ αὕτη βούλησις καλεῖται συνήθως φιланθρωπία εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἣτις ἐνίοτε τὴν ὀνομάζει ἀγάπην. Ὁ Ἀπόστολος θέλει, ὅπως ὁ ἐκλεγόμενος ταγὸς τοῦ λαοῦ ἀγαπᾷ τὸ ἀγαθόν. Ὅτε δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἠρώτησε τὸν ἅγιον Πέτρον, ἂν τὸν ἡγάπα ὁ Πέτρος ἀπήντησε : «ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε». Ἐκ νέου ὁ Κύριος τὸν ἠρώτησεν ὅχι ἐὰν τὸν ἐφίλει, ἀλλ' ἐὰν τὸν ἡγάπα, ὁ δὲ Πέτρος πάλιν ἀπεκρίθη : «ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε». Εἰς τὴν τρίτην ἐρώτησιν ὁ Κύριος δὲν τοῦ εἶπε πλέον «ἀγαπᾷς με», ἀλλὰ «φιλεῖς με». Ὁ Εὐαγγελιστὴς συνεχίζει λέγων : «Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον φιλεῖς με», ἐνῷ τοῦ εἶπε μίαν μόνον φορὰν «ἀγαπᾷς με».

Ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ὅταν ὁ Κύριος ἔλεγε «ἀγαπᾷς με», ἐνοοῦσε «φιλεῖς με». Ὁ Πέτρος ἀντελήφθη καὶ τὰς δύο λέξεις αὐτὰς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν διὸ καὶ εἶπε διὰ τρίτην φορὰν : «Σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε» ⁽¹⁾.

Πιστεύω, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπενθυμίσω τὰ πράγματα ταῦτα, διότι τινὲς φρονοῦν, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγάπης (caritas) καὶ τοῦ ἔρωτος (amor), ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἔρως δυνατὸν νὰ ἔχη σημασίαν καλὴν καὶ κακὴν ἢ δὲ ἀγάπη καλὴν ⁽²⁾, εἶναι δὲ γεγονός ὅτι κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀπεφάνθησαν καὶ οἱ τῶν Ἑθνικῶν συγγραφεῖς. Ἄς διερωτηθοῦν οἱ φιλόσοφοι διὰ ποῖον λόγον ζητοῦν νὰ διακρίνουν τὰ δύο αὐτὰ πράγματα. Τὰ βιβλία των δεικνύουν ἄρκετά, ὅτι καλοῦν ἔρωτα εἴτε τὸν στρεφόμενον πρὸς τὰ καλὰ πράγματα, εἴτε τὸν κατευθυνόμενον πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Θεόν ⁽³⁾. Πλὴν ὅμως αἱ Γραφαὶ τῆς θρησκείας μας, τὴν αὐθεντίαν τῶν ὁποίων ἀντιτάσσομεν πρὸς πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην, μεταχειρίζονται τὰς δύο ταύτας λέξεις ἀδιαφόρως ὑπὸ τὴν καλὴν καὶ τὴν κακὴν σημασίαν των. Πράγματι ἀπεδείξαμεν ὅτι ὁ ἔρως κατατείνει πρὸς τὸ ἀγαθόν. Καί, διὰ νὰ μὴ πιστευθῇ, ὅτι ὁ ἔρως δύναται νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ καλὴν καὶ κακὴν ἔννοιαν, ἢ δὲ ἀγάπη μόνον ὑπὸ καλὴν, δέον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ τοῦ ψαλμοῦ «Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυ-

⁽¹⁾ Ἰωάνν. κα', 15.

⁽²⁾ Οὕτως ἀποφαίνεται ὁ Ὠριγένης ἐν τῇ πρώτῃ περὶ τοῦ Ἀσματος τῶν Ἀσμάτων ὁμιλίᾳ του.

⁽³⁾ Ἴσως ὁ Αὐγουστῖνος ὑπαινίσσεται τὸν ἔρωτα τῆς π α ν δ ῆ μ ο υ κ α ἰ τ ῆ ς ο ὕ ρ α ν ῖ α ς Ἀφροδίτης εἰς τὸ περιφημον «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος.

χήν» (1), ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης λέγει : «Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρός, ἐν αὐτῷ» (2). Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι ἡ ἀγάπη λαμβάνεται εἰς τὰ χωρία ταῦτα τῶν Γραφῶν ὑπὸ καλὴν καὶ κακὴν ἔννοιαν.

Καὶ διὰ τὸ μὴ ἐρωτήσῃ κανεῖς τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἔρως λαμβάνεται ὑπὸ κακὴν ἔννοιαν, (ἐδείξαμεν ἤδη διατὶ λαμβάνεται ὑπὸ καλὴν), ὥς ἀναγνώσῃ ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον : «ἔσσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι» (3).

Ἡ ἀγαθὴ θέλησις εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἀγάπη, ἡ δὲ κακὴ θέλησις ἡ κακὴ, αἱ διάφοροι δὲ τῆς ἀγάπης ταύτης κινήσεις δημιουργοῦν τὰ πάθη ἐν τῷ συνόλῳ των. Ἐὰν ἡ ἀγάπη κατευθύνεται πρὸς ἐν ἀντικείμενον, καλεῖται ἐπιθυμία, ἐὰν ἀπολαμβάνῃ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο χαρὰ. Ἐὰν ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτοῦ ὀνομάζεται φόβος, ἐὰν τὸ συναισθάνεται, χωρὶς τὸ θέλῃ, λύπη. Λοιπὸν αἱ τοιαῦται ἄψικαρδίαι εἶναι καλαὶ ἢ κακαί. Ἄς ἀποδείξωμεν τοῦτο διὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Ὁ Ἀπόστολος ἐπεθυμεῖ τὸ ἐξέλθῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὸ εἶναι μαζὶ μὲ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν (4). Ὁ προφήτης λέγει : «ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ» (5). Τοῦτο εἶναι ἐπιθυμία. Ἡ χαρὰ διαδηλοῦται ἐξ ἄλλου παρὰ τῇ ψαλμῳδῷ : «εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε» (6), καὶ «ἔδωκα εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου» (7). Ἐν συνεχείᾳ : «πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου» (8). Ὁ Ἀπόστολος μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «φόβος» διὰ τὸ δείξῃ, ὅτι πρόκειται περὶ εὐγενοῦς τινος κινήσεως τῆς ψυχῆς : «Ὡστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργαζόμενοι» (9). Καί : «τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἔστηκες. Μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ» (10). Ἀκόμη δὲ ἐν συνεχείᾳ : «φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφεις

---

(1) Ψαλμ. Ι', 6.

(2) Α' Ἰωάνν. β', 15.

(3) Β' Τιμόθ. γ', 2.

(4) Πρβλ. Φιλιππ. β'. 23.

(5) Ψαλμ. ΡΙΗ, 20.

(6) Ψαλμ. ΛΑ', 11.

(7) Ψαλμ. Δ', 7.

(8) Ψαλμ. ΙΕ', 10.

(9) Φιλιππ. β', 12.

(10) Ρωμ. ια', 20.

Εὖαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν» ⁽¹⁾. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν θλίψιν τὴν ὁποίαν ὁ μὲν Κικέρων καλεῖ ἀσθένειαν (aegritudo) ὁ δὲ Βιργίλιος ὀδύνην (dolorem): «πάσχουν», λέγει, καὶ «ἡδυπαθοῦν», ἐγὼ προτιμῶ νὰ τὴν ὀνομάσω θλίψιν, δεδομένου ὅτι ὀδύνη καὶ πόνος ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ σῶμα, πρέπει δὲ νὰ ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς ἂν εἶναι δυνατόν ἢ μὴ νὰ θεωρηθοῦν ὡς παράγοντες ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

**Οἱ Στωϊκοὶ παραδέχονται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταρασῇ τὴν
ψυχὴν τοῦ σοφοῦ κανένα πάθος ⁽²⁾.**

Οἱ Στωϊκοί, οἱ ὅποιοι ὑποκαθιστοῦν τὰ πάθη δι' ἄλλων κινήσεων τῆς ψυχῆς, διότι δὲν θέλουν, ὅπως ὁ σοφὸς καθυποτάσσεται εἰς ταῦτα. Μεταχειρίζονται τὴν λέξιν βούλησις, ἀντὶ τῆς λέξεως ἐπιθυμία, τὸν ὅρον πνευματικὴ ἱκανοποίησις, ἀντὶ τῆς λέξεως χαρὰ καὶ τὴν λέξιν προφύλαξις ἀντὶ τῆς λέξεως φόβος, καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδὲν συναίσθημα λύπης δεόν νὰ διαταράσῃ τοῦ σοφοῦ τὴν ψυχὴν, δεδομένου ὅτι ἡ λύπη εἶναι ἢ ὀδύνη δι' ἓνα παρὸν κακόν, ἐνῶ διὰ τὸν σοφὸν οὐδὲν κακὸν δύναται νὰ ὑπάρχῃ. Θελήσας νὰ ἐξετάσω ἐὰν ὁ τρόπος οὗτος τοῦ λαλεῖν τῶν Στωϊκῶν συναρμονίζεται πρὸς τὴν Γραφήν, εὔρον ὅτι λέγει ὁ προφήτης: «οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν Κύριος, ὁ Θεός» ⁽³⁾. δοθέντος, ὅτι ἴδιον τῶν κακῶν εἶναι νὰ χαίρουν διὰ τὸ κακὸν παρὰ νὰ εἶναι διὰ τὸ ἀγαθὸν εὐχαριστημένοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν κάμνουν παρὰ μόνον οἱ χρηστοὶ ἄνθρωποι. Ἀνέγνωσα ἐπίσης εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται». ὡς ἐὰν δὲν δύνανται οἱ ἄνθρωποι παρὰ νὰ θέλουν τὸ ἀγαθὸν ἐνῶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιθυμοῦν ἐπίσης καὶ τὸ κακόν ⁽⁴⁾.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μεταφράσεις τινὲς γράφουν: «Ὅλο τὸ καλό, ποὺ θέλετε νὰ σᾶς κάμουν». Τὸ γράφουν ὅμως μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως, ἐὰν τις θελήσῃ ν' ἀποδεχθῇ κάτι ἀνέντιμον, μὴ

⁽¹⁾ Β'. Κορίνθ. ια', 7.

⁽²⁾ Βλ. Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον, Εἰσαγωγή, μετάφρασις, σημειώσεις Ἀνδρέου Δαλεζίου. Πάπυρος, Ἀθῆναι 1955.

⁽³⁾ Ἡσ. ΝΖ. 21

⁽⁴⁾ Ματθ. ζ', 12.

τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τὸ κάμῃ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ καιμένου.

Μολονότι αἱ τοιοῦτου εἵδους ἐκφράσεις εἶναι αἱ καταλληλότεραι, ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ προσκολλώμεθα εἰς αὐτάς. Ἀρκεῖ νὰ τὰς λαμβάνωμεν κατὰ τὴν ἔννοιάν των εἰς τὰ διάφορα χωρία τῶν Γραφῶν, ὅπου δὲν ἡμποροῦν νὰ ἔχουν σημασίαν διάφορον, καθὼς ἀκριβῶς αὐτὰ ποὺ θ' ἀναφέρω. Εἶναι δυνατόν, ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ὁμιλεῖν νὰ μὴ εἶναι ἐν χρήσει. Μὴ θελήσητε νὰ ψευσθῆτε, καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἀκόμη κάποια κακὴ θέλησις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διακρίνεται ἐκείνη, τὴν ὁποίαν οἱ ἄγγελοι συνιστοῦν διὰ τῶν λέξεων: «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» ⁽¹⁾. Θὰ ἦτο περιττὸν νὰ προστεθῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἡ λέξις εὐδοκία, ἂν δὲν ὑπῆρχε καὶ κακὴ θέλησις. Ἄλλωστε, ποῖον μεγάλον ἔπαινον θὰ ἀνέπεμπεν εἰς τὴν φιланθρωπίαν ὁ Ἀπόστολος, «οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ» ⁽²⁾ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἀδικία; Ἐξ ἄλλου βλέπομεν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν Ἑθνικῶν μεταχειρίζονται τὰς λέξεις ταύτας ἀδιαφόρως. Ὁ Κικέρων λέγει: «Ἐπιθυμῶ, Πατέρες Συγκλητικοί, ὅπως μὴ ἐξέλθῃτε τῶν ὁρίων τῆς μετριοπαθείας καὶ τῆς πραότητος» ⁽³⁾. Ἐδῶ ἡ λέξις ἐπιθυμῶ λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἀγαθὴν τῆς ὀψιν. Τουναντίον εἰς τὸν Τερέντιον ἡ ἐπιθυμία λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κακὴν τῆς πλευράν: «Ποθῶ τὴν Φιλουμένην» ⁽⁴⁾.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πνευματικὴν ἱκανοποίησιν, μετεχειρίσθησαν ἀπὸ τὴν κακὴν τοῦ πλευρᾶν καὶ τὸν ὅρον τοῦτον. Ὁ Βιογίλιος ἀρκεῖ διὰ ν' ἀποδείξῃ τοῦτο, περιγράφων μὲ θαυμασίαν πράγματι συντομίαν τὰ τέσσαρα πάθη τῆς ψυχῆς: «Ἐντεθεν προκύπτει τὸ ὅτι φοβοῦνται, ποθοῦν, λυποῦνται καὶ εὐχαριστοῦνται» ⁽⁵⁾. Ὁ αὐτὸς ποιητὴς λέγει ἀκόμη: «αἱ κακαὶ ἀπολαύσεις τοῦ πνεύματος» ⁽⁶⁾.

Εἶναι λοιπὸν κοινὸν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς νὰ θέλουν, ν' ἀπολαμβάνουν, ἢ, διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν κατὰ τρόπον διάφορον: οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ ποθοῦν, φοβοῦνται καὶ ἀπολαμβάνουν ἐξ ἴσου, ἀλλ' οἱ πρῶτοι καλῶς, οἱ δεύτεροι κακῶς, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακὴ ἡ βούλησίς των. Καὶ αὕτῃ ἀκόμη ἡ λύπη, τὴν ὁποίαν οἱ Στωϊκοὶ δὲν ἠδυνήθη-

⁽¹⁾ Λουκ. β'. 14.

⁽²⁾ Α. Κορίνθ. ιγ'. 6.

⁽³⁾ 1 Κατιλ. II, 4.

⁽⁴⁾ Ἀνδρ. II, 1, 6—8.

⁽⁵⁾ Hinc metunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Αἰν. VI, 733.

⁽⁶⁾ Mala mentis gaudia. Αἰν. VI 278.

σαν νὰ ὑποκαταστήσουν δι' οὐδενὸς ἀντιστοίχου συναισθήματος εἰς τὴν ψυχὴν τῶν σοφῶν των, ἔχει ἐνίοτε καὶ αὐτὴ τὴν καλὴν ὄψιν της, ἰδίως εἰς τοὺς συγγραφεῖς μας. Ὁ Ἀπόστολος ἐπαινεῖ τοὺς Κορινθίους, ἐπειδὴ ἦσαν λυπημένοι κατὰ Θεόν. Ἴσως εἶπη τις, ὅτι ἡ τοιαύτη λύπη, διὰ τὴν ὁποίαν τοὺς συγχαίρει ὁ Ἀπόστολος, προήρχετο ἐκ τῆς μετανοίας διὰ τὰ ἁμαρτήματά των, Οὗτος ἐκφράζεται ὡς ἀκολούθως: «ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην· βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται» (¹). Ὅθεν οἱ Στωϊκοὶ ἤμποροῦν ν' ἀπαντήσουν, ὅτι ἡ λύπη εἶναι λυσιτελὴς διὰ τὴν μετάνοιαν. ἀλλὰ δὲν ἤμπορεῖ νὰ θίξῃ τὴν ψυχὴν τοῦ σοφοῦ, διότι οὗτος οὐδέποτε ἁμαρτάνει· ἄρα δὲν ἀναγκάζεται νὰ μετανοῇ, οὐδὲν δὲ ἄλλο, κακὸν δύναται νὰ τὸν προσβάλλῃ. Λέγουν ὅτι, ὅταν ὁ Σωκράτης εἶπεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅτι ἦτο ἄθλιος, ἐπειδὴ ἦτο τρελλός, οὗτος ἀνελύθη εἰς δάκρυα. Ὡστε ἡ τρέλλα ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς σωτηρίου ταύτης θλίψεως, ἥτις γίνεται ἀφορμὴ, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀδημονῇ, διότι εἶναι ἄλλος παρ' ὁποῖος ὠφείλε νὰ εἶναι, ἀλλ' ὅμως οἱ Στωϊκοὶ δὲν λέγουν, ὅτι ὁ τρελλὸς δὲν δύναται νὰ λυπῇται καὶ νὰ θλίβεται, ἀλλ' ὁ σοφός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς καλῆς χρήσεως τῶν παθῶν παρὰ τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων.

Ἐχομεν ἤδη ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς εἰς τὸ ἕνατον βιβλίον τῆς παρούσης συγγραφῆς, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπεδείξαμεν, ὅτι πρόκειται περὶ λέξεων καὶ ὅτι ἀγαποῦν, περισσότερον τὰς συζητήσεις παρὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ μεταξὺ ἡμῶν οἱ πολῖται οἱ ζῶντες, συμφώνως πρὸς τὴν Γραφὴν καὶ τὸ ἱερὸν δόγμα εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ κατὰ Θεόν, ἐν τῷ προσκυνήματι τῆς ζωῆς ταύτης, φοβοῦνται, ποθοῦν, θλίβονται καὶ ἀπολαμβάνουν. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀγνὴ ἡ ἀγάπη των, ὅλα τὰ πάθη ταῦτα εἶναι ἀθῶα εἰς τὴν ψυχὴν των. Φοβοῦνται τὰς αἰωνίους ποινὰς καὶ ποθοῦν τὴν μακαρίαν αἰωνιότητα. Πράγματι θλίβονται, διότι στενάζουν ἀκόμη εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον των, προσδοκῶντες

(¹) Β'. Κορίνθ. ζ', 8 καὶ ἐφεξῆς.

τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ προσαρμογὴν των, ⁽¹⁾ ἥτις θὰ πραγματοποιηθῇ, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ σώματος. Χαίρουν μὲ τὴν ἐλπίδα, διότι ὁ λόγος: «ὅταν τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος», ⁽²⁾ θὰ πραγματοποιηθῇ. Ἀκόμη περισσότερον. Φοβοῦνται νὰ ἁμαρτήσουν, ποθοῦν νὰ παραμείνουν σταθεροί, θλίβονται διὰ τὰς ἁμαρτίας των καὶ χαίρουν διὰ τὰ καλὰ των ἔργα. Φοβοῦνται νὰ ἁμαρτήσουν, διότι ἀντιλαμβάνονται ὅτι: «διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν» ⁽³⁾. Ποθοῦν νὰ εἶναι καρτερικοί, διότι εἶναι γεγραμμένον: «καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται» ⁽⁴⁾. Πάσχουν διὰ τὰς ἁμαρτίας των, διότι: «ἐὰν εἴπωμεν ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν» ⁽⁵⁾. Χαίρουν διὰ τὰ καλὰ ἔργα των, διότι λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ μὴ ἐκ λύπης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός» ⁽⁶⁾. Ἀλλωστε, ἀναλόγως τοῦ ἂν εἴμεθα ἀνίσχυροι ἢ ἰσχυροί, φοβούμεθα, ἢ ἐπιθυμοῦμεν τὸν πειρασμόν, φοβούμεθα δὲ ἢ ἐπιθυμοῦμεν νὰ πειραζώμεθα, ἢ θλιβόμεθα ἢ ἀγαλλόμεθα διὰ τοὺς περασμούς μας. Φοβούμεθα τὸν πειρασμόν ἔνεκα τῶν λέξεων τούτων: «Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινὶ παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτὸν μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς» ⁽⁷⁾. Θέλουν τὸν πειρασμόν, διότι ἀκούουν ἄνδρα ἰσχυρὸν τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ νὰ λέγῃ: «δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με, πόρωσον τοὺς νεφροὺς καὶ τὴν καρδίαν μου» ⁽⁸⁾. Θλίβονται, διὰ τοὺς πειρασμούς, διότι βλέπουν τὸν ἅγιον Πέτρον νὰ κλαίῃ ⁽⁹⁾. Χαίρουν πειραζόμενοι, διότι ἀκούουν τοὺς λόγους ἐκείνους τοῦ Ἰακώβου:

---

(1) Ρωμ. η', 23,

(2) Α' Κορίνθ., ιε', 54.

(3) Ματθ. κδ', 12.

(4) Αὐτόθι ι', 22.

(5) Ἰωάνν. Α', α', 8.

(6) Β' Κορίνθ. θ', 7.

(7) Γαλάτ. στ', 1.

(8) Ψαλμ. ΚΕ', 2.

(9) Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος Ἰησοῦ εἰρηκότος αὐτῷ ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρεῖς ἀπαρνήσει με· καὶ ἐλθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς· Ματθ. κστ', 75.

«πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις» (¹).

Κατὰ ταῦτα δὲν ταράσσονται μόνον ἀπὸ τὰς κινήσεις ταύτας καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἐκείνων, ποὺ ποθοῦν νὰ ἀπομακρύνουν ἢ τὰς ὁποίας ποιοῦνται περὶ πολλοῦ· τὰς κινήσεις ἐκείνας, τῶν ὁποίων τὴν ἐνδεχομένην ἀπώλειαν φοβοῦνται ἢ θλίβονται δι' αὐτήν. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν τώρα περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις ἐπαίρεται διὰ τὰς ἀσθενείας του, (²) περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου διδασκάλου τῶν ἐθνῶν, ὅστις εἰργάσθη περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἐδίδουε τοὺς συγχρόνους του καὶ τὰς μετέπειτα γενεάς· περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου, τοῦ ἀνδρείου τούτου ἀθλητοῦ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μορφωθέντος δι' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ δοξασθέντος· τοῦ ἀγωνισθέντος ἡρωϊκῶς εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου τούτου ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων· τοῦ προχωροῦντος ἁλματωδῶς διὰ νὰ τύχη τοῦ βραβείου τοῦ δρόμου· τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις ἔχαιρε βλέπων μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως τοὺς ἀνθρώπους χαίροντας καὶ ἔκλαιε μετὰ τῶν κλαιόντων· τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις ἔδει ν' ἀντιμετωπίσῃ ἀγῶνας δεινοὺς εἰς τὸν ἑξωτερικὸν καὶ τρόμους εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του· τοῦ μεγάλου ἀνδρός, διακαιομένου ἀπὸ τὸν πόθον ν' ἀποθάνῃ διὰ νὰ εὑρίσκηται μὲ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, νὰ βλέπῃ τοὺς Ρωμαίους, διὰ νὰ γίνῃ παρ' αὐτοῖς παράγων ἀγλαῶν καρπῶν, ὅπως ἦτο καὶ διὰ τὰ λοιπὰ ἔθνη· τοῦ ἀνδρός ἐκείνου, ὅστις ἔτρεφε ζηλότυπον, ἀλλ' ἱερὸν πρὸς τοὺς Κορινθίους ἔρωτα, ὅστις τὸν ἔκαμνε νὰ φοβῇται μήπως, δελεαζόμενοι ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τοῦ κόσμου, ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγνὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Ἰησοῦν· τοῦ ἀνδρός ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἠσθάνετο βαθεῖαν ὀδύνην καὶ πόνον συνεχῇ διὰ τοὺς Ἑβραίους, ὀδύνην καὶ πόνον, ποὺ τοῦ ἔσχιζαν τὴν καρδιά, διὰ τὸ ὅτι, ἀγνοοῦντες τὴν δικαιοσύνην, τῆς ὁποίας εἶναι δημιουργὸς ὁ Θεός, καὶ θέλοντες νὰ καθιδρῦσουν τὴν ἰδικήν των, δὲν καθυπετάσσοντο εἰς τὸν Ὑψιστον, καὶ τέλος τοῦ ἀνδρός, ὅστις δὲν διακατέχεται μόνον ὑπὸ τῆς θλίψεως, ἀλλὰ στενάζει καὶ ἀδημονεῖ δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, περιπεσόντες εἰς παραπτώματα μεγάλα, δὲν μετενόησαν.

Ἐὰν καλέσωμεν κακίας τὰς κινήσεις ταύτας, ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, δὲν μένει πλέον παρὰ νὰ καλέσωμεν ἀρετὰς τὰ φίλτρα, ποὺ εἶναι κακίαι

(¹) Ἰάκ. α'. 2.

(²) Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχῆσομαι ὑπὲρ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου.

Β'. Κορίνθ. ιβ', 5.

πραγματικά. Πλὴν ὅμως, ἐφ' ὅσον αἱ ἐν λόγῳ κινήσεις ἀκολουθοῦν τὴν ὁδὸν τῆς λογικῆς, ὁρθῶς χρησιμοποιούμεναι, τίς θὰ τολμήσῃ νὰ τὰς καλέσῃ νόσους τῆς ψυχῆς ἢ ἀντίξοα πάθη; Κατὰ ταῦτα, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατεδέχθη νὰ περιβληθῇ μορφὴν δούλου, ἀλλ' ἄνευ οὐδεμιᾶς ἁμαρτίας, ὅταν ἐπίστευεν εἰς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάμῃ. Ἐφ' ὅσον εἶχε πράγματι ἓνα σῶμα καὶ μίαν ψυχὴν, εἶχεν ἐπίσης καὶ πραγματικὰ πάθη. Καίτοι δὲ ἀναφέρει τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι διακατεῖχτο ἀπὸ θλίψιν μεμειγμένην μὲ ἀγανάκτησιν, βλέπων τὴν πώρωσιν τῶν Ἑβραίων· μολονότι λέγει: «καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἦμην ἐκεῖ· ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν»· μολονότι, προτοῦ ἀναστήσῃ τὸν Λάζαρον, ἀνελύθη εἰς δάκρυα· μολονότι διακατεῖχτο ὑπὸ πόθου σφοδροῦ νὰ συμφάγῃ μετὰ τῶν μαθητῶν, αὐτοῦ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἦτο δὲ τεθλιμμένη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μέχρι θανάτου ἐπὶ τῇ ἀναμονῇ τοῦ πάθους του, δὲν πρόπει ν' ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ συνέβησαν πράγματι εἰς αὐτόν. Ὁ Χριστὸς περιεβλήθη ὅλα τὰ πάθη ταῦτα, ὅταν τὸ ἠθέλησε μὲ τὸν σκοπὸν πραγματώσεως τῶν σχεδίων του, καθὼς ἀκριβῶς ἐγένετο ἄνθρωπος, ὅταν εἶχε θελήσῃ τοῦτο.

Πλὴν ὅμως, ὅσηνδῆποτε καλὴν χρῆσιν καὶ ἂν κάμωμεν τῶν παθῶν τούτων, δέον οὐχ ἦττον ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι δὲν θὰ τὰ δοκιμάσωμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν καὶ ὅτι εἰς ταύτην μᾶς παρασύρουν συχνά, περισσότερον μακρὰν παρ' ὅσον ἐπιθυμοῦμεν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι ἐνίοτε κλαίομεν καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν, μολονότι προκειμένου περὶ ζητημάτων καθαρᾶς φιλανθρωπίας. Τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς ἀσθενοῦς καὶ θνητῆς φύσεώς μας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέβη ὥς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κύριον ὅλων τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον εὕρισκόμεθα εἰς τὸ εὐθραυστον σῶμά μας, θὰ ἦτο ἔλλειψις νὰ μὴ ἔχωμεν τὰ πάθη ταῦτα, διότι ὁ Ἀπόστολος κατέκρινε καὶ μάλιστα ἐμίσει ἀνθρώπους τινάς, ὥς ἀγνοοῦντας τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας ⁽¹⁾. Καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ ψαλμοδὸς καταδικάζει ἐκείνους, περὶ τῶν ὁποίων λέγει: «ὄνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ εὖρον ⁽²⁾». Πράγματι, τὸ νὰ μὴ κατεχώμεθα ἀπὸ κανένα συναίσθημα θλίψεως ἐφ' ὅσον εὕρισκόμεθα εἰς τὴν κοιλάδα ταύτην τῆς ἀθλιότητος, εἶναι,

---

(1) Ἐφευρεταὶ κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας. Ρωμ. α', 30, 31.

(2) Ψαλμ. ΕΗ' (68), 21.

καθὼς ἔλεγεν ἓνας ἀρχαῖος ⁽¹⁾, μία κατάστασις τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγοράσωμεν παρὰ μὲ ἀντίτιμον θαυμασίας ἡλιθιότητος. Διὰ τοῦτο ὅ,τι οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν ἀπάθειαν, δηλαδή τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν αὕτη δὲν ὑπόκειται εἰς κανένα πάθος, δυνάμενον νὰ τὴν θορυβῇ, καὶ ἀντιστρατεύμενον πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἶναι ὄντως ὡραῖον προᾶγμα καὶ λίαν εὐπρόσδεκτον, δὲν ἀνήκει ὅμως εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν εἶναι ἄνθρωπος κοινός, ἀλλ' εἰς τῶν ἀγιωτέρων καὶ τελειοτέρων ἀνθρώπων, ὅστις λέγει : «ἐάν εἴπωμεν, ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχωμεν ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν» (βλ. Α' Ἰωανν. α'. 8). Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν λόγῳ ἀπάθεια δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται παρὰ μόνον, ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Ἀρκεῖ τώρα νὰ διάγωμεν τὴν ζωὴν μας, χωρὶς νὰ ἐγκληματοῦμεν, τὸ νὰ πιστεύωμεν ὅμως, ὅτι ζῶμεν χωρὶς νὰ περιπίπτωμεν εἰς ἁμαρτίας, εἶναι δυσκολώτερον νὰ τὰς ἀποφεύγωμεν παρὰ νὰ ἐπιτυγχάνωμεν τὴν ἀφεςίν των, διότι, ἂν ὀνομάζουν ἀπάθειαν τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς οἴου-δήποτε πάθους, δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ ὅτι ἡ τοιαύτη ἀναισθησία εἶναι χειροτέρα πάντων τῶν κακῶν ⁽²⁾ ; Ὅθεν δύναται τις νὰ εἴπῃ εὐλογώτατα, ὅτι ἡ τελεία μακαριότης, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν ν' ἀπολαύσωμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένη παντὸς φόβου καὶ πάσης θλίψεως, ποῖος ὅμως ἡμπορεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ, ἔστω καὶ μὲ μίαν σκιὰν λογικῆς, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγάπη ; Ἐάν, ἀπάθειαν λέγοντες, ἐννοοῦν μίαν κατάστασιν ἀπηλλαγμένην παντὸς φόβου καὶ πάσης ὀδύνης δέον, διὰ νὰ ζῶ-

(1) Ὁ Κράντωρ, μαθητὴς τοῦ Ξενοκράτους καταγόμενος ἐκ Σόλων τῆς Κύπρου. Ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἀρχαίας ἀκαδημίας. Εἰς τὸ περίφημον «περὶ πένθεως» ἔργον του, συνίστα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀταραξίαν τὴν ἀπάθειαν τῶν Στωϊκῶν, τὸν μετριασμόν τῶν παθῶν. Ὁ Κράντωρ εἶναι ὁ πρῶτος σχολιαστὴς τοῦ πλατωνικοῦ Τιμαίου, τὴν κοσμοθεωρίαν ὅμως τοῦ ὁποίου δὲν παραδέχεται ὡς σύστασιν τοῦ Σύμπαντος ἐν χρόνῳ, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὸν Τιμαίον.

(2) Ὅταν, λέγει ὁ Ἐπίκτητος, (Ἐγχειρίδ. ΙΣΤ') ἴδῃς κανένα νὰ κλαίῃ, ἐπειδὴ πενθεῖ ἢ ἐπειδὴ ξενιτεύεται τὸ παιδί του ἢ ἐπειδὴ ἔχασε τὴν περιουσίαν του, πρόσεξε μὴ σὲ παρασύρῃ ἢ σκέψῃς ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ δυστυχήματά του, ἀλλὰ νὰ ἔχῃς πρόχειρο τὸ συλλογισμόν, ὅτι δὲν τὸν κάμνει αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ γεγονόςδς νὰ πάσχῃ, ἀλλὰ μὲ τὸ γεγονόςδς αὐτὸ ἡ ἰδέα. Μὲ τὰ λόγια μὴν παραμελήσῃς νὰ τὸν συλλυπηθῇς, μάλιστα καὶ ν' ἀναστενάξῃς μαζί του, πρόσεξε ὅμως νὰ μὴν ἀναστενάξῃς καὶ ἀπὸ μέσα σου !> Συμβουλὴ ὀφειλομένη εἰς ψυχρὸν ἐγωϊσμόν.

μεν κατὰ Θεόν, νὰ τὴν ἀποφεύγωμεν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ἀλλ' εἰς τὴν ἄλλην, ὅπου μᾶς ὑπόσχονται αἰώνιον εὐδαιμονίαν, φόβος δὲν ἐμφιλοχωρεῖ.

Ὁ φόβος οὗτος, περὶ τοῦ ὁποίου ἀποφαίνεται ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὡς ἔπεται : «φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ» ⁽¹⁾, αὐτός, λέγω, ὁ φόβος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνου, ὅστις ἔκαμε τὸν ἀπόστολον Παῦλον νὰ φοβῇται μήπως οἱ Κορίνθιοι δελεασθοῦν, ἀπὸ τὰ τεχνάσματα τοῦ ὄφεως, ⁽²⁾ δεδομένου ὅτι ἡ φιλανθρωπία ὑπόκειται εἰς τὸν φόβον τοῦτον ἢ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν ὀρθότερα μόνον ἡ φιλανθρωπία εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ αἰσθανθῇ. Ἀνήκει ὁμως ὁ φόβος οὗτος εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνην, περὶ τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος Ἀπόστολος ὁμιλεῖ : «οὐ γὰρ ἐλάβατε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβατε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν Ἀββᾶ ὁ Πατήρ». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν ἄγνόν ἐκείνον φόβον, ὅστις μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος ⁽³⁾ ἐὰν ὑφίσταται καὶ εἰς τὸν ἐρχόμενον αἰῶνα, —διότι πῶς ἄλλως ἡμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος ; — δὲν θὰ εἶναι φόβος ποὺ μᾶς ἐνσπείρει ἡ ἀναμονὴ τοῦ κακοῦ, ἀλλ' ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ἐδραιώσῃ εἰς ἓν ἀγαθόν, ποὺ δὲν θὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀπολέσωμεν. Ὅταν ὁ πρὸς τὸ ἀποκτηθὲν ἀγαθὸν κατευθυνόμενος ἔρως εἶναι ἀναλλοίωτος, τότε εἴμεθα κατωχυρωμένοι κατὰ τοῦ φόβου παντὸς κακοῦ. Πράγματι ὁ ἄγνός οὗτος φόβος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Προφήτης ὁμιλεῖ, σημαίνει τὴν θέλησιν ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας ἀποφεύγωμεν ἀναγκαίως κάθε ἁμαρτίαν, εἰς τρόπον ὥστε ὅ' ἀποσοβήσωμεν τὸ ἁμαρτάνειν μὲ τὴν ἡρεμίαν ἐκείνην, ποὺ συνοδεύει ἓνας ἔρως τέλειος, καὶ ὅχι μὲ τὴν ἀγωνίαν, ποὺ εἶναι τώρα συνέπεια τῆς ἡθικῆς μας ἀδυναμίας. Ἐὰν δὲ πᾶν εἶδος φόβου εἶναι ἀδιανόητον εἰς τὴν εὐτυχῇ ἐκείνην κατάστασιν, ὅπου θὰ εἴμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας μας ἀπολύτως ἀσφαλεῖς, πρέπει ν' ἀκούσωμεν τὰς λέξεις αὐτὰς τῆς

---

(1) Α' Ἰωάνν. δ', 18.

(2) Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν ἡ πνεῦμα ἕτερον, λαμβάνετε ὁ οὐκ ἐλάβετε ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον ὁ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἀνέχεσθε. Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Β' Κορίνθ. ια', 3 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Ρωμ. η' 15.

Γραφῆς : «ὁ φόβος Κυρίου ἀγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος» ⁽¹⁾ καθὼς καὶ τὰς ἄλλας : «ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός, ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείται εἰς τὸ τέλος» ⁽²⁾, ὅχι ὅτι ἡ ὑπομονὴ θὰ εἶναι πράγματι αἰωνία, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν εἶναι ἀναγκαία παρὰ μόνον ἐκεῖ, ὅπου εὐρίσκονται κακά, ποὺ πρέπει νὰ ὑφιστάμεθα, ἀλλ' ὅτι τὸ διὰ τῆς ὑπομονῆς ἀποκτώμενον ἀγαθὸν θὰ εἶναι αἰώνιον. Ἴσως κατὰ τὸ ἴδιον πνεῦμα λέγει ἡ Γραφή : «ὁ φόβος Κυρίου ἀγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος».

Τούτων οὕτως ἐχόντων, δεδομένου ὅτι ὀφείλομεν νὰ διαγώμεν καλὴν ζωὴν, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν μακαρίαν, δεόν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ κινήσεις ⁽³⁾ εἶναι καλαὶ διὰ τοὺς ζῶντας καλῶς καὶ κακαὶ διὰ τοὺς κακῶς ζῶντας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν μακαρίαν καὶ αἰωνίαν ζωὴν, αὕτη θὰ συνοδεύεται ἀπὸ χαρὰν καὶ ἀγάπην αἰωνίαν ἐκεῖ, ὅπου φόβος καὶ πόνος δὲν ὑφίστανται.

Βλέπομεν ἤδη, κατὰ τινὰ τρόπον, ποῖοι θὰ εὐρίσκωνται κάποτε εἰς τὴν ἀθανασίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ποθοῦν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν δευτέραν Πολιτείαν, δηλαδὴ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀσεβῶν τῶν μὴ κατὰ Θεόν, ἀλλὰ κατ' ἄνθρωπον ζώντων, τῶν ἀκολουθούντων τὰ δόγματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν δαιμόνων ἐν τῇ λατρείᾳ μιᾶς ψευδοῦς θεότητος καὶ τῇ καταφρονήσει τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ· ἡ Πολιτεία αὕτη, λέγω, συγκλονεῖται καὶ διαταράσσεται τόσον ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ νοήματά της, ἐὰν δὲ ὑπάρχουν μερικοὶ πολῖταί της ποὺ προσπαθοῦν νὰ τὰ μετριάσουν, οὗτοι εἶναι τόσον ὑπερόπται καὶ ὑπερφίαλοι, ὥστε ἡ ἔπαρσις των εἶναι τόσον μεγάλη, ὅσον μικρὸν εἶναι τὸ πνεῦμά των. Τινὲς δέ, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ματαιοδοξίας, ὥστε νὰ μὴ προσβάλλωνται πλέον οὔτε ὑπ' αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ πάθους τῆς δόξης, χάνουν καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ οἴκτου καὶ τῆς εὐσπλαγχνίας μᾶλλον, παρὰ ν' ἀποκτοῦν πραγματικὴν ἡρεμίαν ψυχῆς. Ἐν ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἴσον ἐπειδὴ εἶναι ἄκαμπτον, οὔτε ὑγιές, ἐπειδὴ στερεῖται συναισθημάτων.

---

(1) Ψαλμ. Θ', 19.

(2) Ψαλμ. ΙΗ', 10.

(3) Ἐννοεῖ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

**Ἐὰν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν παθῶν
προτοῦ ἁμαρτήσου.**

Εὐλόγως προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, ἔὰν οἱ πρῶτοι γονεῖς μας διακατείχοντο εἰς τὸν γήϊνον παράδεισον ὑπὸ τῶν παθῶν ἐκείνων, ἀπὸ τὰ ὅποια θ' ἀπαλλαγῶμεν ἡμέραν τινὰ εἰς τὸν οὐρανόν. Πράγματι, ἔὰν διακατείχοντο ὑπὸ τῶν παθῶν τούτων, πῶς θὰ ἦσαν εὐδαιμόνες; Μήπως ἡ μακαριότης δύναται νὰ συναρμονισθῇ μὲ τὸν φόβον καὶ τὴν ὁδύνην; Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου, τί θὰ εἶχον νὰ φοβηθοῦν ἢ νὰ πάθουν ἐν μέσῳ τόσων ἀγαθῶν εἰς μίαν κατάστασιν, ὅπου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φοβοῦνται οὔτε τὸν θάνατον οὔτε τὰς νόσους, ὅπου τίποτε δὲν διετάρασσε τὴν ἀπόλυτον εὐδαιμονίαν των; Ὁ ἀμοιβαῖος ἔρωσ τῶν δύο συζύγων, ὅσον καὶ ἡ ἀγάπη αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἦσαν ἀπηλλαγμένα ἀπὸ κάθε διαταραχῇ, ἐκ τοῦ τοιούτου δὲ ἔρωτος καὶ τῆς τοιαύτης ἀγάπης ἐγεννᾶτο μία θαυμασία χαρά, διότι κατείχον ἐκάστοτε ὅ,τι ἐπόθουν. Ἀπέφευγον τὴν ἁμαρτίαν χωρὶς κόπον καὶ χωρὶς ν' ἀνησυχοῦν, καὶ οὐδὲν κακὸν εἶχον νὰ φοβοῦνται. Θὰ εἴπωμεν μήπως, ὅτι ἐπόθουν νὰ φάγουν τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν, ἀλλ' ὅτι ἐφοβοῦντο μὴ ἀποθάνουν, καὶ ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐταράσσοντο ἀπὸ φόβον καὶ πόθον; Ἄς μᾶς φυλάξῃ ὁ Θεὸς νὰ σκεφθῶμεν περὶ αὐτῶν τοῦτο εἰς ἓνα τόπον, ὅπου ἦσαν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι τῆς ἁμαρτίας. Δὲν εἶναι ἁράγε ἁμάρτημα νὰ ποθῶμεν ὅ,τι ἀπαγορεύει ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὸ ἀποφεύγωμεν ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ποινῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἀγάπην ἡμῶν πρὸς τὴν δικαιοσύνην; Ὅθεν μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι ὑπῆρξαν ἀπὸ τότε ἔνοχοι, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀπαγορευμένον καρπὸν, τοῦ εἶδους τούτου τῆς ἁμαρτίας, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Κύριός μας, προκειμένου περὶ τινος γυναικὸς λέγει: «Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις οὐ μοιχεύσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ» ⁽¹⁾. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦσαν τώρα τόσον εὐτυχεῖς ὅσον καὶ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, δηλαδή δὲν θὰ ἐτάρασσε τὴν ψυχὴν αὐτῶν κανένα πάθος, οὔτε θὰ προσεβάλλετο ἀπὸ διαταραχὰς τὸ σῶμά των, ἔὰν αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν δὲν εἶχον ἁμαρτήσῃ, ἢ δὲ εὐδαιμονία των θὰ διήρκει μέχρις οὗτου, δυνάμει τῆς εὐλογίας ἐκείνης τοῦ Θεοῦ: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», ὁ ἀριθμὸς τῶν προωρισμένων θὰ

(1) Ματθ. Ε', 28.

συνεπληροῦντο. Κατόπιν θὰ μεθίσταντο, χωρὶς ν' ἀποθάνουν, εἰς τὴν ἰδίαν ἐκείνην εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν μετὰ θάνατον ν' ἀπολαύσωμεν, καὶ ἡ ὁποία θὰ ἐξομοιώσῃ ἡμᾶς με τοὺς ἀγγέλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου εἶχε δημιουργηθῇ ἀγαθῇ, καὶ δὲν δύναται νὰ διορθωθῇ ἔπαρὰ μόνον διὰ τοῦ Δημιουργοῦ της.

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ πάντα καὶ δὲν ἦτο συνεπῶς δυνατὸν ν' ἄγνοῃ, ὅτι θὰ ἡμάρτανεν ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἐπικαιρον νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀγίας Πολιτείας Του, σύμφωνα πρὸς τὴν θεϊαν πρόγνωσιν Του καὶ ὅχι συμφώνως πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν γνῶσιν μας, διότι τοῦτο δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδυνήθη νὰ διαταράξῃ, μὲ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ, τὰ αἰῶνια σχέδιά Του, οὔτε νὰ τὸν ἀναγκάξῃ νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἀποφάσεις Του, διότι ὁ Θεὸς προεῖδε καὶ πόσον ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἔπλασεν ἀγαθόν, θὰ ἐγίνετο κακός, καὶ ποῖον ἀγαθὸν θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς κακίας του. Πράγματι, καίτοι λέγουν, ὅτι ὁ Θεὸς μεταβάλλει τὰς βουλὰς Του, (διὸ καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἀναγινώσκομεν μίαν συμβολικὴν ἔκφρασιν, ὅτι εἶχε μετανοήσει), ⁽¹⁾ τοῦτο δὲν λέγεται παρὰ μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο ποῦ ἀνέμενεν ὁ ἄνθρωπος, ἢ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τάξιν τῶν φυσικῶν αἰτιότητων καὶ ὅχι καθόσον ἀφορᾷ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός, καθὼς ἀναφέρει ἡ Γραφή, ⁽²⁾ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον εὐθύν, καὶ συνεπῶς μὲ μίαν ἀγαθὴν βούλησιν, ἄλλως εὐθὺς δὲν θὰ ἦτο. Ὡστε ἡ ἀγαθὴ θέλησις εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος τὴν ἔλαβεν ἀπὸ τὴν στιγμὴν τῆς πλάσεώς του.

Ἡ κακὴ ὁμως βούλησις, ἡ προηγηθεῖσα τῶν κακῶν ἔργων παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἦτο μᾶλλον ποιὰ τις παρέκκλισις ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ παρὰ θετικὴ δημιουργία. Ἐὰν τὰ ἔργα τῆς βουλήσεως ἦσαν κακά, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι δὲν εἶχον ὡς σκοπὸν

---

(1) Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι μετεμελήθη ὅτι ἐποίησα αὐτούς. Γεν ΣΤ', 7.

(2) Σοφ. Σειρ. Ζ', 30.

τὸν Θεόν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν βούλησιν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ βούλησις αὕτη ἦτο ὅπως τὸ δένδρον, πὺν παρήγαγε καρποὺς κακῆς ποιότητος, ἢ, ἂν θέλετε, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔσχε κακὴν βούλησιν. Μολονότι ἡ κακὴ βούλησις, μακρὰν τοῦ νὰ ὑφίσταται σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν, διότι εἶναι ἀντίθετος πρὸς αὐτήν, ἀφοῦ εἶναι ἐλάττωμα, πάντως ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸ ἐλάττωμα φύσιν, ἀλλ' εἰς μίαν φύσιν τὴν ὁποίαν ὁ Πλάστης ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ ὅχι εἰς ἐκείνην πὺν παρήγαγεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς εἶναι ὁ Λόγος, δι' οὗ ἐγένοντο τὰ πάντα ⁽¹⁾. Ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς, αὐτὴ ὁμως ἡ γῆ ἐπλάσθη ἐκ τοῦ μηδενός, καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν ὁμως τὸ κακὸν ἔχει τόσον πολὺ ὑπερνικηθῆ ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, ὥστε, μολονότι ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξίν του, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι δύναται νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ ἡ δικαιοσύνη του καλῶς, ἐν τούτοις τὸ ἀγαθὸν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ κακοῦ, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Θεός, ὅστις εἶναι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, καὶ ὅλα τὰ οὐράνια καὶ ἀόρατα, πὺν ἔχουν τὸ ἐνδιαίτημά των ὑπεράνω τοῦ ζοφώδους ἀέρος, ἐνῶ τὸ κακὸν ⁽²⁾ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ, διότι ἡ φύσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφιλοχωρεῖ εἶναι ἀγαθὴ ὡς φύσις. Κατὰ ταῦτα, ἐκτοπίζομεν τὸ κακόν, οὐχὶ ἐκτοπίζοντες ξένην τινὰ φύσιν ἢ ἐν τῶν μερῶν αὐτῆς, ἀλλὰ θεραπεύοντες ἐκείνην, ἣτις εἶχε διαφθαρεῖ. Ὅθεν τὸ αὐτεξούσιον εἶναι πράγματι ἐλεύθερον, ὅταν δὲν εἶναι δοῦλον τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Θεὸς τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς τοιοῦτον, τώρα δὲ ὅποτε τὸ ἔχασε ἐξ ὑπαιτιότητός του, δύναται νὰ τὸ δώσῃ πάλιν εἰς αὐτόν, Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τοῦ τὸ ἐδώρησε. Ἡ ἀλήθεια λέγει διὰ τὸν λόγον τοῦτον : «Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε» ⁽³⁾ τοῦτο δὲ σημαίνει : ἐὰν ὁ Υἱὸς σᾶς σώσῃ, τότε θὰ σωθῆτε πράγματι. Δὲν εἶναι ἐλευθερωτῆς ἡμῶν εἰς τὴν πραγματικότητα παρὰ διότι εἶναι ὁ Κύριός μας.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος διῆγε τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὸν πα-

---

(1) Πάντα δι' αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Λόγου) ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονε. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καί, ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἰωάνν. α', 3 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Κατὰ τὸν Ἱερὸν Αὐγουστίνον, τὸ κακὸν δὲν ἔχει θετικὴν ὑπόστασιν, δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ μόνον ὡς ἄρνησις τοῦ ἀγαθοῦ.

(3) Ἰωάνν. η', 36.

ράδειςον, βίον συγχρόνως σωματικὸν καὶ πνευματικόν. Ὡστε ὁ παράδεισος δὲν ἦτο σωματικὸς διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ σώματος, οὔτε πνευματικὸς διὰ τὰ πνευματικά, ἢ μᾶλλον ἦτο πνευματικὸς, ὅπως ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ τὸν ἀπολαμβάνῃ διὰ τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθήσεων του, καὶ σωματικὸς διὰ νὰ τὸν ἀπολαμβάνῃ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν του αἰσθήσεων. Ὁ παράδεισος ἦτο τὸ μὲν καὶ τὸ δὲ διὰ τὰς δύο αὐτὰς χρήσεις. Ἀφ' οὗτου ὅμως ὁ ὑπεροπτικὸς καὶ μοχθηρὸς ἐκείνος ἄγγελος, ὁ ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὸν Πλάστην του, ὅπως στραφῇ πρὸς ἑαυτόν, ἐνεφανίσθη ὡς τύραννος, ἀντὶ νὰ μείνῃ ὑποτελής, καὶ ἐξέπεσεν ἀπὸ τὸ παράδεισον, ζηλοτυπῶν τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξέλεξε τὸν ὄφιν, ζῶον ὀξύνουν καὶ πονηρόν, ὡς τὸ καταλληλότερον ὄργανον διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σχεδίου του, καὶ τὸ ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὴν γυναῖκα, ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν ἀσθενέστερον μέρος τοῦ ζεύγους τούτου, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ ὁλόκληρον τὸ σχέδιόν του βαθμηδόν, διότι δὲν ἐφαντάζετο τὸν ἄνδρα τόσον εὐπίστον, οὔτε ἱκανὸν νὰ παρασυρῇ παρὰ μόνον, ἐὰν ἐζήτει αὐτὸ ἢ σύζυγός του. Ὡπως ὁ Ἀαρὼν⁽¹⁾ δὲν προέβη εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ εἰδώλου διὰ τοὺς Ἑβραίους ἐξ ἰδίας θελήσεως, ἀλλ' ἐξαναγκασθεὶς ὑπ' αὐτῶν· ὅπως ἐπίσης ὁ Σολομὼν ἴσως νὰ μὴ ἐπίστευεν ὅτι ὤφειλε νὰ λατρεύῃ ὁμοιώματα, ἀλλὰ παρεσύρθη ἀπὸ τὰς θωπείας τῶν παλλακίδων του εἰς τὴν ἱερόσυλον λατρείαν ταύτην, ἔτσι δὲν φαίνεται ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος παρεβίασε τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, διότι, ἐξηπατήθη ἀπὸ τὴν σύζυγόν του, ἀλλὰ διότι δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐρωτικὰς περιπτύξεις της. Τὸ ὅτι λέγει ὁ Ἀπόστολος: «καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνή

---

(1) Ἀαρὼν. Ἀδελφὸς τοῦ Μωϋσέως, γεννηθεὶς κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅτε ἐβασίλευεν ὁ Φαραὼ Σέθωσις τῆς 19ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας. Ὑπῆρξε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Μωϋσέως, ἀκόμη δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἦτο ἐκάστοτε ὁ δευτερεύων ἡγέτης καὶ εἰς τῶν σπουδαιότερων καὶ ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τοῦ Ἰσραήλ. Ὅτε ὅμως ὁ Μωϋσῆς ἐλάμβανε τὰς Δέκα Ἐντολὰς ἀπὸ τὸ ὄρος Σινᾶ, ὁ Ἀαρὼν, παρὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ συνετὴν προσωπικότητά του, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατασκευὴν τοῦ Χρυσοῦ Μόσχοῦ κατὰ τὸν τύπον, πού ἔδιδεν ἡ Μέμφις εἰς τὸν Ἄπιν. Ὁ Μωϋσῆς, ὅστις διεχειρίζετο καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐξουσίαν, καθώρισεν ἀρχιερεᾶ τὸν Ἀαρὼν, ὅστις εἰς μάτην ἀπεπειράθη νὰ ἐπιτύχῃ πλήρη χειραφέτησιν τοῦ ἱερατικοῦ κλάδου. Ὡς γνωστόν, ἦτο ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος. Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 123 ἐτῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὡρ, δὲν ἠξιώθη δὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας.

ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε» ⁽¹⁾, δὲν σημαίνει, ὅτι τοῦτο συνέβη ἐπειδὴ ἡ Εὐὰ ἐπίστευσε τοὺς λόγους τοῦ ὄφεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀδὰμ δὲν ἠθέλησε νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἀγαπημένον ἡμισὺ του, ἔστω καὶ ἐκτελῶν προᾶξιν κακὴν. Δι' αὐτὸ ὁμῶς δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἔνοχος, δεδομένου ὅτι ἡμάρτησεν ἐν συνειδήτως. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἀπόστολος δὲν λέγει δὲν ἡμάρτησεν, ἀλλὰ δὲν ἐξηπατήθη. Τοῦναντίον μαρτυρεῖ, ὅτι ἡμάρτησεν, ὅταν λέγῃ: «Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε» ⁽²⁾ ὀλίγον δὲ κατωτέρω σαφέστερον: «ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ» ⁽³⁾. Ὅθεν ὁ Ἀπόστολος ἐννοεῖ ἐκείνους, οἵτινες παραπλανῶνται, ἐπειδὴ ἀγνοοῦν τὸ κακόν. Ὁ Ἀδὰμ ὁμῶς ἐγνώριζε πολὺ καλὰ, ὅτι διέπραττεν ἁμαρτίαν, ἄλλωστε πῶς θὰ ἦτο ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀδὰμ παρεπλανήθη δελεασθεὶς; Δοθέντος ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη ἐκ πείρας τὴν αὐστηρότητα τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, ἦτο δυνατόν ν' ἀπατηθῇ, κρίνων ὡς συγγνωστὸν τὸ ἁμάρτημά του. Ὡστε δὲν παρεπλανήθη, ἐπειδὴ ἐπίστευσε τὴν γυναικά του, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐφαντάσθη, ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἱκανοποιεῖτο μὲ τὴν δικαιολογίαν: «ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον». Τί ἄλλο ἤμποροῦσε νὰ εἴπῃ; Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι δὲν ἐξηπατήθησαν καὶ οἱ δύο, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ δύο ἡμάρτησαν καὶ ὅτι ἐνεπλάκησαν ἀμφοτέρω εἰς τὰ δίκτυα τοῦ διαβόλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

Ἐάν τινες ἀποροῦν διὰ τὸ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν μετεβλήθη ἐκ τῶν λοιπῶν ἁμαρτιῶν, ὅπως ἐξ ἐκείνης τῶν δύο πρώτων ἀνθρώπων, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς φορικαλέας ἐκείνης διαφθορᾶς εἰς τὴν ὁποίαν καθυποτάσσεται, τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἄλλων δεινῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπηλλαγμένοι εἰς τὸν ἐπίγειον παράδεισον, δὲν πρέπει νὰ κρίνουν τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματος ὡς τοιούτου, ἀλλ' ὡς ὀφειλομένου εἰς τὴν συνοδεύουσαν αὐτὸ ἀνυπακοήν. Πράγματι ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἐντολῆς πού ἔδωκεν εἰς τὸν ἀνθρώπον δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν Του παρὰ τὴν ὑπακοήν

(1) Α' Τιμόθ. β', 14.

(2) Ρωμ. ε', 12.

(3) Αὐτόθι ε'. 14.

του, ἀρετήν, ἥτις εἶναι ἡ μήτηρ καὶ ὁ φύλαξ ὅλων τῶν ἀρετῶν, διότι τὸ νοητικὸν πλάσμα ἐδημιουργήθη κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ μόνη ὠφέλεια δι' αὐτὸ νὰ εἶναι ἡ ὑποταγὴ εἰς τὸν Πλάστην του, ἡ ὀλεθριωτέρα δὲ ζημία του, τὸ νὰ ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ τὴν θέλησίν του αὐθαιρέτως. Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἦτο ὡς ἐκ τῆς συντόμου διατυπώσεώς της τόσον εὐκολος νὰ συγκρατηθῇ καὶ τόσον εὐκολος νὰ τηρηθῇ ἐν μέσῳ μιᾶς τόσον μεγάλης ἀφθονίας καρπῶν, πού ὁ Ἀδὰμ ἦτο ἐλεύθερος νὰ τρώγῃ! Ἦτο δὲ τόσο περισσότερον ἔνοχος, ὅσον περισσότερον τοῦ ἦτο εὐκολον νὰ μὴ ἐνδώσῃ εἰς τὸν πειρασμὸν ἰδίως εἰς μίαν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πόθος δὲν κατεπίαζεν ἀκόμη τὴν βούλησίν του, πράγμα πού συνέβη κατόπιν ὡς ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'. ✓

Τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ Ἀδὰμ προηγῆθη κακὴ βούλησις.

Ἦσαν ἤδη διεφθαρμένοι εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον των, προτοῦ περιπέσουν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰς τὴν ἀνυπακοήν, διότι ἐκάστης πράξεως προηγεῖται κακὴ βούλησις. Τίς ἄλλος λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ πρωταρχικὸς παράγων τῆς τοιαύτης κακῆς βουλήσεως, ἐὰν μὴ ἡ ὑπεροψία, ἀφοῦ ἀρχίζει ἀπ' αὐτὴν κατὰ τὰς Γραφάς, κάθε ἁμαρτία; Τί εἶναι δὲ ὑπεροψία, ἐὰν μὴ ὁ πόθος μεγαλείου ψευδοῦς; Δὲν εἶναι μήπως ὑπεροψία τὸ νὰ ἐγκαταλείπωμεν ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον πρόπει νὰ εἶναι προσκεκολλημένη ἡ ψυχὴ μας, ὡς ἐὰν ἦτο ἡ ἀρχὴ της, διὰ νὰ γίνῃ, κατὰ τινὰ τρόπον, δι' ἑαυτὴν τὴν ἰδίαν ἀρχή; Τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν ἀρέσκειται ὑπεροβικὰ εἰς τὸ ἰδικόν της κάλλος, ἐγκαταλείπουσα τὸ ὑπέρτατον καὶ ἁμάραντον ἐκεῖνο κάλλος, ὅπερ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ μοναδικὸν τῆς ἀρεσκείας της ἀντικείμενον. Ἡ τοιαύτη κίνησις τῆς ψυχῆς, ἀποσπασθείσης ἀπὸ τὸν Θεὸν της, εἶναι ἐθελουσία, δοθέντος ὅτι, ἐὰν ἡ θέλησις τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἐνέμενε σταθερὰ εἰς τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ἀγαθόν, πού θὰ τὴν ἐφώτιζε καὶ θὰ τὴν ἐθέρμαινε, δὲν θ' ἀπεστρέφετο ἀπ' αὐτό, διὰ ν' ἀρέσῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν της, δηλαδὴ διὰ νὰ ὑποστῇ τύφλωσιν καὶ ψῦξιν, ἡ γυναῖκα δὲν θὰ ἐπίστευε τὸν ὄφιν, οὔτε ὁ ἄνδρας θὰ προέκρινε τὴν θέλησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, πιστεύων ὅτι διέπραττε συγγνωστὴν ἁμαρτίαν. Ἦσαν λοιπὸν καὶ οἱ δύο κακοί, προτοῦ, παραβοῦν τὴν ἐντολήν. Ὁ κακὸς αὐτὸς καρπὸς δὲν ἦτο δυνατόν ⁽¹⁾ νὰ παραχθῇ παρὰ ἀπὸ κακὸν

---

(1) Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ

δένδρον, αὐτὸ δὲ τὸ δένδρον δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ γίνῃ κακὸν παρὰ μόνον ἐξ αἰτίας τινὸς ἀντιστρατευομένης πρὸς τὴν φύσιν, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐλαττωματικὴν, κακὴν θέλησιν. Ἄλλ' ἡ φύσις δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαφθαρῇ, ἐὰν δὲν εἶχεν ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ μηδενός, ἰδοὺ διατί ἐγκατέλιπε τὸν δημιουργὸν τῆς ὑπάρξεώς της. Ὁ ἄνθρωπος, ἐγκαταλείψας τὸν Θεόν, δὲν ἐπανεπέσεν εἰς τὸ μηδέν, ἀλλὰ στραφεὶς πρὸς ἑαυτὸν, ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ ἔχῃ ὀλιγώτερον εἶναι, παρ' ὅσον εἶχεν, ὅτε ἦτο προσκεκολλημένος εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν. Τὸ νὰ εἶναι συσπειρωμένος εἰς ἑαυτὸν, ἢ, μὲ ἄλλας λέξεις, νὰ ἀρέσῃ, ἀφοῦ ἐγκατέλειπε τὸν Θεόν, εἰς τὸν ἑαυτὸν του, δὲν σημαίνει μὲν ὅτι εἶναι ἤδη μηδέν, πλησιάζει ὅμως εἰς τοῦτο. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ὅτι ἡ Γραφὴ καλεῖ ἐκείνους, πού ἀρέσκονται εἰς τὸν ἑαυτὸν τους, ὑπερόπτας ⁽¹⁾. Εἶναι καλὸν νὰ κατευθύνωμεν τὴν καρδίαν μας πρὸς τὰ ὕψη, ὅχι ὅμως πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, προᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἔπαρσις, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι δὲ τοῦτο συνέπεια μιᾶς ὑπακοῆς, διὰ τὴν ὁποῖαν εἶναι ἱκανοὶ μόνον οἱ ταπεινόφρονες. Ὑπάρχει λοιπὸν κάτι εἰς τὴν ταπεινοφροσύνην, τὸ ὁποῖον ἐξυψώνει τὴν ψυχὴν καὶ κάτι εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν, πού τὴν ταπεινώνει. Εἶναι δύσκολον, φυσικὰ, νὰ ἐννοήσῃ τις εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι ἐκεῖνο, πού ταπεινώνει, κατατείνει πρὸς τὰ ὕψη, καὶ ἐκεῖνο, πού ἐξυψοῖ, ὁδηγεῖ πρὸς τὰ βάθη, τοῦτο ὅμως σημαίνει, ὅτι ἡ ταπεινοφροσύνη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μᾶς συνδέει μετ' Ἐκείνου, ὅστις δὲν βλέπει τίποτε τὸ ἀνώτερόν Του καὶ συνεπῶς μᾶς ἐξυψοῖ, ἐνῶ ἡ ὑπεροψία, ἡ ἀρνούμενη νὰ καθυποταγῇ εἰς Αὐτόν, μᾶς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν Πλάστην μας καὶ μᾶς βυθίζει. Ἰδοὺ λοιπὸν πραγματοποιούμενοι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι τοῦ προφήτου: «κατέβαλλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι» ⁽²⁾. Δὲν λέγει, «ὅταν ἐξυψώθησαν», ὡς ἐὰν ἡ πτώσις των ἠκολούθησε τὴν ἐξύψωσίν των, ἀλλ' ὅτι κατέπεσαν ἐξυψούμενοι, διότι ἐξυψωθεσθαι δηλοῖ καταπίπτειν. Διὰ τοῦτο ἡ ταπεινοφροσύνη συνιστᾶται τόσον πολὺ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τόσον καλῶς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ βασιλέως της, ἀσκεῖται, ἡ δὲ ὑπεροψία εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἁγίας αὐτῆς Πολιτείας. Ὅθεν, ταπεινοφροσύνη καὶ ὑπεροψία

δένδρον σαπρὸν καλοὺς καρποὺς ποιεῖν. Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ματθ. ζ', 18.

(1) Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους. Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορευομένους καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας. Β'. Πέτρ. β', 9, 10.

(2) Ψαλμ, ΟΓ, 18.

ἀποτελοῦν, τὰς δύο μεγάλας ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦμεν, καὶ ἐξ ὧν ἡ μία ἀποτελεῖται ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ ἑτέρα ἐκ τῆς ὁμηγύρεως τῶν κακῶν, ἡ κάθε μία μὲ τοὺς ἀγγέλους τοῦ κόμματος της, οἱ ὁποῖοι ὥς ἐκ τῆς αὐταρεσκείας των ἢ ὥς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης των διεκρίθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς.

Ὅθεν ὁ διάβολος δὲν θὰ ἐγίνετο ἡ αἰτία τῆς πτώσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν οὗτοι δὲν συνεκέντρωναν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὀλόκληρον τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των. Ἐκολακεύοντο διὰ τὸ λεχθέν: «διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν» (1). Θὰ ἦτο ὅμως πολὺ καλύτερον, ἐὰν ὁ Ἀδὰμ καὶ τὸ ἡμισὺ τοῦ ἦσαν ἠνωμένοι διὰ τῆς ὑπακοῆς μετὰ τῆς ἀληθινῆς καὶ ὑπερτάτης ἀρχῆς, παρὰ νὰ θελήσουν νὰ γίνουν μὲ τὴν ἔπαρσίν των αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἡ ἀρχὴ των. Πράγματι, οἱ δημιουργημένοι θεοὶ δὲν εἶναι θεοὶ λόγῳ τῆς ἀρετῆς των, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἐνότητός των μὲ τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος θελήσῃ νὰ γίνῃ περισσότερον παρ' ὅ,τι εἶναι, γίνεται ὀλιγώτερον παρὰ ὅ,τι ἦτο πραγματικῶς, ἐὰν δὲ πιστεύῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπαρκῇ εἰς ἑαυτόν, χάνει καὶ ἐκεῖνο, πὺν θὰ ἠδύνατο πράγματι νὰ τοῦ ἐπαρκέσῃ. Ἡ τοιαύτη ἀταξία, ἡ ὁποία γίνεται ἀφορμή, ὥστε ὁ ἄνθρωπος, λόγῳ τοῦ ὅτι ἀρέσκειται ὑπερμέτρως εἰς ἑαυτόν, ὡς ἐὰν ἦτο φῶς αὐτὸς ὁ ἴδιος ν' ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν ἔκαμνε φῶς, ἐὰν τοῦ ἤρεσε, τὸ φῶς τοῦτο, λέγω, εὗρίσκετο εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, πρὶν ἢ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως ἐκείνης, ἣτις τῷ εἶχεν ἀπαγορευθῆ. Εἶναι γεγραμμένον μὲ ἀλήθειαν: «πρὸ συντριβῆς ἡγεῖται ὕβρις, πρὸ δὲ πτώματος κακοφροσύνη», (2) δηλαδὴ ἡ πτώσις, πὺν γίνεται εἰς τὴν καρδίαν, προηγεῖται τῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ συντελουμένης πτώσεως, ὅταν πιστεύωμεν, ὅτι δὲν ἔχομεν πέσει ἀκόμη. Ποῖος θὰ ἐφαντάζετο, ὅτι ἡ πτώσις ὑπῆρξεν ἀνύψωσις; Ποῖος δὲν βλέπει τοῦναντίον, ὅτι πίπτει, ὅταν παραβαίνει τὴν ἐντολήν; Τολμῶ μάλιστα νὰ εἶπω, ὅτι εἶναι ὠφέλιμον, ὅπως οἱ ὑπερόπται περιπίπτουν εἰς οἶονδήποτε φανερόν καὶ κατάδηλον ἁμάρτημα, ἵνα οἱ ἤδη περιπεσόντες εἰς τοιοῦτον, συνεπεία τῆς αὐταρεσκείας των, ἀρχίσουν ν' ἀπαρέσκουν πλέον εἰς τὸν ἑαυτόν των. Τὰ δάκρυα καὶ ὁ πόνος τοῦ Πέτρου ὑπῆρξαν εὐεργετικώτερα δι' αὐτόν παρὰ ἡ ἀλαζονεία του. Κάπου λέγει σχετικῶς ὁ ψαλμωδός: «πλήρωσον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀτιμίας, καὶ ζητήσουσι τὸ ὄνο-

(1) Γέν. Γ', 5.

(2) Παροιμ. ΙΣΤ, 18.

μά σου» ⁽¹⁾, δηλαδή ὅσοι ἐπεδίωκον μὲ αὐταρέσκειαν τὴν δόξαν των, θὰ ἐπιζητήσουν τὴν ἰδικήν Σου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

**Ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ παράβασις τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας
ἐνίσχυσαν τὴν ἁμαρτίαν.**

Ἡ μεγαλυτέρα καὶ ἡ πλέον κολάσιμος ἀλαζονεία εἶναι τὸ νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ συγχωροῦνται κατάδηλα ἁμαρτήματα, καθὼς τὸ ἠθέλησεν ἡ Εὕα, λέγουσα: «ὁ ὄφιν ἠπάτησέ με καὶ ἔφαγον» ⁽²⁾, καὶ ὁ Ἀδάμ, ἀποκρινόμενος: «ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου καὶ ἔφαγον» ⁽³⁾. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι δὲν ζητοῦν συγγνώμην, ἀλλ' ἐκλιπαροῦν ἀποσόβησιν τῆς ποινῆς. Μολονότι δὲ δὲν ἀρνοῦνται τὴν ἐγκληματικὴν ἐνέργειάν των, ὅπως ὁ Κάιν, ⁽⁴⁾ προσπαθοῦν ὅμως, ὥς ἐκ τῆς ὑπεροψίας των, νὰ τὴν ἐπιρρίψουν εἰς ἄλλον: ἡ Εὕα εἰς τὸν ὄφιν, ὁ Ἀδάμ εἰς τὴν Εὕαν. Ἀλλ' ὅταν εἶναι φανερόν τὸ ἐγκλημα, τὸ νὰ ὑπερασπίζεται κανεὶς τὸν ἑαυτόν του, σημαίνει ὅτι τὸν ἐνοχοποιεῖ ⁽⁵⁾. Εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ εἶχον ὀλιγώτερον διαπράξει, ἐπειδὴ ἡ γυναῖκα ἐπίστευσε τὸν ὄφιν, ὁ δὲ ἄνδρας εἰσήκουσε τὴν γυναῖκά του, ὥς ἐὰν ὑπῆρχε κάποιος πὺν ἔπρεπε νὰ πιστεύουν περισσότερον ἀπὸ τὸν Θεόν ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ἡ ποινὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ὑπῆρξε δικαιοσύνη.

Ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος περιεφρόνησε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὸν ἔπλασε κατ' εἰκόνα Του, τὸν ἔταξεν ὑπεράνω τῶν ζώων, τὸν ἔθεσεν εἰς τὸν παράδεισον, τοῦ ἐδώρησε ὅλα τὰ ἀγαθὰ, δὲν τὸν ἐβάρυνε μὲ πολλοὺς ἐνοχλητικοὺς κανόνας, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσε μίαν καὶ μόνον εὐκόλον νὰ τηρηθῇ ἐντολήν, διὰ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΗΒ', 17.

⁽²⁾ Γεν. Γ', 13.

⁽³⁾ Αὐτόθι, 12.

⁽⁴⁾ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸς Κάιν· ποῦ ἐστίν ὁ ἄδελφός σου ; Οὐ γινώσκω· μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγώ ; Γεν. Δ, 9.

⁽⁵⁾ Εἶναι γνωστὴ ἡ Γαλλικὴ παροιμία : qui s' excuse s'accuse,

τὴν ὑπακοὴν καὶ νὰ τοῦ ὑπενθυμίξῃ ἐκάστοτε, ὅτι ἦτο αὐτὸς ὁ Κύριός του καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἄλλην ἐλευθερίαν παρὰ μόνον ὑπηρετῶν τὸν Πλάστην του, δικαίως ὑπέστη τὴν τιμωρίαν, καὶ μάλιστα τοιαύτην τιμωρίαν, ὥστε τὸ πνεῦμά του κατήντησε σαρκικόν, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀκόμη καὶ τὸ σῶμα θὰ καθίστατο πνευματικόν, ἐὰν δὲν εἶχεν ἁμαρτήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε, λόγῳ τῆς ἀλαζονείας του συσπειρωθῇ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ θεία δικαιοσύνη τὸν ἐγκατέλειπεν, ὅχι διὰ νὰ ζῇ ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος, ὅπως ἐπόθει, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ δοῦλος ἐκείνου, μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέθη διὰ τοῦ ἁμαρτήματος· διὰ νὰ ὑποστῇ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ἀκουσίως, ὅπως προεκάλεσεν ἐκουσίως τῆς ψυχῆς του τὸν θάνατον, καὶ νὰ καταδικασθῇ εἰς αἰώνιον θάνατον, διὰ τὸ ὅτι εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν αἰωνίαν ζωὴν, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἀπήλλασσε διὰ τῆς χάριτος Αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ αἰωνίου θανάτου τούτου. Ὁ κρίνων μεγάλην ἢ ἄδικον τὴν καταδίκην ταύτην, δὲν δύναται πράγματι νὰ ζυγίσῃ τὴν κακεντρέχειαν μιᾶς ἁμαρτίας δυναμένης εὐκόλως ν' ἀποφευχθῇ. Ὅπως ἡ ὑπακοὴ τοῦ Ἀβραὰμ ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον μεγαλυτέρα, ὅσῳ δυσκολωτέρα ἦτο ἡ ἐκτέλεσις τῆς πρὸς αὐτὸν δοθείσης ἐντολῆς, ἔτσι ἡ ἀνυπακοὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὑπῆρξε τοσοῦτω μᾶλλον ἐγκληματικωτέρα, ὅσῳ εὐκόλον ἦτο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε παραγγελθῇ. Καὶ ὅπως ἡ ὑπακοὴ τοῦ δευτέρου Ἀδάμ εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἀξιέπαινος, ὅσῳ ὑπῆρξεν ὑπήκοος μέχρι θανάτου, ἔτσι ἡ ἀνυπακοὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἀπεχθεστέρα ὅσῳ οὗτος ἠπῆρξε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀπειθήs. Ἐφ' ὅσον ἡ παρὰ τοῦ Πλάστου δοθεῖσα ἐντολὴ ἦτο τόσον ὀλίγον σημαντικὴ καὶ τόσον μεγάλη διὰ τὴν ἀνυπακοὴν ἡ τιμωρία, ποῖος δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ ἓνα ἁμάρτημα, διαπραχθὲν διὰ τῆς παραβιάσεως μιᾶς ἐντολῆς, ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὁποίας ἦτο τόσον εὐκόλος, χωρὶς οἱ διαπράξαντες τοῦτο νὰ φοβηθοῦν μίαν τόσον φοβεράν κύρωσιν;

Τέλος, διὰ νὰ τὸ εἴπωμεν μὲ ὀλίγας λέξεις, ποία ὑπῆρξεν ἡ ποινὴ τῆς ἀνυπακοῆς, ἐὰν μὴ ἡ ἀνυπακοὴ αὐτὴ αὕτη; Εἰς τί συνίσταται κατὰ βάθος ἡ ἀθλιότης τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν μὴ εἰς μίαν στάσιν του ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, εἰς τρόπον ὥστε, ἐπειδὴ δὲν ἠθέλησεν ὅ,τι ἠδύνατο, θέλει τώρα ὅ,τι δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ; Πράγματι, μολονότι δὲν ἦτο παντοδύναμος εἰς τὸν παράδεισον, δὲν ἠθέλε παρὰ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ θέλῃ καὶ ἔτσι ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ὅ,τι ἠθέλε, ἐνῶ τώρα, καθὼς λέγει ἡ Γραφή, ⁽¹⁾ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παρὰ ματαιδοξία. Ποῖος εἶναι ἡ

---

(1) Ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου ἐξ ὕψους, ἐξελοῦ με καὶ ῥῦσαί με

κανὸς ν' ἀπαριθμήσῃ πόσα ποθεῖ ὁ ἄνθρωπος, τὰ ὅποια δὲν δύναται ν' ἀποκτήσῃ, καθ' ὃν χρόνον ἡ βούλησίς του ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖ νὰ τὸν ὑπακούσῃ. Δὲν βλέπομεν πόσον συχνὰ τρέμει, πόσον συχνὰ πάσχει, ὅτι γηράσκει καὶ ὅτι ἀποθνήσκει, χωρὶς βέβαια νὰ τὸ θέλῃ; Πόσα πράγματα ὑποφέρομεν, τὰ ὅποια δὲν θὰ ὑπεφέραμεν, ἐὰν ἡ φύσις μας ὑπῆκουεν εἰς τὴν βούλησιν ἡμῶν ὡς πρὸς πάντα; Ἀλλὰ, λέγουν, τὸ σῶμα ὑπόκειται εἰς τινὰς διαταραχάς, αἵτινες τὸ ἐμποδίζουν νὰ μᾶς ὑπακούῃ. Τί σημαίνει διὰ ποῖον λόγον τὸ σῶμα, πὺ καθυπετάσσετο εἰς ἡμᾶς, μᾶς προξενεῖ ὀδύνην, ἀρνούμενον νὰ μᾶς ὑπακούῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι πάντοτε βέβαιον, ὅτι τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς δικαίας ἐκδικήσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ὅποιον δὲν ἠθελήσαμεν νὰ ὑποταχθῶμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, καίτοι τοῦτο δὲν θὰ ἐπροξένει εἰς Αὐτὸν καμμίαν λύπην. Δὲν ἔχει ἀνάγκην ὁ Θεὸς τῶν ὑπηρεσιῶν μας, ὅπως ἡμεῖς ἔχομεν ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ σώματος, ὥστε αἱ ἁμαρτίαι μας βλάπτουν ἡμᾶς καὶ μόνον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς ὀδύνας τοῦ σώματος, εἶναι ἡ ψυχὴ ἐκείνη πὺ τὰς αἰσθάνεται ἐν τῷ σώματι καὶ διὰ τοῦ σώματος. Καὶ τί δύναται νὰ πάθῃ καὶ νὰ ποθήσῃ μία σὰρξ χωρὶς ψυχὴν; Ὅταν λέγουν, ὅτι ἡ σὰρξ πάσχει ἢ ποθεῖ, ἐννοοῦν ἡ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἐδείξαμεν ἀνωτέρω, ἢ μέρος τῆς ψυχῆς θιγόμενον ὑπὸ τῆς σαρκὸς δι' ἐντυπώσεων δυσαρέστων ἢ εὐαρέστων αἵτινες προκαλοῦν εἰς αὐτὴν συναίσθημα ὀδύνης ἢ ἡδονῆς, ὥστε ὁ σωματικὸς πόνος, δὲν εἶναι παρὰ ὀδύνη τῆς ψυχῆς καὶ ἀντίδρασις πρὸς ὅ,τι τελεῖται ἐν τῷ σώματι, ὅπως ὁ πόνος τῆς ψυχῆς, πὺ ὀνομάζομεν λύπην, εἶναι ἡ ἀντίδρασις τῆς ψυχῆς πρὸς ὅσα συμβαίνουν παρὰ τὴν θέλησίν μας. Ἀλλὰ τῆς λύπης προηγεῖται συνήθως ὁ φόβος, ὅστις εἶναι καὶ αὐτὸς ψυχικὸν καὶ σωματικὸν φαινόμενον, ἐνῶ τοῦ σωματικοῦ πόνου δὲν προηγεῖται κανένας φόβος τοῦ σώματος, τὸν ὅποιον θὰ ἡσθάνετο ἐνδεχομένως τὸ σῶμα προτοῦ ἐπέλθῃ πραγματικῶς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἡδονήν, αὕτη προαναγγέλλεται εἰς τὴν σὰρκα ἐκ τινος ἐρεθισμοῦ, ὅπως ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὡς καὶ ἡ ἀκολασία ἐκείνη τῶν γεννητικῶν μορίων, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν φιληδονίαν καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ πάθη. Οἱ ἀρχαῖοι ὀρίζουν καὶ τὴν ὀργὴν ὡς σφοδρὰν ἐπιθυμίαν ἐκδικήσεως, καίτοι ὁ ἄνθρωπος ὀργίζεται συχνὰ δι' ἀφορμὰς, μὴ προκαλοῦσας τὴν ἐκδίκησίν του, ὅπως, ἐπὶ παρα-

---

ἐξ ὑδάτων πολλῶν, ἐκ χειρὸς υἱῶν ἀλλοτριῶν, ὧν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας, ὧν οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἰδρυμένα, αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωπισμένοι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ. Ψαλμ. ΡΜΓ 11 καὶ ἐφεξῆς.

δείγματι, θραύομεν μιὰ πέννα, πού δὲν ἀξίζει τίποτα. Πλὴν ὅμως, μολονότι ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως εἶναι παραλογώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς λοιποὺς πόθους, δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι μία σφοδρὰ ἐπιθυμία καὶ νὰ στηρίζεται εἰς κάποιαν σκιὰν δικαιοσύνης, ἥ ὁποία θέλει, ὅπως πάσχουν οἱ διαπράττοντες τὸ κακόν. Ὑπάρχει λοιπὸν μία σφοδρὰ ἐπιθυμία ἐκδικήσεως, ἣτις καλεῖται ὀργή, μιὰ ἄλλη σφοδρὰ ἐπιθυμία τοῦ χρηματίζεσθαι, πού ὀνομάζεται φιλαργυρία, ἄλλη σφοδρὰ ἐπιθυμία τοῦ νικᾶν, καλουμένη πεῖσμα καὶ τέλος ἄλλη τοιαύτη τοῦ ἐπαινεῖσθαι καὶ τοῦ ἐγκωμιάζεσθαι, ὀνομαζομένη κενοδοξία. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλαι, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ μὲν ἔχουν ὠρισμένον ὄνομα, αἱ δὲ στεροῦνται τελείως τοιούτου, διότι ποῖον ὄνομα δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τοῦ κυριαρχεῖν, ἣτις εἶναι τόσον πανίσχυρος εἰς τὴν ψυχὴν τῶν τυράννων, ὅπως δεικνύουν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Λέγοντες κίνδυνον ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας ἐννοοῦμεν τὰς ἀκολάστους κινήσεις τοῦ σώματος.

Μολονότι ὑφίστανται πολλὰ εἴδη πόθων σφοδρῶν· μολονότι μεταχειριζόμεθα τὸν ὅρον τοῦτον ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον σημασίαν του, ἐν τούτοις, πόθον σφοδρὸν λέγοντες, ἐννοοῦμεν συνήθως τὴν κίνησιν ἐκείνην, τὴν παραμαρτοῦσαν εἰς τὴν προᾶξιν τῆς γεννήσεως. Εἶναι λοιπὸν τόσον ἰσχυρὸν τὸ πάθος τοῦτο, ὥστε δὲν συμπαράσχει μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα, συγκλονεῖ δὲ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἡδονὴ αὕτη, ἡ σφοδροτέρα ὅλων τῶν ἡδονῶν τοῦ σώματος, διακατέχει τὸν ἄνθρωπον, ἡ ψυχὴ διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοιαύτης μέθης, ὥστε πᾶσαι αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι τῆς σταματοῦν. Ποῖος φίλος τῆς σοφίας καὶ τῶν ἁγνῶν ἀπολαύσεων, ὅστις, εἰς γάμον κοινωνίας ἐρχόμενος, ἀλλὰ γνωρίζων, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος, ⁽¹⁾ νὰ κατέχη τὸ σκεῦος τοῦ ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, χωρὶς νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰς ἀτά-

---

(1) Τοῦτο γὰρ ἐστὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν . . . οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Α' Θεσσαλ. δ', καὶ ἐφεξῆς.

κτους ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς εἰς ἀκράτειαν, ὅπως οἱ Ἑθνικοί, δὲν θὰ προέκρινε νὰ γεννᾷ τέκνα, χωρὶς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἡδονῆς, εἰς τρόπον ὥστε καὶ τὰ μέλη αὐτὰ τὰ προωρισμένα διὰ τὴν γέννησιν νὰ καθυποτάσσωνται, ὅπως καὶ τὰ λοιπά, εἰς τὸ κράτος τῆς βουλήσεως μᾶλλον, παρὰ νὰ παρασύρωνται ἀπὸ τὸν ἄγριον ἀναβρασμὸν τοῦ σφοδροῦ πόθου; Ἀλλὰ τόσον οἱ ποθοῦντες τὴν ἐν λόγῳ ἡδονὴν εἴτε εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ νομίμου γάμου, εἴτε εἰς τὴν βδελυρὰν ἀκολασίαν, δὲν συγκινοῦνται, ὅταν τὸ ἐπιθυμοῦν. Ἐνίστε αἱ κινήσεις αὗται μᾶς ἐνοχλοῦν, χωρὶς ἡμεῖς νὰ τὸ θέλωμεν, ἐνίστε δὲ ἐγκαταλείπουν ἐκείνους, οἱ ὅποιοι σφοδρῶς τὰς ἐπιθυμοῦν, ἐνῶ δὲ ἡ ψυχὴ αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς τὰς φλόγας, τὸ σῶμά των εἶναι κατάψυχρον. Τοιουτοτρόπως, ἕκ τινος ἁλλοκότου θαύματος, συμβαίνει συχνά, ὥστε τὸ ἀντίξοον τοῦτο πάθος ὅχι μόνον νὰ μὴ ὑποκύπτῃ εἰς τοὺς πόθους τῆς νομίμου γαμηλίου συνδέσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἀκολουθῇ τοὺς ἀτάκτους πόθους τῆς ἀκολασίας, εἰς τρόπον ὥστε τὸ πάθος τοῦτο, πού ἀνθίσταται μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του εἰς τὸ πνεῦμα, τὸ ὅποιον καταβάλλει, διὰ νὰ τὸ χαλινώσῃ, κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του διχαζόμενον, συγκλονεῖ δὲ τὴν ψυχὴν, χωρὶς νὰ συγκινῇ τὸ σῶμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πῶς ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἀντελήφθησαν, ὅτι ἦσαν γυμνοί.

Εὐλόγως αἰσθανόμεθα ἐντροπὴν διὰ τὸν σφοδρὸν αὐτὸν πόθον, καὶ εὐλόγως τὰ μέλη ἐκεῖνα, πού ἀνήκουν, τρόπον τινά, εἰς τὴν σφαῖράν του καὶ εἶναι ἀνεξάρτητα τῆς βουλήσεώς μας, ὀνομάζονται αἰσχυνητὰ (pudenda dicuntur). Τοῦτο δὲν συνέβαινε πρὸ τοῦ ἁμαρτήματος: «καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοὶ καὶ οὐκ ἠσχύνοντο» ⁽¹⁾ ὅχι διότι δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς γνωστὴ ἡ γυμνότης των, ἀλλὰ διότι δὲν προεκάλει ἀκόμη ἐντροπὴν, ἐφ' ὅσον ὁ σαρκικὸς πόθος δὲν ἔκαμνε νὰ κινοῦνται τὰ μέλη ἐκεῖνα παρὰ τὴν βούλησιν, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἀνυπακοὴ τῆς σαρκὸς δὲν κατέκρινεν ἀκόμη τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνυπακοήν του. Πράγματι δὲν εἶχον πλασθῇ τυφλοί, ὅπως φαντάζεται ὁ ἁμαθὴς ὄχλος, ἀφοῦ ὁ Ἀδάμ εἶδε τὰ ζῶα, ἔδωσεν ὀνόματα εἰς αὐτά, καὶ εἶπεν εἰς τὴν Εὐάν, ὅτι εἶδε, πῶς ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς ἦτο γλυκὸς καὶ εὐχάριστος τὴν ὄψιν ⁽²⁾. Ὡστε ἦσαν ἀνοικτοὶ οἱ ὀφθαλμοί

⁽²⁾ Γεν. Β'. 25.

⁽¹⁾ Καὶ εἶδεν ἡ γυνή, ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρώσιν καὶ ὅτι ἀρε-

των, ἀλλ' ὅχι ἀνοικτοὶ δι' αὐτό, δὲν ἔβλεπον δηλαδὴ πόσον τοὺς περιέβαλλεν ἡ θεία χάρις, ὅταν τὰ μέλη αὐτῶν δὲν ἐγνώριζαν ἀκόμη τί ἐσήμαινε τὸ νὰ μὴ ὑπακούουν εἰς τὴν βούλησιν. Ὅταν ὅμως ἀπώλεσαν τὴν χάριν· ὅταν ὁ Θεὸς ἐξεδικεῖτο τὴν ἀνυπακοὴν δι' ἐτέρας τοιαύτης, τότε ἡσθάνθησαν ἀποτόμως εἰς τὸ σῶμά των μίαν ἄσεμνον κίνησιν, ἣτις ἀπεκάλυψε τὴν γυμνότητά των καὶ τοὺς ἐνέβαλεν εἰς σύγχυσιν. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται τὸ ὅτι, μετὰ τὴν παραβίασιν τῆς ἐντολῆς, λέγει ἡ Γραφή: «καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν καὶ ἔρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοὺς περιζώματα» (¹). Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, λέγει, διηνοίχθησαν, ὅχι διὰ νὰ βλέπουν, διότι ἔβλεπον καὶ πρωτύτερα, ἀλλὰ διὰ νὰ ἴδουν τὸ ἀγαθόν, πὺν εἶχαν χάσει καὶ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ὑπέστησαν. Ἴδου διατί τὸ δένδρον ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου ἦτο ἀπηγορευμένος ὁ καρπός, ἐκαλεῖτο «δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ εἰδέναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν», διότι εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔτρωγον ἐξ αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ θὰ παρεῖχε τὴν γνῶσιν ταύτην.

Ἡ πείρα τῶν ἀσθενειῶν μᾶς κάμνει νὰ αἰσθανώμεθα περισσότερον τὰ ἀγαθὰ τῆς ὑγείας. Λοιπὸν ἀντελήφθησαν, ὅτι ἦσαν γυμνοί, δηλαδὴ ἐστερημένοι τῆς χάριτος ἐκείνης, ἡ ὁποία τοὺς ἡμπόδιζε νὰ ἐντρέπωνται διὰ τὸ ὅτι ἦσαν γυμνοὶ διότι οὐδεὶς νόμος τῆς ἁμαρτίας ἀνθίστατο εἰς τὸ πνεῦμά των. Ἐγνώρισαν ὅτι θὰ ἦσαν πολὺ εὐτυχέστεροι νὰ ἡγνόουν ἑάν, πιστοὶ καὶ ὑπήκοοι πάντοτε εἰς τὸν Θεόν, δὲν διέπραττον ἓνα ἁμάρτημα, πὺν τοὺς ἐδίδαξε πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀνυπακοή. Ἀμήχανοι ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς σαρκὸς των, βδελυροῦ τεκμηρίου τῆς ἀναστατώσεώς των, συνέρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐκαλύφθησαν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅλοι οἱ λαοὶ νὰ συγκαλύπτουν τὰ γεννητικά των μόρια, ὑπάρχουν δὲ καὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι δὲν τὸ ἀποκαλύπτουν οὔτε καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ λουτρόν (²). Οἱ δὲ Ἰνδοὶ Γυμνοσοφισταὶ (³) εἶδος φιλοσόφων, οἵτινες ζοῦν μέσα εἰς τὰ δάση γυμνοί, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη τὰ καλύπτουν.

στὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὥραϊόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ' αὐτῆς. Γεν. Γ, 6.

(¹) Γεν. Γ', 7.

(²) Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ κατὰ φύσιν λαοὶ συγκαλύπτουν τὰ γεννητικά των μόρια.

(³) Οἱ σοφοὶ Ἰνδοί, ἰδίως οἱ Βραχμᾶνες, ὅταν ἐπλησίαζε τὸ γῆρας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τῆς αἰσχύνης, τῆς συνοδευούσης τὴν γέννησιν τέκνων.

“Ὅταν ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος θέλῃ νὰ ἱκανοποιηθῇ ὅχι μόνον εἰς τὰς ἀθεμίτους σχέσεις, ἀλλ’ ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἡ κοινωνία ἐπιτρέπει ἢ ἀνέχεται, δὲν παύει ἀπὸ τοῦ ν’ ἀποφεύγῃ τῆς ἡμέρας τὸ φῶς καὶ τὰ βλέμματα τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο δὲ δεικνύει, ὅτι ἦτο εὐκολώτερον διὰ τὴν ἀσέλγειαν ν’ ἀπαλλαγῇ τῶν κυρώσεων τῶν νόμων, παρὰ διὰ τὴν ἀναίδειαν ν’ ἀποκρυβῇ ἀπὸ τὰ ὄμματα τοῦ κοινοῦ. Οἱ ἀκόλαστοι ὀνομάζουσι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὰς πράξεις αὐτὰς ἀναίσχυντους, μολονότι δὲ τὰς ἐκτελοῦν, κοκκινίζουν ἀπὸ ἐντροπὴν νὰ τὰς κοινολογοῦν. Τί νὰ εἴπω περὶ τοῦ νομίμου θεσμοῦ τοῦ γάμου ; Δὲν ἐπιζητεῖ καὶ αὐτὸς τὸ ἀπόρητον, προτοῦ δὲ πραγματοποιηθῇ οὐσιαστικῶς, δὲν ἐκδιώκει ὅλους ἐκείνους ποὺ παρευρίσκοντο μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς οὐσιαστικῆς πραγματοποιήσεώς του ; Κάποιος μέγας διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ⁽¹⁾ λέγει ὅτι ὅλαι αἱ ἀγαθαὶ πράξεις ἐπιζητοῦν τῆς ἡμέρας τὸ φῶς, θέλουν νὰ γίνωνται γνωσταὶ εἰς πάντας, καὶ ὁ νόμιμος γαμήλιος δεσμός θέλει καὶ αὐτὸς νὰ γνωστοποιητῇ, κατὰ τοιοῦτον ὅμως τρόπον, ὥς ἔαν ἡσχύνετο νὰ ἐπιδειχθῇ. Πράγματι τίς δὲν γνωρίζει ὅσα συμβαίνουν μεταξύ τῶν συζύγων κατὰ τὴν τεκνοποιίαν, δεδομένου ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦτον νυμφεύονται τὰς γυναῖκας μὲ τόσῃν ἐπισημότητα ; Καὶ ὅμως, ὅταν ὁ σύζυγος καὶ ἡ σύζυγος συνέρχωνται, δὲν ἀνέχονται νὰ παρευρίσκωνται οὔτε αὐτὰ τὰ παιδιὰ των. Πόθεν προέρχεται τοῦτο, ἔαν μὴ ἐκ τοῦ ὅτι καίτοι ἡ προᾶξις αὕτη εἶναι τιμία καὶ θεμιτή, οὐχ ἥττον συνοδεύεται ἐκάστοτε ἀπὸ κάποιαν ἐντροπὴν, παρομαρτοῦσαν εἰς τὴν ποινήν τοῦ ἁμαρτήματος ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ θέτωμεν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου τὸν χαλινὸν τῆς σοφίας.

Ἴδου διατὶ οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, οἵτινες προσήγγισαν περὶ σσότερον εἰς τὴν ἀλήθειαν ⁽²⁾, ἦσαν σύμφωνοι εἰς τὸ ὅτι ἡ ὀργὴ

των, κατέφευγον εἰς τὰ δάση, ὅπου παρεδίδοντο εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐνατένισιν.

⁽¹⁾ Ὁ Κικέρων, Tusc. Disp. II, 26, 64.

⁽²⁾ Οἱ Πλατωνικοί.

καὶ ὁ σαρκικὸς πόθος τυγχάνουν ἐλαττωματικὰ μέρη τῆς ψυχῆς, διότι εἰσορμοῦν μετὰ θορύβου καὶ ἀταξίας ἀκόμη καὶ ἐκεῖ, ὅπου δὲν τὰ ἀπαγορεύει ποσῶς ἡ σοφία ⁽¹⁾.

Τοιοιτοτρόπως δέον νὰ μετριάζωνται καὶ νὰ καθοδηγοῦνται ὑπὸ τῆς νοήσεως, ἥ ὁποία, κατὰ τοὺς φιλοσόφους τούτους, ἔχει τὴν ἐστίαν της εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ψυχῆς, ὁπόθεν, ὥς ἀπὸ ὑψηλῆς κορυφῆς, κυβερνᾷ τὰ δύο ἐκεῖνα κατώτερα μέρη τῆς ψυχῆς, ὅπως διὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ ἐνὸς καὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν ἄλλων δημιουργητῇ τελείᾳ δικαιοσύνη εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ δύο ὅμως ταῦτα μέρη, ποὺ θεωροῦν ἐλαττωματικὰ, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἐγκρατεῖς ἀνθρώπους, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως τὰ συγκρατοῦν καὶ τὰ σταματοῦν, οὕτως ὥστε νὰ κατευθύνωνται πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἀγαθῶν, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ὁργὴ διὰ τὸν δίκαιον κολασμὸν καὶ ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος διὰ τὴν γέννησιν τέκνων· αὐτά, λέγω, τὰ δύο μέρη δὲν ἦσαν διόλου ἐλαττωματικὰ εἰς τὸν παρὰδεισον πρὸ τῆς ἁμαρτίας. Δὲν εἶχον κινήσεις μὴ καθυποτασσόμενας, εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐὰν δὲ τώρα ἔχουν κινήσεις ἀντιστρατευομένας πρὸς αὐτόν, καὶ τὰς ὁποίας προσπαθοῦν νὰ καταστέλλουν οἱ χρηστοὶ ἄνθρωποι, δὲν πρόκειται ἐδῶ παρὰ μόνον περὶ μιᾶς χαυνότητος, ἀποτόκου τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ αἰσχυνώμεθα διὰ τὰς κινήσεις τῆς ὁργῆς καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, ὅπως διὰ ἐκείνας τοῦ σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου, εἰς τὰς ὁποίας δὲν καθυποτασσόμεθα, παρὰ μόνον, διότι τὰ μέλη τοῦ σώματος, τὰ ὁποία μεταχειριζόμεθα διὰ νὰ τὰς ἐκτελῶμεν, δὲν κινοῦνται κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν ἐν λόγῳ παθῶν, ἀλλὰ κατ' ἐντολὴν τῆς βουλήσεως ; Ὅταν κατὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ὁργῆς δέρονμεν ἢ ὑβρίζωμεν κάποιον, ὅ,τι κινεῖ τὴν γλῶσσάν μας ἢ τὴν χεῖρά μας εἶναι φυσικὰ ἢ βούλησίς μας, κινεῖ δὲ αὐτὰς ἐπίσης καὶ ὅταν δὲν ὀργιζώμεθα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ σώματος, τὰ χρησιμεύοντα διὰ τὴν γέννησιν τέκνων, ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος τὰ καθυπέταξε μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε δὲν ἐκτελοῦν παρὰ

---

(1) Τὸ δὲ δὴ περὶ αὐτὴν τὴν τῆς φρονήσεως κτῆσιν ; Πότερον ἐμπόδιον τὸ σῶμα ἢ οὐ ; ἐὰν τις αὐτὸ ἐν τῇ ζητήσει κοινωνὸν συμπεριλαμβάνῃ ; Οἷον τὸ τοιόνδε λέγω· ἄρα ἔχει ἀλήθειάν τινα ὅψις τε καὶ ἀκοή τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τὰ γε τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταὶ ἡμῖν θρυλοῦσιν, ὅτι οὐκ ἀκούομεν ἀκριβὲς οὐδὲν οὔτε ὁρῶμεν ; ... ἡ ψυχὴ τῆς ἀληθείας ἄπτεται, ὅταν αὐτὴν τούτων μηδὲν παραλυτῇ μήτε ἀκοή, μήτε ὅψις μήτε ἀληθῶν, μηδέ τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι μάλιστα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γίγνεται ἔῴσα χαίρειν τὸ σῶμα καὶ καθ' ὅσον δύναται μὴ κοινωνοῦσα αὐτῷ μηδ' ἀπτομένη ὀρέγεται τοῦ ὄντος. Φαίδ. Β. C.

τὴν κίνησιν, τὴν ὑπὸ τῆς βουλήσεως διδομένην. Ἴδου ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον αἰσχυνόμεθα. Ἴδου ἐκεῖνο, πὺν παρατηροῦμεν ἐρυθριῶντες. Κατὰ ταῦτα ἀνέχεται κανεῖς εὐκολώτερον τὴν παρουσίαν πλήθους μαρτύρων, ὅταν διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς, χωρὶς νὰ ἔχη δίκαιον, παρὰ ἓνα καὶ μόνον κατὰ τὴν στιγμὴν νομίμων ἐναγκαλισμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Κατὰ τῆς ἀναισχυντίας τῶν Κυνικῶν.

Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν οἱ Κυνικοὶ φιλόσοφοι, ⁽¹⁾ θελήσαντες νὰ ὑποστηρίξουν μίαν γνώμην κατατείνουσαν νὰ ἐκτοπίσῃ κάθε ἔχνος ἐντροπῆς. Κατ' αὐτούς, ὅπως ὅ,τι γίνεται μεταξὺ δύο συζύγων, εἶναι νόμιμον, ἔτσι τοῦτο δὲν εἶναι διόλου ἐντροπὴ νὰ τελῇται καὶ δημοσίᾳ! Καὶ ὅμως ἡ φυσικὴ αἰδῶς ὑπερενίκησε τὴν ἰδέαν ταύτην. Μολονότι ὁ Διογένης διενοήθη μὲ τὴν διαβόητον ἀναισχυντίαν ταύτην νὰ καταστήσῃ τὴν Σχολὴν αὐτοῦ ἐνδοξον, οἱ ὀπαδοὶ του δὲν τὸν ἐμιμήθησαν εἰς τοῦτο, καὶ ἡσχύνοντο ν' ἀσχημονοῦν, ὅπως οἱ σκύλοι, εἰς τὰ ὄμματα τῶν συνανθρώπων των, φρονῶ δὲ ὅτι, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Διογένης καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ὑπεκρίνοντο, ὅτι ἐξετέλουν τοιαύτας πράξεις, ἐνώπιον ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐγνώριζον τί ἔκρυπτον ὑπὸ τὸν μανδύαν των, μᾶλλον παρὰ νὰ τὰς ἐκτελοῦν πραγματικῶς, διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ φιλόσοφοι δὲν ἐκοκκίνιζαν νὰ ἐκτελοῦν πράξεις, διὰ τὰς ὁποίας καὶ αὕτῃ ἀκόμη ἡ κραιπάλη θὰ ἡσχύνετο νὰ προσφέρῃ τὴν συμβολὴν της. Βλέπομεν ἀκόμη τοὺς Κυνικούς, (εἶναι ἐκεῖνοι, πὺν φοροῦν τὸν μανδύαν καὶ κρατοῦν τὸ ῥόπαλον), ἐὰν ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν θὰ ἦσαν τόσον ἀναίσχυνοι, ὥστε νὰ προβαίνουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοιούτων ἐνεργειῶν, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θὰ ἐλιθοβολοῦντο, ἢ

---

(1) Ἡ κοσμοθεωρία τῶν Κυνικῶν συνίσταται εἰς μίαν παχυλὴν ἀτομικὴν ἠθικὴν. Τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν ἀτομικὴν ταύτην διδασκαλίαν, ἐγκαταλείπεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἀπομονοῦται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν καὶ ἀπὸ τὸν πολιτισμόν, τὰ ὁποῖα τελείως ἀγνοεῖ καὶ μάλιστα κατειρωνεύεται, ὥς μὴ ἐδραζόμενα ἐπὶ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, λόγῳ δὲ τῆς ἀπαθείας του, τὸ ἄτομον ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε συναίσθημα, ἐπιθυμίαν καὶ πάθος. Κατὰ τοὺς Κυνικούς. ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, οἷον ὁ πλοῦτος, ἡ σωματικὴ δύναμις, ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ κ. τ. λ. εἶναι ἀσήμαντα καὶ μάταια διὰ τοὺς φιλοσόφους.

ὅτι θὰ τοὺς ἔπτυνον κατὰ πρόσωπον. Ὅθεν ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐκ φύσεως ἐντροπὴν διὰ τὸν τοιοῦτον σφοδρὸν σαρκικὸν πόθον, καὶ εὐλόγως, διότι καταπροδίδει τὴν ἀνυπακοὴν αὐτοῦ. Ἐδέησε δέ, ὅπως ἡ σφραγὶς τὴν ὁποίαν τοῦ ἐναποθέτει ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος αὐτός, ἀποτυποῦται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ σώματος, ποὺ χρησιμεύουν διὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δεδομένου ὅτι ἡ φύσις αὕτη ὑπῆρξε τόσον διεφθαρμένη ἐκ τοῦ πρώτου τεραστίου τούτου ἁμαρτήματος, ὥστε οὐδεὶς ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τούτου, ἐκτὸς ἐὰν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐξαγνίσῃ τὸ ἔγκλημα, τὸ διαπραχθὲν παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ὅλοι ὁμοῦ ἦσαν εἰς καὶ μόνον ἄνθρωπος, καὶ τιμωρηθὲν ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Ἡ παρακοὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων δὲν ἐξεμηδένισε τὴν ἀγιότητα τῆς ἐντολῆς, ἥτις ἐδόθη εἰς αὐτοὺς νὰ αὐξάνωνται καὶ νὰ πληθύνωνται.

Μακρὰν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι οἱ σύζυγοι, ποὺ ἦσαν εἰς τὸν ἐπίγειον παραδείσον ἐξετέλεσαν διὰ τοῦ σφοδροῦ ἐκείνου σαρκικοῦ πόθου, ἡ καταισχύνῃ τοῦ ὁποῖου τοὺς ἠνάγκασε νὰ συγκαλύψουν τὸ γυμνὸν σῶμά των, ἐκεῖνο, ποὺ εἶπεν ὁ Θεός: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν» ⁽¹⁾. Ὁ σφοδρὸς αὐτὸς πόθος ἐγεννήθη μετὰ τὸ ἁμάρτημα, ἀπὸ τὴν στιγμὴν δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ ἁμαρτήματος τούτου ἡ φύσις, ἀπολέσασα τὴν κυριαρχίαν, ποὺ ἦσκει ἐπὶ τοῦ σώματος, συνησθάνθη, ἀντελήφθη, τὴν ἀπώλειαν ταύτην καὶ ἐκάλυψε τὴν γυμνότητά της. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν εὐλογίαν, ποὺ ἔλαβον νὰ αὐξάνωνται καὶ νὰ πληθύνωνται καὶ νὰ πληρώσωσι τὴν γῆν, καίτοι παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, εἶχεν ὅμως δοθῇ εἰς αὐτοὺς προγενεστέρως, διὰ νὰ δειχθῇ, ὅτι ἡ γέννησις τῶν τέκνων ἀνήκει εἰς τὴν δόξαν τοῦ γάμου καὶ ὅτι δὲν εἶναι διόλου ἁμάρτημα. Τώρα ὅμως οἱ ἄνθρωποι, ἀγνοοῦντες ὁποία ἦτο ἡ εὐδαιμονία τοῦ παραδείσου, φαντάζονται, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γεννηθοῦν τέκνα ἄνευ τοῦ σφοδροῦ ἐκείνου σαρκικοῦ πόθου, ὡς πρὸς τὸν ὁποῖον βλέπομεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ γάμος, ὅσονδῆποτε ἠθικὸς καὶ ἂν εἶναι, ἐρυθριᾷ. Πράγματι οἱ μὲν ἀπορρίπτουν μὲ προσβλητικὴν περιφρόνησιν τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄν-

---

(1) Γεν. Α', 28.

ἄνθρωποι, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἡσχύνθησαν διὰ τὴν γυμνότητά των καὶ ἐκαλύφθησαν, οἱ δὲ τὸ παραδέχονται εὐσεβάστως ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν μὲ τὰς λέξεις «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» τὴν γονιμότητα τοῦ γάμου, διότι ἀναγινώσκουν κάτι ὅμοιον περὶ τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς ψαλμούς: «ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε ταχὺ ἐπάκουσόν μου· πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου» (1). Ὡς πρὸς ἐκεῖνο δὲ ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν Γένεσιν «Πληρώσατε τὴν γῆν καὶ θὰ τὴν καθυποτάξετε», μὲ τὴν λέξιν γῆν ἐννοοῦν τὸ σῶμα, ποῦ πληροῖ ἡ ψυχὴ διὰ τῆς παρουσίας της καὶ τὸ ὅποιον καθυποτάσσει, ὅταν πολλαπλασιασθῇ, ἡ ἀρετὴ εἰς ἑαυτήν. Ἀλλ' ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν θὰ ἐγεννῶντο κατὰ τρόπον διάφορον εἰς τὸν παράδεισον καὶ μάλιστα, ὅτι ἐκεῖ δὲν ἐγεννήθησαν διόλου τοιαῦτα, τοῦτο δὲ εἶναι ὀρθόν. Ὁ Ἀδὰμ δὲν ἐγνώρισε τὴν γυναῖκά του καὶ δὲν ἐτεκνοποίησε, παρὰ ὅταν ἐξηλθε τοῦ παραδείσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

**Περὶ τῆς γαμηλίου συνδέσεως θεσπισθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,
ὅστις καὶ τὴν ἡύλόγησεν.**

Ἡμεῖς δὲν ἀμφιβάλλομεν διόλου, ὅτι τὸ ν' αὐξανώμεθα, νὰ πολλαπλασιαζώμεθα καὶ νὰ πληροῦμεν τὴν γῆν δυνάμει τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, εἶναι δῶρον τοῦ γάμου, τὸν ὅποιον ὁ Ὑψίστος ἐθέσπισε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸ τῆς ἁμαρτίας, πλάσας ἓνα ἄνδρα καὶ μίαν γυναῖκα, δηλαδὴ δύο φύλα διάφορα. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Θεοῦ παρηκολουθήθη ἀμέσως ὑπὸ τῆς εὐλογίας Του, ὡς προκύπτει ἐμφανέστατα ἐκ τῆς Γραφῆς, ἥτις μετὰ τὰς λέξεις: «ἐποίησεν αὐτοὺς ἄρσεν καὶ θῆλυ» (2) προσθέτει ἀμέσως «καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς». Παρὰ τὴν δυνατότητα ν' ἀποδώσωμεν σημασίαν πνευματικὴν εἰς πάντα ταῦτα, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ λέξεις ἄρσεν καὶ θῆλυ ἡμποροῦν νὰ νοηθοῦν ὡς δύο καταστάσεις, ἐμφιλοχωροῦσαι εἰς ἓνα καὶ μόνον ἄνθρωπον, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἐν αὐτῷ ἄλλο, εἶναι τὸ κυβερνῶν καὶ ἄλλο τὸ κυβερνώμενον. Εἶναι κατάδηλον, ὅτι ἐπλάσθησαν δύο ἄνθρωποι διαφόρου φύλου, ἵνα διὰ τῆς γεννήσεως τέκνων αὐξηθοῦν, πολλαπλασιασθοῦν καὶ πληρῶσουν τὴν ὑφήλιον. Δὲν εἶναι δυνατόν, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι κανεῖς

(1) Ψαλμ. ΡΛΖ', 3.

(2) Γεν. Α, 27

μωρότατος, νὰ καταπολεμήσῃ κάτι τόσον φανερόν καὶ αὐτονόητον. Οὔτε προκειμένου περὶ τοῦ πνεύματος, ποὺ διατάσσει καὶ τοῦ σώματος, ποὺ ὑπακούει, οὔτε περὶ τοῦ λόγου ποὺ κυβερνᾷ καὶ τοῦ πάθους ποὺ κυβερνᾶται, οὔτε περὶ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, τῆς ὑποκειμένης εἰς τὴν θεωρητικὴν τοιαύτην, οὔτε περὶ τῆς νοήσεως καὶ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοῦ γαμηλίου δεσμοῦ, τοῦ συνδέοντος τὰ δύο φύλα, ἀπήντησεν ὁ Κύριος, ἐρωτηθεὶς, ἐὰν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐγκαταλείψῃ κανεὶς τὴν γυναῖκά του, ὅπως, ὁ Μωϋσῆς ἐπέτρεπε τὸ διαζύγιον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦσαν σκληρόκαρδοι, ἀπήντησε : «οὐκ ἀνέγνωτε ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν, ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν ; Ὡστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω» (1). Ὅθεν εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ δύο φύλα ἐπλάσθησαν ἐν πρώτοις εἰς πρόσωπα διάφορα, ὅπως τὰ βλέπομεν τώρα, καὶ ὅτι τὰ καλοῦμεν ἓνα μόνον ἄνθρωπον εἴτε ἕνεκα τῆς συνδέσεως αὐτῶν εἰς τὸν γάμον, εἴτε λόγῳ τῆς προσελεύσεως τῆς γυναικός, πλασθείσης ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, λόγῳ δὲ τῆς τοιαύτης προελεύσεως ὁ Ἀπόστολος ἐξορκίζει τοὺς συζύγους ν' ἀγαποῦν τὰς συζύγους των (2).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Πῶς δὰ ἐγεννῶντο παιδιὰ εἰς τὸν παράδεισον ἄνευ σαρκικῆς ἐπιθυμίας.

Ὁ ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν θὰ ἐγεννῶντο διόλου παιδιὰ, ἂν δὲν εἶχον οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἁμαρτήσῃ, δὲν λέγει, παρὰ μόνον ὅτι τὸ ἁμάρτημα τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἀναγκαῖον διὰ ν' αὐξήσῃ τῶν ἁγίων τὸν ἀριθμόν. Ἐὰν δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἰσχυρισθῶμεν τοῦτο, χωρὶς ν' ἀνοηταίνωμεν, δὲν εἶναι προτιμότερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἁγίων, ἀναγκαῖος διὰ τὴν συγκρότησιν τῆς εὐτυχοῦς αὐτῆς Πολιτείας, θὰ ἦτο τόσον μέγας, ἐὰν κανεὶς δὲν ἡμάρτανε ὅσον εἶναι τώρα, ὅποτε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὸν περισυλλέγει ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐνῶ τὰ τέκνα τοῦ αἰῶνος τούτου γεννοῦν καὶ γεννῶνται; (3)

(1) Ματθ. ιθ', 19 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ἐφεσ. ε', 25 καὶ Κολοσ. γ'. 19.

(3) Πρβλ. Λουκ. κ', 34 καὶ ἐπέκεινα.

Κατὰ ταῦτα, ἐκ τῶν γάμων ἐκείνων, ἀξίων τῆς εὐδαιμονίας τοῦ παραδείσου, θὰ ἐγεννῶντο τέκνα ἀξιαγάπητα, χωρὶς τὸν τοι οὗτον βδελυρὸν σαρκικὸν πόθον. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἡδύνατο νὰ γίνη τοῦτο ; Δὲν διαθέτομεν παραδείγματα διὰ νὰ τὸ δείξωμεν, πάντως ὁμως δὲν φαίνεται ἀπίστευτον τὸ ὅτι ἐν μέλος τοῦ σώματος θὰ ὑπέκυπτε εἰς τὴν βούλησιν ἄνευ φιληδονίας, ὅπως ὅλα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος. Ἀφοῦ κινοῦμεν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας μας ἐλευθέρως, πῶς νὰ μὴ πιστεύωμεν τοῦτο καὶ περὶ ἐκείνου, χωρὶς νὰ κινῆται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν σαρκικοῦ πόθου, ὅστις εἶναι ἡ ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν; Ὁ Κικέρων, ὁμιλῶν περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐπικρατειῶν εἰς τὸ περὶ τῆς «Πολιτείας» ἔργον του, δὲν λέγει, ὅτι διατάσσομεν τὰ μέλη τοῦ σώματος, ὅπως τὰ παιδιὰ, λόγῳ τῆς προθυμίας των νὰ ὑπακούουν, ἀλλ' ὅτι τὰ ἐλαττωματικὰ μέρη τῆς ψυχῆς εἶναι ὅπως οἱ δοῦλοι, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἐπιπλήττη κανεῖς αὐστηρῶς διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὴν ὑπηρεσίαν των ⁽¹⁾; Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν φυσικὴν οἰκονομίαν τῶν πραγμάτων, τὸ πνεῦμα εἶναι ἀνώτερον τοῦ σώματος, καὶ ὁμως τὸ πνεῦμα ἐπιβάλλεται περισσότερον εἰς τὸ σῶμα παρὰ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Πλὴν ὁμως ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦμεν τώρα, εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον βδελυρὸς, καθ' ὅσον, ὡς πρὸς αὐτόν, τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι κύριον οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τοῦ σώματός του, τὸ κινεῖ δὲ μᾶλλον τὸ σφοδρὸν τοῦτο πάθος παρὰ ἡ βούλησις. Ἄλλως δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ ἐντρεπώμεθα διὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν κινήσεων, ἐνῶ τώρα ἐρυθριῶμεν βλέποντες, ὅτι τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ὥφειλε νὰ καθυποτάσσεται εἰς τὸ πνεῦμα, τοῦ προβάλλει ἀντίστασιν. Προφανῶς ἡ ἀντίστασις, πὺν ὑφίσταται τὸ πνεῦμα ἐκ τῶν ἄλλων παθῶν εἶναι ὀλιγώτερον οἰκτρὸν, διότι ταῦτα προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ⁽²⁾ καὶ διότι αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα εἶναι συγχρόνως ἡττημένος καὶ νικητής. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ τὸ ὅτι τὰ

⁽¹⁾ Cicero, De Re Publica, III, 25.

⁽²⁾ Ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ δριμύτερος καὶ αὐστηρότερος ἐπικριτὴς τῶν παθῶν εἶναι ὁ Γρηγόριος Νύσσης : « Ἄλλο τι ἄρα παρὰ τὴν φύσιν ἐστὶ ταῦτα (τὰ πάθη) καὶ οὐχὶ φύσις, ἡ γὰρ ἀληθὴς φύσις τοῦτο ἐστίν, ἐν ᾧ τὸ εἶναι τῆς οὐσίας καταλαμβάνεται. Τούτων δὲ ἡ ἀλλοτριώσις ἐφ' ἡμῶν κεῖται, ὡς μὴ μόνον ἐπιζήμιον, ἀλλὰ καὶ ἐπιμερδὲς εἶναι τῇ φύσει τὸν ἀφανισμόν των τοιούτων. Δῆλον οὖν ὅτι τῶν ἔξωθεν ἐπιθεωρουμένων ἐστὶ ταῦτα, πάθη τῆς φύσεως ὄντα καὶ οὐκ οὐσία, ἡ μὲν γὰρ ἐστίν, ὅπερ ἐστίν. De Anima et Resurrectione, Λειψ. 1837, σελ. 461.

μέρη ἐκεῖνα τοῦ σώματος, πού ὄφειλον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν νόησιν, ἐπιβάλλουν εἰς αὐτὴν τὴν θέλησίν των. Αἱ νίκαι, πού κατάγει τὸ πνεῦμα, ὑποτάσσουν εἰς ἑαυτὸ τὰς κτηνώδεις καὶ ἀτάκτους κινήσεις αὐτάς, εἶναι θριαμβευτικάί, ὅταν καθυποτάσσεται εἰς τὸν Θεὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον. Ἐν τελικῇ ἀναλύσει, εἶναι πάντοτε ἀληθὲς νὰ λέγωμεν, ὅτι εἶναι ὀλιγωτέρα ἐντροπὴ διὰ τὸ πνεῦμα νὰ εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ νικητῆς, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον καὶ ἂν κερδίῃ τὰς νίκας του, παρὰ νὰ ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον, πλὴν τοῦ ὅτι τυγχάνει, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του κατώτερον τοῦ πνύματος, δὲν ἔχει παρὰ μόνον ἐκείνην τὴν ζωὴν, πού τοῦ παρέχει τὸ πνεῦμα.

Ὅπωςδῆποτε διατηρεῖται ἡ ἀγνότης, ὅταν ἡ βούλησις συγκαταῇ τὰ λοιπὰ μέλη, ἄνευ τῶν ὁποίων ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κινεῖ ὁ σφοδρὸς πόθος, παρὰ τὴν βούλησιν, ἀδυνατοῦν νὰ ἐκτελέσουν τὴν λειτουργίαν των. Ἀκριβῶς ἡ ἀντίστασις αὕτη, ὁ μεταξὺ τοῦ πάθους καὶ τῆς βουλήσεως ἄγων δὲν ἐλάμβανεν, ἄνευ τῆς ἁμαρτίας, χώραν εἰς τὸν παράδεισον, δεδομένου ὅτι ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ σώματος θὰ καθυπετάσσοντο εἰς τὸ πνεῦμα. Ὅθεν τὸ πεδίον τῆς γεννήσεως τέκνων θὰ ἐσπείρετο ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο προοριζομένων, ὅπως τὰ χέρια σπείρουν εἰς τὸ ἔδαφος. Ἐνῷ δὲ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ αἰδὼς μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὁμιλοῦμεν ἀνοικτότερα περὶ τῶν θεμάτων τούτων, καὶ μᾶς ἀναγκάζει νὰ φειδόμεθα τῶν ὥτων, πού εἶναι ἀγνά, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συνδιαλεγώμεθα ἐλευθέρως περὶ αὐτῶν εἰς τὸν παράδεισον, χωρὶς νὰ παρέχωμεν στάδιον εἰς κακὰς σκέψεις. Πᾶν ὅ,τι θὰ ἐλέγομεν περὶ τῶν μερῶν τούτων θὰ ἦτο τόσον σεμνόν, ὅσον καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ σώματος. Ὁ ἀναγινώσκων, ταῦτα μὲ κακόβουλον διάθεσιν τοῦ πνεύματος ἃς κατακρίνη ἑαυτόν, ὅχι τὴν φύσιν, ἡ ὁποία καταδικάζει τὴν ἀκολασίαν τῆς ψυχῆς· ὅχι τὰς λέξεις, ἡ χρεία τῶν ὁποίων μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὰς μεταχειριζώμεθα, ἐλπίζω δὲ ὅτι οἱ ἀγνοὶ ἀναγνώσται θὰ μᾶς συγχωρήσουν εὐκόλως, ἕως ὅτου καταβάλωμεν τοὺς ἀπίστους, ⁽¹⁾ οἵτινες διατείνονται, ὅτι μᾶς καταπολεμοῦν δι' ἐπιχειρημάτων στηριζομένων εἰς τοιούτου εἴδους πράγματα. Ὁ μὴ σκανδαλιζόμενος ἀκούων τὸν ἀπόστολον Παῦλον νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς τεραστίας αἰσχροτήτος τῶν γυναικῶν ἐκείνων, αἵτινες μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν πᾶρὰ φύ-

---

(1) Ὡς ἀπίστους δὲν ἐθεώρει τόσον τοὺς Ἑθνικοὺς ὁ Αὐγουστίνος, ὅσον τοὺς Μανιχαίους, τοὺς Πελαγιανούς, καὶ ἐν γένει ἐκείνους, οἵτινες ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ σφοδρὸς σαρκικὸς πόθος ὑπῆρχεν ἤδη εἰς τὸν γήινον παράδεισον.

σιν ⁽¹⁾, θὰ ἀναγνώσῃ καὶ τὰ προκείμενα χωρὶς νὰ σκανδαλισθῇ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡμεῖς δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς φρικαλέας ἀναισχυντίας ταύτης, ἀλλ' ἐξηγοῦμεν ὅ,τι συμβαίνει κατὰ τὴν τεκνοποιῖαν ἀποφεύγοντες, κατὰ τὸ παράδειγμά του ὅλας τὰς ἀσέμνους λέξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἔμεναν ἀγνοὶ εἰς τὸν παράδεισον, ἡ λειτουργία τῆς τεκνοποιῖας δὲ καθυπετάσσετο εἰς τὴν βούλησιν ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι.

Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔσπειρε καὶ ἡ γυνὴ θὰ ἐδέχετο, ὅταν παρίστατο ἀνάγκη χωρὶς τὰ μέρη αὐτὰ νὰ κινοῦνται ὑπὸ τὴν ἐπιρρίαν τοῦ σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς βουλήσεως. Δὲν κινοῦμεν μόνον τὰ μέλη ἐκεῖνα τοῦ σώματος, ποὺ ἔχουν ὅστ'α καὶ κλειδώσεις ὅπως εἶναι τὰ πόδια, τὰ χέρια καὶ τὰ δάκτυλα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, ποὺ ἔχουν σάρκα καὶ νεῦρα. Τὰ ἐκτείνομεν, τὰ κάμπτομεν, ὅπως μᾶς ἀρέσει, καθὼς τοῦτο φαίνεται εἰς τὸ στόμα καὶ τὸ πρόσωπον. Τέλος οἱ πνεύμονες, δηλαδὴ τὰ μαλακώτερα ἀπ' ὅλα τὰ σπλάγχνα, ἀκόμη μαλακώτερα καὶ ἀπὸ τὸν μυελὸν τῶν ὀστέων, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον περιπεφραγμένοι εἰς τὸ βάθος τοῦ στήθους, ποὺ χρησιμεύει εἰς τοὺς πνεύμονας ὡς κρηπίδωμα, δὲν κινοῦνται διὰ τῆς βουλήσεώς μας, ὡς πτέρυγες μουσικοῦ ὄργάνου, ὅταν ἀναπνέωμεν ἢ ὅταν ὁμιλοῦμεν; Δὲν θὰ ὑπενθυμίσω ἐδῶ τὰ ζῶα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κινοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ σῶμά των, ὅταν παρίσταται ἀνάγκη, τὰ ὁποῖα ὅχι μόνον συλλαμβάνουν μυίας, ὅπου εὐρίσκονται, χωρὶς νὰ κινοῦν τὰ ἄλλα μέλη των, ἀλλὰ καὶ ἐκτοξεύουν ἀπὸ τὸ σῶμά των ἀκόντια καὶ βέλη ⁽²⁾. Εἶναι ὀληθές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὰς κινήσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἀλλ' ἀρνεῖται ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τοῦ τὰς δώσῃ; Δὲν θὰ ἡδύνατο

⁽¹⁾ Αἷτε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχυμοσύνην κατεργαζόμενοι. Ρωμ. α', 26.

⁽²⁾ Ἐννοεῖ προφανῶς τὰ ἔντομα, τὰ ἐφωδιασμένα μὲ κέντρον καὶ δηλητηριώδεις οὐσίας ἰδίως διὰ ν' ἀμύνονται κατὰ τῶν ἐχθρῶν των.

λοιπὸν νὰ κάμῃ, ὥστε ἐκεῖνο ποὺ τὴν κινεῖται διὰ τοῦ σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου, νὰ μὴ κινῆται παρὰ μόνον κατ' ἐπιταγὴν τῆς βουλήσεως ; Δὲν βλέπομεν μερικοὺς ἀνθρώπους νὰ κάμνουν ὅ,τι θέλουν μὲ τὸ σῶμά των ; Ὑπάρχουν μερικοί, ποὺ κινοῦν τ' αὐτιά των ἢ καὶ τὰ δύο μαζὶ ἢ χωριστά, ὅπως τοὺς ἀρέσει· ἄλλοι, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ κινοῦν τὴν κεφαλὴν, κάμνουν νὰ πίπτουν τὰ μαλλιά των εἰς τὸ μέτωπον, κατόπιν δὲ τὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ἄλλοι πάλιν, ἀφοῦ τρίψουν λίγο τὸ στομάχι των, ἀφοῦ ἔχουν καταπιῇ ἄπειρα φαγητά, ἀνασύρουν ὡς ἀπὸ τινος σάκκου, τὸ φαγητὸν ποὺ θέλουν· μερικοὶ μιμοῦνται τόσον ὥραϊα τὸ τραγούδι τῶν πουλιῶν καὶ τὰς φωνὰς τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε δὲν θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ τοὺς διακρίνῃ, ἂν δὲν τοὺς ἔβλεπε. Ὑπάρχουν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι διαχέουν κάτωθεν, ἄνευ ἀκαθαρσιῶν, τόσα ἀρμονικὰ ἀέρια, ὥστε θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι τραγουδοῦν ... Ἐγὼ δ' ἴδιος εἶδα κάποιον ἄνθρωπον, ποὺ ἴδρωνε κατὰ βούλησιν. Ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει, ὅτι ὑπάρχουν πρόσωπα, ποὺ κλαίουں, ὅσάκις θελήσουν καὶ ὅσο θέλουν. Ἄλλ' ἰδοὺ ἓν ἀκόμη περισσότερον ἀπίστευτον γεγονός, ποὺ συνέβη πρὸ ὀλίγου καὶ εἰς τὸ ὅποιον παρευρέθησαν πάρα πολλοὶ ἀδελφοί μας. Ὑπῆρχε κάποιος πρεσβύτερος εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῶν Καλαμῶν ⁽¹⁾ καλούμενος Ρεστιτοῦτος. Ὁ Ρεστιτοῦτος, ὅσάκις ἤθελε, — καὶ συχνὰ τὸν παρεκάλουν νὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ πείραμα — μιμούμενος ἐπικηδεῖους θρήνους, περιήρχετο εἰς τοιαύτην ἔκστασιν, ὥστε ἔπιπτεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ κατέκειτο ἐπ' αὐτοῦ ὡς νεκρός, δὲν ἤσθάνετο δὲ πόνους οὔτε κεντριζόμενος, οὔτε διατρύπόμενος οὔτε κὰν καιόμενος ⁽²⁾. Τὸ ὅτι δὲ κατέκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀκίνητος καὶ τελείως ἀναίσθητος, ἐδεικνύετο ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἀνέπνεε διόλου, ἀκριβῶς ὡς ἐὰν ἦτο πράγματι νεκρός. Ἐν τούτοις ἔλεγεν, ὅτι, ὅταν ὠμίλουν οἱ θεαταὶ μεγαλοφώνως, ἤκουε φωνάς, ὡς ἐὰν προήρχοντο ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως. Ἀφοῦ λοιπὸν ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ σήμερον ἄνθρωποι τὸ σῶμα τῶν ὁποίων ὑπακούει εἰς τόσον παραδόξους καταστάσεις, διατί νὰ μὴ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ σῶμα θὰ καθυπετάσσετο, ὅσον ἀφορᾷ τὸν σφοδρὸν σαρκικὸν πόθον εἰς τὴν βούλησίν μας πρὸ τῆς ἁμαρτίας

(1) Πόλις τῆς βορείου Ἀφρικῆς.

(2) Φαινόμενον αὐθυπνώσεως, καθ' ἣν ἐξέλειπε, ὡς φαίνεται, ὁλοτελῶς ἡ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων. Δίαν ἐνδιαφέρουσα συγγραφὴ περὶ τῶν παραψυχολογικῶν φαινομένων τούτων εἶναι ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Popoli primitivi e manifestazioni supernormali» τοῦ Ἑρνέστου Bozzano, Ediz. L' Alberto Verona).

καὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς φύσεως; Ὁ ἄνθρωπος ἐγκατελείφθη, ἐπιδὴ ἐγκατέλειψε τὸν Θεόν, συνεπεία μιᾶς κενοδόξου αὐταρεσκειᾶς καὶ διότι δὲν εὗρισκεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ὑπακοὴν ἐκείνην, τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι εἶναι ὁμολογουμένως ἄθλιος, διὰ τὸ ὅτι δὲν ζῇ, ὅπως θὰ ἤθελε. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐὰν ἔζη κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, θὰ ἐφαντάζετο, ὅτι θὰ ἦτο εὐδαίμων, ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη δὲν θὰ ἦτο εὐτυχής, ἂν δὲν διῆγε, ὅπως θὰ ἔπρεπε, τὴν ζωὴν τοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἀδύνατον νὰ εἶναι τις εὐτυχής εἰς τὴν ζωὴν ταύτην.

Ὅπωςδήποτε, εἶναι λογικὸν νὰ εἴπῃ κανεὶς, ὅτι εἶναι εὐτυχής ἐκεῖνος, ὅστις διάγει συμφώνως πρὸς τὴν βούλησίν του τὸν βίον του, οὐδεὶς δὲ εἶναι τοιοῦτος, ἂν δὲν εἶναι δίκαιος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ δίκαιος δὲν ζῇ, ὅπως θέλει, ἐφ' ὅσον δὲν εὗρίσκεται εἰς μίαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ φοβῆται πλέον ὅτι θ' ἀποθάνῃ, ὅτι θὰ ἐξαπατηθῇ ἢ ὅτι θὰ ὑφίστατο κάποιο κακόν. Τοιαύτη εἶναι ἡ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ποιεῖ ἡ φύσις. Ἥτις δὲν θὰ ἦτο εὐδαίμων πραγματικῶς, ἂν δὲν ἐπραγματοποιεῖ ὅλας τὰς ἐπιθυμίας της. Ἀλλά, ποῖος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃς δυνάμενος νὰ ζῇ, ὅπως θέλει, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξαορᾶται ἀπὸ τὴν δυνάμιν του οὔτε κἂν τὸ νὰ ζῇ; Ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ζῇ καὶ φορικῶς πρὸ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ πῶς ἡμπορεῖ νὰ διάγῃ, ὅπως ἐπιθυμεῖ, τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἕνα πλάσμα ποὺ δὲν ζῇ ὅσον χρόνον θέλει νὰ διαρκέσῃ ὁ βίος του; Εἰς περίπτωσιν δέ, καθ' ἣν ἐπιθυμεῖ ν' ἀποθάνῃ, πῶς δύναται νὰ ζῇ, ὅπως θέλει, ἐφ' ὅσον δὲν θέλει νὰ ζῇ; Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως ἐπιθυμεῖ ν' ἀποθάνῃ, δὲν ἐπεται ὅτι δὲν εὐχαριστεῖται νὰ ζῇ, ἀλλὰ θέλει ν' ἀποθάνῃ, διὰ νὰ ζήσῃ καλύτερα μετὰ τὸν θάνατον. Δὲν ζῇ λοιπὸν ἀκόμη, ὅπως θέλει, ἀλλὰ θὰ ζήσῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅταν φθάσῃ μετὰ θάνατον ἐκεῖ, ὅπου θέλει. Πολὺ καλά. Ἄς ζήσῃ λοιπόν, ὅπως θέλει, ἀφοῦ κατῴρθωσε νὰ μὴ θέλῃ, παρὰ ὅτι δύναται, κατὰ τὴν συμβουλὴν ἐκείνην τοῦ Τερεντίου: «Ἐφ' ὅσον ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ, πρέπει νὰ ἐπιθυμῆτε ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ» ⁽¹⁾. Ἥμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς, ὅτι ἕνας ἄνθρωπος εἶναι εὐτυχής, ἐπειδὴ ὑποφέρει καρτερικῶς τὰς συμφορὰς του; Ἐὰν κανεὶς ποθῇ τὴν ἀπόλυτον εὐδαιμονίαν, δὲν θὰ τὴν εὖρη ποτέ. Ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς, πρέπει νὰ τὴν ἀγαπήσῃ

⁽¹⁾ Ἀνδρ. II, 1, 5.

ὑπεράνω παντὸς ἄλλου, διότι χάριν αὐτῆς δέον ν' ἀγαπᾷ ὅ,τι ἀγαπᾷ. Πλὴν ὅμως, ἐὰν τὴν ἀγαπῶμεν, ὅσον εἶναι ἀξία ν' ἀγαπηθῇ, — διότι, ἂν δὲν τὴν ἀγαπῶμεν, ὅσον τῆς ἀξίζει ⁽¹⁾ δὲν θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, — πρέπει νὰ τὴν ποθοῦμεν αἰωνίαν. Ὅθεν ἡ μακαριότης οὐσιαστικῶς κατατείνει πρὸς τὴν αἰωνιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐξετέλουν εἰς τὸν παράδεισον ἀνευρυδριάστως τὴν λειτουργίαν τῆς διαιωνίσεως τοῦ γένους των.

Ὁ ἄνθρωπος ἔζη εἰς τὸν παράδεισον ὅπως ἤθελεν, ἐφ' ὅσον ἤθελεν ὅ,τι τοῦ εἶχεν ὁ Θεὸς παραγγέλλει. Διῆγε τὸν βίον του, ἀπολαμβάνων τὸν Θεόν, ὅστις τὸν ἐπλάσεν ἀγαθὸν διὰ τῆς ὑπερτάτης ἀγαθότητός Του. Ἐξοῦσε χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἑλλειψιν. Ἡδύνατο ἐκάστοτε νὰ καταστέλλῃ τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν του, τὸ δὲ δένδρον τῆς ζωῆς τὸν κατωχύρωνε κατὰ τοῦ γήρατος. Δὲν διησθάνετο καμμίαν διαφθορὰν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἐλύπει. Δὲν ἐφοβεῖτο ἀσθένειαν ἔσωθεν οὔτε ἀτυχήματα ἔξωθεν. Τὸ σῶμά του ἀπελάμβανε ἄκραν ὑγείαν καὶ ἀπόλυτον ἡρεμίαν ἢ ψυχὴ του. Ὅπως δὲν ἔκαμνε οὔτε ζέστη οὔτε κρύο εἰς τὸν παράδεισον, ἔτσι δὲν ὑφίσταντο οὔτε φόβοι οὔτε πόθοι: οὐδεμία λύπη, οὐδεμία ψευδὴς χαρὰ. Κάθε χαρὰ προήρχετο ἀπὸ τὸν Θεόν: ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου ⁽²⁾. Ὁ συζυγικὸς δεσμὸς συνωδεύετο ἀπὸ ἓνα σεμνὸν συναίσθημα. Σῶμα καὶ πνεῦμα ἔζων ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ, ἡ δὲ ὑπακοὴ εἰς τὸν Θεὸν ἦτο εὐκόλος. Οὐδεμία κουραστικὴ ἀποχαύνωσις, οὐδεὶς ἀνήσυχος ὕπνος. Μακρὰν ἡμῶν ἢ σκέψις, ὅτι ἐν μέσῳ τοιαύτης εὐδαιμονίας δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ τεκνοποιΐα ἀνευ σαρκικοῦ ἀχαλινώτου πόθου! Τὰ διὰ τὴν διαιώνισιν προοριζόμενα ὄργανα θὰ ἐκινοῦντο, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ μέλη μόνον κατ' ἐπιταγὴν τῆς βουλήσεως. Θὰ ἐπλησίαζε τὴν γυναῖκα, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ἐν πλήρει τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἡρεμίᾳ, καὶ χωρὶς ἡ παρθενία τῆς συζύγου νὰ ὑφίσταται οἰανδῆποτε προσβολήν, ὅπως βλέπομεν τώρα, ὅτι τὰ κοράσια ἔχουν τὴν ἔμμηνον ῥύσιν των, χωρὶς αὕτη νὰ παραβλάπτῃ τὴν ἀκεραιότητά των. Ἐξ ἄλλου αἱ γυναῖκες θὰ ἐγέννων ἀνευ ὠδίνων τὰ τέκνα των· τὰ παι-

(1) Δηλαδή τὴν ἀπολύτως εὐδαίμονα, τὴν μακροίαν ζωὴν.

(2) Α. Τιμόθ. α', 5.

διὰ θὰ ἐξήρχοντο ἐκ τῶν κόλπων των ἄνευ ἀγωνιώδους προσπαθείας, ὅπως πίπτουν οἱ καρποὶ ἀπὸ τὰ δένδρα, ὅταν εἶναι ὥριμοι. Ὅμιλοῦμεν περὶ πραγμάτων, πὺν τῶρα εἶναι ἄσεμνα, καὶ ἔτσι, μολονότι προσπαθοῦμεν νὰ φαντασθῶμεν, πῶς θὰ ἦσαν, ὅπως δὲν εἶναι, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ὑποχωρήσωμεν εἰς τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς, τὸ ὁποῖον μᾶς σταματᾷ, παρὰ νὰ προχωρήσωμεν παρασυρόμενοι ἀπὸ τὴν ὀλίγην εὐγλωττίαν μας. Δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀντιληφθῶμεν τὰ πράγματα κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου, καθ' ὃν γίνονται τῶρα, δηλαδὴ ἄνευ τῶν ἀτάκτων κινήσεων, αἱ ὁποῖαι τὰ συνοδεύουν. Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἐπιφύλαξις τοῦ νὰ ὀμιλῶμεν περὶ αὐτῶν, καίτοι δὲν ἑλλείπουν σχετικὰ λογικὰ ἐπιχειρήματα. Ἀλλά, ὁ Θεός, ὁ παντοδύναμος καὶ πανάγαθος πάσης φύσεως δημιουργός, βοηθῶν καὶ ἀμείβων τὰς ἀγαθὰς θελήσεις, ἐγκαταλείπων καὶ καταδικάζων τὰς κακὰς· αὐτὸς ὁ Θεὸς δὲν ἐστερήθη μέσων, διὰ ν' ἀποσύρῃ ἀπὸ τὴν διεφθαρμένην μᾶζαν τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς ἀριθμὸν τινα ἐκλεκτῶν, ὡς ζῶντας λίθους, προοριζομένους διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Πολιτείας Του. Δὲν διέκρινε δὲ αὐτοὺς ἐκ τῶν ἀρετῶν των, διότι ὅλοι ἦσαν διεφθαρμένοι ἐξ ἴσου, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτός Του, δεικνύων ὅχι μόνον εἰς τοὺς λυτρωθέντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μὴ λυτρωθέντας τί ὀφείλεται εἰς Αὐτόν. Δὲν ἤμποροῦν ν' ἀποδώσουν τὴν λύτρωσιν των παρὰ εἰς τὴν ἀγαθὴν συμπαράστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ, βλέποντες ὅτι ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἄξιοι νὰ τιμωρηθοῦν. Διατί λοιπὸν ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἐδημιούργει ἐκείνους, τὴν κατολίσθησιν τῶν ὁποίων προέβλεπεν, ἀφοῦ ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρός, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ἢ νὰ περιβάλῃ αὐτοὺς διὰ τῆς χάριτός Του, καὶ ἐφ' ὅσον, ὑπὸ ἓνα τόσον σοφὸν Ἡγέτην, καὶ τὰ παραπτώματα τῶν κακῶν ἀκόμη συμβάλλουν εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Σύμπαντος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἡ ἁμαρτία τῶν ὁποίων δὲν διαταράσσει τὴν τάξιν τῆς Προνοίας.

Οἱ ἁμαρτωλοὶ ἄγγελοι ⁽¹⁾ καὶ ἄνθρωποι δὲν πράττουν ἕκτοτε τίποτε δυνάμενον νὰ διαταράξῃ τὴν οἰκονομίαν τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ Θεοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτελεῖται πάντοτε ἡ βούλησις Του. Ὅπως χορηγεῖ εἰς ἕκαστον πλάσμα ὅ,τι ἀνήκει εἰς αὐτό, μὲ σο-

---

(1) Ἐννοεῖ τοὺς διαβόλους.

φίαν ἴσην πρὸς τὴν παντοδυναμίαν Του, ἔτσι γνωρίζει νὰ μεταχειρίζεται καλῶς ὄχι μόνον τοὺς καλοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κακοὺς. Τοιοῦτοτρόπως χρησιμοποιῶν καλῶς τοὺς κακοὺς ἀγγέλους, ἡ βούλησις τῶν ὁποίων εἶχε τόσον πολὺ καταπέση, ὥστε ἦτο πλέον ἀδύνατον ν' ἀποκτήσουν βούλησιν ἀγαθὴν, διατὶ δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τὸν κακὸν ἀγγελον ⁽¹⁾ νὰ ἐμβάλη εἰς πειρασμὸν τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον εἶχε πλάσει εὐθύν, δηλαδὴ μὲ ἀγαθὴν θέλησιν; Πράγματι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε πλασθῇ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ νικᾷ τὸν διάβολον, στηριζόμενος εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ νικᾶται ὑπ' αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον θὰ ἐγκατέλειπε τὸν πλάστην καὶ συμπαραστάτην του, διὰ ν' ἀφοσιωθῇ αὐταρέσκως εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ἐὰν ἡ βούλησις τοῦ πρώτου ἀνθρώπου παρέμενεν εὐθεΐα, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς χάριτος, θὰ καθίστατο πηγὴ ἀρετῶν, ὅπως κατήντησε πηγὴ ἁμαρτιῶν, διότι ἐγκατέλειψε τὸν Δημιουργόν του. Μολονότι δὲν θὰ ἠδύνατο, κατὰ βάθος, νὰ στηρίξῃ τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ οὐρανοῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν βοήθειαν αὐτὴν ταύτην, ἐν τούτοις ἐναπέκειτο εἰς αὐτὸν νὰ μὴ τὴν μεταχειρισθῇ. Ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν ἐδῶ κάτω νὰ ζῶμεν χωρὶς τροφήν, καὶ ὅμως ἡμποροῦμεν νὰ μὴ λαμβάνωμεν τοιαύτην, ὅπως ἐκεῖνοι, ποὺ θέλουν ν' ἀποθάνουν ἐκ πείνης, ἔτσι καὶ εἰς τὸν παράδεισον ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἠδύνατο μὲν νὰ ζῇ, δίχως τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καλῶς, πάντως ὅμως θὰ ἡμποροῦσε νὰ ζῇ κακῶς, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλὰ μὲ ἀπώλειαν τῆς μακαριότητός του καὶ ὑφιστάμενος τὴν ποινήν, ποὺ θὰ συνώδευε τὴν ἁμαρτίαν του. Τί ἀντιτίθεται λοιπὸν εἰς τὸ ὅτι ὁ Θεός, μολονότι προέβλεπε τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπέτρεπεν εἰς τὸν διάβολον νὰ τὸν ἐμβάλη εἰς πειρασμὸν καὶ νὰ τὸν νικήσῃ, ἀφοῦ ἐπίσης προέβλεπεν, ὅτι οἱ ἀπόγονοί του, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος θὰ κατῆγον νίκην περισσότερον θριαμβευτικὴν ἐναντίον τοῦ διαβόλου; Ὡστε οὐδὲν ἔξ ἐκείνων, ποὺ θὰ συνέβαιnen εἰς τὸ μέλλον, ἐκρύπτετο εἰς τὸν Θεόν. Ἡ πρόγνωσίς Του δὲν παρέσυρε κανένα εἰς ἁμαρτίαν, ἔδειξε δὲ τόσῳ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅσῳ καὶ εἰς τὸν ἀγγελον, διὰ τῆς ἰδίας των πείρας, τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ὑπεροψίας τοῦ πλάσματος καὶ τῆς προστασίας τοῦ Πλάστου. Ποῖος τολμᾷ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀγγέλου; Ἀλλὰ προέκρινε ν' ἀφήσῃ τοῦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν των, διὰ νὰ δείξῃ, εἰς τί δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τὸ κακὸν τῆς ὑπεροψίας καὶ ποίαν ἰσχὺν ἔχει ἡ νικηφόρος χάρις Αὐτοῦ.

---

(1) Ψαλμ. 110, 2.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'. ✓

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν διαφορά.

Δύο ἔρωτες ἴδρυσαν τὰς δύο Πολιτείας : ὁ ἐγωϊστικὸς ἔρως, μέχρι καταφρονήσεως τοῦ Θεοῦ, τὴν Πολιτείαν τῆς γῆς, ὁ ἔρως πρὸς τὸν Θεόν, μέχρι καταφρονήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, τὴν Πολιτείαν τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ μία δοξάζεται, αὐτὴ ἑαυτήν, ἡ ἑτέρα ἐν τῷ Κυρίῳ. Ἡ μία ἐπιδιώκει τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἑτέρα δὲν ποθεῖ ἄλλην δόξαν παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως. Ἡ μία βαδίζει ὑψαύχην, πεφυσιωμένη ἐξ ἐπάρσεως, ἡ ἑτέρα λέγει πρὸς τὸν Θεόν : «σὺ Κύριε, ἀντίλήπτωρ μου εἰ δόξα μου καὶ ὑψὼν τὴν κεφαλὴν μου» ⁽¹⁾. Εἰς τὴν μίαν οἱ ἡγεμόνες διακατέχονται ἀπὸ τὴν μανίαν νὰ καθυποτάσσουν τοὺς ὑπηκόους τῶν, εἰς τὴν ἑτέραν, ἡγεμόνες καὶ ὑπῆκοοι βοηθοῦνται ἀμοιβαίως, ἐκεῖνοι μὲν διὰ τῆς καλῆς διακυβερνήσεώς των, οὗτοι δὲ διὰ τῆς πειθαρχίας των. Ἡ μία κολακεύεται διὰ τὴν ἀρετὴν της ἐν τῷ προσώπῳ τῶν βασιλέων της, ἡ ἑτέρα λέγει πρὸς τὸν Θεόν : «ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχὺς μου. Κύριε, στερέωμά μου καὶ καταφυγὴ μου καὶ ρύστης μου» ⁽²⁾. Τοιουτοτρόπως, οἱ σοφοὶ τῆς μιᾶς, κατ' ἀνθρώπον ζῶντες, δὲν ἐπεζήτησαν παρὰ μόνον σωματικὰ ἀγαθὰ, ἢ ψυχικὰ ἢ ὁμοῦ καὶ τὰ δύο, ἢ ἐὰν τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐγνώρισαν τὸν Θεόν, «οὐχ ὥς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν» ⁽³⁾. Εἰς τὴν ἑτέραν Πολιτείαν τοῦναντίον σοφία εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἥτις χρησιμεύει πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν ἀμοιβὴν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀγίων, ἡ ὁποία δὲν θ' ἀποτελεῖται μόνον ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλων, διὰ νὰ εἶναι τὸ πᾶν εἰς τὰ πάντα ὁ Θεός ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Ψαλμ. Γ', 3.

⁽²⁾ Ψαλμ, ΙΖ'. 1.

⁽³⁾ Ρωμ. α', 21 καὶ ἐφεξῆς,

⁽⁴⁾ Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Α', Κορίαθ, ιε', 28.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς εἰς δύο κοινωνίας διαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀρχομένης ἀπὸ τῶν τέκνων τοῦ Ἀδάμ

Ἐγραψαν πολλὰ περὶ τοῦ ἐπιγείου παραδείσου, περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πὺν βασιλεύει ἐν αὐτῷ· περὶ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν διῆγον οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι πρὸ τοῦ ἐγκλήματος καὶ τῆς ποινῆς των, Εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία ὠμιλήσαμεν ἐπίσης, συμφώνως πρὸς ὅ,τι ἡδυνήθημεν ν' ἀναγνώσωμεν ἢ ν' ἀκούσωμεν περὶ τῆς Γραφῆς. Πλὴν ὅμως λεπτομερεστέρα τῶν σημείων τούτων μελέτη γεννᾷ πλεῖστα προβλήματα, ἀπαιτοῦντα πραγμάτευσιν ἐκτενεστέραν, ἥτις θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τοῦ ἔργου τούτου καὶ τοῦ χρόνου, τὸν ὁποῖον διαθέτομεν. Ποῦ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σταματήσωμεν, ἐὰν ἡθέλομεν ν' ἀντιμετωπίσωμεν ὅλα τὰ ἀκανθώδη ἔρωτήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως θὰ μᾶς προέβαλλον ἄνθρωποι ἀργόσχολοι καὶ φιλόνικοι, πάντοτε προθυμότεροι ν' ἀντιλέγουν, παρὰ νὰ ἐννοοῦν τὰς λύσεις, πὺν δίδονται εἰς αὐτούς ; Πάντως ἐλπίζω, ὅτι διεσαφήνισα τὰ μεγάλα καὶ δυσχερέστατα ζητήματα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, τῆς δημιουργίας τῆς ψυχῆς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὸ ὁποῖον διηρέσαμεν εἰς δύο τάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία συνίσταται ἐκ τῶν ζώντων κατ' ἄνθρωπον, ἡ δὲ ἄλλη ἐκ τῶν ζώντων κατὰ Θεόν. Τὰς δύο ταύτας τάξεις καλοῦμεν ἐπίσης Πολιτείας, δηλαδὴ δύο κοινωνίας ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἡ μία προώριται νὰ ζῇ αἰωνίως μετὰ τὸν Θεόν, ἡ δ' ἑτέρα νὰ ὑφίσταται αἰώνια βασανιστήρια μετὰ τὸν διάβολον. Τοιοῦτος εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν δύο αὐτῶν Πολιτειῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω. Ἦδη, ἀφοῦ ὠμιλήσαμεν περὶ τῆς γενέσεώς των, εἴτε ἐκ τῶν ἀγγέλων εἴτε ἐκ τῶν δύο πρώτων ἀνθρώπων, εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι δεόν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν πορείαν καὶ τὴν πρόοδον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ τεκνοποιοῦν μέχρι τοῦ τέρατος τῆς γενεᾶς τῶν ἀνθρώπων. Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα

τελείται μία συνεχής μετάστασις ἀτόμων πού ἀποθνήσκουν καὶ ἀπέρχονται καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι γεννῶνται καὶ καταλαμβάνουν τὴν θέσιν τῶν ἀποθνησκόντων καὶ ἀπερχομένων, ἐξ αὐτῶν δὲ συνίστανται αἱ δύο Πολιτεῖαι περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦμεν.

Ὁ Κάιν, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν Πολιτείαν τῶν ἀνθρώπων ἐγεννήθη πρῶτος ἐκ τῶν δύο τούτων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πηγῶν· κατόπιν εἶδε τῆς ἡμέρας τὸ φῶς ὁ Ἀβελ, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ. Καθὼς ἀκριβῶς ἀντιλαμβανόμεθα εἰς κάθε ἄτομον χωριστὰ τοὺς λόγους ἐκείνους τοῦ Ἀποστόλου: «ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν ⁽¹⁾, ἔπειτα τὸ πνευματικόν, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τῆς γῆς χοῖκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ» ⁽²⁾, ἔτσι, ὅταν αἱ δύο αὐταὶ Πολιτεῖαι ἤρχισαν τὴν πορείαν των διὰ μέσου τῶν αἰώνων, πολίτης τοῦ κόσμου τούτου ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος γεννηθείς, μετ' αὐτὸν δὲ τὸ μέλος τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, προωρισμένος διὰ τῆς χάριτος, ἐκλεγείς παρὰ τῆς χάριτος, ξένος ἐδῶ κάτω ὡς ἐκ τῆς χάριτος καὶ πολίτης διὰ τῆς χάριτος τοῦ οὐρανοῦ· ὅσον ἀφορᾷ τοῦτον προσωπικῶς, προῆλθε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς αὐτῆς μάξης, ἣτις εἶχε ἐν τῇ προελεύσει της καταδικασθῆ, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὡς κεραμεύς, (εἶναι ἢ παραβολή, πού μεταχειρίζεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος), «ἐποίησεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν» ⁽³⁾ Πλὴν ὅμως, τὸ «σκεῦος εἰς ἀτιμίαν κατεσκευάσθη πρῶτον αὐτό, κατόπιν δὲ τὸ «ἐν τιμῇ σκεῦος», διότι εἰς κάθε ἄνθρωπον προηγεῖται ὅ,τι εἶναι κακόν, ἀπ' αὐτὸ δὲ πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' εἰς αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ παραμείνωμεν. Κατόπιν ἔρχεται ὅ,τι εἶναι ἀγαθόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξικνούμεθα διὰ τῆς προόδου μας εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ὅπου ὀφείλομεν νὰ παραμείνωμεν, ὅταν φθάσωμεν ἐκεῖ πέρα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ κακοὶ δὲν θὰ γίνουν καλοί, εἶναι ὅμως ἐπίσης ἀληθές καὶ τὸ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι καλός, ὅστις πρότερον δὲν ὑπῆρξε κακός. Ἡ Γραφή λέγει λοιπὸν περὶ τοῦ Κάιν ⁽⁴⁾ ὅτι ἔκτισε μίαν πόλιν, ἐνῶ ὁ Ἀβελ, ὅστις ἦτο ξένος ἐδῶ κάτω, οὐδεμίαν πόλιν ᾠκοδόμησε. Διότι ἡ Πολιτεία τῶν Ἀγίων εὐρίσκεται εἰς τὰ ὕψη μολονότι γεννᾷ ἐδῶ κάτω πολίτας, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ξένα εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, ἕως ὅτου φθάσῃ ἡ ἐποχὴ τῆς βασιλείας της, καὶ περισυλλέξῃ ὅλους τοὺς πολίτας αὐτῆς τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, ὅταν οὗτοι ἀπο-

---

(1) Ἐννοεῖ σαρκικόν.

(2) Α' Κορίνθ. ιε', 46.

(3) Ρωμ. 9, 24.

(4) Γεν. Δ', 17.

κτῆσουν τὸ βασίλειον, τὸ ὑπεσχημένον εἰς αὐτούς, ὅπου θὰ βασιλεύουν αἰωνίως μετὰ τὸν Βασιλέα τῶν αἰώνων, Βασιλέα τῶν.]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν τέκνων τῆς γῆς καὶ τῶν τέκνων τῆς Ἐπαγγελίας.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς μία σκιά καὶ μία προφητικὴ εἰκὼν τῆς Πολιτείας ταύτης, διὰ τὰ τὴν ὑποδεικνύει μᾶλλον παρὰ διὰ τὰ τὴν ἐκπροσωπῇ, ἡ εἰκὼν δὲ αὕτη ὠνομάσθη, ἡ ἰδία, Ἀγία Πόλις, λόγῳ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀπεικόνιζε, καὶ ὅχι διὰ τὴν ἐκπεφρασμένην ἀλήθειαν, ἣτις θὰ πραγματοποιηθῇ μίαν ἡμέραν. Περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης καὶ τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας, τὴν ὁποίαν παριστᾷ, ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Γαλάτας ἐπιστολὴν του: «Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι· τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γάρ ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Ἄτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα· οὗτοι γάρ εἰσι δύο διαθηकाί, μία μὲν ἀπὸ ὅρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἣτις ἐστὶν Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ συστοιχεῖ δὲ τὴν νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. Γέγραπται γάρ· εὐφράνθητι στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα, ρῆξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἡμεῖς δέ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαάκ ἐπαγγελίας τὰ τέκνα ἐσμέν. Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ἀρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμέν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἢ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε στήκετε καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε» (¹).

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ Ἀποστόλου μᾶς διδάσκει πῶς πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὰ κείμενα τῶν δύο διαθηκῶν (²). Μέρους τῆς

(¹) Γαλάτ. δ', 21 καὶ ἐφεξῆς.

(²) Τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

γηίνης Πολιτείας ἔγινε εἰκὼν τῆς Πολιτείας τοῦ οὐρανοῦ ὅχι ὥς ὑποδεικνύουσα αὐτὴ ἑαυτήν, ἀλλ' ὥς παριστῶσα μίαν ἄλλην καὶ συνεπῶς ἐξυπηρετοῦσα ταύτην. Εἰς τὴν πραγματικότητα, δὲν καθιδρύθη δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ νὰ σημάνῃ μίαν ἄλλην. Τοιουτοτρόπως ἡ γηῖνη Πολιτεία, ἣτις ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς Πολιτείας τοῦ οὐρανοῦ, ξένης ἐδῶ κάτω, ἔχει ἐν ἑαυτῇ μίαν εἰκόνα, ἣτις τὴν παριστᾷ. Πράγματι ἡ Ἄγαρ, δούλη τῆς Σάρας, καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς ἦσαν, κατὰ τινὰ τρόπον, εἰκὼν αὐτῆς τῆς εἰκόνας, ὅπως δέ, ὅταν τὸ φῶς καταφθάνῃ, αἱ σκιαὶ ἐξαφανίζονται, ἔτσι ἡ Σάρα, ἣτις ἦτο ἡ ἐλευθέρα γυναῖκα καὶ ἀπεικόνιζε τὴν ἐλευθέραν Πολιτείαν, ἡ ὁποία παρίστανε κατ' ἄλλον τρόπον τὴν γηῖνην Ἱερουσαλήμ, λέγει : «διώξατε τὴν δούλην καὶ τὸν υἱὸν τῆς, διότι ὁ υἱὸς τῆς δούλης οὐδέποτε θὰ εἶναι κληρονόμος μαζὶ μὲ τὸν υἱὸν μου Ἰσαάκ» ἡ ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος : «μὲ τὸν υἱὸν τῆς ἐλευθέρας γυναικός». Εὐρίσκομεν λοιπὸν δύο τινὰ εἰς τὴν γηῖνην Πολιτείαν, ἥτοι αὐτὴν τὴν ἰδίαν καὶ τὴν οὐρανίαν Πολιτείαν, ἡ ὁποία τὴν ἐκπροσωπεῖ. Κατὰ ταῦτα, ἡ διαφθαρεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁμαρτήματος φύσις γεννᾷ τοὺς πολίτας τῆς Πολιτείας τῆς γῆς, ἡ δὲ χάρις, ἡ ἀπαλλάττουσα τὴν φύσιν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, τοὺς πολίτας τῆς Πολιτείας τοῦ Οὐρανοῦ, ἐντεῦθεν δὲ προκύπτει τὸ ὅτι ἐκεῖνοι μὲν καλοῦνται σκευὴ ὀργῆς, οὗτοι δὲ σκευὴ ἐλέους. Τοῦτο δηλοῦται ἀλληγορικῶς ἐπίσης διὰ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἀβραάμ, δεδομένου ὅτι εἰς ἕξ αὐτῶν, ὁ Ἰσμαήλ, ἐγεννήθη κατὰ σάρκα ἐκ τῆς δούλης Ἄγαρ, ὁ ἕτερος δὲ ὁ Ἰσαάκ, ἐκ τῆς ἐλευθέρας γυναικὸς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Παντοδυνάμου. Καὶ οἱ δύο ἦσαν υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ὁ μὲν εἰς συνελήφθη κατὰ τὴν συνήθη πορείαν τῶν πραγμάτων, ἣτις ἐσήμεινε τὴν φύσιν, ὁ δὲ ἕτερος ἐδόθη, δυνάμει τῆς ὑποσχέσεως καὶ ἐξεπροσώπει τὴν χάριν. Ὁ μὲν εἰς παρουσιάζει τὴν κοινὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων, εἰς δὲ τὸν ἕτερον διαγινώσκομεν ἰδιαίτερον εὐεργέτημα τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς στειρώσεως τῆς Σάρας, τὴν ὁποίαν ἐγονιμοποίησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς χάριτός Του.

Ἡ Σάρα ἦτο πράγματι στεῖρα, ⁽¹⁾ ἐπειδὴ δὲ ἤθελε νὰ ἔχῃ τέκνα, ἀπεφάσισε ν' ἀποκτήσῃ τοιαῦτα, τοῦλάχιστον ἐκ τῆς δούλης τῆς, τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν εἰς τὸν ἄνδρα τῆς, διὰ νὰ

(1) Σάρα δὲ γυνὴ Ἀβραάμ οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ. Γεν. ΙΣΤ'. 1.

κατοικῇ μαζί της. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡξίωσε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ συζυγικοῦ καθήκοντος, ἄσκοῦσα ἐπὶ ἄλλου προσώπου τὰ συζυγικά της δικαιώματα. Ὁ Ἰσμαὴλ ἐγεννήθη, λοιπόν, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, συμφώνως πρὸς τὸν κοινὸν νόμον τῆς φύσεως, ἦτοι ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύλων, διὸ καὶ λέγει ἡ Γραφή, ὅτι ἐγεννήθη κατὰ σάρκα, ὅχι ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ ποὺ γεννῶνται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία τοῦ ὁποίου «διατείνει ἀπὸ πέ-
ρατος εἰς πέρας καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρησιῶς» ⁽¹⁾ ἀλλὰ διότι, διὰ νὰ ἐξαρθῇ ἓνα δῶρον τῆς χάριτος, τελείως ἀνθρόρμητον καὶ οὐδαμῶς ὀφειλόμενον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἔπρεπεν, ὅπως ἓνα παιδὶ γεννηθῇ παρὰ τὴν συνήθη πορείαν τῆς φύσεως. Πρά-
γματι ἡ φύσις ἀρνεῖται τὴν γέννησιν τέκνων εἰς ἡλικιωμένα πρόσωπα, ὅπως ἦσαν ὁ Ἀβραὰμ καὶ ἡ Σάρα, ὅταν ἔσχον τὸν Ἰσαάκ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ Σάρα ἦτο στεῖρα ἐκ φύσεως. Τὸ ὅτι ἡ γέννησις παιδιῶν δὲν ὀφείλετο πλέον εἰς τὴν φύσιν, ἐσήμαινεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διαφθαρεῖσα ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ δι-
καίως καταδικασθεῖσα, δὲν ἦτο πλέον ἀξία ν' ἀπολαμβάνῃ μίαν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσαάκ, γεννηθεὶς δυ-
νάμει τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ, ἀπεικονίζει λίαν καλῶς τὰ τέ-
κνα τῆς χάριτος, τοὺς πολίτας τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας, συγκλη-
ρονόμους μιᾶς ἀθανάτου εἰρήνης, ὅπου δὲν βασιλεύει ὁ ἔρως πρὸς τὴν ἀτομικὴν μας θέλησιν, ἀλλὰ μιὰ εὐσπλαγχνία ταπεινὴ καὶ ὑποτεταγμένη, ἀπολαμβάνουσα τὸ κοινὸν καὶ ἀναλλοίωτον ἀγαθὸν καὶ συναποτελοῦσα ἐκ πολλῶν καρδιῶν μίαν καὶ μόνην.

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἐρίδων τῆς γῆϊνης Πολιτείας.

Ἀλλά, ἡ Πολιτεία τῆς Γῆς, ἥτις δὲν θὰ εἶναι αἰωνία, (διότι δὲν θὰ εἶναι πλέον Πολιτεία ὅταν καταδικασθῇ εἰς αἰωνίαν ποι-
νήν) κατέχει ἐνταῦθα ἓν ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον τὴν εὐχαριστεῖ, ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ εὐχαριστοῦν τοιαῦτα πράγματα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἐν λόγῳ ἀγαθὸν δὲν εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ προξενῇ μερι-
κὰς διαταραχὰς εἰς ἐκείνους, ποὺ τὸ κατέχουν, συμβαίνει, ὥστε ἡ Πολιτεία αὕτη νὰ διχοτομῇ αὐτὴ ἑαυτὴν ἐναντίον της, οἱ πολί-
ταί της νὰ διεξάγουν ἐμφυλίους πολέμους, νὰ μάχωνται οἱ μὲν κατὰ τῶν δὲ καὶ νὰ κατὰγον αἱματηρὰς νίκας. Εἰς τὴν Πολιτεί-
αν αὐτὴν τὸ ἓνα κόμμα θέλει νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῶν λοιπῶν.

(¹) Σοφ. Σολομ. Η', 1.

ἐνῶ αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶναι ὑποτεταγμένον εἰς τὰ πάθη του. "Οταν κερδίῃ τὴν νίκην, ἢ ἐπιτυχία καθίσταται δι' αὐτὸ θανάσιμος, ὅταν ὅμως, ἀντιλαμβανόμενον τὴν πραγματικὴν κατάστασιν καὶ τὰς κοινὰς συμφοράς, γίνεται μετριοπαθέστερον ἐν ὄψει τῶν μεταλλαγῶν τῆς τύχης, ἢ νίκη του τυγχάνει πλεονεκτικωτέρα, ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ ἀρπάζει ἐν τέλει τοὺς καρπούς, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξουσιάζῃ διαρκῶς ἐκείνους, ποὺ ἐξουσιάζει. Ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὅσα ἐν τῇ Πολιτείᾳ ταύτῃ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν πόθων της, δὲν εἶναι ἀγαθὰ, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὴ ἢ ἰδία εἶναι ἐν ἀγαθὸν εἰς τὸ εἶδός της, καὶ μάλιστα ὑπέρτερον ἀγαθὸν ἀπὸ τὰ λοιπά. Πράγματι ἐπιθυμεῖ εἰρήνην τινὰ διὰ ν' ἀπολαύῃ τῶν ἀγαθῶν τούτων, ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο διεξάγει πολεμικοὺς ἀγῶνας. "Οταν παραμένῃ νικήτρια, καὶ ὅταν οὐδὲν τὴν ἀντιμετωπίζῃ πλέον, ἀπολαμβάνει τὴν εἰρήνην, ποὺ δὲν εἶχον τὰ ἀντίπαλα κόμματα, τὰ ὅποια κατήρχοντο εἰς ἀγῶνας, διὰ ν' ἀποκτήσουν ὅ,τι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποκτήσουν ἀπὸ κοινοῦ.

Ἡ εἰρήνη αὕτη τυγχάνει ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν πολέμων, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ὁ νικητής. "Οταν δὲ οἱ ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν δικαιοτέραν αἰτίαν παραμένουν νικηταί, τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι πρέπει νὰ χαίρουν διὰ τὴν νίκην των καὶ τὴν παρομαρτοῦσαν εἰρήνην; "Ολα αὐτὰ εἶναι ἀγαθὰ καὶ ἀναμφιβόλως τοῦ Θεοῦ δῶρα, πλὴν ὅμως, ἐὰν διακατέχωνται ὑπὸ τόσον μεγάλους πόθους δι' αὐτὰ τὰ μικρὰ πράγματα, τὰ ὅποια πιστεύουν μοναδικά, ἢ ἐὰν τ' ἀγαποῦν περισσότερον παρὰ τὰ πολὺ ὑπεροχώτερα, ποὺ ἀνήκουν εἰς τὴν οὐρανίαν Πολιτείαν, ὅπου θὰ ὑπάρχῃ μία νίκη συνοδευομένη ὑπὸ αἰωνίας καὶ ὑπερτάτης εἰρήνης, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνουν πολλαὶ συμφοραὶ εἰς τὴν γηϊνὴν Πολιτείαν, αἱ δὲ ἤδη ὑφιστάμεναι θὰ αὐξηθοῦν ἀκόμη πολὺ.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. ✓

Ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς γηϊνῆς Πολιτείας ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐμιμήθη μεταγενεστέρως καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ρώμης.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς γηϊνῆς Πολιτείας ὑπῆρξεν ἀδελφοκτόνος ⁽¹⁾. Ὑπὸ φθόνου διακατεχόμενος ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του, ὅστις ἦτο πολίτης τῆς αἰωνίου Πολιτείας καὶ ξένος εἰς τὴν γῆν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἐκπληκτικὸν τὸ

---

(1) Γεν. Δ'.

ὅτι τὸ ἔγκλημα τοῦτο διεπράχθη κατόπιν χρόνου μακροῦ, κατὰ τὴν ἰδρυσιν ἐκείνης τῆς πόλεως, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχος τόσων λαῶν καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς γηϊνῆς Πολιτείας περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦμεν. Ὅπως λέγει εἰς τῶν ποιητῶν τῶν Ἑθνικῶν, τὰ πρῶτα τείχη τῆς Ρώμης ἐβάφησαν μὲ τὸ αἷμα ἑνὸς ἀδελφοῦ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του. Πράγματι ἡ ἱστορία ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ρωμύλος ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του Ρέμον, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι καὶ οἱ δύο ἦσαν πολῖται τῆς γηϊνῆς Πολιτείας καὶ ὅτι ἀμφοτέρωτεροι διεξεδίκουν τὴν δόξαν, ὅτι ἦσαν ἰδρυταὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Πλὴν ὅμως οἱ δύο αὐτοὶ ἀδελφοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀπολαμβάνουν ὅσα θ' ἀπελάμβανε εἰς καὶ μόνον ἰδρυτῆς διότι μία διανεμημένη δύναμις εἶναι πάντοτε μικρότερα. Διὰ νὰ τὴν κατέχη λοιπὸν εἰς καὶ μόνος ἀντεμετώπισε τὸν ἀνταγωνιστὴν αὐτοῦ, καὶ ἠὔξησε δι' ἑνὸς ἐγκλήματος ἕνα κράτος, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ ἦτο μικρότερον μὲν, ἀλλὰ δικαιότερον. Ὁ Κάϊν καὶ ὁ Ἀβελ δὲν διακατεῖχοντο ὑπὸ τοιαύτης φιλοδοξίας, ὁ εἰς δὲ ἐφόνευσε τὸν ἄλλον, ὅχι διὰ νὰ βασιλεύσῃ μόνος αὐτός. Ὅντως ὁ Ἀβελ δὲν ἐνδιεφέρετο ποσῶς διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ μιᾶς πόλεως, πού ἐκτίσεν ὁ ἀδελφός του, εἰς τρόπον ὥστε οὗτος δὲν ἐφονεύθη παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν διαβολικὴν ἐκείνην μοχθηρίαν, ἣτις ὠθεῖ τοὺς κακοὺς νὰ φθονοῦν καὶ νὰ ζηλεύουν τοὺς ἀγαθοὺς, χωρὶς καμμίαν ἄλλην αἰτίαν παρὰ μόνον διὰ τὸ ὅτι οἱ μὲν εἶναι ἀγαθοὶ καὶ οἱ ἄλλοι κακοί. Ἡ καλωσύνη δὲν ἐλαττοῦται, ὅταν τὴν κατέχουν πολλοί, τοῦναντίον γίνεται τοσοῦτω μᾶλλον μεγαλυτέρα ὅσῳ οἱ κατέχοντες ταύτην εἶναι συνδεδεμένοι μεταξὺ των περισσότερον. Διὰ νὰ εἰπώμεν μὲ μίαν λέξιν τὰ πάντα, τὸ μόνον μέσον διὰ νὰ τὴν ἀπολέσῃ κανεὶς εἶναι τὸ νὰ τὴν κατέχη μόνος, οὐδέποτε δὲ τὴν κατέχει τις ὠλοκληρωμένην, παρὰ ὅταν τὴν κατέχη μετὰ πολλῶν καὶ εἶναι περιχαρὴς διὰ τοῦτο. Ὅθεν ὅ,τι συνέβη μεταξὺ τοῦ Ρωμύλου καὶ τοῦ Ρέμου δεικνύει πόσον ἡ Πολιτεία τῆς γῆς διχοτομεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν ἐναντίον της, τὸ δὲ γενόμενον μεταξὺ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Ἀβελ ἀποκαλύπτει τὴν διαίρεσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν, τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων. Ὡστε οἱ κακοὶ μάχονται μεταξὺ των, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ἀγαθῶν, ἐνῶ οἱ ἀγαθοί, ἐὰν εἶναι τέλειοι, οὐδέποτε διχονοοῦν ἢ φιλονικοῦν. Δυνατὸν νὰ πράττουν τοῦτο ὅταν δὲν ἔχουν ἀποκτήσει εἰσέτι τὴν τελειότητα, καθὼς ἀκριβῶς εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ διίσταται κανεὶς μὲ τὸν ἑαυτόν του, «ὅταν ἡ σὰρξ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός», ἐπίσης ὅταν ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ μάχονται ἐναντίον ἀλλήλων, ἢ ὅταν αἱ σαρκικαὶ ῥοπαὶ δύο χρηστῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὅμως δὲν εἶναι ἀκόμη τέ-

λαιοι, δυνατόν ν' ἀλληλοσυγκρούωνται, καὶ τέλος, ὅταν μέχρῃς
οὔτου ἡ νικηφόρος χάρις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεραπεύσῃ τοὺς
κακοὺς ὀλοτελῶς ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας των.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. ✓

**Ἀποχαυνώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑποκύπτουν, συνεπείᾳ τῆς ποι-
νῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ αὐτοὶ ἀκόμῃ οἱ πολῖται τῆς Πολιτείας
τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαλλάσσονται τελικῶς
διὰ τῆς χάριτος.**

Ἡ ἀποχαύνωσις ἐκείνη ἢ μᾶλλον ἢ παρακοή, περὶ τῆς ὁποίας
ὠμιλήσαμεν εἰς τὸ δέκατον τέταρτον βιβλίον, εἶναι ἡ ποινή διὰ
τὴν ἀνυπακοὴν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ὅθεν δὲν προέρχεται ἐκ
τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλαττωματικῆς βουλήσεως. Διὸ καὶ λέ-
γεται πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, τοὺς προχωροῦντας εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ
ζῶντας εἰς τὸ προσκύνημα αὐτὸ κατὰ τὸν νόμον: «ἀλλήλων τὰ
βάρη βαστάζετε καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ
Χριστοῦ» ⁽¹⁾ καὶ ἀλλαχοῦ: «παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελ-
φοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖτε τοὺς ὀλιγο-
ψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάν-
τας» ⁽²⁾. Ἀκόμῃ: «Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ παραληφθῇ ἄνθρωπος
ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε
τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ
καὶ σὺ πειρασθῆς» ⁽³⁾. Καὶ ἄλλοῦ πάλιν: «ὁ ἥλιος μὴ ἐπι-
δυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ἡμῶν» ⁽⁴⁾, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ:
«ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε καὶ ἔ-
λεγξε αὐτὸν μετὰξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ». Καὶ ὁ Ἀπόστολος,
ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν ἐκείνων, ὅπου ὑπάρχει κίνδυνος σκαν-
δάλου λέγει: τοὺς ἁμαρτάνοντας «ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε,
ἵνα οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι» ⁽⁵⁾. Ἡ Γραφή συνιστᾷ ζωηρῶς
διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ συγχωρῶμεν τὰς ἐναντίον ἡμῶν προ-
σβολάς, διὰ νὰ διατηρῶμεν τὴν εἰρήνην ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδεὶς

⁽¹⁾ Γαλάτ. στ', 2.

⁽²⁾ Α' Θεσσαλ. ε', 14 καὶ ἐφεξῆς.

⁽³⁾ Γαλάτ. στ', 1,

⁽⁴⁾ Ματθ. ιη' 15.

⁽⁵⁾ Α' Τιμοθ. ε', 20.

δύναται νὰ βλέπη τὸν Θεόν ⁽¹⁾. Ἐντεῦθεν ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀπόφασις ἐναντίον τοῦ θεράποντος ἐκείνου, καταδικασθέντος νὰ πληρώσῃ δέκα χιλιάδες τάλαντα, τὰ ὅποια τῷ εἶχον παραδοῦν, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ ἑκατὸ εἰς ἄλλον θεράποντα. Μετὰ τὴν παραβολὴν ταύτην ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς προσέθετε: «οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀφήτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν» ⁽²⁾. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐθεραπεύθησαν οἱ πολῖται τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, οἵτινες εἶναι ὁδοιπόροι ἐδῶ κάτω καὶ ποιοῦν τὴν ἀνάπαυσιν τῆς οὐρανίας πατρίδος των. Ἀλλὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἐνεργεῖ ἔσωθεν καὶ παρέχει τὰ φάρμακα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦν εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ὄταν ὁ Θεός, αὐτὸς ὁ ἴδιος, μεταχειρίζεται πλάσματα, ὑποτεταγμένα εἰς αὐτόν, διὰ νὰ μᾶς ὁμιλῇ ἐν ὄνειρῳ ἢ κατ' ἄλλον τρόπον οἷονδήποτε, τοῦτο θὰ ᾔτο ἀνωφελές, ἐὰν δὲν μᾶς ἔθιγε διὰ τινος ἐσωτερικῆς χάριτος τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἀλλ' ὁ Θεὸς μεταχειρίζεται τοῦτο, ὅταν διὰ τινος λίαν ἀποκρύφου, ἀλλὰ δικαιοτάτης κρίσεως διαχωρίζει τὰ σκεύη ὀργῆς ἀπὸ τὰ σκεύη ἐλέους. Πράγματι ὅταν, μὲ τὴν βοήθειαν, ποὺ μᾶς παρέχει δι' ἀποκρύφων καὶ θαυμασίων ὁδῶν, ἡ ἁμαρτία, ποὺ ἐνοικεῖ εἰς τὰ μέλη μας, ἢ μᾶλλον ἡ ποινὴ τῆς ἁμαρτίας, δὲν ζῇ πλέον εἰς τὸ σῶμά μας ⁽³⁾ τὸ θνητόν, καὶ ὅταν δὲν παρασυρῶμεθα πλέον ὑπὸ τῶν ἀτάκτων πόθων τοῦ οὔτε ἀφίνωμεν τὰ μέλη μας νὰ διαπράττουν ἀδικίαν, τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἀποκτᾷ ἤδη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κυριαρχίαν τινὰ ἐπὶ τῶν παθῶν μας, ἥτις τὰ καθιστᾷ ἀσθενέστερα, ἕως ὅτου τελείως θεραπευόμενον, καὶ περιβαλλόμενον ἀθανασίαν, ἀπολαύσῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπερτάτης εὐρύτητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπέτρεψε τὸν Κάϊν ἀπὸ τοῦ νὰ φονεύσῃ τὸν ἀδελφόν του.

Εἰς τί ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν Κάϊν ὅ,τι ἐξέθεσα, ὅσον ἡδυνή-

---

(1) Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεις ὄψετε τὸν Κύριον, ἐπισκοποῦντες μὴ τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μὴ τις ρίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί. Ἐβρ. ιβ', 14 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ματθ. ιη', 35.

(3) Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι εἰς τὸ ὑποκούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Ρωμ. στ', 12

θην καλύτερα, ὅσα τὸ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, ὁμιλῶν ὑπὸ τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον ἐσυνήθιζε νὰ μεταχειρίζεται, ὁσάκις ἐλάλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους; Μήπως διέπραξεν ὀλιγώτερον τὴν ἐκ προμελέτης ἀδελφοκτονίαν ; Δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς διέκρινε τὰς θυσίας τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀποδεχόμενος τὰς θυσίας τοῦ μέν, ἐπειδὴ ἦτο χρηστὸς ἄνθρωπος, καὶ ἀπορρίπτων ἐκείνας τοῦ δὲ λόγῳ τῆς κακίας του, ὁ Κάϊν, διαγνώσας τοῦτο, προφανῶς ἐκ τινος ὀρατοῦ σημείου, ἡσθάνθη ζωηρὰν δυσαρέσκειαν καὶ ἦτο φοβερὰ καταβεβλημένος. Ἴδου πῶς ἐκφράζεται ἡ Γραφή ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου : «καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάϊν· ἵνα τί περίλυπος ἐγένου καὶ ἵνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου ; Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃ, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; Ἡσύχασον· πρὸς σέ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ»⁽¹⁾.

Ἡ δυσκολία περὶ τὴν κατανόησιν τῆς προειδοποιήσεως ταύτης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Κάϊν: «ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς ἡμαρτες;» παρέσχε στάδιον διαφόρων ἐρμηνειῶν εἰς τοὺς σχολιαστάς. Τῇ ἀληθείᾳ, ὁ προσφέρων ὀρθῶς θυσίαν τὴν προσφέρει πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, εἰς ὃν καὶ μόνον ὀφείλεται, ἀλλὰ δὲν «διαιρεῖ» καλῶς, ὅταν δὲν διακρίνῃ ὀρθῶς τὸν τόπον ἢ τὸν χρόνον ἢ τὰ προσφερόμενα ἢ τὸν προσφέροντα ἢ ἐκεῖνον, εἰς ὃν προσφέρονται ἢ ἐκεῖνους, πού συμμετέχουν εἰς τὴν προσφορὰν θυσιῶν, διὰ νὰ τρώγουν ἐκ τῶν θυμάτων· ὅταν δηλαδὴ δὲν προσφέρῃ τις θυσίαν ὅπου πρέπει ἢ ὅ,τι πρέπει ἢ εἰς χρόνον ἀκατάλληλον ἢ ὅ,τι δὲν πρέπει νὰ προσφέρῃ ποτὲ καὶ πουθενά, ἢ ὅταν κρατῇ ἐκ τῆς θυσίας τὸ καλύτερον μέρος, ἀντὶ νὰ τὸ προσφέρῃ εἰς τὸν Θεόν ἢ ὅταν προσκαλῇ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θυσίας βεβήλους ἢ ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρευρίσκωνται εἰς αὐτήν. Εἶναι δύσκολον ν' ἀποφανθῶμεν εἰς ποίαν ἐκ τῶν περιπτώσεων τούτων ὁ Κάϊν δυσηρέστησε τὸν Θεόν. Πάντως, προκειμένου περὶ τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν, λέγει ὁ Ἀπόστολος : «οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια» ⁽²⁾. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ δῶρα τοῦ Κάϊν δὲν ἐπέσυραν διόλου τὰ βλέμματα τοῦ Θεοῦ, διότι ἐκράτει δι' ἑαυτὸν μέρος τῶν δώρων τούτων καθ' ὃν χρόνον τὰ προσέφερεν εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτο πράττουν ὅλοι ἐκεῖνοι οἵτινες δὲν ἐκτελοῦν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν ἰδικὴν των, δηλαδὴ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι μὴ ἔχοντες ἀγνὴν τὴν

⁽¹⁾ Γεν. Δ, 6.

⁽²⁾ Α' Ἰωάνν. γ' 12.

καρδίαν των, προσφέρουν δῶρα εἰς τὸν Θεόν, διὰ νὰ τὸν ἱκετεύσουν, ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὰ πάθη των καὶ ὅχι διὰ νὰ τὰ θεραπεύσῃ. Τοιοῦτος τυγχάνει ὁ χαρακτήρ τῆς Πολιτείας τοῦ κόσμου, τοῦτέστι τὸ νὰ ὑπηρετοῦν τὸν Θεὸν ἢ τοὺς θεοὺς, ὅπως διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν κατάγουν νίκας κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, ὅπως ἀπολαμβάνουν ἀνθρωπίνην τινὰ εἰρήνην μὲ τὸν πόθον νὰ μεγαθύνωνται καὶ ὅχι νὰ ἐκτελοῦν τὸ ἀγαθόν. Οἱ ἀγαθοὶ θέλουν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν κόσμον διὰ νὰ ὑπηρετοῦν τὸν Θεόν, ἐνῶ οἱ κακοὶ τοῦναντίον ποθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν Θεόν, διὰ ν' ἀπολαμβάνουν τὸν κόσμον. Ἐπίσης εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν οἱ πιστεύοντες, ὅτι ὑπάρχει εἷς καὶ μόνος Θεὸς καὶ ὅτι μεριμνᾷ διὰ τὰ πλάσματα ἐδῶ κάτω, διότι ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἵτινες δὲν τὸ πιστεύουν. Μολονότι λοιπὸν ὁ ΚΑΪΝ ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπρόσεξε ποσῶς τὴν θυσίαν του, ἀλλ' ἐκείνην τοῦ ἀδελφοῦ του ὥφειλε νὰ τὸν μιμηθῇ καὶ ὅχι νὰ τὸν φθονήσῃ. Ἀλλὰ ἡ λύπη καὶ ἡ κατάπτωσης, πού ἡσθάνθη ἦσαν ἀπηχήσεις τῆς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ ἁμάρτημα, δηλαδή ἡ λύπη διὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἄλλου, ἰδίως δι' ἐκείνην τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιπλήξεως, ὅταν τοῦ εἶπε : «ἵνα τί περίλυπος ἐγένου καὶ ἵνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου ;» Ὁ Θεὸς ἐγνώριζεν, ὅτι ἐφθόνει τὸν ἀδελφόν του καὶ δι' αὐτὸ τὸν ἐπέπληττε.

Πράγματι, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν βλέπουν τὴν καρδίαν, θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀμφιβάλλουν, ἐὰν ἡ λύπη ἐκείνη προήρχετο μᾶλλον ἐκ τοῦ ὅτι δυσηρέστησε τὸν Θεὸν διὰ τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς του, μᾶλλον παρὰ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεδέχθη εὐμενῶς τὴν θυσίαν τοῦ ἀδελφοῦ του. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ὁ Θεὸς διεκήρυξε διὰ ποῖον λόγον δὲν ἐδέχθη τὴν προσφορὰν του, καὶ ὅτι αἰτία τούτου ἦτο ὅχι ὁ ἀδελφός του, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ΚΑΪΝ διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μιᾶς ἀπερρήτου ζηλοτυπίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε, παρ' ὅλα αὐτά, νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ, χωρὶς νὰ τοῦ δώσῃ μίαν εὐεργετικὴν συμβουλήν, προσέθεσε : «ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ». Ὡμίλει ἄρα γε περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του; Ἀσφαλῶς ὅχι, διότι εἶχεν εἶπει προηγουμένως «οὐκ ἐὰν προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες;» Κατόπιν δὲ προσέθεσε : «ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ». Δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὥς ἐξῆς τὸ χωρίον τοῦτο: Ὁ ἄνθρωπος ὅταν ἁμαρτάνῃ, πρέπει νὰ αἰτιᾶται ἑαυτὸν καὶ ὅτι τὸ ἀληθινὸν μέσον διὰ νὰ τύχῃ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ νὰ χαλινώσῃ τὰ πάθη του, εἶναι τὸ ν' ἀναγνωρίζῃ ἔνοχον τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλως, ἐὰν προσπαθῇ νὰ τὸν δικαιολογῇ δὲν

θὰ κάμη ἄλλο παρὰ νὰ τὸν ἐνισχύσῃ εἰς τὸ κακὸν καὶ θὰ ὑπο-
στῇ περισσότερον τὴν ἐπίδρασίν του. Ὡς ἁμάρτημα δυνατόν εἰς
τὸ χωρίον τοῦτο νὰ νοηθῇ καὶ ὁ σφοδρὸς πόθος τῆς σαρκός, πε-
ρὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ἀπόστολος : «ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ
τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός» διότι συγ-
καταλέγει καὶ τὸν φθόνον εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν σφοδρῶν πόθων
του, οὗτος δὲ εἶναι ὁ παρορμήσας τὸν Κάϊν ἐναντίον τοῦ ἀδελ-
φοῦ του. Ἐν συνεχείᾳ ἡ φράσις : «πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐ-
τοῦ» ἴσως σημαίνει, ὅτι ὁ σφοδρὸς πόθος θὰ ὑποκύψῃ καὶ ὅτι
θὰ τὸν ἐξουσιάζωμεν. Πράγματι, ὅταν τὸ σαρκικὸν μέρος τοῦτο
τῆς ψυχῆς, πὺν καλεῖ ἁμαρτίαν ὁ Ἀπόστολος, λέγων : «νυνὶ δὲ
οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ
ἁμαρτία» ⁽¹⁾ οἱ δὲ φιλόσοφοι ὁμολογοῦν, ὅτι εἶναι ἐλαττωματι-
κόν, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ κυβερνᾷ, ἀλλὰ νὰ καθυποτάσσεται εἰς
τὸ πνεῦμα· ὅταν, λέγω, τὸ σαρκικοὸν τοῦτο μέρος συνταράσσε-
ται, ὁσάκις συμβαίνει ὅ,τι λέγει ὁ Ἀπόστολος : «μηδὲ παρι-
στάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ» ⁽²⁾ τὸ
σαρκικὸν τοῦτο μέρος τῆς ψυχῆς στρέφεται πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ
ὑποτάσσεται εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς νοήσεως.

Εἶναι ἡ προειδοποίησις, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ Θεὸς εἰς ἐκεῖ-
νον, πὺν κατετρώγετο ἀπὸ τὸν φθόνον ἐναντίον τοῦ αὐταδέλφου
του καὶ ἤθελε νὰ ἐξαφανίσῃ ἐκ τοῦ κόσμου ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον
ᾤφειλε μᾶλλον νὰ μιμηθῇ. «Ἡσύχασε», τοῦ λέγει, δηλαδὴ μὴ
διαπράξῃς τὸ ἔγκλημα, πὺν προμελετᾷς. Ἄς μὴν ἐξουσιάζῃ τὸ
θνητὸν σῶμά σου ἡ ἁμαρτία, ἄς μὴν ὑποκύπτῃ εἰς τ' ἀντίξοα
πάθη του. Μὴ ἐγκαταλείπῃς ποτὲ τὰ μέλη σου εἰς τὴν ἁμαρτίαν,
διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς ὄργανα πρὸς διάπραξιν τοῦ κακοῦ, διότι
θὰ στραφῇ ἐναντίον σου. Ἀρκεῖ, ἀντὶ νὰ τὸ βοηθῇς, νὰ τὸ
συγκρατῇς καὶ τότε θὰ τὸ ἐξουσιάζῃς, διότι, ὅταν δὲν τοῦ ἐπι-
τρέπῃς νὰ ἐνεργῇ πρὸς τὰ ἔξω, συνηθίζει βαθμηδὸν νὰ μὴ ἐξε-
γείρεται ἐναντίον τοῦ ὁριζοῦ λόγου εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον.

Βλέπομεν εἰς τὸ ἴδιον βιβλίον τῆς Γενέσεως ἀναφέρεται
κάτι παρόμοιον περὶ τῆς γυναικός, ὅταν, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὁ
διάβολος ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν τῆς καταδίκης τοῦ ἐν τῷ προσώπῳ
τοῦ ὄφεως, ὁ δὲ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα εἰς τὸ ἰδικόν των : Ἀφοῦ
εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Εὕαν : «πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας
σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου· ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα», ἐπρόσθεσε :
«καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει» ⁽³⁾. Τοῦτο ἐλέγχθη ἐν συνεχείᾳ

(1) Ρωμ. ζ', 17.

(2) Αὐτόθι στ', 13.

(3) Γεν. Γ', 16.

πρὸς τὸν Κάϊν, προκειμένου περὶ τῆς ἁμαρτίας ἢ τοῦ σφοδροῦ πόθου τῆς σαρκός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρώρμησε τὸν Ἀπόστολον νὰ εἴπῃ: «οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα· οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν» ⁽¹⁾. Πρέπει νὰ θεραπεύη τις τὰς πληγὰς, ὡς ἐὰν εὐρίσκοντο πράγματι εἰς τὸ σῶμά μας καὶ ὅχι νὰ τὰς καταδικάζῃ, ὡς ἐὰν δὲν προσέβαλλον ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. Πλὴν ὅμως ὁ Κάϊν ἤδη διεφθαρμένος, δὲν ἔλαβεν οὐδόλως ὑπ' ὄψιν τὴν προειδοποίησιν τοῦ Θεοῦ, καί, τοῦ φθόνου διαβιβρώσκοντος τὴν καρδίαν του, ἔσφαξεν ἀγρίως τὸν ἀδελφόν του. Τιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς γηίνης Πολιτείας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅτι ὁ Κάϊν ἀπεικονίζει ἐπίσης τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς θανατώσαντας τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μέγαν τοῦτον ποιμένα τῶν ψυχῶν, τὸν ἀπεικονιζόμενον διὰ τοῦ Ἀβελ, ποιμένα προβάτων, οὐδὲν δύναμαι νὰ εἴπω, ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅτι εἶπα κάτι σχετικὸν κατὰ τοῦ Φαύστου τῶν Μανιχαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ποία αἰτία ὤθησε τὸν Κάϊν νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου.

Προτιμῶ τώρα νὰ ὑπερασπίσω τὴν ἀλήθειαν τῶν Γραφῶν κατ' ἐκείνων, οἵτινες δι´σχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι εἷς καὶ μόνος ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸν κόσμον παρὰ μόνον τέσσερις ἄνθρωποι, μάλιστα τρεῖς μετὰ τὴν φόνον τοῦ Ἀβελ: ὁ Ἀδάμ, ὁ Κάϊν καὶ ὁ υἱός του Ἐνώχ, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν πόλιν αὐτήν ⁽²⁾. Οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι δὲν

⁽²⁾ Ἐφέσ. ε' 28, 29.

⁽¹⁾ Ἐνώχ 1) Υἱὸς τοῦ Κάϊν, ἀρχηγὸς τῆς τρίτης γενεᾶς ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὠνομάσθη ἡ πρώτη εἰς τὰς ἀγίας Γραφὰς ἀναφερομένη πόλις Ἐνώχ. 2) Υἱὸς τοῦ Ἰάρεδ, πατρὸς τοῦ Μαθουσάλα, ἀρχηγὸς τῆς ἐβδόμης γενεᾶς ἀπὸ Ἀδάμ, ζήσας κατὰ τὴν παράδοσιν 365 ἔτη. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνώχ σώζεται σημαντικώτατον μνημεῖον ἀναφερόμενον εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἰουδαϊκὴν ἀποκαλυπτικὴν. Εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο παρίσταται ὁ Ἐνώχ ὡς λαβὼν ἀποκαλύψεις παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς γενικῆς ἱστορίας μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου. Τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου τούτου συνετάχθη πιθανῶς περὶ τὸ ἔτος 110 π. Χ.

λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας δὲν ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀναφέρῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού ἔζων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, παρὰ μόνον ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐνδιέφερον τὸ θέμα του. Τὸ σχέδιον τοῦ συγγραφέως, ὅστις ἐξυπηρέτει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν προκειμένῳ, ἦτο ν' ἀναχθῇ ἀναδρομικῶς μέχρι τοῦ Ἀβραάμ διὰ τῆς διαδοχῆς ὠρισμένων γενεῶν καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τῶν τέκνων τοῦ Ἀβραάμ πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις, χωρισμένος ἀπὸ ὅλους τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς γῆς, ὥφειλε ν' ἀναγγείλῃ συμβολικῶς πᾶν ὅ,τι ἀφεώρα τὴν Πολιτείαν ἐκείνην, τὸ Βασίλειον τῆς ὁποίας θὰ εἶναι αἰώνιον, καὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, βασιλέα καὶ ἰδρυτὴν της χωρὶς ὁμῶς νὰ λησμονήσῃ τὴν ἄλλην ἐκείνην Πολιτείαν τῶν ἀνθρώπων, πού ὀνομάζομεν Πολιτείαν τῆς Γῆς, καὶ νὰ εἴπῃ πᾶν ὅ,τι ἔπρεπε, διὰ νὰ ἐξάρῃ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας Πολιτείας.

Πράγματι, ὅταν ἡ Γραφή ποιῇται μνησίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἀνθρώπων, συμπεραίνει δ' ἐκάστοτε κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ λέγῃ περὶ ἐκείνου, διὰ τὸν ὅποιον ὁμιλεῖ: «καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἀδάμ, ἃς ἔζησε, τριάκοντα καὶ τριακόσια ἔτη καὶ ἀπέθανε», ⁽¹⁾ θὰ εἴπῃ τις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἡ Γραφή δὲν ἀναφέρει τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας, οἵτινες ἔζων τότε τόσα ἔτη, ὅτι δὲν θὰ ἐγεννῶντο ἐξ αὐτῶν τόσοι ἄνθρωποι, ὥστε νὰ κτίζουν καὶ πόλεις πολλὰς; Ἀλλ' ἦτο εἰς τὴν τάξιν τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ ὁποίου ἐγράφησαν τὰ πράγματα ταῦτα, τὸ νὰ διακρίνῃ εὐθὺς ἀμέσως τὰς δύο αὐτὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας, διαχωρίζων τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἐκείνας, πού ἔζων κατ' ἄνθρωπον καὶ τὰς γενεὰς τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, ὅποτε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπνίγησαν, πλὴν τοῦ Νῶε καὶ τῆς συζύγου του μετὰ τῶν τριῶν υἱῶν του καὶ τῶν τριῶν συζύγων των, ὁκτὼ προσώπων, τὰ ὅποια ἦσαν ἄξια νὰ σωθοῦν διὰ τῆς κιβωτοῦ ἀπὸ τὴν παγκόσμιον καταστροφὴν. Ἐκ τοῦ ὅτι λοιπὸν εἶναι γεγραμμένον, ὅτι «καὶ ἔγνω ὁ Κἀὶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐνῶχ καὶ ἦν οἰκοδομῶν πόλιν καὶ ἐπωνόμασε τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνῶχ» ⁽²⁾, δὲν προκύπτει ὅτι ὁ Ἐνῶχ ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς του. Ἡ

καὶ σώζεται ὠλοκληρωμένον μόνον εἰς τὴν αἰθιοπικὴν μετάφρασιν, τῆς ὁποίας μόνον ὑποσπάσματα διεσώθησαν. (Βλ. Bouriant, *Fragments grecs du livre d'Enoch* 1892). Ὑπάρχει καὶ μετάφρασις σλαβικὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βιβλίον τῶν Ἀποκρύφων τοῦ Ἐνῶχ».

(1) Γέν. Ε', 5'

(2) Γέν. Δ', 17.

Γραφή λέγει τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὅταν ἐγέννησε τὸν Σήθ: «Ἐγὼ δὲ Ἀδάμ Εὖαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ» (1) καὶ ὅμως ὁ Ἀδάμ εἶχεν ἤδη γεννήσει τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἀβελ. Δὲν προκύπτει ἐπίσης ὅτι ὁ Ἐνὼχ ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Κάϊν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πόλις ἔφερε τὸ ὄνομά του. Ἴσως νὰ τὸν ἡγάπα περισσότερον ἀπὸ τὰ λοιπὰ τέκνα του.

Ὡντως ὁ Ἰούδας, ὅστις ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τοὺς Ἰουδαίους, δὲν ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Κάϊν ὁ Ἐνὼχ, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἔδωσε, μόλις γεννηθείς, εἰς τὴν πόλιν τὸ ὄνομά του, δεδομένου ὅτι εἰς καὶ μόνος ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν, ἥτις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ πλῆθος ἀνθρώπων συνδεομένων διὰ τῶν δεσμῶν κοινωνίας τινός. Πρέπει μᾶλλον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κάϊν εἶχε τόσον πολὺ ἀυξηθῇ, ὥστε ἀπετέλει ἓνα ὁλόκληρον λαόν, ὅστις ἔκτισε μίαν πόλιν, εἰς ἣν ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Κάϊν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ζωὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἦτο τόσο μακρά, ὥστε ἐκεῖνος, ὅστις ἔζησε τὸ ὀλιγώτερον πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Γραφῶν, ἔζησεν ἑπτακόσια πεντήκοντα τρία ἔτη. Πολλοὶ μάλιστα ἐπέρασαν τὰ ἑνεακόσια καὶ ἄλλοι ἔφθασαν τὰ χίλια. Ποῖος λοιπὸν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι κατὰ τὴν ζωὴν ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἐπολλαπλασιάσθη τόσο πολὺ, ὥστε ἦτο ἀρκετὸν νὰ κατοικήσῃ πολλὰς πόλεις; Τοῦτο εὐκόλως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, δοθέντος ὅτι ὁ Ἑβραϊκὸς λαός, προερχόμενος ἐκ μόνου τοῦ Ἀβραάμ, ἠϋξήθη τόσο πολὺ ἐν διαστήματι κατὰ τι μακροτέρου τῶν τετρακοσίων ἐτῶν, ὥστε, κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἡ Γραφή ἀριθμεῖ ἑξακοσίας χιλιάδας περίπου ἀνδρῶν, δυναμένων νὰ φέρουν ὅπλα; διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν Ἰδουμαίων, τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡσαῦ, ἐγγόνου τοῦ Ἀβραάμ, οὔτε περὶ πολλῶν ἄλλων ἐθνῶν προερχομένων ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Ἀβραάμ, ἀλλ' ὅχι ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς Σάρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μακροβιώτεροι καὶ μεγαλύτεροι τὸ ἀνάστημα πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κανεὶς, ὅσον μικρόνους καὶ ἂν εἶναι,

---

(1) Αὐτόθι Δ, 25.

ὅστις θὰ ἡδύνατο ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ὁ Κάϊν ἠμπόρεσε νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν, καὶ πολὺ μεγάλην ἀκόμη, εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἦτο τόσο μακρά, ἐκτὸς ἐὰν θελήσῃ νὰ θέσῃ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπὶ τάπητος καὶ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀναφερόμενον περὶ τῆς μακροζωίας τῶν πρώτων ἀνθρώπων δὲν εἶναι πιστευτόν. Αὐτοὶ οἱ ἄπιστοι δὲν θέλουν ἀκόμη νὰ πιστεύουν καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶχον πολὺ μεγαλύτερον ἀνάστημα παρὰ ὅσον ἔχουν τώρα. Καὶ ὁμως ὁ ἐνδοξότερος τῶν ποιητῶν τῶν ὁ Βιργίλιος, προκειμένου περὶ ἐνὸς ὀγκολίθου, χρησιμεύοντες ὡς σύνορον εἰς ἀγρόν, τὸν ὁποῖον ἕνας ῥωμαλεώτατος ἄνθρωπος ἐσήκωσεν ἐκ τοῦ ἐδάφους εἰς μίαν μάχην καὶ τὸν ἐξεσφενδόνισε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, λέγει : «μόλις δώδεκα ῥωμαλέοι ἄνδρες τοῦ αἰῶνός μας θὰ ἡδύναντο νὰ τὸν σηκώσουν» ⁽¹⁾ διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἦσαν τότε πολὺ μεγαλύτεροι τὸ ἀνάστημα. Πόσον λοιπὸν μεγαλύτεροι θὰ ἦσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ! Ἄλλωστε οἱ κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν ἐτῶν ἀνακαλυφθέντες τάφοι ἀπὸ πλημμύρισμα ποταμῶν ἢ ἄλλης αἰτίας, ὅπου ἀνευρέθησαν τεραστίου μεγέθους ὅστ᾽, δύνανται νὰ πείσουν καὶ τοὺς μᾶλλον σκληροτραχήλους. Εἶδον ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ πολλοὶ μετ' ἐμοῦ, εἰς τὴν Ὑτίκην τὸν ὁδόντα τῆς σιαγόνος ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἦτο τόσο μεγάλος, ὥστε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κατασκευασθοῦν ἐξ αὐτοῦ ἑκατὸν ἄλλοι ὁδόντες, ὅπως εἶναι οἱ ἰδικοί μας. Πιστεύω, ὅτι θὰ ἀνῆκεν εἰς κάποιον γίγαντα, ὅμοιον πρὸς ἐκείνους, ποὺ ὑπάρχουν εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν μας. Ὁ Πλίνιος, ὁ σοφὸς αὐτὸς φυσιοδίφης, ἀποδεικνύει, ὅτι ὅσον παρέρχεται ὁ καιρὸς, τόσο γίνονται ⁽²⁾ περισσότερον μικρόσωμοι οἱ ἄνθρωποι, προσθέτει δὲ ὅτι ὁ Ὅμηρος παραπονεῖται συχνὰ δι' αὐτό. Ἄλλὰ, καθὼς εἶπα ἤδη, τὰ ἐντὸς τῶν παλαιῶν μνημείων ἐνίοτε ἀνακαλυπτόμενα ὅστ᾽ δικαιολογοῦν τὸ ἀνάστημα τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ἐνῶ δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς αὐτῶν, διότι τώρα οὐδεὶς εἶναι τόσο μακρόβιος. Ἐν τούτοις τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ πιστεύσωμεν τὰς Ἱερὰς Γραφάς, διότι θὰ ἦτο μεγαλύτερα ἀναισχυντία νὰ μὴ πιστεύωμεν ὅσα μᾶς ἀφηγοῦνται διὰ τὸ παρελθόν, ἐφ' ὅσον βλέπομεν μὲ τοὺς ἰδίους μας ὀφθαλμοὺς τὴν πραγματοποίησιν ἐκείνων, ποὺ προεῖπον διὰ τὸ μέλλον. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὁμως, ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη ἓνα ἔθνος

(1) Vix illud lecti bis sex cervice subirent. Qualia nunc hominum producit corpora tellus. Αἰν. XII, στίχ. 899, 900.

(2) Nat. Hist. VII, 16, 73—75.

ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζοῦν διακόσια ἔτη. Ἐὰν λοιπὸν ἀκόμη ὑφίστανται χῶραι, ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς, ὅπου διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἵχνη μιᾶς μακρᾶς ζωῆς, τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζομεν διόλου ἐκ πείρας, διατί νὰ μὴ πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπῆρξαν ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἔζων τόσον ὅσον ἡ Γραφή ἀναφέρει ; Μήπως εἶναι ἀπίστευτον τὸ ὅτι ὅ,τι δὲν ὑπάρχει ἐδῶ, ὑπάρχει ἄλλοῦ, καὶ δὲν εἶναι πιστευτὸν τὸ ὅτι ὅ,τι δὲν ὑπάρχει σήμερον, δὲν ὑπῆρξε ποτέ ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἑβδόμηκοντα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τῶν πρώτων ἀνθρώπων.

Μολονότι ὑφίσταται, ὡς φαίνεται, κάποια διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν μεταξὺ τῶν βιβλίων τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν ἰδικῶν μας, χωρὶς νὰ γνωρίζω πόθεν αὕτη προέρχεται, δὲν εἶναι πάντως τοιαύτη, ὥστε νὰ θίγῃ τὴν περὶ τῆς μακροζωίας τῶν πρώτων πληροφορίαν. Τὰ ἰδικὰ μας ἀντίτυπα ἀναφέρουν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐγέννησε τὸν Σῆθ εἰς ἡλικίαν διακοσίων τριάντα ἐτῶν ⁽¹⁾ τὰ δὲ τῶν Ἑβραίων εἰς ἡλικίαν μόνον ἑκατὸν τριάκοντα. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως, συμφώνως πρὸς τὰ ἰδικὰ των, ὁ Ἀδὰμ ἔζησεν ἕκτοτε ὀκτακόσια ἔτη, ἐνῶ, κατὰ τὰ ἰδικὰ μας, δὲν ἔζησε παρὰ μόνον ἑπτακόσια. Τοιουτοτρόπως δὲν συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς γενεάς. Τὰ ἑκατὸν ἔτη, ἅτινα οἱ Ἑβραῖοι ἀριθμοῦν ὀλιγώτερον ἀπὸ ἡμᾶς, προτοῦ ὁ α πατὴρ γεννήσῃ τὸν β υῖόν, τὰ ἐπαναριθμοῦν βραδύτερον εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταλήγουν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν ἕκτην γεννεὰν οὐδεμία διαφορὰ ὑφίσταται. Κατὰ τὴν ἑβδόμην ὑπάρχει ἡ αὐτή, καθὼς καὶ κατὰ τὰς πέντε πρώτας. Κατὰ τὴν ὀγδόην ἐμφανεστέρα διαφορὰ δὲν ὑφίσταται. Εἶναι ἀληθές, ὅτι κατὰ τοὺς Ἑβραίους ὁ Ἐνῶχ, ὅταν ἐγέννησε τὸν Μαθουσαλὲμ ἦτο κατὰ εἴκοσι ἔτη πρεσβύτερος παρ' ὅσον γράφουν τὰ βιβλία μας, ἔξ ἄλλου ὁμως πάλιν ἀναφέρεται, ὅτι ἦτο, ὅταν ἐγέννησε τὸν Μαθουσαλὲμ, νεώτερος κατὰ εἴκοσι ἔτη. Μόνον κατὰ τὴν ἐνάτην γενεάν, δηλαδὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λαμέχ, υἱοῦ τοῦ Μαθουσαλὲμ καὶ πατρὸς τοῦ Νῶε, ὑπάρχει κάποια εἰς τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν διαφορὰ, δὲν εἶναι ὁμως σημαντική, δεδομένου, ὅτι περιορίζεται εἰς εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν ζωὴν, ἔτη τὰ ὁποῖα

---

(1) Γέν. Ε΄.

οἱ Ἑβραῖοι δίδουν περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὸν Λαμέχ. Κατ' αὐτοὺς ἦτο πρεσβύτερος, παρ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὰ βιβλία μας, ὅταν τὸν ἐγέννησε. Κατὰ ταῦτα, ἀφαιρουμένων τῶν ἑξ ἑκείνων ἐτῶν, μένουν εἴκοσι τέσσαρα, ὅπως ἔχομεν εἶπει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἡλικίαν τοῦ Μαθουσαλέμ, συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἔζησεν ἀκόμη δεκατέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν κατακλυσμόν.

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα μεταξὺ τῶν βιβλίων τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν ἰδικῶν μας διαφορὰ ἐγέννησε τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Μαθουσαλέμ ἔζησε, μετὰ τὸν κατακλυσμόν δέκα τέσσαρα ἔτη, ἐνῷ ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ παρὰ περὶ ὀκτὼ προσώπων, διασωθέντων διὰ τῆς κιβωτοῦ μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Μαθουσαλέμ δὲν εὗρίσκετο. Κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὁ Μαθουσαλέμ εἶχεν ἡλικίαν ἑκατὸν ἑξήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν, ὅταν ἐγέννησε τὸν Λαμέχ, ὁ δὲ Λαμέχ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ὀκτώ, προτοῦ γεννήσῃ τὸν Νῶε. Ἀθροισομένων τῶν ἐτῶν τούτων, προκύπτει ἀριθμὸς τριακοσίων πεντήκοντα πέντε τοιούτων προστιθεμένων δὲ τῶν ἑξακοσίων ἐτῶν τοῦ Νῶε πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, προκύπτει ἀθροισμα ἑνεακοσίων πεντήκοντα πέντε ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μαθουσαλέμ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ. Λοιπόν, ὁ Μαθουσαλέμ ἔζησεν ἐν συνόλῳ ἑνεακόσια ἑξήκοντα ἑννέα ἔτη, ἑκατὸν ἑξήκοντα ἑπτὰ, πρὶν ἢ γεννήσῃ τὸν Λαμέχ καὶ ὀκτακόσια δύο μετὰ τὴν γέννησίν του, κατὰ συνέπειαν ἔζησε δέκα τέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν κατακλυσμόν, λαβόντα χώραν κατὰ τὸ ἑνεακοσιοστὸν πεντηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ Μαθουσαλέμ. Διὰ τοῦτο τινὲς προτιμοῦν νὰ λέγουν, ὅτι ἔζησεν ὀλίγον χρόνον μετὰ τοῦ πατρὸς του Ἐνῶχ, τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς ἀφήρπασεν ἐκ τοῦ κόσμου, παρὰ νὰ συμφωνοῦν, ὅτι ὑπάρχει κάποιον λάθος εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία ἀποδίδει τόσῃν αὐθεντίαν, ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι τὸ σφάλμα ἐμφιλοχωρεῖ μᾶλλον εἰς τὰ ἑβραϊκὰ ἀντίτυπα. Βάσει τῆς τοιαύτης γνώμης των, ἰσχυρίζονται, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν οἱ Ἑβδομήκοντα, πὺν συνηντήθησαν λέξιν πρὸς λέξιν εἰς τὴν μετάφρασίν των, νὰ ἡπατήθησαν ἢ ἠθέλησαν νὰ ψευσθοῦν ἐφ' ἑνὸς σημείου τὸ ὅποιον δὲν εἶχε δι' αὐτοὺς κανένα ἐνδιαφέρον, καὶ ὅτι εἶναι πιθανώτερον, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ζηλοτυποῦντες διὰ τὸ ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται προσῆλθον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς μεταφράσεως ταύτης, ἡλλοίωσαν τὰ ἀντίτυπά των διὰ

να ἐλαττώσουν τὸ κῦρος τῶν ἰδικῶν μας. Ὁ καθεὶς ἡμπορεῖ νὰ πιστεύῃ ἐν προκειμένῳ ὅ,τι θέλει. Πάντως εἶναι βέβαιον τὸ ὅτι ὁ Μαθουσαλέμ δὲν ἔζησε μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ἀλλ' ὅτι ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐὰν ἡ χρονολογία τῶν Ἑβραίων εἶναι ὀρθή. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἑβδομήκοντα, θὰ εἶπω ὅ,τι σκέπτομαι, ὅταν ὁμιλήσω περὶ τοῦ χρόνου, καὶ τὸν ὅποιον ἔγραψαν. Ἀρκεῖ, διὰ νὰ παρακάμψωμεν τὴν παροῦσαν δυσκολίαν, νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μὲν καὶ κατὰ τοὺς δὲ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔζων χρόνον μακρόν, ὥστε καὶ ὁ Κάϊν εἶχε ἀρκετὸν καιρὸν διὰ νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

**Περὶ τῆς γνώμης τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι τὰ ἔτη τῶν Ἀρχαίων
δὲν ἦσαν τόσον μακρὰ ὅσον τὰ ἰδικά μας.**

Δὲν πρέπει ν' ἀκούωμεν τοὺς λέγοντας, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπελόγιζαν τὰ ἔτη κατὰ τρόπον διάφορον, καὶ ὅτι ταῦτα ἦσαν τόσον βραχέα, ὥστε, ἐν ἔτος ἰδικόν μας ἰσοδυναμοῦσε πρὸς δέκα ἔτη τῶν αἰώνων ἐκείνων. Ἴδου ὁ λόγος, παρατηροῦν διὰ τὸν ὅποιον, ὅταν λέγῃ ἡ Γραφή, ὅτι ὁ δεῖνα ἔζησεν ἐνεακόσια ἔτη, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα ἑτῶν, δεδομένου ὅτι δέκα ἔτη ἰδικά των ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἓν ἰδικόν μας ἔτος.

Κατὰ ταῦτα, συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπολογισμούς των, ὁ Ἀδὰμ εἶχεν ἡλικίαν εἴκοσι τριῶν ἑτῶν, ὅταν ἐγέννησε τὸν Σήθ, ὁ δὲ Σήθ εἴκοσι ἑτῶν καὶ ἕξ μηνῶν, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ἐνὼχ ⁽¹⁾. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην διηρεῖτο ἐν ἰδικόν μας ἔτος εἰς δέκα μέρη, ἕκαστον τὸ ὅποιον ὠνομάζετο ἐν ἔτος ἕκαστον δὲ μέρος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓν ἐξάγωνον, διότι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε ἐντὸς ἕξ ἡμερῶν τὰ ἔργα Του καὶ τὴν ἑβδόμην ἀνεπαύθη. Λοιπὸν τὸ ἐξάγωνον ἰσοῦται πρὸς τριάκοντα ἕξ ἡμέρας, αἵτινες, πολλαπλασιαζόμεναι μὲ τὸ δέκα, δίδουν ἡμέρας τριακοσίας ἑξήκοντα, ἥτοι δώδεκα σεληνιακοὺς μῆνας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς πέντε ἡμέρας, πού ὑπελείποντο διὰ νὰ συγκροτηθῇ ἐν ἡλιακὸν ἔτος, ὥς καὶ τὰς ἕξ ὥρας, λόγῳ τῶν ὁποίων κάθε τέσσαρα ἔτη ἔχομεν ἐν ἔτος δίσεκτον, οἱ Ἀρχαῖοι προσέθεταν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μερικὰς ἡμέρας διὰ νὰ συμπληρῶνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑτῶν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐκάλουν τὰς ἡμέρας ταύτας «ἐμβολίμους» (intercalares). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἐνὼς, υἱὸς τοῦ Σήθ

(1) 205 ἑτῶν κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα.

ἦτο δέκα ἑννέα ἔτων, ὅταν ἐγέννησε τὸν Καϊνάν, τοῦτο δὲ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ ἐνενήκοντα ἔτη, τὰ ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα. Ὅθεν, συνεχίζουν, δὲν βλέπομεν κανένα, συμφώνως πρὸς τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὁ ὁποῖος, πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ νὰ μὴ ἐγέννησε τέκνα εἰς ἡλικίαν μικροτέραν τῶν ἑκατὸν ἐξήκοντα ἔτων, δηλαδὴ ἔτων δέκα ἕξ, ὑπολογιζομένου ἑνὸς ἔτους διὰ δέκα, διότι ἡ ἡλικία αὕτη εἶναι προωρισμένη διὰ τεκνοποιῖαν ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης αὐτῶν ταύτης, προσθέτουν, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἱστορικῶν ἀναφέρουν, ὅτι τὸ ἔτος τῶν Αἰγυπτίων ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων μηνῶν, τῶν Ἀκαρνάνων (Acar-nanas) ἀπὸ ἕξ, τῶν δὲ Λαβινίων ἐκ δέκα τριῶν.

Ὁ φυσιοδίφης Πλίνιος, προκειμένου περὶ ἀνθρώπων τινῶν, τοὺς ὁποίους μερικοὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν ὡς ζήσαντας ὀκτακόσια περίπου ἔτη, φρονεῖ ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἄγνοιαν τῶν χρόνων ἐκείνων, δεδομένου ὅτι τὸ ἔτος ἀπετελεῖτο τότε μόνον ἐξ ἑνὸς θέρους καὶ ἑνὸς χειμῶνος καὶ ὅτι οἱ λοιποὶ ἐθεώρουν τὰς τέσσαρας τοῦ ἔτους ἐποχὰς ὡς τέσσαρα ἔτη, ὅπως οἱ Ἀρκάδες, τὰ ἔτη τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν παρὰ τρεῖς μῆνες ἕκαστον. Ὁ Πλίνιος προσθέτει μάλιστα, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι, τὰ ἔτη τῶν ὁποίων ἀπετελοῦντο, ὡς εἴπομεν, μόνον ἐκ τεσσάρων μηνῶν, ἐρρῦθμιζον τοὺς μῆνας τούτους συμφώνως πρὸς τὴν τροχίαν τῆς σελήνης, εἰς τρόπον ὥστε βλέπομεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἕζων εἰς τὴν Αἴγυπτον χίλια περίπου ἔτη.

Οὗτοι εἶναι οἱ λόγοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τούτους ἐνισχύουν τὸ κῦρος τῶν Γραφῶν καὶ ἐμποδίζουν, ὅπως τὰ περὶ μακροζωΐας ὑπ' αὐτῶν ἀναφερόμενα μὴ τίθενται ἐν ἀμφιβόλῳ. Εἶναι εὐκόλον ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι πλάναι, ἀλλὰ προτοῦ προβῶ εἰς σχετικὴν ἀπόδειξιν, δύναμαι εὐχερῶς νὰ χρησιμοποιήσω ἄλλα τεκμήρια, διὰ ν' ἀνασκευάσω τὴν γνώμην ταύτην.

Κατὰ τοὺς Ἑβραίους ὁ Ἀδάμ, ὅταν ἐγέννησε τὸ τρίτον τέκνον του, δὲν εἶχε ἡλικίαν παρὰ μόνον ἑκατὸν τριάκοντα ἔτων. Ὡστε, ἔὰν τὰ ἑκατὸν τριάκοντα ταῦτα ἔτη ἰσοδυναμοῦν πρὸς δέκα τρία ἰδικά μας, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Ἀδάμ, ὅταν ἐγέννησε τὸ πρῶτον τέκνον του, δὲν θὰ εἶχεν ἡλικίαν παρὰ μόνον ἑνδεκα ἔτων ἢ πολὺ ὀλίγον μεγαλυτέραν. Ἀλλὰ ποῖος δύναται νὰ γεννήσῃ τέκνα εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως; Ἀλλά, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὅστις ἴσως εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ τεκνοποιῇ, εὐθὺς ὅταν ἐπλάσθῃ, δεδομένου ὅτι εἶναι ἀπίστευτον, ὅτι ἐπλάσθῃ τόσον μικρός, ὅπως τὰ τέκνα μας, ὅταν γεννῶνται, παραιτηροῦμεν σχετικῶς, ὅτι ὁ υἱὸς του συμφώνως πρὸς τοὺς ἰδίους Ἑβραίους, δὲν εἶχεν ὅταν ἐγέννησε τὸν

Ἐνὼς, παρὰ ἡλικίαν ἑκατὸν πέντε ἐτῶν καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἦτο οὔτε ἑνδεκα συμπεπληρωμένων ἐτῶν κατὰ τοὺς ἀντιπάλους μας. Τί δὲ νὰ εἶπω περὶ τοῦ υἱοῦ του Καϊνάν, ὅστις, συμφῶμως μὲ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, δὲν ἦτο παρὰ μόνον ἑξηκοντούτης ὅταν ἐγέννησε τὸν Μαλαλέχελ; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τεκνοποιῇ εἰς ἡλικίαν ἑξ ἐτῶν, ἐφ' ὅσον τὰ ἑξήκοντα ταῦτα ἔτη ἀναλογοῦν πρὸς ἑξ ἰδικά μας ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Δέον, ὡς πρὸς τὴν ὑποκατάστασιν τῶν ἐτῶν, νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀντίτυπα τῶν Ἑβραίων ἢ τὰ τῶν Ἑβδομήκοντα ;

Προβλέπω, ὅτι θὰ μοῦ ἀπαντήσουν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπάτης τῶν Ἑβραίων, οἱ ὅποιοι ἐπλαστογράφησαν τὰ κείμενά των, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, καὶ ὅτι οἱ ἑβδομήκοντα ἄνδρες τὸσον ἔνδοξοι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιβληθοῦν. Ἐν τούτοις διερωτῶμαι ποῖον ἐκ τῶν δύο εἶναι περισσότερον πιστευτόν: ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, καίτοι διεσπαρμένοι εἰς τόσον διαφόρους τόπους, συνώμοσαν ὅλοι μαζί, διὰ νὰ γράψουν αὐτὰ τὰ ψεύδη, καὶ ὅτι ἀπεστερήθησαν τὴν ἀλήθειαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, διὰ ν' ἀφαιρέσουν τὸ κῦρος τῶν Γραφῶν ἀπὸ τοὺς λοιπούς, ἢ ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα, πού ἦσαν Ἑβραῖοι καὶ αὐτοί, περισυλλεγέντες ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, εἰς κοινὸν θάλαμον, διὰ νὰ μεταφράσουν τὴν Γραφήν, ἀπέκρουσαν ἐκ φθόνου εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐξύφανον ὅλοι μαζί τὴν ἀπάτην ταύτην ; Ποῖος δὲν μαντεύει τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ; Ἄς μὴ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεός, ὅπως ἓνας σῶφρων ἄνθρωπος, πιστεύσῃ, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, ὅσονδῆποτε κακοὺς καὶ πανούργους τοὺς ὑποθέσῃ κανεῖς, ἦτο δυνατόν νὰ παρεμβάλουν τὰ ψεύδη αὐτὰ εἰς ἓνα τόσο μεγάλον ἀριθμὸν ἀντιτύπων, διεσπαρμένων εἰς τόσα σημεῖα τῆς γῆς, ἢ ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα, οἱ ἀποκτήσαντες τόσον μεγάλην φήμην συνεφώνησαν μεταξύ των νὰ ὑφαρπάσουν ἀπὸ τοὺς Ἑθνικοὺς τὴν ἀλήθειαν.

Εἶναι λοιπὸν ἀπλούστερον νὰ εἶπῃ κανεῖς, ὅτι ὅταν ἤρχισαν ν' ἀντιγράφουν τὰ βιβλία αὐτὰ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πτολεμαίου, τὸ σφάλμα τοῦτο παρεισέφερσε κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς ἓν ἀντίτυπον ἑξ ἀπροσεξίας τοῦ ἀντιγραφέως καὶ ἑξ αὐτοῦ μετεδόθη εἰς ὅλα τὰ λοιπά. Ἡ ἀπάντησις αὕτη εἶναι ἀρκετὰ εὐλογοφανῆς ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Μαθουσαλὲμ καὶ ὡς πρὸς τὰ εἴκοσι τέσσαρα ἔτη τὰ ἐπὶ πλέον εἰς τὰ ἑβραϊκὰ κείμενα ἀναγραφόμενα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ ἑκατὸν ἔτη, πού ἀναφέρονται ἐπὶ πλέον ἐν πρώτοις εἰς τοὺς Ἑβδομήκοντα, κατόπιν δὲ ἴσως διὰ νὰ τετραγωνισθῇ ὁ

συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου, καὶ τοῦτο εἰς τὰς πρώτας πέντε γενεὰς καὶ εἰς τὴν ἑβδόμην, εἶναι ἓν ὁμοιόμορφον σφάλμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν.

Εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ἐκεῖνος, ὅστις ἐνήργησε αὐτὴν τὴν μεταβολήν, θελήσας νὰ πείσῃ, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἔζων τόσα πολλὰ ἔτη, παρὰ μόνον διότι τὰ ἔτη ταῦτα ἦσαν βραχύτατα καὶ ὅτι ἐχρειάζοντο δέκα ἕξ αὐτῶν διὰ νὰ συγκροτηθῇ ἓν ἔτος ἰδικόν μας, ἐπρόσθεσεν ἐν πρώτοις ἑκατὸν ἔτη εἰς τὰς πρώτας πέντε γενεὰς καὶ εἰς τὴν ἑβδόμην, διότι, συμφώνως πρὸς τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦσαν ἀκόμη πάρα πολὺ νέοι, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ τεκνοποιοῦν, κατόπιν δὲ τὰ ἀφῆρεσε διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ὀρθὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν. Ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς κάμνει περισσότερον νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἐνήργησε κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν μέθοδον, προκειμένου περὶ τῆς ἕκτης γενεᾶς, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἀνάγκη πρὸς τοῦτο, καὶ διότι ὁ Ἰαρέδ, ⁽¹⁾ εἶχε, κατὰ τοὺς Ἑβραίους ἡλικίαν ἑκατὸν ἑξήκοντα δύο ἐτῶν, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ἐνῶχ, ἦτο δηλαδὴ δέκα ἕξ ἐτῶν καὶ δύο μηνῶν περίπου, εἰς ἣν ἡλικίαν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τεκνοποιῇ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως θὰ ἡδύνατο κανεὶς νὰ διερωτηθῇ διὰ ποῖον λόγον ἀπὸ τὴν ὀγδόην γενεάν, — ἐνῶ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον ὁμιλεῖ περὶ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα δύο ἐτῶν, ποὺ εἶχεν ὁ Μαθουσαλέμ, προτοῦ γεννήσῃ τὸν Λαμέχ, — ἢ μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα ἀφαιρεῖ εἴκοσι ἔτη, ἐνῶ συνήθως δίδει εἰς τοὺς πατριάρχας, πρὶν ἢ γεννήσουν τέκνα, ἑκατὸν ἔτη περισσότερα ἀπὸ τὸ ἐβραϊκὸν πρωτότυπον. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ φαντασθῇ, ὅτι τοῦτο συνέβη τυχαίως, ἐάν, ἀφοῦ εἶχεν ἀφαιρέσει εἴκοσι ἔτη ἀπὸ τὸν Μαθουσαλέμ, δὲν τοῦ τὰ ἐπανέδιδε κατόπιν, διὰ νὰ εὕρῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς του. Δὲν θὰ ἦτο τοῦτο τρόπος ἔξυπνος διὰ νὰ καλυφθοῦν αἱ προηγούμεναι προσθέσεις τῶν ἑκατὸν ἐτῶν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως μικροῦ ἀριθμοῦ ἄλλων, ὅστις δὲν ἦτο σημαντικός, δεδομένου ὅτι, καὶ παρὰ ταῦτα, ὁ Μαθουσαλέμ θὰ εἶχε πάντοτε ἑκατὸν ἑξήκοντα δύο ἔτη, δηλαδὴ δέκα ἕξ ἔτη, προτοῦ γεννήσῃ τὸν Λαμέχ; Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς, ὅτι, ὅταν τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἐβραϊκὰ ἀντίτυπα δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ των, πρέπει μᾶλλον ν' ἀκολουθῶμεν τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, ὡς πρωτότυπον, παρὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μία μετάφρασις, δεδομένου μάλιστα, ὅτι μερικὰ ἀντίτυπα ἑλληνικά, ἓνα λατινικὸν καὶ ἓνα συριακὸν συμφω-

---

(1) Γεν. Ε, 16.

νοῦν εἰς τὸ ὅτι ὁ Μαθουσαλὲμ ἀπεβίωσεν ἕξ ἔτη πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὰ ἔτη ἦσαν ἄλλοτε τόσον μακρὰ ὅσον καὶ τώρα.

Θ' ἀποδείξω τώρα ἐναργέστατα, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην περιόδον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου τὰ ἔτη δὲν ἦσαν τόσον βραχεία, ὥστε ν' ἀπαιτοῦνται δέκα ἔτη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς διὰ νὰ σχηματισθῇ ἐν ἔτος ἰδικόν μας, καὶ ὅτι ἦσαν μάλιστα τόσον μακρὰ ὅσον καὶ σήμερον. Ἴδου πράγματι τί ἀναφέρει ἡ Γραφή: «καὶ ἐγένετο μετὰ τὰς ἐπτὰ ἡμέρας καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ ἑξακοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, τοῦ δευτέρου μηνός, ἐβδόμῳ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός» ⁽¹⁾. Πῶς θὰ ὠμίλει κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ἐὰν τὰ ἔτη τῶν Ἀρχαίων δὲν εἶχον παρὰ τριάκοντα ἕξ μόνον ἡμέρας; Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἢ τὰ ἔτη δὲν θὰ εἶχον κανένα μῆνα ἢ οἱ μῆνες δὲν θὰ εἶχον παρὰ τρεῖς ἡμέρας, διὰ ν' ἀποτελέσουν τὸν ἀριθμὸν δώδεκα. Δὲν εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ μῆνες αὐτῶν ἦσαν ὅπως οἱ ἰδικοὶ μας, ἐφ' ὅσον ἄλλως ἢ Ἀγία Γραφή δὲν θὰ ἔλεγεν, ὅτι ὁ κατακλυσμὸς συνέβη τὴν εἰκοστὴν ἐβδόμην ἡμέραν τοῦ δευτέρου μηνός; Λέγει ἀκόμη ὀλίγον κατωτέρω, περὶ τὸ τέλος τοῦ κατακλυσμοῦ: «καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐν μηνὶ τῷ ἐβδόμῳ ἐβδόμῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ἀραράτ» ⁽²⁾. Ἐὰν λοιπὸν οἱ μῆνες αὐτῶν ἦσαν ὅπως καὶ οἱ ἰδικοὶ μας, δεόν νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ὁμοιότητα ταύτην καὶ εἰς τὰ ἔτη των. Οἱ μῆνες τῶν τριῶν ἡμερῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχουν εἴκοσι ἐπτὰ ἡμέρας, ἢ ἐὰν τὸ ἓνα τριακοστὸν τῶν τριῶν τούτων ἡμερῶν ἐκαλεῖτο τότε μία ἡμέρα, ἓνας τόσο φοβερός κατακλυσμὸς, ὃ ὁποῖος, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐμάστιζε τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμερονύκτια, δὲν θὰ διήρκει παρὰ τέσσαρας περίπου ἰδικὰς μας ἡμέρας. Ποῖος θὰ ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ μίαν τόσο μεγάλην μωρίαν; Μακρὰν ἡμῶν ἢ πλάνη αὕτη, ἥτις ἐκμηδενίζει τὴν αὐθεντίαν καὶ τὸ κῆρος τῶν Γραφῶν, ἐφ' ὅσον τὰς παριστᾶσθαιζομένας ἐπὶ σφαλερῶν πορισμάτων. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἡμέρα ἦτο τότε τόσον μακρὰ, ὅσον καὶ τώρα, δηλαδὴ εἴκοσι τεσσάρων ὥρῶν, οἱ μῆνες ἴσοι πρὸς τοὺς ἰδικούς μας καὶ ὀνυμιζό-

(1) Γέν. Ζ'. 10.

(2) Αὐτόθι Η', 4.

μενοι συμφώνως πρὸς τὴν τροχίαν τῆς σελήνης, τὰ δὲ ἔτη ἀποτελούμενα ἐκ δώδεκα σεληνιακῶν μηνῶν, εἰς τοὺς ὁποίους προσετίθεντο πέντε ἡμέραι, διὰ νὰ ἐξισωθοῦν τὰ σεληνιακὰ ἔτη πρὸς τὰ ἡλιακά.

Ὡστε οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἔζησαν ὑπὲρ τὰ ἑνεακόσια ἔτη, ἅτινα ἦσαν μόνον μακρά, ὅσον καὶ τὰ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τοῦ Ἰσαάκ, τὰ περίπου ἑκατὸν πενήκοντα τοῦ Ἰακώβ, τὰ ἑκατὸν εἴκοσι τοῦ Μωϋσέως καὶ τὰ ἑβδομήκοντα ἢ ὀγδοήκοντα ἔτη ποὺ ζοῦν τώρα οἱ ἄνθρωποι καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἶναι γεγραμμένον: «αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐάν δὲ ἐν δυσαστείαις ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος» ⁽¹⁾. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διαφοράν, τὴν μεταξὺ τῶν ἐβραϊκῶν καὶ τῶν ἰδικῶν μας ἀντιτύπων ὑφισταμένην, αὕτη δὲν ἀφορᾷ οὐδαμῶς τὴν μακροζωΐαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ὥς πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνοῦν τὰ μὲν πρὸς τὰ δέ. Προσθέσατε, ὅτι ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχει διαφορά, ὀφείλομεν νὰ προσφεύγωμεν μᾶλλον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ πρωτοτύπου παρὰ εἰς τὴν μετάφρασιν. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἄνευ λόγου τὸ ὅτι οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ διορθώσῃ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐπὶ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου εἰς διάφορα χωρία, παρουσιάζοντα διαφοράς. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι δὲν ἐπίστευον, ὅτι ἡ τοιαύτη ἑλλειψὶς συμφωνίας ἦτο σφάλμα, καὶ δὲν τὸ πιστεύω οὔτε ἐγώ, ἀλλὰ λαμβανομένων ὑπ' ὅψιν τῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγράφων, ὅταν ἡ ἔννοια συνάδῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἤθελαν νὰ εἴπουν κάτι ἄλλο, ὅχι ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἐρμηνέως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἰδιότητα προφητῶν ὑπὸ θεοῦ πνεύματος ἐμπνευσμένων. Εἰς τοῦτο δὲ ὀφείλεται τὸ ὅτι, ὅταν οἱ ἀπόστολοι ἀναφέρουν τεκμήριά τινα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὰ γραπτά των, δὲν μεταχειρίζονται μόνον τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, ἀλλὰ καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν ἑβδομήκοντα.

Ἐπειδὴ ὑπεσχέθημεν νὰ πραγματευθῶμεν τὸ θέμα τοῦτο διεξοδικώτερον κάπου ἄλλοῦ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπου θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὸ κάμω ἀνετώτερον, ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ἀντικείμενόν μου καὶ λέγω, ὅτι δὲν πρέπει διόλου ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἦτο τόσο μακρά, πάντως μίαν πόλιν, πολὺ διάφορον ἀπὸ ἐκείνην, ποὺ ὀνομάζομεν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν νὰ γράψωμεν ἓνα τόσο μακροσκελὲς ἔργον.

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΠΘ', (89) 10, 11.

✓ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.✓

**Δυνάμεθα νὰ ὑποδέσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῶν πρώτων αἰώ-
νων ἔμενον σταθεροὶ εἰς τὴν ἐγκράτειαν μέχρι τῆς ἐποχῆς,
καθ' ἣν ἀναφέρεται ὅτι ἀπέκτησαν τέκνα;**

Εἶναι, ἐρωτοῦν, δυνατὸν ἓνας ἄνθρωπος, ὃς ὁποῖος δὲν ἐσκόπευε νὰ τηρήσῃ τὴν ἀγαμίαν, νὰ κατώρθωσεν νὰ συγκρατηθῇ ἑκατὸ καὶ πλέον ἔτη ἢ ὀγδοήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα ἢ ἑξήκοντα κατὰ τοὺς Ἑβραίους, καὶ ὅτι δὲν εἶχε γεννήσει τέκνα πρῶ-
τύτερα; Ὑπάρχουν δύο εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντήσεις: ἢ ἡ πρὸς τὴν τεκνοποιίαν ἡλικία ἦρχετο βραδύτερον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀναλόγως τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς, ἢ, ὅπερ μοῦ φαίνεται πι-
θανώτερον, ἡ Γραφὴ δὲν ἔκαμε μνειάν τῶν πρωτοτόκων, παρὰ μόνον ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἔδει νὰ ὁμιλήσῃ συμφώνως πρὸς τὴν διαδοχὴν τῶν γενεῶν, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Νῶε καὶ κατόπιν εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν πρόοδον τῆς ἐνδό-
ξου Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ἣτις εἶναι ξένη ἐδῶ κάτω καὶ ποθεῖ τὴν οὐρανίαν πατρίδα της. Πράγματι, δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Κάϊν ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἀδάμ, δεδομένου ὅτι οὗτος δὲν θὰ ἔλεγεν, ὅπως τὸν κάμνει νὰ λέγῃ ἡ Γραφή: «Ἐκτη-
σάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ» ⁽¹⁾ ἂν ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν θὰ προσετίθετο, γεννώμενος, εἰς τοὺς δύο πρώτους γεννήτο-
ράς μας. Ὁ Ἀβελ ἦλθε κατόπιν καὶ ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ πρωταρχικὴ μορφή τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ξένης ἐδῶ κάτω καὶ προωρισμένης νὰ εἶναι θῦμα ἀδίκων διωγμῶν τῶν κακῶν, δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τοῦ αἰῶ-
νος, τῶν προσκεκολλημένων εἰς τὰ ἐφήμερα ἀγαθὰ τῆς Πολιτείας τῆς γῆς. Δὲν βλέπομεν ὅμως εἰς ποίαν ἡλικίαν ὁ Ἀδάμ ἐγέννησε τὸν ἓνα καὶ τὸν ἄλλον. Κατόπιν μνημονεύονται οἱ δύο κλάδοι τῶν ἀνθρώπων, ὁ μὲν καταγόμενος ἀπὸ τὸν Κάϊν, ὁ δὲ ἀπὸ τὸν Σήθ, τὸν ὁποῖον ἔδωσεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀδάμ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀβελ. Τοιουτοτρόπως αἱ δύο αὗται διαδοχαὶ γενεῶν, ἡ μὲν ἐκ τοῦ Σήθ, ἡ δὲ ἐκ τοῦ Κάϊν, ἀπεικονίζουν τὰς δύο Πολιτείας, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦμεν. Ἡ Γραφὴ δὲν ἀναφέρει ποσῶς ποί-
αν ἡλικίαν ἔχουν τὰ μέλη τῆς φυλῆς τοῦ Κάϊν, ὅταν ἀπέκτησαν τέ-
κνα, διότι ὁ Θεὸς δὲν ἔκρινεν ἀξίους τῆς τιμῆς ταύτης παρὰ μόνον τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Πολιτείας τοῦ οὐρανοῦ. Ναὶ μὲν ἡ Γραφὴ ἀναφέρει εἰς ποίαν ἡλικίαν ὁ Ἀδάμ ἐγέννησε τὸν Σήθ, ἀλλ' εἶχε γεννήσει προηγουμένως τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἀβελ. Ποῖος γνωρί-
ζει, ἂν δὲν ἐγέννησε παρὰ μόνον αὐτούς; Ἐκ τοῦ ὅτι ἀναφέρον-

(1) Γέν. Δ, 1.

ται μόνον οὔτοι, λόγω τῆς διαδοχῆς τῶν γενεῶν, αἵτινες ἔδει νὰ μνημονευθοῦν ἐπακριβῶς, δὲν προκύπτει, ὅτι ὁ Ἀδὰμ δὲν ἔσχε καὶ ἄλλα τέκνα. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον ἡ Γραφή λέγει ἐν γένει, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐγέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρας, τῶν ὁποίων δὲν ἀναφέρει τὰ ὀνόματα, ποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ καθορίσῃ αὐθαιρέτως τὸν ἀριθμὸν; Αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σήθ, «ἐξανέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν» ⁽¹⁾ ἠδύνατο ἄριστα νὰ τὸ εἶπῃ ἐκ θείας ἐμπνεύσεως, κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Σήθ θὰ ἐμιμεῖτο τὴν ἀρετὴν τοῦ Ἀβελ καὶ ὅχι διότι ἐγεννήθη ἀμέσως μετ' αὐτόν. Ἐπίσης ὅταν ἀναφέρῃ: «ἔζησε δὲ ὁ Σήθ πέντε καὶ διακόσια ἔτη» ⁽²⁾ ἢ ἑκατὸ πέντε κατὰ τοὺς Ἑβραίους, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ἐνῶς, ποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ εἶπῃ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ὁ Ἐνῶς ἦτο ὁ πρωτότοκός του; Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν φαίνεται διόλου, ὅτι συνεκρατήθη ἐπὶ χρόνον τόσον μακρόν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐσκόπευε νὰ τηρήσῃ τὴν ἐγκράτειαν. Ἡ Γραφή λέγει περὶ αὐτοῦ: «καὶ ἔζησε Σήθ μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτόν τὸν Ἐνῶς ἑπτὰ ἔτη καὶ ἑπτακόσια καὶ ἐγέννησε υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Σήθ δώδεκα καὶ ἑνεακόσια ἔτη» ⁽³⁾. Ἡ Γραφή, ἢ ὁποία δὲν ἐσκόπευεν, ὅπως εἶπα, παρὰ νὰ κατέλθῃ μέχρι τοῦ Νῶε διὰ μιᾶς διαδοχῆς γενεῶν, δὲν ἐσημείωσε ἐκείνας, ποὺ ἦσαν πρῶται, ἀλλ' ἐκείνας, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας ἐτηρήθη ἡ συνέχεια.

Θὰ στηρίξω τὰς ἀπόψεις μου ταύτας ἐφ' ἑνὸς σαφοῦς καὶ ἀδιοφιλονικήτου παραδείγματος. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος διατυπῶν τὴν πρόσκαιρον γενεαλογίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, διὰ νὰ φθάσῃ ἐν πρώτοις εἰς τὸν Δαβὶδ, λέγει: «Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ» ⁽⁴⁾, διατί δὲν λέγει τὸν Ἰσμαήλ, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ; «Ὁ Ἰσαάκ, συνεχίζει, ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ», διατί δὲν λέγει τὸν Ἡσαῦ, ὅστις ὑπῆρξε πρωτότοκός του; Ἀναμφιβόλως, διότι δι' αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Δαβὶδ. Συνεχίζομεν: «Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ». Μήπως ὁ Ἰούδας ὑπῆρξεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰακώβ; «Ὁ Ἰούδας, λέγει ἀκόμη ἐγέννησε τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρά», καὶ ὁμως εἶχεν ἤδη πρὸ

(1) Γεν. Δ', 15.

(2) Αὐτόθι Ε', 6.

(3) Αὐτόθι 1 καὶ 8.

(4) Ματθ. Α'.

αὐτῶν τρία τέκνα. Ἴδου ἡ μοναδικὴ καὶ ὀρθὴ λύσις, ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν Γένεσιν, χωρὶς νὰ θίγωμεν τὸ σκοτεινὸν καὶ περιττὸν ζήτημα τοῦτο, δηλαδὴ τὸ ἂν οἱ ἄνθρωποι εἶχον βραδύτερον τέκνα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'. ✓

Γάμοι μεταξὺ συγγενῶν ἐπετρέποντο ἄλλοτε ἔνεκα τῆς ἀνάγκης.

Ἡ ἀνάγκη, ποὺ εἶχεν ὁ κόσμος νὰ κατοικισθῇ καὶ ἡ ἔλλειψις ἀνθρώπων, πλὴν ἐκείνων, ποὺ κατήγοντο ἐκ τῶν πρώτων γεννητόρων μας, καθίστων ἀπαραιτήτους τοὺς μεταξὺ ἀδελφῶν γάμους, οἱ ὅποιοι θὰ ἦσαν τώρα στυγερώτατα ἐγκλήματα, ἀφ' ὅτου ἀπηγόρευσεν αὐτοὺς ἡ Ἐκκλησία. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ ἐνὸς ὀρθοῦ λόγου. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον τὸ νὰ καλλιεργοῦμεν τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὁ σκοπὸς οὗτος πραγματοποιεῖται καλύτερα διὰ τῆς συνάψεως δεσμῶν μεταξὺ ξένων παρὰ μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογενείας, ἅτινα εἶναι ἤδη συνδεδεμένα διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ αἵματος. Πατὴρ καὶ πενθερὸς εἶναι λέξεις δηλοῦσαι δύο δεσμούς, ὅταν δὲ αἱ δύο αὗται ιδιότητες διαμοιράζωνται εἰς διάφορα πρόσωπα, ἡ φιλία ἐπεκτείνεται καὶ πολλαπλασιάζεται περισσότερον. Ὁ Ἀδὰμ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ τὰς συνενώσῃ εἰς ἓνα καὶ μόνον πρόσωπον, διότι οἱ υἱοὶ τοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ νυμφευθοῦν τὰς ἀδελφάς των. Ὡσαύτως ἡ Εὐὰ ἦτο συγχρόνως ἡ μήτηρ καὶ ἡ πενθερὰ τῶν τέκνων της, ὅπως αἱ σύζυγοι τῶν τέκνων της ἦσαν θυγατέρες της καὶ νύμφαι της ταυτοχρόνως. Ὅθεν, ἐπαναλαμβάνω, τοὺς γάμους αὐτοὺς καθίστα συγγνωστοὺς ἡ ἀνάγκη.

Ἀφ' ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἐπολλαπλασιάσθησαν, μετεβλήθησαν τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν εἰδωλολατρῶν. Μολονότι δὲ αἱ τοιαῦται γαμήλια σχέσεις ἐπιτρέπονται εἰς τινὰς χώρας, ἐν τούτοις ἓνα ἐπαινετώτερον ἔθιμον ἀπηγόρευε τὰς σχέσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι μᾶς προξενοῦν τόσην φρίκην ὥς νὰ μὴ εἶχον ὑπάρξει ποτέ. Πράγματι τὸ ἔθιμον ἐξασκεῖ θαυμασίαν ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, ἐπειδὴ χρησιμεύει ἐν προκειμένῳ νὰ σταματᾷ τὴν ἀκολασίαν, δὲν πρέπει νὰ τὸ παραβιάζωμεν, ἄλλως ἐγκληματοῦμεν. Ἐὰν εἶναι ἄδικον νὰ μετακινोῦμεν τὰ ὁροθέσια τῶν ἀγρῶν, διὰ νὰ σφετεριζώμεθα ξένην κληρονομίαν, πόσον ἄδικώτερον θὰ ἦτο ν' ἀνατρέπωμεν ἐκεῖνα τῶν χρηστῶν ἡθῶν, διὰ νὰ συνάπτωμεν ἀθεμίτους σχέσεις; Εἴ-

δομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ εἰς τοὺς ἰδικοὺς ἀκόμη χρόνους, πόσον σπάνιοι εἶναι οἱ γάμοι μεταξὺ πρώτων ἑξαδέλφων, τοὺς ὁποίους ἐπιτρέπουν μὲν οἱ νόμοι, ἀλλ' ἀπαγορεύει τὸ ἔθιμον. Μολονότι οἱ γάμοι οὗτοι δὲν ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ δὲν ἀπεφάνθησαν μέχρι τῆς στιγμῆς οὐδαμῶς οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι, πάντως κανεῖς φρικτᾶ δι' ἓνα τοιοῦτον δεσμόν, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ νὰ συνέρχεται κανεῖς μὲ τὴν πρώτην ἑξαδέλφην του, εἶναι σχεδὸν ὡς νὰ πράττῃ τοῦτο μὲ τὴν ἀδελφήν του. Τοιουτοτρόπως βλέπομεν, ὅτι ἑξάδελφοι τοῦ βαθμοῦ τούτου καλοῦνται ἀδελφοί. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ παλαιοὶ πατριάρχαι κατέβαλλον κάθε δυνατὴν προσπάθειαν, ὥστε νὰ μὴ ἀπομακρύνεται πάρα πολὺ ἡ συγγένεια, τὴν ὁποίαν προσεπάθουν νὰ διατηρήσουν διὰ τῶν γαμηλίων δεσμῶν, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἐνυμφεύοντο μὲν, φυσικά, τὰς ἀδελφάς των, ἤρχοντο ὁμῶς εἰς γάμον μετὰ τινος μέλους τῆς οἰκογενείας των. Τίς ὁμῶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἐναρετώτερον εἶναι ν' ἀπαγορεύῃ κανεῖς τὸν μεταξὺ πρώτων ἑξαδέλφων γάμον, ὅχι μόνον διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, δηλαδὴ διὰ νὰ πολλαπλασιάζωμεν τοὺς δεσμοὺς καὶ νὰ μὴ τοὺς συγκεντρώνωμεν εἰς ἓνα καὶ μόνον πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ διότι αἰσθανόμεθα κάποια ἐντροπὴν ἐκ φύσεως, νὰ συνδεώμεθα, ἔστω καὶ διὰ νομίμου γάμου μετὰ προσώπων, ἢ μετὰ τῶν ὁποίων συγγένεια μᾶς ἐπιβάλλει σεβασμόν.

Ἡ ἔνωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι ὅπως τὸ φυτώριον τῶν πόλεων καὶ τῶν πολιτειῶν, ἡ Πολιτεία ὁμῶς τῆς γῆς ἀρκεῖται μὲ τὴν πρώτην γέννησιν τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ Πολιτεία τοῦ οὐρανοῦ ἐπιζητεῖ μίαν δευτέραν γέννησιν διὰ ν' ἀπαλείψῃ τὴν διαφθοράν τῆς πρώτης. Πλὴν ὁμῶς ἡ ἱερὰ ἱστορία δὲν μᾶς πληροφορεῖ, ἔάν, πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὑπῆρξε κάποιο ὄρατόν καὶ σωματικὸν σημεῖον τῆς τοιαύτης ἀναγεννήσεως, ὅπως ὑπῆρξε μετὰ τὴν Περιτομήν ⁽¹⁾. Πάντως ἀναφέρει, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄν-

---

(1) Ἡ περιτομή, θρησκευτικὴ συνήθεια πολλῶν λαῶν, ἐφαρμόζεται κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν.

Ὡς ἀναφέρει ἡ Γραφή, ἡ περιτομή ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ἀβραάμ συνθήκην, ὁ ὁποῖος περιετμήθη μετὰ πάντων τῶν ἀρρένων τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Μωϋσῆς ἀπηγόρευεν εἰς πάντα μὴ ὑποστάντα τὴν περιτομήν τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Πάσχα. Ἡ περιτομή ἐτελεῖτο τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἄρρενος παιδὸς διὰ ξυροῦ ἢ ὀξυστόμου λίθου. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει, ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ εἶχον τὴν συνήθειαν ταύτην, οἱ Αἰγύπτιοι

ἄνθρωποι προσέφεραν θυσίας εἰς τὸν Θεόν, ὅπως τοῦτο φαίνεται καθαρὰ ἐκ τῶν θυσιῶν τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Ἀβελ, καθὼς καὶ ἐξ ἐκείνης, πού ἐτέλεσεν ὁ Νῶε, ὅταν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κιβωτοῦ, εἵπαμεν δὲ εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, ὅτι οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ σφετερισθοῦν τὴν θεϊαν δύναμιν καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς θεοί, δὲν ἀπαιτοῦν τὰς θυσίας αὐτὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων εἰμὴ διότι γνωρίζουν, ὅτι ὀφείλονται εἰς τὸν Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'. ✓

Περὶ τῆς ἐκ κοινοῦ πατρὸς καταγωγῆς τῶν ἀρχηγῶν ἀμφοτέρων τῶν Πολιτειῶν.

Ὅπως ὁ Ἀδὰμ ὑπῆρξε πατὴρ δύο κατηγοριῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν γῆνιν Πολιτείαν καὶ τῶν ἀποτελούντων τὴν Πολιτείαν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβελ, ἐκπροσωποῦντος μέγα μυστήριον, ὑπῆρξαν δύο ἀρχηγοὶ δι' ἐκάστην Πολιτείαν ὁ Κάϊν καὶ ὁ Σήθ, εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ὁποίων διακρίνομεν περισσότερον τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν δύο Πολιτειῶν. Πράγματι ὁ Κάϊν ἐγέννησε τὸν Ἐνῶχ καὶ ἔκτισε πόλιν ἐπ' ὀνόματί του, ἣτις δὲν ἦτο ξένη ἐδῶ κάτω, ἀλλὰ πόλις τις τοῦ κόσμου στηρίζουσα τὴν εὐδαιμονίαν της ἐπὶ τῆς εἰρηνικῆς ἀποκτήσεως προσκαίρων ἀγαθῶν. Κάϊν ὅμως σημαίνει κατοχὴν, εἰς τοῦτο δὲ ὀφείλεται τὸ ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ

καὶ οἱ Αἰθίοπες, ἐπὶ παραδείγματι. Ἐπίσης περιετέμνοντο οἱ Μουσουλμάνοι, οἱ Κόπται καὶ οἱ Ἀβησσυνοί, ὡς καὶ τινες κατὰ φύσιν λαοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. Εἶναι γνωστὴ ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις διὰ νὰ διευκολύνῃ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Ἑθνικῶν κατήργησε τὴν περιτομήν, ἀλλὰ μετὰ κόπου, διότι πολλοί, ὅπως ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἀκόμη πιστοὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς τῶν Ἑβραίων ἀντέλεγον. Τέλος ὅμως ἐπείσθησαν ὅτι «ἐν Χριστῷ οὔτε περιτομή τις ἰσχύει οὔτε ἀκροβιστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη». Φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς περιτομῆς δέον ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ὑγιεινὴν, δεδομένου ὅτι εἰς τὰ θερμὰ κλίματα προλαμβάνονται δι' αὐτῆς πολλὰ νοσήματα, προσερχόμενα ἐξ ἀκαθαρσίας. Παρ' ἑβραίοις ἐθεωρεῖτο μεγίστη ὑβρις τὸ νὰ καλοῦνται ἀπερίτμητοι, ἐνῶ τούναντίον συνέβαινε τὸ ἀντίθετον παρὰ Ρωμαίοις, ὅπου ἡ λέξις *verpus* (περιτετμημένος) ἐξελαμβάνετο ὡς φοβερὰ προσβολή.

του εἶπον: «ἀπέκτησα ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ» Ἐνώχ δηλοῖ ἀφιέρωσιν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Πολιτεία τῆς Γῆς ἀφιερώθη εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ὅπου εἶχε καθιδρυθῇ, διότι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν πραγματοποιεῖ τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἐλπίδων της. Σήθ, τοῦναντίον σημαίνει ἀνάστασιν, καὶ Ἐνὼς ἄνθρωπον, καθὼς ἀκριβῶς ἡ λέξις Ἀδάμ, ἥτις εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν εἶναι ὄνομα κοινὸν δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα, συμφώνως πρὸς τὴν φράσιν ἐκείνην τῆς Γραφῆς: «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀδάμ» ⁽¹⁾, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ λέξις Ἀδάμ δηλοῖ ἐπίσης καὶ τὴν Εὐάν, δηλαδή ὅτι εἶναι οὐσιαστικὸν σημαῖνον ἀμφοτέρω τὰ φύλα. Ἡ λέξις ὅμως Ἐνὼς σημαίνει ἄνδρα, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν λέγεται περὶ γυναικός, ὅπως βεβαιοῦν οἱ κατέχοντες τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἐνὼς, ὡς τέκνου τῆς ἀναστάσεως, ὅπου ὁ γάμος δὲν λαμβάνει πλέον χώραν, διότι δὲν ὑπάρχει πλέον γέννησις ἐκεῖ ὅπου θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἡ ἀναγέννησις.

Φρονῶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐδῶ, ὅτι ἐν τῇ γενεαλογίᾳ τοῦ Σήθ περὶ οὐδεμιᾶς γυναικὸς γίνεται μνεῖα, ἐνῶ διὰ τὴν γενεαλογίαν τοῦ Κάϊν λέγεται: «Μαθουσάλα ἐγέννησε τὸν Λαμέχ. Καὶ ἔλαβεν ἑαυτῷ Λαμέχ δύο γυναῖκας, ὄνομα τῇ μιᾷ Ἀδά, καὶ ὄνομα τῇ ἐτέρᾳ Σελλά. Καὶ ἔτεκεν Ἀδᾶ τὸν Ἰωβήλ. Οὕτως ἦν πατὴρ οἰκούντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων. Καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουβάλ· οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν. Σελλά δὲ καὶ αὐτὴ ἔτεκε τὸν Θόβελ, καὶ ἦν σφυροκόπος χαλκεύς χαλκοῦ καὶ σιδήρου· ἀδελφὴ δὲ Θόβελ Νοεμά» ⁽²⁾. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τερματίζεται ἡ γενεαλογία τοῦ Κάϊν διαλαμβανομένη εἰς ὁκτὼ γενεὰς ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ἑπτὰ μέχρι τοῦ Λαμέχ, ποὺ ἐνυμφεύθη δύο γυναῖκας καὶ ἡ ὀγδόη εἰς τὰ τέκνα του, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ Γραφὴ ἀναφέρει μίαν γυναῖκα. Ὑπαινίσσεται δι' αὐτοῦ, ὅτι θὰ ὑπάρξουν σαρκικαὶ γενεαὶ καὶ γάμοι μέχρι τέλους εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς Γῆς, ἐκ τούτου δὲ προκύπτει, ὅτι αἱ γυναῖκες τοῦ Λαμέχ, τελευταίου μέλους τῆς γραμμῆς τοῦ Κάϊν, ἀναφέρονται μὲ τὰ ὀνόματά των, διότι δὲν εὕρισκει (ἡ Γραφὴ) ἄλλας γυναῖκας, πλὴν τῆς Εὐας πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ. Λοιπὸν, ὅπως ὁ Κάϊν, ἰδρυτὴς τῆς γηϊνῆς Πολιτείας καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐνὼχ, ὅστις ὠνόμασε τὴν Πολιτείαν ταύτην, δεικνύουν διὰ τῶν ὀνομάτων των, ἐξ ὧν τὸ ἐν σημαίνει κτήσιν καὶ τὸ ἔτε-

(1) Γέν. Ε', 2.

(2) Γεν. Δ', 18 καὶ ἐπέκεινα.

ρον ἀφιέρωσιν, ὅτι ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος ἡ Πολιτεία αὕτη, καὶ ὅτι περιορίζει εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τὰς ἐλπίδας της, ἔτσι ὁ Σήθ, ποὺ σημαίνει ἀνάστασιν καὶ εἶναι πρόγονος μιᾶς γενεᾶς, τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς ὁποίας ἀναφέρεται χωριστά, μᾶς παροτρύνει νὰ μάθωμεν τί λέγει διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡ Ἱστορία.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'. ✓

**Εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του ἐν τῷ προσώ-
πῳ τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Σήθ καὶ τοῦ Ἐνῶς.**

Ἡ Γραφή λέγει : «Ἐγὼ δὲ Ἀδάμ Εὖαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ λέγουσα ἐξανέστησε γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον» ⁽¹⁾. Ἰδοὺ ἡ μαρτυρία τῆς ἀληθείας. Ὁ ἀνὴρ λοιπὸν, τέκνον τῆς ἀναστάσεως, ζῇ μὲ τὴν ἐλπίδα, ἐφ' ὅσον ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ἡ γεννηθεῖσα διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ, εἶναι ξένη πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον. Ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συμβολίζονται ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ Ἄβελ, ὅστις σημαίνει πένθος καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Σήθ ὅστις δηλοῖ ἀνάστασιν. Διὰ τῆς πίστεως ταύτης ἐγεννήθη ἐδῶ κάτω ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἀνέθεσε τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῆται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου : «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει ; Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα» ⁽²⁾. Πράγματι, ποῖος δὲν θὰ κρίνῃ, ὅτι ἐμφυλοχωρεῖ μέγα μυστήριον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ; Ὁ Ἄβελ δὲν ἀνέθηκε τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῆται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ; Αὐτός, ἡ θυσία τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν εἰς τὸν Θεὸν τόσον εὐπρόσδεκτος, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν Γραφῶν ; Ὁ Σήθ δὲν ἔπραξε τὸ αὐτό ; Ὁ Σήθ, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται : «ἐξανέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ» ; Διατί λοιπὸν ν' ἀποδώσωμεν ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Ἐνῶς ὅτι εἶναι κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους ; παρὰ διότι ὁ γεννηθεὶς πρῶτος ἐκ πατρὸς ἐκ τῆς χορείας τῶν προοριζομένων διὰ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ ἔδει ν' ἀπεικονίξῃ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ζοῦν κατ'

(1) Γεν. Δ', 25.

(2) Ρωμ. η', 24, 25.

ἄνθρωπον μὲ τὴν ἀπόκτησιν προσκαίρου εὐδαιμονίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐλπίδα μιᾶς αἰωνίου εὐτυχίας ; Δὲν εἶναι γεγραμμένον : «Οὗτος θὰ ἐλπίσῃ εἰς τὸν Κύριον ἢ ἐκεῖνος θὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἀλλὰ : «Οὗτος ἀνέθηκε τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῇται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου». Τί σημαίνει «ἀνέθηκε τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῇται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου», εἰὰν μὴ τὴν προφητείαν, ὅτι θὰ γεννηθῇ ἓνας λαός, ὁ ὁποῖος, συμφώνως μὲ τὴν ἐπιλογὴν τῆς χάριτος, θὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ; Τοῦτο ἐλέχθη παρ' ἄλλου τινὸς προφήτου, ⁽¹⁾ ὁ δὲ Ἀποστολος τὸ λέγει περὶ τοῦ λαοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ «πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου σωθήσεται» ⁽²⁾. Αἱ λέξεις «καὶ τῷ Σὴθ ἐγένετο υἱὸς ἐπωνόμασε δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐνώχ» ⁽³⁾, δηλαδὴ ἄνθρωπος, καὶ ἐν συνεχείᾳ : «οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ» δεικνύουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει ν' ἀναθέτῃ τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως λέγει ἀλλαχοῦ : «ἐπικατάρματος ὁ ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον», ἐπομένως οὐδεὶς πρέπει ν' ἀναθέτῃ τὴν ἐλπίδα του εἰς ἑαυτὸν, διὰ νὰ γίνῃ πολίτης τῆς ἄλλης ἐκείνης Πολιτείας, ἥτις δὲν ἀφιερῶθη εἰς τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ Κάϊν, δηλαδὴ κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ἐφημέρου τούτου κόσμου, ἀλλ' εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς αἰωνίου μακαριότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Τί ἀπεικονίζει ἡ ἀπαγωγὴ τοῦ Ἐνώχ.

Ὁ κλάδος οὗτος πατὴρ τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ Σὴθ, ἔχει ἐπίσης ἐν ὀνόματι ποὺ σημαίνει ἀφιέρωσιν εἰς τὴν ἐβδόμην γενεὰν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, συμπεριλαμβανομένου καὶ τούτου. Πράγματι ὁ Ἐνώχ, ὅστις δηλοῖ ἀφιέρωσιν, ἐγεννήθη ἑβδομος μετὰ τὸν Σὴθ, ὑπῆρξεν ὅμως τόσον εὐχάριστος εἰς τὸν Θεὸν ὁ Ἐνώχ, ὥστε ἀπῆχθη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, κατέχει δὲ κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν γενεῶν θέσιν ἐξέχουσιν, κατὰ τοῦτο, ὅτι σημειοῖ τὴν ἡμέραν, τὴν ἀφιερωμένην εἰς τὴν ἀνάπαυσιν. Εἶναι ἐπίσης ὁ

---

(1) Καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ ἐγὼ εἰμι καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτι πλὴν ἐμοῦ. Ἰωήλ, Β', 27.

(2) Ρωμ. ι', 13.

(3) Γεν. Δ' 26.

ἔκτος, ἀπὸ τοῦ Σήθ, δηλαδή ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν γενεῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ Κάϊν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἕκτην ἡμέραν ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος καὶ κατ' αὐτὴν ἔτερμάτισε τὰ ἔργα Του ὁ Θεός. Πλὴν ὅμως ἡ ἀπαγωγὴ τοῦ Ἐνὼχ δεικνύει τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἀφιερώσεώς μας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αὕτη συνετελέσθη ἤδη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρχηγοῦ μας, ὅστις ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ πλέον καὶ ὅστις μετέστη αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὑπολείπεται ἑτέρα τις ἀφιέρωσις ὁλοκλήρου τοῦ οἴκου, κρηπὶς τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, αὕτη δὲ ἀναβάλλεται μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων, ὁπότε θὰ λάβῃ χώραν ἀνάστασις πάντων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν θ' ἀποθάνουν πλέον ποτέ. Εἶναι ἀδιάφορον κατὰ βάθος, ἐὰν τὸν ὀνομάζουν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἢ ναόν Του ἢ Πολιτείαν Του, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ Βιργέλιος, καλεῖ μίαν Πολιτείαν ἰσχυρὰν οἶκον Ἀσσαράκου (*domum appellat Assaraci*) ὑποδεικνύων οὕτω τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἔλκουν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ τῆς Τροίας ⁽¹⁾. Καλεῖ ἐπίσης τὸν ἐν λόγῳ λαὸν οἶκον τοῦ Αἰνείου ⁽²⁾, διότι οἱ Τρῶες, οἵτινες ἔκτισαν βραδύτερον τὴν Ρώμην, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Αἰνείου. Ὁ ποιητὴς ἐμιμήθη ἐν προκειμένῳ τὰ Ἱερὰ Γράμματα, τὰ ὁποῖα τὸν πολυάριθμον λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ὀνομάζουν οἶκον τοῦ Ἰακώβ.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'. ✓

Διατὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κάϊν συμπεριλαμβάνονται εἰς ὀκτὼ γενεὰς καὶ διατὶ ὁ Νῶε ἀνήκει εἰς τὴν δεκάτην γενεὰν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ.

Κάποιος θὰ εἴπῃ: ἐὰν ὁ γράψας τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐσκόπευε, κατὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν γενεῶν, νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ διὰ τοῦ Σήθ μέχρι τοῦ Νῶε, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέβη ὁ κατακλυσμός, καὶ ἀπὸ τοῦ Νῶε εἰς τὸν Ἀβραάμ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἀρχίζει τὴν γενεαλογίαν του, πὺν ὁδηγεῖ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν αἰώνιον τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ βασιλέα, ποῖος ἦτο ὁ σκοπὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν γενεῶν τοῦ Κάϊν καὶ ἕως ποῦ ἤθελε νὰ φθάσῃ; Εἰς

(1) Αἰν. I', 284.

(2) Αἰν. III, 97.

τὸ ἐρώτημα τοῦτο δίδεται ἡ ἀπάντησις ὅτι ἐσκόπευε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, ὅστις ἐξεμηδένισε ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Πολιτείας τῆς Γῆς, ἀλλ' ἡ φυλὴ των διαιωγίσθη κατόπιν διὰ τῶν τέκνων τοῦ Νῶε. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν κοινωνίαν ἐκείτην τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι διάγουν τὴν ζωὴν των κατ' ἀνθρώπον, αὕτη θὰ ὑπάρξῃ μέχρι συντελείας τοῦ αἵωνος, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν : «οἱ υἱοὶ τοῦ αἵωνος τοῦτου γεννοῦν καὶ γεννῶνται» (1). Ἀλλὰ διὰ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ξένην πρὸς τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἡ ἀναγέννησις τὴν ὁδηγεῖ εἰς ἄλλον αἰῶνα, τὰ τέκνα τοῦ ὁποίου οὔτε γεννοῦν οὔτε γεννῶνται. Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι κοινόν, καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς ἑτέραν Πολιτείαν τὸ νὰ γεννοῦν καὶ νὰ γεννῶνται καίτοι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἔχει ἤδη ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου χιλιάδας πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐγκρατεύονται. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη ἔχει πολίτας τινάς, οἵτινες τὴν μιμοῦνται εἰς τοῦτο, μολονότι εὐρίσκονται εἰς νὴν πλάνην. Εἰς τὴν κοινωνίαν ταύτην ἀνήκουν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπομακρυνθέντες ἀπὸ τῆς πίστεως, κατήρτισαν διαφόρους αἰρέσεις, καὶ οἱ ὅποιοι, κατὰ συνέπειαν, ζοῦν κατ' ἀνθρώπον καὶ ὄχι κατὰ τὸν Θεόν. Οἱ Γυμνοσοφισταὶ τῶν Ἰνδιῶν, πὺν φιλοσοφοῦν, ὡς λέγεται, γυμνοὶ ἐν μέσῳ τῶν δασῶν, εἶναι πολῖται τῆς καὶ ὅμως δὲν ἔρχονται εἰς κοινωνίαν γάμου. Ὡστε ἡ ἐγκράτεια δὲν εἶναι ἀγαθόν, παρὰ ὅταν τηρῆται διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Θεός. Πάντως βλέπομεν, ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρξε πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐγκρατής, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἐνῶχ, ὁ ἀπαχθεὶς λόγῳ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου, ἐγέννησε καὶ αὐτὸς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὸν Μαθουσαλέμ, πὺν συνεχίζει τὴν διαδοχὴν τῶν γενεῶν τούτων.

Διατί ἀριθμοῦν ἓνα τόσο μικρὸν ἀριθμὸν γενεῶν τοῦ Κάϊν, ἐφ' ὅσον αὗται διήκουν μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εὐρίσκοντο εἰς ἡλικίαν νὰ γεννοῦν τέκνα, ὅπως καὶ σήμερον ; Ἐὰν ὁ γράψας τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του κάποιον, εἰς τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ φθάσῃ διὰ μιᾶς σειρᾶς γενεῶν, ὅπως ἐσκόπευε ὡς πρὸς τὰς γενεὰς τοῦ Σὴθ τὰς ὁποίας ἠθέλησε ν' ἀναγάγῃ μέχρι τοῦ Νῶε, διὰ ν' ἀναφέρῃ κατόπιν τὴν μέχρι τοῦ Ἀβραὰμ διαδοχὴν τῶν γενεῶν, τίς ἡ ἀνάγκη νὰ παρασιωπήσῃ τοὺς πρωτοτόκους διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Λαμέχ, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ γενεαλογία τερματίζεται, οὐτέστι εἰς τὴν ὀγδόην γενεὰν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ εἰς τὴν ἑβδόμην ἀπὸ τοῦ Κάϊν, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ διέλθῃ εἰς ἄλλην τινὰ γενεαλογίαν, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ,

(1) Λουκ. 20, 34.

παρὰ τῷ ὁποίῳ καὶ αὐτὴ ἡ γῆϊνη Ἱερουσαλὴμ ἐχρησίμευσεν ὡς εἰκὼν τῆς οὐρανίας Πολιτείας, ἣ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι ὁ ὑπέρτατος Θεός, «ὁ ὢν ἐπὶ πάντων εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας» ⁽¹⁾, ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς οὐρανίας Ἱερουσαλὴμ, τίς λέγω ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ἀφοῦ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κάϊνε ἔχον ἐξαφανισθῇ διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ; Τοῦτο ἴσως θὰ μᾶς ἔκαμνε νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ εἰς τὴν γενεαλογίαν ταύτην ἀναφερόμενοι θὰ ἦσαν οἱ κατὰ πρῶτον γεννηθέντες. Ἀλλὰ διατί θὰ ὑπῆρχον τόσον ὀλίγα πρόσωπα ἑάν, ὅπως εἴπαμεν, οἱ ἄνθρωποι εἶχον τέκνα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τόσον ἐνωρίς, ὅπως καὶ σήμερον; Ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλοι εἶχον τριάντα ἐτῶν ἡλικίαν, ὅταν ἤρχισαν νὰ τεκνοποιοῦν, δεδομένου ὅτι ὑφίστανται ὁκτὼ γενεαὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῶν τέκνων τοῦ Λαμέχ, θὰ ἔχωμεν ὁκτὼ ἐπὶ τριάκοντα ἥτοι διακόσια τεσσαράκοντα ἔτη. Εἶναι λοιπὸν πιστευτόν, ὅτι δὲν ὑπῆρχον παιδιὰ καθ' ὅλον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ; Ἐὰν δὲ ὑπῆρχον πράγματι, διατί δὲν κάμνει λόγον περὶ αὐτῶν ἡ Γραφή; Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ διέρρευσαν χίλια διακόσια ἐξήκοντα δύο ἔτη κατὰ τὰ ἰδικὰ μας ἀντίτυπα καὶ χίλια ἑξακόσια πεντήκοντα ἔξ κατ' ἐκεῖνα τῶν Ἑβραίων. Ἀκόμη καὶ ἂν στηριχθῶμεν εἰς τὴν τελευταίαν χρονολογίαν, ὡς περισσότερον ἀληθῆ, ἂν ἐκ τῶν χιλίων ἑξακοσίων πεντήκοντα ἔξ ἐτῶν ἀφαιρέσωμεν διακόσια τεσσαράκοντα, θὰ μείνουν χίλια τετρακόσια ἔτη καὶ κάτι περισσότερον. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι οἱ ἀπόγονοι παρέμειναν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ἄτεκνοι;

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι εἴπομεν, ὅταν προεβάλαμεν τὸ ἐρώτημα, πῶς οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν ἐσκόπευον διόλου νὰ τηρήσουν τὴν ἐγκράτειαν, ἡμπόρεσαν νὰ συγκρατηθῶν ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον. Πράγματι ἐδείξαμεν, ὅτι ὑπάρχουν δύο τρόποι διὰ νὰ λύσωμεν τὸ δύσκολον τοῦτο πρόβλημα, ἢ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἦσαν τόσον μακρόβιοι, δὲν ἦσαν τόσον ἐνωρίς ἱκανοὶ νὰ τεκνοποιοῦν, ἢ ὅτι τὰ τέκνα, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται μνεῖα εἰς τὰς ὡς ἄνω γενεὰς δὲν ἦσαν τὰ κατὰ πρῶτον γεννηθέντα, ἀλλ' ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονται, διὰ νὰ δείξουν τὴν τάξιν τῆς μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ διαδοχῆς τῶν γενεῶν. Κατὰ ταῦτα, ἂν προκειμένου περὶ τῶν γενεῶν τοῦ Κάϊν δὲν ἔσχε τὴν πρόθεσιν ταύτην, ὅπως προκειμένου περὶ τῶν γενεῶν τοῦ Σήθ, ὀφείλομεν νὰ προσφύγωμεν εἰς τὴν ἑτέραν, λύσιν καὶ νὰ εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν ἠδύναντο νὰ τεκνοποιοῦν παρὰ μόνον εἰς

(1) Ρωμ. θ' 5.

ἐκατὸν ἐτῶν ἡλικίαν. Πιθανῶς ἡ τοιαύτη γενεαλογία τοῦ Κάϊν δὲν φθάνει μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, ἡ δὲ Γραφή διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους ἄγνοῶ, δὲν τὴν ἐπεξέτεινε παρὰ μέχρι τοῦ Λαμέχ καὶ τῶν τέκνων του. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀπέκτων τέκνα βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Πολιτεία, ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κάϊν ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν της καὶ ἔσχε πολλοὺς βασιλεῖς ἀπὸ πατέρα εἰς υἱόν, τοὺς μὲν κατόπιν τῶν δὲ διαδοχικῶς, χωρὶς νὰ τηρήσῃ τὴν τάξιν τῶν πρωτοτοκίων. Ὁ Κάϊν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Βασιλέων τούτων, ὁ υἱὸς του Ἐνώχ, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν Πολιτείαν, ὁ δεύτερος· τρίτος ὁ Γαῖδάδ, υἱὸς τοῦ Ἐνώχ, τέταρτος ὁ Μανίχελ, υἱὸς τοῦ Γαῖδάδ· πέμπτος ὁ Μαθουσαλέμ, υἱὸς τοῦ Μανίχελ καὶ ἕκτος ὁ Λάμεχ, υἱὸς τοῦ Μαθουσαλέμ, ὅστις εἶναι ὁ ἕβδομος ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἐκ τοῦ Κάϊν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη, ὅπως οἱ πρωτότοκοι διαδέχωνται τοὺς πατέρας των. Ἡ τύχη, ἡ ἀξία ἢ ἡ πατρικὴ στοργὴ ἐκάλει ἀδιαφόρως ἓνα τῶν υἱῶν εἰς τὸν θρόνον. Οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ κατακλυσμὸς συνέβη κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λαμέχ καὶ ὅτι οὗτος ἀπωλέσθη μετὰ τῶν λοιπῶν. Ὡστε βλέπομεν, ὅτι ἡ Γραφή δὲν σημειοῖ ἓνα καὶ μόνον υἱὸν τοῦ Λαμέχ, ἀλλὰ πολλοὺς, διότι ἦτο ἀβέβαιον ποῖος θὰ ἦτο ὁ διάδοχός του, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κατακλυσμὸς.

Πλὴν ὅμως, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἀριθμοῦν τὰς γενεὰς τοῦ Κάϊν, εἴτε διὰ τῶν πρωτοτόκων εἴτε διὰ τῶν βασιλέων, μοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω τὸ ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ Λαμέχ ἦτο ὁ κατὰ τάξιν ἕβδομος ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ἡ Γραφή, ἥτις τοῦ δίδει τρεῖς υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα, ὁμιλεῖ τόσον περὶ τῶν τέκνων του, ὅσον χρειάζεται διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ἀριθμὸν ἑνδεκα, ὅστις σημαίνει τὴν ἁμαρτίαν. Πράγματι, ὅπως ὁ Νόμος ἐμπεριέχεται εἰς δέκα ἐντολάς, ἐντεῦθεν δὲ ἡ λέξις δεκάλογος, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας τὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑνδεκα, ὁ ὑπερβαίνων τὸν ἀριθμὸν δέκα, δεικνύει τὴν παράβασιν τοῦ Νόμου καὶ συνεπῶς τὴν ἁμαρτίαν. Ἴδου διατὶ ὁ Θεὸς παρήγγειλε: «καὶ ποιήσεις δέρρεις τριχίνας σκέπην ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἑνδεκα δέρρεις ποιήσεις αὐτάς» ⁽¹⁾ ὡς σύμβολον τοῦ φορητοῦ ναοῦ τοῦ λαοῦ Του κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν του, δεδομένου ὅτι τὸ ὕφασμα τοῦτο ὑπενθυμίζει τὰ ἁμαρτήματα, λόγῳ τῶν προβάτων, πού θὰ τεθοῦν δεξιά ⁽²⁾. Διὸ καὶ ὅταν τελοῦμεν προᾶξιν μετανοίας,

(1) Ἔξοδ. ΚΣΤ', 7.

(2) Καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἀφοριοῦ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν

γονυπετοῦμεν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καλυπτόμενοι διὰ τριχίνης ζώνης, διὰ νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ ψαλμοῦ : «ἐπὶ πλεῖον πλυνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου καὶ ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας καθάρισόν με» (¹).

Ὁ ἀπόγονος τοῦ Ἀδὰμ διὰ τοῦ Κάιν, ὅστις ἦτο ἐγκληματίας, συμπληροῖ τὸν ἀριθμὸν ἑνδεκα, ποὺ σημαίνει ἁμαρτίαν, ὃ δὲ ἀριθμὸς οὗτος τερματίζεται μὲ μίαν γυναῖκα, τῆς ὁποίας τὸ φῦλον ἔδωσεν ἀρχὴν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡμεῖς πάντες καθυπετάγημεν εἰς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ ἁμάρτημα τοῦτο συνωδεύθη ὑπὸ τινος σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου, ὅστις ἀνθίσταται εἰς τὸ πνεῦμα. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς κόρης ἐκείνης τοῦ Λαμὲχ (²) σημαίνει ἡδονήν.

Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς δέκα τερματίζει τὰς γενεάς, τὰς προερχομένας ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ διὰ τοῦ Σὴθ μέχρι τοῦ Νῶε. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον δέον νὰ προσθέσωμεν τοὺς τρεῖς υἱοὺς τοῦ Νῶε, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ δυὸ εὐλογήθησαν, ὃ δὲ τρίτος κατεδικάσθη λόγῳ τῶν ἐγκληματικῶν πράξεών του, ὁπότε θὰ ἔχωμεν τὸν ἀριθμὸν δώδεκα : ἑνδοξὸν ἀριθμὸν εἰς τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς Ἀποστόλους, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν μερῶν τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ πολλαπλασιαζομένων τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ ἄλλου, δεδομένου ὅτι τρία ἐπὶ τέσσαρα καὶ τετράκις τρία=δώδεκα. Τῶν πραγμάτων οὕτως ἐχόντων, μᾶς ἀπομένει νὰ μάθωμεν πῶς αἱ δύο αὐταὶ γραμμαῖ, αἱ ὁποῖαι διὰ δύο διακρινομένων ἀπ' ἀλλήλων γενεῶν συμβολίζουν τὰς δύο Πολιτείας, τὴν μίαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου, τὴν ἑτέραν τῶν ἐκλεκτῶν, συνανεμείχθησαν βραδύτερον κατὰ τρόπον, ὥστε ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐκρίθη ἄξιον ν' ἀπολεσθῇ διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'. ✓

Ἡ Γραφή ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Οὐρανοῦ καὶ παρεμπιπτόντως περὶ τῆς γῆινης Πολιτείας.

Ὁφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ ἐξετάσωμεν, διατί κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γενεῶν τοῦ Κάιν, ἡ Γραφή, ἀφοῦ ἀνέφερε τὸν Ἐνῶχ, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς

ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Ματθ. κε'. 25.

(¹) Ψαλμ. Ν', 4.

(²) Τῆς Νοϊμά

του κτισθεῖσαν πόλιν, τὰς συνεχίζει μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, ὅπου τερματίζεται ὁριστικῶς ὁ κλάδος οὗτος, ἀντὶ δὲ νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ Ἐνῶς, υἱοῦ τοῦ Σήθ, διακόπτει τὸ νῆμα τῆς γενεαλογίας ταύτης λέγουσα: «αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀδὰμ» (¹). Μοῦ φαίνεται, ὅτι ἡ διακοπὴ αὕτη ἐπιδιώκει τὸ σκοπὸν νὰ ἐπαναρχίσῃ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν χρόνων ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἠθέλησε νὰ κάμῃ ἡ Γραφή, ὅσον ἀφορᾷ τὴν γηϊνὴν Πολιτείαν, ὥς ἔάν ὁ Θεὸς ὠμίλει δι' αὐτὴν παρεμπιπτόντως μᾶλλον παρὰ ὥς ἔάν δὲν τὴν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν Του. Ἀλλὰ ποῦ δέον ν' ἀποδοθῇ τὸ ὅτι ἡ Γραφή, ἀφοῦ ἤδη ἀνέφερε τὸν υἱὸν τοῦ Σήθ, τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὅστις ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ἐπανερχεται εἰς αὐτόν, ἔάν μὴ εἰς τὸ ὅτι ἔδει νὰ παραστήσῃ τὰς δύο αὐτὰς Πολιτείας, τὴν μίαν προερχομένην ἀπὸ ἀνθρωποκτονίαν εἰς ἀνθρωποκτονίαν, διότι ὁ Λαμὲχ ὁμολογεῖ εἰς τὰς δύο συζύγους του, ὅτι εἶχε φονεύσει ἓνα ἄνθρωπον (²), τὴν δ' ἑτέραν ἐδραζομένην ὑπ' ἐκείνου, ὅστις ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῆται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ; Ἴδου ποῖα τις πρέπει νὰ εἶναι πράγματι ἡ μοναδικὴ ἀπασχόλησις τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ξένης πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον, κατὰ τὴν πορείαν τῆς θνητῆς ταύτης ζωῆς καὶ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ τῆς παραγγελθῇ παρ' ἐνὸς ἀνθρώπου, γεννηθέντος ἐξ ἐκείνου, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ἀνέζησεν ὁ δολοφονηθεὶς Ἀβελ. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος σημειοῖ εἰς τὴν πραγματικότητά τὴν ἐνότητα ὁλοκλήρου τῆς οὐρανίου Πολιτείας, ἣτις ἡμέραν τινὰ θὰ λάβῃ τὴν τελειώσιν της, ἀφοῦ θὰ ἔχῃ ἐκπροσωπηθῇ ἐδῶ κάτω εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τῆς προφητικῆς ταύτης εἰκόνας. Πόθεν ὁ υἱὸς τοῦ Κάϊν, δηλαδή ὁ υἱὸς τῆς κατοχῆς (filius possessionis) ἔλαβε τὸ ὄνομά του, ἔάν μὴ ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς γῆς, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἔδωσε τὸ ὄνομά του; Εἶναι ἐξ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων λέγει ὁ ψαλμός: «ἐπεκαλῆσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν αὐτῶν» (³), καὶ οὕτω περιέπεσαν εἰς τὴν συμφοράν, περὶ τὰς ὁποίας

(¹) Γεν. Ε', 1.

(²) Εἶπε δὲ Λαμὲχ ταῖς ἑαυτοῦ γυναῖξιν Ἀδὰ καὶ Σελλά, ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, γυναῖκες Λαμέχ, ἐνωτίσασθέ μου τοὺς λόγους ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοῦ καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἐμοί. Γεν. Δ', 23.

(³) Ψαλμ. ΜΗ', 11.

γίνεται εἰς ἄλλο χωρίον λόγος: «ὥσει ἐνύπνιον ἐξεγειρομένου, Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις» ⁽¹⁾. Ὡς πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Σήθ, δηλαδή τὸν υἱὸν τῆς ἀναστάσεως (*filium resurrectionis*), ὅστις ἀναθέτει τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐν τῷ ἐπικαλέσθαι, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, εἶναι αὐτὸς ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἣτις λέγει: «ἐγὼ δὲ ὥσει ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος» ⁽²⁾. Ποῖος δὲν ποθεῖ ν' ἀποκτήσῃ ἑνδοξον ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς; Διότι: «μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἔστι τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μανίας ψευδεῖς» ⁽³⁾. Ἀφοῦ κάμει λόγον περὶ τῶν δύο Πολιτειῶν τούτων· τῆς μὲν ἐπιδιωκούσης τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ αἰῶνος, τῆς δ' ἐτέρας ἀναθετούσης τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀμφοτέρων, ὥς ἀπ' ἀφετηρίας κοινῆς ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐκπορευομένων, διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὴν πορείαν των καὶ φθάσουν εἰς τὴν πραγμάτων τῶν σκοποῦ των, ἡ Ἀγία Γραφή ἀρχίζει τὴν ἀπαρίθμησην τῶν χρόνων, εἰς τοὺς ὁποίους προσθέτει καὶ ἄλλας γενεάς, ἐκκινούσα καὶ πάλιν ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ ὁποίου ὁ Θεός, ὥς ἀπὸ κατακρινομένου φυράματος, κατασκευάζει σκεύη εἰς ὀργήν, σκεύη ⁽⁴⁾ εἰς ἀτιμίαν καὶ σκεύη εἰς τιμὴν καὶ οἶκτον, μεταχειριζόμενος τὰ μὲν μὲ δικαιοσύνην, τὰ δὲ μὲ εὐσπλαγχνίαν, ὅπως ἡ Πολιτεία τοῦ οὐρανοῦ, ξένη πρὸς τὸν κόσμον ἐδῶ κάτω, μάθῃ εἰς βάρος τῶν σκευῶν εἰς ὀργήν, νὰ μὴ ἐμπιστεύηται εἰς τὸ αὐτεξούσιον τῆς, ἀλλὰ ν' ἀναθέτῃ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς τὸ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἡ βούλησις ἐδημιουργήθη ἀγαθή, ἀλλ' ἀσταθής, διότι ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ μηδενός, ὥστε δύναται ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀνάγκην διὰ τὸ ἐν παρὰ τὸ αὐτεξούσιόν τῆς καὶ δὲν ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ ἄλλο χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς χάριτος ⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΟΒ', 20.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΝΑ', 8.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΛΘ', 6.

⁽⁴⁾ Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Ρωμ. θ', 21.

⁽⁵⁾ Ὑπεγραμμίσσαμεν τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ μὴ ὑπογραμμιζόμενον εἰς τὸ κείμενον, διὰ νὰ δείξωμεν, ὅτι εἰς τὰς γραμμὰς ταύτας διαφαίνεται ἡ λύσις τοῦ τόσο ἀκανθώδους καὶ ἐπιμάχου ζητήματος τοῦ αὐτεξουσίου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ φύσει πλασμάτων ἀπὸ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'. ✓

Ἡ σύμμειξις τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ μετὰ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ ἐκμηδενίσαντος τὴν φυλὴν τῶν ἀνθρώπων, πλην ὁκτὼ ἀτόμων.

“Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἠϋξάνοντο καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο μετὰ τὸ αὐτεξούσιόν των, ἔλαβε χώραν ἐν εἶδος συμμείξεως καὶ συγχύσεως τῶν δύο Πολιτειῶν, συνεπεία μιᾶς ἀδίκου ἐπικοινωνίας, καὶ τὸ κακὸν τοῦτο ἔσχε πάλιν τὴν προέλευσιν αὐτοῦ εἰς τὴν γυναῖκα, καίτοι κατ’ ἄλλον τρόπον καὶ ὄχι καθὼς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου. Εἰς τὴν πραγματικότητα, αἱ γυναῖκες τῆς Πολιτείας τῆς γῆς δὲν ἐβύθισαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἀφοῦ ἀπεπλανήθησαν αὐταὶ αἱ ἴδιαι ἀπὸ τὸ τέχνασμα ἑνὸς ἄλλου, ἀλλὰ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή οἱ πολῖται τῆς Πολιτείας ἐκείνης, τῆς ξένης πρὸς τὴν γῆν, ἤρχισαν νὰ τὰς ἀγαποῦν διὰ τὴν ὡραιότητά των, ἥτις εἶναι ὄντως δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διδόμενον καὶ εἰς τοὺς κακοὺς ἐκ φόβου μήπως οἱ ἀγαθοὶ δὲν τὸ κρίνουν, ὥς ἀγαθὸν μέγα. Τοιοῦτοτρόπως τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἐγκαταλείψαντα τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, τὸ χαρακτηρίζον τοὺς ἀγαθοὺς, ἐτράπησαν πρὸς ἓνα μικρότερον ἀγαθόν, κοινὸν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς κακοὺς, καὶ ἐρωτευθέντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἀπώλεσαν, διὰ νὰ τὰς νυμφευθοῦν, τὴν εὐσέβειαν ἐκείνην, ποὺ ἐτήρουν εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν. Εἶναι ἀληθές, ὅπως εἶπα πρὸ ὀλίγου, ὅτι τὸ κάλλος τοῦ σώματος εἶναι δῶρον σαρκικὸν καὶ πρόσκαιρον, δὲν πρέπει ν’ ἀγαπᾶται περισσότερον ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἀγαθὸν αἰώνιον, ἐσωτερικὸν καὶ ἀμετάβλητον. “Ὅταν ἓνας φιλόργυρος ἀγαπᾷ τὰ χρήματα περισσότερον ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην, δὲν πταίουν τὰ χρήματα, ἀλλ’ ὁ κάτοχός των, τοῦτο δὲ ἰσχύει δι’ ὅλα τὰ λοιπὰ πλάσματα, μολονότι ἀγαθὰ, δύνανται καλῶς ἢ κακῶς ν’ ἀγαπῶνται. Ἀγαπῶνται καλῶς, ὅταν τηρῇται ἡ τάξις, κακῶς, ὅταν ἡ τάξις διαστρέφεται. Τοῦτο ἐκφράζει κάποιος δι’ ὀλίγων λέξεων ἀναπέμπων ὕμνον εἰς τὸν Πλάστην :

«Ὅλα εἶναι ἰδικὰ Σου καὶ ὅλα εἶναι καλὰ, διότι προέρχονται ἀπὸ Ἑσέ, ὑπέρτατον ἀγαθόν. Εἰς αὐτὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἰδικόν μας παρὰ μόνον ἡ ἁμαρτία, ποὺ κάμνει, ὥστε, ἀνατρέποντες τὴν τάξιν, ν’ ἀγαπῶμεν ἀντὶ

Σοῦ ὅ,τι ἀπὸ Σοῦ ἐκπορεύεται» (1).

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Πλάστην, ἐὰν τὸν ἀγαπῶμεν πραγματικῶς, δηλαδή, ἂν ἀγαπῶμεν αὐτὸν τὸν ἴδιον, χωρὶς ν' ἀγαπῶμεν δι' αὐτὸν ἄλλα πράγματα, τότε δὲν θὰ εἶναι ἐλλιπὴς ἡ ἀγάπη μας πρὸς Αὐτόν. Πρέπει μάλιστα νὰ διακατεχώμεθα ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἐκείνης ἡ ὁποία μᾶς κάμνει ν' ἀγαπῶμεν ὅ,τι πρέπει, ἂν θέλωμεν νὰ εἴμεθα ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι. Ἐντεῦθεν συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ δοκιμώτερος καὶ βραχύτερος ὁρισμὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀγάπης. Ἡ νύμφη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἥτις εἶναι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ψάλλει διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐν τῷ ᾠσμῶτι τῶν ᾠσμάτων : «ἐπαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου, τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην» (2). Τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, παραποιήσαντα τὸν ῥυθμὸν τοῦτον, περιεφρόνησαν τὸν Δημιουργὸν καὶ περιεπλάκησαν μὲ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ δίκτυα τοῦ ἔρωτος. Αὐτὰ τὰ δύο ὀνόματα διακρίνουν τὰς δύο Πολιτείας αὐτάς, τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην. Μολονότι ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐκ φύσεως τέκνα τῶν ἀνθρώπων, ἡ χάρις ὅμως εἶχεν ἀρχίσει νὰ τοὺς κάμνῃ τέκνα τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἡ ἁγία Γραφὴ ἐκεῖ, ὅπου ὁμιλεῖ διὰ τὸν ἔρωτα αὐτῶν πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὀνομάζει ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, τοῦτο δὲ ἔκαμε, ὥστε πολλοὶ νὰ πιστεύουν, ὅτι δὲν ἦσαν ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἄγγελοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἅτινα, κατὰ τὴν Γραφὴν ἐνυμφεύθησαν τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ἄγγελοι ;

Εἰς τὸ τρίτον τῆς συγγραφῆς ταύτης βιβλίον ἐθίξαμεν, χωρὶς νὰ τὸ λύσωμεν, τὸ ζήτημα, ἐὰν οἱ ἄγγελοι, ἐφ' ὅσον εἶναι πνεύματα, δύνανται νὰ ἔρχωνται μετὰ γυναικῶν εἰς ἐπαφήν. Πράγματι εἶναι γεγραμμένον : «ὁ ποιὼν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα» (3), δηλαδή ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ἐκ φύσεως

---

(1) Haec tua sunt, bona sunt, quia tu bonus ista creasti.
Nil nostrum est in eis, nisi quod pecamus amantis
Ordine neglecto pro te quod conditur abs te.

(2) ᾠσμα Β', 4.

(3) Ψαλμ. ΡΓ'. 4.

πνεύματα, δημιουργεῖ τοὺς ἀγγέλους Του (¹) ἢ, ὅπερ εἶναι τὸ ἴδιον, τοὺς ἀγγελιοφόρους Του, δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλον νὰ διευκρινίσωμεν, ἂν ὁ προφήτης ὁμιλῇ περὶ τῶν σωμάτων των ἐκεῖ, ὅπου προσθέτει: «καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρός φλόγα» (²) ἢ ἂν ἐννοῇ δι' αὐτοῦ, ὅτι οἱ λειτουργοὶ Του δέον νὰ διαφλέγωνται ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς εὐσπλαγχνίας, ὥς ἀπὸ πνευματικοῦ πυρός. Πάντως ἡ Γραφή ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐνεφανίζοντο εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἑκάστοτε ἐντὸς σωμάτων, τὰ ὅποια οὐ μόνον ἐβλέποντο, ἀλλὰ καὶ ἐθίγοντο. Δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ γεγονότος, τὸ ὅποιον πολλοὶ ἐξ ἰδίας πείρας διέπιστῶσαν ἢ ἤκουσαν παρ' ἄλλων ἀναμφισβητήτου πίστεως ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὸ ὅτι οἱ Σιλουανοὶ (³), οἱ Σάτυροι καὶ οἱ Φαῦνοι (⁴) συχνὰ ἐβασάνιζον τὰς γυναῖκας, σβήνοντες ἐπ' αὐτῶν τὸ ἐρωτικὸν πάθος των, καὶ ὅτι πολλοὶ βεβαιοῦν, ὅτι δαίμονες, καλούμενοι ὑπὸ τῶν Γαλατῶν *diusi* ἐπιχειροῦν καὶ ἐκτελοῦν τοιαύτας ἀκατονομάστους πράξεις, εἰς τρόπον ὥστε θὰ ἦτο ἀναισχυντία τὸ νὰ μὴ τὰς πιστεύωμεν (⁵), δὲν τολμῶ ν' ἀποφανθῶ ἐν προκειμένῳ, οὔτε νὰ εἴπω ὅτι, ὑπάρχουν πνεύματά τινα περιβεβλημένα ἀερῶδες σῶμα καὶ δυνάμενα νὰ ἔρχωνται εἰς τοιαύτην μετὰ τῶν γυναικῶν ἐπαφήν. Ὅπωςδὴποτε δὲν φαντάζομαι, ὅτι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ θὰ εἶχον τοιαύτας ἀδυναμίας, καὶ ὅτι

(¹) *Septuaginta* λέγει: ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ τὸ ἐβραϊκὸν πρωτότυπον καὶ ἡ *Vulgata* υἱοὺς τοῦ Θεοῦ.

(²) *Ψαλμ.* ΡΓ', 4.

(³) Σιλουανοὶ (*Silvani*), ἐκ τοῦ *Silva*=δάσος. Παρὰ Ρωμαίοις θεοὶ τῶν δασῶν.

(⁴) Φαῦνος, μυθολογούμενος βασιλεὺς τῶν Λατίνων, ὅμοιος πρὸς τὸν Πάνα. *Fauni*= οἱ Φαῦνοι.

(⁵) Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα ἐπιστεύετο ἀκραδάντως, ὅτι γυναῖκες τινες συνῆπτον ἀθεμίτους σχέσεις μὲ ἀκάθαρτα πνεύματα. Εἶναι γνωσταί, ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ, αἱ δίκαι τῶν μαγισσῶν, αἱ πολυθρόλητοι *Hexenprozesse*. Μάγισσαι (*Hexen*), ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἀθῶαι παρθένοι, κατηγορούμεναι, ὅτι συνήρχοντο μὲ τὸν διάβολον, ἐδικάζοντο ὑπὸ δεισιδαιμόνων, ἡλιθίων καὶ σκληρῶν δικαστῶν καὶ κατεδικάζοντο εἰς τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον. Συστηματικὴ ἐξιστόρησις τῶν τοιούτων δικῶν θὰ ἦτο λίαν ἐνδιαφέρουσα ὅχι μόνον ἀπὸ λαογραφικῆς, ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῆς, ἰδίως παρὰ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ὁ δόκτωρ *Karl. Hermann Schmidt* εἰς τὴν πραγματείαν του «*Die okkulten Phänomene im Lichte der Wissenschaft*, Berlin und Leipzig, 1923, ἀναφέρει μεμονωμένα τινὰ παραδείγματα.

περὶ αὐτῶν ὁμιλεῖ ὁ ἅγιος Πέτρος λέγων : «εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους» ⁽¹⁾, ἀλλ' ὁ ἀπόστολος οὗτος ὁμιλεῖ μᾶλλον περὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι, ἄφοῦ κατ' ἀρχὰς ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, κατέπεσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὸν διάβολον τὸν ἀρχηγόν των, ἡ ζήλοτυπία τοῦ ὁποίου ἐξηπάτησε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον διὰ τῆς πανουργίας τοῦ ὄφεως. Ἀλλωστε ἡ Γραφὴ ὀνομάζει ἀγγέλους ἐνίοτε τοὺς χρηστοὺς ἄνθρώπους. Λέγει περὶ τοῦ Ἰωάννου ἐπὶ παραδείγματι : «ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου» ⁽²⁾, ὁ δὲ προφήτης Μαλαχίας καλεῖται ἐξ ἰδιαιτέρας χάριτος ἄγγελος ⁽³⁾.

Ἐκεῖνο, ποὺ κάμνει ἄνθρώπους τινὰς νὰ πιστεύουν, ὅτι οἱ ἄγγελοι, περὶ τῶν ὁποίων λέγουν αἱ Γραφαί, ὅτι ἐννυμφεύθησαν τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἦσαν πραγματικοὶ ἄγγελοι, εἶναι ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐκ τῶν γάμων τούτων ἐγεννήθησαν ἄγγελοι. Ἀλλὰ μήπως δὲν ὑπῆρξαν εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἄνθρωποι ἐκτάκτου ἀναστήματος; Μικρὸν χρόνον πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων λεηλασίας τῆς Ρώμης δὲν ἦτο μιὰ γυναῖκα τεραστίου ἀναστήματος; Ἐκπληκτικώτερον δὲ εἶναι τὸ ὅτι οἱ γονεῖς τῆς δὲν εἶχον σώματα μεγαλύτερα παρ' ὅσον οἱ μεγαλόσωμοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν νὰ ὑπῆρξαν γίγαντες ⁽⁴⁾ ἀκόμη προτοῦ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ συναναμειχθοῦν μὲ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἐκείνων, ποὺ ἔζων κατ' ἄνθρωπον καὶ νὰ εἶχον νυμφευθῇ τὰς θυγατέρας τοῦ Κάϊν. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ἐν προκειμένῳ ἡ Γραφή : «Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἦρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς. Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαὶ εἰσὶν ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο... οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις» ⁽⁵⁾. Αἱ λέξεις αὗται δηλοῦν, ὅτι ὑπῆρχον ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς γίγαντες, ὅταν οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ἐννυμφεύθησαν τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι τὰς ἠγάπησαν, διότι, ἦσαν καλαὶ τουτέστιν ὠραῖαι, διότι ἡ Γραφὴ

---

(1) Β. Πέτρ. β', 4.

(2) Μάρκ. α', 2.

(3) Μαλαχ. Γ', 1.

(4) Γίγαντες ἀναφέρονται εἰς ὅλας τὰς μυθολογίας.

(5) Γέν. ΣΤ', 1, 2. 4.

(6) Καλός, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, σημαίνει, ὡς γνωστόν, εὖειδής, ὠραῖος.

συνηθίζει νὰ ὀνομάζη καλοὺς τοὺς ὠραίους. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν προσθήκην: ὅτι ἐγέννων δι' ἑαυτοὺς, δεικνύει ὅτι προηγουμένως ἐγέννων διὰ τὸν Θεόν, μὲ ἄλλας λέξεις, ὅτι δὲν ἐπραττον τοῦτο διὰ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ διὰ ν' ἀποκτοῦν τέκνα, καὶ ὅτι σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἦτο νὰ αὐξάνουν ἐπιδεικτικῶς τὴν οἰκιακὴν ἐστίαν των, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους, ὡς πρὸς ἀγγέλους, παρήγγελλε ν' ἀναθέσσουν τὰς ἐλπίδας των εἰς Αὐτὸν καὶ νὰ ἐξομοιωθοῦν πρὸς τὸν υἱὸν ἐκεῖνον τοῦ Σήθ, εἰς τὸ τέκνον τοῦτο τῆς ἀναστάσεως, ὅπως πάντες μετὰ τῶν ἀπογόνων των γίνουν κληρονόμοι ἀγαθῶν αἰωνίων.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ὑπῆρξαν τόσον ἐκδήλως ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, δοθέντος ὅτι ἡ Γραφὴ λέγει καθαρά, ὅτι ἦσαν πράγματι τοιοῦτοι. Μετὰ τὴν δήλωσιν, ὅτι οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, δελεασθέντες ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων, ἐξέλεξαν ὡς συζύγους, ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἤρεσαν εἰς αὐτοὺς περισσότερον, προσθέτει ἀμέσως: «τὸ πνεῦμά μου δὲν θὰ μείνῃ πλέον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους, διότι δὲν εἶναι παρὰ σὰρξ». Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατέστησεν αὐτοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δοθέντος ὅτι ἐστράφησαν πρὸς ταπεινὰ καὶ γήϊνα πράγματα, ἡ Γραφὴ τοὺς ὀνομάζει ἀνθρώπους, πὺν εἶναι ὀνομασία τῆς φύσεως καὶ ὅχι τῆς χάριτος, τοὺς καλεῖ δὲ ἐπίσης σάρκα, διότι εἶχον ἐγκαταλείψει τὸ πνεῦμα, καὶ ἦσαν ἄξιοι νὰ ἐγκαταλειφθοῦν. Ἐκ τῶν ἀντιτύπων τῶν Ἑβδομήκοντα, ἀλλὰ μὲν τοὺς ὀνομάζουν ἀγγέλους καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲ τοὺς ἀποδίδουν μόνον τὴν τελευταίαν ιδιότητα, ὃ δὲ Ἀκύλας ⁽¹⁾, τὸν ὁποῖον προκρίνουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, δὲν μεταφράζει οὔτε ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, οὔτε υἱοὺς τοῦ Θεοῦ,

---

(1) Ἀκύλας, Ἰουδαῖος, Ἕλλην τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Πόντου. ἤκμασε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ. Κατὰ βάθος γινώσκων τὴν Ἑβραϊκὴν καὶ διακαιόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ θέσῃ ἐκποδὼν τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν χρησιμοποιουμένην μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, μετεγλώττισεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Οἱ ἑλληνόφωνοι Ἰουδαῖοι τῆς διασπορᾶς μετεχειρίζοντο τὴν μετάφρασιν ταύτην, ἣτις ἀπέδιδε τὸ κεῖμενον κατὰ λέξιν μέχρι δουλικότητος. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἀπωλέσθη ἐν τῷ συνόλῳ τῆς καὶ μόνον ἀποσπάσματά τινα διεσώθησαν τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων περιελήφθησαν εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Field, *Origenis Hexaplorum quae supersunt* (1875), *Burkit Fragments of books of Kings* (1897), *Taylor, Hebrew Greek Genizah palimpsests* (1900).

ἀλλ' υἱοὺς τῶν θεῶν. Λοιπὸν καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἀληθινά. Ἦσαν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφοὶ τῶν πατέρων των, οἵτινες εἶχον, ὅπως αὐτοὶ τὸν Θεὸν πατέρα των, ἦσαν δὲ υἱοὶ τῶν θεῶν, διότι εἶχον γεννηθῆ ἔκ τῶν θεῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἦσαν θεοὶ ἐπίσης συμφώνως πρὸς τὴν φράσιν ἐκείνην τοῦ ψαλμοῦ: «Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες» ⁽¹⁾. Φρονοῦν εὐλόγως ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα ἐνεφοροῦντο προφητικοῦ πνεύματος καὶ ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον μετέβαλον εἰς τὴν μετάφρασίν των, δὲν τὸ μετέβαλον παρὰ ἔκ θείας ἐμπνεύσεως, μολονότι λέγουν ἐπίσης ὅτι ἡ λέξις αὐτὴ εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν ἔχει διαφορομένην σημασίαν καὶ δύναται νὰ δηλοῖ «υἱοὺς τοῦ Θεοῦ» καὶ «υἱοὺς τῶν θεῶν».

Ἄς ἀφήσωμεν λοιπὸν κατὰ μέρος τὰς Γραφὰς ἐκείνας, ποὺ καλοῦνται ἀπόκρυφοι ⁽²⁾ διότι ἡ προέλευσίς των ἦτο ἄγνωστος

(¹) Ψαλμ. ΠΑ', (ΠΒ), 6.

(²) Ἀπόκρυφα. Διαιροῦνται εἰς δύο, τὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

α) Ἀπόκρυφα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τοιαῦτα βιβλία, ἤρχισαν ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἤδη ἀπὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, ὑπέστησαν δὲ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου παρεμβολὰς πρῶτον μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, κατόπιν δὲ ὑπὸ Χριστιανῶν. Παράδειγμα τοιούτων παρεμβολῶν ὑπὸ χριστιανικῶν χειρῶν εἶναι ἡ Διαθήκη τῶν δώδεκα Πατριαρχῶν. Τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν βιβλίων τούτων εἶναι ἀπὸ τοῦ 100 π. Χ. μέχρι τοῦ 500 μ. Χ.

β) Ἀπόκρυφα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τοιαῦτα εἶναι α) τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια, β) ἀπόκρυφοι Πράξεις Ἀποστόλων, γ) ἀπόκρυφοι ἐπιστολαὶ Ἀποστόλων καὶ δ) ἀπόκρυφοι ἀποκαλύψεις. Τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια διατρίβουν περὶ τινὰ σημεῖα τῶν περιόδων τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, αἵτινες εἶναι σχεδὸν ἄγνωστοι εἰς τὰ κανονικὰ Εὐαγγέλια. Αἱ ἀπόκρυφοι Πράξεις τῶν Ἀποστόλων εἶναι εἶδος θρησκευτικῆς μυθιστορηματικῆς φιλολογίας καὶ ἀποκαλύπτουν ἔκ τῆς ὅλης συνθέσεως καὶ τῆς καθόλου νοοτροπίας των τὴν προέλευσίν των ἔκ τῶν Γνωστικῶν. Εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς Καινῆς Διαθήκης συγκαταλέγονται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν καλουμένων Λογίων τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα συνέλεξεν ὁ Γερμανὸς θεολόγος Resch ὡς καὶ τὰ λεγόμενα Λόγια τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἀνακαλυπτόμενα ἐπὶ ἀνευρισκομένων παπύρων. Τὸ σπουδαιότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι τὸ δημοσιευθὲν ἐν ἔτει 1907. Τοῦτο διαλαμβάνει στιχομυθίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν Φαρισαίων περὶ λευϊτικῆς καὶ ἑσωτερικῆς κα-

εἰς τοὺς πατέρας μας, οἱ ὅποιοι μᾶς μετέδωσαν τὰς ἀληθινὰς Γραφὰς ἐκ τινος διαδοχῆς λίαν γνωστῆς καὶ ἀσφαλοῦς. Μολονότι εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἀποκρύφους συγγραφὰς εὐρίσκεται κάποιος πυρὴν ἀληθείας, στεροῦνται ὅμως αὐθεντίας καὶ κύρους, διότι ἐμπεριέχουν ψευδολογίας πολλάς. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὁ Ἐνώχ ἔγραψε κάτι, ἐφ' ὅσον ὁ ἀπόστολος Ἰούδας τὸ ἀποδεικνύει εἰς τὴν κανονικὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν: «Προεφίτευσε δὲ καὶ τούτοις ἑβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνώχ λέγων· Ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἀγίαις μυριάσιν αὐτοῦ ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων καὶ ἐλέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς» ⁽¹⁾, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητον τὸ ὅτι τὰ γραπτά του δὲν ἀναγράφονται εἰς τὸν κατάλογον τῶν Γραφῶν, ὅστις διετηρήθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἰουδαίων τῇ φροντίδι τῶν ἱερέων, δεδομένου ὅτι τὰ λεγόμενα βιβλία τοῦ Ἐνώχ ἐκρίθησαν ὑποπτα ἔνεκα τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητός των, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἦσαν τὰ ἴδια μὲ ἐκεῖνα, ποὺ ἔγραψεν ὁ Ἐνώχ. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι τὰ βιβλία, τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναφερόμενα καὶ τὰ ὅποια γράφουν, ὅτι οἱ γίγαντες δὲν εἶχον πατέρας ἀνθρώπους, ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν σοφῶν ὡς παραμύθια καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα, ἅτινα οἱ αἰρετικοὶ παρουσιάζουν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἄλλων ἀρχαίων προφητῶν ἢ, ἐπ' ἐσχάτων, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ ὅποια ἡ Ἐκκλησία κατέταξε μετὰ τῶν ἀποκρύφων. Εἶναι λοιπὸν συμφώνως πρὸς τὰς Κανονικὰς Γραφὰς, τόσον τὰς ἑβραϊκὰς ὅσον καὶ τὰς χριστιανικὰς, βέβαιον τὸ ὅτι πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὑπῆρξαν πολλοὶ γίγαντες ⁽²⁾, πολίται τῆς Πολιτείας τῆς γῆς, ὡς καὶ τὸ ὅτι τὰ τέκνα τοῦ Σήθ, τὰ ὅποια ἦσαν τοῦ Θεοῦ τέκνα, συνεδέθησαν μετ' αὐτῶν, ὅταν ἐγκατέλειψαν τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀπορον τὸ ὅτι ἐγεντήθησαν ἐξ αὐτῶν γίγαντες. Δὲν ἦσαν βέβαιοι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τοιοῦτοι, ἀλλ' ὑπῆρχον πολὺ περισσότεροι παρὰ κατὰ τοὺς αἰῶνας, οἱ ὅποιοι

θαριότητος. Ἐπίσης εἰς τὰ ἀπόκρυφα καταλέγεται καὶ ἡ παρ' Εὐσεβίου διασωθεῖσα ἀλληλογραφία τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Ἀβγαρον βασιλέα τῆς Ἑδέσης.

(1) Ἰούδ. α'. 14.

(2) Περὶ γιγάντων καὶ δρακόντων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης βλ. τὸ σοφώτατον καὶ ρηξικέλευθον σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ φυσιοδίφου καὶ φιλοσόφου Edgar Dacqué ὑπὸ τὸν τίτλον «Urwelt, Sage und Menschheit, München 1912. Λίαν δὲ ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ εἶναι, ὅτι ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς παραδέχεται, ὅπως καὶ ἡ Γραφή, ὅτι γίγαντες, (Κύκλωπες, οἱ Ymir, Wafthrudnism, Hrimthuesra κλπ. τῆς Σκανδιναυικῆς μυθολογίας) ὑπῆρξαν εἰς τὴν πραγματικότητα.

ἐπηκολούθησαν, τοὺς ἔπλασε δὲ ὁ Θεός, διὰ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς σοφοὺς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνουν πάρα πολὺ ὑπ' ὄψιν ὅχι μόνον τὸ κάλλος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος, καὶ νὰ στηρίζουν τὴν εὐτυχίαν των μᾶλλον ἐπὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν διαρκεστέρων καὶ πολυτιμοτέρων διὰ τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο διακηρύσσει ὁ προφήτης λέγων: «Ἐκεῖ ἐγεννήθησαν οἱ γίγαντες οἱ ὀνομαστοὶ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενοι εὐμεγέθεις, ἐπιστάμενοι πόλεμον. Οὐ τούτους ἐξελέξατο ὁ Θεός, οὐδὲ ὁδὸν ἐπιστήμης ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ ἀπώλοντο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν φρόνησιν, ἀπώλοντο δὲ διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐκμηδενισθῶν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, «δὲν θὰ ζοῦν πλέον παρὰ ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη».

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ : «δὲν θὰ ζοῦν πλέον παρὰ ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη» δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν, ὡς ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπερβαίνουν τὴν ἡλικίαν ταύτην, μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ἐφ' ὅσον τινὲς ἔζησαν ἔκτοτε πεντακόσια ἔτη καὶ πλέον, ἀλλὰ σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς παρὰ μόνον τὴν διάρκειαν ταύτην τῆς ζωῆς μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ. Ὁ Νῶε εἶχε τότε ἡλικίαν τετρακοσίων ὀγδοήκοντα ἔτων, τοῦτο δὲ ἡ Γραφή, κατὰ τὴν συνήθειάν της, ὀνομάζει πεντακόσια ἔτη, διὰ νὰ στρογγυλεύσῃ τὸν ἀριθμόν. Λοιπόν, ὁ κατακλυσμὸς ἐξεροράγη κατὰ τὸ ἑξακοσιοστὸν ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε, οὕτως ὥστε ὑπελείποντο ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ. Πιστεύεται, καὶ εὐλόγως, ὅτι δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐπὶ τῆς γῆς παρὰ μόνον ἄνθρωποι ἄξιοι νὰ ἐξολοθρευθοῦν ἀπὸ τὴν θεομανίαν ταύτην, διότι, καίτοι τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ θανάτου δὲν δύναται νὰ βλάβῃ ποσῶς τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἀπέθνησκον πάντοτε ἄνευ αὐτοῦ, ἐν τούτοις εἶναι πιθανὸν τὸ ὅτι ὁ κατακλυσμὸς δὲν ἐθανάτωσεν οὐδένα τῶν ἀπογόνων τοῦ Σήθ. Ἰδού ποία ὁπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ κατακλυσμοῦ κατὰ τὴν Γραφήν :

«Ἰδὼν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ

---

(1) Βαρούχ, Γ', 26 καὶ ἐφεξῆς.

καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενοήθη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ ὅτι μετεμελήθην ὅτι ἐποίησα αὐτούς» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ δὲν διαταράσσει οὐδόλως τὴν ἡρεμίαν Του.

Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι πάθος δυνάμενον νὰ τὸν διαταράσσει, ἀλλὰ κρίσις, διὰ τῆς ὁποίας κολάζει τὸ ἔγκλημα, καθὼς ἀκριβῶς ἡ σκέψις Αὐτοῦ εἶναι ὁ ἀμετάβλητος Λόγος, διὰ τοῦ ὁποίου μεταβάλλει τὰ πράγματα. Δὲν μεταμελεῖται, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, δι' ὅ,τι ἔπραξε, διότι οἱ σκοποὶ Του δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σταθεροὶ παρ' ὅσον ἡ πρόγνωσίς Του, ἡ Γραφὴ ὁμως, ἐὰν δὲν μετεχειρίζετο τὰς τοιαύτας κοινὰς ἐκφράσεις, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἱκανότητα πάντων τῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους θέλει νὰ παράσχη τὸ ἀγαθόν, εἴτε ἐκπλήττουσα τοὺς ὑπερφιάλους διὰ τοῦ μεγαλείου της, εἴτε ἀφυπνίζουσα τοὺς ὀκνηροὺς διὰ τῆς συγκαταθέσεώς της, εἴτε ἀσκοῦσα τοὺς μελετηροὺς διὰ τῶν δυσχερειῶν περὶ τὴν κατανόησίν της, εἴτε τροφοδοτοῦσα τοὺς σοφοὺς διὰ τῶν φώτων της. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ», εἶναι μία εἰκὼν, ἀπεικονίζουσα τὸ μεγαλεῖον τῆς μελλούσης καταστροφῆς, καὶ ὅχι ἀπειλὴ στρεφομένη κατὰ τῶν ζώων, τῶν ἐστερημένων νοήσεως, ὥς ἐὰν εἶχον καὶ αὐτὰ περιπέσει εἰς ἁμαρτίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται περὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε ἐν τῇ Γενέσει ἀπεκονίζει τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Νῶε, ὅστις ἦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Γραφῆς τέλειος ἄνθρωπος, ὅχι μὲ τὴν τελειότητα ἐκείνην, ἡ ὁποία ἡμέραν τινὰ θὰ ἐξομοιώσῃ πρὸς

(1) Γεν. ΣΤ', καὶ ἐφεξῆς.

τοὺς ἀγγέλους τοὺς πολίτας τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν τελειότητα, τὴν ὁποίαν δύνανται ν' ἀποκτοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· ἡ ἐντολή, λέγω, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Νῶε νὰ κατασκευάσῃ κιβωτὸν διὰ νὰ σωθοῦν ἐντὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἡ σύζυγός του, τὰ τέκνα του, αἱ νύμφαι του καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα διετάχθη νὰ συμπεριλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν κιβωτόν, παριστᾷ προφανῶς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ξένην ἐδῶ κάτω, δηλαδή τὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις ἐσώθη διὰ τοῦ ξύλου, ὅπου καθηλώθη ὁ μεσολαβητὴς μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἄνθρωπος. Μάλιστα τὰ μέτρα μήκους ὕψους καὶ πλάτους ἀπεικονίζουν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὸ ὁποῖον περιεβλήθη, ὅπως εἶχε προφητευθῇ. Πράγματι τὸ μῆκος τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν εἶναι ἕξ φορὰς τόσον, ὅσον τὸ πλάτος του ἐκατέρωθεν καὶ δεκάκις τόσον, ὅσον τὸ ὕψος του, δηλαδή ὅσον ἡ πυκνότης του ἀπὸ τῆς ῥάχεως εἰς τὴν κοιλίαν. Ἴδου διὰ τὴν κιβωτὸς εἶχε μῆκος τριακοσίων πήχεων, πλάτος πεντήκοντα, καὶ τριάκοντα ὕψος. Ἡ πλαγία τῆς θύρας εἶναι ἡ πληγή, ποὺ ἐγένετο εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς λόγχης ⁽¹⁾. Πράγματι δι' αὐτῆς εἰσέρχονται οἱ προσφεύγοντες εἰς τὸν Χριστόν, διότι ἐκεῖθεν ἐξεπορεύθησαν τὰ μυστήρια τὰ ὁποῖα καθιερώνουν τοὺς πιστοὺς. Ὁ Θεὸς διέταξε νὰ κατασκευασθῇ ἐκ ξύλων τετραγώνων ⁽²⁾, διὰ νὰ δείξῃ τὴν σταθερὰν καὶ ἰσόρροπον ζωὴν τῶν ἁγίων, διότι ὅπωςδήποτε καὶ ἂν στρέψῃς ἓνα τετράγωνον, θὰ μείνῃ πάντοτε ἐπὶ τοῦ κύβου του σταθερόν. Ὡσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς κιβωτοῦ συνδεόμενα ἀπεικονίζουν ὅσα γίνονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Θὰ ᾔτο μακρηγορία νὰ ἐξηγήσωμεν λεπτομερῶς ὅλα αὐτά, πράγμα τὸ ὁποῖον ἐκάμαμεν εἰς τὰ βιβλία μας ἐναντίον τοῦ Φαύστου, τοῦ Μανιχαίου, ἰσχυριζομένου ὅτι οὐδεμία περὶ Χριστοῦ προφητεία ὑφίσταται εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Εἶναι δυνατόν, αἱ διατυπούμεναι ἐρμηνεῖαι νὰ εἶναι καλύτεραι αἱ μὲν ἀπὸ τὰς δέ, ὀρθότεραι καὶ ἀπὸ τὰς ἰδικάς μας, ἀλλὰ τοῦλάχιστον δέον ν' ἀναφέρονται ἅπασαι εἰς τὴν Πολιτείαν ἐκείνην τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦμεν, ἣτις πορεύεται διὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ, τοῦ τόσον διεφθαρμένου, ὡς ἐν μέσῳ κατακλυσμοῦ, ἐὰν δὲν θέλωμεν ν' ἀπομακρυνθῶμεν πολὺ ἀπὸ τὸ νόημα τῆς Γραφῆς. Εἶπα, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὰ βιβλία μου κατὰ τοῦ Φαύστου τὰ ἑξῆς :

(1) Ἄλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. Ἰωάνν. ιθ', 34.

(2) Γεν. ΣΤ', 16.

«κατάγαια διώροφα καὶ τριώροφα ποιήσεις» (¹). Οἱ δύο αὐτοὶ ὄροφοι σημαίνουν τὴν Ἐκκλησίαν, ἣ ὅποια δέον ν' ἀποτελῇται ἐκ πάντων τῶν ἔθνων, λόγῳ τῶν δύο κατηγοριῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι τὴν συγκρατοῦν : οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἑθνικοί. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ τρεῖς ὄροφοι τὴν ἀπεικονίζουν, διότι ὅλα τὰ ἔθνη ἐξεπορεύθησαν ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμόν ! Ἄλλος τις ἴσως νὰ ἐρμηνεύῃ τοὺς τρεῖς ὀρόφους ὡς παριστῶντας τὰς τρεῖς κυριωτέρας ἀρετάς, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος: τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην (²). Δυνατὸν ἐπίσης νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς συμβολίζοντες τοὺς τρεῖς ἐκείνους ἀφθόνους θερισμοὺς τοῦ Εὐαγγελίου (³) ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀποποδίδει τριάκοντα, ὁ δεύτερος ἐξήκοντα καὶ ὁ τρίτος ἑκατὸν ἀνθ' ἑνός, εἰς τρόπον ὥστε ἡ συζυγικὴ ἀγνότης καταλαμβάνει τὸν πρῶτον ὄροφον, ἡ ἐγκράτεια τῶν χηρῶν τὸν δεύτερον καὶ ἡ τῶν παρθένων τὸν τρίτον καὶ ὑψηλότερον, καὶ ἔτσι ἡμποροῦμεν νὰ κάμωμεν σχετικῶς διαφόρους ἐρμηνείας. Δὲν πρέπει ὅμως ποτὲ ν' ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ τὴν καθολικὴν πίστιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Τὰ περὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται οὔτε ὡς ἀπλὴ ἱστορία οὔτε ὡς μόνη καὶ ἀποκλειστικὴ ἀλληγορία.

Θὰ ἦτο πλάνη νὰ φαντασθῇ κανεὶς, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἐγράφησαν εἰς μάτην· ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναζητῶμεν εἰς αὐτὰ παρὰ μόνον τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀνευ ἀλληγοριῶν ἢ τέλος, ὅπωςδήποτε νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν ἐμπεριέχουν καμμίαν προφητείαν τῆς Ἐκκλησίας. Ποῖος ἐχέφρων ἄνθρωπος θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι βιβλία, διατηρηθέντα μετὰ θρησκευτικῆς μερίμνης διὰ τόσων χιλιάδων ἐτῶν, ἐγράφησαν ἐπιπολαίως, ἢ ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν εἰς αὐτὰ μόνον τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, δεδομένου ὅτι,—διὰ ν' ἀναφέρωμεν ἓν καὶ μόνον σημεῖον—δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν κιβωτὸν «ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν ἑπτὰ ἑπτά ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο ἄρσεν καὶ θῆλυ» (⁴), ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ εἰ-

(¹) Γεν. ΣΤ', 16.

(²) Α' Κορ. 13, 13.

(³) Ματθ. 13, 8.

(⁴) Γεν. Ε', 2.

σαχθοῦν εἰς τὴν κιβωτὸν καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ κατ' ἴσον ἀριθμόν. Ὁ Θεὸς δὲ διατάξας νὰ προφυλαχθοῦν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, διὰ νὰ διατηρηθῇ τὸ εἶδος των, δὲν εἶχεν ἄρά γε τόσην δύναμιν, ὥστε ν' ἀναπλάσῃ ὅσα εἶχε πλάσει εἰς τὴν ἀρχήν;

Ὅτι ὠθεῖ τοὺς ὑποστηρίζοντας, ὅτι αὐτὰ δὲν συνέβησαν πράγματι καὶ δὲν εἶναι παρὰ συμβολισμοὶ καὶ ἀλληγορίαι, εἶναι τὸ ὅτι δὲν πιστεύουν, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κατακλυσμὸς ἦτο τόσον μεγάλος, ὥστε νὰ ὑπερβῇ κατὰ δέκα πέντε πήχεις τὴν κορυφὴν τῶν ὑψηλοτέρων ὄρεων, διότι, λέγουν, τὰ νέφη δὲν φθάνουν ποτὲ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου καὶ διότι δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ἐπάνω ὁ πυκνὸς καὶ χονδροειδὴς ἐκεῖνος ἀήρ, ὅπου γεννῶνται οἱ ἄνεμοι, αἱ βροχαὶ καὶ αἱ καταιγίδες. Δὲν λαμβάνουν ὅμως ὑπ' ὄψιν των, ὅτι ὑπάρχει «γῆ», ἥτις εἶναι τὸ ὑλικώτερον τῶν στοιχείων, ἢ μήπως φρονοῦν, ὅτι ἡ κορυφή τοῦ ὄρους τούτου δὲν εἶναι κατεσκευασμένη ἀπὸ γῆν; Διατί αὐτοὶ οἱ ζυγίζοντες τὰ στοιχεῖα διατείνονται, ὅτι ἡ γῆ δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τόσα μεγάλα ὕψη καὶ ὅτι δὲν ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ ἕως ἐκεῖ οὔτε τὸ νερό, τὸ ὁποῖον ὁμολογοῦν ὅτι εἶναι ἐλαφρότερον τῆς γῆς;

Λέγουν ἐπίσης, ὅτι ἡ κιβωτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ στεγασθοῦν τόσα ζῷα ἐντὸς αὐτῆς. Ἀλλὰ δὲν σκέπτονται, ὅτι εἶχε τρεῖς ὀρόφους, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε μῆκος τριακοσίων, πλάτος πεντήποντα καὶ ὕψος ἐνενήκοντα πήχεων, δηλαδὴ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐνεακοσίους πήχεις κατὰ μῆκος, ἑκατὸν πεντήκοντα κατὰ πλάτος καὶ καθ' ὕψος ἐνενήκοντα. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν τοῦ Ὠριγένους, ὅτι ὁ Μωϋσῆς, τέλειος γνώστης, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Γραφήν, πασῶν τῶν ἐπιστημῶν τῶν Αἰγυπτίων ⁽¹⁾, οἵτινες εἶχον μεγίστην ἐπίδοσιν εἰς τὰ μαθηματικά, ἐκλαμβάνει τοὺς πήχεις αὐτοὺς ὡς πήχεις τῶν γεωμετρῶν, οἵτινες ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἕξ ἰδικούς μας πήχεις, ποῖος δὲν βλέπει πόσον μεγάλη ἦτο ἡ χωρητικότης τῆς κιβωτοῦ; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἰσχυρισμὸν των, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ κατασκευασθῇ μία τόσον τεραστία κιβωτός, δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἐπιμείνωμεν, δεδομένου ὅτι καθημερινῶς κτίζονται μέγισται πόλεις καὶ ὅτι ὁ Νῶε ἐχρειάσθη νὰ ἐργασθῇ ἔτη ἑκατὸ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς. Προσθέσατε εἰς αὐτό, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ κιβωτὸς κατασκευάσθη ἀπὸ ἴσας δοκούς, ὥστε δὲν ἐχρειάζετο πολὺς κόπος διὰ νὰ ῥιφθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνεσηκώθησαν ἀνεπαισθήτως ὑπὸ τῶν ὑδάτων, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὠδήγει τὴν κιβωτὸν καὶ τὴν ἠμπόδιζε νὰ ναυαγήσῃ.

---

(1) Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς σοφία Αἰγυπτίων, ἣν δὲ δυνατὸς καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. Πράξ. Ἀποστ. ζ', 22.

“Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρώτησίν των, ἃν ποντικοί, μυῖαι καὶ ψύλλοι, ὥς καὶ ἄλλα ζῶα εἰσῆλθον εἰς τὴν κιβωτόν, οἱ προβάλλοντες τὴν ἐρώτησιν ταύτην πρέπει νὰ γνωρίζουν πρῶτον, ὅτι δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ συμπαραληφθοῦν εἰς τὴν κιβωτόν μόνον ζῶα, δυνάμενα νὰ ζοῦν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ὅπως οἱ ἰχθύς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, ποὺ ζοῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του, ὅπως πλείστα πτηνὰ ὑδροόβια. Πλὴν τούτου ἡ Γραφὴ ἀναφέρει καθαρά, ὅτι ὁ Νῶε εἰσῆγαγεν εἰς τὴν κιβωτόν ἓν ἄρσενικὸν καὶ ἓνα θηλυκὸν ζῶον διὰ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους των, καὶ ἔτσι δὲν ἦτο διόλου ἀνάγκη νὰ εἰσαγάγῃ τὰ γεννώμενα ἐκ σήψεως (*regum corruptionis nasci*) ἢ, ἐὰν τὰ εἰσῆγαγε, θὰ τὸ ἔπραττε χωρὶς ὠρισμένον ἀριθμὸν, ὅπως εὐρίσκονται συνήθως εἰς τὰ σπίτια μας ⁽¹⁾. Τέλος, ἐὰν ἰσχυρισθοῦν, ὅτι διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνας θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν κιβωτόν, ἕστω καὶ περιορισμένος ἀριθμὸς ἐξ ὅλων τῶν ζώων ἐκείνων, τῶν μὴ δυναμένων νὰ διαβιοῦν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ἀπαντῶ, ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐμερίμνησε δι’ ὅλα αὐτά, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν πρέπει ν’ ἀναμειγνύονται εἰς τὰ πράγματα ταῦτα. Ὁ Νῶε δὲν τὰ εἰσῆγαγε, αὐτὸς ὁ ἴδιος, εἰς τὴν κιβωτόν, ἀλλ’ ἤρχοντο μόνα των. Αἱ ἀκόλουθοι λέξεις τῆς Γραφῆς τὸ διευκρινίζουν : «ἀπὸ πάντων τῶν ὀρνέων τῶν πετεινῶν κατὰ γένος, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν κατὰ γένος καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν δύο δύο ἀπὸ πάντων εἰσελεύσονται πρὸς σὲ τρέφεσθαι» ⁽²⁾ δηλαδὴ δὲν θὰ εἰσέλθουν τῇ παρεμβάσει, τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐδώρησεν εἰς τὰ ζῶα τὸ ἐνστικτον. Δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὴν κιβωτόν, ζῶα, στερούμενα ὠρισμένου φύλου, διότι ἡ Γραφὴ λέγει κατηγορηματικῶς, ὅτι εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτῆς ἓν ἄρρεν καὶ ἓνα θῆλυ ἀπὸ ἑκάστον εἶδος, ὑπάρχουν πράγματι ζῶά τινα, τὰ ὅποια γεννῶνται ἐκ σήψεως καὶ ζευγαρώνονται κατόπιν, ὅπως αἱ μυῖαι. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα, στερούμενα ἀπολύτως ἰδιαιτέρου φύλου, ὅπως αἱ μέλισσαι ⁽³⁾. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ζῶα ἐκεῖνα, ποὺ ἔχουν ὠρισμένον φύλον, ἀλλὰ δὲν τεκνοποιοῦν, ὅπως εἶναι οἱ ἡμίονοι,

(1) Ἐννοεῖ τὰς μυῖας, τοὺς ψύλλους, τὰ κουνούπια κτλ.

(2) Ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ γνωστὸν φαινόμενον τῆς παρθενογονίας.

(3) Στεροῦνται ὠρισμένου φύλου μόνον αἱ ἐργάτιδες. Οἱ κηφήνες ἀνήκουν εἰς τὸ ἄρσενικὸν καὶ αἱ βασίλισσαι εἰς τὸ θηλυκὸν γένος. Οἱ κηφήνες γεννῶνται ἐκ παρθενογονίας αἱ δὲ ἐργάτιδες καὶ αἱ βασίλισσαι ἐκ συνουσίας τῶν κηφήνων μετὰ τῶν βασιλισσῶν.

δὲν γνωρίζω ἂν ὑπῆρχε θέσις δι' αὐτά, ἴσως δὲ δὲν παρελήφθησαν εἰς τὴν κιβωτὸν, παρὰ μόνον τὰ ζῶα ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων γεννῶνται οἱ ἡμίονοι, καθὼς ἀκριβῶς καὶ τὰ λοιπὰ νοθογενῆ (ἐτερογενῆ) ζῶα, (*quae commixtione diversi generis genus aliquod gignunt*). Ἐὰν ὁμῶς τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον διὰ τὸ μυστήριον, θὰ ὑπῆρχον εἰς τὴν κιβωτὸν καὶ τοιαῦτα ζῶα, ἐφ' ὅσον εἶναι ἄρρενα καὶ θήλεα καὶ αὐτά.

Τινὲς ἀπευθύνουν ἀκόμη τὸ ἐρώτημα, ποίου εἴδους τροφὴ θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὴν κιβωτὸν διὰ τὰ σαρκοφάγα ζῶα· ἐὰν ὁ Νῶε εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν ἀλλὰ τοιαῦτα διὰ νὰ παρέχῃ εἰς τὰ σαρκοφάγα τροφήν, πλὴν ἐκείνων, ποὺ τοῦ παρήγγειλεν ὁ Θεὸς ἢ ὅπερ εἶναι πιθανώτερον, ἐὰν ὑπῆρχον τροφαὶ κοινὰ δι' ὅλα, διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι πολλὰ ζῶα, τρεφόμενα ἐκ κρέατος, τρώγουν ἐπίσης καρπούς, ἰδίως δὲ σῦκα καὶ κάστανα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἐκπληκτικὸν τὸ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Νῶε, ὅστις ἦτο τόσο σοφὸς καὶ τόσο χρηστὸς ἄνθρωπος, παρεσκεύασε μίαν τροφήν κοινὴν καὶ κατάλληλον δι' ὅλα τὰ ζῶα καὶ μάλιστα τροφήν τοιαύτην, ποὺ θὰ τὴν ὑπεδείκνυνεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ἄλλωστε, τί δὲν τρώγει κανεὶς ὅταν τὸν θερίζῃ ἢ πεῖνα; Τέλος, ὁ Θεὸς δὲν εἶχε τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ καταστήσῃ εὐχάριστον καὶ ὑγιεινὸν κάθε εἶδος τροφῆς, Αὐτός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ τὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν ζωὴν, ἐὰν τοῦτο δὲν ἀπετέλει μέρος τοῦ μυστηρίου; Ἐν τελικῇ ἀναλύσει, τὸ ὅτι τόσα πολλὰ πράγματα, διατυπωθέντα μετὰ πάσης λεπτομερείας, δὲν εἶναι εἰκόνες, τῆς Ἐκκλησίας, οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἰσχυρισθῇ, χωρὶς νὰ εἶναι πνευμα ἀντιλογίας. Τὰ ἔθνη, τόσον τὰ καθαρὰ ὅσον καὶ τὰ ἀκάθαρτα, ἥδη ἐπλήρωσαν τόσον πολὺ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τόσον στερεῶς συνεδέθησαν διὰ τῶν ἀπαραβιάστων δεσμῶν τῆς ἐνότητος της, ἕως ὅτου ὁ ἀριθμὸς ὁλοκληρωθῇ, ὥστε αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, τὸ τόσον καταφανὲς καὶ ἐκδηλον, ἀρκεῖ νὰ μὴ παράσχη στάδιον εἰς τὴν μικροτέραν ἀμφιβολίαν περὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων, ποὺ δὲν εἶναι τόσο φανερά, καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὅλα ἐκεῖνα τὰ γεγονότα κατεγράφησαν μὲ μεγάλην σοφίαν, ὅτι συνέβησαν πραγματικῶς, ὅτι ἔχουν ποιάν τινα σημασίαν, καὶ ὅτι ὅσα δηλοῦν ἀφοροῦν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' εἶναι πλέον καιρὸς νὰ τελειώσωμεν τὸ βιβλίον αὐτό, διὰ νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν συνεχείᾳ τὴν πορείαν τῶν δύο αὐτῶν Πολιτειῶν μετὰ τὸν κατακλυσμόν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐὰν ἀπὸ τοῦ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ ὑπῆρξαν ἄνθρωποι ἐξυπηρετήσαντες τὸν Θεόν.

Εἶναι δύσκολον νὰ μάθωμεν ἀπὸ τὴν Γραφήν, ἕάν, μετὰ τὸν κατακλυσμόν, παρέμειναν ἔχνη τινὰ τῆς ἁγίας Πολιτείας ἣ ὅτι εἶχον ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐντελῶς ἐξαφανισθῇ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εὗρίσκεται πλέον κανεὶς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ λάτρης. Ἀπὸ τοῦ Νῶε, ὅστις ἦτο ἄξιός νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν γενικὴν καταστροφὴν τοῦ Σύμπαντος, μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, δὲν εὗρίσκομεν διόλου, ὅτι τὰ κανονικὰ βιβλία ὁμιλοῦν περὶ οἵαςδὴποτε εὐσεβείας. Βλέπομεν μόνον ὅτι ὁ Νῶε ἐμπνεσμένος ὑπὸ προφητικοῦ πνεύματος καὶ διαισθανόμενος τὸ μέλλον, εὐλογεῖ τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ τὸν Σὴμ καὶ τὸν Ἰάφεθ, δὲν καταρᾶται δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ του τὸν υἱόν του Χάμ, ὅστις τὸν προσέβαλε, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χαναάν μὲ τὰς ἐξῆς λέξεις: «ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς ἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ». Ὁ δὲ Χαναάν ἦτο υἱὸς τοῦ Χάμ, ὅστις, ἀντὶ νὰ συγκαλύψῃ τὴν γυμνότητα τοῦ πατρὸς του, τὴν ἀπεκάλυψε. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ εὐλογία τῶν δύο ἄλλων υἱῶν του, τοῦ πρωτοτόκου καὶ τοῦ νεωτέρου: «εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ καὶ ἔσται Χαναάν παῖς ἰκέτης αὐτοῦ. Πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σὴμ»⁽¹⁾. Ἡ εὐλογία αὕτη, ἡ ἄμπελος, ποὺ ἐφύτευσεν ὁ Νῶε, ἡ μέθη του, ἡ γυμνότης του καὶ ὅσα ἡ Γραφή ἐξιστορεῖ ἐν προκειμένῳ εἶναι κατάμεστα μυστηρίου καὶ συμβολισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τί ἀπεικονίζετο εἰς τὰ τέκνα τοῦ Νῶε.

Πλὴν ὅμως, τὰ γεγονότα ἀπεκάλυψαν ἀρκετὰ ὅτι τὰ μυ-

⁽¹⁾ Βλ. Γέν. Θ'. 29—28. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐπεισοδίου ἐκείνου τῆς μέθης τοῦ Νῶε εἰς τὸν ἄμπελῶνα.

στήρια ταῦτα ἀπέκρυπτον. Ποῖος δὲν ἀναγνωρίζει ἐφ' ὅσον ἔξε-
τάζει τὰ πράγματα ταῦτα ἐμπεριστατωμένως ὁπωσδήποτε καὶ μὲ
κάποιον φῶς, ὅτι συνέβησαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν; Σήμ, ἔξ
οὗ ἐγεννήθη ὁ Κύριος κατὰ σάρκα, σημαίνει φήμην. Ἀλλὰ ποῖος
ὑπῆρξεν ἐνδοξότερος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου
διαχέει ἄρωμα, τόσον εὐχάριστον πανταχόθεν, ὥστε ἐν τῷ Ἀ-
σματι τῶν Ἀσμάτων νὰ χαρακτηρίζεται ὡς μῦρον ὑπὲρ πάντα
τὰ ἄρώματα ⁽¹⁾; Δὲν κατοικοῦν εἰς τὰς οἰκίας του, δηλαδή εἰς
τὰς Ἐκκλησίας του τὰ ἀπειράριθμα ἐκεῖνα πλήθη τῶν ἐθνῶν, τῶν
ἀπεικονιζομένων ὑπὸ τοῦ Ἰάφεθ, ὄνομα ποῦ σημαίνει πλάτος
ἢ ἑκτασιν; Χάμ δέ, ποῦ σημαίνει θερμὸς καὶ ὅστις ἦτο ὁ δευ-
τερότοκος υἱὸς τοῦ Νῶε μεταξὺ τοῦ Σήμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, ὡς δια-
κρινόμενος καὶ ἀπὸ τὸν μὲν καὶ ἀπὸ τὸν δὲ καὶ μὴ ἀποτελῶν μέ-
ρος οὔτε τῶν προυχόντων τοῦ Ἰσραὴλ οὔτε τοῦ πλήθους τῶν
Ἑθνικῶν, δὲν δηλοῖ ὅτι οἱ αἱρετικοί, ἄνθρωποι θερμοὶ καὶ
εὐερέθεστοι ὅχι ἐκ πνεύματος σοφίας, ἀλλ' ἀνυπομονησίας, ἢ
ὁποία τοὺς συναρπάζει καὶ τοὺς κάμνει νὰ διαταράσσουν τὴν ἡρε-
μίαν τῶν πιστῶν;

Ἄλλωστε ὁ ζῆλος οὗτος ἀποβαίνει πρὸς ὄφελος τῶν προ-
χωρούντων εἰς τὴν ἀρετὴν συμφώνως πρὸς τὴν ἀκόλουθον ρῆσιν
τοῦ Ἀποστόλου: «δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα
οἱ δόκιμοι φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῖν» ⁽²⁾. Διὰ τοῦ αὐτοῦ εἶ-
ναι γεγραμμένον: «υἱὸς πεπαιδευμένος σοφὸς ἔσται, τῷ δὲ
ἄφρονι διακόνῳ χρήσεται» ⁽³⁾. Ἐνῷ ὁ καύσων ἀνησυχεῖ τοὺς
αἱρετικούς, γεννᾷ πολλὰ προβλήματα, ἀφορῶντα τὴν καθολικὴν
πίστιν. Ἡ ταραχὴ τῶν ἀναγκάζει νὰ τὰ ἐξετάζωμεν μετὰ περισ-
σοτέρας προσοχῆς, διὰ νὰ δυνάμεθα, νὰ τὰ προασπίζωμεν καλύ-
τερα ἐναντίον τῶν εἰς τρόπον ὥστε οἱ δυσχέρειαι τὰς ὁποίας πα-
ρουσιάζουν, νὰ χρησιμεύουν πρὸς διδασκαλίαν τῶν πιστῶν. Δυνά-
μεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι, ὅχι μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες δημοσίᾳ ἐχωρί-
σθησαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ποῦ ὑπερηφανεύ-
ονται ὅτι εἶναι χριστιανοί, ἀλλὰ διάγουν ἀνήθικον βίον ἐκπρο-
σωποῦνται ἀπὸ τὸν δευτερότοκον τοῦ Νῶε υἱόν, διότι προαναγγέλ-
λουν διὰ τῆς πίστεώς των τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, ἀπεικονιζόμε-
νον ὑπὸ τῆς γυμνότητος τοῦ πατριάρχου τούτου καὶ διασύρουν
αὐτὸ διὰ τῶν πράξεών των. Περὶ αὐτῶν λέγεται: «ἄραγε ἀπὸ

(1) Καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἄρώματα· μῦρον ἐκκενωθὲν
ὄνομά σου. Διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε. Ἄσμα, Α'. 3 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Α' Κορίνθ. ια', 19.

(3) Παροιμ. ι', 4.

τῶν καρπῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς» ⁽¹⁾. Ἐντεῦθεν προκύπτει τὸ ὅτι ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν Χάμ εἰς τὸν υἱὸν του, ἥτοι εἰς τὸν καρπὸν του, δηλαδή εἰς τὸ ἔργον του, καὶ τὸ ὅτι Χαναὰν σημαίνει «αἱ κινήσεις των», τουτέστι τὰ ἔργα των. Διὰ τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ ἀπεικονίζονται Ἰουδαῖοι καὶ Ἐθνικοί, γνωρίζαντες, κατὰ τινὰ τρόπον, τὴν γυμνότητα τοῦ πατρὸς των, συμβολιζομένην ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἔλαβον τὸν μανδύαν των ἐπ' ὤμου καὶ βαδίζοντες παλιμποδοῦν τὸν ἐκάλυψαν καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἴδουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποκρύπτει εἰς αὐτοὺς ὁ σεβασμός. Τοιουτοτρόπως τιμῶμεν ὅ,τι ἐγένετο δι' ἡμᾶς εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ δὲν παύομεν νὰ φοβιῶμεν διὰ τὸ ἔγκλημα τῶν Ἰουδαίων. Ὁ μανδύας, ποὺ ἔλαβον οἱ δύο ἐκεῖνοι νέοι διὰ νὰ καλύψουν τὸν γυμνὸν πατέρα των, σημαίνει τὸ μυστήριον, οἱ δὲ ὅμοι των τὴν ἀνάμνησιν παρελθόντων πραγμάτων, διότι ἡ Ἐκκλησία ἐφορτάζει τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, ὥς ἐὰν εἶχεν ἤδη ἐπέλθει, καὶ δὲν τὸ θεωρεῖ ὡς μέλλον νὰ συμβῇ τώρα, ὅποτε ὁ Ἰάφεθ μένει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σὴμ, ὁ δὲ κακὸς ἀδελφός των εὐρίσκεται ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Πλὴν ὅμως ὁ κακὸς ἀδελφὸς εἶναι δοῦλος τῶν δύο ἀγαθῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ υἱοῦ του, ἐφ' ὅσον οἱ χρηστοὶ ἄνθρωποι μεταχειρίζονται τοὺς κακοὺς εἴτε διὰ νὰ ἐκγυμνάσουν τὴν ὑπομονήν των, εἴτε διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀρετὴν των. Πράγματι ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ, ὅτι μερικοὶ δὲν κηρύσσουν τὸν Χριστὸν μὲ ἀγνήν πρόθεσιν, ἀλλὰ παρατηρεῖ «Τί γάρ; Πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω καὶ χαρήσομαι» ⁽²⁾. Εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ φυτεύσας τὴν ἄμπελον, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὁ προφήτης «ὁ γὰρ ἄμπελὼν Κυρίου σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ» ⁽³⁾. Καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς ἀμπέλου ταύτης, εἴτε διότι διὰ τοῦ οἴνου τούτου ἐννοοῦν τὴν κύλικα περὶ τῆς ὁποίας λέγεται πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ζεβεδαίου: «δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν;» ⁽⁴⁾. Καὶ «Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστὶ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο» ⁽⁵⁾, διὰ τοῦ ὁποίου δεικνύει ἀναμφιβόλως τὸ πάθος του, εἴτε διότι, ἐπειδὴ ὁ οἶνος τυγχάνει καρπὸς τῆς ἀμπέλου,

⁽¹⁾ Ματθ. ζ', 20.

⁽²⁾ Φιλιπ. α', 15, 17 καὶ 18.

⁽³⁾ Ἠσ. ε', 7.

⁽⁴⁾ Ματθ. κ', 23.

⁽⁵⁾ Ματθ. κστ', 39.

ἐννοοῦν μάλλον, ὅτι ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀμπελῶνος, δηλαδὴ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμά του, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὅτι ἐμέθυσε, δηλαδὴ ὑπέφερε, καὶ ὅτι ἦτο γυμνός, διότι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐφάνη ἡ ἀδυναμία του, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Ἀπόστολος λέγει: «καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ» ⁽¹⁾. Ἀλλ' ὅπως κηρύσσει αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀπόστολος: «τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν» ⁽²⁾. Ὡς δὲ πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ Γραφή, ἀφοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Νῶε ἔμενε γυμνός, προσθέτει «εἰς τὸν οἶκόν του», τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἦσαν ἄνθρωποι ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπέπρωτο νὰ τὸν καταδικάσουν εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον. Αὐτὸ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, οἱ κακοὶ τὸ ἀναγγέλλουν μόνον ἐξωτερικῶς καὶ διὰ τοῦ στόματος, διότι δὲν ἐννοοῦν ἐκεῖνο, πὺ ἀναγγέλλουν. Ἀλλὰ οἱ καλοὶ διατηροῦν ἐντὸς αὐτῶν αὐτὸ τὸ ὑπέροχον μυστήριον καὶ τιμοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν παραφροσύνην τοῦ Θεοῦ, πὺ ὑπερβαίνει τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ μεγαλυτέραν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα. Οἱ κακοὶ διὰ τοῦ Χάμ, πὺ ἔσπευσε νὰ κοινολογήσῃ τὴν γυμνότητα τοῦ πατρὸς του, οἱ καλοὶ διὰ τοῦ Σὴμ καὶ Ἰάφεθ, πὺ ἔσπευσαν νὰ τὴν καλύψουν δηλαδὴ νὰ τὴν σεβαστοῦν καὶ συμβολίζουν τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν.

Βολιδосκοποῦμεν τὰ μυστικὰ τῆς Γραφῆς, ὅσον δυνάμεθα. Ἄλλοι θὰ τὸ κάμουν ἴσως μὲ μεγαλύτερον ἢ μὲ μικρότερον ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν τὸ κάμουν, πρέπει πάντοτε νὰ ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα δὲν ἐγένοντο καὶ δὲν ἐγράφησαν ἄνευ μυστηρίου, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὰ συνδέωμεν παρὰ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν του, ἣτις εἶναι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐξαγγελθεῖσα ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου διὰ συμβόλων πραγματοποιουμένων καθημερινῶς. Λοιπὸν ἡ Γραφή, ἀφοῦ ὠμίλησε περὶ τῆς εὐλογίας τῶν δύο τέκνων τοῦ Νῶε καὶ διὰ τὴν κατάραν τοῦ δευτεροτόκου, δὲν κάμνει μνείαν οὐδενός, μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, ἀληθινοῦ θεράποντος τοῦ Θεοῦ. Ὅχι ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρξαν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀληθινοὶ τινες θεράποντες κατὰ τὴν πορείαν ταύτην τοῦ χρόνου διαρκέσασαν μίαν καὶ πλεον χιλιετηρίδα, ἀλλ' ἐπειδὴ θὰ ἦτο μακρηγορία νὰ τοὺς ἀνακαλέσωμεν ὅλους εἰς τὴν μνήμην μας, πράγμα πὺ θὰ ἀπῆται περισσότερον τὴν ἀκριβείαν ἱστορι-

(¹) Β' Κορ. 13, 4.

(²) Α' Κορ. 1, 25.

κοῦ παρὰ τὴν πρόβλεψιν προφήτου. Κατὰ ταῦτα, ὁ σκοπὸς τοῦ συντάκτου τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἢ μᾶλλον τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὄργανον τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε, δὲν συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ νὰ ἐξιστορῇ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ προαναγγέλλῃ τὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ. Ὅ,τι ἐλέχθη περὶ ἐκείνων, οἵτινες δὲν εἶναι πολῖταί της, εἶναι διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διδασκαλία ἢ ν' αὐξήσῃ τὴν δόξαν της. Πάντως δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ὅλα τὰ γεγονότα τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰς Γραφὰς ἔχουν ποίαν τινα σημασίαν, πλὴν ὅμως ὅ,τι δὲν σημαίνει τίποτε, ἐνισχύει ὅ,τι ἔχει τοιαύτην. Μόνον τὸ ὕνιον ἀνασκάπτει τὴν γῆν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἀρότρου. Εἰς τὰ μουσικὰ ὄργανα δὲν κρούομεν παρὰ μόνον τὰς χορδὰς, μόνον αὐταὶ δημιουργοῦν τὸν ἦχον, καὶ ὅμως προσθέτομεν καὶ ἄλλα πράγματα, χρησιμεύοντα νὰ συνδέουν καὶ νὰ τεντώνουν τὰς χορδὰς. Τοιουτοτρόπως εἰς μίαν προφητικὴν ἱστορίαν εὐρίσκομεν τὴν ἀφήγησιν γεγονότων τινῶν μηδεμίαν ἔχόντων σημασίαν, διὰ νὰ προσκολληθῶμεν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν στεροῦνται τοιαύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Γενεαλογία τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Νῶε.

Ὅφείλομεν τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν γενεαλογίαν τῶν τέκνων τοῦ Νῶε καὶ νὰ εἰπώμεν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ νὰ δείξωμεν τὴν πρόοδον ἀμφοτέρων τῶν Πολιτειῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἡ Γραφὴ τὴν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἰάφεθ, τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Νῶε, ὅστις ἔσχεν ὀκτὼ τέκνα, ἐν ἐκ τῶν ὁποίων ἐγέννησε τρία καὶ ἕτερα τέσσερα, ἥτοι ἐν ὅλῳ δέκα πέντε. Ὁ Χάμ, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Νῶε, ἔσχε τέσσερα τέκνα, πέντε ἐγγόνια καὶ δύο δισέγγονα. Σχετικῶς, ἐπανέρχεται εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἡ Γραφὴ καὶ λέγει : «Χοὺς δὲ ἐγέννησε τὸν Νεβρώδ. Οὗτος ἦρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς. Οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἐροῦσιν, ὡς Νεβρώδ γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγένετο ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλῶν καὶ Ὁρέχ καὶ Ἀρχάδ καὶ Χαλάννη ἐν τῇ γῇ Σενάαρ. Ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης ἐξῆλθεν Ἀσσοῦρ καὶ ὠκοδόμησε Νινευτ καὶ τὴν Ρωβῶθ πόλιν καὶ τὴν Χαλάχ καὶ τὴν Δασὴ ἀνὰ μέσον Νινευτ καὶ ἀνὰ μέσον Χαλάχ. Αὕτη ἡ πόλις μεγάλη» (¹). Ὡστε ὁ Χοὺς, πατὴρ τοῦ γίγαντος

(¹) Γέν. Ι', 8 καὶ ἐπέκεινα.

Νεβρώδ, ὀνομάζεται πρῶτος ἐκ τῶν τέκνων τοῦ Χάμ, ἡ δὲ Γραφή εἶχεν ἤδη κάμει μνεΐαν πέντε ἐκ τῶν υἱῶν του καὶ δύο ἐκ τῶν ἐγγόνων του.

Ἀλλά, ἡ ὁ Χάμ ἐγέννησε τὸν γίγαντα τοῦτον μετὰ τὴν γέννησιν τῶν ἐγγόνων του ἢ, ὅπερ εἶναι πιθανώτερον, ἡ Γραφή ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ ὅτι ἦτο ἄξιος ἰδιαιτέρας προσοχῆς, συγχρόνως δὲ κάμνει λόγον περὶ τοῦ βασιλείου του, ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Ἀσσούρ, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς χώρας Σενναάρ, ἀνηκούσης εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Νεβρώδ, καὶ ἔκτισε τὴν Νινευΐ καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, περὶ τῶν ὁποίων ἡ Γραφή ὁμιλεῖ, τοῦτο ἐγένετο μετὰ πάροδον μακροῦ χρόνου βραδύτερον, ὁμιλεῖ ὅμως ἐδῶ περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ παρεμπιπτόντως, λόγῳ τοῦ περιφήμου κράτους τῶν Ἀσσυρίων, τὸ ὁποῖον ὁ Νίνος, ὁ υἱὸς τοῦ Βήλου καὶ ἰδρυτῆς τῆς πόλεως Νινευΐ, ἥτις φέρει τὸ ὄνομά του, ἐπεξέτεινε θαυμασίως. Ὡς πρὸς τὸν Ἀσσούρ, ἐκ τοῦ ὁποίου κατάγονται οἱ Ἀσσύριοι, οὗτος δὲν ἦτο υἱὸς τοῦ Χάμ, ἀλλὰ τοῦ Σήμ, πρωτοτόκου τοῦ Νῶε, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον, ὡς φαίνεται, ἐν συνεχείᾳ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σήμ, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὸ βασίλειον τοῦ Νεβρώδ καὶ οἱ ὁποῖοι, ἐπεκταθέντες, ἔκτισαν ἄλλας πόλεις, πρώτη τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ Νινευΐ. Κατόπιν ἡ Γραφή μεταβαίνει εἰς ἄλλον υἱὸν τοῦ Χάμ, καλούμενον Μεσραΐμ, καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ τέκνα του, ὁμιλεῖ δὲ περὶ αὐτῶν, ὅχι ὡς ἀτόμων, ἀλλ' ὡς ἐθνῶν, καὶ λέγει, ὅτι ἐκ τοῦ ἑκτου ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον καλούμενον Φιλισταῖος, ὥστε πρόκειται περὶ ὀκτὼ ἐθνῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπανέρχεται εἰς τὸν Χαναάν, ἐν τῇ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν Χάμ, καὶ ποιεῖται μνεΐαν ἑνδεκα υἱῶν του καὶ χωρῶν τινων, τὰς ὁποίας οὗτοι κατεῖχον. Κατὰ ταῦτα ὅλοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χάμ ἀνέρχονται εἰς τὸν ἀριθμὸν τριάκοντα ἑνα. Ὑπολείπεται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν υἱῶν τοῦ Σήμ, πρωτοτόκου τοῦ Νῶε, διότι οὗτος τερματίζει τὴν γενεαλογίαν, περὶ τῆς ὁποίας ἐνταῦθα πρόκειται.

Ἀλλὰ εἰς τὴν Γένεσιν ἐμφιλοχωρεῖ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ μία ἀσάφεια, δηλαδὴ ἐκεῖ, ὅπου δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακρίνωμεν ποῖος ὑπῆρξεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Σήμ. Ἴδου τὶ λέγει: «Καί τῳ Σήμ ἐγεννήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἐβερ, ἀδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος. Υἱοὶ Σήμ Ἐλάμ κ.τ.λ.» ⁽¹⁾. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ὁ Ἐβερ ὑπῆρξε πραγματικὸς υἱὸς τοῦ Σήμ καὶ ὅμως δὲν εἶναι παρὰ ὁ πέμπτος ἐκ τῶν ἀπογόνων του. Ὁ Σήμ ἐγέννησε, πλὴν τῶν ἄλλων τέκνων του, τὸν Ἀρφάξατ, ὁ Ἀρφάξατ τὸν Καϊνάν, ὁ Καναάν τὸν Σάλα, καὶ ὁ Σάλα τὸν

---

(1) Γεν. Ι', 21.

Ἔβεϱ. Ἡ Γραφή ἠθέλησε νὰ εἴπῃ δι' αὐτῶν, ὅτι ὁ Σῆμ εἶναι ὁ πατήρ ὅλων τῶν ἀπογόνων του τούτων, ὅσον τῶν υἱῶν, τόσον τῶν ἐγγόνων καὶ τῶν λοιπῶν τῆς φυλῆς του μελῶν, οὐχὶ δὲ ἄνευ λόγου ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ἔβεϱ, προτοῦ κάμῃ λόγον περὶ τῶν τέκνων τοῦ Σῆμ, καίτοι οὗτος δὲν εἶναι, ὡς εἶπον πρὸ ὀλίγου, παρὰ ὁ πέμπτος τῆς φυλῆς του, διότι ἐξ αὐτοῦ ἔλαβον τὸ ὄνομα αὐτῶν οἱ Ἑβραῖοι, μολονότι ἄλλοι πρεσβεύουν, ὅτι τὸ ἔλαβον ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν. Τοιουτοτρόπως ἡ Γραφή ἀναφέρει ἐν πρώτοις τὰ τέκνα τοῦ Σῆμ, ἐν ἑκ τῶν ὁποίων ἔσχε καὶ αὐτὸ τέσσαρα τέκνα. Κατόπιν κάμνει λόγον περὶ ἑνὸς ἄλλου υἱοῦ τοῦ Σῆμ, ὅστις τοῦ ἐδώρησεν ἓνα ἔγγονον καὶ οὗτος ἓνα δισέγγονον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Ἔβεϱ. Ὁ Ἔβεϱ ἔσχε δύο υἱούς, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐκαλεῖτο Φάλεκ, δηλαδὴ «ὁ διαιρῶν», διότι, καθὼς λέγει ἡ Γραφή, ἡ γῆ, εἶχε διαιρεθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν του. Ὁ Φάλεκ ἔσχε δώδεκα υἱούς, εἰς τρόπον ὥστε ὅλοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σῆμ εἶναι εἴκοσι. Συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω, πάντες οἱ ἀπόγονοι τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, δηλαδὴ οἱ δέκα πέντε τοῦ Ἰάφεθ, οἱ τριάκοντα καὶ εἷς τοῦ Χάμ καὶ οἱ εἴκοσι ἑπτὰ τοῦ Σῆμ, ἀποτελοῦν τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα τρία. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Γραφή λέγει: «Οὗτοι υἱοὶ Σῆμ ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν κατὰ γλώσσας αὐτῶν, ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς ἔθνεσιν αὐτῶν» ⁽¹⁾. Ὁμιλοῦσα περὶ ὅλων ὁμοῦ, παρατηρεῖ: «ἰδοὺ αἱ οἰκογένειαι τῶν τέκνων τοῦ Νῶε καὶ οἱ λαοὶ των, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατωκῆθη ἡ γῆ μετὰ τὸν κατακλυσμόν». Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ περὶ ἀτόμων, ἀλλὰ περὶ ἐθνῶν, ὅταν ἀναφέρῃ τὰ ἑβδομήκοντα τρία ταῦτα ἢ μᾶλλον τὰ ἑβδομήκοντα δύο πρόσωπα, ὅπως θὰ δεῖξωμεν εὐθὺς κατωτέρω, καὶ ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρέλειψε πολλοὺς ἀπογόνους, τοῦ Νῶε, ὅχι διότι ἦσαν ἄτεκνοι, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν προέλευσιν, ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ διότι δὲν ἦσαν πατέρες λαῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν.

Μολονότι ἡ Γραφή ἀναφέρει, ὅτι τὰ ἔθνη ταῦτα ἦσαν διηρημένα καὶ ὅτι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὠμίλει τὴν γλῶσσάν του, δὲν παραλείπει ἐν συνεχείᾳ ν' ἀναδράμῃ εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὅλοι δὲν εἶχον παρὰ μίαν κοινὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἐξηγήσῃ πό-

(1) Γέν. Ι' 31.

θεν προῆλθεν ἡ διαφορὰ τῶν γλωσσῶν· «Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χειλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν, εὖρον πεδῖον ἐν γῇ Σενάαρ καὶ κατῴκησαν ἐκεῖ. Καὶ εἶπεν ἄνθρωπος τῇ πλησίον αὐτοῦ· δεῦτε πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτεύσωμεν αὐτάς πυρί. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός. Καὶ εἶπαν· δεῦτε οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα πρὸ τοῦ διασπαοῆναι ἡμᾶς ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς. Καὶ κατέβη Κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ὠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἶπε Κύριος ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χειλος ἓν πάντων καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείπει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν. Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ προσώπου πάσης γῆς» (1). Ἡ πόλις αὕτη, ἣτις ὠνομάσθη Σύγχυσις, εἶναι ἡ Βαβυλὼν, τὴν ἐξαίρει δὲ πολὺ καὶ ἡ μὴ ἱερὰ ἱστορία.

Πράγματι ἡ λέξις Βαβυλὼν σημαίνει «σύγχυσις», ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν ὅτι ἰδρυτῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ γίγας Νεβρώδ, τοῦτο δὲ ὑπαινίσσεται ἡ Γραφή, λέγουσα, ὅτι ἡ Βαβυλὼν ὑπῆρξεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου του, καίτοι δὲν ὑπῆρξε τόσον μεγαλειωδῶς ἔνδοξος, ὅσον τὴν παριστάνουν ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἀσέβεια τῶν ἀνθρώπων. Ἐσκόπευον νὰ οἰκοδομήσουν τὴν πόλιν ταύτην τόσον ὑψηλήν, ὥστε νὰ φθάνῃ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, εἴτε διότι ἡ πρόθεσις των ἀφεώρα τὴν οἰκοδόμησιν ἐνὸς μόνου πύργου τῆς πόλεως, ὥστε νὰ ἐγγίξῃ τὸν οὐρανόν, εἴτε ὅλων τῶν πύργων, μολονότι ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ παρὰ μόνον περὶ ἐνός. Ἀλλ' ὅπως λέγομεν ὁ στρατιώτης πρὸς δῆλωσιν ἐνός ὁλοκλήρου στρατοῦ ἢ ὁ βάτραχος καὶ ἡ ἀκρίς (2), διὰ νὰ δηλώσωμεν τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν βατράχων καὶ τῶν ἀκρίδων, τῶν δύο πληγῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ τί ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχουν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ οἱ τολμηροὶ καὶ ὑπερήφανοι αὐτοὶ ἄνθρωποι μὲ τὸν σωρὸν ἐκεῖνον τῶν λίθων, ἐὰν τὸν ὕψωνα ὑπεράνω ὅλων τῶν ὀρέων καὶ μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ ἀέρος;

---

(1) Γέν. ΙΑ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ἐὰν μὴ θέλῃς σὺ ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν μου, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ταύτην τὴν ὥραν αὖριον ἀκρίδα πολλὴν ἐπὶ πάντα τὰ ὄριά σου. Ἐξοδ. Ι', 4.

Εἰς τί δύναται νὰ βλάβῃ τὸν Θεὸν ἡ ἀνύψωσις τῶν σωμάτων ἢ τῶν πνευμάτων; Ἡ ἀσφαλεστέρα καὶ ἀληθεστερα ὁδός, διὰ ν' ἀνέλθῃ κανεὶς εἰς τὸν οὐρανόν, εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη. Αὕτη ἐξυψώνει τὴν καρδίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Κύριον, καὶ ὄχι ἐναντίον τοῦ Κυρίου, ὅπως τὸ λέγει ἡ Γραφή περὶ τοῦ γίγαντος ἐκείνου, ⁽¹⁾ ὅστις ἦτο κυνηγὸς ἐναντίον τοῦ Κυρίου. Ἔτσι πρέπει νὰ τὸ μεταφράσωμεν καὶ ὄχι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, ὅπως κάμνουν μερικοί, πλανώμενοι ἐκ τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ λέξις αὐτὴ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἣτις σημαίνει καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο. Πράγματι χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν δευτέραν σημασίαν τοῦ εἰς τὸν στίχον: «δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς» ⁽²⁾, εἰς δὲ τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Ἰώβ, ὅπου εἶναι γεγραμμένον: «ὅτι λυμὸν ἔρρηξας ἐναντι Κυρίου» ⁽³⁾, μὲ τὴν πρώτην. Τί δὲ σημαίνει ἡ λέξις κυνηγός, ἐὰν μὴ ἓνα ἀπατεῶνα, ἓνα σφαγέα, ἓνα δολοφόνον τῶν πλασμάτων τῆς γῆς; Κατεσκεύαζε λοιπὸν ἓνα πύργον ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ του, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀσεβῆ ὑπερηφάνειαν, ὃ δὲ Θεὸς ἐτιμώρησε δικαίως τὴν κακὴν πρόθεσίν του, καίτοι μὴ πραγματοποιηθεῖσαν. Πῶς ὅμως τὸν ἐτιμώρησε; Ὅπως ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὄργανον τοῦ κυριαρχεῖν, εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὄργανον ἐκολάσθη ἡ ὑπεροψία καὶ μάλιστα τόσον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος, ὅστις δὲν ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, δὲν ἠκούετο καὶ αὐτὸς παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς διαταγὰς. Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη αὐτὴ ἡ συνωμοσία, δεδομένου ὅτι ὁ καθεὶς ἐχωρίζετο ἀπὸ ὅσους δὲν ἐνοοῦσε, διὰ νὰ συναντήσῃ ἐκείνους, τὴν γλῶσσαν τῶν ὁποίων κατελάμβανε, οἱ δὲ λαοὶ διηρέθησαν κατὰ γλώσσας καὶ διεσπάρθησαν εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς γῆς διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποίησε πρὸς τοῦτο μέσα τελείως ἀπόκρυφα καὶ ἀκατανόητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῆς κατοβάσεως τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ συγχύσῃ τὰς γλώσσας.

Ὁ Κύριος λέγει ἡ Γραφή, «κατέβη ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων» ⁽⁴⁾,

⁽¹⁾ Τοῦ Νεβρώδ.

⁽²⁾ Ψαλμ. 144 (94) 6.

⁽³⁾ Ἰώβ, 1Ε', 13.

⁽⁴⁾ Γέν. 1Α', 5.

δηλαδή ὄχι οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶσα κατ' ἄνθρωπον καὶ τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Πολιτείαν τῆς Γῆς. Ἡ τοιαύτη κατάβασις τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ κατὰ τὴν ὑλικὴν κυριολεξίαν της, ὥς ἐὰν ὁ Θεὸς μεθίστατο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, αὐτὸς ὅστις εἶναι πανταχοῦ παρών. Λέγουν, ὅτι καταβαίνει, ὅταν κάμνη κάτι ἑκτακτον ἐπὶ τῆς γῆς, πού ἀποκαλύπτει τὴν παρουσίαν Του. Ἐπίσης, ὅταν λέγουν, ὅτι βλέπει τι, δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν τὸ εἶδε προηγουμένως, αὐτὸς ὁ γινώσκων τὰ πάντα, ἀλλὰ ὅτι τὸ ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ἔβλεπον λοιπὸν τὴν πόλιν ταύτην, ὅπως τὴν εἶδον ἑκτοτε, ὅταν ἔδειξεν ὁ Θεὸς πόσον τοῦ ἀπήρεσκε. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι κατῆλθεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν πόλιν ταύτην, διότι ἄγγελοί του κατῆλθον εἰς αὐτήν, εἰς τρόπον ὥστε αἱ λέξεις αὗται : «ἰδοὺ χεῖλος ἐν καὶ γένος ἐν» καὶ ἐν συνεχείᾳ : «δεῦτε καὶ καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν», δὲν εἶναι παρὰ ποία τις ἀνακεφαλαίωσις διὰ νὰ δείξη, τὶ εἶχεν ἤδη εἶπει ἡ Γραφή, ὅτι ὁ Θεὸς κατῆλθεν. Πράγματι, ἐὰν εἶχεν ἤδη καταβῇ, τί σημαίνει : «δεῦτε καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν τὴν γλῶσσαν» (τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἄγγέλους), ἐὰν αὐτός, πού ἦτο μετὰ τῶν ἁγγέλων δὲν κατήρχετο διὰ παρεμβάσεώς των ; Δέον ἐπίσης νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι δὲν λέγει : «δεῦτε καταβάντες συγχύσατε», ἀλλὰ «δεῦτε καταβάντες συγγέωμεν», καὶ τοῦτο διὰ νὰ δείξη, ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ τόσον διὰ τῶν θεραπόντων Του, ὅσον καὶ οἱ θεράποντες δι' Αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ῥῆσιν «Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς λαλεῖ πρὸς τοὺς ἁγγέλους.

Θὰ ἡδύνατο νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι αἱ λέξεις τῆς Γενέσεως : «ποιήσωμεν ἄνθρωπον», θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀπευθυνθῶν καὶ πρὸς τοὺς ἁγγέλους, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν προσέθετε «κατ' εἰκόνα μας». Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονὸς δὲν μᾶς ἀποπλανᾷ ἐν προκειμένῳ, οὔτε μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα τῶν ἁγγέλων ἢ ὅτι ἔχουν τὴν αὐτὴν εἰκόνα ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι. Εὐλόγως λοιπὸν ἐννοοῦμεν καθ' ὅμοιον

---

(1) Κορ. 3, 9.

τρόπον τὰς ἰδίας λέξεις προκειμένου περὶ τῶν προσώπων τῆς Τριάδος. Μολονότι δὲ εἶναι εἷς καὶ μόνος Θεὸς ἡ Τριάς αὕτη, μετὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Θεοῦ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον», προσθέτει ἡ Γραφή : «καὶ ὁ Θεός, ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Αὕτη δὲν λέγει : «οἱ θεοὶ ἐγένοντο ἢ κατ' εἰκόνα τῶν θεῶν». Ἐνταῦθα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν Τριάδα, ὥς ἐὰν ὁ Πατὴρ ἀπηυθύντο πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα λέγων πρὸς αὐτούς : «Ἐλᾶτε, ἅς κατέλθωμεν καὶ ἅς δημιουργήσωμεν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν των», ὥς ἂν ἡμπόδιζε κάτι νὰ μὴ τὸ ἀκούσουν οἱ ἄγγελοι. Αἱ λέξεις ὅμως αὗται ἦσαν καταλληλότεραι διὰ τοὺς ἄγγέλους, διότι αὐτοὶ κυρίως ὀφείλουν νὰ πλησιάζουν τὸν Θεὸν δι' ἱερῶν κινήσεων, τοῦτέστι δι' εὐσεβῶν στοχασμῶν, καὶ νὰ συμβουλευῶνται τοὺς χρησμούς τῆς αἰδίου ἀληθείας, ἥτις χρησιμεύει εἰς αὐτοὺς ὡς νόμος αἰώνιος εἰς τὸ μακάριον ἐνδιαίτημά των. Δὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ, συμμετέχοντες εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐκείνην, δημιουργὸν τοῦ παντός, πλησιάζουν πρὸς αὐτήν, ὡς πρὸς πηγὴν τῆς ζωῆς, διὰ νὰ εὔρουν ἐν αὐτῇ, ὅ,τι δὲν εὔρισκον εἰς ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ὁδηγοῦσα τούτους πρὸς τὴν ἀλήθειαν κίνησις εἶναι, τρόπον τινά, σταθερά, διότι οὐδέποτε ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς ἀληθείας.

Πλὴν ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς ἄγγέλους, ὅπως ὁμιλοῦμεν μετὰξὺ μας ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἢ ὅπως ὁμιλοῦμεν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἄγγέλους. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ προηγούμενος πάντων τῶν ἔργων Του, εἶναι ἡ ἀμετάβλητος αἰτία τῶν δημιουργημάτων ἐκείνων, ἥτις δὲν ἔχει ὑφὴν φευγαλέαν, ἀλλὰ δύναμιν σταθερὰν ἐν τῇ αἰωνιότητι καὶ δραστικὴν ἐν τῷ χρόνῳ. Τὴν αἰωνίαν ταύτην γλῶσσαν μεταχειρίζεται ὁ Θεός, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς ἄγγέλους, ὅταν δὲ εὐδοκῇ νὰ μᾶς ὁμιλῇ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδιάς μας, ἐξομοιούμεθα, τρόπον τινά, πρὸς τοὺς ἄγγέλους. Συνήθως μᾶς ὁμιλεῖ κατὰ τρόπον διάφορον. Λοιπόν, διὰ νὰ μὴ περιέρχωμαι εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογῶ ἐκάστοτε τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, θὰ εἴπω ἐδῶ ἅπαξ διὰ παντός, ὅτι ἡ ἀναλλοίωτος ἀλήθεια λαλεῖ εἴτε ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς τὰ λογικὰ πλάσματα κατὰ τρόπον μὴ δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῇ, εἴτε δι' ἐπεμβάσεως τοῦ πλάσματος, ἢ πρὸς τὸ πνεῦμα ἡμῶν δι' εἰκόνων πνευματικῶν εἴτε πρὸς τὰ ὄτιά μας μὲ φωνὰς καὶ μὲ ἤχους.

Διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ἀρχικὸν θέμα μου, παρατηρῶ, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε προῆλθον ἑβδομήκοντα τρία ἢ μᾶλλον ἑβδομήκοντα δύο ἔθνη, διαφόρους ὁμιλοῦντα γλώσσας, αἵτινα ἤρχισαν νὰ διασπείρωνται ἀνὰ τὴν γῆν καὶ βραδύτερον νὰ κατοικίζουσιν τὰς νήσους. Οἱ λαοὶ ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν περισ-

σότερον παρὰ αἱ γλῶσσαι (¹), διότι γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπάρχουν πολλὰ βάρβαρα ἔθνη, ὁμιλοῦντα μίαν κοινὴν γλῶσσαν. Ὡς πρὸς τὰς νήσους, τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι οἱ κάτοικοί των, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων αὐξάνεται καθημερινῶς, μετέβησαν ἐκεῖ διὰ πλοίων ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Κατὰ ποῖον τρόπον ζῶα παντοειδῆ κατώκησαν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τὰς πλέον ἀπομακρυσμένας νήσους.

Προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, πῶς τὰ ζῶα ἐκεῖνα, τὰ μὴ γεννώμενα ἐκ τοῦ χώματος, ὅπως οἱ βάτραχοι (²) ἀλλ' ἐκ συνουσίας, ὅπως οἱ λύκοι καὶ ἄλλα ζῶα ἠδυνήθησαν νὰ εὕρισκωνται εἰς τὰς νήσους πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἐκτὸς ἐὰν προέρχωνται ἐξ ἐκεῖτων, τὰ ὅποια ἐσώθησαν εἰς τὴν κιβωτόν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς νήσους ἐκεῖνας, τὰς κειμένας ἐγγύς, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι διῆλθον ἐκεῖ κολυμβῶντα, ὑπάρχουν ὅμως καὶ νῆσοι πολὺ μακρὰν ἀπὸ τῆς ἠπείρου κείμεναι, ὥστε οὐδὲν ζῶον θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ μέχρις αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον. Ἡμπορεῖ ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς, ὅτι μετεφέρθησαν ἐκεῖ ζῶα πολλά, διὰ τῶν πλοίων, ὅπως χρησιμεύσουν ὡς θήραμα, ἀνεξαρτήτως ἐκεῖνων, τὰ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ μεταφέρῃ ἐκεῖ ὁ Θεός, τῇ παρεμβάσει τῶν ἀγγέλων. Τὸ ὅτι προῆλθον ἐκ τῆ γῆς, ὅπως κατὰ τὴν

(¹) Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἦτο γνωστὸς μικρὸς μόνον ἀριθμὸς γλωσσῶν. Σήμερον ὅμως μετὰ τὴν μελέτην τῶν γλωσσικῶν ιδιομάτων τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς, τῶν αὐτοχθόνων κατοίκων τῆς Αὐστραλίας καὶ τῶν προκολομβιανῶν τῆς βορείου καὶ νοτίου Ἀμερικῆς, ἀνερχομένων εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας γλωσσῶν καὶ διαλέκτων τὰς ὁποίας ἀρχικῶς ἐμελέτησαν Ἴσπανοὶ καὶ Πορτογάλοι ἱεραπόστολοι γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἤδη γνωστῶν γλωσσῶν ὑπερβαίνει τὰς 3.000 !

(²) Ἐπεκράτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἐσφαλμένη γνώμη, ὅτι μερικὰ ζῶα γεννῶνται ἐκ τοῦ χώματος, τῆς σήψεως ἢ τῆς ἰλύος. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ εἶδους τινὸς αὐτομάτου γενέσεως (generatio aequivoca), ἡ ὁποία διεδραμάτισεν, ὡς θεωρία, καὶ διαδραματίζει ἀκόμη ρόλον ἀρκετὸν εἰς τὴν βιολογίαν. Πλὴν ὅμως ἡ θεωρία αὕτη, καταπολεμηθεῖσα ἰδίως ὑπὸ τοῦ μεγάλου βιολόγου Pasteur ἀριθμεῖ ὀλίγους ὁπαδοὺς σήμερον: Omne vivum ex ovo καὶ omne vivum ex vino ! (Πᾶν ὅ,τι ζῇ ἐξ ὄου, καὶ πᾶν ὅ,τι ζῇ ἐκ ζῶντος).

δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὅταν εἶπεν ὁ Θεός: «ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν» ⁽¹⁾, δεικνύει ἀκόμη σαφέστερον, ὅτι ζῶα παντὸς εἶδους δὲν παρελήφθησαν εἰς τὴν κιβωτὸν διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς διαιωνίσεως τοῦ γένους των, ἀλλὰ διὰ ν' ἀπεικονίσουν τὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις θ' ἀπετελεῖτο ἐκ παντὸς εἶδους ἐθνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

**Ἐὰν τὰ τερατώδη ἔθνη, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἡ Ἱστορία προ-
έρχονται ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἢ ἀπὸ τοὺς υἱούς τοῦ Νῶε.**

Τίθεται ἐπίσης τὸ ἐρώτημα, ἂν εἶναι πιστευτὸν τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Νῶε προέρχεται ἓν γένος ἀνθρώπων τερατω-
δῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἡ Ἱστορία. Λέγουν πράγματι, ὅτι ἔχουν ἓνα ὀφθαλμὸν εἰς μέσον τοῦ μετώπου ⁽²⁾ ὅτι ἄλλοι ἔχουν τὸ ἄκρον τοῦ ποδὸς πρὸς τὰ ἔσω· ὅτι ἄλλοι εἶναι ἐρμαφρόδιτοι χρησιμοποιοῦντες ἐκ περιτροπῆς τὰ δύο φῦλα καὶ ἔχοντες τὸν μὲν δεξιὸν μαστὸν ἀνδρικόν, τὸν δὲ ἀριστερὸν γυναικεῖον, Ὑπάρχουν ἄλλοι στερούμενοι στόματος καὶ ζῶντες μόνον ἐκ τοῦ αἵρος, εἰσπνέοντες διὰ τῆς ρινός. Ὑπάρχουν ἄλλοι ἔχοντες ἑνὸς πήχεος ἀνάστημα καλούμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Πυγμαῖοι ⁽³⁾. Εἰς τόπους τινὰς βλέπει κανεὶς γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι τεκνοποιοῦν εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν καὶ ζοῦν ὀκτὼ ἐν ὅλῳ ἔτη. Λέγουν ἀκόμη ὅτι ὑπάρχουν λαοὶ κινούμενοι μὲ ἐλιγγιώδη ταχύτητα, ἔχοντες μίαν κνήμην καὶ δύο πόδας, οὐδέποτε δὲ κινοῦντες τὴν ἰγνύν των, (τὴν ἄντζα των). Οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι Σκιόποδες (Sciorodes), ἐπειδὴ τὸ θέρος κοιμῶνται ἐπὶ τῶν νώτων των καὶ προστατεύονται ἀπὸ τὸν ἥλιον μὲ τὰ πέλματα τῶν ποδῶν των. Ἄλλοι στεροῦνται κεφαλῆς καὶ ἔχουν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τοὺς ὤμους. Ὅμιλοῦν καθὼς βλέπομεν, περὶ ἀπειρίας τοιούτων καὶ ἄλλων τεράτων, ἀπεικονιζομένων διὰ μωσαϊκοῦ εἰς τὸν λιμένα.

---

(1) Γεν. 1, 24.

(2) Πρόκειται περὶ τῶν περιφήμων Κυκλώπων τοῦ Ὀμήρου.

(3) Περὶ τῶν Πυγμαίων τῆς Μαλαίας ἔγραψε θαυμασίαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως μονογραφίαν ὁ καθολικὸς ἱερεὺς Paul Schebesta, ὅστις ἔζησεν ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τῶν περιέργων τούτων Νάνων, ἐμελέτησε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των, τὴν γλῶσσαν των καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ κοσμοθεωρητικὰς ἀντιλήψεις των καὶ ἐδημοσίευσεν διεξοδικὴν καὶ ἀρτίως εἰκονογραφημένην πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον: Paul Schebesta, «Bei den Urwaldzwerge von Malaya», Leipzig, F. A. Brockhaus 1927.

τῆς Καρχηδόνας. Τί δὲ νὰ εἶπω περὶ τῶν Κυνοκεφάλων, οἵτινες ἔχουν κεφαλὴν κυνός, ⁽¹⁾ καὶ τὸ γαύγισμα τῶν ὁποίων δεικνύει ὅτι εἶναι περισσότερον ζῶα παρὰ ἄνθρωποι; Πλὴν ὅμως δὲν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ πιστεύωμεν ὅλα αὐτά. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ προᾶγμα, ὅπουδὴποτε καὶ ὑφ' οἵανδὴποτε μορφὴν γεννᾶται εἰς ἄνθρωπος, δηλαδὴ ἓνα λογικὸν ζῶον, δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἔλκει τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, πατρὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ λόγος, ποὺ ἀποδίδουν εἰς τὴν γέννησιν τερατωδῶν παιδίων παρ' ἡμῖν, δύναται νὰ ἰσχύσῃ δι' ὁλόκληρα ἔθνη. Ὁ Θεός, πλάστης ὅλων τῶν ὄντων, γνωρίζει κατὰ ποῖον χρόνον καὶ εἰς ποῖον τόπον ἓνα προᾶγμα πρέπει νὰ δημιουργηθῇ, διότι ἠξεύρει ποία εἶναι ἡ κατάλληλος ἢ ἡ ἀκατάλληλος σχέσις τῶν μερῶν τοῦ Σύμπαντος ἢ συντείνουσα εἰς τὴν ὠραιότητά του. Ἐπειδὴ ὅμως ἀδυνατοῦμεν νὰ τὸ βλέπωμεν ὁλόκληρον, δυσαρεστούμεθα ἐνιότε καὶ πάσχομεν περιεργαζόμενοι μερικὰ ἐκ τῶν μερῶν του, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἀγνοοῦμεν ποίαν σχέσιν ἔχουν μετὰ τῶν λοιπῶν. Γνωρίζομεν ἀνθρώπους ἔχοντας περισσοτέρους τῶν πέντε δακτύλων εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, μολονότι δὲ ἡ αἰτία τούτου μᾶς εἶναι ἄγνωστος, ἔστω μακρὰν ἡμῶν ἡ ἰδέα ὅτι ἔσφαλεν ὁ Δημιουργὸς ἐν προκειμένῳ! Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ἄλλαι μεγαλύτεραι ἀνωμαλίας, ἀλλ' Ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς δύναται νὰ κατηγορήσῃ διὰ τὰ ἔργα Του, γνωρίζει τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς ὑπάρξεώς των. Ὑπάρχει εἰς τὴν Ἰππῶνα—Διαρρύτην, ⁽²⁾ ἓνας ἄνθρωπος, τὸ πέλμα τῶν ποδῶν τοῦ ὁποίου ἔχει σχῆμα σελήνης μὲ δυὸ μόνον δακτύλους εἰς τὰ ἄκρα, καὶ τὰ χεῖρα του ἐπίσης εὗρισκονται εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἓνα ἔθνος ὁλόκληρον, ἀποτελούμενον ἐκ τοιούτου εἶδους ἀνθρώπων, θὰ τὸ ἐπρόσθετον εἰς τὴν ἀλλόκοτον καὶ ἐκπληκτικὴν αὐτὴν ἱστορίαν. Θὰ εἶπωμεν λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν κατάγεται ἀπὸ τὸν Ἀδάμ; Οἱ ἐρμαφρόδιτοι εἶναι σπάνιοι, ⁽³⁾ καὶ

---

(1) Οἱ Κυνοκέφαλοι ἀναφέρονται εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν ὡς μυθικὰ πλάσματα.

(2) Ὑπῆρχον δύο Ἰππῶνες εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ὁ Αὐγουστίνος ἦτο ἐπίσκοπος, καὶ ἕτερος καλούμενος Β α σ ι λ ι κ ῆ Ἰ π π ῶ ν.

(3) Παρ' ἀνθρώποις. Εἰς κατώτερα ὅμως ζῶα, εἰς τὰ μαλάκια ἐπὶ παραδείγματι: *diplozoon paradoxon*, καὶ εἰς τοὺς κοχλίας (σαλιάγκους) συμφώνως πρὸς τὰς ὠραίας παρατηρήσεις τοῦ φυσιοδίφου Meissenheimer εἶναι φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ὸ ν φαινόμενον, συνδεόμενον πρὸς τὴν διαιώνισιν τοῦ εἶδους.

ὁμῶς παρουσιάζονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους τὰ δύο φύλα διακρίνονται τόσον καθαρὰ, ὥστε εἶναι δύσκολον ν' ἀποφανθῇ τις, ἐὰν ὁ ἐρμαφρόδιτος πρέπει νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἢ γυναικός, ἂν καὶ κρατεῖ συνήθεια νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ εὐγενεστέρου φύλου. Πρὸ τινων ἐτῶν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν διπλοῦ ἀναστήματος ἄνθρωπος. Εἶχε δύο κεφαλάς, δύο στομάχους καὶ τέσσερα χέρια, ἔζησε δὲ ἔτη πολλά, δεδομένου, ὅτι τὸν εἶδον πολλὰ πρόσωπα, προστρέξαντα διὰ νὰ περιεργασθῶν τὸ καταπληκτικὸν τοῦτο πλάσμα. Ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὅλοι οἱ τοιοῦτοι περίεργοι τύποι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ὁφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν τὸ αὐτὸ καὶ ὅσον ἀκόμη ἀφορᾷ ὁλόκληρα ἔθνη, ὡς πρὸς τὰ ὅποια ἡ φύσις ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν συνήθη πορείαν τις, τὰ ὅποια ὁμῶς συνίστανται ἐκ λογικῶν ὄντων, ἐὰν, βεβαίως, ὅλα αὐτά, ποὺ μᾶς λέγουν δὲν εἶναι ἀπλᾶ παραμύθια, διότι, ἂν δὲν ἐγνωρίζαμεν, ὅτι οἱ πίθηκοι καὶ αἱ σφῆκες εἶναι ζῶα, ἴσως οἱ ἱστορικοὶ θὰ μᾶς ἔλεγον, ὅτι εἶναι ἀνθρώπινοι λαοί. Ἐὰν ὁμῶς εἶναι, ἀληθινὰ τὰ διαθρυλούμενα περὶ τῶν λαῶν ἐκείνων, τίς οἶδε, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δημιουργήσῃ, διὰ νὰ μὴ πιστεύωμεν, ὅτι τὰ τέρατα, τὰ γεννώμενα μεταξὺ μας, εἶναι ἔργον ἄλλου ἐργάτου ὀλιγώτερον τελείου παρ' ὅσον εἶναι Αὐτός; Ἐν τελικῇ ἀναλύσει, εἴτε ὅ,τι διηγοῦνται περὶ τῶν ἐν λόγῳ ἔθνων εἶναι ψεῦδος, εἴτε ὅτι δὲν πρόκειται περὶ πραγματικῶν ἀνθρώπων, εἴτε, ὅτι, ἐὰν εἶναι πραγματικοὶ ἀνθρώποι, κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀδάμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐὰν ὑπάρχουν ἀντίποδες (¹).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ὑπάρχουν ἀντίποδες, δηλαδή ἄνθρωποι, οἱ πόδες τῶν ὁποίων εἶναι ἀντίστροφοι πρὸς τοὺς ἰδικούς μας, καὶ οἱ ὅποιοι κατοικοῦν τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς

(¹) Ἀντίποδες=οἱ λαοὶ καὶ οἱ τόποι τῶν δύο ἄκρων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς διαμέτρου, τῆς γῆϊνης σφαίρας. Πρῶτοι οἱ Πυθαγόρειοι ὑπεστήριξαν, ὅτι, ἀφοῦ ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδής, ἀσφαλῶς θὰ περιοικῇται, καὶ λόγῳ τούτου, θὰ ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ἡμισφαιρίου ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν ἀντίποδας ἢ ἀντίχθονας. Ὁ ὄρος οὗτος, ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Πλάτωνα, ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν παρ' Ἐρατοσθένει. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐφρόνουν ὅτι οἱ ἀντίποδες ἔχουν τὰς τέσσαρας ὥρας τοῦ ἔτους, ὡς καὶ τὰ ἡμερόνυχτα ἀντίστροφα πρὸς τὸ ἡμισφαί-

γῆς, ὅπου ὁ ἥλιος ἀνατέλλει, ὅταν δύῃ δι' ἡμᾶς, δὲν πρέπει νὰ πιστεύωμεν τίποτε. Πράγματι οἱ ὑποστηρίζοντες τοῦτο δὲν ἀναφέρονται εἰς καμμίαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ἀλλ' εἰς συμπεράσματα καὶ διαλογισμούς. Ἐπειδὴ ἡ γῆ κρέμαται εἰς τὸν αἶερα καὶ εἶναι στρογγύλη, φαντάζονται, ὅτι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν μέρος δὲν δύναται ἄνευ κατοίκων νὰ ὑφίσταται. Δὲν λαμβάνουν ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ γῆ εἶναι πράγματι στρογγύλη, δὲν θὰ προκύψῃ ἐξ αὐτοῦ, ὅτι τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀντίστροφον μέρος τῆς γῆς δὲν θὰ καλύπτεται ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἄλλωστε, καὶ ἂν δὲν ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ποία ἀνάγκη θὰ παρίστατο νὰ κατοικῇται, δεδομένου πρῶτον μὲν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ψεύδεται ἡ Γραφή, δεύτερον δὲ ὅτι εἶναι ἀνόητον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι διέσχισαν μίαν τόσον τεραστίαν ἔκτασιν, διὰ νὰ κατοικήσουν τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς γῆς. Ἰδωμεν λοιπόν, ἂν θὰ δυνηθῶμεν νὰ εὕρωμεν τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν Γραφήν, διαιροῦνται εἰς ἑβδομήκοντα δύο ἔθνη καὶ εἰς ἰσάριθμα γλωσσικὰ ἰδιώματα. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἐπέμεινεν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Νῶε, ἰδίως δὲ εἰς τὸν πρωτότοκον, τὸν Σὴμ, δοθέντος, ὅτι ἡ εὐλογία τοῦ Ἰάφεθ, συμπεριλαμβάνει, κατὰ τινὰ τρόπον, καὶ ἐκείνην τοῦ Σὴμ, ὅστις καὶ κατοικεῖ εἰς τοὺς οἴκους τοῦ Ἰάφεθ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Ἡ γενεαλογία τοῦ Σὴμ, ὡς πρὸς τὴν φυλὴν τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομία τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ κατευθύνεται πρὸς τὸν Ἀβραάμ.

Πρέπει λοιπόν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν σειρὰν τῶν γενεῶν, ἐκκινοῦντες ἀπὸ τὸν Σὴμ, διὰ νὰ δείξωμεν τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ κατακλυσμοῦ, καθὼς ἀκριβῶς τὸ ἔδειξεν ἡ διαδοχὴ τῶν γενεῶν τοῦ Σὴθ προηγουμένως. Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἡ

ριον ὅπερ ἦτο εἰς τοὺς Ἑλληνας γνωστόν, ἀλλὰ περίπου τῆς αὐτῆς διαρκείας.

Οἱ ἀντίποδες τόποι ἔχουν ἴσα γεωγραφικὰ πλάτη, ἀλλ' ἐπὶ διαφόρων ἡμισφαιρίων κείμενα, τὰ δὲ γεωγραφικὰ των μῆκη διαφέρουν κατὰ 180°, τοῦτέστι κατὰ ἡμίσειαν περιφέρειαν. Κατὰ ταῦτα αἱ ὥραι τῆς ἡμέρας διὰ τοὺς ἀντίποδες διαφέρουν ἀλλήλων κατὰ 12, αἱ δὲ ὥραι τοῦ ἔτους κατὰ ἑξάμηνον. Ἐὰν ὑπῆρχε ξηρὰ εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν, οἱ ἀντίποδες τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦσαν περὶ τὰς 21—28° πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βορείου Νήσου τῆς Νέας Ζηλανδίας.

Γραφή παρέδωσε τὴν Πολιτείαν τῆς γῆς εἰς τὴν Βαβυλῶνα, δηλαδὴ εἰς τὴν σύγχυσιν, ἐπανερχεται εἰς τὸν πατριάρχην Σὴμ, καὶ ἀρχίζει ἀπ' αὐτὸν τὴν τάξιν τῶν γενεῶν μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, σημειοῦσα πόσον χρόνον ἔζησεν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν, προτοῦ γεννήσει τὸν συνεχίσαντα τὴν γενεαλογίαν ταύτην, καὶ πόσον χρόνον ἔζησεν ἕκτοτε. Ὀφείλω ὅμως προλαβόντως νὰ ἐκτελέσω τὴν ὑπόσχесίν μου, δικαιολογῶν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι ἐν τῶν τέκνων τοῦ Ἐβερ ὠνομάζετο Φαλέκ, διότι ἡ γῆ εἶχε διαιρεθῇ κατὰ τοὺς χρόνους του ⁽¹⁾. Τί δὲ ἄλλο δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης, ἐὰν μὴ τὴν διαφοροποίησιν τῶν γλωσσῶν; Ἡ Γραφή, παραλείπουσα τὰ λοιπὰ τέκνα τοῦ Σὴμ, τὰ ὅποια οὐδόλως συμβάλλουν εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν γενεῶν, ὁμιλεῖ μόνον περὶ ἐκείνων, ποὺ ὀδηγοῦν μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, τὴν σειρὰν δὲ ταύτην διετήρησε πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, προκειμένου περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Σὴθ. Ἴδου πῶς ἀρχίζει ἐκείνην τοῦ Σὴμ : «καὶ αὗται αἱ γενέσεις Σὴμ. Καὶ ἦν Σὴμ υἱὸς ἑκατὸν ἑτῶν, ὅτε ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξάδ, δευτέρου ἔτους μετὰ τὸν κατακλυσμόν. Καὶ ἔζησε Σὴμ μετὰ τὸ γεννησάμενος τὸν Ἀρφαξάδ ἔτη πεντακόσια καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανεν» ⁽²⁾. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συνεχίζει καὶ διὰ τοὺς λοιπούς, προσπαθοῦσα νὰ ὑποδείξῃ τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐγέννησε ἐκείνον, ὅστις χρησιμεύει διὰ τὴν γενεαλογίαν ταύτην καὶ δι' ἐκείνας τῆς ζωῆς του, προσθέτει δ' ἑκάστοτε, ὅτι εἶχε καὶ ἄλλα τέκνα, διὰ νὰ μὴ προβάλλωμεν τὴν ἀνόητον ἐρώτησιν, πῶς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σὴμ ἠδυνήθησαν νὰ κατοικίσουν τόσας χώρας καὶ νὰ ἰδρύσουν τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην αὐτοκρατορίαν τῶν Ἀσσυρίων, τὴν ὁποίαν ὁ Νίνος τόσο πολὺ ἐπεξέτεινεν.

Ἀλλά, διὰ νὰ μὴ ἐπιμείνωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀνωφελῶς, δὲν θὰ ὑποδείξωμεν παρὰ μόνον τὴν ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος τῶν ἀπογόνων τοῦ Σὴμ, ἔσχε τὸν υἱόν, ὅστις συνέχισε τὴν γενεαλογίαν ταύτην, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ὑπολογίσωμεν πόσα ἔτη παρῆλθον ἀπὸ τὸν κατακλυσμόν μέχρι τοῦ Ἀβραάμ. Λοιπόν, δύο ἔτη μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ὁ Σὴμ, ἑκατοντούτης τότε, ἐγέννησε τὸν Ἀσφάξατ. Ὁ Ἀσφάξατ ἐγέννησε τὸν Καϊνὸν εἰς ἡλικίαν ἑτῶν ἑκατὸν τριάκοντα πέντε. Ὁ Καϊνὸν ἐγέννησε τὸν Σαλὲ εἰς ἡλικίαν ἑτῶν ἑκατὸν τριάκοντα. Ὁ Σαλὲ ὅταν ἐγέννησε τὸν Ἐβερ εἶχε τὴν αὐτὴν ἡλικίαν. Ὁ Ἐβερ ἦτο ἑκατὸν τριάκοντα τεσσάρων ἑτῶν, ὅταν ἐγέννησε τὸν Φαλέκ, ὃ

(1) Γέν. Ι', 25.

(2) Γέν. ΙΑ', 10.

Φαλὲκ ἑκατὸν τράκοντα, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ραγώ, ὁ Ραγὼ ἑκατὸν τριάκοντα δύο, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ναχώρ, ὁ Ναχώρ ἑβδομήκοντα ἐννέα ἐτῶν κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του Θαρὲ, ὁ Θαρὲ ἐγέννησε εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα ἐτῶν τὸν Ἀβράμ (Abram), τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ὠνόμασε κατόπιν Ἀβραάμ (Abraham). Ὡστε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, διέρρευσαν χίλια ἑξακόσια δώδεκα ἔτη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα, διότι, λέγεται, ὅτι κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον παρῆλθον πολὺ ὀλιγώτερα, περὶ αὐτοῦ ὅμως οὐδὲν θετικὸν ἀναφέρεται.

Ὅθεν καὶ ἂν ἀναζητήσωμεν τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ἑβδομήκοντα δύο ἐκεῖνα ἔθνη, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἡ Γραφή, δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ διαπιστώσωμεν ἐπακριβῶς, ἔαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη ἐκείνην, καθ' ἣν ὑπῆρχε μία μόνον γλῶσσα εἰς πάντας κοινή, οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ λατρείαν, κατὰ τρόπον ὥστε ἡ πραγματικὴ εὐσέβεια νὰ μὴ εὐρίσκεται παρὰ μόνον εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σὴμ διὰ τοῦ Ἀσφάξατ μέχρι τοῦ Ἀβραάμ ἢ ἔαν ἡ Πολιτεία τῆς γῆς δὲν ἀρχίζει παρὰ ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ, ἢ μᾶλλον ἔαν αἱ δύο αὐταὶ Πολιτεῖαι ὑφίσταντο, ἡ μὲν Πολιτεία τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Νῶε, οἵτινες εὐλογήθησαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι καὶ ἡ φυλὴ των, ἡ δὲ Πολιτεία τῆς γῆς εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ὑπῆρξε κατηραμένος μαζὶ μὲ τοὺς ἀπογόνους του. Ἴσως τυγχάνει πιθανώτερον τὸ ὅτι πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Βαβυλῶνος ὑπῆρχον εἰδωλολάτραι μεταξὺ τῶν ἀπογόνων τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, λάτρεις δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῇ γενεᾷ τοῦ Χάμ.

Τοῦλάχιστον δέον νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑφίστανται πάντοτε ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνήκοντες εἰς ἀμφοτέρας τὰς κατηγορίας. Εἰς τοὺς δύο ψαλμούς, ὅπου λέγεται : «πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστι ἕως ἑνὸς» ⁽¹⁾, ἀναγινώσκομεν ἐν συνεχείᾳ «οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου ; Τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεκαλέσαντο» ⁽²⁾. Ὅθεν ὑπῆρχεν ἤδη ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὥστε αἱ λέξεις «οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστι ἕως ἑνὸς», δέον νὰ ἐννοηθοῦν ὡς ἀναφερόμεναι εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅχι εἰς ἐκεῖνα τοῦ Θεοῦ. Ὁ προφήτης εἶπε προηγουμένως : «Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν», κατόπιν δὲ

(1) Ψαλμ. ΙΓ', 3.

(2) Ψαλμ. ΝΒ', 4.

προσθέτει «οὐκ ἔστι ἕως ἐνός» διὰ νὰ δείξη, ὅτι δὲν ὁμιλεῖ παρὰ περὶ τῶν τέκνων τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή περὶ ἐκείνων ποὺ ἀνήκουν εἰς τὴν Πολιτείαν τὴν ζῶσαν κατ' ἀνθρώπον καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἦτο κατ' ἀρχὰς γλῶσσα κοινὴ πάντων τῶν ἀνθρώπων, διετερήθη εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἑβερ μετὰ τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν.

Ὅπως ἡ ὑπαρξίς μιᾶς κοινῆς γλώσσης πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ δὲν ἡμπόδισε νὰ ὑπάρχουν κακοί, ὅλοι δὲ οἱ ἄνθρωποι διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ τιμωρηθῶν ἐξαφανιζόμενοι ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἐξαιρέσει τοῦ οἴκου τοῦ Νῶε· οὕτω, ὅταν οἱ λαοὶ ἐτιμωρήθησαν διὰ τῆς διαφοροποιήσεως τῶν γλωσσῶν, συνεπεία τῆς ὑπεροψίας των, καὶ διεσκορπίσθησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἐκλήθη δὲ ἡ Πολιτεία τῶν κακῶν σύγχυσις, δηλαδή Βαβυλωνία, ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζοντο προηγουμένως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, παρέμεινε εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἑβερ. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ Γραφή, ὅπως παρετήρησα ἀνωτέρω, ἀναφέρει τὸν Ἑβερ πρῶτον ἐνῶ εἶναι ὁ πέμπτος τῶν ἀπογόνων του. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα αὕτη παρέμεινε εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἔθνη διηρρέθησαν ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν, αὕτη ἐκλήθη ἔκτοτε Ἑβραϊκὴ γλῶσσα. Ἐπρεπε προφανῶς νὰ δοθῇ εἰς αὐτὴν ἓνα ὄνομα διὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας γλώσσας, ἐκάστη τῶν ὁποίων εἶχε τὴν ὀνομασίαν της, ἐνῶ, ὅταν ὑπῆρχε μία καὶ μόνη γλῶσσα, δὲν εἶχε ἰδιαιτέρον ὄνομα.

Ἰσως θὰ εἴπη τις: ἔφ' ὅσον ἡ γῆ διηρρέθη εἰς πολλὰς γλώσσας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φαλέκ υἱοῦ τοῦ Ἑβερ, ἡ γλῶσσα ἐκείνη, ἣτις ἦτο πρότερον εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κοινή, θὰ ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα Φαλέκ, Πλὴν ὅμως δέον ν' ἀπαντήσωμεν, ὅτι ὁ Ἑβερ δὲν ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φαλέκ τουτέστι διαίρεσιν παρὰ μόνον διότι εἶδε τῆς ἡμέρας τὸ φῶς, ὅταν ἡ γῆ εἶχε διαιρεθῇ διὰ τῆς διαφοροποιήσεως τῆς γλώσσης, τοῦτο δὲ ἐννοεῖ ἡ Γραφή λέγουσα, ὅτι ἡ γῆ διηρρέθη κατὰ τὴν ἐποχὴν του. Ἐὰν ὁ Ἑβερ δὲν εἶχεν ἐπιζήσει τῆς τοιαύτης διαίρεσεως, δὲν θὰ ἔδιδε τ' ὄνομά του εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην, ἣτις ἐγένετο γλωσσικὸν τῆς οἰκογενείας του ἰδίωμα. Ὅτι μᾶς παρορμᾷ νὰ πιστεύωμεν, πῶς ἡ γλῶσσα αὕτη ὑπῆρξεν ἐν πρώτοις εἰς ὅλους τοὺς ἀν-

θρώπους κοινή, εἶναι τὸ ὅτι ἡ μεταβολὴ καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν γλωσσῶν ὑπῆρξε ποινὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἔδει νὰ μὴ ὑποστῇ τὴν ποινὴν ταύτην. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἄνευ λόγου τὸ ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ὅτι οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν μεταδώσῃ εἰς ὅλα τὰ τέκνα του, παρὰ μόνον εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸν Ἰακώβ προερχόμενα ἀπετέλεσαν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις συνεδέθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἔπεμψε τὸν Χριστὸν εἰς τὸν κόσμον. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἑβραῖος δὲν μετέδωκε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους του, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν κλάδον τοῦ Ἀβραάμ. Ὅθεν μολονότι ἡ Γραφὴ δὲν παρατηρεῖ ἀκριβῶς, ὅτι ὑπῆρχον ἄνθρωποι χρηστοί, ὅταν ἔκτισαν οἱ κακοὶ τὴν Βαβυλῶνα, ἡ παράλειψις αὕτη δὲν μᾶς στερεῖ τόσον τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἐκγυμνάζει τὴν προσοχήν μας. Ὅταν ἀφ' ἑνὸς μὲν βλέπουμεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἓν πρῶτον μία γλῶσσα εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους κοινή, ὅτι γίνεται μνεῖα τοῦ Ἑβραίου πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Σὴμ καίτοι δὲν ἦτο παρὰ ὁ πέμπτος τῶν ἀπογόνων του καὶ τέλος, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν πατριαρχῶν, τῶν προφητῶν καὶ τῆς Γραφῆς καλεῖται Ἑβραϊκὴ γλῶσσα· ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτι ἐρωτᾶται ποῦ ἡ γλῶσσα αὕτη, ἥτις ἦτο κοινὴ πρὸ τῆς διαιρέσεως τῶν γλωσσῶν ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους διετηρήθη, δὲν εἶχον ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τὴν ποινὴν τῆς ἀλλαγῆς τῶν γλωσσῶν, τί ἄλλο δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, παρὰ ὅτι παρέμεινεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐκείνου τοῦ ὁποίου φέρει τὸ ὄνομα καὶ ὅτι δὲν εἶναι μικρὰ ἀπόδειξις διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς οἰκογενείας ταύτης τὸ γεγονός, ὅτι ἀπέφυγε τὴν τοιαύτην γενικὴν τιμωρίαν;

Γεννᾶται ὅμως ἀκόμη ἑτέρα τις δυσκολία : πῶς ὁ Ἑβραῖος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Φαλὲκ ἠδυνήθησαν ἕκαστος νὰ ἰδρῦσῃ ἓν ἔθνος ἐφ' ὅσον δὲν εἶχον καὶ οἱ δύο μίαν γλῶσσαν κοινήν. Εἶναι βέβαιον προφανῶς, ὅτι ὁ Ἑβραϊκὸς λαὸς κατάγεται ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον διὰ τοῦ Ἀβραάμ. Πῶς λοιπὸν ὅλα τὰ τέκνα τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἡ Γραφή, ἰδρυσαν ἕκαστος ἓνα ἔθνος ἐφ' ὅσον ὁ Ἑβραῖος καὶ ὁ Φαλὲκ δὲν συνεκρότησαν παρὰ μόνον ἓν. Εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ὁ γίγας Νεβρώδ καθίδρυσε καὶ αὐτὸς ἓν ἔθνος καί, ὅτι ἡ Γραφὴ ποιεῖται μνεῖαν τούτου χωριστά, λόγῳ τοῦ ἐκτάκτου ἀναστήματός του καὶ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τοῦ κράτους του, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐβδόμηκοντα δύο γλωσσῶν ἢ ἔθνῶν παραμένει πάντοτε. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Φαλὲκ, ἡ Γραφὴ δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ διὰ τὸ ὅτι ἔδωκε γένεσιν εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἀξιομνημονεύτου γεγονότος τῆς διαιρέσεως τῶν γλωσσῶν, ἥτις συνέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν του. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύῃ τὸ ὅτι ὁ Νεβρώδ ἔζησε

μέχρι κτίσεως τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν, ἐφ' ὅσον ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἑβερ εἶναι ὁ ἕκτος μετὰ τοῦ Νῶε, ὁ δὲ Νεβρώδ μόνον ὁ τέταρτος, δὲν προκύπτει, ὅτι ὁ Νεβρώδ δὲν ἔζησε μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἑβερ. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὁπότε δὲν ὑπῆρχον τόσον πολλαὶ γενεαί, οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μακροβιώτεροι ἢ ἤρχοντο ἀργότερα εἰς τὸν κόσμον. Κατὰ ταῦτα δέον νὰ γνωρίζωμεν, ὅταν ἡ γῆ διηρέθῃ εἰς πολλὰ ἔθνη, ὅχι μόνον οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νῶε, οἵτινες ἦσαν οἱ πατέρες καὶ οἱ ἱδρυταί, εἶχον γεννηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἶχον ἤδη πολυμελεῖς οἰκογενείας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἦτο ἀρκετὴ διὰ ν' ἀποτελέσῃ μίαν ἐθνικὴν ὁμάδα. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα, ὅτι ἐγεννήθησαν κατὰ τὴν σειράν, τὴν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὑποδεικνυομένην, διότι ἄλλως πως οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰεκτάν, ἄλλου υἱοῦ τοῦ Ἑβερ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Φαλέκ θὰ ἠδύναντο νὰ συγκροτήσουν ἔθνη, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰεκτάν δὲν ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον παρὰ μετὰ τὸν Φαλέκ, ἀφοῦ ἡ γῆ εἶχε διαιρεθῇ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Φαλέκ ;

Εἶναι λοιπὸν ἀληθὲς τὸ ὅτι ὁ Φαλέκ ὀνομάζεται πρῶτος, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Ἰεκτάν δὲν εἶδε πολὺ πρὸ τοῦ Φαλέκ τῆς ἡμέρας τὸ φῶς. Ὡστε οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰεκτάν εἶχον ἤδη πολυμελεῖς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ εἶναι διηρημέναι ἐκάστη κατὰ τὸ γλωσσικόν της ἰδίωμα. Θὰ ἦτο σφάλμα νὰ ἐκπληττώμεθα διὰ τὸ ὅτι ἡ Γραφή μεταχειρίζεται τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἀπαριθμήσεως, δεδομένου, ὅτι, ὥς πρὸς τὴν γενεαλογίαν τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Νῶε, ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἰάφεθ, ὅστις εἶναι ὁ δευτερότοκος. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα τῶν λαῶν τούτων εἶναι ἐν μέρει ἀκόμη, ὅπως ἦσαν ἀρχικῶς, ὅπως τὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Ἑβραίων, ἐν μέρει δὲ μετεβλήθησαν τόσον πολὺ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὥστε καὶ οἱ σοφώτεροι ἱστορικοὶ ἀδυνατοῦν ν' ἀνακαλύψουν τὴν προέλευσίν των. Πράγματι λέγεται, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι προέρχονται ἀπὸ τὸν Μεσραῖμ καὶ οἱ Αἰθίοπες ἀπὸ τὸν Χούς, δύο υἱῶν τοῦ Χάμ, καὶ ὅμως δὲν βλέπομεν καμμίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν σημερινῶν ὀνομάτων καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, μετεβλήθησαν πολὺ περισσότερα ὀνόματα, παρ' ἧσα περιῆλθον ἀναλλοίωτα μέχρις ἡμῶν.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IB'. ✓

Πρόοδος τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ.

Ἐς ἴδωμεν τώρα τὰς προόδους τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τοὺς ὁποίους ἤρχισεν νὰ

αὐξάνεται μὲ περισσοτέραν αἴγλην καὶ καθ' οὓς αἱ ἐπαγγελίαι, τὰς ὁποίας βλέπομεν πραγματοποιουμένας ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ εἶναι σαφέστεραι καὶ ἀκριβέστεραι. Ὁ Ἀβραάμ, κατὰ τὴν Γραφήν, ἐγεννήθη εἰς τὴν Χαλδαίαν, ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ κράτους τῶν Ἀσσυρίων. Ἀλλά, ἡ δυσειδαιμονία καὶ ἡ ἀσέβεια ἐκυριάρχουν τότε μεταξὺ τῶν λαῶν τούτων, ὥς καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ὁ μόνος οἶκος τοῦ Θάρα, πατρὸς τοῦ Ἀβραάμ, διετήρει τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἴσως δὲ καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, μολονότι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἀβραάμ, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο ἐν πρώτοις εἰδωλολάτρης ⁽¹⁾. Ὅπως μόνος ὁ οἶκος τοῦ Νῶε παρέμεινε κατὰ τὸν κατακλυσμὸν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἔτσι εἰς τὸν κατακλυσμὸν τοῦτον τῶν δυσειδεμονιῶν καὶ τῶν προλήψεων, αἱ ὁποῖαι κατέκλυζον τὸ Σύμπαν, μόνος ὁ οἶκος τοῦ Θάρα ὑπῆρξε τὸ ἄσυλον τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ὅπως δὲ μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γενεῶν μέχρι τοῦ Νῶε ⁽²⁾, λέγει ἡ Γραφή : «ἰδοὺ ἡ γενεαλογία τοῦ Νῶε», ἔτσι μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γενεῶν τοῦ Σήμ, υἱοῦ τοῦ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ παρατηρεῖ : «Αὗται σὶ γενέσεις Θάρα· Θάρα ἐγέννησε τὸν Ἀβραμ καὶ τὸν Ναχώρ καὶ τὸν Ἀρράν, καὶ Ἀρράν ἐγέννησε τὸν Λῶτ. Καὶ ἀπέθανε Ἀρράν ἐνώπιον Θάρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ, ἣ ἐγεννήθη, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων. Καὶ ἔλαβον Ἀβραμ καὶ Ναχώρ ἑαυτοῖς γυναῖκας, ὄνομα τῇ γυναικὶ Ἀβραμ Σάρα καὶ ὄνομα τῇ γυναικὶ Ναχώρ Μελχά, θυγάτηρ Ἀρράν» ⁽³⁾. Οὗτος εἶχεν ἐπίσης καὶ ἄλλην θυγατέρα ὀνομαζομένην Ἰεσχά, τὴν ὁποίαν πιστεύουν, ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν Σάραν, σύζυγον τοῦ Ἀβραάμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Διατί ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ διόλου περὶ τοῦ Ναχώρ, ὅταν ὁ πατὴρ αὐτοῦ Θάρα μετέβη ἐκ τῆς Χαλδαίας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν.

Ἡ Γραφή ἀφηγεῖται ἐν συνεχείᾳ πῶς ὁ Θάρα μεθ' ὅλων τῶν ἰδικῶν του ἐγκατέλειπε τὴν Χαλδαίαν, ἦλθεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ παρέμεινεν εἰς Χαρράν· δὲν ὁμιλεῖ ὅμως διόλου περὶ

(1) Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ. ΚΔ' 24, 2.

(2) Γένεσ. ΣΤ', 9.

(3) Γένεσ. ΙΑ', 27 καὶ ἐφεξῆς.

τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναχώρ, ὥς ἔαν δὲν τὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ παραλάβει. Ἴδου μὲ ποῖον τρόπον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου : «καὶ ἔλαβε Θάρα τὸν Ἀβραμ υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸν Λῶτ υἱὸν Ἀρράν, υἱὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν Σάρραν τὴν νύμφην αὐτοῦ γυναῖκα Ἀβραμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναάν καὶ ἦλθον ἕως Χαρράν καὶ κατώκησαν ἐκεῖ» ⁽¹⁾. Οὐδεὶς λόγος γίνεται οὔτε περὶ τοῦ Ναχώρ οὔτε περὶ τοῦ Μελχά. Ὅταν βραδύτερον ὁ Ἀβραὰμ ἔστειλε τὸν θαλαμηπόλον του ὅπως εὔρη γυναῖκα διὰ τὸν υἱὸν του Ἰσαάκ, ἀναγινώσκομεν τὰ κάτωθι : «Καὶ ἔλαβεν ὁ παῖς δέκα καμήλους ἀπὸ τῶν καμήλων τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ κυρίου αὐτοῦ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ» ⁽²⁾. Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας φαίνεται, ὅτι ὁ Ναχώρ ἀφῆκε τὴν Χαλδαίαν, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀβραὰμ καὶ κατώκησεν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Διὰ τοῦ λοιποῦ ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ πρὸς αὐτοῦ, ὅταν ὁ Θάρα μετέβη μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐνῶ αὕτη σημειοῖ, ὅτι παρέλαβεν ὄχι μόνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀβραμ ἀλλὰ καὶ τὴν Σάρραν τὴν νύμφην του καὶ τὸν ἐγγονόν του Λῶτ; Διὰ τοῦτο, ἔαν μὴ ἴσως, διότι εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν θρησκείαν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν δυσειδαιμονίαν τῶν Χαλδαίων, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐγκατέλειπεν ἢ διότι μετενόησε ἢ διότι κατέστη ὑποπτος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας καὶ ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν διωγμὸν τῶν κατοίκων τῆς.

Πράγματι εἰς τὸ βιβλίον Ἰουδίθ, ἐπειδὴ ὁ Ὀλοφέρνης, ἐχθρὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἠρωτήθη ποῖον ἔθνος ἦτο καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα πολεμικόν, ἰδὼν τί εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀχιὼρ στρατηγὸς τῶν Ἀμαωνιτῶν «Ἀκουσάτω δὴ ὁ κύριός μου λόγον ἐκ στόματος τοῦ δούλου σου, καὶ ἀναγγελῶ σοι τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ λαοῦ, ὃς κατοικεῖ τὴν ὀρεινὴν ταύτην, πλησίον σου οἰκοῦντος, καὶ οὐκ ἐξελεύσεται ψευδὸς ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δούλου σου. Ὁ λαὸς οὗτος εἰσιν ἀπόγονοι Χαλδαίων, καὶ παρώκησαν τὸ πρότερον ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, ὅτι οὐκ ἐβουλήθησαν ἀκολουθῆσαι τοῖς θεοῖς τῶν πατέρων αὐτῶν οἳ ἐγένοντο ἐν τῇ γῇ Χαλδαίων· καὶ ἐξέβησαν ἐξ ὁδοῦ τῶν γονέων αὐτῶν καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, Θεῷ ᾧ ἐπέγνωσαν, καὶ

(1) Γενέσ. ΙΑ' 31.

(2) Γενέσ. ΚΔ', 10.

ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου τῶν θεῶν αὐτῶν καὶ ἔφυγον εἰς Μεσοποταμίαν καὶ παρώκησαν ἐκεῖ ἡμέρας πολλάς. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς αὐτῶν ἐξελθεῖν ἐκ τῆς παροικίας αὐτῶν καὶ πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναάν κ.τ.λ.» ⁽¹⁾ ⁽²⁾.

Βλέπομεν λοιπὸν καθαρά, ὅτι ὁ οἶκος Θάρα κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Χαλδαίων, λόγῳ τῆς ἀληθινῆς θρησκείας καὶ τῆς λατρείας πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῶν ἐτῶν τοῦ Θάρα, ἀποθανόντος ἐν Χαρράν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θάρα ὅστις ἔζησεν, ὡς λέγουν, εἰς τὴν Μεσοποταμίαν διακόσια πέντε ἔτη, ἡ Γραφὴ ἀρχίζει νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ. Ἴδου τι λέγει : «Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Θάρα ἐν γῇ Χαρράν» ⁽³⁾. Δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἐὰν ὁ Θάρα εἶχεν διέλθει ὁλόκληρον τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς Χαρράν. Ἡ Γραφὴ λέγει μόνον, ὅτι ἐκεῖ ἑτερομάτισε τὸν βίον του, ὅστις διήρκεσεν ἐν ὅλῳ διακόσια πέντε ἔτη. Ἄλλως τε δὲν θὰ ἦτο γνωστὸν πόσον θὰ ἔζη, δεδομένου ὅτι δὲν βλέπομεν ποσῶς ποίαν ἡλικίαν εἶχε, ὅταν ἔφθασε εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εἶναι δὲ ἀνόητον νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι εἰς ἓν γενεαλογικὸν δένδρον ὅπου ἀναφέρεται ὑπερακριβῶς ὁ χρόνος καθ' ὃν ἐγεννήθη ὁ καθεὶς ἕκαστος, μόνος αὐτὸς ἐλησμονήθη. Ναὶ μὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι τοιαύτη παράλειψις ἐγένετο δι' ὠρισμένα πρόσωπα, τοῦτο ὅμως συνέβη, διότι τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν σειρὰν ἐκείνων τῶν ἀποτελούντων τὴν διαδοχὴν γενεῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε καὶ ἀπὸ τοῦ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ, οὐδενὸς δὲ ἐξ αὐτῶν τὴν ἡλικίαν παρασιωπᾷ ἡ Γραφή.

---

(1) Ἰουδίθ Ε', 5 καὶ ἐξ.

(2) Ἀμμωνῖται. Λαὸς σημιτικὸς καταγόμενος ἐκ τοῦ Ἀμμών, υἱοῦ τοῦ Λῶτ, κατοικῶν βορειοανατολικῶς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Οἱ Ἀμμωνῖται ἡσχολοῦντο πρὸ παντός μὲ τὴν γεωργίαν ἢ πρωτεύουσα τοῦτου ἐκαλεῖτο Ραββάτ—Ἀμμών. Περίφημοι ὑπῆρξαν εἰς τὴν ἱστορίαν οἱ ἐναντίον αὐτοῦ ἀγῶνες τοῦ Ἰσραὴλ ἰδίως ὑπὸ τὸν Δαυίδ, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἡγεμόνα ἐταπείνωσεν αὐτούς, ἀφοῦ κατέφερεν ἐναντίον των ἐπανελημμένως φοβερά πλήγματα. Κατὰ τὸν μάρτυρα καὶ φιλόσοφον Ἰουστίνον, ὁ λαὸς οὗτος ἦτο πολυάριθμος.

(3) Γένεσ. ΙΑ', 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

**Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπαγγελίας καὶ πῶς ὁ Ἀβραὰμ ἀπεχώρη-
σεν ἐκ τοῦ Χαρὰν κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑψίστου.**

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσθέτει ἡ Γραφή, ἀφοῦ ὠμίλησε προηγουμένως περὶ τοῦ Θάρα πατρὸς τοῦ Ἀβραάμ: «Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραάμ· ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω» ⁽¹⁾, δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει. Ἡ παραδοχὴ αὕτη θὰ ἐγέννα μίαν δυσχέρεϊαν, ἥτις θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπερνικηθῇ. Πράγματι ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν Γραφήν, συνεπεία τῆς τοιαύτης πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ: «καὶ ἐπορεύθη Ἀβραμ, καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος καὶ ὥχετο μετ' αὐτοῦ Λώτ. Ἀβραμ δὲ ἦν ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαρράν» ⁽²⁾. Πῶς ὁμως συνέβη αὐτὸ ἐφ' ὅσον ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θάρα; Ὁ Θάρα, ὅταν ἐγέννησε τὸν Ἀβραάμ, ἦτο ἑβδομηκοντούτης, ἐὰν λοιπὸν προσθέσωμεν τὰ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη, πὺν εἶχε ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ Χαρράν, θὰ ἔχωμεν ἑκατὸν σαράντα πέντε ἔτη. Ὅθεν ὁ Θάρα εἶχε τὴν ἡλικίαν ταύτην κατὰ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ υἱὸς του ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν αὐτὴν τῆς Μεσοποταμίας. Ὅθεν ὁ Ἀβραὰμ δὲν ἀπεχώρησεν ἐξ αὐτῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ὅστις ἔζησε διακόσια πέντε ἔτη. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἰκάσωμεν ἐντεῦθεν, ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς ἀνακεφαλαιώσεως ἀρκετὰ συνήθους εἰς τὴν Γραφήν, ἥτις, ὁμιλοῦσα περὶ τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, ἀφοῦ εἶπη, ὅτι διηρέθησαν εἰς γλώσσας πολλὰς, προσθέτει: «Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία πᾶσι» ⁽³⁾. Ἀλλὰ πῶς θὰ εἶχον διαιρεθῇ εἰς πολλὰς γλώσσας, ἐὰν δὲν ὠμιλεῖτο μία καὶ μόνη γλῶσσα εἰς ὅλην τὴν γῆν;

Λοιπὸν ἡ Γραφή ἐν τῇ Γενέσει ἐπαναλαμβάνει τὸ θέμα, πὺν εἶχε θίξει πρότερον, ἀκολουθεῖ δὲ τὴν αὐτὴν μέθοδον εἰς ὅ,τι μᾶς ἀπασχολεῖ ἐν προκειμένῳ. Ἀνωτέρω ὠμίλησε περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Θάρα ἀλλ' ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἥτις ἐδόθη πρὸς αὐτόν, ζῶντος τοῦ πατρὸς

(1) Γέν. ΙΒ'. 1.

(2) Γέν. ΙΒ', 4.

(3) Γέν. ΙΑ, 1.

του, καὶ τὴν ὁποίαν παρέλειψεν ἡ Γραφή, διὰ νὰ μὴ διακόψῃ τὸ νῆμα τῆς ἀφηγήσεώς της. Κατὰ ταῦτα ὅταν ὁ Ἀβραὰμ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Χαρράν, εἶχεν ἡλικίαν ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαράκοντα πέντε. Ἀλλὰ ἔλυσαν τὸ ζήτημα τοῦτο κατὰ τρόπον διάφορον : κατ' αὐτοὺς τὰ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀβραὰμ δέον νὰ ὑπολογισθοῦν ἀπὸ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐσώθη ἀπὸ τὴν πυρὰν εἰς τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη ὑπὸ τῶν Χαλδαίων, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ λατρεύσῃ τὸ στοιχεῖον τοῦτο, καὶ ὄχι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεώς του. Ἀλλ' ὁ ἅγιος Στέφανος ἀναφερόμενος εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ Ἀβραὰμ, λέγει εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων : « Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρράν καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω » ⁽¹⁾. Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ ἁγίου Στεφάνου δεικνύουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὠμίλησε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ὅστις ἀπέθανεν εἰς Χαρράν, ὅπου ὁ Ἀβραὰμ ἔμενεν μαζί του, πρὶν ὅμως κατοικήσῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καίτοι εὕρισκετο ἤδη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Πάντως ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἦτο τότε εἰς τὴν Χαλδαίαν. Ὡστε ἡ παρατήρησις τοῦ ἁγίου Στεφάνου : « Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαρράν » ⁽²⁾· δὲν δεικνύει ὅ,τι συνέβη, ἀφοῦ ὁ Θεὸς τοῦ ὠμίλησε (διότι δὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν Χαλδαίαν μετὰ τὴν ἀναγγελίαν ἐκείνην τοῦ οὐρανοῦ, ἀφοῦ λέγει ὁ ἅγιος Στέφανος, ὅτι τὴν ἔλαβεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν), ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ὁλόκληρον τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ διαρρεῦσαν ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν ἀποδημίας του, καὶ τὴν εἰς Χαρράν ἐγκατάστασίν του. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς : « τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων κατῴκησεν ἐν Χαρράν· κάκειθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετῴκησεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε » ⁽³⁾. Δὲν λέγει, ὅτι ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὴν Χαρράν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ὅτι ὁ Θεὸς τὸν ἐγκατέστησεν εἰς τὴν γῆν Χαναὰν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Θεὸς ὠμίλησε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, ὅταν εὕρισκετο εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, προτοῦ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Χαρράν, ὅπου ἔζησεν ἔκτοτε μετὰ τοῦ πατρὸς του διατηρῶν πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν του ἀμάραντον τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

---

(1) Πράξ. Ἀποστ. ζ', 2 καὶ 3,

(2) Πράξ. Ἀποστ. ζ'. 4.

(3) Πράξ. Ἀποστ. ζ', 4.

Ἀπεχώρησε δὲ ἐκεῖθεν κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅποτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο ἑκατὸν τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν. Ὁ ἅγιος Στέφανος καθορίζει τὸν χρόνον τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὴν γῆν Χαναὰν καὶ ὄχι τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὴν Χαρρὰν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, διότι οὗτος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ὅταν ὁ Ἀβραὰμ ἠγόρασε τὴν γῆν ταύτην καὶ ἤρchiσε νὰ τὴν κατέχη ὡς ἰδιοκτησίαν του. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο ποὺ τοῦ εἶπεν ὁ Θεός: «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἂν σοὶ δείξω», μολονότι εἶχεν ἤδη ἀποχωρήσει ἐκ τῆς Χαλδαίας καὶ παρεμείνεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, δὲν ἤθελε νὰ τοῦ παραγγείλῃ, ν' ἀποχωρήσῃ σωματικῶς, διότι τὸ εἶχε ἤδη κάμει, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλέον ἐκεῖ ποτέ. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἐγκατέλειπε τὴν Χαρρὰν μετὰ τῆς συζύγου του Σάρρας καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Λῶτ, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ Ναχώρ ἠκολούθησε τὸν πατέρα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Περὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ.

Πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν τώρα περὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, εἰς τὰς ὁποίας φαίνονται καθαρὰ οἱ χρησιμοί, τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος ἡμῶν, δηλαδὴ ὁ ἀληθινὸς Θεός, παρέσχε ὑπὲρ τοῦ πιστοῦ λαοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἐξαγγελθέντων. Ὁ πρῶτος ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραάμ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοὶ δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομα σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσσομαι· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» ⁽¹⁾. Δέον νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐδόθησαν εἰς τὸν Ἀβραάμ δύο ὑποσχέσεις: ἡ πρώτη ὑπόσχεσις ἦτο, ὅτι οἱ ἀπόγονοί του θὰ κατεῖχον τὴν γῆν Χαναὰν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διατυποῦται διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων: «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα». Ἡ δευτέρα εἶναι ὑπεροχωτέρα, δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ σαρκικῶν, ἀλλὰ πνευματικῶν ἀπογόνων, ἥτις πνευματικὴ διαδοχὴ δὲν τὸν καθιστᾷ μόνον πατέρα τοῦ

---

(1) Γένεσ. ΙΒ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

Ἰσααὴλ ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἔθνων, τῶν ἀκολουθούντων τὰ ἵχνη τῆς πίστεώς του. Ἡ ἐν λόγῳ λοιπὸν ἐπαγγελία ἐμπερικλείεται εἰς τὰς λέξεις : «καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντας σε». Ὁ Εὐσέβιος ⁽¹⁾ φρονεῖ, ὅτι ἡ ἐπαγγελία αὕτη ἐγένετο εἰς τὸν Ἀβραάμ κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὡς εἰς τὸν ἔχον ἤδη ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Χαρρὰν, εὐθὺς ὅταν ἔλαβε ταύτην. Ἡ γνώμη αὕτη ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν νὰ μὴ θίξῃ τὴν κατηγορηματικὴν δήλωσιν τῆς Γραφῆς, καθ' ἣν ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἐγκατέλειπε τὴν Χαρρὰν εἶχεν ἡλικίαν ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε. Πλὴν ὅμως, εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπαγγελίαν ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὃ Ἀβραάμ κατῴκει ἤδη μετὰ τοῦ πατρὸς του εἰς Χαρρὰν. Τοῦτο δὲν ἀντιφάσκει ποσῶς πρὸς ὅ,τι λέγει ὁ ἅγιος Στέφανος : «Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὥφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρρὰν». Ἐντῶθα πρόκειται μόνον ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὴν προηγηθεῖσαν τῆς εἰς Χαρρὰν ἐγκαταστάσεώς του, καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παραμονὴν του, ὡς καὶ τὴν ἔξοδόν του ἐξ αὐτῆς. Δέον νὰ ἐννοήσωμεν ταῦτα κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ὅχι μόνον διότι ὁ

---

(1) Εὐσέβιος, Ἐπίσκοπος Βερκελλῶν ἀκμάσας περὶ τὸ ἔτος 316. Κατὰ τὸν ἅγιον Ἀμβρόσιον πρῶτος αὐτὸς ἐφήρμοσε τὸν μοναστικὸν βίον, ζῶν μετὰ τῶν κληρικῶν κοινοβιακῶς. Ὁ Εὐσέβιος κατεπολέμησεν ἐρωμένως τὸν Ἀρειανισμόν. Εἰς δὲ τὴν κατὰ τὸ 355 ἐν Μεδιολάνοις συγκληθεῖσαν Σύνοδον ἡρνήθη νὰ υπογράψῃ τὴν καταδίκην τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Συνεπεία τῆς τοιαύτης ἀρνήσεώς του ὁ Εὐσέβιος ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου τοῦ Β' εἰς Σκυθόπολιν τῆς Συρίας ἐκεῖθεν δὲ μετήχθη εἰς Καπαδοκίαν καὶ τέλος εἰς Κάτω Θηβαΐδα. Κατόπιν, ἀνσκληθέντων ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐκ θρησκευτικῶν λόγων ἐξορισθέντων, ὁ Εὐσέβιος μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου μετέσχε τῆς μεγάλης Συνόδου, ἣτις κατεδίκασε τοὺς Ἀρειανούς, καὶ κατόπιν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ καταπραῦνῃ τὰς ἔριδας τὰς προκυνψάσας ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Παυλίνου, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Μετὰ ταῦτα ἀφοῦ ἐπεσκέφθη πολλὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν, εἰς Βερκελλας, ὅπου καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 371. Κατὰ τὸν ἅγιον Ἰερώνυμον, ὁ Εὐσέβιος ἔγραψε λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ «Υπομνήματος εἰς τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ ὁμωνύμου του Εὐσεβίου τῆς Καισαρείας. Ἐπίσης μετέφρασε πολλὰ τοῦ Ὠριγένης. Προσέτι σώζονται τρεῖς ἐπιστολαὶ του : μία πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον, ἑτέρα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Βερκελλῶν καὶ ἡ τρίτη πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Γρηγόριον.

Εὐσέβιος ἀρχίζει νὰ ὑπολογίζη ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου τὴν ἐπαγγελίαν καὶ δεικνύει ὅτι διέρρευσαν μέχρι τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Αἴ-γυπτον, ὅπου ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὁ νόμος τετρακόσια τριάκοντα ἔτη, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὑπολογίζει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ⁽¹⁾.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'. ✓

Περὶ τῶν τριῶν Μοναρχιῶν, αἵτινες ἤκμαζον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραάμ, ἰδίως δὲ περὶ τῆς μοναρχίας τῶν Ἀσσυρίων.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπῆρχον τρία ἰσχυρὰ κράτη, ὅπου ἤκμαζε θαυμασίως ἡ Πολιτεία τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ ὁμήγουρις τῶν ἀνθρώπων, τῶν ζώντων κατ' ἄνθρωπον, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν στασιαζόντων ἀγγέλων. Τὰ κράτη ταῦτα εἶναι τῶν Σικωνίων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κράτος εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ τὸ ἰσχυρότερον, διότι ὁ Νίνος, υἱὸς τοῦ Βήλου, εἶχε καθυπατάξει ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν, ἐξαιρέσει τῶν Ἰνδιῶν. Ἀσίαν λέγων δὲν ἐννοῶ ἐκείνην, ἣτις δὲν εἶναι σήμερον παρὰ μόνον ἐπαρχία τοῦ δευτέρου ἢ μᾶλλον τοῦ τρίτου μέρους ὁλοκλήρου τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸ τρίτον ἐκείνο μέρος τοῦ κόσμου, τὸ ὅποιον συνήθως διαιροῦν εἰς τρεῖς μεγάλας ἡπείρους: τὴν Ἀσίαν, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀφρικὴν, αἵτινες δὲν ἀποτελοῦν ἄλλως τε τρία ἴσα μέρη.

Ἡ Ἀσία ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρίας διὰ τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τοῦ Βορρᾶ, ἐνῶ ἡ Εὐρώπη δὲν ἐκτείνεται παρὰ ἐκ τοῦ Βορρᾶ πρὸς τὴν Δύσιν, ἡ δὲ Ἀφρικὴ ἐκ τῆς Δύσεως πρὸς τὴν μεσημβρίαν, εἰς τρόπον ὥστε φαίνεται, ὅτι ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀφρικὴ δὲν κατέχουν ὁμοῦ παρὰ ἓν μέρος τῆς γῆς, ἡ δὲ ἡ Ἀσία, μόνη, κατέχει τὸ ἕτερον. Τὸ ὅτι ὁμιλοῦν περὶ δύο διακεκριμένων ἡπείρων, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Πράγματι, ἐὰν διαιροῦσαν ὁλόκληρον τὸν κόσμον μόνον εἰς δύο μέρη τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, ἡ Ἀσία θὰ κατεῖχε τὸ ἓν, ἡ δὲ Εὐρώπη καὶ Ἀφρικὴ τὸ ἕτερον. Τοιουτοτρόπως ἐκ τῶν τριῶν

---

(1) Τοῦτο δὲ λέγω· διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονώς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. Γαλάτ. γ', 17, 18.

μοναρχιῶν, αἵτινες ὑφίσταντο τότε, ἢ τῶν Σικυωνίων δὲν εὐρίσκετο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ἀσσυρίων, διότι ἦτο εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ διατί ἡ Αἴγυπτος δὲν εἶχε καθυποταχθῆ εἰς αὐτοὺς ἐφ' ὅσον ἦσαν κυρίαρχοι ὁλοκλήρου τῆς Ἀσίας, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν; Εἰς τὴν Ἀσσυρίαν λοιπὸν ἤκμαζε κυρίως κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ Πολιτεία τῆς γῆς, ἀσεβὴς Πολιτεία, πρωτεύουσα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ Βαβυλὼν, τουτέστι ἡ σύγχυσις, ὀνόμασία ἡ ὁποία τῆς ταιριάζει θαυμάσια· ὁ Νίνος ἦτο βασιλεὺς διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του Βῆλον, ὅστις κατεῖχε ἐπὶ ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη τὸ σκῆπτρον. Ὁ Νίνος ἐβασίλευσε πεντήκοντα δύο ἔτη, ἦτο ἤδη ἐπὶ τεσσαράκοντα τρία ἔτη βασιλεὺς, ὅταν ὁ Ἀβραὰμ εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἦτοι περίπου χίλια διακόσια ἔτη πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, ἥτις ὠνομάσθη Βαβυλὼν τῆς Δύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ διὰ δευτέραν φοράν πρὸς τὸν Ἀβραάμ, πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπόσχεται τὴν γῆν τῆς Χαναὰν δι' αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του.

Ὁ Ἀβραὰμ ἀπεχώρησε λοιπὸν ἐκ τῆς Χαρρὰν κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ κατὰ τὸ ἑκατοστὸν τεσσαρακοστὸν πέμπτον τοῦ πατρός του καὶ μετέβη μετὰ τοῦ Λῶτ, τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τῆς συζύγου του Σάρρας εἰς τὴν γῆν τῆς Χαναὰν μέχρι τοῦ Συχέμ, ὅπου ἐδέχθη ἄλλην τινὰ ἐπαγγελίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἡ Γραφή ὡς ἀκολουθῶς: «Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ καὶ εἶπεν αὐτῷ. Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην» ⁽¹⁾. Δὲν τοῦ εἶπε τίποτε περὶ τῶν ἀπογόνων ἐκείνων, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ τὸν καταστήσουν πατέρα ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐκείνης ἣτις καθίστα αὐτὸν πατέρα τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων, πράγματι δὲ ὁ λαὸς οὗτος κατεῖχε τὴν γῆν τῆς Χαναὰν,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Περὶ τῆς αἰδημοσύνης τῆς Σάρρας τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς προστατεύει εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ὁ Ἀβραὰμ τὴν παρουσιάζει ὡς σύζυγον, ἀλλὰ ὡς ἀδελφὴν του.

Ὅταν κατόπιν ὁ Ἀβραὰμ ἀνήγειρε βωμὸν εἰς τὸν τόπον

(¹) Γένεσ. ΙΒ', 7.

τοῦτον ⁽¹⁾ καὶ ἐπικαλέσθη τὸν Θεόν, μετέβη εἰς τὴν ἔρημον, ὁπότεν πιεζόμενος ὑπὸ τῆς πείνης μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ εἶπεν, ὅτι ἡ Σάρα ἦτο ἀδελφή του, ποὺ ἦτο ἀληθὲς διότι ἡ Σάρα ἦτο πρώτη ἐξαδέλφη του, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Λῶτ, ὅστις εἶχε τὸν αὐτὸν βαθμὸν συγγενείας, ὠνομάζετο ἀδελφός του. Ὁ Ἀβραὰμ ἀπέκρουσε λοιπὸν ὅτι ἡ Σάρα ἦτο σύζυγός του, ἀλλὰ δὲν τὸ ἠρνήθη ποτέ, ἀναθέτων εἰς τὸν Θεὸν τὴν μέριμναν περὶ τῆς τιμῆς του καὶ προφυλασσόμενος ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑβρεῖς καὶ προσβολάς. Ἐὰν δὲν ἐλάμβανε πάντα τὰ μέτρα του κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην, θὰ ἔθιγε μᾶλλον τὸν Θεὸν παρὰ θὰ παρέσχεν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς Αὐτὸν ἐμπιστοσύνης του. Εἵπομεν πολλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀπαντῶντες εἰς τὰς συκοφαντίας τοῦ Φαῦστου ⁽²⁾. Τοιουτοτρόπως συνέβη ὅτι ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀβραὰμ, δεδομένου ὅτι ὁ Φαραὼ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ὅστις εἶχεν ἐκλέξει τὴν Σάραν ὡς σύζυγόν του, δεχθεὶς πολυαρίθμους πληγὰς, τὴν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν σύζυγόν της. Μακρὰν ἡμῶν τὸ νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ ἀγνότης τῆς Σάρας ὑπέστη προσβολὴν ἐκ μέρος τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἐφ' ὅσον τὰ πάντα παρέχουν τὸ ἐνδόσιμον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οὗτος δὲν ἔθιξε τὴν γυναῖκα ταύτην φοβηθεὶς τὴν μᾶστιγα τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Λῶτ ἐχωρίσθησαν χωρὶς νὰ διακοποῦν οἱ δεσμοὶ των.

Ὅταν ὁ Ἀβραὰμ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου εἶχεν ἀναχωρήσει, ὁ ἀνεψιός του Λῶτ ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακοποῦν αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἀγαθαὶ σχέσεις, καὶ ἀπεσύρθη κατευθυνόμενος πρὸς τὰ Σόδομα. Τὰ πλούτη, ποὺ εἶχον ἀμφότεροι ἀποκτήσει καὶ αἱ συχναὶ διχόνοιαί τῶν ποιμένων των τοὺς παρώρμησαν νὰ λάβουν τὴν ἀπόφασιν ταύτην, διὰ νὰ ἐμπεδίσουν, ὅπως αἱ διχόνοιαί μεταξὺ τῶν ὑπηρετῶν προκαλέσουν τὸν χωρισμὸν τῶν κυρίων. Ὁ Ἀβραὰμ μὲ τὴν πρόθεσιν ν' ἀποσοβῇ τὸ δυστύχημα τοῦτο λέγει πρὸς τὸν Λῶτ : «μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων

⁽¹⁾ Γένεσ. ΙΒ', 7 καὶ ἐπέκεινα.

⁽²⁾ Φαῦστος. Περίφημος Μανιχαῖος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος ὁμιλεῖ διεξοδικῶς ἰδίως εἰς τὰς Ἑξομολογήσεις τοῦ υ.

μου καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων σου ὅτι ἄνθρωποι ἀδελφοί ἐσμεν ἡμεῖς. Οὐκ ἐδῶ πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου ἐστί ; Διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· εἰ σὺ εἰς ἀριστερά, ἐγὼ εἰς δεξιὰ· εἰ σὺ εἰς δεξιὰ ἐγὼ εἰς ἀριστερά» ⁽¹⁾. Ἴσως τὸ ἔθιμον τὸ ἰσχύον κατὰ τὰς διανομάς, ὅπου ὁ πρωτότοκος καθορίζει τὰ μερίδια καὶ ὁ δευτερότοκος ἐκλέγει, ἔλκει ἐκεῖθεν τὴν προέλευσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὁ Θεὸς ἐπαναλαμβάνει διὰ τρίτην φορὰν τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας του.

Ὅταν ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Λὼτ ἐχωρίσθησαν καὶ ὁ μὲν εἰς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν γῆν Χαναάν, ὁ δὲ ἕτερος εἰς τὰ Σόδομα, ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἤδη διὰ τρίτην φορὰν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοῦ εἶπε : «Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν. Ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω» ⁽²⁾. Δὲν φαίνεται καθαρά, ἂν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην συμπεριλαμβάνεται ἐκείνη, ἣτις τὸν κατέστησε πατέρα ὅλων τῶν ἐθνῶν, δύναται τις ὅμως νὰ συμπεράνη τοῦτο ἐκ τῶν λέξεων : «καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς», ἔκφρασις τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν «ὑπερβολήν». Ποῖος ἄγνοεῖ, ὅτι ἡ ἄμμος τῆς γῆς ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων ὅστισδήποτε καὶ ἂν εἶναι, ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; Πόσο δὲ περισσότερον τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ, εἴτε σαρκικοὺς εἴτε πνευματικούς ; Ὅντως οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἀπόγονοι εἶναι ἐλάχιστοι ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πλῆθος τῶν κακῶν, καίτοι παρὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν, εἶναι σχετικῶς ἀπειράριθμοι, ἐξ οὗ προκύπτει, ὅτι ἡ Γραφή τοὺς ὀνομάζει ἄμμον τῆς γῆς. Πλὴν ὅμως εἶναι ἀπειράριθμοι διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὄχι διὰ τὸν Θεόν, ὅστις γνωρίζει τὸν ἀριθμὸν ὅλων τῶν κόκκων τῆς ἄμμου. Τοιουτοτρόπως, δεδομένου ὅτι ἡ «ὑπερβολή» τῆς Γραφῆς καλύπτεται ὑπὸ τῶν δύο διαδοχῶν τοῦ Ἀβραάμ, δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπαγγελία ἐμπερικλείει ἀμφοτέρας. Τὸ ὅτι λέγω, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκούντως σαφές, ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπληθύνθη τόσον

(1) Γέν. ΙΓ', 8 καὶ 9.

(2) Γέν. ΙΓ', 14 καὶ ἐπέκεινα.

πολύ, ὥστε νὰ ἐξαπλωθῇ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην τὸ γεγονός· δὲ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπερβολήν, πλὴν τοῦ ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται γῆ δὲν εἶναι ἡ γῆ Χαναάν. Ἐν τούτοις αἱ λέξεις : «πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὀρέῃ σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἐπὶ τέλος τοῦ αἰῶνος» δυνατόν νὰ γεννήσῃ τὴν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ φράσις ἕως τέλος τοῦ αἰῶνος σημαίνει αἰωνίως. Ἐὰν ὅμως τὴν ἐκλάβωμεν ὡς δηλοῦσαν μέχρι τέλους τοῦ κόσμου τούτου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑτέρου, ἡ δυσκολία αἴρεται. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, παρέμειναν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς γῆς Χαναάν καὶ θὰ παραμείνουν ἐκεῖ μέχρι τέλους τοῦ κόσμου. Προσθέσατε ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ χώρα αὕτη κατωκίηθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ οἱ ἀπόγονοί των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ὁ Ἀβραὰμ σώζει τὸν Λῶτ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του καὶ εὐλογεῖται ἀπὸ τὸν Μελχισεδέκ.

Ὁ Ἀβραὰμ ἅμα ὡς ἔλαβε τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, κατόκησεν εἰς ἄλλην τῆς χώρας ταύτης περιοχὴν, εἰς τὴν Μамβρῆ, ἣτις ἔκειτο εἰς τὴν Χεβρῶν (1). Κατόπιν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ ἐλεηλάτησαν τὰ Σόδομα καὶ ἐνίκησαν τοὺς κατοίκους των εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, ὁ Ἀβραὰμ, συνοδευόμενος ὑπὸ τριακοσίων δέκα ὀκτὼ ἀνθρώπων του, ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ Λῶτ, τὸν ὅποιον οἱ νικηταὶ εἶχον αἰχμαλωτίσει, τὸν ἐλευθέρωσεν ἀπὸ τὰς χεῖρας των, ἀφοῦ τοὺς εἶχε νικήσει, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ λάβῃ οὔτε ἓν ἐκ τῶν λαφύρων, τὰ ὅποια ὁ βασιλεὺς τῶν Σοδόμων τοῦ προσέφερεν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐδέχθη τὴν εὐλογίαν τοῦ Μελχισεδέκ, ἱερέως τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου (2), περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ διεξοδικῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἐπιστολήν (3), περὶ αὐτοῦ ὅμως δὲν συμφωνοῦν ὅλοι. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διαβλέπουν διὰ πρώτην φοράν τὴν θυσίαν, πού

(1) Γένεσ. ΙΓ', 18.

(2) Γένεσ. ΙΔ', 18.

(3) Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ ἐπιστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, Φ, καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραὰμ, πρῶτον μὲν ἐρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἔστι βασιλεὺς εἰρήνης. Ἑβρ. ζ', 1.

προσφίρουν οἱ Χριστιανοὶ πανταχοῦ τῆς γῆς, διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ πρὸς τὸν μὴ εἰσέτι ἐνσαρκωθέντα Χριστὸν ἡ ῥῆσις ἐκείνη τοῦ προφήτου : «σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (1). Δὲν λέγει κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρών, ὅστις ἔδει νὰ ἐκμηδενισθῇ ὑπὸ τῆς ἀληθείας, πὺ ἐπεικόνιζον αἱ σκιαὶ αὐταί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ δὲ εἶναι τοσόν πολλοί, ὅσον τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ἡ δὲ πίστις τοῦ Ἀβραάμ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ δικαιολογεῖ τοῦτον, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀκόμη περιτμηθῇ.

Ὁ Θεὸς ὡμίλησεν ἀκόμη πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐν ὁράματι (2) καὶ τὸν διεβεβαίωσε περὶ τῆς προστασίας του καὶ περὶ μιᾶς μεγάλης πρὸς αὐτὸν ἀμοιβῆς, ὅτε δὲ ὁ Ἀβραάμ παρεπονέθη πρὸς αὐτὸν ὅτι ἦτο ἥδη γέρον, ὅτι ἀπέθνησκεν ἄνευ ἀπογόνων καὶ ὅτι Ἑλιέzer, ὁ δοῦλός του, θὰ ἦτο κληρονόμος αὐτοῦ, ὁ Θεὸς τοῦ ὑπεσχέθη, ὅτι θ' ἀποκτοῦσε ἓνα τοιοῦτον καὶ ὅτι οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ θὰ ἦσαν τόσον πολυάριθμοι, ὅσον τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐγὼ εἰκάζω, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ ὑποδείξῃ τοὺς πνευματικοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ. Πράγματι πόσος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀστέρων ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἄμμον τῆς γῆς (3), ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσῃ τις, ὅτι τὰ δύο ταῦτα πράγματα εἶναι ὅμοια κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀριθμήσωμεν τὰ ἄστρα, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὰ ἴδωμεν ἐν τῷ συνόλῳ των. Πράγματι βλέπει κανεὶς τόσον περισσότερα ἄστρα, ὅσον ἔχει ὀξύδεγκεστέρους ὀφθαλμούς, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἔπεται, ὅτι διαφεύγουν πάντοτε μερικὰ ἀπὸ τὴν ὀπτικήν ἀκτῖνα καὶ τῶν ἐχόντων ἰσχυροτάτην ὄρασιν, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀνατέλλουν καὶ δύουν εἰς τὸ ἄλλο ἡμισφαίριον.

Εἶναι λοιπὸν φαντασίωσις τὸ νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, οἵτινες ἐγνώρισαν καὶ κατέγραψαν τὸν ἀριθμὸν τῶν

---

(1) Ψαλμ. ΡΘ', 4.

(2) Γέν. 15, 1.

(3) Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν εἶχον ἀκόμη γνῶσιν τοῦ ἀπείρου ἀριθμοῦ τῶν ἀστέρων τῶν τε ἀπλανῶν καὶ τῶν πλανητῶν.

ἀστέρων, ὅπως λέγουν περὶ τοῦ Ἀράτου ⁽¹⁾ καὶ τοῦ Εὐδόξου ⁽²⁾, ἡ δὲ Ἀγία Γραφή ἀρκεῖ, διὰ τὴν ἀνασκευάσθη τὴν γνώμην ταύτην. Ὡς πρὸς τὰ λοιπά, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς Γενέσεως ἀναγινώσκουμεν τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος, ὅπως ἐξάρῃ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ: «εἰ γὰρ Ἀβραάμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν» ⁽³⁾, δεικνύει δὲ δι' αὐτοῦ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔπρεπε διόλου νὰ ὑπερηφανεύωνται διὰ τὴν περιτομὴν των, οὔτε νὰ ἐμποδίζουν, ὅπως οἱ Ἑθνικοὶ προσέρχωνται εἰς τὴν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον, ὅταν ὁ Ἀβραάμ «ἐπίστευσε τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην», δὲν εἶχεν ἀκόμη περιτμηθῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Τί σημαίνει ἡ θυσία, τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ὅταν ὁ Πατριάρχης οὗτος τὸν ἰκέτευσε νὰ παράσχῃ πρὸς αὐτὸν σημεῖον σχετικὸν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπαγγελίας Του.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ὄραμα ὁ Θεὸς εἶπεν ἀκόμη: «ἐγὼ ὁ Θεὸς ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ χώρας Χαλδαίων, ὥστε δοῦναί σοι τὴν γῆν ταύτην κληρονομήσαι», ὅταν δὲ ὁ Ἀβραάμ τὸν ἠρώτησε πῶς θὰ ἐγνώριζεν, ὅτι θὰ τὴν κατεῖχεν, ὁ Θεὸς τοῦ ἀπήντησε: «λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσας καὶ αἶγα τριετίζουσας καὶ κριὸν τριετίζοντα καὶ τρυγὸνα καὶ περιστερὰν. Ἔλαβε δὲ αὐτῷ πάντα ταῦτα καὶ διεῖλεν αὐτὰ μέσα καὶ ἔθηκεν αὐτὰ ἀντιπρόσωπα ἀλλήλοις. Τὰ ὄρνεα οὐ διεῖλε. Κατέβη δὲ ὄρνεα ἐπὶ τὰ σώματα, ἐπὶ τὰ διχοτομήματα αὐτῶν καὶ συνεκάθησεν αὐτοῖς Ἀβρα-

---

(1) Ἀρατος, ποιητὴς τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς (305—240 π.χ.). Κατ' ἐντολὴν τοῦ προστάτου αὐτοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ συνέθεσε ποίημα ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Ἦτο δὲ τοῦτο εὐφυὲς στιχοῦργησις τῶν δύο βιβλίων Εὐδόξου τοῦ Κνιδίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐ ν ο π τ ρ α καὶ φ α ι ν ὁ μ ε ν α».

(2) Εὐδοξος. Περίφημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος ἀκμάσας περὶ τὸ 366 π.Χ. Διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐγνώσθη εἰς τοὺς Ἑλληνας ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ μετεωρολογία τῶν Αἰγυπτίων.

(3) Ρωμ. δ', 3.

ἀμ, καὶ ἰδοὺ φόβος σκοτεινὸς μέγας ἐπιπίπτει αὐτῷ. Καὶ ἐρρέθη τῷ Ἀβραάμ γινώσκων γνώση ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσωσιν αὐτοὺς καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη. Τὸ δὲ ἔθνος, ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὧδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς. Σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γήρᾳ καλῷ. Τετάρτη δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε· οὐπῶ γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἥλιος ἐγένετο πρὸς δυσμάς, φλόξ ἐγένετο, καὶ ἰδοὺ κλίβανος καπνιζόμενος καὶ λαμπάδες πυρός, αἱ δὲ διήλθον ἀνὰ μέσον τῶν διχοτομημάτων τούτων. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ διέθετο Κύριος τῷ Ἀβραάμ διαθήκην λέγων· τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου, τοὺς Κεναίους καὶ τοὺς Κενεζαίους καὶ τοὺς Κεδμωναίους καὶ τοὺς Φετταίους καὶ τοὺς Φερεζαίους καὶ τοὺς Ραφαεὶν καὶ τοὺς Ἀμορραίους καὶ τοὺς Χαναναίους καὶ τοὺς Εὐαίους καὶ τοὺς Γεργεσαίους καὶ τοὺς Ἰεβουσαίους» (1).

Ἴδου τὶ ἐγένετο εἰς τὸ ὄραμα τοῦτο, ἀλλὰ τὸ νὰ θελήσωμεν νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν λεπτομερῶς, θὰ μᾶς ὠδήγει πολὺ μακρὰν καὶ θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τοῦ ἔργου τούτου. Ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Ἀβραάμ δὲν ἀπώλεσε τὴν πίστιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ Γραφή τὸν ἐπαινεῖ, δηλαδὴ διὰ τὸ ὅτι εἶπεν εἰς τὸν Θεόν : «Πῶς θὰ μάθω, ὅτι θ' ἀποκτήσω τὴν γῆν ταύτην;» Δὲν λέγει : «πῶς θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποκτήσω τὴν γῆν τούτην», ὥς ἐὰν ἀμφέβαλλε πρὶ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ : «Πῶς θὰ μάθω, ὅτι θ' ἀποκτήσω τὴν γῆν ταύτην;» Καὶ τοῦτο διὰ νὰ τοῦ δοθῇ κάποιο σημεῖον, πού θὰ τοῦ ὑπεδείκνυε τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ συνετελεῖτο ἡ ἐν λόγῳ ἀπόκτησις· ὅπως ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἐδυσπίσται πρὸς ὃ,τι ἔλεγεν εἰς αὐτὴν ἡ ἄγγελος, ὅταν τὸν ἠρώτα : «πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;» (2) ἀλλ' ἤθελε νὰ πληροφορηθῇ περὶ τοῦ τρόπου. Ἴδου διατὶ ὁ ἄγγελος τῆς ἀπήντησε : «Πνεῦμα Ἁγίον ἐπιλεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύνάμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι» (3). Ἐκεῖ ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὸ «σημεῖον» τῶν θυσιαζομένων ζώων ὥς εἰκόνα ἐκείνου πού ἐπρόκειτο νὰ συμβῇ καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Ἀβραάμ δὲν ἐφαντάζετο. Διὰ τῆς ἀγελά-

(1) Γεν. ΙΕ', 9—20.

(2) Λουκ. α', 34.

(3) Λουκ. α', 35.

δος ἐσυμβολίζετο ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, ὑποκείμενος εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ Νόμου, διὰ τῆς αἰγὸς ὁ ἴδιος ὁ λαός, ἁμαρτωλός, διὰ δὲ τοῦ κριοῦ πάλιν ὁ ἴδιος κυριαρχῶν καὶ βασιλεύων. Τὰ ζῶα ταῦτα ἔχουν ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν, λόγῳ τῶν τριῶν λίαν ἀξιοσημειώτων περιόδων ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε, ἀπὸ τὸν Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ μέχρι τοῦ Δαβὶδ, ὅστις, πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ Σαούλ. Εἶναι αὕτη ἡ τρίτη περίοδος, καθ' ἣν ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἠϋξήθη σημαντικῶς. Ἐὰν ταῦτα συμβολίζουν ὅ,τι εἶπα ἢ ἄλλο τι οἰονδῆποτε, δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς, ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι συμβολίζονται διὰ τῆς περιστερᾶς καὶ τῆς τρυγόνος, εἰς τοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῇ τὸ λεγόμενον ὅτι ὁ Ἀβραὰμ δὲν ἐχώρισε διόλου τὰ πτηνά. Πράγματι τὰ σαρκικὰ ἐχωρίσθησαν τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δέ, ὅχι ὅμως καὶ τὰ πνευματικά, διότι ταῦτα εἴτε ἀποφεύγουν τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως κάμνει ἡ τρυγὼν, εἴτε ἐπιδιώκουν τὴν μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίαν, ὅπως ἡ περιστέρα. Πάντως καὶ τὰ δύο αὐτὰ πτηνὰ εἶναι ἀπλᾶ καὶ ἀθῶα, δεικνύουν δὲ συμβολικῶς τὸ ὅτι ἀκόμη καὶ παρὰ τῷ Ἰουδαϊκῷ λαῷ, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ γῆ αὕτη εἶχε παραχωρηθῇ, θὰ ὑπῆρχον τέκνα ἐπαγγελίας καὶ κληρονόμοι τοῦ βασιλείου καὶ τῆς αἰωνίου εὐδαιμονίας. Ὡς πρὸς τὰ πτηνὰ ἐκεῖνα, τὰ ἐπιπεσόντα ἐπὶ τὰ διχοτομημένα σώματα, ταῦτα παριστοῦν τὰ πονηρὰ πνεύματα, ποὺ κατοικοῦν εἰς τὸν ἄερα καὶ εἶναι πάντοτε ἔτοιμα νὰ ἐκμεταλλεuthoῦν τῶν σαρκικῶν ἀνθρώπων τὴν διαίρεσιν. Τὸ ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἐκάθησε πλησίον των, σημαίνει, ὅτι ἀκόμη καὶ ἐν μέσῳ τῶν τόσων διαιρέσεων τῶν σαρκικῶν ἀνθρώπων, πάντοτε θὰ ὑπάρχουν μερικοὶ ἀληθῶς πιστοὶ μέχρις τέλους τοῦ κόσμου. Ὁ φόβος ποὺ κατέλαβε τὸν Ἀβραὰμ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, δηλοῖ, ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ λάβῃ χώραν σκληρὸς ἐναντίον τῶν πιστῶν διωγμός, συμφώνως πρὸς τὴν ῥῆσιν ἐκείνην τοῦ Κυρίου εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «ἔσται γὰρ τότε θλίψις μεγάλη οἷα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν οὐδ' οὐ μὴ γένηται» (1).

Ὡς πρὸς ἐκεῖνο ποὺ εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραάμ: «γινώσκων γνώσῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλεύσουσιν αὐτοὺς καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη», τοῦτο ἐννοεῖται εὐκόλως περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὅστις ὑπῆρξεν αἰχμάλωτος ἐν Αἰγύπτῳ, πάντως ὅχι διότι ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῦ διήρκεσε τετρακόσια ἔτη, ἀλλὰ διότι ἐπέπρωτο

(1) Ματθ. 24, 21

νὰ λάβῃ χώραν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, καθὼς ἀκριβῶς ἡ Γραφή λέγει περὶ τοῦ Θάρα, πατρὸς τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ἡ ζωὴ του εἰς τὴν Χαρρὰν διήρκεσε διακόσια πέντε ἔτη, ὅχι διότι διῆλθεν εἰς τὸν τόπον αὐτὸν ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐτερομάτισε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου του. Ἀλλωστε ἡ Γραφή ὁμιλεῖ περὶ ἐτῶν τετρακοσίων, διὰ νὰ δώσῃ ἓνα στρογγυλὸν ἀριθμὸν, διότι εἶναι κάπως περισσότερα, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν τὰ ὑπολογίσῃ τις, εἴτε ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐγένετο πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἡ γνωστὴ ἐπαγγελία, εἴτε ἀπὸ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ. Τοιοῦτοτρόπως, καθὼς εἶπαμεν, ἀπὸ τοῦ ἑβδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ζωῆς τοῦ Ἀβραάμ, ὅποτε ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἡ πρώτη ἐπαγγελία, μέχρι τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, διέρρευσαν τετρακόσια τριάκοντα ἔτη, περὶ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται ὁ Ἀπόστολος ὡς ἀκολουθῶς: «τοῦτο δὲ λέγω· διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν» (1). Ὅθεν ἡ Γραφή πολὺ καλῶς ἔπραξε νὰ ὀνομάσῃ ἐδῶ τετρακόσια τὰ τετρακόσια τριάκοντα ἔτη, πλὴν τοῦ ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἀβραάμ, μέχρι τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω, εἶχον ἤδη παρέλθει πέντε ἔτη καὶ εἴκοσι μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν προσθήκην ἐκείνην, ὅτι μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἠγέρθη ἀποτόμως μία φλόξ καὶ ἐθεάθησαν «κλίβανος καπνιζόμενος καὶ λαμπάδες πυροὶ» πού διῆλθον διὰ μέσου τῶν διχοτομημένων ζώων, τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου τὰ σαρκικὰ πλάσματα θὰ κριθοῦν διὰ τοῦ πυρός. Ἐπίσης, πράγματι, ὅπως ὁ διωγμὸς τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ὅστις θὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερος πάντων τῶν προηγουμένων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντιχρίστου, ἀπεικονίζεται διὰ τοῦ τρόμου, ὅστις κατέλαβε τὸν Ἀβραάμ διὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, δηλαδὴ διὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, τοιοῦτοτρόπως τὸ πῦρ, πού ἐφάνη, ὅταν ὁ ἥλιος ἔδυσε, δηλαδὴ μετὰ τὸ πέρας τοῦ αἰῶνος τούτου, σημαίνει τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, πού θὰ χωρίσῃ τοὺς σαρκικοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους δεόν νὰ σώσῃ τὸ πῦρ, ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες εἶναι προωρισμένοι ν' ἀπολεσθοῦν ἐντὸς τοῦ πυρός. Τέλος, ὁ δεσμὸς τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἀβραάμ δηλοῖ προφανῶς τὴν γῆν τῆς Χαναάν, ὅπου ἑνδεκα ἔθνη ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν ποταμὸν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ μεγάλου ποταμοῦ Εὐφράτου. Ποταμὸν τῆς Αἰγύπτου λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τὸν Νεῖλον, ἀλλ' ἄλλον τινά

---

(1) Γαλ. 3, 17.

μικρὸν ποταμόν, πὺν χωρίζει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην καὶ διέρχεται διὰ τῆς Ρινοκορούρας ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

Περὶ τῆς ᾽Αγαρ, τὴν ὁποίαν ἡ Σάρα παρεχώρησεν ὡς παλλακίδα εἰς τὸν Ἀβραάμ.

Ἔρχονται κατόπιν τὰ τέκνα τοῦ ᾽Αβραάμ τὸ μὲν ἓν ἀπὸ τὴν ᾽Αγαρ, τὸ δὲ ἕτερον ἀπὸ τὴν Σάραν τὴν ἐλευθέραν γυναῖκα, περὶ τῆς ὁποίας εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ὠμιλήσαμεν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοὺς δεσμοὺς τοῦ ᾽Αβραάμ μὲ τὴν ᾽Αγαρ, δὲν πρέπει νὰ τὸν κατακρίνωμεν, διότι μετεχειρίσθη τὴν παλλακίδα ταύτην πρὸς ἀποκτησιν τέκνων καὶ πρὸς κορεσμόν τοῦ πάθους του, περισσότερον δὲ διὰ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν σύζυγόν του, παρὰ διὰ νὰ τὴν ἐξαπατήσῃ. Αὐτὴ ἡ ἰδία ἐπίστευσεν, τρόπον τινά, ὅτι θὰ παρηγορεῖτο διὰ τὴν στειρότητά της, ἀποδεχομένη τὴν γονιμότητα τῆς θεραπαινίδος της, καὶ ἀσκοῦσα τὸ δικαίωμα, πὺν εἶχεν ἐπὶ τοῦ συζύγου της συμφώνως μὲ τὴν ῥῆσιν ἐκείνην τοῦ Ἀποστόλου: «ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή» ⁽²⁾. Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἀκρατείας ἢ ἀκολασίας. Ἡ σύζυγος παραχωρεῖ τὴν ὑπερέτριαν εἰς τὸν ἄνδρα της διὰ ν' ἀποκτήσῃ τέκνα, ὁ δὲ σύζυγος τὴν ἀπεκδέχεται διὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς σκοπόν. Οὔτε ὁ ᾽Αβραάμ οὔτε ἡ Σάρα ὠθοῦνται ἀπὸ κίνητρα ἀκολασίας καὶ φιληδονίας, δὲν ἐπιθυμοῦν καὶ οἱ δύο παρὰ ἓνα καρπὸν τῆς φύσεως. Τοιουτοτρόπως, ὅταν ἡ θεραπαινίς, ἔγκυος γενομένη, ἤρχισε νὰ ὑπερηφανεύεται καὶ νὰ περιφρονῇ τὴν κυρίαν της, ἐπειδὴ ἡ Σάρα, ἐλαυνομένη ὑπὸ μιᾶς ἐμφύτου εἰς τὰς γυναῖκας δυσπιστίας, ἀπέδιδε τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς θεραπαινίδος εἰς τὸν ἄνδρα της, ὁ ᾽Αβραάμ ἔδειξεν ἐκ νέου, ὅτι δὲν ἦτο δοῦλος, ἀλλὰ κύριος τοῦ ἔρωτός του καὶ ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ᾽Αγαρ, διετήρει τὴν πίστιν πρὸς τὴν νόμιμόν του σύζυγον τὴν Σάραν. Ὁ ᾽Αβραάμ ἔλαβε τὴν ᾽Αγαρ, χωρὶς νὰ τὴν ζητήσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος· τὴν ἐπλησίασε, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσκολληθῇ εἰς αὐτήν, ἐτεκνοποίησε μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὴν ἀγαπήσῃ. Πράγματι εἶπεν εἰς τὴν Σάραν: «ἰδοὺ ἡ παιδίσκη σου ἐν ταῖς χερσί σου· χρῶ αὐτῇ ὡς ἂν σοι ἀρεστόν ἦ» ⁽³⁾.

⁽¹⁾ Ρινοκορούρα, πόλις κειμένη εἰς τὰ σύνορα Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας.

⁽²⁾ Α' Κορινθ. 7, 4.

⁽³⁾ Γεν. ΙΣΤ', 6.

Θαυμάσιος ἄνθρωπος δυνάμενος νὰ ἐξουσιάζῃ τὰς δυνάμεις του!
Μεταχειρίζεται τὴν σύζυγόν του ἄξιοπρεπῶς, τὴν θεραπαινίδα
τῆς διὰ νὰ ὑπακούσῃ καὶ τὰς δύο δὲ μὲ ἀγνότητα!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

**Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἤδη γέροντα, υἱὸν ἐκ τῆς
συζύγου του Σάρας, ἥτις ἦτο στεῖρα, ἀναγγέλλει εἰς αὐτόν, ὅτι
θὰ γίνῃ πατὴρ λαῶν καὶ διαπιστώνει τὴν ἐπαγγελίαν του διὰ
τῆς περιτομῆς.**

Ὅταν βραδύτερον ἐγεννήθη ἐκ τῆς Ἀγαρ ὁ Ἰσμαήλ, ὁ
Ἀβραὰμ ἐδικαιοῦτο νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἡ τοιαύτη γέννησις θὰ ἦτο ἡ
ἐκτέλεσις τῆς ἐπαγγελίας, ὅπως ἀποτραπῇ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ
θεράποντος αὐτοῦ ὡς κληρονόμου του, ὁ Θεὸς τοῦ εἶπε: «οὐ
κληρονομήσει σε οὗτος, ἀλλ' ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σοῦ, οὗ-
τος κληρονομήσει σε» ⁽¹⁾. Ἐκ φόβου λοιπὸν μήπως πιστεύσῃ
ὁ Ἀβραὰμ, ὅτι ἡ ἐπαγγελία εἶχεν ἐκτελεσθῇ εἰς τὸ τέκνον τῆς
Ἀγαρ, παρουσιάσθη ὁ Θεὸς εἰς αὐτόν καὶ τοῦ εἶπε: «Ἐγὼ εἰμι
ὁ Θεός σου· εὐαρέσκει ἐνώπιον ἐμοῦ καὶ γίνου ἄμεμπτος,
καὶ θήσομαι τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ
μέσον σου καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα. Καὶ ἔπεσεν, Ἀβραὰμ
ἐπὶ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς λέγων·
καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἡ διακῆθῃ μου μετὰ σοῦ καὶ ἔσῃ πατὴρ πλῆ-
θους ἐθνῶν καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἀβραμ,
ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ, ὅτι πατέρα πολλῶν
ἐθνῶν τέθεικά σε. Καὶ αὖξάνῳ σὲ σφόδρα σφόδρα καὶ
θήσω σε εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται καὶ
στήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ
σπέρματός σου μετὰ σέ, εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν εἰς διαθή-
κην αἰώνιον, εἶναί σου Θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ
σέ. Καὶ δώσω σοι καὶ τῷ σπέρματί σου μετὰ σέ τὴν γῆν,
ἣν παροικεῖς, πᾶσαν τὴν γῆν Χαναάν εἰς κατάσχεσιν
αἰώνιον καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς
πρὸς Ἀβραάμ· σὺ δὲ τὴν διαθήκην μου διατηρήσεις, σὺ
καὶ τὰ σπέρματά σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Καὶ
αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διατηρήσεις, ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν
καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς
αὐτῶν· περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικὸν καὶ περιτμη-

---

(1) Γέν. ΙΕ', 4.

θήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. Καὶ παιδίον ὀκτῶ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν, πᾶν ἀρσενικὸν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, ὁ οἰκογενὴς καὶ ὁ ἀργυρώνητος ἀπὸ παντὸς υἱοῦ ἀλλοτρίου, ὃς οὐκ ἔστι ἐκ τοῦ σπέρματός σου. Περιτομῇ περιτμηθήσεται ὁ οἰκογενὴς τῆς οἰκίας σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος, καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἡμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον. Καὶ ἀπερίτμητος ἄρσην, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην μου διεσκέδασε.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Σάρα ἡ γυνὴ σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σάρα, ἀλλὰ Σάρρα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς. Εὐλογήσω δὲ αὐτὴν καὶ δώσω σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον καὶ εὐλογήσω αὐτό, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἔσονται. Καὶ ἔπεσεν Ἀβραάμ ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἐγέλασε καὶ εἶπεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ λέγων· εἰ τῷ ἑκατονταετεί γενήσεται υἱός; καὶ εἰ ἡ Σάρρα ἐνενήκοντα ἔτων τέξεται; Εἶπε δὲ Ἀβραάμ πρὸς τὸν Θεόν, Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου. Εἶπε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ· ναί· ἰδοὺ Σάρρα ἡ γυνὴ σου τέξεται σοι υἱὸν καὶ καλέσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς αὐτὸν εἰς διαθήκην αἰώνιον, εἶναι αὐτῷ Θεὸς καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν. Περὶ δὲ Ἰσμαὴλ ἰδοὺ εἰσήκουσά σου· καὶ ἰδοὺ εὐλόγηκα αὐτόν καὶ αὐξάνω αὐτόν καὶ πληθυνώ αὐτόν σφόδρα· δώδεκα ἔτη γεννήσει καὶ δώσω αὐτόν εἰς ἔθνος μέγα. Τὴν δὲ διαθήκην μου στήσω πρὸς Ἰσαάκ, ὃν τέξεται σοι Σάρρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον» (1).

Βλέπομεν ἐδῶ ὑποσχέσεις κατηγορηματικώτερας πρὸς τὰ ἔθνη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ τέκνου αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ὅπερ δὲν εἶναι τέκνον τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς χάριτος, ἐφ' ὅσον ἦτο ὑπεσχημένον εἰς μίαν γραῖαν καὶ στεῖραν γυναῖκα. Μολονότι ὁ Θεὸς βοηθεῖ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τὰ παραγόμενα συμφώνως πρὸς τὴν συνήθη πορείαν τῆς φύσεως, ἐν τούτοις, ὅταν συμπληροῖ τὰς ἐλλείψεις της, ἡ χάρις Αὐτοῦ ἀπαστρέφει ἐν μέσῳ ἐντατικώτερου φωτός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη ἐπαγγελία πρὸς τὰ ἔθνη δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελεσθῇ διὰ γεννήσεως τέκνων, ἀλλὰ δι' ἀναγεννήσεως, ὁ Θεὸς παρήγγειλε τὴν περιτομὴν, ὅταν ὑπεσχέθη υἱὸν εἰς τὴν Σάρραν. Τὸ ὅτι θέλει, ὅπως ὅλοι περιτέμνονται, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, σημαίνει ὅτι ἡ χάρις αὕτη εἶναι

---

(1) Γέν. ΙΖ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

εἰς πάντας κοινή. Πράγματι τί συμβολίζει ἡ περιτομή, ἐὰν μὴ τὴν φύσιν ἀνακαινιζομένην καὶ ἀπαλλασσομένην ἀπὸ τὸ γῆρας της; Μήπως ἡ ὀγδὴ ἡμέρα παριστᾷ κάτι ἄλλο παρὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἀνέστη ἐκ νεκρῶν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος, δηλαδή μετὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου; Ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς μετεβλήθησαν. Τὰ πάντα προδίδουν ἀνακαινίσιν, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν Παιλαιάν. Ὅντως, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν εἶναι ὁ πέπλος ὁ καλύπτων τὴν Καινήν; Ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη δὲν εἶναι τῆς Παλαιᾶς ἡ ἀποκάλυψις; Ὁ γέλως τοῦ Ἀβραάμ εἶναι ἔνδειξις χαρᾶς καὶ οὐχὶ δυσπιστίας. Αὐτὸ ποὺ λέγει: «λοιπὸν θὰ ἔχω ἕνα υἱὸν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸ ἐτῶν καὶ ἡ Σάρρα εἰς ἐνενήντα» δὲν εἶναι λόγια ἀνθρώπου, ποὺ ἀμφιβάλλει ἀλλ' ἀνθρώπου, ποὺ θαυμάζει. Ὅταν ὁ Θεὸς λέγῃ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, «θὰ δώσω εἰς σὲ καὶ τοὺς ἀπογόνους σου ταύτην τὴν γῆν, ὅπου τώρα εἶσαι ξένος ὁλόκληρον τὴν γῆν Χαναάν, διὰ νὰ τὴν κατέχῃς αἰωνίως» ἐὰν ἐρωτήσῃ τις, πῶς θὰ πραγματοποιηθῇ ἢ πῶς ἐπραγματοποιήθῃ τοῦτο, δεδομένου ὅτι ἡ κτῆσις πράγματός τινος, ὅσον μακρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι αἰωνία, θ' ἀπαντήσωμεν, ὅτι ἡ λέξις αἰωνία δυνατόν νὰ σημαίνῃ ἢ τὴν ἀπεριόριστον διάρκειαν ἢ χρονικὸν διάστημα περιοριζόμενον ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδός, τοῦ μὴ περιτμηθέντος τὴν ὀγδὴν ἡμέραν, ἀπώλεσθη διότι παρεβίασε τὸν διαθήκην μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπίσης, διερωτώμεθα, πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τό: «καὶ παιδίον ὀκτῶ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν, πᾶν ἄρσενικὸν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν . . . καὶ ἀπερίτμητος ἄρσεν οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ ἡμέρα τῇ ὀγδὴ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην μου διεσκέδασε». Βεβαίως τὸ παιδίον δὲν θὰ εἶναι ὑπεύθυνον, διότι δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ παραβιάσαν τὴν «διαθήκην» τοῦ Ὑψίστου, ἀλλ' οἱ γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐμερίμνησαν νὰ προβοῦν εἰς τὴν περιτομήν του. Θὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τοῦτο, ὅτι αὐτὰ ταῦτα τὰ παιδιά παρεβίασαν «τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ» ὅχι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν προσώπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, διὰ τοῦ ὁποίου πάντες οἱ ἄνθρωποι ἡμάρτησαν. Πράγματι ὑπάρχουν ἄλλαι «διαθήκαι τοῦ Θεοῦ» παρὰ αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς

Διαθήκης. Ἡ πρώτη διαθήκη τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἐξῆς «Ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγειν· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὗ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθαι». Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Σοφίαν Σειρὰχ νὰ γραφθῇ: «Πᾶσα σὰρξ ὡς ἱμάτιον παλαιοῦται» ⁽¹⁾. Εἶναι ἓνας δεσμὸς τόσον παλαιός, ὅσον ὁ κόσμος, δηλαδή τὸ ν' ἀποθνήσκουν πάντες ὅσοι παραβαίνουν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Πῶς ἄρα γε δύναται νὰ συναρμονισθῇ ἡ ῥῆσις αὕτη τοῦ Προφήτου «παραβαίνοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά σου», ⁽²⁾ πρὸς ἐκείνην τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Οὐ γὰρ οὐκ ἔστιν νόμος οὐδὲ παράβασις» ⁽³⁾, ἐὰν ἀμφοτέροι οἱ ἁμαρτάνοντες δὲν ἦσαν ἔνοχοι παραβιάσεως νόμου τινός;

Διὰ τοῦτο τὸ ὅτι τὰ ἴδια τὰ παιδιά γεννῶνται ἁμαρτωλά, ὅπως μᾶς διδάσκει ἡ πίστις, ὅχι ἐξ ἰδίας ἐνοχῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὁπόθεν ἡ ἀνάγκη νὰ τὰ βαπτίζωμεν πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των, βεβαίως εἶναι ἐπίσης παραβιασταὶ τοῦ νόμου ἐκείνου τοῦ θεσπισθέντος εἰς τὸν ἐπίγειον παράδεισον, εἰς τρόπον ὥστε εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθὲς τὸ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχουν νόμοι, δὲν ὑφίσταται οὔτε παράβασις, καὶ ὅτι ὅλοι αἱ ἁμαρτωλοὶ τοῦ κόσμου εἶναι παραβιασταί. Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἡ περιτομὴ ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ἀναγεννήσεως, δικαίως τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, τὸ ὁποῖον, πρῶτον αὐτό, παρεβίασε τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, νὰ ἐξεμηδένιζε τὰ παιδιά ἐκεῖνα, ἐὰν δὲν τὰ ἔσωζεν ἡ ἀναγέννησις. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς: «ὅλα τὰ ἄρρενα τέκνα», ὡς ἐὰν ἔλεγον: «Ὅστις δὴποτε μὴ ἀναγεννώμενος θ' ἀπολεσθῇ, διότι παρεβίασε τὴν διαθήκην μου, ὅταν ἡμάρτησεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀδὰμ ὁμοῦ μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων». Ἐὰν ἔλεγε: διότι παρεβίασε τὴν διαθήκην τὴν ὁποίαν μεθ' ὑμῶν συνάπτω δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὴν ἐννοήσωμεν, παρὰ ὡς τὴν περιτομήν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Γραφή δὲν διευκρίνισε ποῖον δεσμὸν παρεβίασε τὸ μικρὸν τοῦτο παιδίον, ἐπιτρέπεται νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς παραβιάσεως ἐκείνης, ἡ ὁποία θὰ διεπράττετο ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑπαιτιότητος. Πάντως ἐὰν ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι τοῦτο ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς τὴν περιτομήν καὶ ὅτι τὸν δεσμὸν τοῦτον παρεβίασε τὸ μὴ βαπτι-

(1) Σοφ. Σειρ. 14, 18.

(2) Ψαλμ. ΡΙΗ', 119.

(3) Ρωμ. δ', 15.

σθὲν παιδίον, ὁφείλει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ περὶ προσώπου τὸ ὁποῖον παρεβίασε μίαν διαθήκην, μολονότι δὲν τὴν παρεβίασεν αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἀλλὰ ἄλλοι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀδάμ πλήν τοῦ ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ δικαιολογήσῃ τις τὴν ἀπώλειαν ἐνὸς παιδίου, τὸ ὁποῖον παραμένει ἀπερίτμητον, ἄνευ ἰδικῆς του ὑπαιτιότητος, ἐκτὸς ἐὰν ἀναγάγῃ τις τοῦτο εἰς τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ὀνομάτων τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας, τὸ μὲν λόγῳ τῆς ἡλικίας του, τὸ δὲ ἔνεκα τῆς στειρότητός της, διότι ὅταν ἐγέννησαν τὸν Ἰσαὰκ δὲν ἦσαν πλέον εἰς ἡλικίαν νὰ τεκνοποιήσουν. Γονιμοποιήσις ἐκ θαύματος.

Μολονότι λοιπὸν ὁ Ἀβραὰμ εἶχε λάβει τὴν μεγάλην ὑπόσχασιν ἐκείνην, περὶ τῆς ὁποίας πρὸ ὀλίγον ὠμιλήσαμεν καὶ βλέπομεν ἤδη ἐκπληρουμένην ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ σύζυγός του καὶ αὐτὸς ἥλλαξαν ὄνομα, ἡ δὲ Γραφὴ δὲν τοὺς καλεῖ πλέον Ἀβραμ καὶ Σάραν, ἀλλ' Ἀβραὰμ καὶ Σάρραν. Τὴν μεταβολὴν ταύτην ὡς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ δικαιολογεῖ λέγουσα: «καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἀβραμ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε» ⁽¹⁾, ὅπερ σημαίνει Ἀβραὰμ (Abraham). Τὸ δὲ ἀρχικόν του ὄνομα Ἀβραμ (Abram), τὸ ἐρμηνεύουν ὅτι σημαίνει «ἐνδοξον πατέρα». Ἡ Γραφὴ δὲν δικαιολογεῖ ποσῶς τὴν μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος τῆς Σάρρας, οἱ Ἑβραῖοι ὅμως μεταφραστὰι λέγουν, ὅτι, Σάρα (Sarai) σημαίνει «πριγκίπισσάν μου καὶ Σάρρα, τὴν ἀρετὴν, εἰς τοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ φράσις ἐκείνη τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς Ἑβραίους: «Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστοῦ ἡγήσατο τὸ ἐπαγγελλλόμενον» ⁽²⁾. Ἦσαν λοιπὸν καὶ οἱ δύο ὑπερήλικες, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ Γραφή, ἡ δὲ Σάρρα δὲν εἶχε πλέον τὴν ἔμμηνον ῥύσιν. Μία γυναῖκα, ὅσον-δήποτε ἡλικιωμένη, ὅταν ἔχῃ ἀκόμη τὰ ἔμμηνά της, δύναται νὰ τεκνοποιήσῃ, συνερχομένη μετὰ νεαροῦ ἀνδρός, ὅχι ὅμως καὶ μετὰ γέροντος, μολονότι ἓνας γέρον δύναται νὰ ἔχῃ νεαράν σύζυ-

(1) Γένεσ. ΙΖ, 5.

(2) Ἑβρ. 8'. 19.

γον, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Ἀβραάμ, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάρρας, εἶχε τὴν Σεθούραν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Ἀπόστολος ⁽¹⁾ θεωρεῖ μέγα θαῦμα τὸ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀβραάμ, καίτοι σχεδὸν νεκρόν, δηλαδὴ ἐν σχέσει πρὸς τὰς γυναῖκας, τὰς τόσον ἡλικιωμένας ὅσον ἡ Σάρρα, ἐν τούτοις δὲν ἔλειψε νὰ τεκνοποιήσῃ. Δὲν ἦτο νεκρὸν διὰ πάντα, διότι ἄλλως θὰ ἦτο πτώμα, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν Σάρραν. Ἀναφέρουν σχετικῶς μίαν ἄλλην λύσιν τῆς δυσκολίας αὐτῆς, δηλαδὴ τὸ ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἔσχε κατόπιν ἄλλα τέκνα μὲ τὴν Σεθούραν, διότι ὁ Θεὸς τὸν κατέστησεν ἱκανὸν νὰ ἔχῃ. Ἡ ἑτέρα ὅμως λύσις μοῦ φαίνεται ὀρθότερα, δεδομένου ὅτι ναὶ μὲν τώρα ἓνας γέρον ἐκατοντούτης εἶναι ἀδύνατον νὰ τεκνοποιῇ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ἐκείνην οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μακροβιώτεροι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Περὶ τῶν τριῶν ἀγγέλων, τῶν ἐμφανισθέντων εἰς τὸν Ἀβραάμ εἰς τὴν δρυὶν τῆς Μαμβρῆς.

Ὁ Θεὸς ἐνεφανίσθη ἐκ νέου εἰς τὸν Ἀβραάμ εἰς τὴν δρυὶν τῆς Μαμβρῆς ⁽²⁾ ἐν τῷ προσώπῳ τριῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀναμ-

---

(1) Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἐκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ· Ρωμ. δ', 19 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ἐν γένει ὁ Αὐγουστίνος θεωρεῖ μᾶλλον ὡς ἀσέβειαν τὸ ν' ἀποδίδωμεν ιδιότητας εἰς τὸν Θεόν. Προτιμότερον, παρατηρεῖ, νὰ τηροῦμεν σιγὴν, παρὰ νὰ σκιαμαχοῦμεν μὲ λέξεις. (Quae pugna verborum silentio cavenda magis quam voce pecanda est. De Doctr. Christ. I, 6). Ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος πατὴρ προσθέτει, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη καλέσωμεν τὸν Θεὸν ἀδιανόητον, ἀδιάγνωστον, ἀνέκφραστον, πάλιν, λέγομεν περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ θετικόν, δηλαδὴ ἀποδίδωμεν εἰς Αὐτὸν ιδιότητας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀθανάσιος (Πρὸς Μοναχοὺς 2) λέγει, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Θεόν, ὅπως οὗτος εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἡμποροῦμεν μόνον νὰ εἴπωμεν περὶ Αὐτοῦ ὅτι δὲν εἶναι. Μεγαλειώδεις εἶναι ἐν προκειμένῳ αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ Ἀραβοῦ φιλοσόφου Ghazali «Ἡ κατάπληξις, λέγει, διὰ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἐκπάγλου φωτός Του εἶναι τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς νοήσεως τοῦ νοοῦντος ἀνθρώπου, ἀμήχανος δὲ καὶ συνταρακτικὴ ἐνόρασις ὁ ὑπέρτατος σκοπός. Τὸ Ἐλεξήριον τῆς εὐδαιμονίας, Γερμαν. μεταφρ. H. Richter, Jena, 1911).

φριβόλως ἦσαν ἄγγελοι ⁽¹⁾, μολονότι τινὲς φρονοῦν, ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις μάλιστα κατ' αὐτούς, ἦτο ὁρατός, πρὶν ἢ περιβληθῇ ἀνθρωπίνην σάρκα. Συμφωνῶ, ὅτι ὁ Θεός, ὅστις εἶναι ἀόρατος, ἀσώματος, ἀμετάβλητος ὢς, ἐκ τῆς φύσεώς του, ἔχει ἀρκούντως τὴν δύναμιν νὰ γίνεται ὁρατός εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς οὐδεμίαν μεταβολὴν νὰ ὑφίσταται· ὁρατός ὅχι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀλλὰ δι' ἐνὸς πλάσματός του. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως, ὅτι εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστός διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἀπηλυθύνθη καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς ὁμοῦ, ὡς ἐὰν ἀπειτέλουν ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, καθὼς ἀναφέρει ἡ Γραφή: «ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδε καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἰστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ καὶ εἶπε· Κύριε, εἰ ἄρα εὖρον χάριν ἐναντίον σου» κ.τ.λ. ⁽²⁾ δὲν εὐσταθεῖ διόλου, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἡ Γραφή, λέγει, ὅτι δύο ἐκ τῶν ἀγγέλων τούτων εἶχον ἤδη ἀποχωρήσει διὰ νὰ καταστρέψουν τὰ Σόδομα, ὅταν ὁ Ἀβραὰμ ἀπετάθη πρὸς τὸν τρίτον ἀποκαλῶν αὐτὸν κύριόν του καὶ ἱκετεύων αὐτὸν νὰ μὴ συγχύσῃ τοὺς ἐνόχους μὲ τοὺς ἀθώους καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὰ Σόδομα. Πλὴν τούτου, ὅταν ὁ Λῶτ ὠμίλησε πρὸς τοὺς δύο αὐτοὺς ἄνδρας, τὸ ἔκαμε, ὡς ἐὰν ἀπηλύθυνε τὸν λόγον μόνον πρὸς ἓνα, κατόπιν ὅμως εἶπε: «ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνετε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν» ⁽³⁾ καὶ ἡ Γραφή προσθέτει: «καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο θυγατέρων ἐν τῷ φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο, ἡνίκα ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἔξω καὶ εἶπαν· σῶζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν· μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ εἰς τὸ ὅρος σῶζου μήποτε συμπαραληφθῇς. Εἶπε δὲ Λῶτ πρὸς αὐτούς· δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὖρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ τοῦ ζῆν τὴν ψυχὴν μου, ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι διασωθῆναι εἰς τὸ ὅρος, μήποτε καταλάβῃ με τὰ κακὰ καὶ ἀποθάνω» ⁽⁴⁾.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Κύριος ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἐπίσης εἰς τὸν ἐνικὸν διὰ τοῦ στόματος τῶν δύο ἀγγέλων Του καὶ τοῦ λέγει: «ἰδοὺ ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας». Ὅθεν

---

(1) Γένεσ. ΙΗ', 16.

(2) Γένεσ. ΙΗ', 2.

(3) Γένεσ. ΙΘ', 2.

(4) Γένεσ. ΙΘ', 21.

εἶναι περισσότερον πιστευτὸν τὸ ὅτι ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Λὼτ ἀντελαμβάνοντο τὸν Κύριον ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀγγέλων του, μολονότι τοὺς ἐξέλαβον ὡς ἀνθρώπους, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοῦ ἀπηύθυναν τὸν λόγον. Τοὺς ἐξέλαβον, λέγω, ὡς ἀνθρώπους, δι' ὃ καὶ ὡς τοιοῦτους τοὺς ἐδέχθησαν καὶ μετεχειρίσθησαν αὐτούς, ὡς ἐὰν εἶχον ἀνάγκην τροφῆς, πλὴν ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἐφαίνεται εἰς αὐτοὺς κατὰ τόσον πολὺ καταπληκτικόν, ὥστε οἱ φιλοξενοῦντες αὐτοὺς δὲν ἠδύναντο ν' ἀμφιβάλλουν, ὅτι ἦτο παρὼν ἐν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὅπως εἶναι σύνηθες εἰς τοὺς προφήτας Του. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι τοὺς ἐκάλουν ἐνίοτε Κυρίους εἰς τὸν πληθυντικόν, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε δὲ Κύριον εἰς τὸν ἐνικόν, θεώμενοι αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν εἰς τοὺς ἀγγέλους Του. Ἀλλὰ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ, ὅτι ἦσαν ἄγγελοι, δὲν μαρτυρεῖ τοῦτο μόνον ἐν τῇ Γενέσει, ὅπου ἡ ἱστορία αὕτη ἀναφέρεται, ἀλλ' ἐπίσης εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπαινῶν τὴν φιλοξενίαν λέγει : «Ἡ φιλαδελφία μενέτω τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, διὰ ταύτης γὰρ ἔλαβόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους» ⁽¹⁾. Διὰ τῶν τριῶν λοιπῶν τούτων ἀνδρῶν ὁ Θεὸς ἐπαναλαμβάνει πρὸς τὸν Ἀβραὰμ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θ' ἀποκτοῦσε υἱὸν καλούμενον Ἰσαὰκ ἐκ τῆς Σάρρας· λέγει πρὸς αὐτόν : «Ἀβραὰμ δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς» ⁽²⁾. Αἱ λέξεις αὗται ἐμπερικλείουν μίαν ὁλοκληρωτικὴν καὶ βραχεῖαν ὑπόσχεσιν περὶ τῶν δύο αὐτῶν πραγμάτων τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν κατὰ πίστιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Καταστροφὴ τῶν Σοδόμων. Διάσωσις τοῦ Λὼτ καὶ ἄκαρπος φιληδονία τοῦ Ἀθιμέλεχ πρὸς τὴν Σάρραν.

Ὅταν ὁ Λὼτ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὰ Σόδομα μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἔπεσε πυρίνη βροχὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας, ὅπου ἡ διαφθορὰ ἦτο τόσον φρικαλέα, ὅπου ὁ παρὰ φύσιν ἔρως ἦτο τόσον κοινὸς ὅσον καὶ αἱ ἄλλαι τοιαῦται πράξεις αἱ ἐπιτροπόμεναι ὑπὸ τῶν νόμων. Ἡ τρομερὰ αὕτῃ τιμωρία ὑπῆρξεν εἰκὼν τῆς τελευταίας κρίσεως. Πράγματι, διατί οἱ διαφυγόντες τὴν τοιαύτην καταστροφὴν ἔλαβον ἐντολὴν παρὰ

⁽¹⁾ Ἑβρ. ιγ', 2.

⁽²⁾ Γένεσ. ΙΗ', 18

τῶν ἀγγέλων νὰ μὴ στρέψουν πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ πρόσωπον, ἔὰν μὴ διότι, ἔὰν ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀποφύγωμεν τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐλευσομένης κρίσεως, δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ἐπανέλθωμεν διὰ τῶν πόθων καὶ ἐπιθυμιῶν μας εἰς τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπηλλάγημεν διὰ τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος; Ὡστε ἡ σύζυγος τοῦ Λώτ, παραβιάσασα τὴν ἐντολὴν ταύτην ἐτιμωρήθη ἐπὶ τόπου, ἡ δὲ μεταβολὴ αὐτῆς εἰς στήλην ἄλατος, ὅπερ εἶναι τὸ σύμβολον τῆς σοφίας, καθιστᾷ προσεκτικωτέρους τοὺς πιστοὺς, ὅπως κατοχυροῦνται ἐναντίον παρομοίας συμφορᾶς. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀβραὰμ ἔκαμεν ἐν Γεράροις σχετικῶς πρὸς τὴν γυναῖκά του, ὅ,τι καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τρόπον ὥστε ὁ Ἀβιμέλεχ, βασιλεὺς τῆς πόλεως ταύτης τὴν ἐπανάδωσεν εἰς αὐτὸν χωρὶς νὰ τὴν θίξῃ. Ὅτε δὲ κατέκρινεν αὐτὸν διὰ τὸ ὅτι ἀπέκρουσεν ὅτι ἡ Σάρρα ἦτο σύζυγός του καὶ ὅτι αὕτη ἦτο ἀδελφὴ του, ὁ Ἀβραὰμ, ἀφοῦ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν ὅτι τὸν ἐξηνάγκασεν ὁ φόβος νὰ προβῇ εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόκρουσιν, ἐπρόσθεσεν: «Ἀληθῶς ἀδελφὴ μου ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς» (1). Ὄντως ἡ Σάρρα ἐκ μέρους τοῦ πατρὸς τῆς ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ μία τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν, ἦτο δὲ τόσον ὠραία ὥστε καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν ἀκόμη ἐκείνην ἦτο ἀγαπητή.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'. ✓

Ἡ γέννησις τοῦ Ἰσαάκ.

Μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη υἱὸς εἰς τὸν Ἀβραὰμ (2) ἐκ τῆς Σάρρας, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὠνομάσθη Ἰσαάκ, ὄνομα τὸ ὁποῖον σημαίνει γέλασε, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐγέλασε ὅταν ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἡ ἐπαγγελία, ἀποκαλύπτει μὲ τὸν γέλωτά του τὴν χαρὰν καὶ τὸν θαυμασμόν του, ἀλλὰ καὶ ἡ μητέρα του ἐγέλασεν ἐπίσης, ὅταν ἡ ἐπαγγελία ἐπανελήφθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν τριῶν ἀγγέλων, καίτοι ὁ γέλως οὗτος συνωδεύετο ὑπὸ τινος ἀμφιβολίας διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄγγελος τὴν κατέκρινε (3). Ἡ ἀμφιβολία ὅμως αὕτη διεσκεδάσθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Ἰδοὺ πόθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ Ἰσαάκ. Ἡ Σάρρα δεικνύει σαφῶς, ὅτι ὁ γέλως ἐκεῖνος δὲν ἦτο γέλως εἰρωνείας, ἀλλὰ χαρᾶς,

(1) Γένεσ. Κ', 12.

(2) Γένεσ. ΚΑ', 2.

(3) Γένεσ. ΙΗ', 13.

ὅταν λέγῃ διὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰσαάκ: «Γέλωτά μοι ἐποίησε Κύριος· ὃς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι» ⁽¹⁾. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον ἡ θεραπαινὶς καὶ ὁ υἱὸς τῆς ἐδιώχθησαν ἀπὸ τὴν οἰκίαν ὅπερ ἀπεικονίζει τὰς δύο διαθήκας κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν, ἡ δὲ Σάρρα ἐκπροσωπεῖ τὴν οὐρανίαν Ἱερουσαλήμ, δηλαδὴ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ΄.

**Ὑπακοὴ καὶ πίστις τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὴν θυσίαν τοῦ υἱοῦ του,
καὶ θάνατος τῆς Σάρρας**

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Θεὸς ἐδοκίμασε τὸν Ἀβραάμ ⁽²⁾ παραγγέλλων εἰς αὐτὸν νὰ τοῦ θυσιάσῃ τὸν υἱὸν του Ἰσαάκ διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπακοὴν του καὶ νὰ τὴν κάμῃ γνωστὴν εἰς ὅλους τοὺς ἀπογόνους του. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ κατακρίνωμεν κάθε εἶδος δοκιμασίας, ἀλλὰ νὰ χαίρωμεν δι' ἐκείνην ποὺ χρησιμεύει διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀρετὴν ἡμῶν. Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐγνώριζε τὸν ἑαυτὸν του, ἄνευ τῶν τοιαύτης φύσεως δοκιμασιῶν. Ἐὰν ἀναγνωρίζῃ εἰς ταύτας τὴν παντοδύναμον χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἔρχεται εἰς βοήθειάν του, τότε εἶναι πραγματικῶς εὐσεβής, ἀντὶ δὲ νὰ φυσιουῖται διὰ κενὴν δόξαν, ἐδραιουῖται, περισσότερον εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ μέσου τῆς χάριτος. Ὁ Ἀβραάμ ἐγνώριζε κάλλιστα ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠρέσκετο οὐδαμῶς εἰς ἀνθρωποθυσίας, μολονότι, ὅταν Οὗτος διατάσῃ, ὀφείλομεν ὀλιγότερον νὰ διαλογιζώμεθα καὶ περισσότερον νὰ ὑπακούωμεν. Ὁ Ἀβραάμ ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὸς, ὅπως ἀναστήσῃ ἐκ νεκρῶν τὸν υἱὸν του, καὶ ἦτο διὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἀξιέπαινος. Ὅταν ἐδίσταζε νὰ διώξῃ ἐκ τῆς οἰκίας του τὴν θεραπαινίδα καὶ τὸν υἱὸν τῆς, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀξίωσιν τῆς Σάρρας, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός: «Ἐν Ἰσαάκ κληθήσεται σοι σπέρμα» ⁽³⁾. Ἐν τούτοις ἐπρόσθεσεν εὐθὺς ἀμέσως: «καὶ τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης ταύτης εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτὸν ὅτι σπέρμα σὸν ἐστι». Πῶς λοιπὸν λέγει ὁ Θεός, ὅτι ἐκ τοῦ Ἰσαάκ θὰ προέλθουν αἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ἐνῶ λέγει καὶ περὶ τοῦ Ἰσμαὴλ τὸ ἴδιο πρᾶγμα;

Ὁ Ἀπόστολος λύει τὴν δυσκολίαν ταύτην λέγων: «ἐν Ἰσα-

(1) Γένεσ. ΚΑ', 6.

(2) Γένεσ. ΚΒ', 1.

(3) Γένεσ. ΚΑ, 12.

ἀκ κληθήσεται σοι σπέρμα» καὶ συνεχίζει : «τοῦτ' ἔστιν οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα» ⁽¹⁾. Ὅθεν, διὰ νὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, δέον νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ, δηλαδή νὰ συγκεντροῦνται περὶ τὸν Χριστὸν διὰ τῆς καλούσης ταῦτα χάριτος. Ὁ ἅγιος οὗτος πατριάρχης ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην, καὶ πεπεισμένος ὅτι θὰ ἐξετελεῖτο δι' ἐκείνου τὸν ὅποιον ὁ Ἀβραάμ θὰ ἐθυσίαζε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Θεοῦ, οὐδόλως ἀμφέβαλλεν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ τοῦ ἀπέδιδεν ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον εἶχε δώσει, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, εἰς αὐτόν. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὸ ἐννοεῖ καὶ τὸ ἐρμηνεύει ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους : «Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραάμ τὸν Ἰσαάκ πειραζόμενος καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀποδεξάμενος πρὸς ὃν ἐλαλήθη ὅτι ἐν Ἰσαάκ κληθήσεται σοι σπέρμα λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο» ⁽²⁾. Πρὸς ποῖον ἢ παραβολὴ αὕτη, ἐὰν μὴ πρὸς Ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος : «ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;» ⁽³⁾ Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσαάκ ἔφερεν αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ ξύλον τῆς θυσίας, τῆς ὁποίας θὰ ἦτο θῦμα, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Χριστὸς φέρει τὸν σταυρόν του. Τέλος, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἠμπόδισε τὸν Ἀβραάμ νὰ θέσῃ ἐπὶ τοῦ Ἰσαάκ χεῖρα, διότι οὗτος δὲν ἔπρεπε ν' ἀποθάνῃ, ποῖος ἦτο ὁ κριὸς μὲ τὸ εἰκονικὸν αἷμα, τοῦ ὁποίου συνετελέσθη ἡ θυσία καὶ τὸν ὅποιον ἐκράτει εἰς τὸν θάμνον ἀπὸ τὰ κέρατα; Ποῖον ἄρα γε ἔξεπροσώπει, ἐὰν μὴ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐστεμμένον μὲ ἀκάνθινον στέφανον πρὶν θυσιασθῆναι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ;

Ἀλλ' ἃς ἀκούσωμεν μᾶλλον τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἀγγέλου : «καὶ ἐξέτεινεν Ἀβραάμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν τὴν μάχαιραν σφάξαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτόν ἄγγελος Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ εἶπε· μὴ ἐπιβάλης τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον μηδὲ ποιήσης αὐτῷ μηδὲν νῦν γὰρ ἔγνων, ὅτι φοβῇ σὺ τὸν Θεὸν καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ» ⁽⁴⁾. Γνω-

(1) Ρωμ. θ', 8.

(2) Ἑβρ. ια', 17 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Ρωμ. η', 32.

(4) Γέν. ΚΒ', 10 καὶ ἐφεξῆς.

ρίζω τώρα εἶπεν ὁ Θεός, δηλαδή τὸ καθιστᾷ γνωστόν, διότι ὁ Θεὸς δὲν τὸ ἡγνώνει. Ὅταν δὲ κατόπιν ὁ Ἀβραάμ ἐθυσίασε τὸν κριόν, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ του Ἰσαάκ, ἐκάλεσε τὸν τόπον τοῦτον «εἶδεν ὁ Κύριος», ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερον «ὄρος, ὅπου ὁ Κύριος ἐνεφανίσθη». Ὅπως δὲ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶπε: «τώρα γνωρίζω», ἀντὶ νὰ εἴπῃ: «τώρα τὸ κάμνω γνωστόν», ἔτσι λέγει καὶ ὁ Ἀβραάμ: «εἶπεν ὁ Θεός» ἀντὶ νὰ εἴπῃ: «ὁ Θεὸς ἐνεφανίσθη ἢ ἐγένετο ὁρατός». «Καὶ ἐκάλεσεν ἄγγελος Κυρίου τὸν Ἀβραάμ δεύτερον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγων· κατ' ἐμαυτοῦ ὦμοσα, λέγει Κύριος, οὐ εἶνεκεν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Ἡ μὲν εὐλογῶν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνω πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντίων καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσας τῆς ἐμῆς φωνῆς» ⁽¹⁾. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ Θεὸς ἐπεβεβαίωσεν ἐνόρκως τὴν ἐπαγγελίαν τῆς κλήσεως τῶν Ἑθνικῶν, ἀφοῦ ὁ Ἀβραάμ προσέφερεν εἰς Αὐτὸν ὀλοκαύτωμα τὸν κριόν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Θεὸς τοῦ τὸ εἶχε συχνὰ ὑποσχεθῆ, ἀλλ' οὐδέποτε μετ' ὅρκου· τί δὲ εἶναι ὁ ὅρκος τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι αὐτὴ σῦντις ἡ ἀλήθεια, ἐὰν μὴ ἐπιβεβαίωσις τῶν ἐπαγγελιῶν Του καὶ μομφὴ πρὸς τοὺς ἀπίστους;

Μετὰ ταῦτα ἡ Σάρρα ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ ἐτῶν, ὅτε ὁ Ἀβραάμ ἦτο ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ χρόνων. Πράγματι ἦτο κατὰ δέκα ἔτη πρεσβύτερος, ὅπως τὸ εἶπεν αὐτὸς ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Θεόν, ὅταν τοῦ ὑπεσχέθη ἓνα υἱόν: «Λοιπόν, λέγει, θὰ ἔχω ἓνα υἱὸν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἐτῶν καὶ ἡ Σάρρα θὰ τεκνοποιήσῃ ἐνενηκοντοῦτις;» Ὁ Ἀβραάμ ἠγόρασεν ἓνα ἀγρόν, ὅπου ἔθηκε τὴν σύζυγόν του. Τότε ἐγκατεστάθη εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἅγιος Στέφανος ⁽²⁾ διότι ἤρχισε νὰ

⁽¹⁾ Γέν. ΚΒ', 15 καὶ ἐπέκεινε.

⁽²⁾ Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων κατώκησεν ἐν Χαρράν. Κακειῦθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετώκησεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν νῦν ὑμεῖς κατοικεῖτε· καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ οὐδὲ βῆμα ποδός, καὶ ἐπηγγείλατο δοῦναι αὐτῷ εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, μετ' αὐτόν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνον. Πράξ. Ἀποστ. ζ' 4 καὶ ἐφεξῆς.

ἔχῃ ἐκεῖ μίαν κληρονομίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ὅστις εἶχεν ἀποθάνει δύο ἔτη πρωτύτερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Ὁ Ἰσαὰκ νυμφεύεται τὴν Ρεβέκκαν ἐγγονὴν τοῦ Ναχώρ.

Ὁ Ἰσαὰκ εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὁπότε ὁ πατήρ του ἦτο ἑκατὸν τεσσαράκοντα χρόνων, τρία μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς του ἔτη, ἐνυμφεύθη τὴν Ρεβέκκαν, ἐγγονὴν τοῦ θείου του Ναχώρ ⁽¹⁾. Ὄταν ὁ Ἀβραὰμ ἀπέστειλε τὸν ὑπηρέτην αὐτοῦ εἰς Μεσοποταμίαν ὅπως ζητήσῃ τὴν χεῖρά της, εἶπε πρὸς αὐτόν : «θές τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου καὶ ἐξορκιῶ σε Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸν Θεὸν τῆς γῆς, ἵνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναναίων, μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ ἐν αὐτοῖς» ⁽²⁾. Τί σημαίνει ἡ διατύπωσις αὕτη, ἐὰν μὴ ὅτι ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἔδει νὰ περιβληθῇ σάρκα ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ πατριάρχου τούτου ; Εἶναι μήπως ὅλα αὐτὰ ἀσθενῆ τεκμήρια τῆς ἀληθείας, πὺν βλέπομεν τώρα πραγματοποιουμένην ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸν γάμον τοῦ Ἀβραὰμ μετὰ τὴν Χεττούραν, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάρρας.

Τί σημαίνει ὁ γάμος τοῦ Ἀβραὰμ μετὰ τὴν Χεττούραν μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάρρας ; Δὲν θέλομεν οὐδὲ πρὸς στιγμὴν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἓνας τόσον ἅγιος ἄνθρωπος συνῆψε γάμον ἀπὸ ἀκράτειαν, ἰδίως εἰς μίαν τόσον προχωρημένην ἡλικίαν. Εἶχε μήπως ἀκόμη ἀνάγκην τέκνων αὐτός, ὅστις ἐπίστευεν ἀκραδάντως, ὅτι ὁ Θεὸς θὰ τοῦ ἔδιδεν ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ τέκνα, ὅσα ἄστρα ἔχει ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ ἅμμος τῆς θαλάσσης ; Ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἀγαρ καὶ ὁ Ἰσμαὴλ συμβολίζουν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου τοὺς σαρκικοὺς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀνθρώπους, διατί ἡ Χεττούρα καὶ τὰ τέκνα της δὲν ἀπεικονίζον ἐξ ἴσου τοὺς σαρκικοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὅποιοι φαντάζονται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν Και-

---

⁽¹⁾ Γένεσ. ΚΔ', 67.

⁽²⁾ Γένεσ. ΚΔ', 2.

νήν ; Καὶ αἱ δύο ὀνομάζονται γυναῖκες καὶ παλλακίδες τοῦ Ἀβραάμ, ἐνῶ ἡ Σάρρα δὲν καλεῖται ἐκάστοτε παρὰ νόμιμος σύζυγός του. Ἡ Γραφή λέγει : «καὶ λαβοῦσα Σάρα ἡ γυνὴ Ἀβραμ Ἀγαρ τὴν Αἰγυπτίαν τὴν ἐαυτῆς παιδίσκην μετὰ δέκα ἔτη τοῦ οἰκῆσαι Ἀβραμ ἐν γῇ Χαναάν, ἔδωκεν αὐτὴν τῷ Ἀβραμ ἀνδρὶ αὐτῆς αὐτῇ γυναῖκα» (1).

Ὡς πρὸς δὲ τὴν Χεττούραν τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη ὁ Ἀβραάμ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάρρας, ἴδου πῶς ἐκφράζεται ἡ Γραφή : «Προσθέμενος δὲ Ἀβραάμ ἔλαβε γυναῖκα ἣ ὄνομα Χεττούρα» (2). Βλέπομεν, ὅτι ἡ Γραφή καλεῖ καὶ τὰς δύο γυναῖκας, ἀλλὰ κατόπιν ὀνομάζει ἀμφοτέρας παλλακίδας : «Ἐδωκε δὲ Ἀβραάμ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ Ἰσαάκ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν παλλακῶν αὐτοῦ ἔδωκεν Ἀβραάμ δόματα. Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτοὺς ἀπὸ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἔτι ζῶντος αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς εἰς γῆν ἀνατολῶν» (3). Ὅθεν τὰ τέκνα τῶν παλλακίδων, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ αἰρετικοὶ λαμβάνουν μὲν μερικὰ δῶρα, ἀλλὰ δὲν διαμοιράζονται τὸ ὑπεσχημένον βασιλείον, διότι οὐδεὶς ἄλλος κληρονόμος ὑφίσταται πλὴν τοῦ Ἰσαάκ καὶ διότι δὲν εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ σαρκικὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκεῖνα τῆς ἐπαγγελίας, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται ἡ γενεὰ ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας λέγεται : «ἐν Ἰσαάκ κληθήσεται σοι σπέρμα» οἱ διάδοχοί σου θὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ». Δὲν βλέπω διὰ ποῖον λόγον ἡ Γραφή καλεῖ τὴν Χεττούραν παλλακίδα, ἂν δὲν ὑπάρχῃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κάποιο μυστήριον. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, δὲν δύναται τις νὰ κατακρίνῃ τὸν Πατριάρχην αὐτὸν διὰ τὸν γάμον τοῦτον. Ἰσως δυνατόμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε τὸν γάμον αὐτὸν διὰ νὰ στιγματίσῃ διὰ τοῦ παραδείγματος ἑνὸς τόσο ἀγίου ἀνδρὸς τὴν πλάνην αἰρετικῶν τινῶν ποὺ καταδικάζουν ὡς κακὸν τὸν δεύτερον γάμον.

Ὁ Ἀβραάμ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν, ἀφίνων τὸν υἱόν του εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰσαάκ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο ἑκατοντούτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Περὶ τῶν δύο διδύμων εἰς τὴν γαστέρα τῆς Ρεβέκκας.

Ἰδωμεν τώρα τὴν πρόοδον τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ παρὰ

(1) Γένεσ. ΙΣΤ, 3.

(2) Γένεσ. ΚΕ', 1.

(3) Γένεσ. ΚΕ', 5.

τοῖς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ. Ἐπειδὴ ὁ Ἰσαὰκ εἰς ἡλικίαν ἐξήκοντα ἔτων δὲν εἶχεν ἀκόμη τέκνα, διότι ἦτο στεῖρα ἢ γυναικῶν του, ἐζήτησε τοιαῦτα ἀπὸ τὸν Θεὸν ὅστις τὸν εἰσήκουσε. Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἡ σύζυγός του ἦτο ἔγκυος, τὰ δύο τέκνα ποὺ ἔφερε ἐκτυπῶντο εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς. Οἱ μεγάλοι πόνοι ποὺ ἠσθάνετο, τὴν παρώρμησαν νὰ συμβουλευθῇ τὸν Θεόν, ὅστις τῆς εἶπε: «Δύο ἔθνη ἐν γαστρὶ σου εἰσὶ, καὶ δύο λαοὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλέψει τῷ ἐλάσσονι» ⁽¹⁾. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀρύεται ἐντεῦθεν ἐν μέγα ἐπιχείρημα τῆς χάριτος κατὰ τοῦτο, πρὶν ἢ γεννηθῇ ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος καὶ πρὶν κάμουν καλὸν ἢ κακὸν ἐξελέγη ὁ νεώτερος ἄνευ προκληθείσης ἀξίας, ὁ δὲ πρωτότοκος ἀπεδοκιμάσθη. Εἶναι βέβαιον, ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ἦσαν ἔνοχοι καὶ οἱ δύο, καὶ ὅτι οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἕτερος διέπραξαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἁμάρτημά τι. Πλὴν ὅμως ὁ σκοπός, ποὺ ἐπιδιώκω εἰς τὸ ἔργον τοῦτο δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐκταθῶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου περισσότερον, ἄλλως τε ἐπραγματεύθην τοῦτο διεξοδικῶς ἀλλαχοῦ. Ὡς πρὸς τὰς λέξεις: «ὁ πρωτότοκος θὰ καθυποταχθῇ εἰς τὸν δευτερότοκον» σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐρμηνευταὶ μας ἰσχυρίζονται, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὅστις δέον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν λαὸν τῶν Χριστιανῶν, πράγματι δὲ μολονότι τοῦτο φαίνεται, ὅτι συνετελέσθη εἰς τοὺς Ἑδωμαίους προερχομένους ἀπὸ τὸν πρωτότοκον, ὅστις ἔκαλεῖτο Ἡσαῦ καὶ Ἑδώμ, διότι οὗτοι εἶχον καθυποταχθῇ εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας καταγομένους ἀπὸ τὸν δευτερότοκον. Πάντως εἶναι περισσότερον πιστευτὸν τὸ ὅτι ἡ προφητεία: «Ὁ εἷς λαὸς θὰ νικήσῃ τὸν ἄλλον καὶ ὁ πρωτότοκος θὰ δουλέψῃ εἰς τὸν δευτερότοκον» ἀφεώρα κατὰ μεγαλύτερον. Τί εἶναι δὲ τοῦτο παρὰ ὅ,τι βλέπομεν καθαρὰ συντελούμενον εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΣΤ'.

Ὁ Θεὸς εὐλογεῖ τὸν Ἰσαὰκ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸν πατέρα του Ἀβραάμ.

Ὁ Ἰσαὰκ ἔλαβε τὴν αὐτὴν ὑπόσχασιν, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς εἶχε κάμει τόσον συχνὰ εἰς τὸν πατέρα του, ἢ δὲ Γραφὴ ὁμιλεῖ σχετικῶς κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: «Ἐγένετο δὲ λιμὸς ἐπὶ τῆς

(1) Γένεσ. ΚΕ', 23.

γῆς, χωρίς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον ὃς ἐγένετο ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Ἀβραάμ· ἐπορεύθη δὲ Ἰσαάκ πρὸς Ἀβιμέλεχ βασιλέα Φυλιστέων εἰς Γέραρα. Ὡφθη δὲ αὐτῷ Κύριος καὶ εἶπε· μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον· κατοίκησον δὲ ἐν τῇ γῇ, ἣ ἂν σοὶ εἴπω. Καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ καὶ εὐλογήσω σε· σοὶ γὰρ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω πᾶσαν καὶ στήσω τὸν ὄρκον μου, ὃν ὤμοσα τῷ Ἀβραάμ τῷ πατρὶ σου. Καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὥς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ δώσω τῷ σπέρματί σου πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν Ἀβραάμ ὁ πατὴρ σου τῆς ἐμῆς φωνῆς καὶ ἐφύλαξε τὰ προσταγμάτά μου καὶ τὰς ἐντολάς μου καὶ τὰ δικαιώματά μου καὶ τὰ νόμιμά μου» ⁽¹⁾. Ὁ Πατριάρχης οὗτος δὲν εἶχε ἄλλην γυναῖκα πλὴν τῆς Ρεβέκκας, οὔτε παλλακίδα, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ ἔχη ὡς τέκνα τὰ δύο τοῦ δίδυμα.

Ἐπίσης ἐφοβεῖτο λόγῳ τῆς ὠραιότητος τῆς συζύγου του, διότι εὐρίσκειο μεταξὺ ξένων, καὶ ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς του, ὠνόμαζεν αὐτὴν ἀδελφήν του, ἐπειδὴ ἦτο στενὴ συγγενής του ἐκ μέρους τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς. Οἱ ξένοι οὗτοι καίτοι ἔμαθον, ὅτι ἦτο σύζυγός του, δὲν τοῦ ἔκαμαν κανένα κακόν. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν πρέπει νὰ τὸν προκρίνωμεν ἀπὸ τὸν πατέρα του διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶχε παρὰ μίαν μόνον γυναῖκα, δεδομένου ὅτι ἡ πίστις καὶ ἡ ὑπακοὴ τοῦ πατρὸς του ἦσαν ἐκτὸς πάσης συγκρίσεως, οὕτως ὥστε ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν νὰ τοῦ παράσχη πάντα τ' ἀγαθὰ, ἅτινα τοῦ παρέσχε πράγματι: «Πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, λέγει, θὰ εὐλογηθοῦν εἰς τοὺς ἀπογόνους σου, διότι ὁ πατὴρ σου Ἀβραάμ ἤκουσε τὴν φωνήν μου καὶ ἐτήρησε τὰς ἐντολάς μου». Εἰς ἄλλο δὲ ὄραμα: «Εἶμαι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ, μὴ φοβεῖσαι, διότι εἶμαι μαζί σου καὶ σὲ εὐλόγησα καὶ θὰ πολλαπλασιάσω τὴν γενεάν σου λόγῳ τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ», καὶ τοῦτο διὰ νὰ δείξῃ πόσον ἦτο ἄγνός ὁ Ἀβραάμ εἰς πράγματα, ὥς πρὸς τὰ ὅποια οἱ ἀναιδεῖς ἐκείνοι οἵτινες ἐπιζητοῦν παραδείγματα εἰς τὰς Γραφὰς διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὰ ἐγκλήματά των, διατείνονται, ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἔκαμε ταῦτα ὠθούμενος ἀπὸ φιληδονίαν καὶ ἡδυσπάθειαν. Τοῦτο μᾶς διδάσκει ἐπίσης νὰ μὴ συγκρίνωμεν μετὰ τῶν τοὺς ἀνθρώπους ἔκ τινων ἰδιοτύπων πράξεων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἐνεργειῶν ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς των. Δύναται νὰ συμβῇ, ὥστε ἓνας ἄνθρωπος νὰ εἶναι εἰς κάποιο σημεῖον ἀνώτερος ἐνὸς ἄλλου, νὰ

---

(1) Γένεσ. ΚΣΤ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

εἶναι δὲ κατώτερος ὥς πρὸς πάντα τὰ λοιπά. Κατὰ ταῦτα, μολονότι ἡ ἐγκράτεια εἶναι προτιμότερα εἰς τὸν γάμον, πάντως ὅμως ἕνας νυμφευμένος χριστιανὸς ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ ἕνα ἐγκρατῆ Ἑθνικόν, τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοκατάκριτον καθόσον εἶναι ἄπιστος, καθ' ὃν χρόνον τυγχάνει ἐγκρατῆς. Ὡς λάβωμεν δύο χρηστοὺς ἀνθρώπους, ἀναμιβόλως ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι περισσότερον πιστὸς καὶ περισσότερον ὑπήκοος εἰς τὸν Θεὸν εἶναι ἀνώτερος, καίτοι νυμφευμένος, ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅστις εἶναι ὀλιγώτερον πιστὸς καὶ ὀλιγώτερον ὑποταγμένος εἰς τὸν Παντοδύναμον, μολονότι ζῇ ἐν ἀγαμίᾳ. Ἐν τούτοις, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι προφανὲς ὅτι δεόν νὰ προκρίνωμεν τὸν ἐγκρατῆ ἀπὸ τὸν εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενον ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Τί συμβολίζουν ἐκ τῶν προτέρων ὁ Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακώβ.

Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακώβ ἐνηλικιοῦνται, καὶ ὁ πρωτότοκος, ἡττώμενος ὑπὸ τῆς ἀκρατείας του, παρᾶχωρεῖ εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τὰ πρωτοτόκιά του ἀντὶ πινακίου φακῆς ⁽²⁾. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι δὲν εἶναι κατακριτέα τὰ τρόφιμα, ἀλλὰ ἡ λαιμαργία. Ὁ Ἰσαὰκ γηράσκει καὶ χάνει, λόγῳ τοῦ γήρατος τὴν ὄρασίν του ⁽³⁾. Θέλει νὰ εὐλογήσῃ τὸν πρωτότοκον καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του εὐλογεῖ ἀντ' αὐτοῦ τὸν δευτερότοκον υἱόν του, τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου κατέλαβε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡσαῦ ἦτο «δασύς», ὁ Ἰακώβ ἐκάλυψε τὰς χεῖρας καὶ τὸν λαιμόν του μὲ δέρμα αἰγός, ὡς ἐὰν ἔφερεν αὐτὸς τὰ ἀνομήματα τοῦ ἄλλου. Διὰ νὰ μὴ φαντασθῶμεν, ὅτι τὸ τέχνασμα τοῦτο τοῦ Ἰακώβ ὑπῆρξεν ἀξιοκατάκριτον καὶ ὅτι δὲν ἐμφιλοχωρεῖ ἕνα μυστήριον εἰς τοῦτο, ἡ Γραφή φροντίζει νὰ μᾶς πληροφορήσῃ προλαβόντως : «καὶ ἦν Ἡσαῦ ἄνθρωπος εἰδὼς κυνηγεῖν, ἄγροικος. Ἰακώβ δὲ ἄνθρωπος ἄπλαστος, οἰκῶν οἰκίαν» ⁽⁴⁾. Ἐρμηνεῖς τινες ἀντὶ ἄπλαστος μεταφράζουν «χωρὶς νὰ προσφεύγῃ εἰς τεχνάσματα». Ἀλλὰ πῶς δύναται τις νὰ μεμφθῇ ἕνα πρόσωπον διὰ λεπτότητα πνεύματος, ὅταν τοῦτο στερῇται καθ' ὃ-

---

⁽¹⁾ Ὁ Αὐγουστίνος δὲν καταδικάζει αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τὸν γάμον, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ γάμῳ ἀκολασίαν καὶ ἀκράτειαν.

⁽²⁾ Γένεσ. ΚΕ', 33 καὶ 34.

⁽³⁾ Γένεσ. ΚΖ', 1.

⁽⁴⁾ Γένεσ. ΚΕ', 27.

λοκληρίαν τοιαύτης ; Καὶ τί ἄλλο ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἔαν μὴ ἓνα βαθύτατον μυστήριον ; Τοῦτο δὲν καταφαίνεται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς εὐλογίας ; « Ἴδου ὁσμὴ τοῦ υἱοῦ μου ». λέγει ὁ Ἰσαάκ, « ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησε Κύριος. Καὶ δώη σοι ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πιότητος τῆς γῆς καὶ πλῆθος σίτου καὶ οἴνου. Καὶ δουλεύσάτωσάν σοι ἔθνη καὶ προσκυνησάτωσάν σοι ἄρχοντες· καὶ γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ προσκυνήσουσί σε οἱ υἱοὶ τοῦ πατρός σου, ὁ καταρώμενός σε ἐπικατάρατος, ὁ δὲ εὐλογῶν σε εὐλογημένος » ⁽¹⁾. Ἡ εὐλογία τοῦ Ἰακώβ εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη. Εἶναι ὅ,τι γίνεται καὶ συντελεῖται σήμερον. Ἰσαάκ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν εὐλογούντων τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ στόματος τῶν Ἰουδαίων, καίτοι οὗτοι δὲν τὸ φαντάζονται. Ὅπως ἓνας ἀγρός, ὁ κόσμος ἀρωματίζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λυτρωτοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ βροχὴ καὶ ἡ δρόσος τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ καθιστοῦν τὸν ἀγρὸν γόνιμον. Γονιμότης του εἶναι ἡ κλήσις τῶν Ἑθνικῶν. Ὁ σῖτος καὶ ὁ οἶνος, οἱ ἐν ἀφθονίᾳ ἐν τῷ ἀγρῷ παραγόμενοι, εἶναι τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ σῖτος καὶ ὁ οἶνος συνενώνουν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματός του. Τὰ ἔθνη τὸν ὑπακούουν καὶ οἱ ἡγεμόνες τὸν λατρεύουν. Εἶναι ὁ κύριος τοῦ ἀδελφοῦ του, διότι ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐξουσιάζει τοὺς Ἰουδαίους. Τὰ τέκνα τοῦ πατρός του τὸν λατρεύουν, δηλαδὴ τὰ κατὰ πίστιν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, διότι καὶ αὐτὸς εἶναι τέκνον τοῦ Ἀβραάμ κατὰ σάρκα. Ὁ καταρώμενος αὐτὸν θὰ εἶναι κατηραμένος καὶ ὁ εὐλογῶν αὐτὸν εὐλογημένος. Ὁ Λυτρωτὴς οὗτος, — τὸ ἐπαναλαμβάνω, — εὐλογήθη διὰ τοῦ στόματος ἀκόμη καὶ τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἐκπροσώπων τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν, καίτοι οὗτοι δὲν τὸ φαντάζονται καὶ ἀναμένουν κάποιον ἄλλον.

Ὅταν ὁ πρωτότοκος ζητῇ τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρός του, τὴν ὁποίαν οὗτος τῷ εἶχεν ὑποσχεθῇ, ὁ Ἰσαάκ ἐκπλήσσεται, ὅταν δὲ εὐλόγησε ἄλλον ἀντ' ἄλλου, ἀπορεῖ διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο. Πάντως δὲν παραπονεῖται διὰ τὸ ὅτι ἔχει ἐξαπατηθῇ τοῦναντίον, φωτισμένος περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου δι' ἐσωτερικοῦ φωτός, ἀντὶ νὰ ἐξοργισθῇ ἐναντίον τοῦ Ἰακώβ, ἐπιβέβαιοι τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλογίαν του: « ἐξέστη δὲ Ἰσαάκ ἔκστασιν μεγάλην σφόδρα καὶ εἶπε· τίς οὖν ὁ θηρεύσας μοι θήραν καὶ εἰσενέγκας μοι, καὶ ἔφαγον ἀπὸ πάντων πρὸ τοῦ ἐλθεῖν σε ;

---

(1) Γένεσ. ΚΖ', 27 καὶ ἐπέκεινα.

Καὶ εὐλόγησα αὐτόν, καὶ εὐλογημένος ἔσται ⁽¹⁾». Ποῖος δὲν θὰ ἀνέμενεν ἐν προκειμένῳ τὴν κατάραν ἀνθρώπου ἐν ὀργῇ, ἐὰν ὅλα αὐτὰ δὲν συνέβαινον μᾶλλον ἐξ ἐμπνεύσεως θείας παρὰ κατὰ τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων συμπεριφορὰν; Ὡς θαύματα ἐκτελεσθέντα, ἀλλὰ προφητικῶς ἐκτελεσθέντα ἐπὶ τῆς γῆς, πάντως δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐμπνευσθέντα· θαύματα γενόμενα μὲν τῇ παρεμβάσει τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθοδηγούμενα ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ! Ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ τις ὅλα αὐτὰ λεπτομερῶς, εἶναι τόσον κατάμεστα μυστηρίων, ὥστε θὰ ἐχρειάζοντο ὁλόκληροι τόμοι πρὸς ἐρμηνείαν των. Τὰ ὅρια ὅμως, πού ἔθεσα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, μὲ ἀναγκάζουν νὰ μεταβῶ εἰς ἄλλα θέματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ἀποδημία τοῦ Ἰακώβου εἰς Μεσοποταμίαν, ὅπως ἐκεῖ νυμφευθῇ. Περὶ τοῦ καθ' ὁδὸν ὁράματός του καὶ τῶν τεσσάρων συζύγων του, ἐνῷ αὐτὸς δὲν ζητεῖ παρὰ μίαν καὶ μόνην.

Ὁ Ἰακώβ ἐστάλη εἰς Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν γονέων του, ὅπως ἔλθῃ ἐκεῖ εἰς κοινωνίαν γάμου. Ἴδου τί λέγει ὁ πατήρ του πρὸς αὐτόν κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του: «οὐ λήψῃ γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναναίων· ἀναστὰς ἀπόδραθι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἰς τὸν Οἶκον Βαθουὴλ τοῦ πατρὸς τῆς μητρὸς σου καὶ λάβε σεαυτῷ ἐκεῖθεν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων Λάβαν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς σου. Ὁ δὲ Θεὸς μου εὐλογήσαι σε καὶ αὐξήσαι σε καὶ πληθύναι σε καὶ ἔσῃ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν. Καὶ δώῃ σοὶ τὴν εὐλογίαν Ἀβραάμ τοῦ πατρὸς μου σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου μετὰ σὲ κληρονομήσαι τὴν γῆν τῆς παροικήσεώς του, ἣν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ» ⁽²⁾. Ἐδῶ εἶναι κατάδηλος ἡ διαφορὰ, ἡ μεταξὺ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἡσαῦ ὑφισταμένη. Ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν Ἀβραάμ: «ἡ γενεὰ σου θὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ» ἐννοεῖ ἐκείνην, ἥτις ὥφειλε νὰ συγκροτήσῃ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἡ γενεὰ αὕτη ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἐκ τῶν βλαστῶν τῆς Ἀγαρ καὶ τῆς Χεττούρας καταγομένην γενεάν, ἀλλ' ἦτο ἀκόμη ἀμφίβολον, ἐὰν ἡ εὐλογία, ἐκείνη ἀπηυθύνετο πρὸς τὰ τέκνα τοῦ Ἰσαάκ ἢ μόνον

⁽¹⁾ Γένεσ. ΚΖ, 33.

⁽²⁾ Γένεσ. ΚΗ', 2 καὶ ἐπέκεινα.

πρὸς ἓν ἐκ τῶν δύο. Τοῦτο φαίνεται τώρα εἰς τὴν προφητικὴν εὐλογίαν, πὺν δίδει ὁ Ἰσαὰκ εἰς τὸν Ἰακώβ, λέγων: «Καὶ δώῃ σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραάμ τοῦ πατρός μου σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου, ἣν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ».

Ὅτε ὁ Ἰακώβ μετέβαινεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἔλαβεν ἐν ὄνείρῳ τὸν χρησμὸν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ Γραφὴ ἀναφέρει ὡς ἀκολουθῶς: «Καὶ ἐξῆλθεν Ἰακώβ, ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὀρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρράν. Καὶ ἀπήντησε τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδυσ γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου, καὶ ἔθηκε λίθον πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ. Καὶ ἐνυπνιάσθη καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἥς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς καὶ εἶπεν· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ τοῦ πατρός σου καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ· μὴ φοβοῦ· ἡ γῆ ἐφ' ἥς σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου. Καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς γῆς καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν καὶ λίβα καὶ βορρᾶν καὶ ἐπὶ ἀνατολάς, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἰμί μετὰ σοῦ διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ, οὗ ἂν πορευθῇς καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαί με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι. Καὶ ἐξηγέρθη Ἰακώβ ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ καὶ εἶπεν· ὅτι ἔστι Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν. Καὶ ἐφοβήθη καὶ εἶπεν· ὡς φοβερὸς ὁ τόπος οὗτος· οὐκ ἔστι τοῦτο ἄλλ' ἢ οἶκος Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἀνέστη Ἰακώβ τὸ πρωῒ καὶ ἔλαβε τὸν λίθον, ὃν ὑπέθηκεν ἐκεῖ πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Οἶκον Θεοῦ» (1).

Τοῦτο εἶναι προφητεία τις, δὲν πρέπει δὲ νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ὁ Ἰακώβ ἔρριπεν ἔλαιον ἐπὶ τοῦ λίθου τούτου κατὰ τὸν τρόπον τῶν εἰδωλολατρῶν, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς θεοῦ, διότι οὐδόλως τὸν ἐλάτρευε, οὔτε τοῦ προσέφερε θυσίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα Χριστὸς παράγεται ἐκ τινος Ἑλληνικῆς λέξεως, ἥτις σημαίνει χρῖσμα, ἀναμφιβόλως τοῦτο συμβολίζει ἓνα μεγάλο μυστήριον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν κλίμακα, ὁ Λυτρωτὴς ἡμῶν αὐτὸς

---

(1) Γένεσ. ΚΗ', 10 καὶ ἐφεξῆς.

ὁ ἴδιος φαίνεται νὰ τὴν ἐρμηνεύῃ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «Καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ Ναθαναήλ, ὅτι ἦτο ἀληθινὸς Ἰσραηλίτης καὶ εἰς αὐτὸν δὲν ὑπῆρχε δόλος», διότι ὁ Ἰσραήλ ὅστις εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰακώβ, εἶδε αὐτὸ τὸ ὄνειρον, καὶ προσθέτει: «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἄρτι ὤψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγότα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» (¹).

Ὁ Ἰακώβ συνέχισε λοιπὸν τὸν δρόμον του πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπως εὔρη ἐκεῖ σύζυγον. Ἀλλά, ἡ Γραφὴ μᾶς πληροφορεῖ, διατὶ εἶχε τέσσαρας συζύγους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέκτησε δώδεκα υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα, αὐτὸς ὁ ὁποῖος οὔτε μίαν γυναῖκα ἐνυμφεύθη ἐκ φιληδονίας (²).

Ὁ Ἰακώβ μετέβη ἐκεῖ, ὅπως ἔλθῃ μετὰ μιᾶς γυναικὸς εἰς κοινωνίαν γάμου, ἐπειδὴ ὁμῶς τοῦ ἔδωσαν μίαν ἄλλην καὶ ὅχι ἐκείνην τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχον ὑποσχεθῆ (³), δὲν ἠθέλησε νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ, ὅπως μὴ αὕτῃ ὑποστῇ ἀτίμωσιν, ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπετρέπετο νὰ ἔχῃ τις πολλὰς γυναῖκας πρὸς αὕξησιν τῆς γενεᾶς, ἔλαβε καὶ τὴν πρώτην εἰς ἣν εἶχε δώσει τὴν πίστιν του. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ αὕτῃ ἦτο στεῖρα, τοῦ ἔδωσε τὴν θεραπαινίδα τῆς χάριν τεκνοποιίας, πρᾶγμα πὺν ἔκαμε καὶ ἡ πρεσβυτέρα ἀδελφὴ τῆς καίτοι εἶχεν ἤδη τέκνον. Ὁ Ἰακώβ δὲν ἐζήτησε παρὰ μίαν γυναῖκα καὶ δὲν ἦλθε μετὰ πολλῶν εἰς ἐπαφὴν παρὰ μόνον διὰ ν' ἀποκτήσῃ τέκνα καὶ ἐνδίδων εἰς τὴν παράκλησιν τῶν συζύγων του, αἱ ὁποῖαι ἐπεκαλοῦντο τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον παρέχουν οἱ νόμοι τοῦ γάμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Διατὶ ὁ Ἰακώβ ἐκλήθη Ἰσραήλ.

Ὁ Ἰακώβ ἔσχε δώδεκα υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα ἐκ τῶν τεσσάρων συζύγων του. Κατόπιν μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅπου τὸν ἐκάλεσεν ὁ υἱὸς του Ἰωσήφ, ὅστις πωληθεὶς ὑπὸ τῶν ζηλοφθόνων ἀδελφῶν του, ὠδηγήθη εἰς τὴν χώραν ἐκείνην καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἰσχύν. Ὁ Ἰακώβ, ὅπως εἶπα, ἐπωνομάζετο Ἰσραήλ, ὁπόθεν ὁ ἐξ αὐτοῦ καταγόμενος λαὸς ἔλαβε τὸ ὄνομά του, ἐδό-

---

(¹) Ἰωάν α' 47 καὶ 51.

(²) Γένεσ. ΚΘ'.

(³) Γένεσ. ΚΓ'.

θη δὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, ὅταν ἐπάλαισε κατὰ τὴν ἐκ Μεσοποταμίας ἐπάνοδόν του ἐναντίον του ⁽¹⁾. Ὁ ἄγγελος αὐτὸς προφανῶς ἦτο ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ νίκη, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ κερδίσῃ ὁ Ἰακώβ, δηλοῖ τὴν δύναμιν, ποὺ ἀπένειμεν ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐναντίον ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους του. Πάντως ὁ Ἰακώβ ἐζήτησε τὴν εὐλογίαν παρ' ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐνίκησε, ἐκ τῆς εὐλογίας δὲ ταύτης προέρχεται τὸ ὄνομά του. Ἰσραήλ σημαίνει τὸν ὀρῶντα τὸν Θεὸν ὅπερ θὰ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ πάντων τῶν Ἀγίων κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου. Ὁ ἄγγελος ἤγγισε τὸ παχύτερον μέρος τοῦ μηροῦ ἐκείνου ποὺ ἦτο, οὕτως εἶπεῖν, νικητῆς του καὶ τὸν κατέστησε χωλόν. Οὕτω ὁ ἴδιος ὁ Ἰακώβ εἶναι συνάμα εὐλογημένος καὶ χωλός. Εὐλογημένος εἰς τοὺς ἀπογόνους, τοὺς πιστεύσαντας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ χωλὸς εἰς τοὺς ἀπίστους. Τὸ παχύτερον μέρος τοῦ μηροῦ συμβολίζει τοὺς πολυαρίθμους ἀπογόνους του, ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους προφητικῶς ἐλέγχθη : «καὶ ἐχώλαινεν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν» ⁽²⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Ἰακώβ καὶ οἱ ἐβδομήκοντα πέντε εἰσῆλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ Γραφὴ ⁽³⁾ ἀναφέρει ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον μετὰ τοῦ Ἰακώβ ἐβδομήκοντα πέντε πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τέκνων του, εἰς τὸν ἀριθμὸν δὲ τοῦτον, δὲν ἐμπεριέχονται παρὰ μόνον δύο γυναῖκες : ἡ θυγάτηρ καὶ ἡ ἐγγονὴ τοῦ πατριάρχου τούτου. Ἀλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα θὰ ἴδωμεν ὅτι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβ δὲν ἦτο τόσο πολυάριθμος, οὔτε τὴν ἡμέραν οὔτε τὸν χρόνον ἐκεῖνον, κατὰ τὸν ὁποῖον μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον, διότι μεταξὺ τῶν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἀποδημησάντων συγκαταλέγονται καὶ οἱ δισέγγονοι τοῦ Ἰωσήφ, οἵτινες ἦτο ἀδύνατον νὰ εὕρισκωνται ἤδη εἰς τὸν κόσμον. Ὁ Ἰακώβ ἦτο τότε ἑκατὸν τριάκοντα ἐτῶν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ τριάκοντα ἐννέα. Ὡστε εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ἰωσήφ δὲν εἶχεν ἡλικίαν παρὰ μόνον τριάκοντα ἐτῶν, ὅταν ἐνυμφεύθη. Πῶς ἦτο

⁽¹⁾ Βλ. Γένεσ. ΛΒ'. 25.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΙΖ (ΙΗ), 46.

⁽³⁾ Γένεσ. ΜΣΤ', 17.

λοιπὸν δυνατὸν νὰ ἔχῃ κατὰ τὸ διάστημα ἑννέα ἐτῶν δισεγγόνους; Κατὰ ταῦτα, ὅταν ὁ Ἰωσήφ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Ἐφραΐμ καὶ ὁ Μανασσῆ, υἱοὶ τοῦ Ἰωσήφ, δὲν εἶχον ἀκόμη οὔτε ἑννέα ἐτῶν ἡλικίαν. Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν εἰσελθόντων κατὰ τὴν Γραφὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον γίνεται λόγος περὶ τοῦ Μαχείρ, υἱοῦ τοῦ Μανασσῆ, καὶ ἐγγόνου τοῦ Ἰωσήφ. καὶ τοῦ Γαλαὰδ υἱοῦ τοῦ Μαχείρ, δηλαδὴ δισεγγόνου τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ ἐπίσης περὶ τοῦ Σουταλαάμ, υἱοῦ τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ τοῦ Ἐδέμ, υἱοῦ τοῦ Σουταλαάμ, ἥτοι περὶ ἑνὸς ἐγγόνου καὶ ἑνὸς δισεγγόνου τοῦ πατριάρχου τούτου. Ὅθεν ἡ Γραφή, ὁμιλοῦσα περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον, δὲν ἐννοεῖ τὴν ἡμέραν ἢ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἰακώβ εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ περὶ ὅλου τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἔζησεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἰωσήφ, ὅστις ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰς τὴν χώραν ταύτην εἰσόδου.

Ἴδου τί λέγει περὶ τοῦ Ἰωσήφ ἡ Γραφή : «Καὶ κατώκησεν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ πανοικία τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔζησεν Ἰωσήφ ἔτη ἑκατὸν δέκα. Καὶ εἶδεν ὁ Ἰωσήφ Ἐφραΐμ παιδία ἕως τρίτης γενεᾶς» ⁽¹⁾, τουτέστι τὸν Ἐδέμ, δισεγγονόν του ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἐφραΐμ. Τοῦτο καλεῖ πράγματι τρίτην γενεάν ἡ Γραφή. Ἐν συνεχείᾳ δὲ προσθέτει : «Καὶ οἱ υἱοὶ Μαχείρ τοῦ υἱοῦ Μανασσῆ ἐτέχθησαν ἐπὶ μνηρῶν Ἰωσήφ» ⁽²⁾, δηλαδή, ὁ Γαλαὰδ, ὁ δισεγγονός του, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Μανασσῆ, περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ, ὡς περὶ πολλῶν, κατὰ τὴν συνήθειάν της, καθὼς ἀκριβῶς, ὁμιλοῦσα περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβ, πού ἦτο μία καὶ μόνη, λέγει αἱ θυγατέρες τοῦ Ἰακώβ. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι τὰ τέκνα τοῦ Ἰωσήφ ἐγεννήθησαν, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἰωσήφ, δεδομένου ὅτι ἡ Γραφή, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Ἰωσήφ, λέγει ὅτι εἶδε τοὺς ἐγγόνους καὶ δισεγγόνους του νὰ γεννηθοῦν πρὸ τοῦ θανάτου του, τοῦτο δὲ ἀποπλανᾷ τοὺς μὴ ἐπακριβῶς ἀντιλαμβανομένους ὅ,τι παρατηρεῖ : «Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, τῶν εἰσελθόντων εἰς Αἴγυπτον ἅμα Ἰακώβ τῷ πατρὶ αὐτῶν» ⁽³⁾. Δὲν ὁμιλεῖ δὲ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, παρὰ διότι συγκαταριθμεῖ ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Ἰωσήφ καὶ διότι δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν αὐτῆς, ὁμιλοῦσα περὶ τῆς εἰσόδου

(1) Γέν. Ν', 22.

(2) Γέν. Ν', 23.

(3) Γένεσ. ΜΣΤ', 8.

ταύτης, παρὰ ὁλόκληρον τὴν ζωὴν τοῦ πατριάρχου τούτου, διότι οὗτος ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἀποδημήσεως εἰς τὴν Αἴγυπτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

**Περὶ τῆς εὐλογίας, ἣν ὁ Ἰακώβ ὑπεσχέθη εἰς τὸν υἱόν του
Ἰούδα.**

Ἐὰν λοιπὸν χάριν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ, ὡς πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται ἔδῳ κάτω, ἀναζητήσωμεν τὴν κατὰ σάρκα καταγωγὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραάμ, χωρὶς νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τέκνα τῶν παλλακίδων, εὐρίσκομεν τὸν Ἰσαάκ. Ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰσαάκ, ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸν Ἡσαῦ καὶ Ἐδώμ, εὐρίσκομεν τὸν Ἰακώβ, ὅστις ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ Ἰσραήλ, εἰς δὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσραήλ, παραμερίζοντες τοὺς λοιπούς, εὐρίσκομεν τὸν Ἰούδαν, διότι ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα ἐγεννήθη ὁ Χριστός.

Ἄς ἴδωμεν διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὴν προφητικὴν εὐλογίαν, ποὺ τοῦ ἔδωσεν ὁ Ἰακώβ, ὅταν, ἐγγὺς εἰς τὸν θάνατον, εὐλόγησεν ὅλα τὰ τέκνα του: «Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νώτου τῶν ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσί σε οἱ υἱοὶ τοῦ πατρός σου. Σκύμνος λέοντος Ἰούδα ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου, ἀνέβης· ἀναπесῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ τῇ ἑλικί τὸν πῶλον τοῦ ὄνου αὐτοῦ· πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, ὑπὲρ οἶνον καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα» ⁽¹⁾. Τὰ ἡρμήνευσά ὅλα αὐτὰ ἄλλαχοῦ ἐναντίον τοῦ Μανιχαίου Φαύστου, καὶ εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ δείξω τῆς προφητείας ταύτης τὴν ἀλήθειαν. Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ συμβολίζεται διὰ τοῦ ὕπνου, ὁ δὲ λέων παριστᾷ τὴν δύναμιν ποὺ εἶχε ν' ἀποθάνῃ ἢ νὰ μὴ ἀποθάνῃ. Τὴν δύναμιν δὲ ταύτην διεξαίρει καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅταν λέγῃ: «οὐδεὶς αἶρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν» ⁽²⁾.

(1) Γένεσ, ΜΘ' 40 καὶ ἐπέκεινα.

(2) Ἰωάν. ι', 18.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐβρουχήθη ὁ λέων καὶ ἐξετέλεσεν ὅσα εἶχεν εἰπῇ, εἰς τὴν δύναμιν δὲ ταύτην ἀνήκει καὶ ὅ,τι ἐλέχθη περὶ τῆς ἀναστάσεως. «Τίς ἐγερεῖ αὐτόν;» Οὐδεὶς παρὰ μόνον ἐκεῖνος, ὅστις εἶπε περὶ τοῦ σώματός του: «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν» ⁽¹⁾. Τὸ εἶδος τοῦ θανάτου, δηλαδή ἡ καθήλωσίς του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ διατυπώται εἰς τὴν λέξιν ταύτην: «Ἡγέρθη», ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἐπρόσθεσε κατόπιν ὁ Ἰακώβ: «κατεκλίθη διὰ νὰ κοιμηθῇς», ὁ Εὐαγγελιστὴς τὸ ἐρμηνεύει λέγων: «καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα» ⁽²⁾, ἐκτὸς ἐὰν προκρίνουν νὰ τὸ ἐρμηνεύσουν ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸν τάφον του, ὅπου ἀνεπαύθη καὶ ἐκοιμήθη καὶ ἀπ' ὅπου οὐδεὶς ἄνθρωπος τὸν ἀνέστησε, ὅπως οἱ προφηταὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔχουν τινὰς ἀναστήσει, ἀλλ' ἀπ' ὅπου ἡγέρθη αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡς ἀπὸ γλυκυτάτου ὕπνου. Τὸ ἐντὸς τοῦ οἴνου πλυνόμενον ἔνδυμά του, δηλαδή τὸ ὁποῖον ἀποκαθαίρει ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας διὰ τοῦ αἵματός του, σημαίνει τοὺς βαπτιζομένους, οἵτινες γνωρίζουν τὸ μυστήριον τοῦ αἵματος τούτου, ὡς ἐπίσης: «τὸ ἔνδυμά του ἀποκαθαρθέν ἐν τῷ αἵματι τῆς σταφυλῆς», τί ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ Ἐκκλησία; «Οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐρυθροὶ ἐκ τοῦ οἴνου» τί εἶναι ἀκόμη, εἰμὴ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, μεθυσμένοι ἐκ τοῦ θείου ποτοῦ περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ψαλμωδός: «Τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον ὡς κράτιστον» ⁽³⁾. Καὶ «Λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα», ὅπερ εἶναι τὸ ποτὸν τὸ δοθὲν ἀπὸ τὸν Ἀπόστολον εἰς τὰ νήπια ⁽⁴⁾ ἐκφράζουν τοὺς λόγους, οἵτινες τρέφουν τοὺς μὴ δυναμένους νὰ τρώγουν ἀκόμη στερεὰν τροφήν. Ὅθεν παρ' αὐτῷ εὐρίσκοντο αἱ ὑποσχέσεις, αἱ πρὸς τὸν Ἰούδαν γενόμεναι, πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες, δηλαδή οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ, δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν φυλὴν ταύτην. Αὐτὸς καὶ μόνος ἦτο ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ἐκεῖνο δὲ ποὺ βλέπομεν τώρα, εἶναι σαφέστερον ἀπὸ ὅ,τι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν σχετικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Εὐλογία τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ.

Ὅπως οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἰσαάκ, ὁ Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακώβ,

(1) Ἰωάννης β', 19.

(2) Ἰωάννης ιθ' 30.

(3) Ψαλμ. KB. 5.

(4) Α' Κορινθ. 3, 2.

εἶναι ἡ εἰκὼν τῶν δυὸ λαῶν, τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν, καίτοι οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ σάρκα δὲν κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἡσαῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς Ἰδουμεναίους, ὅπως καὶ ὁ Χριστιανοὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἰακώβ, ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι, τῆς εἰκόνης συνισταμένης μόνον εἰς τὴν φράσιν : «Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι». Ἔτσι συνέβη καὶ εἰς τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἰωσήφ. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ πρωτότοκος ἦτο ἡ εἰκὼν τῶν Ἰουδαίων καὶ ὁ δευτερότοκος ἡ εἰκὼν τῶν Χριστιανῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἰακώβ εὐλογῶν τούτους, ἔθεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα ἐπὶ τοῦ δευτεροτόκου, ὅστις εὐρίσκετο ἀριστερὰ καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ πρωτοτόκου, ὅστις ἴστατο δεξιὰ, ἐπειδὴ δὲ Ἰωσήφ, ὁ πατήρ των, ὠργισμένος ἐκ τοῦ σφάλματος τούτου, ἠθέλησε νὰ τὸν μετατοπίσῃ καὶ τοῦ ἔδειξε ποῖος ἦτο ὁ πρωτότοκος : «Οἶδα, τέκνον», εἶπεν «οἶδα· καὶ οὗτος ἔσται εἰς λαόν, καὶ οὗτος ὑψωθήσεται· ἀλλὰ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἔσται καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται εἰς πλῆθος ἐθνῶν» ⁽¹⁾. Ἴδου δύο σαφῶς διακεκριμέναι ἐπαγγελίαι : ὁ εἷς, λέγει ἡ Γραφή, θὰ εἶναι πατήρ ἑνὸς λαοῦ, ὁ ἕτερος ἐθνῶν πολλῶν. Δὲν εἶναι κατάδηλον, ὅτι αἱ δύο αὗται ἐπαγγελίαι περιλαμβάνουν τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ὡς καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, τὰ ὅποια θὰ προήρχοντο ἀπὸ τὸν Ἀβραὰμ ἐπίσης, τὸ μὲν ἔν κατὰ σάρκα, κατὰ δὲ τὴν πίστιν τὰ λοιπά;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τῶν Κριτῶν καὶ καὶ τῶν Βασιλέων μέχρι τοῦ Δαυίδ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπολλαπλασιάσθη τεραστίως κατὰ τὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρα ἔτη, τὰ ὑπολειφθέντα μέχρι τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, καίτοι οἱ Αἰγύπτιοι, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου εὐρισκόμενοι, λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ των, τοὺς κατεδίωξαν τόσον σκληρῶς, ὥστε πρὸς τὸ τέλος ἐθανάτωσαν ὅλα τὰ ἄρρενα παῖδια τὰ ἐρχόμενα εἰς τὸ κόσμον. Τότε ὁ Μωϋσῆς ⁽²⁾, ἐκλεγείς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ μεγάλα ἔργα, ἐσώθη ἀπὸ τὴν λυσσαλέαν τῶν δολοφόνων τούτων καταδίωξιν καὶ ἄχθεις εἰς τὸν βασιλικὸν

⁽¹⁾ Γένεσ. ΜΗ', 19.

⁽²⁾ Ἐξοδ. Β', 5.

οἶκον υἱοθετήθη ἀπὸ τὴν θυγατέρα τοῦ Φαραώ, (ὄνομα κοινὸν ὅλων τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου). Ἐκεῖ ἀπέκτησε τόσῃν μεγάλῃν ἰσχύν, ὥστε κατώρθωσε ν' ἀπαλλάξῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ζυγόν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐστέναζεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἡ, διὰ τὰ ὁμιλήσωμεν καλύτερα, ὁ Θεός, συμφώνως μὲ τὴν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίαν Του, μετεχειρίσθη, διὰ τὰ τὴν ἐκτελέσῃ ὡς λειτουργόν Του τὸν Μωϋσῆν. Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μαδιάμ, διότι ἐφόνευσεν ἓνα Αἰγύπτιον καταδιώκοντα ἓνα Ἑβραῖον. Ἐπέστρεψεν ὀλίγον ἀργότερον· κατόπιν διαταγῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῶν Μάγων, οἱ ὁποῖοι ἀντέστησαν εἰς αὐτόν. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπειδὴ οἱ Αἰγύπτιοι ἠρνοῦντο τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔξοδον τοῦ περιουσίου λαοῦ, ὁ Θεὸς τοὺς ἔπληξε διὰ τῶν περιφήμων δέκα πληγῶν, τῶν τόσον τεραστίων καὶ φοβερῶν : Τὸ νερὸ ποὺ μετεβλήθη εἰς αἷμα, τὰ πλήθη τῶν βατράχων, τῶν κωνώπων καὶ τῶν ἄλλων φοβερῶν ζωῶν ποὺ κατέκλυζον τὴν χώραν, τὰ κτήνη ποὺ ἀπέθνησκον, τὰ ἔλκη ποὺ κατεκάλυπτον τὰ σώματα, ἡ χάλαζα, τὰ νέφη ἀκρίδων, τὸ σκότος καὶ ὁ θάνατος τῶν πρωτοτόκων. Τέλος οἱ Αἰγύπτιοι, πληγέντες ἀπὸ τόσον μεγάλας συμφορὰς κατεποντήθησαν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ὅταν κατεδίωκον τοὺς Ἑβραίους, ἐνῶ εἶχον ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς τὴν ἔξοδον. Ἡ θάλασσα, ἣτις εἶχεν ἀποσυρθῆ, διὰ τὰ ἀφίση τοὺς Ἑβραίους νὰ διέλθουν, συμπαρέσυρε καὶ ἐβύθισε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, δι' ἐπανόδου τῶν κυμάτων. Μετὰ ταῦτα ὁ λαὸς οὗτος διῆλθε τεσσαράκοντα ἔτη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μωϋσέως, ὅπου ἐγένετο ἡ σκηνὴ ἐκείνη τοῦ μαρτυρίου, ἐνθα ὁ Θεὸς ἐλατρεύετο διὰ θυσιῶν, αἵτινες προοιῶνιζον τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν. Ἐκεῖ ἐδόθη καὶ ὁ Νόμος ἐν μέσῳ κεραυνῶν, καταιγίδων καὶ στεντορείων φωνῶν, ποὺ ἐμαρτύρουν τὴν παρουσίαν τῆς Θεότητος.

Τοῦτο συνέβη, εὐθὺς ὅταν ὁ λαὸς ἐξῆλθε τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον, πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ τὴν σφαγὴν τοῦ ἁμνοῦ, ὅστις ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐθυσιάσθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ μετέστη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα του (διότι Πάσχα εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν σημαίνει μετὰβασιν). Ὅτε δὲ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀπεκαλύφθη διὰ τῆς θυσίας τοῦ Ἰησοῦ, ἣτις εἶναι τὸ ἰδικόν μας Πάσχα, πεντήκοντα μετὰ ταῦτα ἡμέρας, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, κατῆλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, διὰ τὰ μᾶς ὑπενθυμίση τὴν παλαιὰν εἰκόνα, διότι ὁ Νόμος, ὡς ἀναφέρει ἡ Γραφή, ἐγράφη ἐπὶ τῶν δύο λιθίνων πλακῶν ἀπὸ τὸν δάκτυλον τοῦ Θεοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑπαγγελίας, τὴν ὁποίαν διεμοίρασεν εἰς τὸν λαόν. Οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι καὶ θαυμάσιοι ἡγέται διεξήγαγον ἐπιτυχῶς μεγάλους πολέμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔδειξεν ὁ Θεὸς καθαρά, ὅτι αἱ νίκαι, ποὺ κατήγαγον, τῇ βοηθείᾳ Του, οἱ Ἑβραῖοι ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ἀπεσκόπουν μᾶλλον τὴν τιμωρίαν διὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν παρὰ τὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἀρετὴν τῶν νικητῶν. Οἱ κριταὶ διεδέχθησαν τοὺς δύο ἀρχηγοὺς τούτους, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἑβραϊκὸς λαὸς ἦτο ἤδη ἐγκαταστημένος εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑπαγγελίας, διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ πρώτη ἐπαγγελία, ἡ γενομένη πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐν σχέσει πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν γῆν Χαναάν, ἐν ἀναμονῇ, ὅπως ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον πραγματοποιήσῃ ἐκείνην, ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς Οἰκουμένης. Πράγματι ἡ πίστις εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἦτον ἐκείνη, ἣτις ἔδει νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην, καὶ ὅχι αἱ νομικαὶ διατάξεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζεται ἐν τούτῳ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ὁ Μωϋσῆς, ὅστις ἔλαβε τὸν Νόμον ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ ὠδήγησε εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τοὺς Ἑβραίους. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Κριτῶν ὑπῆρξε ποιά τις ἐναλλαγὴ εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας, ἀναλόγως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ.

Κατόπιν μεταβαίνομεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῶν Βασιλέων. Πρῶτος ὑπῆρξεν ὁ Σαούλ, ὅστις κατακριθεὶς μεθ' ὁλοκλήρου τῆς φυλῆς του, καὶ εἰς μίαν μάχην φονευθεὶς, ἔσχε διάδοχόν του τὸν Δαβίδ, τοῦ ὁποίου υἱὸς ὠνομάσθη κυρίως ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν Γραφήν. Διὰ τοῦ Δαβίδ ἤρχισε, κατὰ τινὰ τρόπον, ἡ νεανικὴ ἡλικία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἥβη τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ μέχρι τούτου. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος δὲν ἐσημείωσεν, ἄνευ σκοποῦ, κατὰ τὴν γενεαλογίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δέκα τέσσαρας γενεὰς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ μέχρι τοῦ Δαβίδ. Πράγματι, ἀπὸ τῆς ἥβης γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ τεκνοποιῇ, εἰς τοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, ἀρχίζει τὴν γενεαλογίαν του ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις ὑπῆρξε πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἀφοῦ μετεβλήθη τὸ ὄνομά του. Λοιπόν, πρὸ τοῦ Ἀβραάμ ἦτο, τρόπον τινά, ἡ ἡλικία, ἣτις διεδέχθη τὴν παιδικὴν τοιαύτην τοῦ περιουσίου λαοῦ ἀπὸ τὸν Νῶε μέχρι τοῦ πατριάρχου τούτου, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἤρχισε κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον νὰ ὀμιλῇται ἡ πρώτη γλῶσσα, δηλαδὴ ἡ Ἑβραϊκὴ. Τῇ ἀληθείᾳ, ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ

ὁμιλῇ, ὅταν διέλθῃ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του, ⁽¹⁾ ὅπως δὲ ἡ ἡλικία αὕτη καλύπτεται ἀπὸ τὸν πέπλον τῆς λήθης, οὕτω καὶ ὁ πρῶτος αἰὼν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὰ ὕδατα τοῦ κατακλυσμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ὅπως τὸ προηγούμενον βιβλίον πραγματεύεται περὶ τῆς πρώτης ἡλικίας τοῦ κόσμου, ἔτσι τὸ βιβλίον τοῦτο ὁμιλεῖ περὶ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης. Κατὰ τὴν τρίτην ἡλικίαν ταύτην ἐπεβλήθη ὁ ζυγὸς τοῦ Νόμου, ἀπεικονιζόμενος διὰ τῆς τριετοῦς ἀγελάδος, τῆς τριετοῦς αἰγὸς καὶ τοῦ τριετοῦς κριοῦ, βλέπομεν δὲ διαπραττόμενα πλεῖστα στυγερά κακουργήματα, πὺν ἔθεσαν τὰ θεμέλια τοῦ βασιλείου τῆς γῆς, ὅπου ἐν τούτοις εὗρίσκονται πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἀπεικονιζόμενοι διὰ τῆς περιστερᾶς καὶ τῆς τρυγόνος ⁽²⁾.

(¹) Ὁ Αὐγουστῖνος παράγει τὴν λέξιν *infantia* (παιδικὴ ἡλικία) ἐκ τοῦ *fari non potest*, (δηλαδὴ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμπορεῖ ἀκόμη νὰ ὁμιλῇ.

(²) Γένεσ. ΙΕ', 9.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τοῦ χρόνου τῶν Προφητῶν.

Ἡ ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα πρόοδος τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς ἔδειξε τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐκτελοῦνται αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Ὑψίστου πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τόσον ἔναντι τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ ἔναντι ὅλων τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ἐφθάσαμεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Δαυίδ, πρέπει νὰ ἴδωμεν τώρα τὸ ὅ,τι συνέβη ἀπὸ τῆς βασιλείας ταύτης, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο ὁ σκοπός, τὸν ὅποιον εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἐπεδιώκομεν. Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, ἀφ' ὅτου ἤρχισεν ὁ Σαμουὴλ νὰ προφητεύῃ, βραδύτερον μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ, πὺν συνετελέσθη μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ὅπως τὸ εἶχε προεῖπει ὁ Ἱερεμίας, ὁλόκληρον, λέγω, τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, εἶναι ἡ περίοδος τῶν Προφητῶν. Δυνάμεθα ὅμως εὐλόγως νὰ καλέσωμεν προφήτας τὸν Νῶε καὶ τινὰς ἄλλους πατριάρχας, οἵτινες προηγήθησαν ἢ ἠκολούθησαν μέχρι τῶν βασιλέων, ἕνεκα ἔργων, πὺν ἐξετέλεσαν ἢ γεγονότων, πὺν προεῖπον ἐκ προφητικοῦ πνεύματος ἐν σχέσει πρὸς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, τοσούτω μᾶλλον, καθόσον ὑπάρχουν τινὲς ἐξ αὐτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ἁγία Γραφή ⁽¹⁾ δίδει αὐτὸ τὸ ὄνομα, ὅπως εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Μωϋσῆν ⁽²⁾. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἀκριβῶς εἰπεῖν, ὁ χρόνος τῶν Προφητῶν δὲν ἀρχίζει παρὰ ἀπὸ τὸν Σαμουὴλ, ὅστις, κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἔχρισεν ἐν πρώτοις τὸν Σαοὺλ Βασιλέα, κατόπιν δὲ τὸν Δαυίδ, μετὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ Σαοὺλ.

Ἀλλὰ δὲν θὰ ἐτελειώναμεν, ἐὰν ἀνεφέραμεν ὅσα αἱ προφητεῖαι αὗται προεῖπον περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθ' ὃν χρόνον

---

(1) Γενέσ. Κ', 7.

(2) Δευτερ. ΛΑ', 36.

ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ συνέχιζε τὴν πορείαν αὐτῆς διὰ τῶν αἰώνων. Ἰδίως, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα, ἅτινα φαίνονται ἀναγόμενα μόνον εἰς τοὺς βασιλεῖς, θὰ εὕρωμεν, ὅτι συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὸ νὰ προλέγῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸ μέλλον, παρὰ νὰ ἐξιστορῇ τὸ παρελθόν. Λοιπὸν ποῖος δὲν βλέπει ἐφ' ὅσον δὲν στερεῖται κρίσεως, ποῖον ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τις τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐρεῦνης καὶ πόσοι τόμοι θὰ ἐχρειάζοντο διὰ νὰ πραγματευθῇ τις προσηκόντως τὸ θέμα αὐτό; Ἀφ' ἑτέρου, αἱ προφητεῖαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, εἶναι τόσον πολυάριθμοι, ὥς καὶ αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὸ βασίλειον τῶν οὐρανῶν, εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ δηλονότι, ὥστε ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν θὰ ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ἔργου. Θὰ προσπαθῇσω λοιπὸν, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, νὰ τὸ ἐπιβραχύνω κατὰ τρόπον, ὥστε, χωρὶς νὰ παραλείψω τίποτε, δὲν θὰ εἴπω τίποτε περιττόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν γῆν Χαναὰν δὲν ἐξετελέσθη, κατὰ τὴν κυρίαν ἐκδοχὴν τῆς λέξεως παρὰ ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς.

Εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον εἶπαμεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη δύο τινὰ εἰς τὸν Ἀβραάμ: πρῶτον, ὅτι ἡ γενεὰ του θὰ κατεῖχε τὴν γῆν Χαναὰν, ὅπερ δηλοῦται διὰ τῶν λέξεων: «Πήγαινε εἰς τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν θὰ σοῦ δείξω καὶ θὰ σὲ ἀναδείξω πατέρα ἑνὸς μεγάλου λαοῦ». Ἡ δευτέρα ἐπαγγελία εἶναι ὑπεροχωτέρα, δὲν ἀφορᾷ δὲ μίαν σαρκικὴν, ἀλλὰ μίαν πνευματικὴν γενεάν, ἣτις θὰ τὸν καθίστα πατέρα ὅχι μόνον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πάντων τῶν λαῶν, ποὺ βαδίζουν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πίστεώς του. Ἡ ἐπαγγελία αὕτη διατυποῦται ὡς ἀκολούθως: «ἐν τῷ προσώπῳ σου θὰ εὐλογηθοῦν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς». Αἱ ἐν λόγῳ δύο ἐπαγγελίαι ἐγένοντο καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅπως ἐδείξαμεν ἀνωτέρω. Ἡ σαρκικὴ γενεὰ τοῦ πατριάρχου τούτου, ἥτοι ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, ἦτο ἤδη ἐγκατεστημένος εἰς τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας, καὶ δὲν κατεῖχε μόνον τὰς πόλεις τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ἔζη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων του. Τοιουτοτρόπως αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ ἤρξαντο πραγματοποιούμεναι κατὰ μέγα μέρος, ὅχι μόνον ἐκεῖναι αἵτινες ἐγένοντο πρὸς τοὺς τρεῖς πατριάρχας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὸ Μωϋσῆν γενομένη, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος λαὸς ἀπηλευ-

θερώθη ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴν αἰχμαλωσίαν καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκαλύφθησαν ὅλα τὰ παρελθόντα, ὅτε ὠδήγει διὰ τῆς ἐρήμου τὸν λαόν.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, οὔτε ὑπὸ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, τὸν περίφημον τοῦτον στρατηγὸν τὸν ὀδηγήσαντα τοὺς Ἑβραίους εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ μετὰ τὴν ἥτιαν τῶν Ἑθνικῶν, καὶ διαιρέσαντα τὴν γῆν ταύτην εἰς δώδεκα φυλάς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὑπὸ τοὺς Κριτὰς, ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐπαγγελία, ἡ γενομένη πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, δη-
δαλὴ ἡ ὑπόσχεσις ν' ἀποκτήσουν ὁλόκληρον τὴν γῆν Χαναάν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ. Αὕτη δὲν ἐξετελέσθη παρὰ ὑπὸ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σολομῶντα, τὸ βασίλειον τοῦ ὁποίου εἶχε ὅλην αὐτὴν τὴν ἑκτασιν. Ὅντως οὗτοι καθυπέταξαν καὶ κατέστησαν ὑποτελεῖς ὅλους τοὺς λαοὺς τούτους. Ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας τούτους οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν γῆν Χαναάν, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἀπέμενε πλέον τίποτε διὰ τὴν πλήρη πραγματοποίησιν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἐὰν μὴ ὅτι θὰ τὴν κατεῖχον μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων, ἐὰν ἔμενον εἰς τὸν Θεόν των πιστοί. Ἐπειδὴ ὁμως Οὗτος ἐγνώριζε, ὅτι δὲν θὰ ἦσαν, μετεχειρίσθη προσκαίρους ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν εἰς αὐτούς, διὰ νὰ διδάξῃ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῆς πιστῶν, διὰ νὰ γίνουν βραδύτερον διδάσκαλοι ὅλων ἐκείνων, οἵτινες θὰ μετεστρέφοντο εἰς Αὐτὸν ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, εἰς τὰ ὁποῖα ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἑτέραν ἐκείνην ἐπαγγελίαν κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Καινῆς Διαθήκης διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὰ τρία εἶδη τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρονται ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν γῆϊν, ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην.

Συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω πᾶσαι αἱ προφητεῖαι, τόσον αἱ προηγηθεῖσαι τῶν βασιλέων, ὅσον καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν ἀφοροῦν ἐν μέρει τὴν σαρκικὴν γενεὰν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἐν μέρει τοὺς ἄλλους ἐκείνους ἀπογόνους ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ὁποίων εὐλογήθησαν ὑπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης πάντες οἱ συγκληρονόμοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὴν βασιλείαν. Αὗται ἀναφέρονται ἐν μέρει εἰς τὴν θεραπαινίδα, ἥτις γεννᾷ δούλους, δηλαδὴ εἰς τὴν γῆϊν Ἱερουσαλὴμ, δούλην μετὰ τῶν τέκνων της καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν ἐλευθέραν Πολιτείαν, ἥτις εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἱερου-

σαλήμ, ξένη ἐδῶ κάτω εἰς τινὰ τέκνα τῆς καὶ αἰωνία εἰς τὸν οὐρανόν. Τινὲς ὅμως ἀναφέρονται εἰς ἀμφοτέρας, κυριολεκτικῶς εἰς τὴν θεραπεινίδα καὶ συμβολικῶς εἰς τὴν ἐλευθέραν γυναῖκα.

Ὑπάρχουν λοιπὸν τρία εἶδη προφητειῶν, ἐξ ὧν αἱ μὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν γῆϊν Ἱερουσαλήμ, αἱ δὲ εἰς τὴν οὐράνιον, καὶ ἄλλαι πάλιν καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δευτέραν. Ἄς δώσωμεν μερικὰ παραδείγματα: Ὁ προφήτης Νάθαν ἐστάλη πρὸς τὸν Δαυίδ, ὅπως τὸν ἐλέγξῃ διὰ τὸν ἔγκλημά του καὶ τοῦ ἀναγγεῖλῃ τὴν τιμωρίαν του. Ποῖος ἀμφιβάλλει, ὅτι αἱ τοιαῦται προειδοποιήσεις καὶ ἄλλαι ὅμοιαι, συνδεόμεναι πρὸς τὸ κοινὸν ἢ τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον, δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς γῆς; Ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Ἱερεμίαν: «Ἴδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύριος καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαθομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ ἡμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος, ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη μου, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, φησὶ Κύριος· διδοὺς δώσω νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς. καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν» (1).

Εἶναι προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ προφητείας, ἀναφερομένης εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς παρέχει ὡς ἀμοιβὴν καὶ τῆς ὁποίας μοναδικὸν καὶ ὑπέρτατον ἀγαθὸν τυγχάνει τὸ νὰ κατέχωμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ εἴμεθα ἰδικοὶ Του. Ὅταν ὅμως ἡ Γραφὴ ὀνομάζῃ Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀναγινώσκομεν δὲ εἰς αὐτὴν προφητείαν, προλέγουσαν, ὅτι ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ θὰ οἰκοδομηθῇ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Πολιτείαν : εἰς τὴν γῆϊν Ἱερουσαλήμ, διότι τοῦτο συνετελέσθη κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἐν τῷ περιφῆμῳ ναῷ τοῦ Σολομῶντος καὶ εἰς τὴν οὐράνιον, διότι αὕτη ἦτο τύπος. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς προφητείας, τὸ συναποτελούμενον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν εἰς τὰ κανονικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι σημαντικώτατον, ἀπησχόλησε δὲ καὶ ἀπασχολεῖ ἀκόμη πολλοὺς σχολιαστὰς τῆς Γραφῆς, προσπαθοῦντας ν' ἀνακαλύψουν τὰς ἀλληγορίας ἐκείνου ὅπερ πρόκειται νὰ συμβῇ εἰς τὴν πνευματικὴν γενεάν τοῦ Ἀβραάμ ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προελέχθη καὶ συνετελέσθη εἰς τὴν σαρκικὴν γενεάν του. Τινὲς ἀρέσκονται νὰ ἐκτείνωνται περισσότερον

(1) Ἱερεμ. ΛΗ' (Μασ. ΛΑ') 31—33 καὶ ἐφεξῆς.

ἰσχυριζόμενοι, ὅτι οὐδὲν προελέχθη καὶ συνέβη ἢ οὐδὲν συνέβη, χωρὶς νὰ ἔχη προλεχθῇ, τὸ ὅποιον νὰ μὴ ἀναφέρεται ἀλληγορικῶς εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὰ τέκνα της ἅτινα παρ-
επιδημοῦν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. Ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθές, δὲν
θὰ ὑπάρχουν πλέον παρὰ δύο εἴδη προφητειῶν εἰς πάντα τὰ βι-
βλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ μὲν θὰ συνδέ-
ονται πρὸς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, αἱ δὲ ἄλλαι θ' ἀναφέρων-
ται καὶ εἰς τὰς δύο χωρὶς οὐδεμία ν' ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς τὴν
γῆϊν Ἱερουσαλήμ. Ὅπως μοῦ φαίνεται, ὅτι οἱ ἀποκλείοντες
πᾶν εἶδος ἀλληγορίας εἰς τὰ κανονικὰ τῆς Γραφῆς βιβλία ἀπα-
τῶνται πολὺ, ἔισι φρονῶ ἐπίσης, ὅτι εἶναι ὑπερβολὴ τὸ νὰ θέ-
λωμεν νὰ εὐρίσκωμεν πανταχοῦ τὴν ἀλληγορίαν. Διὰ τὸν λόγον
τοῦτον εἶπον, ὅτι καλύτερον εἶναι νὰ διακρίνωμεν τρία εἴδη προ-
φητειῶν, χωρὶς ὅμως νὰ κατηγορῶμεν ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, ἀποδε-
χόμενοι τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, δύνανται ν' ἀνακαλύψουν ἐν
αὐτῇ ποιάν τινα ἀλληγορικὴν ἔννοιαν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ πρά-
γματα ἐκεῖνα τὰ μὴ ἀποτελοῦντα μέρος τῶν πράξεων τῶν ἀν-
θρώπων οὔτε ἐκείνων τοῦ Θεοῦ, εἶναι προφανές, ὅτι ἡ Γραφή
δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ἄνευ σκοποῦ, ὥστε ὀφείλομεν νὰ προσπα-
θῇσωμεν ν' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὰ πνευματικὴν ἔννοιαν.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' ✓

**Εἰκὼν τῆς μεταβολῆς τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ ἱερατείου τοῦ Ἰσρα-
ὴλ, καὶ προφητεῖαι τῆς Ἄννης μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ ἀπεικони-
ζούσης τὴν Ἐκκλησίαν.**

Ἡ Πολιτεία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἔφθασε, διὰ τῆς διαδοχῆς
τῶν αἰώνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων, ὅτε ἀποδοκιμα-
σθέντος τοῦ Σαούλ, ἀνῆλθεν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰς τρόπον
ὥστε οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐβασίλευαν ἀκόμη ἐπὶ χρόνον μακρὸν
μετ' αὐτῶν εἰς τὴν γῆϊν Ἱερουσαλήμ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἡ
ἐπελθοῦσα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σαούλ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἀπεικό-
νιζε ἄλλην τινὰ τῶν δύο Διαθηκῶν, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Και-
νῆς, ὅπου ὁ κληρὸς καὶ ἡ βασιλεία μετεβλήθησαν διὰ τοῦ ἱερέως
καὶ τοῦ νέου καὶ ἀθανάτου βασιλέως, ὅστις εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στός. Ὁ ἀρχιερεὺς Ἡλίας ἀποδοκιμασθεὶς καὶ ὁ Σαμουὴλ ὅστις
τὸν διεδέχθη καὶ ἐξετέλει ὁμοῦ τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ κοι-
τοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Δαυὶδ, χορισθεὶς βασιλεὺς ἀντὶ τοῦ Σαούλ,
συμβολίζουν αὐτὸ πὺρ ἀνέφερα. Αὕτη αὕτη ἡ μήτηρ τοῦ Σα-
μουὴλ ἡ Ἄννα, ἥτις ἦτο στεῖρα καὶ ἥτις βραδύτερον ὑπῆρξε τό-
σον εὐτυχῆς διὰ τὴν γονιμότητά της, φαίνεται, ὅτι δὲν προφη-

τεύει ἄλλο τι, ὅταν καταγοητευμένη διὰ τὴν εὐδαιμονίαν της, ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην της πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὸν Ὅποιον ἀφιέρωσε τὸν υἱὸν της μὲ μεγίστην εὐσέβειαν. Ἴδου πῶς ἐκφράζεται αὕτη: «Ἐστερεώθη ἡ καρδιά μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου· ἐπλατύνθη ἐπ' ἐχθρούς μου τὸ στόμα μου, εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς Κύριος, καὶ οὐκ ἔστι δίκαιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐκ ἔστιν ἅγιος πλὴν σου. Μὴ καυχᾶσθε καὶ μὴ λαλεῖτε ὑψηλά, μὴ ἐξελθέτω μεγαλορρημοσύνη ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν ὅτι Θεὸς γνώσεων Κύριος καὶ Θεὸς ἐτοιμάζων ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. Τόξον δυνατῶν ἡσθένησε καὶ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν· πλήρεις ἄρτων ἤλαττώθησαν, καὶ οἱ πεινῶντες παρήκαν γῆν· ὅτι στεῖρα ἔτεκεν ἐπτά καὶ ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις ἡσθένησε. Κύριος δυνατοῖ καὶ ζωογονεῖ, κατάγει εἰς Ἄδου καὶ ἀνάγει· Κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ. Ἀνιστᾷ ἀπὸ γῆς πένητα καὶ ἀπὸ κοπρίας ἐγείρει πτωχὸν καθίσαι μετὰ δυναστῶν λαοῦ καὶ θρόνον δόξης κατακληρονομῶν αὐτοῖς. Διδούς εὐχὴν τῷ εὐχομένῳ καὶ εὐλόγησεν ἔτη δικαίου· ὅτι οὐκ ἐν ἰσχύϊ δυνατὸς ἀνὴρ, Κύριος ἀσθενῇ ποιήσει ἀντίδικον αὐτοῦ, Κύριος ἅγιος. Μὴ καυχάσθω ὁ φρόνιμος ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ δυνατὸς ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν Κύριον καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Κύριος ἀνέβη εἰς οὐρανούς καὶ ἐβρόντησεν, αὐτὸς κρινεῖ ἅκρα γῆς καὶ δίδωσιν ἰσχὺν τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν καὶ ὑψώσει κέρας χριστοῦ αὐτοῦ» ⁽¹⁾.

Δύναται τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι εἶναι πράγματι αἱ λέξεις αὗται μιᾶς ἀπλῆς γυναικός, ἣτις χαίρει διὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ της; Ἦμπορεῖ δὲ νὰ εἶναι κανεὶς τόσον τυφλός, ὥστε νὰ μὴ βλέπῃ, ὅτι αἱ λέξεις αὗται εἶναι ἀνώτεροι τῶν πνευματικῶν δυνάμεων της; Ἐν μιᾷ λέξει, ἐὰν προσέξῃ τις εἰς ὅ,τι ἔχει πραγματοποιηθῇ ἤδη, δὲν ἀντιλαμβάνεται, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ στόματος τῆς γυναικὸς ταύτης, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας, αὐτὸ καὶ μόνον, εἶναι ἀναγγελία τῆς χάριτος ⁽²⁾, προεῖπε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν,

---

⁽¹⁾ Α' Βασιλ. Β', 1, καὶ ἐπέκεινα.

⁽²⁾ Ἡ λέξις Ἄννα εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν σημαίνει φιλόανθρωπον, φιλεύσπλαγχνον.

τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας βασιλεὺς καὶ ἰδρυτὴς εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ ὑπερήφανοι ἀπομακρυνόμενοι καταπίπτουν εἰς τὴν γῆν, οἱ δὲ ταπεινοὶ τὴν πλησιάζουν διὰ νὰ ὑψωθοῦν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξαίρεται, ἰδίως εἰς τὸν ὕμνον τοῦτον; Δὲν μένει παρὰ νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οὐδὲν προεῖπεν ἡ γυνὴ αὕτη καὶ ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῶν εὐχαριστιῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὸ ὅτι ἔδωσεν εἰς αὐτὴν υἱόν, ἀλλὰ τότε τί σημαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐκεῖνο ποὺ λέγει : «Τόξον δυνατῶν ἡσθένησε καὶ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν· πλήρεις ἄρτων ἡλαττώθησαν, καὶ οἱ πεινῶντες παρῆκαν γῆν· ὅτι στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ καὶ ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις ἡσθένησε. Κύριος δυνατοῖ καὶ ζωογονεῖ ;» Μήπως ἡ Ἄννα ἔσχε πρᾶγματι ἑπτὰ τέκνα ; Ὅτε ὠμίλει κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, εἶχε ἓνα καὶ μόνον τέκνον, ἀπέκτησε δὲ ἐν ὅλῳ πέντε τέκνα, τρεῖς υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας.

Καὶ κάτι περισσότερο. Ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη βασιλεῖς μετὰ τῶν Ἰουδαίων, τί ἄρα γε τὴν παρώρμησε νὰ εἴπῃ : «Αὐτὸς κρινεῖ ἅκρα γῆς καὶ δίδωσιν ἰσχὺν τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν καὶ ὑψώσει κέρας χριστοῦ αὐτοῦ ;» Τοῦτο δὲν εἶναι προφητεία ;

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ Πολιτεία τοῦ μεγάλου Βασιλέως, ἡ πλήρης χάριτος, ἡ γόνιμος εἰς τέκνα, ἃς ἐπαναλάβῃ, ὅτι δέχεται ὅ,τι εἶχε πρὸ χρόνου μακροῦ προφητευθῇ ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς γυναικὸς ταύτης. Ἄς ἐπαναλάβῃ : «Ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου». Πρᾶγματι ἐκρατύνθη ἡ καρδία τῆς καὶ ηὐξήθη ἡ δύναμίς τῆς, διότι δὲν τὴν ἐστήριξεν εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον καὶ Θεόν τῆς. «Γὸ στόμα μου ἀνεώγῃ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν,» διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι αἰχμάλωτος ἐν μέσῳ τῶν ἀλύσεων καὶ τῆς δουλείας. «Χαίρω διὰ τὴν σωτηρίαν σου». Ἡ σωτηρία αὕτη εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, αὐτὸς ὁ ἴδιος, τὸν ὁποῖον ὁ γέρον Συμεών, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀσπαζόμενος τὸν τόσον μικρόν, καὶ ἀναγνώριζων τὸν τόσον μέγαν, ἀνέκραξε «νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου ⁽¹⁾». Ἄς ἐπαναλάβῃ λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία. «Ἐχάσῃ διὰ τὴν σωτηρίαν σου, διότι οὐδεὶς ἅγιος, ὅπως ὁ Κύριος, οὐδεὶς δίκαιος ὅσον ὁ Θεός ἡμῶν, «διότι δὲν εἶναι μόνον ἅγιος καὶ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης. Σὺ μόνον εἶσαι ἅγιος, διότι οὐδεὶς εἶναι ἅγιος εἰ μὴ διὰ Σοῦ». «Μὴ κομπορημονῇς καὶ μὴ

(1) Λουκ. β' 29 καὶ 30.

ὁμιλῆς μὲ δυνατὴν φωνήν, οὐδεμία λέξις ὑπεροπτική καὶ ὑπερφίαλος ἅς μὴ ἐξέλθῃ τοῦ στόματός σου, διότι κύριος τῆς Γνώσεως εἶναι ὁ Θεός, οὐδεὶς δὲ γνωρίζει ὅσα ὁ Ὑψιστος. «Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι μηδὲν ὢν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ» ⁽¹⁾. Ἡ φροῆσις αὐτὴ ἀπευθύνεται κατὰ τῶν πολεμίων τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, οἵτινες ἀνήκουν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὑπερηφανεύονται ὑπερμέτρως διὰ τὰς δυνάμεις των καὶ δοξάζουν τὸν ἑαυτὸν των, ἀντὶ νὰ δοξάζουν τὸν Θεόν. Εἰς τὴν χορείαν ταύτην συγκαταλέγονται καὶ οἱ σαρκικοὶ Ἰσραηλῖται, πολῖται τῆς γῆνης Ἱερουσαλήμ, ὅπως δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος : «ἀγνοοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην» ⁽²⁾, δηλαδή τὴν δικαιοσύνην τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς δίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Αὐτὸς ὅστις εἶναι μόνος δίκαιος καὶ δημιουργὸς δικαίων, «καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι» τουτέστιν ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὴν καθίδρυσαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων των, χωρὶς νὰ τὴν ὀφείλουν εἰς Αὐτόν, «τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν», διότι εἶναι ὑπερήφανοι καὶ πιστεύουν, ὅτι δύνανται ν' ἀρέσκουν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀτομικῆς ἀξίας καὶ ἀρετῆς των, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς χάριτος Ἐκείνου, ὅστις εἶναι ὁ Θεὸς τῆς Γνώσεως καὶ συνεπῶς ὁ διαιτητὴς τῶν συνειδήσεων, ὅπου βλέπει, ὅτι πᾶσαι αἱ σκέψεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι μάταιαι, ἔκτος ἂν τὰς ἐμπνέῃ ὁ ἴδιος. «Καταρτίζει καὶ καθοδηγεῖ τὰ σχέδιά του». Ποῖα σχέδια, ἂν μὴ τὰ ταπεινοῦντα τοὺς ὑπερηφάνους καὶ ἐξυψοῦντα τοὺς ταπεινοὺς; Τὰ σχέδια ταῦτα ἐκτελεῖ, ὅταν λέγῃ: «Τόξον δυνατῶν ἠσθένησε καὶ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν». Τὸ τόξον ἔχει ἐξασθενήσῃ, δηλαδή ἐνέβαλεν εἰς ἀμηχανίαν ἐκείνους πὺν ἐφαντάζοντο ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκην τῆς συμπαροστάσεώς Του. Ἐκεῖνοι δὲ ἀποκτοῦν δύναμιν, οἱ ὅποιοι ἀνακράζουσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας των: «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι».

«Πλήρεις ἄρτων ἡλαττώθησαν καὶ οἱ πεινῶντες παρήκαν γῆν». Ποῖοι εἶναι οἱ ἔχοντες ἄρτον ἐν ἀφθονίᾳ, ἂν μὴ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι πιστεύουν ἑαυτοὺς ἰσχυροὺς, δηλαδή οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς ὁποίους αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ παρεδόθησαν; Ἀλλὰ παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ τὰ τέκνα τῆς θεραπαινίδος ἐξησθένησαν, διότι εἰς τοὺς ἄρτους τούτους, ἦτοι εἰς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὰς

(1) Γαλάτ. 6, 3.

(2) Ψαλμ. ΣΤ' 2

ὁποίας μόνον τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος εἶχε λάβει τότε, δὲν ἐγεύοντο παρὰ μόνον ὅ,τι γήϊνον, ἐνῶ οἱ Ἑθνικοὶ πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον δοθῇ οἱ ἄρτοι οὗτοι, μόλις ἔφαγον ἐξ αὐτῶν ἢ πείνα ἢ ὁποία τοὺς κατέτρουχεν, τοὺς ἔκαμε νὰ ὑψωθοῦν ὑπεράνω τῆς γῆς διὰ ν' ἀπολαύσουν ὅ,τι οὐράνιον καὶ πνευματικόν. Καὶ ὥς ἐὰν ἐπεζήτουν τὴν αἰτίαν ἑνὸς τόσοῦ περιέργου γεγονότος, λαμβάνουν τὴν ἀπάντησιν: «διότι, λέγει ἡ Γραφή, ἐκείνη, ποὺ ἦτο στεῖρα, ἐγέννησεν ἑπτὰ τέκνα, ἐκείνη δὲ ἡ ὁποία εἶχε πολλὰ τέκνα, ἐξησθένησεν». Τοῦτο δεικνύει, ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶναι παρὰ προφητεία δι' ἐκείνους, οἵτινες γνωρίζουν, ὅτι ἡ τελειότης ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας σημειοῦται εἰς τὴν Γραφὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης γράφει πρὸς ἑπτὰ Ἐκκλησίας ⁽¹⁾, τοῦτέστι πρὸς πᾶσαν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι ὁ Σολομὼν λέγει εἰς τὰς Παροιμίας: «Ἡ σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπήρτισε στύλους ἑπτὰ» ⁽²⁾. Ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἦτο πράγματι στεῖρα εἰς πάντα τὰ ἔθνη πρὸ τῆς γεννήσεως τῶν παιδίων ἐκείνων τὰ ὁποία τὴν κατέστησαν γόνιμον. Τοῦναντίον βλέπομεν, ὅτι ἡ γῆϊνη Ἰερουσαλήμ, ἣτις εἶχε ἓνα τόσον μεγάλον ἀριθμὸν τέκνων ἐξησθένησεν, διότι τὰ τέκνα τῆς ἐλευθέρας γυναικός, ἅτινα εὗρισκοντο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀπετέλουν ὁλόκληρον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καί, ὅτι δὲν ἔχει πλέον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον τὸ γράμμα.

«Εἶναι ὁ Θεὸς ὁ δίδων τὸν θάνατον καὶ ἐπαναδίδων τὴν ζωὴν». Ἐδωκε τὸν θάνατον εἰς ἐκείνην ἣτις εἶχε πολλὰ τέκνα καὶ ἐπανέδωκε τὴν ζωὴν εἰς τὴν στεῖραν, ἣτις ἔτεκε τέκνα ἑπτὰ. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐπίσης καὶ καλύτερον ὥς ἐξῆς: «ἀποδίδει τὴν ζωὴν ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκε τὸν θάνατον, καθὼς ἀκριβῶς τὸ διαπιστώνουν αἱ λέξεις: «Κύριος δυνατοῖ καὶ ζωογονεῖ· κατάγει εἰς Ἀδου καὶ ἀνάγει». Ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους λέγει ὁ Ἀπόστολος: «εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημένος» ⁽³⁾ εἶναι οἱ θανατωθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν σωτηρίαν των, καὶ δι' αὐτοὺς προσθέτει: «Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ πρὸς τῆς γῆς», διὰ νὰ εἶναι καὶ οὗτοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, κατατροχόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης, ὑψώθησαν ὑπεράνω τῆς γῆς. Διότι εἰσθε νεκροί, λέγει ὁ ἀπόστολος

(1) «Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ Ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ ὧν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ἃ ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ». Ἀποκάλ. Ἰωάν. α', 4.

(2) Παροιμ. Θ', 2.

(3) Κολοσ. γ' 1.

Παῦλος καὶ ἰδοὺ πῶς ὁ Θεὸς θανατώνει τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν των : «ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ». Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν. Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους «κατάγει εἰς Ἄδου καὶ ἀνάγει;» Τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ἐξειλεσθήσαν ἄνευ δυσκολίας τινὸς ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, ὅστις εἶναι ὁ ἀρχηγὸς ἡμῶν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἡ «ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται ἐν τῷ Θεῷ». Διότι Ἐκεῖνος, ὅστις «τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν» ⁽¹⁾, τὸν ἐθανάτωσε προφανῶς κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐφ' ὅσον τὸν ἀνέστησε, ἀπέδωκεν εἰς αὐτόν τὴν ζωὴν. Τὸν «κατήγαγε μάλιστα εἰς Ἄδου καὶ τὸν ἀνήγαγε», διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει διὰ τοῦ προφήτου: «ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς Ἄδην, οὐδὲ δώσει, τὸν ὁσίόν σου ἰδεῖν διαφθοράν» ⁽²⁾. Ἡ τοιαύτη πτωχεία τοῦ Κυρίου μᾶς ἐπλούτησε. Πράγματι «δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν». Ἡ συνέχεια θὰ μᾶς δείξῃ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων τούτων.

Ταπεινώνει, λέγει ἡ Γραφή, καὶ ἐξυψώνει. Ταπεινώνει τοὺς ὑπερηφάνους καὶ ἐξυψώνει τοὺς ταπεινοὺς. Ὁλόκληρος ἡ ὁμιλία τῆς ἁγίας ἐκείνης γυναικὸς τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δηλοῖ χάριν δὲν ἀποπνέει τίποτε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο, ποὺ λέγει ἡ Γραφή ἀλλαχοῦ: «ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Φρονῶ, ὅτι αἱ λέξεις αὗται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα παρὰ διὰ τῆς φράσεως: «γινώσκετε γάρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε». Ὁ Θεὸς δὲν ἡγειρεν ἐκ τῆς γῆς τὸν ὁσίόν του, παρὰ διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν διαφθοράν ⁽³⁾. Νομίζω ὅτι δυνάμεθα ἀκόμη νὰ Τοῦ ἀποδώσωμεν καὶ τὸ ὅτι: «ἀποσύρει τὸν ἄθλιον ἐκ τῆς κόπρου». Πράγματι ἡ κόπρος αὕτη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπесύρθη ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι τὸν κατεδίωξαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καθ' ὃν χρόνον κατεδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν λέγων: «ἄλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἡγοῦμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν, ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦ-

⁽¹⁾ Ρωμ. η', 32.

⁽²⁾ Β' Κορ. η', 9.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΙΕ', 10.

μαι πάντα ζημία εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι ἵνα Χριστὸν κερδήσω» (1).

Οὗτος λοιπὸν ὁ πτωχὸς ἐξυψώθη ὑπεράνω πάντων τῶν πλουσίων, ὁ ἄθλιος δὲ αὐτὸς ἀπесύρθη ἐκ τῶν «σκυβάλων» μεταρσιωθεὶς ὑπὲρ πάντας τοὺς εὐπόρους, διὰ τὰ καταλάβη θέσιν μεταξὺ τῶν ἰσχυροτέρων προσώπων τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον λέγει : «ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ (2)» καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον, συμφώνως πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς ἱερᾶς προφητείας, χορηγεῖ, ὡς κληρονομίαν, ἓνα θρόνον δόξης. Οἱ ἰσχυροὶ οὗτοι εἶπον : «ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι (3)». Ἐπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἰσχυροὶ διὰ τὰ λάβουν τοιαύτην ἀπόφασιν. Ἀλλὰ πόθεν ἤντλησαν τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο, ἐὰν μὴ παρ' Ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται ἐδῶ : «ὅτι ὑποδεικνύει τὸ ἀνάθημα εἰς ἐκείνους, οἵτινες ποθοῦν νὰ κάμουν ἓνα ἀνάθημα ;» Ἄλλως τε θὰ ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων, τὸ τόξον τῶν ὁποίων ἐξησθένησε. Ὑποδεικνύει, λέγει ἡ Γραφή, τὸ ἀνάθημα εἰς ἐκείνους, οἵτινες ποθοῦν νὰ κάμουν ἓνα ἀνάθημα, διότι οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ, ὅπως πρέπει, εἰς τὸν Θεὸν ἓνα τοιοῦτον, ἐὰν δὲν ἐμάνθανε τί ὥφειλε νὰ προσφέρῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Δημιουργόν.

Ἐξακολουθεῖ «εὐλόγησεν ἔτη δικαίου», ἵνα ζῇ αἰωνίως μὲν Αὐτὸν περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέχθη : «καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν» (4). Εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ ἔτη παραμένουν ἀκατάλυτα, ἐδῶ παρέρχονται ἢ μᾶλλον ἐξαφανίζονται. Δὲν ὑφίστανται, προτοῦ ἔλθουν, ὅταν δὲ ἔλθουν, δὲν ὑπάρχουν πλέον, διότι διαρρέουν διαδοχικῶς. Ἐκ τῶν δύο πραγμάτων τῶν ἀναφερομένων διὰ τῶν λέξεων αὐτῶν «ὑποδεικνύει ἓνα ἀνάθημα εἰς τὸν ποθοῦντα νὰ κάμῃ τοιοῦτον» καὶ «εὐλογεῖ τὰ ἔτη τοῦ δικαίου», κάμνομεν τὸ ἓν καὶ λαμβάνομεν τὸ ἕτερον, δὲν λαμβάνομεν ὅμως τοῦτο ἐκ τῆς καλοκαγαθίας Του, παρὰ μόνον ὅταν ἔχῃ κάμει τὸ πρῶτον ἐκ τῆς χάριτός Του, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἰσχυρὸς ἐκ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ δυνάμεως. «Ὁ Κύριος θ' ἀφοπλίσῃ τὸν ἀντίπαλόν του», δηλαδὴ τὸν φθονερόν, τὸν ἐπιχειροῦντα νὰ ἐμποδίσῃ ἄνθρωπόν τινα νὰ ἐκτελέσῃ τὸ τάμα του. Ἐπειδὴ ἡ φράσις αὕτη εἶναι διαφοροουμένη, δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν λέξιν

(1) Φιλιπ. γ', 7 καὶ 8.

(2) Ματθ. ιθ'. 28.

(3) Αὐτόθι ιθ', 27.

(4) Ψαλμ. ΡΑ (ΡΒ), 28.

«τὸν ἀντίπαλόν του» ἀντίπαλον τοῦ Θεοῦ. Τῇ ἀληθείᾳ, ὅταν ὁ Θεὸς ἀρχίζῃ νὰ μᾶς κατέχῃ, ὁ ἀντίπαλός μας καθίσταται ἰδικός Του ἀντίπαλος, τὸν ὑπερνικῶμεν δὲ ὅχι διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεών μας. Ὅθεν ὁ Κύριος θ' ἀφοπλίσῃ τὸν ἀντίπαλόν Του, ὁ Κύριος, ποὺ εἶναι ἅγιος, ἵνα ὁ ἀντίπαλος Αὐτοῦ νικηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀγίων τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος, ὅστις εἶναι ὁ Ἅγιος τῶν Ἀγίων, ἐδημιούργησεν.

Ὅθεν, ὁ σοφὸς ἅς μὴ κομπορημονῇ διὰ τὴν σοφίαν του καὶ ὁ ἰσχυρὸς διὰ τὴν ἰσχύν του, οὔτε ὁ πλούσιος διὰ τὰ πλούτη του, ἀλλ' ὁ ἐπιθυμῶν νὰ δοξάζεται, ἅς δοξάζεται διὰ τὸ ὅτι γνωρίζει τὸν Θεὸν καὶ διὰ τὸ ὅτι ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν δικαιοσύνην. Δὲν εἶναι μικρὸν πρᾶγμα τὸ νὰ ἡξεύρῃ κανεὶς, ὅτι τὸ νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν ὀφείλεται εἰς τὴν χάριν Του. Εἰς τὴν πραγματικότητα: «τίς γάρ σε διακρίνει; λέγει ὁ Ἀπόστολος, «τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες τί καυχᾶσαι ὥς μὴ λαβών;» ⁽¹⁾ Ὅθεν ζῇ καλῶς ὁ ἀσκῶν δικαιοσύνην καὶ ὁ ἐκτελῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀποσκοποῦν τὴν «ἀγάπην ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου» ⁽²⁾. Ἡ τοιαύτη ἀγάπη ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ⁽³⁾. Ὅθεν καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀσκεῖν δικαιοσύνην ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τί σημαίνει: ἐν μέσῳ τῆς γῆς; Ἀρὰ γε οἱ οἰκοῦντες τὰς ἐσχατίας τῆς οἰκουμένης δὲν ὀφείλουν νὰ εἶναι δίκαιοι; Φρονῶ, ὅτι μὲ τὰς λέξεις ἐν μέσῳ τῆς γῆς ὁ Γραφὴ ἐννοεῖ: ἐφ' ὅσον εὐρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ σώματός μας τούτου, διὰ νὰ μὴ φαντασθῇ τις, ὅτι, μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, θὰ ὑπάρχῃ ἀκόμη καιρὸς ν' ἀσκήσωμεν τὴν δικαιοσύνην, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἐκάμαμεν ἐδῶ κάτω, καὶ ν' ἀποφύγωμεν τὸν ἔλεγχον τοῦ Θεοῦ. Ὁ καθεὶς φέρει εἰς τὴν ζωὴν ταύτην τὴν γῆν μεθ' ἑαυτοῦ, ἡ δὲ κοινὴ γῆ παραλαμβάνει τὴν ἀτομικὴν γῆν κατὰ τὸν θάνατον ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅπως τὸν ἀποδώσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν ζωὴν. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἀσκῶμεν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἐγκαθειργμένη εἰς τὸ γήϊνον σῶμα ἡμῶν, διὰ νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ἡ τοιαύτη ἀσκησις διὰ τὸ μέλλον: «τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χρι-

(1) Α' Κορίνθ. δ', 7.

(2) Α' Τιμόθ. α', 5.

(3) Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεόν. Α' Ἰωάνν. δ', 7.

στοῦ, ἵνα κομίσητε ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακὸν» (¹). Τὰ διὰ τοῦ σώματος λέγει ὁ Ἀπόστολος, δηλαδὴ κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζησέ τις ἐν τῷ σώματι, διότι οἱ βλάσφημοι στοχασμοί, εἰς τοὺς ὁποίους συγκατατίθεται, δὲν ἐκπηγάζουν ἐξ οὐδενὸς μέλους τοῦ σώματος, καὶ ὅμως εἴμεθα ὅχι ὀλιγώτερον ὑπεύθυνοι δι' αὐτούς. Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἐννοήσωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν ψαλμόν: «ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰώνων, εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς» (²), δεδομένου ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ Θεὸς μας, ὁ Θεὸς ἡμῶν πρὸ τῶν αἰώνων, διότι οὗτος εἶναι τῶν αἰώνων ὁ δημιουργός. Ἐξετέλεσε τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας μας ἐν μέσῳ τῆς γῆς, ὅτε ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ καὶ ἐσκήνωσε ἐντὸς σώματος γηϊνοῦ (³).

«Ὁ Κύριος ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐβρόντησε καὶ θὰ κρίνῃ τὰ ἄκρα τῆς γῆς διότι εἶναι δίκαιος». Ἡ ἁγία ἐκείνη γυναικα τηρεῖ εἰς τὰς λέξεις της τὴν τάξιν τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως τῶν πιστῶν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὁπόθεν θὰ ἔλθῃ νὰ κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς. Πράγματι, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστὶν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; Ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους» (⁴). Ἐβρόντησε λοιπὸν ἐκ τῶν νεφῶν Του, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωσε ἐξ Ἀγίου Πνεύματος, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Περὶ τῶν νεφῶν δὲ τούτων ὁμιλεῖ ἡ Γραφὴ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐα (⁵), ὅταν οὗτος ἀπειλῇ τὴν δούλην Ἱερουσαλὴμ, δηλαδὴ τὴν ἀγνώμονα ἄμπελόν του, ὅτι θὰ ἐμποδίσῃ τὰ νέφη νὰ ῥίψουν βροχὴν ἐπ' αὐτῆς. Θὰ κρίνῃ τὰ ἄκρα τῆς γῆς, ἥτοι καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἐσχάτιας τῆς οἰκουμένης. Ἀλλά, δὲν θὰ κρίνῃ ἄρα γε τὰ λοιπὰ μέρη τῆς γῆς, Αὐτός, ὅστις ἀναμφιβόλως θέον νὰ κρίνῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Θὰ ἦτο ὀρθότερον νὰ ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις «Τὰ ἄκρα τῆς γῆς» ὅτι σημαίνουν τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι ὁ ἀνθρώπος δὲν θὰ κριθῇ διὰ τὴν κατάστασιν ὅπου εὗρέθη εἰς τὴν ἀρχὴν ἢ εἰς τὸ μέσον τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ δι'

(¹) Β'. Κορίνθ. ε'. 10.

(²) Ψαλμ. ΟΓ', 13.

(³) Ἰωάν. α', 4.

(⁴) Ἐφέσ. δ', 9

(⁵) Ἡσ. Ε', 56.

ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εὐρεθῇ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου του. Ἐντεῦθεν ἡ ρῆσις αὕτη τοῦ Εὐαγγελίου : «Καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται» ⁽¹⁾ Ὅθεν ἐκεῖνος ὅστις θὰ μείνῃ μέχρι τέλους σταθερὸς ἐν τῷ ἀσκεῖν τὴν δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς δὲν θὰ καταδικασθῇ ποσῶς, ὅταν ὁ Θεὸς κρίνῃ τὰ ἄκρα τῆς γῆς.

«Καὶ δώσωσιν, προσθέτει, ἰσχὺν τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν» διὰ νὰ μὴ τοὺς καταδικάσῃ κατὰ τὴν κρίσιν του. Παρέχει εἰς αὐτοὺς τὴν δύναμιν τοῦ κυβερνᾶν τὸ σῶμα των βασιλικῶς καὶ νὰ νικοῦν τὸν κόσμον διὰ τῆς χάριτος Ἐκείνου, ὅστις ἔχυσε ὑπὲρ αὐτῶν τὸ αἷμά του.

Καὶ ὑψώσει κέρας Χριστοῦ αὐτοῦ». Πῶς ὁ Χριστὸς θὰ ἐξυψώσῃ τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ του ; Διότι ἐκεῖνος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέχθη προηγουμένως «ὁ Κύριος ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐβρόντησεν», εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέχθη, ὅτι θὰ ἐξυψώσῃ τοῦ Χριστοῦ του τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν. Ποῖος λοιπὸν εἶναι ὁ Χριστὸς τοῦ Χριστοῦ του ; Μήπως θὰ ἐξυψώσῃ τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν ἐκάστου πιστοῦ, ὅπως τὸ λέγει ἡ ἁγία προφητεία μας ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ τούτου : «Ὁ Θεός μου ἐξύψωσε τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν μου;» Πράγματι δυνατόμεθα νὰ καλέσωμεν Χριστοὺς πάντας ἐκείνους οἵτινες ἔχουν ἀλειφθῇ διὰ τοῦ ἁγίου χρίσματος οἱ ὅποιοι μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἓνα Χριστὸν καὶ μόνον. Ἴδου ἡ προφητεία τῆς Ἀννης μητρὸς τοῦ μεγάλου Σαμουὴλ διὰ τοῦ ὁποίου εἶχε τότε ἀπεικονισθῇ ἡ μεταβολὴ τοῦ παλαιοῦ ἱερατείου. Ὁ συμβολισμὸς οὗτος ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῇ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκείνη, ἥτις εἶχε τέκνα πολλὰ ἐξησθένησε, ἵνα ἐκείνη ἥτις ἦτο στεῖρα καὶ ἥτις ἔτεκεν ἐπτά, λάβῃ νέον ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἱερατεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Κατάργησις τοῦ ἱερατείου τοῦ Ἀαρὼν προλεχθεῖσα εἰς τὸν Ἠλί.

Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνηγγέλθη μὲ σαφεστέρας λέξεις εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν μέγαν ἱερέα Ἠλὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει διόλου ἡ Γραφή, ἀλλὰ

⁽¹⁾ Ματθ. ι'. 22.

τὸν ὁποῖον κάμνει γνωστὸν ὡς προφήτην ἢ ἀποστολή του. Διότι τὸ ἱερὸν κείμενον : «καὶ ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος Θεοῦ πρὸς Ἡλὶ καὶ εἶπε· τάδε λέγει Κύριος· ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθη πρὸς οἶκον τοῦ πατρός σου ὄντων αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ δούλων τῷ οἴκῳ Φαραώ. Καὶ ἐξελεξάμην τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἐκ πάντων τῶν σκήπτρων Ἰσραὴλ ἐμοὶ ἱερατεύειν καὶ ἀναβαίνειν ἐπὶ θυσιαστήριόν μου καὶ θυμῖαν θυμίαμα καὶ αἶρειν Ἐφουδ καὶ ἔδωκα τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός σου τὰ πάντα τοῦ πυρὸς υἱῶν Ἰσραὴλ εἰς βρῶσιν· καὶ ἵνατί ἐπέβλεψας ἐπὶ τὸ θυμιάμα μου καὶ εἰς τὴν θυσίαν μου, ἀναιδεῖ ὀφθαλμῷ; Καὶ ἐδόξασας τοὺς υἱούς σου ὑπὲρ ἐμὲ ἐνευλογεῖσθαι ἀπ' ἀρχῆς πάσης θυσίας τοῦ Ἰσραὴλ ἐμπροσθέν μου. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· εἶπα· ὁ οἶκός σου καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου διελεύσεται ἐνώπιον μου ἕως αἰῶνος· καὶ νῦν φησὶ Κύριος· μηδαμῶς ἐμοί, ὅτι ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ ὁ ἐξουθενῶν με ἀτιμασθήσεται. Ἴδου ἔρχονται ἡμέραι καὶ ἐξολοθρεύσω τὸ σπέρμα σου καὶ τὸ σπέρμα οἴκου πατρός σου καὶ οὐκ ἔσται σοι πρεσβύτης ἐν οἴκῳ μου πάσας τὰς ἡμέρας. Καὶ ἄνδρα οὐκ ἐξολοθρεύσω σοι ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου μου ἐκλείπειν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ καταρρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πᾶς περισσεύων οἴκου σου πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ ἀνδρῶν· καὶ τοῦτό σοι τὸ σημεῖον, ὃ ἥξει ἐπὶ τοὺς δύο υἱούς σου, Ὁφνὶ καὶ Φινεές· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀποθανοῦνται ἀμφότεροι, καὶ ἀναστήσω ἐμαυτῷ ἱερέα πιστόν, ὃς πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ μου ποιήσει· καὶ οἰκοδομήσω αὐτῷ οἶκον πιστόν, καὶ διελεύσεται ἐνώπιον χριστοῦ μου πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ ἔσται ὁ περισσεύων ἐν οἴκῳ σου ἥξει προσκυνεῖν αὐτῷ ὀβολοῦ ἀργυρίου λέγων· παράρριψόν με ἐπὶ μίαν τῶν ἱερατειῶν σου φαγεῖν ἄρτον» (1).

Δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ προφητεία αὕτη, ὅπου ἀναγγέλλεται τόσον σαφῶς ἡ μεταβολὴ τῆς παλαιᾶς ἱερατικῆς τάξεως, συνετελέσθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σαμουὴλ. Διότι, μολονότι οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν φυλὴν τὴν ἐκλεγείσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, διὰ νὰ ὑπηρετῇ τὸ θυσιαστήριον, δὲν ἀνῆκεν ὅμως εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων τοῦ Ἀαρών, ἡ φυλὴ τοῦ ὁποίου ἦτο προωρισμένη διὰ τὴν ἱερατείαν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἀφήγησις αὕτη συγκαλύπτει ποιᾶν τινα μεταβολήν, ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην, ἣτις ἔδει νὰ ἐπέλθῃ εἰς

---

(1) Α' Βασιλ. Β', 27 καὶ ἐφεξῆς.

τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πράγματι ἡ προφητεία ἀνεφέρετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ συμβολικῶς εἰς τὴν Καινὴν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μεταβίβασιν τῆς ἱερατείας καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὰς λέξεις, δηλαδὴ ὅτι ὑπῆρχε κάποιον σύμβολον εἰς τὴν μεταβίβασιν ταύτην, ἀναγγελθὲν διὰ ζώσης φωνῆς ὑπὸ τοῦ Προφήτου εἰς τὸν ἱερέα Ἑλὶ. Διότι ὑπῆρχον ἀκόμη ἱερεῖς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἀαρών, ὅπως ὁ Σαδὼχ καὶ ὁ Ἀβιάθαρ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀκόμη κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων, μέχρις οὗτο ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἡ ἀλλαγὴ τῆς ἱερατείας, ἣτις εἶχεν ἀναγγελθῆ ἀπὸ χρόνου τὸσον μακροῦ πρότερον.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ποῖος εἶναι ὁ πιστός, ὅστις μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως δὲν βλέπει τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν προρρήσεων τούτων; Ὅντως οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔχουν πλέον οὔτε θυσιαστήριον, οὔτε ναόν, οὔτε θυσίαν, καὶ οὔτε ἱερέα, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὸν θεῖον νόμον, θὰ κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἀαρών. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἀναγγέλλουν ἐδῶ αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ προφήτου : «τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· εἶπε· ὁ οἶκός σου καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου διελεύσεται ἐνώπιόν μου ἕως αἰῶνος· καὶ νῦν φησὶ Κύριος· μηδαμῶς ἐμοί, ὅτι ἄλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ ὁ ἐξουθενῶν με ἀτιμασθήσεται». Διότι μὲ τὰς λέξεις «καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου» δὲν ἐννοεῖ τὸν ἄμεσον πατέρα του, ἀλλὰ τὸν τοῦ Ἀαρών, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ἐγκαθιδρύθη ἱερεὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κατιόντας τοῦ ὁποίου προώριστο νὰ προέλθουν οἱ λοιποὶ· αἱ προηγηθεῖσαι λέξεις τὸ ἀποδεικνύουν : «ἀποκαλυφθεῖς ἀπεκαλύφθην πρὸς οἶκον τοῦ πατρός σου ὄντων αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ δούλων τῷ οἴκῳ Φαραώ. Καὶ ἐξελεξάμην τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου ἐκ πάντων τῶν σκήπτρων Ἰσραὴλ ἐμοί ἱερατεύειν».

Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ἐκ τῶν πατέρων του, κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Αἰγύπτου, ὅστις, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἐξελέγη, ὅπως ἱερατεύη, ἐὰν μὴ ὁ Ἀαρών; Προελέχθη λοιπὸν περὶ αὐτοῦ, ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχον πλέον ἱερεῖς ἐκ τοῦ γένους του καὶ βλέπομεν τώρα τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς ἐν λόγῳ προφητείας. Ἄς ἐπισύρῃ ἡ πίστις ἡμῶν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο! Ἡ πραγματικότης εἶναι παροῦσα, τὴν βλέπομεν, τὴν κρατοῦμεν, εἶναι καταφανὴς ἀκόμη καὶ εἰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν θὰ ἤθελαν νὰ τὴν ἴδοῦν : «ἰδοὺ, λέγει, ἔρχονται ἡμέραι καὶ ἐξολοθρεύσω τὸ σπέρμα σου καὶ τὸ σπέρμα οἴκου πατρός σου καὶ οὐκ ἔσται σοι πρεσβύτης ἐν οἴκῳ μου πάσας τὰς ἡμέρας καὶ ἄνδρα οὐκ ἐξολοθρεύσω σοι ἀπὸ τοῦ

θυσιαστηρίου μου ἐκλείπειν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ καταρρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ». Αἱ προαναγγελθεῖσαι ἡμέραι ἔφθασαν. Δὲν ὑπάρχουν πλέον ἱερεῖς κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Ἀαρών, ὅστις δὲ παραμένει ἐκ τοῦ γένους του, περιεργαζόμενος τὴν θυσίαν τῶν Χριστιανῶν, τόσον ἀποτελεσματικὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον, ὥς καὶ τὴν μεγάλην τιμὴν, πὺν ἀπεστερήθη αὐτὸς ὁ ἴδιος, αἰσθάνεται οἱ ὀφθαλμοὶ του νὰ σκοτίζονται καὶ νὰ μαραίνεται ἀπὸ ζηλοτυπίαν ἢ ψυχὴ του.

Ἄλλ' ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Ἡλὶ ἀπευθύνονται αἱ λέξεις : «καὶ πᾶς περισσεύων οἴκου σου πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ ἀνδρῶν καὶ τοῦτό σοι τὸ σημεῖον, ὃ ἥξει ἐπὶ τοὺς δύο υἱούς σου Ὁφνὶ καὶ Φινεές· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀποθανοῦνται ἀμφότεροι». Δι' αὐτοῦ λοιπόν, τοῦ σημείου πὺν ἐδεικνύετο ἡ μεταβολὴ τῆς ἱερατείας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἡλὶ, ἐσυμβολίζετο καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἱερωσύνης ἐκ τοῦ οἴκου Ἀαρών. Διότι ὁ θάνατος τῶν τέκνων τοῦ μεγάλου ἱερέως οὐδενὸς ἀνθρώπου τὸν θάνατον παρίστανεν, ἀλλὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἱερατείου διὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀαρών.

Ὅ,τι ἔπεται ἀναφέρεται εἰς τὸν Ποντίφηκα, ἀπεικόνισμα τοῦ ὁποίου ἐγένετο ὁ Σαμουήλ, διαδεχθεὶς τὸν Ἡλὶ καὶ συνεπῶς δέον νὰ νοηθῇ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πραγματικὸς ἱερεὺς τῆς Καινῆς Διαθήκης «καὶ ἀναστήσω ἑμαυτῷ ἱερέα πιστόν, ὃς πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ μου ποιήσει καὶ οἰκοδομήσω αὐτῷ οἶκον πιστόν». Ὁ οἶκος οὗτος εἶναι ἡ οὐράνιος Ἱερουσαλήμ. «Καὶ διελεύσεται ἐνώπιον Χριστοῦ μου», δηλαδὴ θὰ εὐρίσκεται αἰωνίως μετ' αὐτοῦ εἰς ἐπαφὴν, ὥς ἐλέχθη ἀνωτέρω περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀαρών. «Εἶπα· ὁ οἶκός σου καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου διελεύσεται ἐνώπιόν μου ἕως αἰῶνος», διότι αἱ λέξεις : «καὶ διελεύσεται ἐνώπιον Χριστοῦ μου» δέον νὰ ἐννοηθοῦν ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν οἶκον καὶ ὄχι εἰς τὸν ποντίφηκα τοῦτον, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μεσίτης καὶ Σωτὴρ. Ὅθεν «ὁ οἶκός του διελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ». Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἐννοήσωμεν τὸ «διελεύσεται» ὥς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς θνητῆς αὐτῆς ζωῆς, ἥτις θὰ διαρκέσῃ μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου τούτου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἄλλας ἐκεῖνας λέξεις τοῦ Θεοῦ : «ὃς πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ποιήσει»· αὐτὰ δὲν σημαίνουν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ψυχὴν, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πρόκειται περὶ συμβολικῶν ἐκφράσεων, καθὼς ἀκριβῶς ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ περὶ χειρῶν καὶ ποδῶν τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ ἄλλων

μελῶν τοῦ σώματος. Καὶ διὰ τὸ μὴ φαντασθῆναι κανεῖς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατὰ σάρκα, δίδει εἰς αὐτὸν καὶ πτέρυγας, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος στερεῖται τοιούτων. «φύλαξόν με ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ ἐν σκέπη τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με» ⁽¹⁾ διὰ τὸ δῶσθαι τὴν ἐννοήσουν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι, ὡς πρὸς πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τὴν ἀνέκφραστον αὐτὴν φύσιν, ἡ Γραφή δὲν μεταχειρίζεται κυριολεξίας, ἀλλ' ἐκφράσεις μεταφορικές.

“Ο,τι, ἀκολουθεῖ ἀκόμη: «καὶ ἔσται ὁ περισσεύων ἐν οἴκῳ σου ἥξει προσκυνεῖν αὐτῷ» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ‘Ηλὶ, ἀλλ’ εἰς ἐκεῖνον τοῦ ‘Ααρὼν, οἱ ἀπόγονοι τοῦ ὁποίου παρέμειναν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δὲν ἔλειψαν ἀκόμη καὶ σήμερον. Διότι, προκειμένου περὶ τοῦ οἴκου ‘Ηλὶ, ἐλέχθη προηγουμένως: «καὶ πᾶς περισσεύων οἴκου σου πεσεῖται ἐν ῥομφαίᾳ ἀνδρῶν». Πῶς λοιπὸν ἐλέχθη ἐδῶ: «καὶ ἔσται ὁ περισσεύων ἐν οἴκῳ σου ἥξει προσκυνεῖν αὐτῷ» ἐφ’ ὅσον εἶναι ἀληθές, ὅτι οὐδενὸς ἐφείσθη ἡ ἐκδικητικὴ ῥομφαία, ἐκτὸς ἂν δὲν πρόκειται περὶ τοῦ οἴκου τούτου, ἀλλὰ περὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἱερατείου κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ‘Ααρὼν.

Καὶ ἂν πρόκειται περὶ τῶν προωρισμένων ὑπολειμμάτων διὰ τὰ ὅποια ἕτερος προφήτης εἶπεν: «τὸ κατάλειμμα αὐτοῦ σωθήσεται» ⁽²⁾, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ὁ ἀπόστολος λέγει: «οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λείμμα κατ’ ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν» ⁽³⁾, διότι περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς λέγεται ἐδῶ: «καὶ ἔσται ὁ περισσεύων ἐν τῷ οἴκῳ σου», πιστεύουν ἀσφαλῶς εἰς τὸν Χριστόν, ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων πολλοὶ ἐκ τοῦ ἔθνους τούτου ἐπίστευσαν εἰς Αὐτόν, ὑπάρχοντες δὲ καὶ σήμερον μερικοί, οἱ ὅποιοι, καίτοι εἰς μικρὸν ἀριθμόν, ἐνηγκαλίσθησαν τὴν πίστιν ταύτην. Τοιουτοτρόπως συντελεῖται καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἀνήγγειλε προσθέτων: «ἥξει προσκυνεῖν αὐτῷ ὀβολοῦ ἀργυρίου» τὸ προσκυνήσῃ ποῖον; Τὸν ὑπέρτατον ἱερέα, ὅστις εἶναι ἐπίσης ὁ Θεός.

Πράγματι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἱερατείας, τοῦ ‘Ααρὼν, οἱ Ἰουδαῖοι δὲν προσήρχοντο οὔτε εἰς τὸν ναόν, οὔτε εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ προσκυνεῖν τὸν ἱερέα.

Ἀλλὰ τί σημαίνει ἐκεῖνος ὁ ὀβολὸς τοῦ ἀργυρίου, εἰ μὴ τὴν συντομίαν τοῦ λόγου τῆς πίστεως, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Ἀπόστολος, ὑπενθυμίζων τὸν προφήτην λέγει: «λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ ὅτι λόγον συντετμημένον ποιή-

(1) Ψαλμ. ΙΣΤ', 8.

(2) Ἑσ. Ι', 22.

(3) Ρωμ. ια', 5.

σει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς» (¹). Ἀλλὰ τὸ χρῆμα (argentum) σημαίνει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὁ Ψαλμωδὸς διαπιστώνει τοῦτο ἀναφωνῶν : «τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπωρωμένον» (²).

Τί δὲ λέγει ἐκεῖνος, ὅστις ἔρχεται νὰ προσκυνήσῃ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Ἱερέα—Θεόν; «παράρριψόν με ἐπὶ μίαν τῶν ἱερατειῶν σου φαγεῖν ἄρτον». Δὲν θέλω τὴν τιμητικὴν θέσιν τῶν πατέρων μου· δὲν εὐρίσκεται πλέον ἐκεῖ ἡ τιμή, ἐπίτρεψέ μου μόνον νὰ συμμεθέξω τῆς ἱερατείας σου «ὅτι ἐξελεξάμην παραρριπτεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου» (³). Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ποθῶ, εἶναι νὰ εἶμαι μέλος τῆς ἱερατείας σου ὅσον ἀσημαντον, ὅσον μικρὸν καὶ ἂν εἶναι. Ἐδῶ ἀληθῶς οὗτος καλεῖ ἱερατείαν αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν λαόν, τοῦ ὁποίου τυγχάνει ἱερεὺς ὁ μεσίτης μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Τὸν λαὸν ὁ ἅγιος Πέτρος ὀνομάζει: «Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτόν, βασίλειον ἱεράτευμα» (⁴). Τινὲς πράγματι μετέφρασαν «τῆς θυσίας σου» καὶ οὐχὶ τοῦ «ἱερατεύματός σου», ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς ἰδίας ἐννοίας πάντοτε, δεδομένου ὅτι αἱ λέξεις αὗται σημαίνουν ἐπίσης τὸν χριστιανικὸν λαόν. Διὸ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «ὅτι εἷς ἄρτος καὶ ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν» (⁵). Αἱ λέξεις πού προσθέτει ὁ Προφήτης διατυπώνουν εὐγενῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶδος τῆς θυσίας «ἐπὶ μίαν τῶν ἱερατειῶν σου φαγεῖν ἄρτον», διότι περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἄρτου αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ὑπέρτατος Ἱερεὺς λέγει: «καὶ ὁ ἄρτος δέ, ὃν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (⁶). Τοιαύτη εἶναι ἡ θυσία ὅχι πλέον κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Ἀαρὼν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, τὴν ὁποίαν ὁ ἀναγνώστης ἄς καταβάλλῃ προσπάθειαν νὰ ἐννοήσῃ. Ὅθεν ἡ ὁμολογία αὕτη εἶναι συγχρόνως βραχεῖα, ταπεινὴ καὶ σωτήριος: «παράρριψόν με ἐπὶ μίαν τῶν ἱερατειῶν σου φαγεῖν ἄρτον». Πρόκειται περὶ τοῦ μικροῦ ἐκείνου ὀβολοῦ, διότι βραχὺς εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστοῦ, ὅπου ἐνοικεῖ οὗτος. Καὶ ὅπως προηγουμένως μαρτυρεῖ ὅτι ἔδωσεν, ὡς τροφήν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀαρὼν τὰ θύματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: «καὶ ἔδωκα τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός σου τὰ πάντα τοῦ πυρὸς υἱῶν Ἰσραὴλ εἰς βρῶσιν», διότι αἱ θυσίαι τῶν Ἰουδαίων συνί-

(¹) Ρωμ. θ', 28.

(²) Ψαλμ. ΙΑ', 7.

(³) Ψαλμ. ΠΓ', 11.

(⁴) Α' Πέτρ. β', 9.

(⁵) Α' Κορ. ι' 10.

(⁶) Ἰωάν. στ', 52.

σταντο εἰς σφαζόμενα θύματα: Τοιουτοτρόπως λέγει ἐδῶ: «φαγεῖν ἄρτον», ἐφ' ὅσον ὁ ἄρτος ἦτο θυσιαστήριος ὕλη τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ἱερατεία καὶ τὸ βασίλειον τῶν Ἰουδαίων ἅτινα κατελύθησαν, παρὰ τὰς λέξεις, ποὺ ἀνήγγελλον τὴν μονιμότητά των, ἀπεικονίζον ἐτέραν ἱερατείαν καὶ ἕτερον βασίλειον τὰ ὁποῖα ἔδει νὰ εἶναι αἰώνια.

Πλὴν ὅμως, ἐπειδὴ αἱ προρρήσεις αὗται παρουσιάζονται τώρα μὲ τὴν καταφανεστέραν σαφήνειαν, ἐκαλύπτοντο τότε ὑπὸ τὸν πέπλον τόσον βαθέων μυστηρίων, ἴσως θὰ ἐδικαιοῦτό τις νὰ ἐκπλαγῇ καὶ νὰ εἴπῃ: «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν μέλλουσαν ἐπαλήθευσιν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον προεῖπον αἱ Γραφαί, ἐφ' ὅσον ἡ προφητεία: «ὁ οἶκός σου καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου διελεύσεται ἐνώπιόν μου» οὐδαμῶς ἐπραγματοποιήθη; Διότι βλέπομεν ὅτι ἡ ἱερατεία αὕτη μετεβλήθη καὶ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζωμεν τὴν πραγμάτωσιν τῆς ὑποσχέσεως, τῆς γενομένης πρὸς τὸν οἶκον τοῦτον, ἐφ' ὅσον τὴν ἱερατείαν ταύτην διεδέχθη μία ἄλλη ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ αἰώνιος ἐπαγγελία φαίνεται ἐφαρμοζομένη περισσότερον. Ὁ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐκφραζόμενος δὲν ἐνόησεν ἀκόμη ἢ λησμονεῖ, ὅτι ἡ ἱερατεία καὶ ἐκείνη ἀκόμη ἡ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Ἀαρὼν δὲν εἶχεν ἐγκαθιδρουθῇ παρὰ ὡς μία εἰκὼν τῆς μελλούσης καὶ αἰωνίου ἱερατείας. Ὅθεν ὅταν ἡ αἰωνιότης αὕτη ἐπηγγέλθη εἰς αὐτόν, ἡ ἐπαγγελία αὕτη δὲν ἀφεώρα εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἱερατείαν, ἥτις δὲν ἦτο παρὰ μόνον σκιά καὶ εἰκὼν, ἀλλ' εἰς ἐκείνην, ἥτις ἐχρησίμευε διὰ νὰ τὴν συγκαλύπτῃ καὶ νὰ τὴν ἀπεικονίσῃ. Ἐκ φόβου δὲ μήπως ἡ σκιά ἐξελαμβάνετο ὡς πραγματικότης, ἡ μεταβολὴ ἐδέησε νὰ ἀναγγελθῇ διὰ προφητικῆς ὁδοῦ.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ βασίλειον τοῦ Σαούλ, ἀποδοκιμασθὲν καὶ ἀπορριφθέν. Τὸ βασίλειον τοῦτο δὲν ἦτο παρὰ μία σκιά ἐκείνου, τὸ ὁποῖον θὰ ὑφίστατο αἰωνίως. Πράγματι ἡ ἀνάρρησις τοῦ ἡγεμόνος τούτου διὰ χρίσματος, ὁπόθεν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς μυστήριον μέγα. Αὐτὸς οὗτος ὁ Δαυὶδ εἶχεν ἓνα τόσον μέγαλον σεβασμὸν πρὸς τὸ χρίσμα τοῦ Κυρίου, ὥστε κατεπτοήθη καὶ ἐκτύπα τὸ στῆθος του, ὅταν, κρυπτόμενος ἐντὸς σκοτεινοῦ σπηλαίου, ὅπου εἰσῆλθεν ὁ Σαούλ διὰ φυσικὴν ἀνάγκην του, ἔλαβε τὸ θάρος νὰ κόψῃ κρυφίως τὸ ἄκρον τοῦ ἐνδύματός του. Καὶ ὅμως ἤθελε μόνον

νὰ τοῦ δείξῃ, πῶς ἐφείσθη αὐτοῦ, ὅταν ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτόν, ν' ἀπαλείψῃ ἀπὸ τὸ φιλύποπτον πνεῦμά του τὴν ἰδέαν, ὅτι ἦτο ἐχθρὸς του καὶ νὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν καταδιώκῃ μὲ τόσον μῖσος. Λόγῳ τοῦ ὅτι μόλις ἤγγισε τὸ ἔνδυμα τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἐφοβήθη μήπως καταστῇ ἔνοχος βεβηλώσεως ἐνὸς μεγάλου μυστηρίου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σαοῦλ. Διότι ἡ Γραφὴ ἐκφράζεται ὡς ἀκολούθως ἐν προκειμένῳ : «καὶ ἐγενήθη μετὰ ταῦτα καὶ ἐπάταξε καρδίᾳ Δαυὶδ αὐτόν, ὅτι ἀφεῖλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος αὐτοῦ» ⁽¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σύντροφοί του τὸν συνεβούλευον νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀφοῦ ὁ Θεὸς τὸν παρέδιδεν εἰς χεῖράς του εἶπε : «μηδαμῶς μοι, παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ Κυρίῳ μου τῷ χριστῷ Κυρίου» ⁽²⁾. Ἀπέδιδεν εἰς τὴν σκιὰν τῆς μελλούσης πραγματικότητος τὸ τεκμήριον τοῦτο βαθέος σεβασμοῦ οὐχὶ ἔνεκεν αὐτῆς ταύτης τῆς εἰκόνης, ἀλλ' ἔνεκεν ἐκείνου, τὸν ὁποῖον προανήγγελλεν. Ὅθεν αἱ λέξεις ἐκεῖναι τοῦ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Σαοῦλ : «μεματαίωταί σοι, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολήν μου, ἣν ἐνετείλατό σοι Κύριος, ὡς νῦν ἠτοίμασε Κύριος τὴν βασιλείαν σου ἐπὶ Ἰσραὴλ ἕως αἰῶνος· καὶ νῦν ἡ βασιλεία σου οὐ στήσεται σοι, καὶ ζητήσῃ Κύριος ἑαυτῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται Κύριος αὐτῷ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐνετείλατό σοι Κύριος» ⁽³⁾.

Αἱ λέξεις αὗται δὲν πρέπει νὰ νοηθοῦν, ὡς ἔάν ὁ Θεὸς εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Σαοῦλ νὰ τὸν κάμῃ νὰ βασιλεύῃ αἰωνίως, καὶ ὅτι κατόπιν δὲν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, διότι ὁ Θεὸς ἐγνώριζεν, ὅτι θὰ ἡμάρτανεν, ἀλλ' ἐγκαθίδρυσεν τὸ βασίλειόν του, διὰ νὰ εἶναι ἡ ἀπεικόνισις ἐνὸς ἄλλου, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ εἶναι αἰώνιον. Διὸ καὶ ὁ Προφήτης προσθέτει : «καὶ νῦν ἡ βασιλεία σου οὐ στήσεται σοι». Δὲν παρέμεινε λοιπὸν καὶ δὲν θὰ παραμείνῃ παρὰ ὅ,τι ἀπεικονίζετο διὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Σαοῦλ. Ὡς πρὸς αὐτόν, δὲν θὰ παραμείνῃ διόλου, διότι δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύῃ πάντοτε οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος οὔτε οἱ ἀπόγονοί του, οἱ ὁποῖοι τοῦλάχιστον θὰ ἐδείκνυνον, ἐν μιᾷ μὴ διακεκομμένῃ διαδοχῇ, τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς λέξεως : αἰωνίως. «Καὶ ζητήσῃ Κύριος ἑαυτῷ ἄνθρωπον», λέγει ὁ Σαμουὴλ, εἴτε τὸν Δαυὶδ εἴτε τὸν μεσίτην, αὐτὸν τὸν ἴδιον τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅστις ἀπεικονί-

(1) Α' Βασιλ. ΚΔ', 6.

(2) Αὐτόθι 7.

(3) Α' Βασιλ. ΙΓ', 13 καὶ ἐπέκεινα.

ζετο διὰ τοῦ χρίσματος, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθησαν ἐπίσης διὰ νὰ χρίσουν τὸν Δαυὶδ καὶ τοὺς λοιποὺς βασιλεῖς τῆς φυλῆς του. Πλὴν ὅμως ὁ Θεὸς δὲν θὰ ζητήσῃ ἓνα ἄνθρωπον, ὥς ἔαν δὲν ἐγνώριζε ποῦ εὐρίσκεται, ἀλλὰ κάμνει, ὥστε ἓνας ἄνθρωπος νὰ ὁμιλῇ τὴν κοινὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται διὰ νὰ μᾶς ζητῇ. Διότι εἴμεθα ἔκτοτε τόσον γνωστοί, ὅχι μόνον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Του, ὅστις ἦλθε νὰ ζητήσῃ ὅ,τι εἶχεν ἀπολεσθῇ (Λουκ. ιθ'. 10), καὶ ὅστις μᾶς ἐξέλεξε, διὰ νὰ εἴμεθα οἱ ἐκλεκτοὶ Αὐτοῦ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. (Ἐφεσ. α'. 4 καὶ ἔφ). Ἐλέχθη λοιπόν: «ζητήσῃ ἑαυτῷ» κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν: ὅτι θὰ τὸν ἔχῃ διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Λατινικὴ γλῶσσα προσθέτει εἰς τὸ ἐν λόγῳ ῥῆμα μίαν πρόθεσιν, καὶ ἔτσι σχηματίζεται ἡ λέξις *adquirat* (ἀποκτᾶ), ἡ σημασία τῆς ὁποίας τυγχάνει πολὺ σαφής. Πάντως, ἀκόμη καὶ ἄνευ προθέσεως, τὸ ῥῆμα *querere* (ζητῶ) λαμβάνεται ἀντὶ τοῦ «ἀποκτῶ», καὶ διὰ τοῦτο τὰ «*lucra*» (ὠφελήματα) καλοῦνται καὶ *quaestus* (κέρδη, ἀποκτήματα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰσραὴλ· αὕτη ἀπεικονίζεν ἐκ τῶν προτέρων τὸν αἰώνιον χωρισμόν, ὅστις ἔδει νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν Ἰουδαίων.

Ὁ Σαοὺλ παρήκουσεν ἐκ νέου τὸν Θεόν, ὃ δὲ Σαμουὴλ προσῆλθε καὶ πάλιν νὰ τοῦ κομίσῃ τὰς ἀκολουθούσας λέξεις τοῦ Κυρίου: «ὅτι ἐξουδένωσας τὸ ῥῆμα Κυρίου, καὶ ἐξουδενώσῃ σε Κύριος μὴ εἶναι βασιλέα ἐπὶ Ἰσραὴλ» ⁽¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σαοὺλ, ἐξομολογούμενος τὴν ἁμαρτίαν του, ἐξελιπάρει συγγνώμην καὶ ἰκέτευε τὸν Σαμουὴλ νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ ὅπως καταπραΰνῃ τὸν Κύριον: «οὐκ ἀναστρέφω μετὰ σοῦ, λέγει πάλιν ὁ Προφήτης, ὅτι ἐξουδένωσας τὸ ῥῆμα Κυρίου, καὶ ἐξουδενώσῃ σε Κύριος τοῦ μὴ εἶναι βασιλέα ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπέστρεψε Σαμουὴλ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ ἀπελθεῖν, καὶ ἐκράτησε Σαοὺλ, τοῦ πτερυγίου τῆς διπλοῖδος αὐτοῦ καὶ διέρρηξεν αὐτό· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Σαμουὴλ· διέρρηξε Κύριος τὴν βασιλείαν σου ἀπὸ Ἰσραὴλ ἐκ χειρός σου σήμερον καὶ δώσει αὐτὴν τῷ πλησίον σου τῷ ἀγαθῷ ὑπὲρ σέ· καὶ διαιρεθήσεται Ἰσραὴλ εἰς δύο,

(1) Α' Βασ. ΙΕ', 23.

καὶ οὐκ ἀποστρέψει οὐδὲ μετανοήσῃ, ὅτι οὐχ ὥς ἄνθρωπος ἐστὶ τοῦ μετανοῆσαι αὐτός» ⁽¹⁾. Ἐκεῖνος, πρὸς τὸν δόποιον ἀπηυθύνοντο αὐταὶ αἱ λέξεις: «ὅτι ἐξουδένωσας τὸ ῥῆμα Κυρίου καὶ ἐξουδενώσῃ σε Κύριος μὴ εἶναι βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ», ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ τεσσαράκοντα ἔτη, δηλαδὴ ὅσα καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Δαυίδ. Ἦκουσε τὴν προφητείαν ταύτην εὐθύς ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, τοῦτο δὲ διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ ἐπέπρωτο νὰ βασιλεύσῃ, καὶ διὰ νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Δαυίδ, ἐξ οὗ ἐγεννήθη κατὰ σάρκα ὁ μεσίτης μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἄνθρωπος Θεός (Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus).

Ἀλλὰ ἡ Γραφὴ εἰς τὰ περισσότερα τῶν λατινικῶν κειμένων ἀναφέρει: «Ὁ Κύριος ἀπέσπασε τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῶν χειρῶν σου», ἐνῷ ἡμεῖς μεταφράσαμεν συμφώνως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον: «ὁ Κύριος ἀπέσπασεν ἐκ τῶν χειρῶν σου τὴν δύναμίν σου ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ», ὅπως ἐννοηθῇ ὁ μεταξὺ τοῦ Σαοὺλ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὑφιστάμενος δεσμός. Ὁθεν ἡ ἡγεμὼν οὗτος ἐξεπροσώπει εἰκονικῶς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ, ὅστις ἐπέπρωτο ν' ἀπολέσῃ τὴν βασιλείαν, ὅταν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός θὰ ἐβασίλευε διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης οὐχὶ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς λέξεις: «καὶ δώσῃ αὐτὴν τῷ πλησίον σου», αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν σαρκικὴν συγγένειαν, διότι ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅσον καὶ ὁ Σαοὺλ. Αἱ ἐπόμεναι λέξεις: «τῷ ἀγαθῷ ὑπὲρ σέ», θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποδοθοῦν διὰ τοῦ: «εἰς τὸν ἀγαθώτερον ἀπὸ σένα», διότι πολλοὶ τὰς μετέφρασαν οὕτω πῶς, ἀλλὰ πρέπει καλύτερα νὰ εἴπωμεν: «ἀγαθῷ ὑπὲρ σέ», διὰ νὰ εὐρίσκηται ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι ἀγαθὸς ὑπὲρ σέ, κατὰ τὴν ἐννοιαν τῆς ἄλλης ἐκείνης προφητικῆς φράσεως: «ἕως ἂν δῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου» ⁽²⁾. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἀνήκει ὁ Ἰσραὴλ, διώκτης τοῦ Χριστοῦ, ὅστις τὸν ἀπεγύμνωσε τοῦ βασιλείου του. Ὑπῆρχεν ὁμοῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἕτερός της Ἰσραὴλ, ὅστις οὐδένα δόλον εἶχε ⁽³⁾, καὶ ὅστις ἦτο ὅπως ὁ ἐκλεκτὸς σῖτος κάτω ἀπὸ τὰ ἄχυρα. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθον οἱ Ἀπόστολοι καὶ τόσοι μάρτυρες, ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων τυγχάνει ὁ ἅγιος Στέφανος· ἐξ

(1) Αὐτόθι, 26.

(2) Ψαλμ. ΡΑ', 1,

(3) Ἰωάνν. α', 48

αὐτοῦ ἐπίσης ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐκκλησίαι ἐκεῖναι, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἀναφέρῃ ὅτι εὐλογοῦσαν τὸν Θεὸν διὰ τὴν μεταστροφὴν του ⁽¹⁾.

Ἐπίσης ἐκεῖνο, ποὺ ἀκολουθεῖ: «καὶ διαιρεθήσεται Ἰσραὴλ εἰς δύο» δέον ἀναμφιβόλως νὰ νοηθῇ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Ἰσραὴλ, ἐχθρὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸν Ἰσραὴλ, τὸν πιστὸν εἰς τὸν Χριστόν· εἰς τὸν Ἰσραὴλ, τὸν καταγόμενον ἐκ τῆς δούλης, καὶ εἰς τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἀπόγονον τῆς ἐλευθέρου γυναικός. Διότι αἱ δύο αὗται γενεαὶ ἦσαν ἀρχικῶς ἠνωμένοι, ὅτε ὁ Ἀβραάμ, ἦτο ἀκόμῃ προσκεκολλημένος εἰς τὴν δούλην καὶ ἕως ὅτου ἡ στεῖρα, γόνιμος γενομένη, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀνεφώνησεν: «ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς» ⁽²⁾. Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἰσραὴλ διηρέθη εἰς δύο βασιλεία λόγῳ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Σολομῶντος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ του Ροβοὰμ καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, κυβερνώμενος ὑπὸ τῶν ἰδιαιτέρων βασιλέων του, μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ὑπέστη ἥτιαν συντριπτικὴν καὶ ἤχθη εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν Χαλδαίων. Ἀλλὰ πῶς τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνεφέροντο εἰς τὸν Σαούλ; Ἐὰν δὲ ἔπρεπε νὰ γίνῃ τοιαύτη τις ἀπειλή, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ μᾶλλον εἰς τὸν Δαυίδ, υἱὸς τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ Σολομών;

Πρὸς τούτοις, ἀκόμῃ καὶ σήμερον τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος δὲν εἶναι μὲν διηρημένον, ἀλλ' εἶναι διεσπαρμένον ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, τὰ δὲ μέλη του παραμένουν συνδεδεμένα διὰ τῶν δεσμῶν τῆς ἰδίας πλάνης. Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς ἀπειλεῖ τὸ βασίλειον τοῦτο καὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σαούλ, ὅστις τὰ ἐκπροσωπεῖ εἰκονικῶς, ἔχει χαρακτῆρα αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, ὅπως δεικνύουν αἱ ἀκόλουθοι λέξεις: «καὶ οὐκ ἀποστρέψει οὐδὲ μετανόησει ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι τὸν μετανόησαι αὐτός», δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπειλεῖ καὶ δὲν ἐκτελεῖ τὰς ἀπειλάς του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἰσχύει ὡς πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις δὲν μετανοεῖ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ὅταν δὲ ἡ Γραφὴ λέγῃ, ὅτι μετανοεῖ δεικνύει ὅτι τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, ἐνῷ ἡ θεία πρόγνωσις, ἐνήμερος τῆς μεταβολῆς ταύτης, εἶναι ἀμετάβλητος. Τοιουτοτρόπως, ὅταν ἀναγγέλλῃ ὅτι οὐδόλως θὰ μετανόησῃ, τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν θὰ μεταβληθῇ.

Τοιουτοτρόπως βλέπομεν ἀπὸ τὰς λέξεις ταύτας, ὅτι ἡ ἐτυμολογία τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ τοῦ

(1) Γαλάτ. α', 24.

(2) Γένεσ. ΚΑ., 10.

Ἰσραήλ, εἶναι αἰωνία καὶ ἀμετάκλητος. Διότι πάντες ὅσοι ἀπεχώρησαν ἢ θ' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ, διὰ νὰ πορευθῶσι πρὸς τὸν Χριστόν, δὲν συμμετεῖχον τῆς φυλῆς τῶν διωκτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ, μολονότι ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμήγουριν τούτων κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἣτις εἶναι ἐνιαία καὶ ὁμογενής. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἰσραηλῖται, ἡνωμένοι μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐμμένοντες σταθεροὶ εἰς τὴν πίστιν, οὐδέποτε θὰ συμμεθέξουν τῆς κοινωνίας ἐκείνων, οἵτινες θέλουν νὰ παραμείνουν πολέμιοί του μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων, ἀλλὰ μένουν ἀκόμη πάντοτε εἰς τὴν διαίρεσιν τὴν ἐξαγγελθεισαν ἐδῶ. Διότι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ δοθεῖσα ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ ἣτις γεννᾷ δούλους ⁽¹⁾ δὲν χρησιμεύει παρὰ νὰ παρέχῃ μαρτυρίαν εἰς τὴν Καινὴν. Ἐφ' ὅσον οἱ Ἰουδαῖοι θ' ἀναγινώσκουν τὸν Μωϋσῆν, θὰ καλύπτεται μὲ ἓνα πέπλον ἡ καρδιά των, ὅταν ὁμως ἐπιστρέψῃ τις εἰς αὐτῶν εἰς τὸν Χριστόν, ὁ πέπλος οὗτος θ' ἀφαιρεθῇ ⁽²⁾.

Διότι τότε μεταβάλλουν προθέσεις, μεθίστανται ἀπὸ τὴν Παλαιὰν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστος πιστεύει ὅτι λαμβάνει οὐχὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ πνευματικὴν εὐδαιμονίαν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Σαμουήλ, ὁ μέγας αὐτὸς προφήτης, προτοῦ κρίσῃ βασιλέα τὸν Σαούλ, ἐζήτησεν ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου, ὅστις εἰσήκουσε τὴν δέησίν του κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν προσέφερεν ὀλοκαύτωμα καὶ καθ' ἣν οἱ ἐχθροὶ προσήγγιζον, διὰ νὰ καταπολεμήσουν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἐξαπέλυσε τοὺς κεραυνούς του καὶ διέσπειρεν ἀμηχανίαν εἰς τὰς τάξεις των, ὥστε νὰ ὑποστοῦν (πολεμικὴν) ἀποτυχίαν καὶ νὰ ἡττηθοῦν. Τότε ὁ Ἰσραήλ, λαβὼν λίθον, τὸν ἐτοποθέτησε μεταξὺ τῶν δύο Μασσηφάθ, τῆς νέας καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τὸν ὠνόμασε Ἀβενέζερ, ἥτοι «λίθον βοηθοῦ» καὶ εἶπεν: «ἕως ἐνταῦθα ἐβοήθησε ἡμῖν Κύριος» ⁽³⁾. Ἀλλὰ Μασσηφάθ σημαίνει «προθέσιν». Ὁ λίθος οὗτος εἶναι ἡ μεσολάβησις τοῦ Σωτήρος. Δι' αὐτοῦ δέον νὰ διέλθῃ τις ἐκ τῆς παλαιᾶς Μασσηφάθ εἰς τὴν νέαν, δηλαδή ἀπὸ τῆς προθέσεως, ἣτις παρείχε τὴν ἐλπίδα μιᾶς ψευδοῦς καὶ σαρκικῆς μακαριότητος ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς σαρκός, εἰς τὴν πρόθεσιν τὴν παρέχουσαν τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ φθάσῃ τις διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν ἀληθινὴν καὶ πνευματικὴν μα-

---

⁽¹⁾ Γαλάτ. δ' 24.

⁽²⁾ Β'. Κορίνθ. γ' 15 καὶ 16.

⁽³⁾ Α'. Βασιλ. Ζ, 12.

καριότητα ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν Οὐρανῶν, δεδομένου δὲ ὅτι οὐδὲν ὑφίσταται ὑπεροχώτερον τούτου, ὁ Θεὸς μᾶς παρέχει τὴν βοήθειαν Αὐτοῦ μέχρι τοῦ σημείου τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Αἱ ἐπαγγελίαι, αἱ γενόμεναι πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐν σχέσει πρὸς τὸν υἱὸν του, οὐδόλως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Σολομῶντα, πραγματοποιοῦνται ὁμῶς τελείως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Πιστεύω, ὅτι ὀφείλω τώρα νὰ ἐξετάσω, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον πραγματεύομαι, τὰς ἐπαγγελίας τὰς γενομένας πρὸς τὸν Δαυὶδ, διάδοχον τοῦ Σαουλ εἰς τὸν θρόνον. Πράγματι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἀπεικόνιζε τὴν τελευταίαν μεταβολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται πᾶν ὅ,τι ἐλέχθη ἢ ἐγράφη ἐξ ἐμπνεύσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ Δαυὶδ, βλέπων τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βασιλείου του, ἐσκέφθη νὰ οἰκοδομήσῃ εἰς τὸν Θεὸν οἶκον, δηλαδή τὸν περίφημον ἐκεῖνον ναόν, ὅστις ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ βασιλέως Σολομῶντος, υἱοῦ του. Καθ' ὃν χρόνον τὸ πνεῦμά του ἀπησχολεῖτο μὲ τὴν σκέψιν ταύτην, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠκούσθη ὑπὸ τοῦ προφήτου Νάθαν, ὅστις ἑδεῖ νὰ τὸν μεταδώσῃ εἰς τὸν μονάρχην.

Ἀφοῦ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν θὰ ἦτο ὁ Δαυὶδ ἐκεῖνος, ὅστις θὰ Τοῦ ἀνήγειρε ναὸν καὶ ὅτι ἀπὸ χρόνου τόσον μακροῦ οὐδὲν πρόσωπον ἐκ τοῦ λαοῦ του διέταξε νὰ Τῷ οἰκοδομήσῃ οἶκον κέδρινον, ὁ Κύριος προσέθεσεν : «καὶ νῦν τάδε ἐρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυίδ· τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· ἔλαβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας τῶν προβάτων τοῦ εἶναί σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν λαόν μου ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν, οἷς ἐπορεύου, καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου καὶ ἐποίησά σε ὀνομαστὸν κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου τῷ Ἰσραήλ καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσει καθ' ἑαυτὸν καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραήλ, καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου, καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου καὶ κοιμηθήσῃ μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ

ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὅς ἔσται, ἐκ τῆς κοιλίας σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὀνόματί μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἡ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ράβδῳ ἀνδρῶν καὶ ἐν ἀφαῖς υἱῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀφ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπου μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου. Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνωρθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα» (1).

Ὁ φρονῶν, ὅτι ἡ ὑπέροχος αὕτη προφητεία ἐπηλήθευσεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σολομῶντος, ἀπατᾶται οἰκτρῶς. Διότι φαίνεται ὅτι ἔχει μόνον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς λέξεις : «αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον», πράγματι δὲ τὸν θαυμάσιον ναὸν ἐκεῖνος ἀνήγειρεν ὁ Σολομών, δὲν ἐπρόσεξεν, ὅμως τὴν φράσιν ἐκείνην : «καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐπὶ αἰῶνος». Ὡς παρατηρήσῃ λοιπὸν καὶ ἅς ἴδῃ τὸν οἶκον τοῦ Σολομῶντος κατάμεστον ξένων γυναικῶν, ποὺ λατρεύουν τοὺς ψευδεῖς θεοὺς καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα τοῦτον, ἄλλοτε τόσον σῶφρονα, παρασυρόμενον ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν γυναικῶν τούτων εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Ὁ βλέπων τὴν κατάστασιν ταύτην δὲν θὰ εἶναι τόσον τολμηρός, ὥστε νὰ σκεφθῇ, ὅτι, εἴτε ἔκαμε ψευδεῖς ὑποσχέσεις ὁ Θεός, εἴτε ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ προῖδῃ τὴν μέλλουσαν πτῶσιν τοῦ Σολομῶντος καὶ ὁλοκλήρου τοῦ οἴκου του. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἐβλέπαμεν τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν προφητειῶν τούτων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεννηθέντος ἀπὸ τὸν Δαυὶδ κατὰ σάρκα (2), δὲν θὰ ἔπρεπε ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἐφαρμόζονται ἐπ' αὐτοῦ, ἐκτὸς ἐὰν θὰ προεκρίναμεν ν' ἀναμένωμεν κάποιον ἄλλον, ὅπως οἱ σαρκικοὶ Ἰουδαῖοι. Διότι οὗτοι εἶναι τόσον πεπεισμένοι, ὅτι ὁ υἱὸς ἐκεῖνος, ὁ ὑπεσχημένος ἐδῶ εἰς τὸν Δαυὶδ, δὲν εἶναι διόλου ὁ Σολομών, διὸ καὶ ἐκ μιᾶς τερατώδους παρακρούσεως ἰσχυρίζονται, ὅτι ἐλπίζουν τὴν ἔλευσιν ἐνὸς ἄλλου, παρὰ τὰς προδηλωτέρας διακηρύξεις ἐκεῖνου, ὅστις ὑπῆρξεν ὑπεσχημένος. Παρατηροῦν πράγματι ποιάν τινα ὁμοιότητα μὲ τὴν μέλλουσαν πραγματικότητα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σολομῶντος, δεδομένου ὅτι ᾠκοδόμησε τὸν ναόν, ὅτι ἔσχε τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν γειτόνων του, ἐπαληθεύων οὕτω τὸ ὄνομα.

(1) Β' Βασιλ. Ζ, 8 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ρωμ. α', 3.

του, (διότι Σολομών σημαίνει ειρηνικός) καὶ ὅτι αἱ ἀπαρχαὶ τῆς βασιλείας του ὑπῆρξαν ἄξιοι ἐγκωμίων, δέον ὅμως ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι δὲν ἦτο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὅτι τὸ ἄτομόν του δὲν ἦτο παρὰ ἡ σκιὰ τῆς μελλούσης πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἐξήγγειλεν. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται τὸ ὅτι πολλὰ προρρήσεις φαίνονται ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Σολομῶντα, ἐνῶ ἡ Ἀγία Γραφή, προφητεύουσα καὶ ἐπὶ γεγονότων τοῦ παρελθόντος, σκιαγραφεῖ μίαν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος. Διότι, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ἱστορικῶν βιβλίων, ὅπου ἐξιστορεῖται ἡ βασιλεία του, ὁ ἐβδομηκοστὸς πρῶτος ψαλμὸς φέρει ὡς τίτλον τὸ ὄνομά του.

Ἐν τούτοις διαλαμβάνει τόσα πράγματα, τὰ ὅποια δὲν συναρμονίζονται μὲ αὐτὸν διόλου καὶ τὰ ὅποια ἐφαρμόζονται τόσον καθαρὰ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὥστε εἶναι πρόδηλον, ὅτι εἰς μὲν ἐκεῖνον ποῖα τις εἰκὼν ὑπεκρύπτετο, εἰς Τοῦτον δὲ ἐξεπροσωπεῖτο αὐτὴ αὕτη ἡ ἀλήθεια. Πράγματι, διὰ νὰ μὴ εἴπω τίποτε περισσότερον, γνωρίζομεν ποῖα ἦσαν τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου τοῦ Σολομῶντος, καὶ ὅμως εἰς τὸν ψαλμὸν τοῦτον ἀναγινώσκομεν : «καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης» ⁽¹⁾. Ἀλλά, τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν προφητικῶν λέξεων τούτων βλέπομεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἔλαβε τὴν γένεσίν του ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὅπου ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὅστις δεικνύων αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς του, διὰ τοῦ δακτύλου του, τὸν ἔκαμε γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητάς του, οὗτοι δὲ δὲν ἔκλινον ἐκάλουν μόνον διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ Κύριον.

Ἄλλως τε τὸ ὅτι ὁ Σολομὼν ἐβασίλευσεν ἤδη ζῶντος τοῦ Δαβὶδ, τοῦ πατρός του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συνέβη εἰς οὐδένα ἄλλον βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ, δὲν ἀναφέρεται παρὰ διὰ νὰ μᾶς κάμῃ ν' ἀντιληφθῶμεν σαφέστερον, ὅτι δὲν ἐννοεῖ αὐτὸν ἡ προφητεία, ἡ γενομένη διὰ τῶν λέξεων : «καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου καὶ κοιμηθήσῃ μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃς ἔσται ἐκ τῆς κοιλίας σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ», πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῇ τις, ὅτι αἱ λέξεις, πὺ ἀκολουθοῦν : «αὐτὸς οἰκοδομήσει μου οἶκον» προφητεύουν τὸν Σολομῶντα, ἐφ' ὅσον αἱ προηγούμεναι : «ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου καὶ κοιμηθήσῃ μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ», ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν ἐπαγγελίαν

---

(1) Ψαλμ. ΟΑ', 8.

τὴν γενομένην πρὸς ἕτερον εἰρηνικὸν βασιλέα, ὅστις ἔδει νὰ βασιλεύσῃ ὄχι πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Δαυίδ, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του. Διότι, ὅστιςδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ μέχρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διαρρεύσας χρόνος, οὗτος ἐπέστη ἀναμφιβόλως, ὅπως ἔδει νὰ ἐπιστῇ διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπαγγελία, ἀνήγειρε δὲ οἶκον εἰς τὸν Θεὸν ὅχι ἐκ ξύλου καὶ λίθων, ἀλλ' ἐξ ἀνθρώπων, δηλαδή τὸν οἶκον ἐκείνον, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν χαράν μας. Διότι πρὸς τὸν οἶκον τοῦτον, δηλαδή πρὸς τοὺς πιστοὺς, λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἳτινές ἐστε ἡμεῖς» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡ προφητεία, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν ὀγδοηκοστὸν ὀγδοον ψαλμόν, εἶναι ὁμοία πρὸς ἐκείνην τοῦ προφήτου Νάθαν περιλαμβανομένη εἰς τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν.

Διὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς σκοπὸν εἰς τὸν ὀγδοηκοστὸν ὀγδοον ψαλμόν ὑπὸ τὸν τίτλον «Συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλίτῃ», γίνεται ἐπίσης μνεία τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Δαυίδ καὶ ἀναφέρονται περίπου τὰ αὐτὰ ὅπως εἰς τὸ βιβλίον τῶν Βασιλειῶν: «ὥμοσα Δαυίδ τῷ δούλῳ μου ἕως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου». Καὶ ἀκόμη: «τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς υἱοῖς σου καὶ εἶπας· ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ θυνατόν, ὕψωσα ἐκλεκτόν ἐκ τοῦ λαοῦ μου· εὗρον Δαυίδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλέει ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν. Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναντιλήψεται αὐτῷ καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτόν τροπώσομαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ. Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με· πατήρ μου εἴ σύ, Θεός μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου· κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ· καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ

---

(1) Α' Κορίνθ. γ'. 17.

αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ» (¹).

“Ὅλα ταῦτα, καλῶς ἐννοούμενα, δέον νὰ νοηθῶσιν ἀναφερόμενα εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Δαυὶδ λόγῳ τῆς μορφῆς δούλου, τὴν ὁποίαν ὁ Μεσίτης οὗτος ἔλαβεν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δαυὶδ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Παρθένου. Εἰς ἄλλους τινὰς περαιτέρω στίχους γίνεται λόγος περὶ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν τέκνων του σχεδὸν μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις ὅπως εἰς τὸ βιβλίον τῶν Βασιλειῶν, καὶ θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Σολομῶντος. Πράγματι ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν : «καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἡ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν καὶ ἐν ἀφαῖς υἱῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ’ αὐτοῦ» (²).

Αἱ πληγαὶ αὗται εἶναι τὰ σημεῖα ἐπιτιμῆσεως (plagas correctionis). Ὅπόθεν αἱ λέξεις : «μὴ ἄψησθε τῶν χριστῶν μου» (³). Τί σημαίνει τοῦτο, ἐὰν ὄχι : «μὴ τοὺς πληγώνετε;» (Ne laeseritis?). Ἀλλ’ εἰς τὸν Ψαλμόν, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἐπίστευέ τις, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἐπανευρίσκομεν σχεδὸν τὰς ἰδίας λέξεις : «ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν, ἐὰν τὰ δικαιώματά μου βεβηλώσωσι καὶ τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν... τὸ δὲ ἔλεός σου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ’ αὐτοῦ» (⁴). Δὲν λέγει «ἀπ’ αὐτῶν», ἀλλ’ ἀπ’ αὐτοῦ, μολονότι ὁμιλεῖ περὶ τῶν τέκνων τοῦ Δαυὶδ καὶ ὄχι περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, λέγει «ἀπ’ αὐτοῦ», ὅπερ, ἐὰν τὸ ἐννοήσῃ κανεὶς καλῶς, ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν. Διότι παρὰ τῷ Χριστῷ, αὐτῷ τῷ ἰδίῳ, ἀρχηγῷ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ εὕρισκέ τις ἁμαρτίαν, ἥ ὁποία θὰ ἠνάγκαζεν εἰς τὴν ἐπιβολὴν τοιούτων τιμωριῶν, αἵτινες καθίστανται ἐλαφρότεραι ἀπὸ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ εἰς τὸ σῶμά του καὶ τὰ μέλη του, δηλαδὴ εἰς τὸν λαόν του. Διὸ καὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν Βασιλειῶν ἀναγινώσκομεν : «ἡ ἀνομία αὐτοῦ», ἐν δὲ τῷ ψαλμῷ «ἡ ἀνομία τῶν τέκνων αὐτοῦ», καὶ τοῦτο διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ σώματός του

(¹) Ψαλμ. ΠΗ’ (ΠΘ’), 2—5, 20 καὶ ἐφεξῆς.

(²) Β’ Βασιλ. Ζ, 14 καὶ 15.

(³) Ψαλμ. ΡΔ’, 15.

(⁴) Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ) 31. Τὸ σχετικὸν χωρίον ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ ἔχει ὡς ἀκολουθῶς : « τ ὸ δ ἐ ἔ λ ε ὅ ς μ ο υ ο ὗ μ ἢ δ ι α σ κ ε δ ᾶ σ ω ἀ π’ α ὐ τ ῶ ν. (Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα).

λέγεται, κατά τινά τρόπον, περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους Οὗτος (ὁ Χριστὸς) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνέκραξε ἀπενθυνόμενος πρὸς τὸν Σαούλ, καταδιώκοντα τὸ σῶμά του, δηλαδή τοὺς πιστοὺς του, «Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις;» ⁽¹⁾ Ἐν συνεχείᾳ λέγει ὁ ψαλμός: «οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου, οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ ἐκπορευόμενα ὑπὸ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυίδ ψεύσομαι» ⁽²⁾ δηλαδή οὐδέποτε θὰ ψευσθῶ εἰς τὸν Δαυίδ.

Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ὁμιλεῖν εἶναι εἰς τὴν Γραφὴν συνήθης. Καὶ προσθέτει εἰς τί δὲν θὰ ἐψεύδετο: «τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός» ⁽³⁾.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'. ✓

Τὰ γεγονότα τοῦ βασιλείου τῆς γῆϊνης Ἱερουσαλὴμ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπαγγελίας ἀναφέρεται εἰς τὴν δόξαν ἄλλου ἡγεμόνος καὶ ἄλλου βασιλείου.

Κατόπιν τόσων ἀσφαλῶν διαπιστώσεων σχετικῶν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπέροχον ἐπαγγελίαν, ἐκ φόβου μήπως ὑποτεθῇ πραγματοποιηθεῖσα εἰς τὸν Σολομῶντα ὡς ἐὰν τὸ ἐλπιζόμενον δὲν εἶχε εἰσέτι εὗρεθῇ, λέγει ὁ Προφήτης «σὺ δὲ ἀπώσω καὶ ἐξουδένωσας». Τοῦτο δὲ συνέβη, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Σολομῶντος, εἰς τοὺς ἀπογόνους του μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς γῆϊνης ἐκείνης Ἱερουσαλὴμ, ἔδρας τῆς βασιλείας του, ἰδίως δὲ ὡς ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ναοῦ, ἔργου τοῦ Σολομῶντος. Ἀλλά, διὰ νὰ μὴ πιστευθῇ διὰ τοῦτο ὅτι ὁ Θεὸς ἀθετεῖ τὰς ἐπαγγελίας Του, προσθέτει ἀμέσως: «ἀνεβάλου τὸν χριστόν σου». Ἐὰν ὁ χριστὸς Κυρίου ἔχῃ «ἀναβληθῇ», οὗτος δὲν εἶναι οὔτε ὁ Σολομὼν οὔτε αὐτὸς ὁ Δαυίδ. Καὶ διατί ἅπαντες οἱ βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἱ καθιερωθέντες διὰ τοῦ μυστικοῦ τούτου

(¹) Πράξ. θ', 4.

(²) Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ) 34 καὶ ἐπέκεινα.

(³) Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ), 39, Βασιλ. ΙΔ'.

χρίσματος, ἐκαλοῦντο χριστοὶ ἀπ' αὐτὸν (τὸν προφήτην) ὅχι μόνον ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ καὶ κατόπιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Σαούλ, τοῦ πρώτου, ὅστις ἔλαβε τὸ ἅγιον χρίσμα, ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λαόν του ; Διότι αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ προφητικοῦ χρίσματος, ὑπῆρξαν ὁ τύπος τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ Χριστὸς ἐκεῖνος, τὸν ὅποιον οἱ ἄνθρωποι ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἀνεγνώριζον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Δαυὶδ ἢ τοῦ Σολομῶντος, εἶχε πολὺ διὰ τὴν ἀναβληθῆναι ⁽¹⁾, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ Θεοῦ ἔδει νὰ ἔλθῃ κατὰ τὸν προσήκοντα χρόνον. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ψαλμὸς μᾶς πληροφορεῖ περὶ ἐκείνου, ποὺ συνέβη κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦτο εἰς τὸ βασιλείον τῆς γῆϊνης Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἀνέμενον ἀκλονήτως τὴν βασιλείαν του : «κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἅγίασμα αὐτοῦ. Καθεῖλες πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθου τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν· διήρπασαν αὐτὸν πάντες οἱ διοδεύοντες ὁδόν, ἐγενήθη ὄνειδος τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ. Ὑψώσας τὴν δεξιάν τῶν θλιβόντων αὐτόν, εὐφράνας πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀντελάβου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτόν, τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέρραξας· ἐσμίκρυνας τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ, κατέχεας αὐτοῦ αἰσχύνην» ⁽²⁾.

Ὅλαι αἱ συμφοραὶ αὗται ἐπληξάν τὴν Ἱερουσαλήμ δούλην, ὅμως ἐβασίλευον ἀκόμη τέκνα τινὰ τῆς ἐλευθέρως Ἱερουσαλήμ, διατηροῦντα τὴν βασιλείαν ταύτην ὡς πρόσκαιρον διοίκησιν καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ἀληθινοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὸ βασιλείον τῆς Οὐρανίου Ἱερουσαλήμ, τέκνα τῆς ὁποίας ἦσαν. Ἐὰν ὅμως τις θελήσῃ νὰ μάθῃ πῶς συνέβησαν πάντα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐν τῇ γῆϊνῃ Ἱερουσαλήμ, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἀφήγησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἡ οὐσία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται ἐν Χριστῷ, ὅστις ὁ μόνος Οὗτος ἔσχε τὴν δύναμιν ν' ἀποσπάσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἀδὴν.

Κατόπιν τῶν προφητειῶν τούτων ὁ Προφήτης στρέφεται

⁽¹⁾ Ἐννοεῖται ἡ ἐλευσίς του εἰς τὸν κόσμον.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΠΗ' (ΠΘ), 40 καὶ ἐφεξῆς,

πρὸς τὸν Θεὸν διὰ ν' ἀπειθύνῃ πρὸς αὐτὸν τὴν δέησίν του, καὶ αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ προσευχὴ του εἶναι προφητεία : «ἕως πότε, Κύριε, ἀποστρέφῃ εἰς τέλος» (¹). Πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν : «τὸ πρόσωπόν σου», ὅπως λέγει ἄλλαχοῦ : «ἕως πότε θ' ἀποστρέψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὸ πρόσωπόν σου;» Μερικὰ δὲ ἄλλα κείμενα γράφουν : «θ' ἀποστραφῇς» καὶ ὅχι «θ' ἀποστρέψῃς» (²), καίτοι δύναταί τις νὰ τὸ ἐννοήσῃ : «ἕως πότε θ' ἀποστρέψῃς τὴν βοήθειαν τῆς εὐσπλαγχνίας σου, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθῃς εἰς τὸν Δαυίδ;» Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς λέξεις «εἰς τέλος», τί ἄλλο σημαίνουν αὗται ἐὰν μὴ «ἕως τὸ τέλος»; Τὸ τέλος τοῦτο δηλοῖ τοὺς τελευταίους χρόνους, ὅποτε καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔθνος θὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τούτου θὰ λάβουν χώραν αἱ συμφοραί, τὰς ὁποίας ἐθρήνησεν ἀνωτέρω ὁ Προφήτης : «ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὀργή σου; Μνήσθητι τίς μου ἡ ὑπόστασις». Δὲν θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ἐν προκειμένῳ κάτι καλύτερον παρὰ τὸν Χριστόν, αὐτὸν τοῦτον, οὐσίαν τοῦ λαοῦ τούτου, ὁπόθεν λαμβάνει τὴν σαρκικὴν φύσιν του, διότι, λέγει, ὅτι «μὴ γὰρ ματαιῶς ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων». Πράγματι, ἐὰν δὲν ἦτο μόνος αὐτὸς ἡ οὐσία τοῦ Ἰσραήλ, δηλαδή ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἔδει νὰ σώσῃ πλῆθος τέκνων τῶν ἀνθρώπων, εἰς μάτην θὰ ἐδημιουργοῦντο τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων. Ἦδη εἶναι ἀληθές, ὅτι, συνεπεία τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη φύσις περιέπεσεν ἐκ τῆς ἀληθείας εἰς τὴν ματαιότητα, εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ὀφείλεται ἡ φράσις ἄλλου ψαλμοῦ : «ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὥσει σκιά παράγουσι» (³). Πλὴν ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασεν εἰς μάτην ἅπαντα τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων, διότι ἀπήλλαξε πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐκ τῆς ματαιότητος διὰ τοῦ Μεσολαβητοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ προγνώσει του γνωρίζει ὡς μὴ λυτρωθέντα, δὲν τὰ ἔπλασεν εἰς μάτην, ἀλλά, συμφώνως πρὸς τὸ θαυμάσιον σχέδιον τῆς Προνοίας Του, πάντοτε δικαίας ἀπέναντι παντὸς λογικοῦ ὄντος, ἐπ' ἀγαθῶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔδει νὰ λυτρωθῶν, καὶ διὰ νὰ κάμῃ νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν

(¹) Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ), 47.

(²) Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἀκολούθως : *Nam ideo quidam codices hic non habent avertis sed «avertis», οἱ δὲ Γάλλοι ἐρμηνεύται ἀποδίδουν τὴν φράσιν ταύτην : Et quelques textes portent non pas detournerez—vous, mais vous detournerez—vous».*

(³) Ψαλμ. ΡΜΓ (ΡΜΔ), 4.

δύο Πολιτειῶν. Ὁ ψαλμωδὸς συνεχίζει: «τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; Ρύσεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου»; Αὐτὸς τίς εἶναι, ἐὰν μὴ ἡ οὐσία τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δαβὶδ, ὃ Ἰησοῦς Χριστός, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Ἀπόστολος: «εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει» ⁽¹⁾. Τοιοῦτοτρόπως, θὰ ζήσῃ καὶ οὐδέποτε θὰ ἴδῃ τὸν θάνατον, διότι, καίτοι νεκρὸς, ἀπῆλλαξε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἄδην, ὅπου κατήλθε, διὰ νὰ θραύσῃ πολλῶν τοὺς δεσμούς, ἀπέσπασε δὲ ἐκεῖθεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ» ⁽²⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Εἰς ποῖον ὀφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν τὰς διαμαρτυρίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπαγγελίας, ἐφ' ὅσον αὗται διατυποῦνται εἰς τὰς φράσεις αὐτὰς τοῦ ψαλμοῦ : «Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα Κύριε ; κ. τ. λ.»

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ ψαλμοῦ: «ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ πολλῶν ἐθνῶν, οὗ ὀνειδίσαν οἱ ἐχθροί σου, Κύριε, οὗ ὀνειδίσαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου,» ⁽³⁾ θὰ εἶχέ τις τὸ δικαίωμα νὰ ἐρωτήσῃ, ἂν ἐλέγχθησαν ἐν ὀνόματι τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπιθυμούντων νὰ ἴδουν τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς ἐπαγγελίας, τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ, ἢ μᾶλλον ἐν ὀνόματι τῶν Χριστιανῶν, Ἰσραηλιτῶν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν σάρκα. Πράγματι αἱ λέξεις αὗται ἐλέγχθησαν ἢ ἐγράφησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αἰθάν, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα χρησιμεύει ὡς τίτλος τοῦ ψαλμοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαβὶδ, κατὰ συνέπειαν ἦτο ἀδύνατον νὰ λεχθῇ τότε «ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;»

⁽¹⁾ Ρωμ. στ', 9.

⁽²⁾ Ἰωάνν. ι', 18.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ). 50.

Ἐκτὸς ἐὰν ὁ Προφήτης ἐτέθη εἰς τὴν θέσιν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ ἤρχοντο βραδύτερον, καὶ διὰ τὸν ὅποιον αἱ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαι ἦσαν ἐπαγγελίαι παλαιαί. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐδῶ πρόκειται περὶ πάντων τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια, διὰ τὸ ὅτι κατεδίωκον τοὺς Χριστιανούς, ἀπεδίδeto τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὅποιον ἡ Γραφή ὀνομάζει μεταβολήν, διότι ὁ Χριστός, ἀποθανὼν, ἐγένετο ἀθάνατος. Δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἐννοήσωμεν τὴν τοιαύτην μεταβολήν τοῦ Χριστοῦ ὡς μομφὴν πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνος, πὺν ἀναμένουν ἐν τῷ μέλλοντι εἶναι ἤδη ὁ Χριστὸς πάντων, αὐτὴ δὲ εἶναι καὶ τώρα ἡ πρὸς πολλὰ ἔθνη ἐπιρριπτομένη μομφή, τὰ ὅποια πιστεύουν μὲν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλ' ἐμμένουν ἀκόμη πάντοτε εἰς τὴν Παλαιάν.

Ὅθεν ἐν ὀνόματι αὐτῶν θὰ ἔχη λεχθῇ : «μνήσθητί μου, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου», διότι ὁ Θεός, μὴ λησμονῶν ταῦτα, ἀλλ' εὐσπλαγχνιζόμενος αὐτά, θὰ παράσχη εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια, μετὰ τὸν ὄνειδισμόν, τὴν χάριν τῆς πίστεως. Πλὴν ὅμως ἡ πρώτη σημασία πὺν ὑπέδειξα, φαίνεται πολὺ προτιμότερα. Διότι δὲν φρονῶ, ὅτι ἡ φράσις : «μνήσθητί μου, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου» δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἐπιρρίπτεται εἰς αὐτοὺς ἡ μομφή, ὅτι ὁ Χριστὸς τοὺς ἐγκατέλειψε, διὰ νὰ προσέλθῃ εἰς τοὺς εἰδωλολάτραις. Περὶ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, ὅτι καλοῦνται δοῦλοι τοῦ Θεοῦ : ὁ τίτλος οὗτος δὲν ἀνήκει παρὰ εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ὑπέστησαν σκληροὺς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διωγμούς, ἠδυνήθησαν ν' ἀναμνησθοῦν τοῦ οὐρανίου βασιλείου, τοῦ ὑπεσχημένου εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Δαυὶδ, μὲ τὸν πόθον δὲ νὰ φθάσουν εἰς τοῦτο, ἠδυνήθησαν ἐπίσης ν' ἀνακράξουν, ὅχι ἐξ ἀπογνώσεως, ἀλλὰ μὲ τὸν τόνον τῆς προσευχῆς, πάντως ὅμως δεόμενοι, αἰτοῦντες, κτυπῶντες : «ποῦ ἐστι τὰ ἐλέη τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ; Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ πολλῶν ἐθνῶν», δηλαδὴ ὅτι «τὸ ἠνέχθην καρτερικῶς, ὅταν ὠνείδισαν οἱ ἐχθροί σου, Κύριε, τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου», ἐκλαμβάνοντες τοῦτο ὡς ἐκμηδένισίν του.

Τί δὲ σημαίνει «μνήσθητι, Κύριε» ἐὰν μὴ εὐσπλαγχνίσου με καὶ λόγῳ τῶν ταπεινώσεων, ἃς ἠνέχθην μεθ' ὑπομονῆς, δός μου τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθης ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου εἰς τὸν Δαυὶδ δι' ὅρκου; Ἀλλά, ἐὰν ἀποδώσωμεν τὰς λέξεις αὐτὰς εἰς τοὺς Ἰουδαίους, θὰ εἶναι δυνατόν νὰ τὰς ἔχουν εἰπῇ ὡσαύτως οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ὅποιοι, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς γῆϊνης

Ἱερουσαλὴμ καὶ πρὸ τῆς γεγενήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν χρόνῳ, ἀχθέντες αἰχμάλωτοι, ἐνόουν καλῶς τοῦ Χριστοῦ τὴν μεταβολήν, δηλαδή τὸ ὅτι δὲν ἠδύναντο διόλου νὰ ἐλπίζουν παρ' αὐτοῦ γῆϊνὴν τινὰ καὶ σαρκικὴν εὐδαιμονίαν, ὅπως ἐκείνην τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος, ἀλλὰ μίαν οὐράνιον καὶ πνευματικὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν δὲ ἡ ἀμαθὴς ἀπιστία τῶν Ἑθνικῶν κατειρωνεύετο ὑβριστικῶς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ αἰχμάλωτον, τί ἄλλο ἔκαμνε παρὰ νὰ κατακρίνη, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἐκείνους, οἵτινες ἐγνώριζον τὴν μεταβολὴν τοῦ Χριστοῦ ; Ὡστε αἱ λέξεις ἐκείναι, πὺν τερματίζουν τὸν ψαλμόν : «εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα γένοιτο, γένοιτο ⁽¹⁾» ἀναφέρονται προφανῶς εἴτε εἰς ὁλόκληρον τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀνήκει εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ, εἴτε εἰς τοὺς δικαίους τοὺς συγκαλυπτομένους ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Καινῆς, εἴτε εἰς τοὺς πιστοὺς, τοὺς ὁποίους ἡ Καινὴ Διαθήκη μᾶς ἀποκαλύπτει ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸν Χριστόν. Πράγματι ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Δαυὶδ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιφυλαχθῇ διὰ κάποιον χρονικὸν διάστημα εἰς μόνας τὰς ἡμέρας τοῦ βασιλείου τοῦ Σολομῶντος· αὕτη δέον νὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς αἰωνιότητος, μὲ τὸ συναίσθημα δὲ τῆς ἀκλονήτου ἐλπίδος ὃ ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ : «γένοιτο, γένοιτο !» Διότι ἡ ἐπανάληψις τῆς λέξεως ταύτης εἶναι βεβαία ἀπόδειξις τῆς ἐλπίδος του.

Ὁ Δαυὶδ ἐναοῦσε καλῶς τοῦτο, διότι λέγει εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Βασιλειῶν : «καὶ ἐλάλησας ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ δούλου σου εἰς μακράν» ⁽²⁾, ὀλίγον δὲ κατωτέρω : «καὶ νῦν ἄρξαι καὶ εὐλόγησον τὸν οἶκον τοῦ δούλου σου τοῦ εἶναι εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιόν σου κ.τ.λ.», διότι ἦτο ὃ πατὴρ μέκνου, ἡ φυλὴ τοῦ ὁποίου θὰ διήρκει μέχρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ὃ οἶκός του, ὡς ἐπίσης καὶ ὃ οἶκος τοῦ Θεοῦ, θὰ ἦτο αἰώνιος.

Πράγματι ἦτο ὃ οἶκος τοῦ Δαυὶδ λόγῳ τῆς φυλῆς του, συγχρόνως δὲ ὃ ναὸς τοῦ Θεοῦ, οἰκοδομηθεὶς οὐχὶ ἐκ λίθων ἀλλ' ἐξ ἀνθρώπων· ναὸς ὅπου ὃ λαὸς Αὐτοῦ θὰ κατοικήσῃ αἰωνίως μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ του, ὃ δὲ Θεὸς μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐν τῷ λαῷ του, εἰς τρόπον ὥστε ὃ Θεὸς πληροῖ τὸν λαόν Του καὶ ὃ λαὸς θὰ εἶναι πλήρης Θεοῦ, ὅταν ὃ Θεὸς θὰ εἶναι διὰ πάντας τὸ πᾶν, ⁽³⁾ καὶ ὅταν, ἀφοῦ γίνῃ ἡ ἰσχυρὴ ἡμῶν ἐν τῷ πολέμῳ, θὰ

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΠΗ (ΠΘ) 53.

⁽²⁾ Β' Βασιλ. Ζ', 19.

⁽³⁾ Α' Κορίνθ. ιε', 28.

εἶναι Αὐτός Οὗτος τὸ ἔπαθλόν μας, εἰς τὴν εἰρήνην. Κατὰ ταῦτα, κατόπιν τῶν λέξεων ἐκείνων τοῦ Νάθαν: «καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ» ⁽¹⁾, ὁ Δαυὶδ λέγει: «Κύριε παντοκράτωρ Θεὸς Ἰσραήλ, ἀπεκάλυψας τὸ ὥτιον τοῦ δούλου σου λέγων· οἶκον οἰκοδομήσω σοι». Ὅντως οἰκοδομοῦμεν τὸν ναὸν τοῦτον μετὰ τὴν καλὴν μας ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν οἰκοδομεῖ ἐν ἡμῖν, βοηθῶν ἡμᾶς νὰ διάγωμεν ἐνάρετον βίον, διότι «ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες» ⁽²⁾. Ὅταν δὲ ἐπιστῇ ὁ χρόνος τῆς ἐσχάτης ἀφιερώσεως τοῦ ναοῦ τούτου, τότε θὰ πληρωθῇ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ προφήτης τὸν μετέδωσε: «καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου τῷ Ἰσραήλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτόν, καὶ κατασκηνώσει καθ' ἑαυτόν καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινῶσαι αὐτόν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραήλ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἐὰν αἱ ἐπαγγελίαι μιᾶς πραγματικῆς εἰρήνης δύνανται ν' ἀναχθοῦν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλείου τοῦ Σολομῶντος.

Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐλπίζῃ τις ἓνα τόσο μεγάλο ἀγαθὸν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς, θὰ ᾔτο ἀληθῶς παραφροσύνη. Ποῖος λοιπὸν θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι ἐπηλήθευσαν διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ βασιλείου τοῦ Σολομῶντος;

Ἡ Γραφή δὲν ἀναφέρει τὴν εἰρήνην ταύτην παρὰ ὥς σκιὰν μιᾶς ἄλλης εἰρήνης ἐν τῷ μέλλοντι, ἥ δὲ προνοητικότης τῆς προηγεῖται τοῦ τοιούτου ἐσφαλμένου συμπερασμοῦ, δεδομένου ὅτι, ἀφοῦ εἶπε: «καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινῶσαι αὐτόν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς», προσθέτει ἀμέσως: «ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραήλ». Πράγματι πρὸ τῶν βασιλέων ἐκυβέρνων τὸν λαὸν κριταί, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας. Τότε δὲ προφανῶς ὁ υἱὸς ἀδικίας, δηλαδὴ οἱ ξένοι ἐχθροὶ ἐταπείνουν ἀληθῶς τὸν Ἰσραήλ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς βλέπομεν τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην νὰ ἐναλλάσσονται ἀμοιβαίως. Ἐν τούτοις παρατηροῦμεν περιόδους εἰρήνης μακροχρονιωτέρας παρὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος, ἥ

⁽¹⁾ Β' Βασιλ. Ζ, 11.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΡΚΕ, 1.

διάρκεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τεσσαρακονταετής. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ κριτοῦ Ἄδδ ὑπῆρξαν ὀγδοήκοντα ἔτη εἰρήνης.

Μακρὰν λοιπὸν ἡμῶν ἡ σκέψις, ὅτι ἡ ἐπαγγελία αὕτη ἀφ' ὧρα τὸ βασίλειον τοῦ Σολομῶντος, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἀκόμη ἐνὸς ἄλλου οἰουδήποτε βασιλέως. Διότι οὐδεὶς βασιλεὺς ἀπῆλause μιᾶς τόσον μακρᾶς εἰρήνης, οὐδέποτε δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ μὴ φοβῆται τίποτε ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν του. Ἄλλωστε ἡ ἀστάθεια τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δὲν ἐπιτρέπει εἰς κανένα λαὸν νὰ εἶναι τόσον ἰσχυρός, ὥστε νὰ μὴ φοβῆται ἐνίοτε τὰς ὀλεθρίους ἐκείνας ἐπιδρομάς. Ὅθεν ὁ τόπος ἐκεῖνος, ὅπου εἶναι ὑπεσχημένη μία, παραμονὴ τόσον εἰρηνικὴ καὶ τόσον ἀσφαλὴς, εἶναι τὸ αἰώνιον βασίλειον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰ αἰώνια τέκνα εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς αὐτῶν, τῆς ἑλευθέρας Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ θὰ βασιλεύσῃ πραγματικῶς ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, διότι τὸ ὄνομα, τοῦτο σημαίνει «τὸν ὁρῶντα τὸν Θεὸν» (Videns Deum). Μὲ τὸν πόθον τοιαύτης ἀμοιβῆς ὀφείλομεν εἰς τὸ ἐπίπονον τοῦτο προσκύνημα νὰ διάγωμεν ζωὴν εὐσεβῆ διὰ τῆς πίστεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῆς σπουδῆς τῶν ψαλμῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὁ Δαυὶδ βασιλεύει ἐν πρώτοις εἰς τὴν γῆϊν Ἱερουσαλήμ, εἰκόνα τῆς μελλούσης. Ὁ Δαυὶδ ἠγάπα τὸ ᾄσμα, ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ τὴν ἁρμονίαν, ὅχι ἐκ ματαιοδόξου ἀπολαύσεως, ἀλλὰ μὲ πρόθεσιν συνδεομένην πρὸς τὴν πίστιν, ἀναπέμπων ὕμνους λατρείας πρὸς τὸν Θεὸν ἐκεῖνον, ὅστις εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός, διὰ τῶν βαθέων μυστηρίων τῶν ψαλμῶν του. Διότι ἡ ἀκρίβεια τῶν ἁρμονιῶν μεταξὺ τῶν διαφορῶν ἡχῶν τυγχάνει, ἐν τῇ ἁρμονικῇ ποικιλίᾳ τῆς, τὸ σύμβολον τῆς στενῆς ἐνότητος, ἣτις δέον νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν πολιτῶν εἰς μίαν εὐνομουμένην πόλιν. Σχεδὸν ὅλαι αἱ προφητεῖαι του ἐμπεριέχονται εἰς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ψαλμῶν τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν Ψαλτήριον.

Πολλοὶ διατείνονται, ὅτι ἐκ τῶν ψαλμῶν μόνον οἱ φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Δαυὶδ εἶναι ἔργον του. Ἄλλοι δὲν ἀποδίδουν εἰς αὐτὸν παρὰ ἐκεῖνους, οἵτινες φέρουν ὡς τίτλους τὰς λέξεις «τοῦ Δαυὶδ» φρονοῦντες ὅτι οἱ ψαλμοὶ συνετάχθησαν παρ' ἄλλων καὶ προσηρμόσθησαν εἰς τὸ πρόσωπόν του. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη ἀνεσκευάσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Λυτρωτοῦ ἐν τῷ Εὐαγγε-

λίῳ ὅπου λέγει, ὅτι ὁ Δαυίδ, ἐμπνεόμενος, ἀναγνωρίζει τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς σωτῆρά του ⁽¹⁾, δεδομένου ὅτι ὁ ἑκατοστὸς ἔνατος ψαλμὸς ἄρχεται ὡς ἀκολουθῶς : «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου». Καὶ ὅμως ὁ ψαλμὸς οὗτος δὲν φέρει ὡς τίτλον «τοῦ Δαυίδ», ἀλλὰ «τῷ Δαυίδ». Ὡς πρὸς ἐμέ, ἐγὼ πιστεύω ἀληθοφανεστέραν τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες ἀποδίδουν τοὺς ἑκατὸν πενήκοντα ψαλμοὺς εἰς τὸν Δαυίδ, τιλτοφοροῦντες μὲ ὀνόματα ξένα, ἀπεικονίζοντα κάποιο γεγονὸς σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα καὶ μὴ κρίνοντες κατάλληλον νὰ θέσουν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν λοιπῶν ἓν ἀνθρώπινον ὄνομα, ἀναλόγως τῆς ἐμπνεύσεως, ποὺ ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καίτοι δὲν βλέπομεν τὸν λόγον τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τῶν γνωμῶν, οὗτος ὅμως ὑφίσταται ἀναμφιβόλως, δὲν πρέπει δὲ ἓν προκειμένῳ νὰ παρασυρθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀπιστίαν ἐξ αἰτίας προφητῶν τινων πολὺ μεταγενεστέρων τοῦ βασιλέως Δαυίδ, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων οὐχ ἦττον ἀναγράφονται ἐπὶ κεφαλῆς ἄλλων ψαλμῶν, ὅπου θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ὁμιλοῦν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ φέροντες τὰ ὀνόματα ταῦτα, (ψαλμ. ΕΔ', ΡΙΑ', ΡΜΕ' κλπ.). Διότι τὸ προφητικὸν πνεῦμα, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέετο ὁ ἐν λόγῳ ἡγεμὼν, ἠδυνήθη ν' ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὸν τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων ἐκείνων προφητῶν καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ προφητικούς ὑπαινιγμοὺς σχετικούς μὲ τὴν προσωπικότητά των. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς Ἰωσίας, ὅστις ἔδει νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ βασιλεύσῃ πλέον τῶν τριακοσίων ἐτῶν βραδύτερον, προανηγγέλθη παρ' ἐνὸς προφήτου, ὅστις μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀποκαλύπτει καὶ τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του (Γ' Βασιλ. ΙΓ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ἐὰν ἅπασαι αἱ προφητεῖαι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του δύνανται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ βιβλίου τούτου.

Φαντάζομαι, ὅτι ἀναμένουν τώρα ἐκ μέρους μου τὴν ἐρμηνείαν τῶν προφητειῶν, τῶν περιλαμβανομένων εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυίδ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του. Ἀλλὰ τὸ ὅτι, μὴ συμμορφούμενος

(1) Ματθ. κβ', 43.

πρὸς τὴν τυχὸν ἐπιθυμίαν των, δὲν πράττω τοῦτο, (μολονότι πα-
ρέσχον τὴν ἐρμηνείαν ἑνὸς ψαλμοῦ), ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὴν
ἀφθονίαν παρὰ εἰς τὴν πενιχρότητα τῆς ὕλης, ἢ ἀφθονία δὲ
αὕτη μ' ἐμποδίζει. Διότι δὲν δύναμαι νὰ περιλάβω τὰ πάντα ἐκ
φόβου, μήπως θὰ εἶμαι πάρα πολὺ διεξοδικός, ἐὰν δὲ κάμω
σχετικὴν ἐπιλογὴν, οἱ κάτοχοι τοῦ θέματος δυνατόν νὰ μὲ κατα-
κρίνουν, ὅτι παρέλειψα τὰ σημαντικώτερα σημεία.

Ἄλλωστε ἡ μαρτυρία, ἡ ἀποσπασμένη ἐκ τινος ψαλμοῦ, δέ-
ον νὰ ἐνισχύεται διὰ τοῦ συνόλου τοῦ ψαλμοῦ τούτου, εἰς τρό-
πον ὥστε νὰ μὴ εὐρίσκεται τίποτε δυνάμενον νὰ τὸν ἐξασθενίσῃ
καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ πάντα δὲν εἶναι εὐνοϊκὰ δι' αὐτόν. Ἄλλως τὸ
ἔργον μας θὰ ὁμοίαζε μὲ συνεροραμμένα στιχουργικὰ ῥάκη (*ne
more centonum ad rem quam volumus*), ἢ μὲ στίχους ἀπο-
σπομένους εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν ἐξ ἑνὸς μακροσκελοῦς ποιήματος,
τὸ ὁποῖον θὰ παρουσίαζεν ὅψιν τελείως διάφορον τοῦ θέματός
του. Κατὰ ταῦτα, διὰ νὰ δείξῃ τις τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν διαφό-
ρων μερῶν ἑνὸς ψαλμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὸν ἐν τῷ
συνόλῳ του, ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο τεράστιον ἔργον, τὸ ὁποῖον
δύναται τις ν' ἀντιληφθῇ ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἔκαμαν ἄλλοι καὶ
ἐξ ἐκείνου πού ἔκαμα ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ὁ ἔχων θέλησιν καὶ καιρόν,
ἅς προβῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην. Ἐκεῖ θὰ εὕρῃ πολυαρίθ-
μους καὶ θαυμαστάς προφητείας γενομένας ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ, βα-
σιλέως συγχρόνως καὶ προφήτου, ἐν σχέσει πρὸς τὸν Χριστὸν
καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του, δηλαδὴ σχετικῶς πρὸς τὸν Βασιλέα
καὶ τὴν Πολιτείαν, τὴν ὁποίαν καθίδρυσεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

**Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ αἱ προφητεῖαι, αἱ σχετι-
καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του, ἐγένοντο ἢ σα-
φῶς ἢ συμβολικῶς.**

Καίτοι δι' οἷονδήποτε θέμα αἱ προφητεῖαι ἔχουν ἰδιάζου-
σαν ἔννοιαν (*de quacunque re propriae*) καὶ σαφῇ φραστικὴν
διατύπωσιν, ἀναμειγνύεται εἰς αὐτὰς ἀναγκαίως καὶ ἡ συμβολικὴ
γλῶσσα, λόγῳ δὲ τῶν πνευμάτων ἐκείνων, πού ἔχουν βραδεῖαν
ὁπωσδήποτε τὴν ἀντίληψιν, τὰ σύμβολα ταῦτα ἀναγκάζουν τοὺς
σοφοὺς νὰ προβαίνουν εἰς ἐπιπόνους ἐρεῦνας καὶ εἰς σχοινοτενῆ
σχόλια. Ὑπάρχουν ὅμως τινές, οἱ ὁποῖοι ἐκ πρώτης ὄψεως ὅταν
τοὺς ἀναγινώσκουν, ὑπονοοῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν
Του, μολονότι ἐμφιλοχωροῦν μερικαὶ ἀσάφειαι, τὰς ὁποίας δέον
νὰ ἐρμηνεύῃ τις ἐν ἀνέσει. Τοιαύτη εἶναι ἡ σελὶς ἐκείνη τοῦ

βιβλίου τῶν ψαλμῶν: « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ, ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου. Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ,— λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται—ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Ὁ θρόνος σου ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου ἀπὸ βαρέων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε. θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου»⁽¹⁾. Ποῖος λοιπόν, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι βραδύνους, δὲν ἀναγνωρίζει ἐδῶ τὸν Χριστόν, τὸν ὁποῖον κηρύττομεν καὶ εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύομεν; Ποῖος δὲν ἀναγνωρίζει εἰς τὸν Θεὸν τοῦτον, ὁ θρόνος τοῦ ὁποίου εἶναι αἰώνιος, τὸν χρισθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃχι μὲ χρῖσμα ὁρατόν, ἀλλὰ μὲ τὸ πνευματικὸν καὶ νοητὸν χρῖσμα; Ποῖος ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τὴν θρησκείαν ταύτην ἢ τόσον κωφεύει εἰς τὸν θόρυβον τῆς τεραστίας φήμης της, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐκλήθη οὕτω ἐκ τοῦ χρίσματος, δηλαδή ἐκ τῆς χρίσεως;

Ἀλλά, τοῦ Χριστοῦ ἀναγνωρισθέντος βασιλέως, αἱ λοιπαὶ μεταφορικαὶ προρρήσεις ὅπως: τὸ κάλλος τοῦτο, πὺν ὑπερβαίνει ἐκεῖνο ὅλων τῶν ἄλλων τέκνων τῶν ἀνθρώπων, κάλλος τόσον περισσότερον ἐράσμιον ὅσον ὀλιγώτερον σωματικόν· ὅπως τὸ τί σημαίνουν ἡ ῥομφαία, τὰ τόξα του καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ἐκφράσεις, αἵτινες δὲν ἔχουν κυριολεκτικὴν, ἀλλὰ συμβολικὴν ἔννοιαν, πάντα ταῦτα δύνανται νὰ μελετηθοῦν ἐν ἀνέσει, ὅταν εἶναί τις ὑπήκοος ἐκεῖνου, ὅστις βασιλεύει μὲ τὴν ἀλήθειαν, τὴν πραότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην.

Τώρα ἄς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν του, πρὸς τὴν σύζυγον μεθ' ἑνὸς συζύγου σεβαστοῦ διὰ τῶν δεσμῶν πνευματικοῦ γάμου καὶ θεϊκοῦ ἔρωτος, περὶ αὐτῆς (τῆς Ἐκκλησίας) γίνεται λόγος εἰς τοὺς ἐξῆς στίχους: «Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς

(1) Ψαλμ. ΜΔ', 2—10.

σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου. Καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ. Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις· τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν, ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι· ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως. Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος» ⁽¹⁾.

Πιστεύω, ὅτι κανεῖς δὲν θὰ εἶναι τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ φαντασθῇ, ὅτι πρόκειται ἐδῶ ν' ἀναγγείλῃ μίαν ἀπλὴν γυναῖκα καὶ νὰ σκιαγραφήσῃ τὴν εἰκόνα τῆς ὡς μελλούσης συζύγου ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέχθη: «Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Προφανῶς εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ χρισθεὶς διὰ χρίσματος ὑπερέρου τοῦ τῶν χριστιανῶν, οὗτοι δὲ συμμετέχουν εἰς τὴν δόξαν Του, δεδομένου ὅτι ἡ ἐνότης καὶ ἡ ὁμόνοια αὐτῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον δημιουργεῖ τὴν βασιλίσσαν ἐκείνην, ἣτις καλεῖται «πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου» ⁽²⁾. Εἶναι ἡ πνευματικὴ Σιών, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας εἰς τὴν Λατινικὴν σημαίνει *speculatio* (ἐνατένισιν)· Πράγματι «ἐνατενίζει» τὸ ὑψιστον ἄγαθον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, πρὸς αὐτὸ δὲ πάντες οἱ λογισμοὶ κατευθύνονται. Εἶναι ἐπίσης ἡ πνευματικὴ ἐκείνη Ἱερουσαλήμ, περὶ τῆς ὁποίας διεξοδικῶς ὠμιλήσαμεν. Ἀντίπαλός της εἶναι ἡ Πολιτεία τοῦ διαβόλου (*civitas diaboli*) ἡ Βαβυλῶν, δηλαδὴ ἡ «σύγχυσις». Ἐν τούτοις ἡ πολιτεία αὕτη παρ' ὅλοις τοῖς λαοῖς ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα διὰ τῆς ἀναγεννήσεως, μετέστη τότε ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ χειροτέρου εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ καλυτέρου τῶν βασιλέων, ἥτοι ἀπὸ τὸν διάβολον εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅθεν πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνονται αἱ λέξεις: «ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πα-

(1) Ψαλμ. ΜΔ' (ME) 10 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ψαλμ. ΜΖ', 3.

τρός σου» (¹). Οἱ Ἰσραηλῖται κατὰ σάρκα καὶ οὐχὶ κατὰ πίστιν συμμετέχουν εἰς τὴν ἀσεβῆ ταύτην πολιτείαν, εἶναι μάλιστα καὶ ἐχθροὶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης της. Διότι ὁ Χριστός, θανατωθεὶς ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐπισκεφθῆ, ἐγένετο ὁ Χριστὸς ἐκείνων, τοὺς ὁποίους δὲν εἶδε διὰ τῆς σαρκὸς του (quos non vidit in carne). Κατὰ ταῦτα, ἐν τῇ προφητείᾳ ἑτέρου τινὸς ψαλμοῦ ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν λέγει αὐτὸς ὁ ἴδιος: «ῥύσαι με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ, καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν, λαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι» (²).

Ὁ λαὸς οὗτος τῶν ἐθνῶν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγνώρισεν προσωπικῶς τὸν Χριστόν, ὅτε εὗρίσκετο ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅστις ὅμως ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος τῷ ἐξηγγέλθη, εἰς τρόπον ὥστε κατέστη δυνατόν νὰ λεχθῇ περὶ αὐτοῦ εὐλόγως: «ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ» (³) ὁ λαός, λέγω, ἐκεῖνος, ἡνωμένος μὲ τοὺς πραγματικοὺς Ἰσραηλίτας κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν πίστιν, εἶναι ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ἥτις θὰ γεννήσῃ ἐπίσης τὸν Χριστόν κατὰ σάρκα, ὅτε ἡ Πολιτεία αὕτη δὲν ὑφίστατο παρὰ μόνον εἰς μόνους τοὺς Ἰσραηλίτας. Πράγματι εἰς τὴν Πολιτείαν ταύτην, συμμετεῖχεν καὶ ἡ Παρθένος Μαρία, εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁποίας ὁ Χριστὸς ἔλαβε σάρκα, διὰ νὰ καταστῇ ἄνθρωπος. Ἄλλος ψαλμός, ὁμιλῶν περὶ τῆς Πολιτείας ταύτης, λέγει: «μήτηρ Σιών, ἐρεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψιστος» (⁴). Ποῖος εἶναι αὐτὸς ὁ Ὑψιστος, ἐὰν μὴ ὁ Θεός; Κατὰ συνέπειαν ὁ Χριστός, Θεὸς προτοῦ καταστῇ διὰ τῆς Μαρίας ἄνθρωπος τῆς Πολιτείας ταύτης, τὴν καθίδρυσεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ὅπως εἶχε προλεχθῇ τόσον χρόνον προηγουμένως πρὸς τὴν βασίλισσαν ταύτην, Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα πὺν βλέπομεν πραγματοποιούμενον: «ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν» (⁵), δεδομένου ὅτι μεταξὺ τῶν τέκνων της ἐξελέγησαν οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ ἄρχηγοὶ τοῦ κόσμου, ἐφ' ὅσον οἱ λαοὶ ἐπίσης πίπτουν εἰς τοὺς κόλπους της καὶ τὴν ἀναγνωρίζουν δι' ἐγκωμίων αἰωνίαν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὅ,τι φαίνεται ἐν προκειμένῳ σκοτεινόν, λόγῳ συμβολικῶν

(¹) Ψαλμ. ΜΔ', 11.

(²) Ψαλμ. ΙΖ', 44, 45.

(³) Ρωμ. ι'. 17.

(⁴) Ψαλμ. ΠΣΤ (ΠΖ) 5'.

(⁵) Ψαλμ. ΜΔ, 17.

ἐκφράσεων καὶ οἵανδήποτε σημασίαν τοῦ ἀποδώσουν, δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς γεγονότα τόσον κατάδηλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Αἱ προφητεῖαι αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν Ἱερατείαν καὶ τὸ πάθος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν ἑκατοστὸν ἑνατον καὶ τὸν εἰκοστὸν πρῶτον ψαλμόν.

Ὅπως λοιπὸν εἰς ἄλλον ψαλμόν ὁ Χριστὸς ἐξαγγέλλεται ἱερεὺς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα σαφῶς ἐξαγγέλλεται βασιλεὺς : «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου» ⁽¹⁾. Τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς κάθηται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, τὸ πιστεύομεν, δὲν φαίνεται καὶ ὅτι οἱ ἐχθροὶ του θὰ τεθοῦν κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του, ἀκόμη δὲν φαίνεται σαφῶς. Αὐτὸ θὰ φανῇ εἰς τὸ τέλος, Αὐτὸ ἐπίσης τώρα τὸ πιστεύομεν, βραδύτερον θὰ τὸ ἴδωμεν. Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ : «ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου» ⁽²⁾, εἶναι τόσον σαφές, ὥστε διὰ νὰ μὴ τὸ παραδεχθῇ τις, θὰ πρέπη νὰ εἶναι ὅχι μόνον ἀσεβὴς καὶ ἄθλιος, ἀλλὰ καὶ ἀναίσχυντος. Διότι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἐχθροὶ μας ὁμολογοῦν, ὅτι ὁ Νόμος τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν Εὐαγγέλιον καὶ ἀναγνωρίζομεν ὡς τὴν «ῥάβδον» τῆς δυνάμεώς του, προῆλθεν ἐκ τῆς Σιών.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν κυριαρχίαν του ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν του, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἴδιοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀσκει, τὴν ἀντιλαμβάνονται διὰ τοῦ τριγμοῦ τῶν ὀδόντων των (*dentibus frendendo*), τοῦ πείσματος των (*tabescendo*) καὶ διὰ τῶν ματαίων προσπαθειῶν των. Ὀλίγον κατωτέρω ὁ προφήτης προσθέτει : «ὥμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται», λέξεις δηλοῦσαι τὸ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαρέγκλιτον τῆς ἐντολῆς : «ἔσει ἱερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ». Εἰς μίαν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει πουνενὰ οὔτε ἱερατεία, οὔτε θυσία κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Ἀαρών, καὶ καθ' ἣν προσφέρουν πανταχοῦ, ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχιερωσύνην τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅ,τι προσέφερον ὁ Μελχισεδέκ, ὅταν ἠυλόγη τὸν Ἀβραάμ (Γεν. ΙΔ', 18), δύναται τις ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ ἐκείνου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐδῶ πρόκειται; Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχουν εἰς τὸν ἴδιον ψαλμόν χωρία

(1) Ψαλμ. ΡΘ, 1.

(2) Ψαλμ. ΡΘ, 2.

τινά, παρουσιάζοντα ἀσαφείας, δέον νὰ ἐρμηνεύωνται δι' ἐκείνων, ἡ σαφήνεια τῶν ὁποίων τυγχάνει κατάδηλος, τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἐκάμαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὰ λαϊκὰ κηρύγματά μας. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς ἀναγγέλλει τὰς ταπεινώσεις τοῦ Πάθους του, λέγων : « ὥρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου, αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπέιδον με » ⁽¹⁾, αἱ λέξεις αὗται δεικνύουν κάλλιστα τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐξηπλωμένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας του καθηλωμένους διὰ τῶν ἥλων, καὶ βλέπομεν αὐτὸν τὸν ἴδιον παραδιδόμενον ὡς θέαμα εἰς τὸν ὄχλον, μάρτυρα τοῦ βασανιστηρίου του.

Προσθέτει μάλιστα : « διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον » ⁽²⁾. Ἡ Εὐαγγελικὴ Ἱστορία ἀναφέρει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἡ προφητεία αὕτη ἐπληθύνευσεν (Ματθ. ΚΖ, 33). Ἀσφαλῶς, κατόπιν τοιούτων λεπτομερειῶν, ὁ νοῦς ἀντιλαμβάνεται εὐκόλως τὰ λοιπὰ σκοτεινότερα χωρία καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν μετ' ἐκείνων, ἅτινα ἀπαστρέφουσιν ἀπὸ τόσον μεγάλην σαφήνειαν, ἰδίως ὅταν δὲν πρόκειται νὰ πιστεύωμεν τὸ παρελθόν, ἀλλὰ νὰ θεωρῶμεν τὸ παρόν. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ ἀναγινώσκομεν προορήσεις (*ante praedicta*) γενομένας πολὺ πρωτύτερα, ὁλόκληρος δὲ ἡ οἰκουμένη εἶναι τώρα μάρτυς τῆς ἐπαληθεύσεώς των, διότι ὀλίγον περαιτέρω λέγεται : « μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν » ⁽³⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ τοῦ τρίτου, τεσσαρακοστοῦ, δεκάτου πέμπτου καὶ ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ προφητιζόντων τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

Αἱ προφητεῖαι τῶν ψαλμῶν δὲν ἐσίγησαν, οὔτε καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάστασιν Αὐτοῦ. Διότι ποίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται τις ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν τρίτον ψαλμόν, ὅπου γίνεται λό-

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΚΑ', 17, 18.

⁽²⁾ Αὐτόθι 19.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΚΑ', 28.

γος περὶ τοῦ προσώπου Του: «ἐγὼ δὲ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται μου» ⁽¹⁾.

Ἐπὶ ὑπάρχει κάποιος τόσον ἀνόητος, διὰ τὴν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ Προφήτης ἠθέλησε νὰ μᾶς μεταδώσῃ κάποιαν μεγάλην εἴδησιν, λέγων ὅτι ἐκοιμήθῃ καὶ ἠγέρθῃ, ἐὰν δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀναγγεῖλῃ διὰ τοῦ ὑπνου αὐτοῦ τὸν θάνατον καὶ διὰ τῆς ἐγέρσεως τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; Ὁ τεσσαρακοστὸς ψαλμὸς ὁμιλεῖ ἀκόμη σαφέστερον, ὅταν ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Μεσολαβητοῦ, ὁ Προφήτης, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἀφηγεῖται ὡς παρελθόντα τὰ μέλλοντα γεγονότα, τὰ ὅποια προεῖπε, διότι τὰ γεγονότα ταῦτα συνετελέσθησαν ἐν τῷ προσδιορισμῷ (in prae-destinatione) καὶ τῇ προγνώσει (praescientia) τοῦ Θεοῦ, ἔνεκεν τῆς βεβαιότητός των: «κατ' ἐμοῦ ἐπιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροί μου, κατ' ἐμοῦ ἐλογίζοντο κακά μοι· λόγον παράνομον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ· μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι;» ⁽²⁾ Αἱ λέξεις αὗται ἔχουν ἀσφαλῶς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ὡς ἐὰν ἔλεγεν ὁ Προφήτης: «Ὁ ἀποθανών, δύναται ν' ἀναζήσῃ». Διότι τὰ προηγούμενα ἀποδεικνύουν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ συνώμοσαν καὶ ἀπεφάσισαν τὸν θάνατόν του, καὶ ὅτι ἡ σκευωρία αὕτη καθωδηγήθῃ ὑπ' ἐκείνου, ὅστις εἰσῆλθε διὰ τὴν ἰδίαν καὶ ἐξῆλθε διὰ τὴν προδῶσιν. Ποῖος λοιπὸν δὲν σκέπτεται ἐν προκειμένῳ τὸν ἄπιστον μαθητὴν, τὸν Ἰούδαν; Ἐπειδὴ δὲ εἶχον θέσει εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν των, δηλαδὴ νὰ τὸν θανατώσουν, διὰ τὴν νὰ δείξῃ εἰς αὐτοὺς τὸ ἀνωφελὲς τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον ἔδει ν' ἀναστηθῇ, προσθέτει τὸ ἐπόμενον ἐδάφιον, ὡς ἐὰν φαίνεται νὰ λέγῃ: «Τί κάνετε, ἄφρονες; Γιὰ σὰς θὰ εἶναι ἔγκλημα, γιὰ μένα ὕπνος. Μήπως ὅποιος κοιμᾶται, δὲν ἡμπορεῖ νὰ ξυπνᾷ;» Καὶ ὅμως τοιοῦτον κακούργημα δὲν πρόκειται νὰ μείνῃ ἀτιμώρητον, τοῦτο δὲ δηλοῖ εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν ἀκολούθων ἐδαφίων: «καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερνισμόν» ⁽³⁾. Ποῖος θ' ἀρνηθῇ νὰ πιστεύσῃ τὴν προφητείαν ταύτην, ὅταν, μετὰ τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, βλέπωμεν τοὺς Ἑβραίους ἐκμηδενιζομένους καὶ τὸ βασίλειον αὐτῶν παραδεδομένον εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν αἱματηρὸν ὄλεθρον κατόπιν ἐνὸς καταστρεπτικοῦ πολέμου; Θανατωθεῖς παρ' αὐτῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ τοὺς τιμωρεῖ διὰ προσκαίρων ποινῶν, χωρὶς νὰ ἐξαιρέσῃ τοὺς μὴ μέλλοντας νὰ μεταστραφοῦν ἀπὸ τοὺς κολασμούς, ποῦ

⁽¹⁾ Ψαλμ. Γ. 6.

⁽²⁾ Ψαλμ. Μ, 8.

⁽³⁾ Ψαλμ. Μ. 11.

ἐπιφυλάσσει, ὅταν κρίνη ζῶντας καὶ νεκρούς. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἀποκαλύπτων εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὸν προδότην διὰ τοῦ ἄρτου, τὸν ὁποῖον παρουσιάζει, (Ἰωαν. ιγ'. 26) ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸ ἐδάφιον ἐκεῖνο τοῦ ψαλμοῦ καὶ δεικνύει τὴν ἐπαλήθευσιν αὐτοῦ εἰς τὸν ἑαυτὸν του: «Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰς λέξεις: «ἐφ' ὃν ἤλπισα» αὐταὶ δέον νὰ νοηθῶσιν ἀναφερόμεναι ὅχι εἰς τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' εἰς τὸ σῶμα. Διότι ὁ Λυτρωτὴς τὸν ἐγνώριζε καλῶς, δεδομένου ὅτι προηγουμένως εἶπε περὶ αὐτοῦ: «καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν» ⁽¹⁾. Ἀλλὰ συνηθίζει νὰ προσωποποιῇ ἐν ἑαυτῷ τὰ μέλη του καὶ νὰ ἰδιοποιῇται ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς αὐτά, διότι ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ σῶμα δὲν εἶναι παρὰ εἷς καὶ μόνος ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο λέγεται εἰς τὸ Εὐαγγέλιον: «ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν» ⁽²⁾. Πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὰς λέξεις: «ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» ⁽³⁾. Λέγει λοιπόν, ὅτι ἤλπισεν ἐπὶ τὸν Ἰούδαν ⁽⁴⁾, διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἐλπίδα τῶν μαθητῶν του ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ.

Ἀλλὰ οἱ Ἰουδαῖοι πείθονται, ὅτι ὁ Χριστός, τὸν ὁποῖον ἀναμένουν, δὲν πρόκειται ν' ἀποθάνῃ. Τοιοῦτοτρόπως φαντάζονται, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν Προφητῶν ἐξαγγελθεὶς Χριστὸς δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς καὶ μόνον καὶ τὸν θεωροῦν ἀπηλλαγμένον τῶν ὁδυνῶν τοῦ θανάτου. Ἐπὶ πλέον, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παραφροσύνης καὶ τῆς τυφλότητος ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι λέξεις δὲν σημαίνουν τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ τὸν ὕπνον καὶ τὴν ἐγρήγορσιν. Ἀλλ' ἰδοὺ τί ἀνακράζει πρὸς αὐτοὺς ὁ δέκατος πέμπτος ψαλμός: «διὰ τοῦτο ἠύφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὀσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν» ⁽⁵⁾. Ποῖος λοιπὸν

(1) Ἰωάν. στ', 71.

(2) Ματθ. κε', 35.

(3) Ματθ. κε', 35.

(4) Δηλαδὴ εἶχεν ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτόν.

(5) Ψαλμ. ΙΕ', 9 καὶ ἐφεξῆς.

θὰ ἡδύνατο νὰ εἶπῃ, ὅτι ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἀνεπαύθη ἐπ' ἐλπίδι, διότι δὲν θὰ ἐγκατέλειπε τὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Ἄδην, ἀλλὰ θὰ ἐπανήρ-
χετο αἰφνιδίως νὰ τὴν ἀναζωογονήσῃ, διὰ νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς
τὴν συνήθη διαφθοράν, ἐὰν μὴ ἐκεῖνος, ὅστις τὴν τρίτην ἡμέραν
ἀνέστη ἐκ νεκρῶν; Ἀσφαλῶς τοῦτο δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ νοηθῇ
ἀναφερόμενον εἰς τὸν Δαυίδ, τὸν προφήτην—βασιλέα. Ἀλλὰ καὶ
ὁ ἐξηκοστὸς ἔβδομος ψαλμὸς ἀναφωνεῖ ἐπίσης: «ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ
θανάτου» ⁽¹⁾. Εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλήσῃ τις σαφέστερον; Διότι
ὁ σώζων Θεὸς εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ὄνο-
μα τοῦ ὁποίου σημαίνει Σωτὴρ ἢ Σωτήριος (Salvator sive
Salutaris). Τῷ ὄντι οὗτος εἶναι ὁ λόγος, ὅστις ἐδόθη περὶ τοῦ
ὀνόματός του πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς
Παρθένου: «Τέξεται υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
ἁμαρτιῶν αὐτῶν». Ἐπειδὴ δὲ ἔχυσε τὸ αἷμά του διὰ τὴν ἁ-
φесιν τῶν ἁμαρτιῶν, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῆς τῆς ζωῆς
παρὰ διὰ τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο λέγων: «ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς
τοῦ σώζειν», ὁ Προφήτης προσθέτει ἀμέσως: «καὶ τοῦ Κυρίου
Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου» διὰ νὰ δείξῃ ὅτι, ἀποθνή-
σκων, θὰ ἔσωζε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν θάνατον. Αἱ λέξεις δὲ
αὗται: καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου εἶναι κραυγὴ ἐκπλήξεως, ἣτις
φαίνεται λέγουσα: τοιαύτη εἶναι ἡ ζωὴ τῶν θνητῶν, ἐκ τῆς ὁποίας
δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος ἐὰν μὴ διὰ τοῦ
θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

**Περὶ τοῦ ἐξηκοστοῦ ὁγδόου ψαλμοῦ, ὅστις προλέγει τὴν ἰσχυ-
ρογνώμονα τύφλωσιν τῶν Ἰουδαίων**

Διὰ νὰ μὴ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν των οἱ Ἰουδαῖοι τόσον κα-
ταφανῇ προφητικὰ τεκμήρια, διαπιστωθέντα κατὰ τρόπον τόσον
σαφῇ καὶ ἀκριβῇ διὰ γεγονότων, θὰ πρέπη νὰ ἔχουν ἐπαληθεύ-
σει εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους αἱ προρρήσεις τοῦ ἀκολούθου ψαλ-
μοῦ. Διότι ὁ ψαλμὸς οὗτος, ἀφοῦ ἐπροφήτευσεν ἐν τῷ προσώ-
πῳ τοῦ Χριστοῦ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ πάθος του, ἀναφέρει ἐκεῖνο,
τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖ ἀπροκαλύπτως τὸ Εὐαγγέλιον: «Ἐδωκαν
εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με
ὄξος». (Ψαλμ. ΜΗ' 22). Καὶ διὰ νὰ συνεχίσῃ μίαν τοιαύτην εὐωχί-

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΕΖ, 21.

αν συγκροτουμένην ἐκ λέξεων, προσθέτει: «γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον» ⁽¹⁾, καὶ ἀκόμη ἐξ ἄλλων λέξεων, τὰς ὁποίας πρὸς αὐτοὺς ἀπευθύνει ὅχι ὡς εὐχήν, ἀλλ' ὡς πρόρρησιν ὑπὸ τύπον εὐχῆς. Εἶναι λοιπὸν καταπληκτικὸν τὸ ὅτι δὲν βλέπουν τόσον καθαρὰ πράγματα ἐφ' ὅσον οἱ ὀφθαλμοὶ των εἶναι σκοτισμένοι, ὥστε νὰ μὴ βλέπουν; Εἶναι καταπληκτικὸν τὸ ὅτι δὲν παρατηροῦν τὸν οὐρανόν, ἐφ' ὅσον τὰ νῶτά των εἶναι κυρτωμένα καὶ ὅτι κύπτουν πρὸς τὸ ἔδαφος; Αἱ λέξεις αὗται, παρειλημμένα ἐκ τοῦ σώματος, ἀπεικονίζουν τὰς κακίας τῆς ψυχῆς. Εἶπαμεν ἀρκετὰ περὶ τῶν ψαλμῶν, δηλαδή περὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Βασιλέως Δαυίδ. Πρέπει τώρα νὰ περιορισθῶμεν. Οἱ ἀναγνώσται, ποὺ γνωρίζουν ὅλα αὐτά, ἅς λάβουν τὴν καλωσύνην νὰ μὲ συγχωρήσουν, ἐὰν δὲ παρατηρήσουν, ὅτι παρέλειψα σπουδαιότερα τεκμήρια, ἅς μὴ παραπονεθοῦν ἐναντίον μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τοῦ βασιλείου καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Δαυίδ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σολομώντος καὶ περὶ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένων προφητειῶν τοῦ εἴτε τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὰ βιβλία τὰ συνδεόμενα μὲ τὰ ἔργα τοῦ εἴτε εἰς τὸ ἀναμφισβητήτως ἰδικά του βιβλία.

Ὁ Δαυίδ ἐβασίλευσε λοιπὸν εἰς τὴν γῆνιν Ἱερουσαλήμ, ὡς τέκνον τῆς οὐρανίου Ἱερουσαλήμ, ὃ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνει πρὸς αὐτὸν μεγάλα ἐγκώμια. Πράγματι διὰ τῆς εὐσεβείας τοῦ ἐξηγήνισε τόσον τὰ ἐγκλήματα τοῦ διὰ τῆς σωτηρίου ταπεινώσεως τῆς μετανοίας, ὥστε ἀναμφιβόλως ἀνήκει εἰς τὴν ὁμήγυριν ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων λέγει αὐτὸς ὁ ἴδιος: «μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι» ⁽²⁾. Μετὰ τὸν Δαυίδ ἐβασίλευσεν ἐπὶ τοῦ ἰδίου λαοῦ, εἰσέτι ἡνωμένου, ὃ Σολομών, ὃ υἱὸς του, βασιλεύσας ζῶντος τοῦ πατρὸς του, ὡς προείπαμεν. Οὗτος, κατόπιν μιᾶς καλῆς ἀρχῆς, ἔσχεν ὀλέθριον τέλος. Ἡ εὐδαιμονία, μοιραία ἀκόμη καὶ

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΕΗ', 23 καὶ 24.

⁽²⁾ Ψαλμ. ΛΑ', 1.

δι' αὐτοὺς τοὺς σοφούς, ὑπῆρξε δι' αὐτὸν τόσον περισσότερον ὀλεθρία, ὅσον ὀλιγώτερον τὸν ὠφέλησεν ἡ σοφία του, ἀκόμη καὶ σήμερον τόσον πολὺ ἐγκωμιαζομένη, ἄλλοτε δὲ ἀντικείμενον παγκοσμίου θαυμασμοῦ.

Προφητείας τοῦ βασιλέως τούτου εὐρίσκουμεν εἰς τὰ τρία κανονικὰ βιβλία του : τὰς «Παροιμίας», τὸν «Ἐκκλησιαστήν» καὶ τὸ «ᾠασμα». Τὰ δὲ ἄλλα ἢ «Σοφία Σολομώντος» καὶ ἡ «Σοφία Σειράχ» ἢ συνήθεια καθιέρωσε ν' ἀποδίδονται εἰς τὸν Σολομῶντα λόγῳ ὁμοιοτήτων τῆς ἐκφράσεως, ἀλλ' οἱ σοφοὶ ἀπὸ συμφώνου πιστεύουν, ὅτι δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν του.

Πάντως εἶναι ἀποδεκτὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ χρόνου μακροῦ, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως. Ἐν ἑξ αὐτῶν τιτοφορούμενον «Σοφία τοῦ Σολομῶντος» ἐμπεριέχει προφητείαν τινὰ σαφεινότην, σχετικὴν μὲ τὸ Πάθος τοῦ Χριστοῦ. Οἱ δῆμιοι μεταχειρίζονται τὴν ἐξῆς γλῶσσαν: «ἐνεδρεύσωμεν δὲ τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι καὶ ἐναντιοῦται τοῖς ἔργοις ἡμῶν καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου καὶ ἐπιφημίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα παιδείας ἡμῶν· ἐπαγγέλλεται γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ καὶ παῖδα Κυρίου ἑαυτὸν ὀνομάζει· ἐγένετο ἡμῖν εἰς ἔλεγχον ἐννοιῶν ἡμῶν· βαρὺς ἐστὶν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος, ὅτι ἀνόμοιος τοῖς ἄλλοις ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ ἐξηλλαγμέναι αἱ τρίβοι αὐτοῦ· εἰς κίβδηλον ἐλογίσθημεν αὐτῷ, καὶ ἀπέχεται τῶν ὁδῶν ἡμῶν ὥς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν· μακαρίζει ἔσχατα δικαίων καὶ ἀλαζονεύεται πατέρα Θεόν. Ἰδῶμεν εἰ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀληθεῖς, καὶ πειράσωμεν τὰ ἐν ἐκβάσει αὐτοῦ· εἰ γάρ ἐστιν ὁ δίκαιος υἱὸς Θεοῦ, ἀντιλήψεται αὐτοῦ καὶ ῥύσεται αὐτὸν ἐκ χειρὸς ἀνθεστηκότων· ὕβρει καὶ βασάνῳ ἐτάσωμεν αὐτόν, ἵνα γνῶμεν τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ καὶ δοκιμάσωμεν τὴν ἀνεξικακίαν αὐτοῦ· θανάτῳ ἀσχήμονι καταδικάσωμεν αὐτόν, ἔσται γὰρ αὐτοῦ ἐπισκοπὴ ἐκ λόγων αὐτοῦ» ⁽¹⁾. Οὕτω ἐσκέφθησαν, ἀλλ' ἐπλανήθησαν, ἡ κακία των τοὺς ἀπετύφλωσε.

Εἰς τὴν Σοφίαν Σειράχ ἡ μέλλουσα πίστις τῶν Ἑθνικῶν προελέχθη μὲ τὰς ἀκολουθούσας φράσεις: «Ἐλέησον ἡμᾶς, δέσποτα, ὁ Θεὸς πάντων καὶ ἐπίβλεψον καὶ ἐπίβαλε τὸν φόβον σου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη· ἔπαρον τὴν χειρὰ σου ἐπὶ ἔθνη ἀλλότρια, καὶ ἰδέτωσαν τὴν δυναστείαν σου. Ὡσπερ ἐνώπιον αὐτῶν ἡγιάσθης ἐν ἡμῖν, οὕτως ἐνώπιον ἡμῶν μεγαλυνθείης ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐπιγνώτωσάν σε, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ἐπέγνω-

---

(1) Σοφ. Σολ. Β' 12 καὶ ἐπέκεινα.

μεν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ, Κύριε» (1). Βλέπουμεν τὰς προφητείας ταύτας ὑπὸ τύπον εὐχῆς καὶ προσευχῆς πραγματωθείσας ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. Ἔχουν ὅμως μικροτέραν ἰσχὺν κατὰ τῶν ἀντιπάλων μας, διότι οὐδόλως εὐρίσκονται εἰς τὸν Κανόνα τῶν Ἰουδαίων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ τρία ἄλλα βιβλία, τὰ ὅποια εἶναι ἀσφαλῶς ἔργον τοῦ Σολομῶντος καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θεωροῦν ὡς «κανονικά», διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι εὐρίσκεται εἰς ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, θὰ ᾔτο ἔργον μακρὸν καὶ ἐπίπονον, τὸ ὁποῖον τώρα θὰ μᾶς παρέστυρεν ἐκεῖθεν ὀρθῶν δόριον. Ἐν τούτοις αἱ λέξεις αὗται τῶν ἀσεβῶν εἰς τὸ βιβλίον τῶν «Παροιμιῶν»: «κρύψωμεν δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως, καταπίωμεν δὲ αὐτὸν ὥσπερ ἄδης ζῶντα καὶ ἄρωμεν αὐτοῦ τὴν μνήμην ἐκ γῆς· τὴν κτῆσιν αὐτοῦ τὴν πολιτελὴ καταλαβώμεθα» (2) δὲν εἶναι τόσον σκοτειναί, ὥστε νὰ χρειάζωνται μακρὰ σχόλια διὰ νὰ τὰς ἐννοήσωμεν ἀναφερομένας εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, κτῆσιν ἰδικήν του. Διότι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, αὐτὸς ὁ ἴδιος, εἰς μίαν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου θέτει εἰς τὸ στόμα τῶν κακῶν ἀμπελουργῶν σχεδὸν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν: «αὐτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ» (3). Εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τὸ χωρίον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἤδη ἐμνημονεύσαμεν, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς στείρας γυναικός, ἣτις ἐγέννησεν ἑπτὰ τέκνα. Οἱ γνωρίζοντες ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἐθεώρησαν ἀναφερόμενον τοῦτο εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν του: «ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπῆρξε στύλους ἑπτὰ· ἔσφαξε τὰ ἑαυτοῖς θύματα, ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς οἶνον καὶ ἡτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν, ἀπέστειλε τοὺς ἑαυτῆς δούλους συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα λέγουσα· ὅς ἐστιν ἄφρων ἐκκλινάτω πρὸς με· καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρενῶν εἶπεν· ἔλθετε φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων καὶ πίετε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν» (4). Ἐν προκειμένῳ ἀναμφιβόλως ἀναγνωρίζομεν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὸν Λόγον συναιώνιον τοῦ Πατρὸς, οἰκοδομοῦντα ἑαυτῷ οἶκον εἰς τοὺς κόλπους τῆς Παρθένου, ὅπου ἔλαβε σῶμα ἀνθρώπινον· τὸν βλέπομεν συνενούμενον ἐδῶ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως

(1) Σοφία Σειράχ ΛΣΤ' 1 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Παροιμ. Σολομ. Α', 11 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Ματθ. κα', 38.

(4) Παροιμ. Σολομ. Θ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

ἡ κεφαλὴ μετὰ τῶν μελῶν, προσφέροντα εἰς θυσίαν τὸ αἷμα τῶν Μαρτύρων, παρασκευάζοντα διὰ τὴν τράπεζαν αὐτοῦ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, σημεῖα τῆς ἱερωσύνης κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ καὶ προσκαλοῦντα εἰς τὰς ἐστιάσεις τοὺς ἄφρονας καὶ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, διότι, λέγει ὁ Ἀπόστολος : «καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά» ⁽¹⁾.

Ἡ σοφία ὅμως ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, ἵνα εἴπῃ πρὸς αὐτοὺς : «ἀπολείπετε ἀφροσύνην, ἵνα εἰς τὸν αἰῶνα βασιλεύσητε καὶ ζητήσατε φρόνησιν, καὶ κατωρθώσατε ἐν γνώσει σύνεσιν» ⁽²⁾. Ἀλλὰ τὸ συμμετέχειν τῆς τραπέζης αὐτοῦ σημαίνει, ὅτι ἄρκεται τις νὰ ἔχῃ ζωὴν ⁽³⁾. Διότι ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει, ὅτι : «οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τοῦ εὐφρανθῆναι» δηλαδή δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον παρ' ὅ,τι τρώγει καὶ πίνει, ⁽⁴⁾ τί δὲ καλύτερον δέον νὰ ἐννοήσωμεν μὲ τὰς λέξεις ταύτας, ἐὰν μὴ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην, ὅπου ὁ ὑπέρτατος Ἱερεὺς καὶ Μεσίτης τῆς Καινῆς Διαθήκης δίδει εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ τὸ σῶμά του καὶ τὸ αἷμά του; Πράγματι ἡ θυσία αὕτη διεδέχθη πάσας τὰς θυσίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἵτινες δὲν ἦσαν παρὰ σκιὰ τῆς θυσίας τοῦ μέλλοντος. Τοιουτοτρόπως ἀναγνωρίζομεν ἐν τῷ τριακοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Μεσίτου λαλοῦντος προφητικῶς : «Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι» ⁽⁵⁾. Διότι, ἀντὶ ὅλων αὐτῶν τῶν θυσιῶν καὶ ὅλων αὐτῶν τῶν προσφορῶν προσεφέρθη τὸ σῶμά του καὶ ἐξυπηρέτησε τοὺς συμμετασχόντας (τῆς τραπέζης). Εἰς τὴν παραίνεσιν δὲ ταύτην τὴν τόσον συχνὴν καὶ τόσον τονιζομένην τοῦ τρώγειν καὶ τοῦ πίνειν δὲν πρόκειται περὶ τῶν σαρκικῶν ἀπολαύσεων ἐνὸς συμποσίου, ὁ Ἐκκλησιαστής δεικνύει ἄρκετὰ τοῦτο λέγων : «ἀγαθὸν παρευθῆναι εἰς οἶκον πένθους ἢ ὅτι παρευθῆναι εἰς οἶκον πότου» ⁽⁶⁾ καὶ ὀλίγον κατωτέρω προσθέτει : «καρδία σοφῶν ἐν οἴκῳ πένθους καὶ καρδία ἀφρόνων ἐν οἴκῳ εὐφροσύνης» ⁽⁷⁾.

⁽¹⁾ Α΄ Κορίνθ. α΄, 27.

⁽²⁾ Παροιμ. Σολομ. Θ΄, 5.

⁽³⁾ Ὁ Ἱερεὺς Αὐγουστίνος ἐρμηνεύει οὕτω, διότι ἔχει ἀναφέρει ἀντὶ τοῦ «κατωρθώσατε ἐν γνώσει σύνεσιν» τὸ «ut habeatis vitam» μὴ εὐρισκόμενον οὔτε εἰς τὴν Vulgata, οὔτε εἰς τοὺς Ἑβδομήκοντα.

⁽⁴⁾ Ἀκκλησ. Γ΄, 12.

⁽⁵⁾ Ψαλμ. ΛΘ΄, 7.

⁽⁶⁾ Ἐκκλησ. Ζ΄, 3.

⁽⁷⁾ Αὐτόθι 4

Πλὴν ὅμως προτιμῶ ν' ἀναφέρω ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς δύο πολιτείας, μίαν τοῦ διαβόλου καὶ ἄλλην τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, τὸν διάβολον καὶ τὸν Χριστόν: «οὐαὶ σοι πόλις, ἥς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρωτὶ ἐσθίουσι», ἀλλὰ «μακαρία σύ, γῆ, ἥς ὁ βασιλεὺς σου υἱὸς ἐλευθέρων καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρὸς καιρὸν φάνονται ἐν δυνάμει καὶ οὐκ αἰσχυνηθήσονται» (1). Ὁ νεαρὸς εἶναι ὁ διάβολος· τὸν καλεῖ νεαρόν, λόγῳ τῆς τρέλλας, τῆς ἀλαζονείας, τῆς ἰταμότητος, τῆς αὐθαδείας καὶ τῶν λοιπῶν κακιῶν, αἵτινες συνήθως διασύρουν τοὺς νέους. Ὁ Χριστὸς τοῦναντίον εἶναι ὁ υἱὸς τῶν ἐλευθέρων, δηλαδὴ τῶν ἁγίων Πατριαρχῶν, πολιτῶν τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας, ἐξ ὧν προῆλθε κατὰ σάρκα.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς γηίνης Πολιτείας τρώγουν ἅμα τῇ πρωΐᾳ, δηλαδὴ πρὸ τῆς ἀρμοζούσης ὥρας, διότι, μὴ ἀναμένοντες τὴν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, διακαίονται ὑπὸ τοῦ πόθου ν' ἀπολαύσουν ταχέως τὰς τρελλὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου τούτου, ἐνῶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Πολιτείας τοῦ Χριστοῦ ἀναμένουν καρτερικῶς τὸν χρόνον τῆς πραγματικῆς εὐδαιμονίας, τοῦτο δὲ ἐννοεῖ διὰ τῶν λέξεων: «ἐν δυνάμει καὶ οὐκ αἰσχυνηθήσονται», διότι δὲν εἶναι ἀπατηλὴ ἡ ἐλπίς ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει» (2).

Ὁ ψαλμῳδὸς λέγει ἐπίσης: «καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ καταισχυνηθῶσιν» (3). Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, τοῦτο εἶναι εἶδος ἐκστάσεως τῶν ἁγίων ψυχῶν εἰς τοὺς γάμους τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Πολιτείας, δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Πλὴν ὅμως αἱ πνευματικαὶ αὗται ἡδοναὶ συγκαλύπτονται ὑπὸ ἀλληγοριῶν διὰ ν' ἀναφλέξουν τὸν πόθον, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ φωτεινοῦ δράματισμοῦ, ὅπου θὰ ἐμφανισθῇ ὁ σύζυγος, πρὸς τὸν ὁποῖον λέγεται εἰς τὸ αὐτὸ Ἄσμα: «νεάνιδες ἡγάπησάν σε» (4), καὶ ἡ σύζυγος ἐκείνη ἥτις ἀκούει τὰς λέξεις: «Τί ὠραιώθης καὶ τί ἡδύνθης ἀγάπη» (5).

Παρασιωπῶμεν πλείστα, διὰ νὰ μὴ παρατείνωμεν παρὰ πολὺ τὸ ἔργον μας τοῦτο.

---

(1) Ἐκκλησ. Ι', 16 καὶ 17.

(2) Ρωμ. ε', 5.

(3) Ψαλμ. ΚΔ', 3.

(4) Ἀσμ. Α', 3.

(5) Ἀσμ. Ζ, 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Σολομῶντα.

Οἱ λοιποὶ βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων μετὰ τὸν Σολομῶντα, εἴτε εἰς Ἰουδαίαν εἴτε εἰς Ἰσραὴλ, μόλις παρουσιάζουν εἰς τοὺς λόγους τῶν ἢ εἰς τὰς πράξεις τῶν προφητείας συμβολικάς, ἀναφερομένας εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν του. Τὰ δύο μέρη τῶν λαῶν τούτων ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀφότου ὁ Θεός, διὰ νὰ ἐκδικήσῃ τὸ ἔγκλημα τοῦ Σολομῶντος, τοὺς διήρρησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ροβοάμ, ὅστις τὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον. Αἱ δέκα φυλαί, αἵτινες ἐν Σαμαρείᾳ ἐκήρυξαν βασιλέα τὸν Ἱεροβοάμ, θεράποντα τοῦ Σολομῶντος, (Γ΄, Βασιλ. ΙΑ΄), διετήρησαν δι’ αὐτὰς καὶ μόνας τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ, καίτοι τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ ὀλοκλήρου. Αἱ δύο ἄλλαι φυλαὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βενιαμίν, αἵτινες δὲν ἔπρεπε νὰ ἴδουν ἐξαφανιζομένην καθ’ ὀλοκληρίαν τὴν βασιλικὴν φυλὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Δαυίδ, παρέμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα, διότι ὁ Δαυὶδ ἀνῆκεν εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Ἰούδα. Ἡ ἄλλη φυλὴ ἢ τοῦ Βενιαμίν, ἥτις, ὡς εἶπον, ἀπετέλει μέρος τοῦ αὐτοῦ βασιλείου, ἦτο ἡ φυλὴ, ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Σαούλ, προκάτοχος τοῦ Δαυίδ.

Ὅθεν αἱ δύο αὗται φυλαί, συνηνωμέναι, ἐκαλοῦντο βασίλειον τοῦ Ἰούδα καὶ οὕτω διεκρίνοντο ἀπὸ τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ, τὸ ὁποῖον μετὰ τῶν δέκα φυλῶν αὐτοῦ, ἔχον τὸν αὐτὸν βασιλέα, διετήρησε τὴν ἰδιαιτέραν αὐτὴν ὀνομασίαν. Ἡ ἱερατικὴ φυλὴ τοῦ Λευί, ἀφιερωμένη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τῶν βασιλέων, ἀπετέλει τὴν δεκάτην τρίτην φυλὴν, διότι ὁ Ἰωσήφ, εἰς τῶν δώδεκα υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς ὄχι μόνον μιᾶς καὶ μόνης φυλῆς, ὅπως ἕκαστος τῶν ἀδελφῶν του, ἀλλὰ καὶ τῶν δύο, δηλαδὴ ἐκείνων τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Μανασσῆ. Ἐν τούτοις ἡ φυλὴ τοῦ Λευὶ ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ ὅπου ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπηρέτει.

Ὅθεν, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ὄντος, κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν διηρημένου, ὁ Ροβοάμ, βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα καὶ υἱὸς τοῦ Σολομῶντος, ἐβασίλευσε πρῶτος αὐτὸς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὁ δὲ Ἱεροβοάμ, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ θεράπων τοῦ Σολομῶντος, εἰς τὴν Σαμαρείαν. Ὅταν δὲ ὁ Ροβοάμ ἠθέλησε νὰ κατακτήσῃ καὶ πάλιν τὸ μέρος τοῦτο τῶν ἐπικρατειῶν του, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχεν ἀποσπάσει τυραννικὸς σφετερισμός, ὁ λαὸς ἠρνήθη νὰ λά-

βη μέρος εἰς τὸν ἀδελφοκτόνον αὐτὸν πόλεμον κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὅστις κατέστησε γνωστὸν διὰ τοῦ προφήτου Αὐτοῦ, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἦτο ἔργον Του. Ὡστε δὲν ἦτο πταῖσμα οὔτε τοῦ βασιλέως οὔτε τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἐτελέσθη ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ ἐκδικητοῦ τῆς ἀδικίας. Ἡ δὴλώσις αὕτη ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν δύο μερῶν, διότι ἐπρόκειτο περὶ διαιρέσεως τοῦ βασιλείου καὶ οὐχὶ τῆς θρησκείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ἡ εἰδωλολατρεία τοῦ Ἱεροβοάμ.

Ἀλλὰ ὁ Ἱεροβοάμ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, ἀρνούμενος ἐκ διαστροφῆς τοῦ πνεύματός του νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ὅμως εἶχεν εὖρει πιστόν, λαβὼν παρ' αὐτοῦ τὸ ὑπεσχημένον βασίλειον, ἐφοβήθη, ὅτι, ἐὰν προσήρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁλόκληρος ὁ λαός, κατὰ τὸν θεῖον νόμον, θὰ μετέβαινε, ἵνα προσφέρῃ θυσίαν, οἱ ὑπήκοοί του, σαγηνευόμενοι ὑπὸ τοῦ νομίμου βασιλέως, θὰ ἐπανήρχοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς φυλῆς τοῦ Δαυὶδ, ἣτις ἦτο ἡ βασιλικὴ φυλή. Τότε καθίδρυσε τὴν εἰδωλολατρείαν εἰς τὸ βασίλειόν του, ὠθούμενος δὲ ὑπὸ μιᾶς ἐγκληματικῆς ἀσεβείας, συμπαρέσυρε μεθ' αὐτοῦ εἰς τὸν ναὸν τῶν ψευδῶν θεῶν καὶ τὸν λαὸν ἐξαπατήθεντα. Ἐν τούτοις ὁ Θεὸς δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιπλήττῃ διὰ τῶν προφητῶν Αὐτοῦ ὄχι μόνον τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαδόχους του, μιμητὰς τῆς ἀσεβείας του, ὥς καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν λαόν. Διότι παρ' αὐτοῖς ἐνεφανίσθησαν οἱ μεγάλοι προφῆται, οἱ τόσον διὰ τὰ πολυάριθμα θαύματά των περίφημοι ὁ Ἡλιοῦ καὶ ὁ Ἐλισαῖ ὁ διάδοχός του. Ἦτο ἐπίσης ἐκεῖ, ὅπου ὁ Ἡλιοῦ λέγων εἰς τὸν Θεόν : «καὶ τοὺς προφῆτας σου ἀπέκτειναν ἐν ῥομφαίᾳ, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ ὑπολέλειμμαι ἐγὼ μονώτατος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν» ⁽¹⁾ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι ὑπῆρχον ἀκόμη ἑπτὰ χιλιάδες ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν ἔκυψαν πρὸ τοῦ Βάαλ τὸ γόνυ ⁽²⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἡ αἰχμαλωσία τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἰουδαίων.

Τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα, οὔτινος ἔδρα ἦτο ἡ Ἱερουσαλήμ,

(1) Γ' Βασιλ. ΙΘ', 10.

(2) Αὐτόθι ΙΗ'.

δὲν ἔστερεῖτο καὶ αὐτὸ προφητῶν, ὅταν εὐηρεστεῖτο ὁ Θεὸς νὰ τοὺς ἀποστέλλῃ, εἴτε διὰ ν' ἀναγγέλλῃ πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖον, εἴτε διὰ νὰ στιγματίζῃ τὰ ἐγκλήματα, εἴτε διὰ νὰ συνιστᾷ δικαιοσύνην. Διότι καὶ ἐκεῖ, καίτοι πολὺ σπανιώτερον παρὰ ἐν Ἰσραήλ, ὑπῆρξαν βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι προσέβαλον βαρέως τὸν Θεὸν διὰ τῶν ἀσεβῶν πράξεων των καὶ ἐπέσυραν ἐπ' αὐτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις τοὺς ἐμιμεῖτο, σωτηρίους ποινάς. Ἀντιθέτως οἱ εὐσεβεῖς βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα ἐγένοντο γνωστοὶ διὰ τῶν μὴ κοινῶν ἀρετῶν των, ἐνῷ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ κατεκρίθησαν ἅπαντες ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βαθείας διαστροφῆς των.

Ἀμφότερα δὲ τὰ μέρη συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν ἢ τὴν παραχώρησιν τῆς Θείας Προνοίας ηὐδοκίμουν ἢ ἐπιέζοντο ὑπὸ ἀντιξοοτήτων. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν εἰς τὴν μάλιστα τῶν ξένων πολέμων προσετέθη ἡ μάστιξ τῶν ἐμφυλίων, πάντοτε ὁμῶς κατὰ τρόπον ὥστε νὰ δείξῃ σαφῶς, συμφώνως πρὸς τὰς ἐκδήλους αἰτίας, αἵτινες ἀπέφεραν ἀποτελέσματα διάφορα, τὸν δάκτυλον τῆς εὐσπλαγχνίας ἢ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ. Τέλος εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς ὀργῆς Του τὸ ἔθνος τοῦτο ὁλόκληρον ὄχι μόνον ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὰς ἐστίας του ὑπὸ τῶν νικητῶν Χαλδαίων, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέγα μέρος ἤχθη αἰχμάλωτον παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις, ἐν πρώτοις μὲν αἱ δέκα φυλαί, αἱ συναποτελοῦσαι τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραήλ, εἶτα δὲ αἱ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ περιφήμου ναοῦ της, διῆλθεν ἑβδομήκοντα ἔτη εἰς ξένην γῆν. Μετὰ ταῦτα, ἐλευθερωθὲν ἀνεστήλωσε τὸν καταστραφέντα ναόν. Μολονότι δὲ τινὲς ἐξ αὐτῶν παρέμειναν μακρὰν τῆς πατρίδος των, δὲν ὑπῆρξαν ἐφεξῆς δύο βασίλεια κυβερνώμενα ὑπὸ δύο διαφόρων βασιλέων, ἀλλ' εἰς καὶ μόνος βασιλεὺς, ἐδρεύων εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐβασίλευεν ἐπὶ πάντων τούτων, ἐξ ὅλων δὲ τῶν μερῶν, ὅσονδήποτε μακρὰν καὶ ἂν ἔκειντο, οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ὠρισμένας ἐποχὰς κατηυθύνοντο πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ὅπως προσέλθουν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Πάντως, ἀκόμη καὶ τότε, δὲν ἀπέλειπον οὔτε ἐχθροί, οὔτε ξένοι δυνάσται, ὁ δὲ Χριστός, ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, εὗρεν αὐτοὺς φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ρωμαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τελευταίων προφητῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τὸν διαρρέυσαντα ἀπὸ τῆς ἐκ Βαβυλωνίας ἐπανόδου, μετὰ τὸν Μαλαχίαν, Ἀγγαῖον, Ζαχαρίαν οἵτινες ἐπροφήτευσαν τότε καὶ Ἐσδρα, δὲν ὑπῆρξαν πλέον προφῆται παρὰ

τοῖς Ἰουδαίοις μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐὰν μὴ ὁ ἕτερος ἐκεῖνος Ζαχαρίας, πατὴρ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ σύζυγός του Ἐλισάβετ, ζήσαντες, ὅταν προσήγγιζεν ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, μετὰ δὲ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, ὁ γέρον Συμεὼν, ἡ χήρα Ἄννα ἤδη προχωρημένη εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰωάννης, ὁ τελευταῖος. Νεαρὸς καὶ προφήτης τοῦ νεαροῦ Χριστοῦ, δὲν ἀνήγειλε μὲν τὴν μέλλουσαν ἔλευσίν του, ἀλλὰ τὴν κατέστησε γνωστὴν διὰ τινος προφητικοῦ γνωρίσματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει : «πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν» (¹).

Αἱ προφητεῖαι τῶν πέντε τελευταίων τούτων εἶναι γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου εὐρίσκομεν ἐπίσης, ὅτι αὕτη αὕτη ἡ Παρθένος μήτηρ τοῦ Σωτῆρος, πρὸ τοῦ Ἰωάννου, προεφήτευσεν. Ἀλλά, οἱ ἀποδοκιμασθέντες Ἰουδαῖοι ἀπορρίπτουν τὰς προφητείας ταύτας, ἐνῶ αὗται ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὑπὸ ἀναριθμήτων ἐξ αὐτῶν, ἀσπασθέντων τὸν νόμον τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐκτοτε πράγματι ὁ Ἰσραὴλ διηρέθη εἰς δύο διὰ τῆς ἀμεταβλήτου ἐκείνης διαιρέσεως, τῆς προλεχθείσης εἰς τὸν βασιλέα Σαοὺλ ὑπὸ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ. Οἱ Μαλαχίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας καὶ Ἑσδρας εἶναι οἱ τελευταῖοι προφῆται εἰς τοὺς ὁποίους οἱ ἀποδοκιμασθέντες Ἰουδαῖοι ἀποδίδουν τὴν «κανονικὴν» αὐθεντίαν. Κατέχομεν τὰ βιβλία αὐτῶν καθὼς καὶ ἄλλων, οἵτινες εἰς λίαν μικρὸν ἀριθμὸν περιβάλλονται μὲ τὴν αὐθεντίαν ταύτην. Μοῦ φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τινὰς τῶν προφητειῶν των σχετικῶν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν του, ἀλλὰ θὰ τὸ κάμω, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου, εἰς τὸ προσεχὲς Βιβλίον, διὰ νὰ μὴ ἐπεκτείνω περισσότερο τοῦτο, ἥδη σχοινοτενές.

(¹) Ματθ. ια' 16.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περίληψις τῶν δέκα ἐπτὰ προηγουμένων Βιβλίων.

Ἐπεσχέθην νὰ πραγματευθῶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο περὶ τῆς προελεύσεως, τῆς προόδου καὶ τοῦ τέλους, ὅπερ ἐπιφυλάσσεται εἰς τὰς δύο Πολιτείας, ἐξ ὧν ἡ μία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ κόσμου, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου, συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ πρώτη νῦν παρεπιδημεῖ. Πλὴν ὅμως ὥφειλον ἐν πρώτοις ν' ἀνασκευάσω, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἁγίας Πολιτείας, οἵτινες προκρίνοιν τοὺς ψευδεῖς θεοὺς αὐτῶν ἀπὸ τὸν Χριστόν, τὸν ἰδρυτὴν τῆς, καὶ οἱ ὁποῖοι τρέφουν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τὸ βίαιον ἔκεινο μῖσος, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἐπιζήμιον. Τοῦτο ἔκαμα εἰς τὰ δέκα προηγούμενα Βιβλία.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν τριπλὴν ὑπόσχεσιν, περὶ ἧς ὠμίλησα πρὸ ὀλίγου, ἀφιέρωσα τὰ τέσσαρα Βιβλία, τ' ἀκολουθοῦντα τὸ δέκατον, ὅπως διαφωτίσω ὅ,τι σχετίζεται πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν δύο Πολιτειῶν. Ἡ προόδός των, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ συνοψίζεται εἰς ἓν καὶ μόνον βιβλίον, τὸ δέκατον πέμπτον τοῦ ἔργου τούτου. Ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τοῦ Ἀβραάμ ἠκολούθησα, ὅσον ἀφορᾷ τὰς δύο Πολιτείας, τὴν χρονικὴν τάξιν.

Ἀπὸ τοῦ πατριάρχου ὅμως τούτου μέχρι τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ, ὅπερ μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἔκτου βιβλίου, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος, χρονικοῦ διαστήματος, περιλαμβάνοντος τὸ δέκατον ἑβδομον, ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται, οὕτως εἰπεῖν, μόνη ὑπὸ τὴν γραφίδα μου, καίτοι οὐδέποτε ὑπῆρξεν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν μόνη, καὶ μολονότι, τοῦναντίον, αἱ δύο Πολιτεῖαι μεταξὺ ἡμῶν διενεμήθησαν τὸν χρόνον τόσον κατὰ τὴν προόδον ὅσον καὶ κατὰ τὴν προέλευσίν των. Ἀλλ' ἐνήργησα κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ὅπως, ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ θεῖαι καὶ ἐπαγγελίαι καθίστανται σαφέστεραι μέχρι τῆς γεννήσεως

σεως ἐκ τῶν κόλπων μιᾶς παρθένου Ἐκείνου, ὅστις προώριστο νὰ τὰς πραγματώσῃ ἐν ἑαυτῷ, ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ ἐνοχληθῇ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὴν ἐχθρικῶς διακειμένης Πολιτείας, ἐμφανισθῇ περισσότερον διακεκριμένη (αὐτοτελής), μολονότι μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ἐν μέσῳ πλήρους φωτός, ἀλλ' ὥς ἂν ἐπορεύετο διὰ μέσου σκιῶν.

Ὁφείλω, λοιπὸν τώρα νὰ ἐπανακολουθήσω τὴν διακοπεῖσαν πορείαν τῆς Πολιτείας τοῦ Κόσμου, ὅπως δείξω ἀρκούντως τὸν δρόμον τῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ, ἵνα ὁ ἀναγνώστης δυνηθῇ νὰ παραβάλλῃ σοβαρῶς τὰς δύο Πολιτείας πρὸς ἀλλήλας.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. ✓

Περὶ τῶν χρόνων καὶ τῶν βασιλέων τῆς Πολιτείας τῆς γῆς. Περὶ τῆς συμφωνίας τῆς μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀγίας Πολιτείας ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀβραάμ.

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, καίτοι διεσπαρμένη ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ εἰς τὰς πλέον διαφόρους χώρας, παραμένει οὐχ ἥττον ἠνωμένη διὰ τῶν δεσμῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, ἐπεὶ δὲ ὁμῶς ἕκαστον τῶν συναποτελούντων ταύτην ἀτόμων ἔχει τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά του καὶ τὰ ἰδιαίτερα πάθη του, ὅ,τι ἐπιζητεῖται ὑπὸ τῶν μὲν, δὲν ἱκανοποιεῖ τοὺς ἄλλους, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἱκανοποιεῖ τοὺς πάντας, διότι πάντες δὲν ἐπιδιώκουν τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἐντεῦθεν προέρχεται τὸ ὅτι συχνὰ ἡ κοινωνία διαιρεῖται ἐναντίον ἑαυτῆς τῆς ἰδίας καὶ τὸ ὅτι ἡ ἰσχυρότερα μερὶς καταπιέζει τὴν ἀσθενεστέραν.

Ὁ ἡττημένος ὑποκύπτει εἰς τὸν νικητὴν, θυσιάζων εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν (*pacem praeferens ac salutem*), ὑπὸ οἵασδήποτε συνθήκας, τὴν ἐξουσίαν, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δὴ μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωροῦν ἀξίους θαυμασμοῦ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι προτιμοῦν τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν δουλείαν. Διότι παρ' ὅλοις τοῖς λαοῖς, θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ἀκούεται μία φωνὴ τῆς φύσεως, ὅπως παροτρύνῃ τὰ θύματα μιᾶς κακοτυχίας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τοὺς νικητὰς μᾶλλον παρὰ νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰς ὀλοκληρωτικὰς συμφορὰς μιᾶς πολεμικῆς συρράξεως. Ἐντεῦθεν προέρχεται, καὶ μετὰ τὴν θέλησιν τῆς Προνοίας τοῦ Θεοῦ, ἀπολύτου διαιτητοῦ τῆς νίκης καὶ τῆς ἥττης, ὅτι οἱ μὲν προωρίσθησαν διὰ τὴν διακυβέρνησιν τῶν κρατῶν καὶ οἱ δὲ διὰ νὰ εἶναι ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν μοναρχῶν.

Πλὴν ὅμως μεταξὺ πάντων τῶν βασιλείων τῆς γῆς, καθιδρουθέντων ἀπὸ τὰ συμφέροντα ἢ ἀπὸ τὰ πάθη ἐδῶ κάτω εἰς τὴν διηρημένην κοινωνίαν τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν συνήθως Πολιτείαν τοῦ κόσμου, διακρίνομεν δύο ἐνδοξότερα τῶν λοιπῶν : τὸ ἔθνος τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐκεῖνο τῶν Ρωμαίων, τὸ ἐν διαφέρει τοῦ ἑτέρου χρονικῶς καὶ τοπικῶς· τὸ ἐν ἤκμασε κατ' ἀρχάς, τὸ ἕτερον κατόπιν, τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ἕτερον εἰς τὴν Δύσιν. Ἀλλωστε τὸ τέλος τοῦ ἑνὸς ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἑτέρου. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ λοιπὰ βασίλεια δὲν ἦσαν παρὰ ἐξαρτήματα τῶν δύο ἐν λόγῳ ἐπικρατειῶν.

Ὁ Νῖνος ὑπῆρξε δεύτερος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του Βῆλον. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, πρῶτος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ἐβασίλευσεν ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀβραάμ εἰς τὴν γῆν τῶν Χαλδαίων. Τότε ἤκμαζεν ἀκόμη τὸ μικρὸν βασίλειον τῶν Σικυωνίων, μέχρι δὲ τοῦ λαοῦ τούτου, ὥς παναρχαίου λαοῦ, ἀνάγει ὁ σοφὸς Οὐάρων τὴν καταγωγὴν τῶν Ρωμαίων. Ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Σικυῶνος φθάνει εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὁπόθεν μεταβαίνει εἰς τοὺς Λατίνους καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἀλλά, πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, τὰ διάφορα ταῦτα κράτη, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Ἀσσυρίων, εἶχον ἐλαχίστην σημασίαν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα διασημότεροι, τὸ ἀναγνωρίζει καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἱστορικὸς Σαλλούστιος, καίτοι φρονεῖ, ὅτι ἡ φήμη των ὑπερβαίνει τὴν ἀλήθειαν. Πράγματι ἰδοὺ τί λέγει σχετικῶς : «Τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξαν, κατὰ τὴν γνώμην μου ἀρκετὰ πλούσια καὶ ἀρκετὰ μεγαλειώδη καὶ ὅμως ὀλίγον κατώτερα τῆς φήμης των. Ἡ μεγαλοφυΐα τῶν συγγραφέων των συνέβαλε εἰς τὴν δόξαν των ταύτην, παριστάνουσα ὥς περιφανεῖς τὰς πράξεις τῶν Ἀθηναίων. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀνδρεία των ἡρώων των προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ μεγαλείου, τὸν ὁποῖον ἡδυνήθησαν νὰ τοῦ προσδώσουν οἱ ἱστορικοί». Δὲν εἶναι δόξα μικρὰ διὰ τὴν πόλιν ταύτην τὸ ὅτι εἶδεν ἂν θίζουν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἰδίως αἱ σχολαὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν γραμμάτων. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὴν ἰσχύν, οὐδὲν ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρὸν καὶ τόσον ἐκτεταμένον ὅσον τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων. Διότι, κατὰ τοὺς ἱστορικούς, ὁ βασιλεὺς Νῖνος, υἱὸς τοῦ Βῆλου, καθυπέταξεν ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν, τὸ ἐν τρίτον τῆς ὑψηλίου ὥς πρὸς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ ἥμισυ ὥς πρὸς τὴν ἔκτασιν. Ἐπεξέτεινε τὰς κατακτήσεις του μέχρι τῶν συνόρων τῆς Λιβύης. Ἐξ ὅλων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς μόνον οἱ Ἰνδοὶ δὲν ὑπετάγησαν εἰς τὸν ζυγὸν του. Πάντως, μετὰ τὸν θάνατόν του,

ἡ σύζυγός του Σεμίραμις ἐπεχείρησε νὰ τοὺς δαμάσῃ. Πάντες οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων, λαοὶ καὶ βασιλεῖς, ὑπέστησαν τὸν ζυγὸν τῶν Ἀσσυρίων, τὰς θελήσεις τῶν ὁποίων ἐξετέλουν κατὰ γράμμα. Ὁ Ἀβραὰμ ἐγεννήθη λοιπὸν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νίνου παρὰ τοῖς Χαλδαίοις, λαοῦ τοῦ ἔθνους τούτου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων εἶναι περισσότερον γνωστὴ εἰς ἡμᾶς παρὰ ἡ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἔπειδὴ οἱ χωροῦντες ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας εἰς τοὺς Λατίνους καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπογόνους των, οἱ διερευνήσαντες τὴν Ἀρχαιότητα, ὅπως ἀνακαλύψουν τὴν καταγωγὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἠκολούθησαν χρονολογικὴν τάξιν, ὁφείλομεν καὶ ἡμεῖς, ἐφ' ὅσον παρίσταται πρὸς τοῦτο ἀνάγκη, ν' ἀναφέρωμεν τοὺς Ἀσσυρίους βασιλεῖς διὰ νὰ δείξωμεν πῶς ἡ Βαβυλὼν ἢ ἡ πρώτη Ρώμη προχωρεῖ κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων μαζί με τὴν παρεπιδημοῦσαν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐξιστοροῦμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ νὰ καθορίσωμεν τὴν παράλληλον μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν, θὰ πρέπει νὰ τ' ἀναζητήσωμεν κατὰ προτίμησιν παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς Λατίνοις, ὅπου φαίνεται αὕτη αὕτη ἡ Ρώμη, ἡ δευτέρα Βαβυλῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν λοιπὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀβραὰμ ὁ Νίνος ἦτο ὁ δεύτερος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων καὶ ὁ Εὐρωπ τῶν Σικυωνίων. Διεδέχθησαν ὁ εἰς τὸν Βῆλον καὶ ὁ ἕτερος τὸν Αἰγιάλεον, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι τῶν λαῶν τούτων βασιλεῖς. Ὅτε δὲ ὁ Θεὸς ἔδωσεν εἰς τὸν Ἀβραάμ, ἐξελθόντα ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, τὴν ὑπόσχεσιν πολυαριθμῶν ἀπογόνων καὶ νὰ εὐλογῇσῃ πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν φυλὴν αὐτοῦ, ὁ τέταρτος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων καὶ ὁ πέμπτος τῶν Σικυωνίων εὐρίσκοντο εἰς τὸν θρόνον. Διότι παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις ἐβασίλευσε, μετὰ τὴν μητέρα του Σεμίραμιν, ὁ υἱὸς τοῦ Νίνου. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφόνευσεν τὴν μητέρα του, διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς αἰμομεικτικούς της πειρασμούς. Πολλοὶ θεωροῦν τὴν κτίσιν τῆς Βαβυλῶνος ὡς ἔργον τῆς Σεμιράμιδος, ἥτις δὲν συνέβαλε πιθανῶς παρὰ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν της. Εἵπαμεν εἰς τὸ δέκατον ἕκτον βιβλίον πότε καὶ πῶς ἐκτίσθη αὕτη. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν υἱὸν τοῦ Νίνου καὶ τῆς Σεμιράμιδος, ὅστις διεδέχθη τὴν μητέρα του εἰς τὸν θρόνον, οἱ μὲν τὸν καλοῦν Νίνον, οἱ δὲ Νινίαν παράγοντες τὸ ὄνομά του ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς του. Οἱ Σικυώνιοι εἶχον τότε βασιλέα τὸν Τελξίαν.

Ἡ βασιλεία τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὑπῆρξε τόσον εὐδαίμων, τόσον εὐτυχής, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ ὑπήκοοι προσέφερον εἰς αὐτὸν θυσίαν, ὡς εἰς θεότητα, καὶ καθίδρυσαν δημοσίους ἁγῶνας, οἵτινες ἐτελέσθησαν πρὸς τιμὴν του διὰ πρώτην φορὰν.

Υ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν μοναρχῶν τούτων τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Σικυῶνος, ὁ ἑκατοντούτης Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν υἱὸν τῆς ἐπαγγελίας Ἰσαάκ, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησεν ἐκ τῆς Ρεβέκκας δύο δίδυμα τέκνα τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ.

Εἰς τοὺς χρόνους του ἀναφέρεται ἡ γέννησις τοῦ Ἰσαάκ, τὸ τέκνον τῆς ἐπαγγελίας, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἑκατοντούτην καὶ εἰς τὴν Σάραν σύζυγόν του, ἥτις λόγῳ στειρότητός της καὶ τῆς μεγάλης ἡλικίας της, εἶχε χάσει κάθε ἐλπίδα ν' ἀποκτήσῃ ἀπογόνους. Τότε ἐβασίλευεν ὁ Ἀράλιος, ὁ πέμπτος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ Ἰσαάκ, ἑξηκονταέτης, ἔσχεν ἐκ τῆς συζύγου του Ρεβέκκας δύο διδύμους, τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ. Τοῦτο ἐγένετο, ζῶντος τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦ προπατορός των, ἥδη ἄγοντος τὸ ἑκατοστὸν ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Οὗτος ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἑκατοστὸν ἐβδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐπὶ τῆς βασιλείας ἐν Ἀσσυρίᾳ τοῦ παλαιοῦ Ξέρξου ⁽¹⁾, τοῦ ἐπονομαζομένου Βαλέου, καὶ ἐν Σικυῶνι τοῦ Θουριάκου ἢ Θουριμάκου, ὅπως τὸν γράφουν πολλοί. Ἀμφότεροι ἦσαν οἱ ἑβδομοὶ βασιλεῖς τῶν λαῶν των. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ βασίλειον τῶν Ἀργείων, τοῦτο ἐγεννήθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶδον τῆς ἡμέρας τὸ φῶς οἱ ἔγγονοι τοῦ Ἀβραὰμ, πρῶτος δὲ αὐτῶν βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Ἰναχος. Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι κατὰ τὸν Οὐάρρωνα οἱ Σικυῶνιοι ἐσυνήθιζον νὰ θυσιάζουν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Θουριάκου, ἐβδόμου βασιλέως των. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρμαμίτρου καὶ τοῦ Λευκίππου, ὀγδόου βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Σικυωνίων, ὥς καὶ ἐκείνης τοῦ Ἰνάχου πρώτου βασιλέως τῶν Ἀργείων, ὁ Θεὸς ὠμίλησε πρὸς τὸν Ἰσαάκ, διὰ ν' ἀνανεώσῃ τὴν διπλὴν ἐπαγγελίαν, τὴν γενομένην πρὸς τὸν πατέρα του, ἥτοι τὴν γῆν Χαναάν, ἣ ὁποία ἔδει νὰ εἶναι κληρονομία τῶν ἀπογόνων του, καὶ τὴν εὐλογίαν ὅλων τῶν λαῶν εἰς τὴν φυλὴν του. Αἱ ἐπαγγελίαι αὗται ἐγένοντο ἐπίσης εἰς τὸν υἱόν του, ἔγγονον τοῦ Ἀβραὰμ, ὀνομασθέντα ἐν πρώτοις Ἰακώβ, κατόπιν δὲ Ἰσραήλ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βελόκου, ἐνάτου βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τοῦ Φορονέως, υἱοῦ τοῦ Ἰνάχου, δευτέρου βασιλέως τῶν Ἀργείων· ὁ Λεύκιππος ἐβασίλευεν ἀκόμη παρὰ τοῖς Ἀργείοις.

---

(1) Ὡς γνωστὸν ὁ Ξέρξης ἦτο βασιλεὺς τῶν Περσῶν καὶ ὄχι τῶν Ἀσσυρίων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὑπὸ τὸν βασιλέα τοῦ Ἄργους Φορωνέα, ἡ Ἑλλὰς ἤρξατο διακρινομένη διὰ τοὺς νόμους τῆς καὶ τοὺς δικαστικοὺς θεσμούς τῆς. Ὁ Φέγορις, ἀδελφὸς τοῦ Φορωνέως, ἀλλὰ νεώτερος αὐτόν, ἐδοξάσθη μετὰ τὸν θάνατόν του, ὡς θεός. Ἐπὶ τοῦ τάφου του ἀνηγέρθη ναὸς καὶ ἐθυσίαζον ἐπ' ὀνόματί του βόας. Ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ἄξιος τόσων μεγάλων προνομίων, εἶναι, φρονῶ, τὸ ὅτι εἰς τὴν μερίδα ἐκείνην τοῦ βασιλείου, ἣτις ἔλαχεν εἰς αὐτόν (διότι ὁ πατήρ του διεμοίρασε τὰ ἐδάφη του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, διὰ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ βασιλεύσουν ὁμοῦ, ἐφ' ὅσον ἔζη) ἀνήγειρε ναοὺς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐδίδαξε τοὺς ὑπηκόους του νὰ καταμετροῦν καὶ νὰ ὑπολογίζουν τὸν χρόνον, διαιροῦντες αὐτόν εἰς μῆνας καὶ ἔτη. Οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν τοῦ ἡμιβαρβάρου αὐτοῦ λαοῦ, ὅστις ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν καὶ διεκήρυξεν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του ἐγένετο θεός. Τὸ αὐτὸ συνέβη μὲ τὴν Ἰώ, θυγατέρα τοῦ Ἰνάχου. Ἐτιμᾶτο, λέγουν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὡς μεγάλη θεὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσις, καίτοι πολλοὶ ἄλλοι μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Αἰθιοπίας καὶ ὅτι διῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ὑπῆρξε βασίλισσα. Ἐκαμε ν' ἀνθίσουν τὰ γράμματα καὶ πολλαὶ χρήσιμοι τέχναι, ἐκυβέρνησε δὲ μὲ τόσῃν δόξαν καὶ σοφίαν, ὥστε ἔλαβε μετὰ θάνατον θείας τιμᾶς, ἐλατρεύετο δὲ τόσον πολὺ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὥστε ἐθεώρουν ἄξιον θανάτου ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ εἴπῃ, ὅτι ἦτο ἀπλῆ θνητὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἰωσήφ.

Ὁ δέκατος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων εὐρίσκετο εἰς τὸν θρόνον. Παρὰ τοῖς Σικυωνίοις ἐβασίλευεν ὁ Μήσαππος, τὸν ὁποῖον πολλοὶ καλοῦν καὶ Κηφισσόν, (ἐὰν πάντως τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα δὲν εἶναι ἑνὸς καὶ μόνον ἀνθρώπου, ἢ μᾶλλον, ἐὰν ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰς τὰ βιβλία των ἀναφέρουν τὸ ἄλλο ὄνομα, δὲν συγχέουν τὸν ἕνα ἄνθρωπον μὲ τὸν ἄλλον). Τρίτος βασιλεὺς τῶν Ἀργείων ἦτο ὁ Ἄπρις, ὅτε ὁ Ἰσαὰκ ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Οὗτος ἀφῆκε δύο υἱούς ἡλικίας ἑκατὸν εἴκοσι ἐτῶν· ὁ νεώτερος ὁ Ἰακώβ, πολίτης τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας γράφομεν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεκλείσθη ὁ πρωτότοκος, εἶχε δώδεκα υἱούς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἐπικαλούμενος Ἰωσήφ ἐπωλήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς ἐμπόρους, μεταβαίνοντας εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοῦτο δὲ ἐγένετο ζῶντος ἀκόμη τοῦ Ἰσαὰκ, τοῦ προγόνου των. Ὁ Ἰωσήφ ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Φαραώ, ἐκ δὲ

τῆς ταπεινώσεως, τὴν ὁποίαν ὑπέστη καρτερικῶς, ἀνῆλθεν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τιμὰς, τότε μόλις τριακοντούτης. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐρμηνεύει τὰ ὄνειρα τοῦ μονάρχου καὶ ἀναγγέλλει τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς εὐφορίας, τὰ ὁποῖα θὰ διεδέχοντο ἑπτὰ ἄλλα ἔτη, ἡ ἀφορία τῶν ὁποίων θὰ ἐξήντλει τὴν ἑκτακτον ὑπεραφθονίαν τῶν προηγηθέντων. Διὸ καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Αἰγύπτου, ἀφοῦ τὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς, ὅπου τὸν εἶχε ῥίψει ἡ ἡρωϊκὴ ἀγνότης του, ἀρετὴ, τὴν τιμὴν τῆς ὁποίας διεφύλαξεν ἐπιμελέστατα κρυπτόμενος διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀναισχύντους παρακλήσεις τῆς αἰσχροῦς παλλακίδος (τοῦ μονάρχου), ἥτις, διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ ἓνα ὑπερβολικὰ εὐπιστον αὐθέντην, τοῦ παρυσίασε τὸ ἔνδυμα ἐγκαταλειφθὲν εἰς τὰς χεῖρας τῆς μοιχαλίδος ταύτης. Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἀφορίας ὁ Ἰακώβ μεθ' ὅλων τῶν ἰδικῶν του μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον παρὰ τῷ υἱῷ του· εἶχε τότε ἡλικίαν ἑκατὸν τριάκοντα ἐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπάντησιν, ἣν ἔδωσεν εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Ἰωσήφ ἦτο τότε τριάκοντα ἑννέα ἐτῶν, προστιθεμένων τῶν ἑπτὰ ἐτῶν τῆς εὐφορίας καὶ τῶν δύο ἐτῶν τοῦ λιμοῦ εἰς τὰ τριάκοντα ἔτη, τὰ ὁποῖα εἶχε κατὰ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τὸν εἶχε τόσον πολὺ τιμήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀργείων Ἄπιος, ὅστις ἔτυχεν ἐν Αἰγύπτῳ θείων τιμῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σέραπιδος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἄπις, βασιλεὺς τῶν Ἀργείων, μεταβὰς διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀπέθανεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην καὶ ἐγένετο Σέραπιδος, ὁ μεγαλύτερος τῶν Αἰγυπτίων θεῶν, τὸ ὅτι δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δὲν διετήρησε τὸ ἀρχικὸν ὄνομά του Ἄπις, ἀλλ' ὠνομάσθη Σέραπιδος, ὁ Οὐάρρων μᾶς τὸ ἐξηγεῖ φυσικώτατα. Πράγματι τὸ φέρετρον ἑνὸς νεκροῦ, τὸ ὁποῖον καλοῦν σαρκοφάγος, καλεῖται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σορός, ἐπειδὴ δὲ αἱ εἰς τὸν νεκρὸν ἀποδοθεῖσαι τιμαὶ προηγήθησαν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ του, ἔδωσαν εἰς τὸ φέρετρον τὸ ὄνομα Σορόσαπιδος, κατόπιν δὲ ἥλλαξαν ἓνα γράμμα, ὅπως συμβαίνει συχνά, καὶ ἔτσι ἔγινε Σέραπιδος. Ὡσαύτως διεκῆρυξαν ὥς πρὸς αὐτόν, ὅτι οἷοσδήποτε θὰ ἐτόλμα νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς ἄνθρωπον θὰ ἐτιμωρεῖτο μὲ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Τοιουτοτρόπως εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ναοὺς, τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Σεράπιδος, τὸ εἶδωλόν των ἔφερεν εἰς τὰ χεῖλη ἓνα δάκτυλον, ὡς ἐὰν ἐκάλει τοὺς λάτρεις των εἰς σιγὴν, τοῦτο δὲ ἐσήμαινε, λέγει ὁ Οὐάρρων, ὅτι

δὲν ἔπρεπε νὰ λέγεται, ὅτι οἱ θεοὶ οὗτοι ὑπῆρξαν θνητοί. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν βοῦν, τὸν ὁποῖον ἡ Αἴγυπτος, ὁρμωμένη ὑπὸ τερατώδους δεισιδαιμονίας, ἔτρεφε μὲ τόσῃν λεπτότητι πρὸς τιμὴν του, ἐπειδὴ τὸν ἐλάτρευον ζῶντα καὶ οὐχὶ ἐν τῷ φερέτρῳ του, τὸν ὠνόμαζον μᾶλλον Ἄπιν παρὰ Σέραπιν. Ὅταν ἀπέθνησκεν ὁ βοῦς οὗτος ἐζήτουν καὶ εὗρισκον ἄλλον τοιοῦτον τοῦ αὐτοῦ χρώματος, δηλαδὴ φέροντα λευκά τινα στίγματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐλογίζετο ὡς κάτι θαυμάσιον, ὀφειλόμενον εἰς τὴν εὐνοιαν τοῦ θεοῦ. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὸν δαίμονα νὰ ἐξαπατᾷ τοὺς λαοὺς τούτους, παρουσιάζων εἰς τὰ ὄμματα μιᾶς ἀγελάδος ἐγκύου τὴν εἰκόνα ἑνὸς τελείως ὁμοίου ταύρου, ὅπως τὴν διερεθίσῃ ν' ἀναπαραγάγῃ εἰς τὸν καρπὸν τῆς τὴν ὁμοιότητα, πού εἶχε πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς, ὅπως ὁ Ἰακώβ μὲ διαφόρων χρωμάτων ῥάβδους ἐπέτυχε τὴν γέννησιν ποικιλοχρώμων προβάτων καὶ αἰγῶν ⁽¹⁾. Ὅ,τι λοιπὸν ἡμποροῦν νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἄνθρωποι μὲ χρώματα ἢ μὲ ἀληθινὰ σώματα διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν ζώων, δύνανται νὰ τὸ ἐπιτύχουν οἱ δαίμονες μὲ εἰκόνας φαντασιώδεις.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἐπὶ ποίου βασιλέως τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀσσυρίων συνέβη ὁ θάνατος τοῦ Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ.

Ὁ Ἄπης, βασιλεὺς τῶν Ἀργείων καὶ οὐχὶ τῶν Αἰγυπτίων ἀπέθανε λοιπὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Ἄργος, ὁ υἱὸς του, τὸν διεδέχθη. Ἐκ τοῦ ὀνόματός του ἐκάλεσαν τὸ Ἄργος καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ Ἀργεῖους, διότι ἐπὶ τῶν προγενεστέρων βασιλέων, οὔτε ἡ πόλις, οὔτε ὁ λαὸς ἔφεραν αὐτὸ τὸ ὄνομα. Τοῦτο λοιπὸν ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἰς τὸ Ἄργος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐράτου ἐν Σικυῶνι καὶ ὅταν ὁ Βαλέος ἦτο ἀκόμη βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ἀπέθανεν ὁ Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἐτῶν. Πρὸ τοῦ θανάτου του ἠϋλόγησε τοὺς υἱοὺς του καὶ τοὺς ἐγγόνους του τοὺς προελθόντας ἐκ τοῦ Ἰωσήφ καὶ προεῖπε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον μὲ λέξεις τόσον σαφεῖς, λέγων, εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν : «οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν» ⁽²⁾.

⁽¹⁾ Γεν. Α', 39.

⁽²⁾ Γεν. ΜΘ', 10.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀργου ἡ Ἑλλὰς ἤρχισε ν' ἀπολαμβάνη τὰ ἴδια ἑαυτῆς ἀγαθὰ, νὰ καλλιεργῇ τὰ ἐδάφη της καὶ νὰ συλλέγῃ τοὺς καρπούς, προερχομένους ἐκ ξένων σπόρων. Ὁ Ἀργος μετὰ τὸν θάνατόν του ἐτιμήθη καὶ αὐτὸς ὡς θεός, ἀνήγειραν δι' αὐτὸν ναὸν καὶ τοῦ προσέφεραν θυσίας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ προγενεστέρως αἱ τιμαὶ αὗται ἀπεδίδοντο εἰς κάποιον ἀπλοῦν ἰδιώτην καλούμενον Ὀμόγυρον, ὅστις, πρῶτος αὐτός, ἔξευξε τοὺς βόας εἰς τὸ ἄροτρον καὶ ἀπέθανε κεραυνοβοληθείς.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. ✓

Ἐπὶ ποίων βασιλέων ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαμίτου, δωδεκάτου βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τοῦ Πλημναίου ἐνδεκάτου μονάρχου τῶν Σικυωνίων, τοῦ Ἀργου βασιλεύοντος εἰσέτι εἰς τὸ Ἀργος, ὁ Ἰωσήφ ἐτελεύτησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἄγων τὸ ἑκατοστὸν δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐπολλαπλασιάσθη θαυμασίως καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἑκατὸν τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν εἰρήνῃ, ὅταν ἔζων ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο γνωστὸς ὁ Ἰωσήφ, βραδύτερον ὅμως ἡ αὐξησίς του κατέστησεν αὐτὸν ὑποπτον μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Οἱ Αἰγύπτιοι τὸν κατεδίωκον καὶ τὸν ἐξηνόγκαζον νὰ ἐκτελῇ σκληρὰ ἔργα. Ἡ δουλεία αὕτη ἦτο ἀφόρητος, ἐν μέσῳ ὅμως τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς δὲν ἔπαυσε νὰ εὖνοῃ τὴν τεραστίαν γονιμότητά του. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐδεμία ἐγένετο εἰς τὰ βασίλεια τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Ἑλλάδος μεταβολή.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. ✓

Εἰς ποίους βασιλεῖς ἀναφέρεται ἡ γέννησις τοῦ Μωϋσέως καὶ ποῖοι θεοὶ ἐλατρεύοντο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων τοῦ Σάφρου, δεκάτου τετάρτου μονάρχου τῶν Ἀσσυρίων, τοῦ Ὀρθοπόλιδος δωδεκάτου βασιλέως τῶν Σικυωνίων, καὶ τοῦ Κριάσου, πέμπτου βασιλέως τῶν Ἀργείων, ἐγεννήθη ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Μωϋσῆς, ὅστις ἀπήλλαξε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν δουλείαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἠναγκάζετο νὰ στενάζῃ, διὰ νὰ ζητῇ ἱκετεύων τὴν βοήθειαν τοῦ

Δημιουργοῦ αὐτοῦ. Πολλοὶ φρονοῦν, ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἔζη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλέων τούτων, ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐπεδείκνυεν ὑψίστην σοφίαν, ἐφαντάσθησαν, ὅτι ἐσχημάτισε τοὺς ἀνθρώπους ἐκ πηλοῦ, ἐξ ἄλλου δὲ δὲν γνωρίζουν κανένα ἄλλον σοφὸν τοῦ καιροῦ του. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ Ἄτλας, ὑπῆρξεν, ὡς λέγεται, περίφημος ἀστρολόγος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέσχε στάδιον εἰς τὸν μῦθον νὰ τὸν ἀπεικονίζῃ φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸν οὐρανόν, μολονότι ὑφίσταται κάποιο ὁμώνυμον ὄρος, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου ἔκαμε τοὺς κοινούς ἀνθρώπους νὰ πιστεύουν, ὅτι χρησιμεύει ὡς στήριγμα τοῦ οὐρανοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ταύτην ἤρχισαν νὰ διαδίδωνται εἰς τὴν Ἑλλάδα φαντασιοπληξίαι τοιαύτης φύσεως, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Κέκροπος ⁽¹⁾ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἔλαβε τὸ ὄνομά της, ὁ δὲ Θεὸς διὰ τοῦ Μωϋσέως ἀπέσυρε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Ἕλληνες παραδεδομένοι εἰς ἀσεβῆ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ εἰς γελοίας προλήψεις, ἀνήγαγον θνητοὺς ἀνθρώπους εἰς περιωπὴν θεῶν. Εἰς τὴν χορείαν ταύτην ἀνήκει ἡ σύζυγος τοῦ Κριάσου Μελαντομίκη, ὁ Φόρβας, υἱὸς τῶν, ἔκτος τῶν Ἀργείων βασιλεύς, μετὰ τὸν πατέρα του, ὁ Ἰάσος, υἱὸς τοῦ Τριόπου, ἑβδομος μονάρχης τῶν καὶ ἑνατος βασιλεύς τῶν ὁ Σθενέλος ἢ Σθενέλαος ἢ ἀκόμη καὶ Σθένελος ⁽²⁾,

(1) Κέκροψ, ὁ πρῶτος ἀποικησας ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Σαΐδος εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου συζευχθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ ἐγχωρίου ἀρχοντος Ἀκταίου Ἀγραυλον, εἰσήγαγε τὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Διαδεχθεὶς τὸν πενθερόν του, ὠχύρωσε τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων καὶ διένειμε τὸν λαὸν εἰς τέσσαρας φυλάς, ὧν ἡ πρώτη ἔφερε τὸ ὄνομά του. Ὁ Κέκροψ, βασιλεύσας ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη, ἐτιμήθη μετὰ θάνατον ὡς ἥρωας, εἰκονιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μυθοποιῶν ὡς διφυῆς—(δράκων καὶ ἄνθρωπος)—διότι φέρεται πρῶτος νομοθετήσας τὰ τοῦ γάμου.

(2) Σθενέλας. Σθενέλαος καὶ Σθένελος δὲν ἦσαν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον : ὁ Σθενέλας, διορ. ἀντὶ Σθενέλαος, ἦτο υἱὸς τοῦ Κροτώπα, πατὴρ τοῦ Γελάνορος (Παυσ. Β. 16 καὶ 19). Ἄλλος Σθενέλαος, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰθαίμενους φονευθεὶς εἰς τὴν Τροίαν ὑπὸ τοῦ Πατρόκλου. Σθενέλος : α) υἱὸς τοῦ Αἰγύπτου, σύζυγος τῆς Σθενέλῃς. β) υἱὸς τοῦ Καπανέως καὶ τῆς Εὐάδνης, στρατεύσας μετὰ τῶν Ἐπιγόνων ἐπὶ Θήβας καὶ μετὰ τοῦ Διομήδους ἐπὶ Τροίαν. γ) υἱὸς τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, γεννήσας ἐκ Νικίπτης τὸν Εὐθυσθέα, τὴν Ἀλκινόην καὶ τὴν Μέδουσαν. δ) εἰς τῶν ὑπὸ τοῦ Τυδέως φονευθέντων υἱῶν τοῦ Μέλαντος καὶ ε) υἱὸς τοῦ Ἀνδρόγεω ἢ τοῦ Ἀτδωρος συνοδεύσας τὸν Ἡρακλέα κατὰ τῶν Ἀμαζόνων.

τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παραλλασσομένου ἀπὸ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς.

Ὡσαύτως ἀνάγουν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν ὑπαρξιν τοῦ Ἑρμοῦ, ἐγγόνου τοῦ Ἄτλαντος ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μαίας ⁽¹⁾, τοῦτο δὲ στηρίζεται ἐπὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἱστορικῶν. Ὁ Ἑρμῆς κατέστη ἔνδοξος ἐκ πολλῶν ὠφελίμων τεχνῶν, τῶν ὁποίων τὸ μυστικὸν ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὗτοι δὲ ἀποτίοντες πρὸς αὐτὸν φόρον εὐγνωμοσύνης, τὸν ἐθεοποίησαν μετὰ θάνατον, τοῦλάχιστον τὸν ἐξελάμβανον ὡς θεόν. Μετ' αὐτὸν ἐνεφανίσθη ὁ Ἡρακλῆς, πάντοτε κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους τῶν Ἀργείων, ἂν καὶ τινὲς φρονοῦν, ὅτι οὗτος προηγῆθη τοῦ Ἑρμοῦ, ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι ἀπατῶνται.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, οἱ σοβαρώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Ἀρχαιότητος συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι ἀμφότεροι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι καὶ ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῶν πολυαρίθμων ὑπηρεσιῶν, πού προσέφεραν διὰ τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, ἔτυχον παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν ὑψίστων τιμῶν.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἀθηναῖν, αὕτη εἶναι πολὺ ἀρχαιότερα. Διότι ἀναφέρεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὠγύγου ⁽²⁾ εἶχεν ἤδη ἐμφανισθῆ ὡς νεαρὰ κόρη ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Τρίτωνος ⁽³⁾, ὁπόθεν ἐπωνομάσθη Τριτωνίς ⁽⁴⁾. Αὕτη ἀναμφιβόλως ἀνεκάλυψε πολλὰς χρησίμους τέχνας, ἀπέκλινον δὲ εἰς τὸ νὰ τὴν πιστεύουν θεὰν τοσούτω μᾶλλον, καθόσον ἡ προέλευσίς της τυγχάνει ὀλιγώτερον γνωστή.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γέννησίν της, πρέπει ν' ἀφήσωμεν τὴν φαντασίωσιν ταύτην εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ εἰς τὸν μῦθον, βεβαίως δὲ εἶναι ἱστορικὸν γεγονός. Ἄλλωστε οἱ ἱστορικοὶ δὲν εἶναι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζη αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ὠγυγος, χρόνον ἐπίσης ἀξιοσημείωτον ἐξ ἑνὸς μεγάλου κατακλυσμοῦ, ὃχι τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκεῖ-

(1) Μαία, θυγάτηρ τοῦ Ἄτλαντος καὶ τῆς Πλειόνης, γεννήσασα ἐκ τοῦ Διὸς τὸν Ἑρμῆν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Κυλλήνης, ὕστερον δὲ συγκαταταχθεῖσα εἰς τὰς Πλειάδας.

(2) Ὠγυγος, ἀρχαιότατος βασιλεὺς τῶν ἀγρίων εἰσέτι λαῶν τῆς Ἀττικῆς σύγχρονος τοῦ Φορωνέως, μετοικήσας ἐκ τῆς Βοιωτίας, ὅθεν λέγεται καὶ υἱὸς τοῦ Βοιωτοῦ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ συνέβη ὁ ἀπ' αὐτοῦ παρωνυμούμενος κατακλυσμὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν.

(3) Τρίτων, χεῖμαρρος τῆς Διβύης, ἐκβάλλων εἰς τὴν Τριτωνίδα λίμνην.

(4) Ἐπίθετον τῆς Ἀθηναῖς, ἣτις λέγεται καὶ Τριτογένεια.

νου, ὅστις ἐξωλόθρευσεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πλὴν τῶν εὐρεθέντων ἐν τῇ κιβωτῷ, περὶ τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία τῶν Ἑθνικῶν Ἑλληνικῇ ἢ Λατινικῇ, οὐδεμίαν εἶχε γνῶσιν, πάντως ὁμως κατακλυσμός σημαντικώτερος ἐκείνου, ὅστις συνέβη βραδύτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δευκαλίωνος. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Οὐάρρων ἀρχίζει τὸ βιβλίον του, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησα ἀνωτέρω, ὡς ἀρχὴν δὲ διὰ τὰ χρονικὰ τῆς Ρώμης δὲν εὐρίσκει γεγονὸς ἀρχαιότερον ἀπὸ τὸν κατακλυσμόν τοῦ Ὠγύγου, δηλαδὴ τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὠγύγου.

Πλὴν ὅμως οἱ χρονογράφοι μας ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος, ἀκολουθοῦντες προφανῶς ἐν προκειμένῳ τὴν γνώμην προγενεστέρων ἱστορικῶν, ἀνάγουν τὸν κατακλυσμόν τοῦ Ὠγύγου τριακόσια ἔτη πρωτύτερα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φορωνέως, δευτέρου βασιλέως τῶν Ἀργείων.

Ἄλλωστε, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ ἐν λόγῳ κατακλυσμοῦ, εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐτιμαῖτο ἤδη ὡς θεά, ὅτε ὁ Κέκροψ ἦτο βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων. Ἐπίσης ἀνάγουν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον τὴν ἀνακαίνισιν ἢ τὴν κτίσιν τῶν Ἀθηνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Πότε ἐκτίσθη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ πόθεν κατὰ τὸν Οὐάρρωνα τὸ ὄνομά της.

Ὁ Οὐάρρων μᾶς ἐξηγεῖ, διατὶ ἡ πόλις αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀθῆναι, δανεισθὲν προφανῶς ἀπὸ τὴν *Μίνεργα*, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες καλοῦν Ἀθηνᾶν. Ἴδου τί ἀφηγεῖται: Ἐκεῖ, λέγει, ἐφύτρωσεν ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀποτόμως ἐν ἐλαιόδενδρον καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἀνέβρυσε μία πηγὴ. Ὁ βασιλεὺς, ἐκπλαγείς ἐκ τοῦ θαύματος τούτου, συνεβουλεύθη τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, διὰ νὰ μάθῃ τὴν σημασίαν του καὶ τὸ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ὅτι σύμβολον τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἡ ἐλαία, τοῦ δὲ Ποσειδῶνος τὸ ὕδωρ καὶ ὅτι ἐπαφίετο εἰς τοὺς πολίτας ν' ἀποφασίσουν ποῖον ὄνομα νὰ ἐκλέξουν διὰ τὴν πόλιν των.

Ὁ Κέκροψ, ἀφοῦ ἤκουσε τὸν χρησμόν, ἐκάλεσεν εἰς ψηφοφορίαν ἅπαντας τοὺς πολίτας ἀμφοτέρων τῶν φύλων, διότι, κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου τούτου, αἱ γυναῖκες εἶχον ψῆφον εἰς τὰς δημοσίας διασκέψεις ⁽¹⁾. Κατὰ τὴν διαλογὴν τῶν ψήφων διε-

(1) Σχετικῶς παρατηρητέον, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἑλληνικῆς

πιστώθη, ὅτι οἱ μὲν ἄνδρες εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τοῦ Ποσειδῶνος, αἱ δὲ γυναῖκες ὑπὲρ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν εὗρέθη μία γυναικεία ψῆφος περισσότερον, ἢ Ἀθηνᾶ κατήγαγε τὴν θριαμβευτικὴν νίκην. Τότε, ὁ Ποσειδὼν ἐξοργισθεὶς, κατεκάλυψε διὰ τῶν κυμάτων τοῦ τὴν γῆν τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν εἶναι δύσκολον εἰς τοὺς δαίμονας νὰ ἐξακοντίζουν μακρὰν οἰαδήποτε ὕδατα. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ νὰ κατευνάσουν τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ τούτου, ἐπέβαλον, κατὰ τὸν Οὐάρωνα, εἰς τὰς γυναῖκας, τριπλὴν ποινήν : ἐστερήθησαν τοῦ δικαιώματος νὰ ψηφίζουν, οὐδὲν τέκνον κατὰ τὴν γέννησίν του θὰ ἐλάμβανε τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του, καὶ τέλος ἀπηγορεύθη νὰ τὰς ὀνομάζουν Ἀθηναίας ⁽¹⁾.

Τοιοιτοτρόπως ἡ πόλις αὕτη, μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν ἡ πόλις αὕτη ἡ γεννήσασα ὅλους τοὺς περιφημοὺς ἐκείνους φιλοσόφους, ἡ μεγαλυτέρα δόξα τῆς Ἑλλάδος, ὀφείλει τὸ ὄνομά της εἰς τοὺς δαίμονας, διακωμωδοῦντας τοὺς ἄγῶνας τῶν θεῶν τούτων καὶ τῶν θεαινῶν καί, διὰ τῆς νίκης μιᾶς γυναικός, εἰς τὰς γυναῖκας. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐκδίκησις τοῦ ἡττηθέντος θεοῦ τὴν ἀναγκάζει νὰ τιμωρῇ τὴν θεὰν καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν νίκην της, διότι φοβεῖται περισσότερον τὰ ὕδατα τοῦ Ποσειδῶνος παρὰ τὰ ὅπλα τῆς Ἀθηνᾶς.

Διὰ τοῦτο ἡ νικήτρια θεὰ εἶναι ἡττημένη ἐν τῷ προσώπῳ τῶν γυναικῶν τούτων, κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ταπεινωμένων. Δὲν ἔρχεται δὲ οὐδαμῶς εἰς βοήθειαν τῶν γυναικῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι τὴν ἠυνόησαν, ἵνα, ἐὰν ἀπώλεσαν τὸ δικαίωμα νὰ ψηφοφοροῦν, ἐὰν στεροῦνται τοῦ δικαιώματος νὰ δίδουν εἰς τὰ τέκνα των τὸ ὄνομά των, ἐπιτρέπεται τοῦλάχιστον εἰς αὐτὰς νὰ ὀνομάζωνται Ἀθηναῖαι, καὶ ἵνα φέρουν τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς, ἥτις ἐνίκησε τὸν θεὸν διὰ τῆς ψήφου των. Πόσα πράγματα δὲν θὰ ἡμποροῦσα νὰ εἴπω, ἐὰν τὸ θέμα μου δὲν μὲ ἠνάγκαζε νὰ προχωρήσω.

ἀρχαιότητος αἱ γυναῖκες ἀπελάμβανον ποιᾶς τινος ἰσοτιμίας ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ νόμιμος σύζυγος περιορίζετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα της, μηδεμίαν ἀσκοῦσα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Οἱ ἐρωτικοὶ διθύραμβοι οὐδέποτε ἀπηνθύνοντο πρὸς τὴν νόμιμον σύζυγον, σπανιώτατα δὲ πρὸς ἐλευθέρως νεά-νιδας τῆς τάξεως τῶν ἀστῶν. Ἡ ποίησις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξύμνει τὴν δ ο ύ λ η ν καὶ τὴν ἐ τ α ί ρ α ν.

(1) Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Ἀθηναία γυνὴ ἐκαλεῖτο Ἀτθίς.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'. ✓

**Τί μᾶς διδάσκει ὁ Οὐάρρων περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρειοπάγου
καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος.**

Ἐν τούτοις ὁ Οὐάρρων δὲν θέλει νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰς εἰς τοὺς θεοὺς ἀποδιδόμενας προσβλητικὰς φαντασιώσεις. Ἴσως φοβεῖται νὰ ἔχῃ αἰσθήματα ἀνάξια τοῦ μεγαλείου των. Τοιούτοτρόπως δὲν παραδέχεται, ὅτι ὁ Ἀρειοπάγος, (Ἀρειος Πάγος), ὅπου ὁ ἀπόστολος ἅγιος Παῦλος συνεζήτησε μὲ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δικασταὶ τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ἐκ τοῦ τόπου τούτου τῶν συνεδριάσεων των καλοῦνται Ἀρειοπαγίται, ἔλκει τὸ ὄνομά του ἐκ τινος κατηγορίας ἐπὶ φόνῳ ἐναντίον τοῦ Ἀρεως. Δικασθεὶς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὑπὸ δώδεκα δικαστῶν ἐκηρύχθη ἀθῶος, διότι ἐκ τῶν δώδεκα δικαστῶν οἱ ἕξ τὸν ἐπροστάτευσαν, διότι τότε ἡ ἰσοψηφία ἀπέβαινεν ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου. Ὁ Οὐάρρων λοιπὸν ἐξανίσταται κατὰ τῆς γνώμης ταύτης, γενικώτερον ἀποδεκτῆς καὶ ζητεῖ νὰ καθορίσῃ, στηριζόμενος ἐπὶ λίαν σκοτεινῶν ἱστορημάτων, ἑτέραν τινὰ τοῦ ὀνόματος τούτου προέλευσιν, φρονῶν ὅτι, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι παρῇγον τὸ ὄνομα Ἀρειοπάγος ἐκ τῶν λέξεων Ἀρης καὶ Πάγος (βράχος), ὥς ἐὰν ἐσημαινέτο τὸν «πάγον» (βράχον) τοῦ Ἀρεως, θὰ ἦτο μεγάλη κατὰ τῶν θεῶν προσβολή, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὴν γνώμην του, εἶναι ξένοι πρὸς τὰς δίκας καὶ τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις.

Κατὰ ταῦτα ὁ Οὐάρρων δηλοῖ, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ περιπέτεια τοῦ Ἀρεως δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ψευδὴς παρ' ὅσον κάποια ἕρις μεταξὺ τριῶν θεαινῶν, τῆς Ἥρας, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διεκδικουσῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ Πάριδος τὸ βραβεῖον τοῦ κάλλους διὰ νὰ λάβουν τὸ χρυσὸ μῆλο.

Ὁ Οὐάρρων παραβάλλει ἐπίσης ὅλα αὐτὰ μὲ τοὺς ἀγῶνας, ἐπινοηθέντας διὰ νὰ κατευνάζουν τοὺς θεοὺς, οἵτινες ἀπολαμβάνουν τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ ἐν μέσῳ τῶν ἀσμάτων, τῶν ὀρχήσεων καὶ τῶν χειροκροτημάτων τοῦ θεάτρου. Ἴδου τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀποφεύγει νὰ πιστεύσῃ (ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς) ὥς ἀπᾶδον πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰ ἥθη τῶν θεῶν. Ἐν τούτοις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι ἀρύεται οὐχὶ ἐκ τοῦ μύθου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας, μᾶς ἐξιστορεῖ εἰς τὸ ἔργον του τὴν περίφημον ἐκείνην ἕριν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ κάμνουν τέρατα καὶ σημεῖα, διὰ νὰ μάθουν τίς ἐκ τῶν δύο θὰ ἔχῃ τὸ προνόμιον νὰ δώσῃ εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τὸ ὄνομά του. Ὁ Ἀπόλλων, τὸν ὅποιον συνεβουλεύθησαν, δὲν τολμᾷ ν' ἀποφανθῇ σχετικῶς,

ἀκολουθῶν δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Διὸς ἔναντι τῶν τριῶν θεαινῶν, ποὺ ἔστειλε πρὸς τὸν Πάριν, καταφεύγει εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ ἡ Ἀθηναῖα κατάγει τὴν νίκην διὰ τῶν ψήφων, ἀλλ' ὑποκύπτει ὥς ἐκ τῆς ποινῆς, τῆς ἐπιβληθείσης εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν εἰς αὐτὴν τὰς ψήφους των. Αὕτη κατορθώνει, παρὰ τὴν ἐναντίωσιν τῶν ἀνδρῶν, νὰ δώσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ὄνομά της, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ διατηρήσῃ διὰ τὰς γυναῖκας τὸ ὄνομα Ἀθηναῖαι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κραναοῦ, διαδόχου τοῦ Κέκροπος, ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸν Οὐάρρων, καὶ ἐπ' ἐκείνης αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Κέκροπος, συμφώνως πρὸς τοὺς συγγραφεῖς μας Εὐσέβιον καὶ Ἱερώνυμον, συνέβη ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Δευκαλίωνος, ὀνομασθεὶς οὕτω, διότι τὰ ἐδάφη τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὑπέστησαν ἰδίως τὰς καταστροφὰς τὰς ὑπὸ τῆς θεομηνίας ταύτης προξενηθείσας. Ὁ κατακλυσμὸς ὁμῶς οὗτος δὲν ἐπεξετάθη οὔτε εἰς τὴν Αἴγυπτον οὔτε εἰς τὰς ὁμόρους χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Κατὰ ποίαν ἐποχὴν ὁ Μωϋσῆς ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπὶ ποίων βασιλέων ἀπέθανεν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ διάδοχός του.

Ὁ Μωϋσῆς ἐξήγαγε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας ἐν Ἀθήναις τοῦ Κέκροπος, ὅτε ἐβασίλευον ὁ Ἀσκατάδης (Ascatades) ἐν Ἀσσυρίᾳ, ὁ Μίραθος ἐν Σικυῶνι καὶ παρὰ τοῖς Ἀργείοις ὁ Τριόπας. Μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετεβίβασεν εἰς τὸν λαὸν τὸν νόμον, τὸν δοθέντα ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, δηλαδὴ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, καλουμένην οὕτω, διότι δὲν ἐμπεριέχει παρὰ γῆϊνας ἐπαγγελίας καὶ διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς προώριστο ν' ἀποκαλύψῃ τὴν Καινὴν Διαθήκην, τὴν ὑπισχνουμένην τὴν βασιλείαν τοῦ Οὐρανοῦ.

Ἐδέησε δὲ νὰ τηρηθῇ ἐδῶ ἡ αὐτὴ τάξις, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος, διὰ πάντα ἄνθρωπον προχωροῦντα πρὸς τὸν Θεόν : « Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, λέγει, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν », διότι, προσθέτει, καὶ εἶναι ἀληθές : « ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος (ὁ Κύριος) ἐξ οὐρανοῦ » ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Κορ. ιε' 46.

Ὁ Μωϋσῆς ἐκυβέρνησε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἔρημον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη, ἐτελεύτησε δὲ εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν εἴκοσι ἔτων, ἀφοῦ εἶχε καὶ αὐτὸς προφητεύσει τὸν Χριστὸν διὰ τῶν συμβόλων τηρήσεως τῶν νόμων ⁽¹⁾, διὰ τοῦ σκηνώματος, (in tabernaculo), διὰ τοῦ ἱερατείου, διὰ τῶν θυσιῶν καὶ ἄλλων πολλῶν μυστηριακῶν παραγγελμάτων.

Τὸν Μωϋσῆν διεδέχθη ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ· οὗτος ἐγκατέστησε τὸν λαόν, εἰς τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξωλόθρευσε, κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, τοὺς λαοὺς, πρὸς κατεῖχον τὰς περιοχὰς ταύτας. Ἀφοῦ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως διώκησε τὸν λαὸν ἐπὶ εἴκοσι ἑπτὰ ἔτη, ἀπέθανε. Τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντα, δεκάτου ὀγδόου βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, τοῦ Κόρακος δεκάτου ἑκτοῦ βασιλέως τῶν Σικωνίων, τοῦ Δαναοῦ, δεκάτου βασιλέως τῶν Ἀργείων καὶ τοῦ Ἐριχθονίου τετάρτου βασιλέως τῶν Ἀθηναίων ⁽²⁾.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'. ✓

Θυοίαι τῶν ψευδῶν θεῶν, συσταθεῖσαι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δηλαδή ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅστις διένειμεν εἰς τὸν λαὸν τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας, οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς ἐθέσπισαν πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν ἐπισήμους ἐορτασμοὺς ἢ τέλεσις τῶν ὁποίων ὑπενθύμιζεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν κατακλυσμὸν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσίν των, καθὼς καὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀθλία ζωὴ των διήρχετο ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τῶν ὁρέων ἄλλοτε δὲ ἐπὶ τῶν πεδιάδων.

Διότι οἱ ἱερεῖς τοῦ Πανός, ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι

⁽¹⁾ Ἡ φράσις per figuras observationem carnalium εἶναι δυσνόητος. Ἡ Γαλλικὴ μετάφρασις ἀποδίδει τὴν φράσιν ταύτην : Par les figures des observances légitimes.

⁽²⁾ Ἐριχθόνιος ἢ ἄλλως Ἐρεχθεύς, υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀτθίδος ἢ τῆς Γῆς τέταρτος βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς, ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσε διώξας τὸν Ἀμφικτύωνα καὶ συστήσας τὰ Παναθηναῖα, ἀφῆκε δὲ ἀποθανὼν διάδοχον αὐτοῦ τὸν Παυδίονα, ὃν ἔσχεν ἐκ τῆς Πασιθέας, μιᾶς τῶν Ναϊάδων καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ἥρωος εἰς τὰς Ἀθήνας.

τὴν ἱερὰν ὁδόν, εἶναι, λέγουν, ἡ μορφὴ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἡ πλημμύρα ἐξαναγκάζει ν' ἀνέρχονται εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, ὁπόθεν κατέρχονται πάλιν πρὸς τὴν πεδιάδα, ὅταν τὰ ὕδατα ἀποσύρωνται. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔζη ὁ Διόνυσος, ὀνομαζόμενος ἐπίσης «μπάρμπα Λευτέρης» ⁽¹⁾. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐθεωρήθη ὡς θεός. Ἀναφέρεται, ὅτι ἐδίδαξε εἰς τινὰ φιλοξενούμενόν του εἰς τὴν Ἀττικὴν νὰ καλλιεργῇ τὴν ἄμπελον. Τότε λοιπὸν ὠργανώθησαν μουσικοὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν, διὰ νὰ κατευνάσουν τὴν ὀργὴν του. Ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν τὴν στείρωσιν, ἡ ὁποία ἐρήμωνε τὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν ἤμπόρεσαν νὰ ὑπερασπίσουν τὸν ναόν του ἀπὸ τὴν πυρκαϊάν, ὅταν ὁ βασιλεὺς Δαναὸς μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀγῶνες φέρονται καθιδρυθέντες τῇ ὑποδείξει ἐνὸς χρησμοῦ.

Ὁ βασιλεὺς Ἐριχθόνιος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εἰσαγαγὼν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅχι μόνον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀλλὰ καὶ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Προσέφεραν ὡς ἔπαθλον εἰς τοὺς νικητὰς κλάδον ἐλαίας διότι ἀπέδιδον τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ δένδρου τούτου εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὅπως τὴν τῆς ἀμπέλου εἰς τὸν «Λευτέρην», (τὸν Διόνυσον). Τότε ὁ Εἰάνθος, βασιλεὺς τῶν Κρητῶν, τὸν ὁποῖον ἄλλοι ἱστορικοὶ καλοῦν κατὰ διάφορον τρόπον, ἀπήγαγεν, ὡς λέγουν, τὴν Εὐρώπην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησε τὸν Ραδάμανθυν ⁽²⁾, τὸν Σαρπηδόνα ⁽³⁾ καὶ τὸν Μίνωα ⁽⁴⁾. Πιστεύεται γενικώτερον, ὅτι ἦσαν ἐκ τῆς ἰδίας μητρὸς υἱοὶ τοῦ Διός.

Οἱ λάτρεις ὅμως τῶν θεοτήτων τούτων παρουσιάζουν ὡς ἱστορίαν ἀληθινὴν ὅ,τι ἡμεῖς ἀναφέρομεν περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης, καὶ πᾶν ὅ,τι τὰ ἄσματα τῶν ποιητῶν, αἱ βοαὶ τῶν θεάτρων καὶ οἱ δημόσιοι ἐορτασμοὶ κηρύσσουν περὶ τοῦ Διός, ὅλα

⁽¹⁾ Liber λατινικὸν ὄνομα τοῦ Διονύσου Βάκχου.

⁽²⁾ Ραδάμανθυς υἱὸς τοῦ Διός καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀδελφὸς τοῦ Μίνωος καὶ τοῦ Σαρπηδῶνος βασιλεύσας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μετὰ πολλῆς δικαιοσύνης καὶ πραότητος

⁽³⁾ Σαρπηδὼν καὶ Σαρπήδων, υἱὸς τοῦ Διός καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀδελφὸς τοῦ Μίνωος καὶ τοῦ Ραδαμάνθυος, μετοικήσας ἐκ Κρήτης εἰς Κιλικίαν, ὅπου λαβὼν ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς κατὰ τῶν Λυκίων ἀνδραγαθίας του μέρος τῆς χώρας, ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ.

⁽⁴⁾ Μίνως υἱὸς τοῦ Διός καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀδελφὸς τοῦ Ραδαμάνθυος καὶ τοῦ Σαρπηδόνος, βασιλεὺς τῆς Κρήτης, γεννήσας ἐκ τῆς Ἰώης, θυγατρὸς τοῦ Λύκου, τὸν Λυκάστην, κατὰ δὲ τὸν Ὅμηρον τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Ἀριάδνην.

αὐτὰ ἐτέθησαν εἰς λογαριασμὸν τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ μύθου, διὰ νὰ εὕρισκεται εὐκαιρία νὰ παρέχωνται ἀγῶνες ἐξευμενίζοντες τοὺς θεοὺς, ἀκόμη καὶ διὰ τῆς παραστάσεως τῶν ὑποτιθεμένων ἐγκληματικῶν πράξεων των.

Ἐπίσης τότε ὁ Ἡρακλῆς ἦτο ἔνδοξος εἰς τὴν Τύριαν, ἀναμφιβόλως ἄλλος Ἡρακλῆς καὶ ὄχι ἐκεῖνος, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν, διότι εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκρύφους πτυχὰς τῆς ἱστορίας εὕρισκόμεν πολλοὺς Ἐλευθερίους (Διονύσους) καὶ πολλοὺς Ἡρακλεῖς. Ὁ Ἡρακλῆς οὗτος περίφημος διὰ τοὺς δώδεκα ἄθλους του, δὲν ἦτο ὁ φονεύσας τὸν Ἀνταῖον ⁽¹⁾ τὸν Ἀφρικανόν. Οὗτος ὑπῆρξεν ἄθλος ἄλλου Ἡρακλέους, ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις ἐκάη αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπὶ τοῦ ὄρους Οἶτα. Ἡ θαρραλέα ἐκείνη ἀνδρεία, ἣτις τὸν ἔκαμνε νὰ δαμάζῃ τέρατα, ἠττήθη ὑπὸ τῆς ὀδύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέκυψεν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ βασιλεὺς ἢ μᾶλλον ὁ τύραννος Βούσιρις ἐθυσίαζε τοὺς ξένους αὐτοῦ εἰς τοὺς θεοὺς. Ἦτο, λέγουν, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ εἶχε μητέρα τὴν Λιβύαν, θυγατέρα τοῦ Ἐπάφου. Ἄς μὴ ἐπιρρίψωμεν ὅμως τὸ ἐγκλημα τοῦτο εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἐκ φόβου μήπως ἀποδοθῇ μορφή τις εἰς τοὺς θεοὺς. Ἄς τὸ ῥίψωμεν εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ τὰ θέατρα ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ μυθικὰ αὐτὰ διηγήματα διὰ νὰ ἐξορκίζουν τὰς ἐκδικήσεις τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ Ἐριχθόνιος, βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ὁποίου συμπίπτει μὲ τοὺς χρόνους τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἦτο, ἔτσι λέγουν τοῦλάχιστον, υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως λέγουν, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο παρθένος, ἀναφέρουν, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς συζητήσεως, τῆς γενομένης μεταξὺ τῶν δύο θεοτήτων, ὁ Ἡφαιστος ἀφῆκε νὰ πέσῃ τὸ σπέρμα του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ

---

(1) Ἀνταῖος μυθολογικὸς γίγας υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Γῆς, μεθ' ἧς ἡ ἐπαφὴ ἐνίσχυε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ὥστε νὰ προκαλῇ καὶ νὰ καταπαλαίῃ πάντα ξένον. Ὁ Ἡρακλῆς τὸν ἀπέπνιξε κρατήσας αὐτὸν μετέωρον μακρὰν τοῦ ἐδάφους. Ἡ αἰγυπτιακὴ παράδοσις ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀναφέρει τοιοῦτον γίγαντα, ὅστις καταλειφθεὶς ὡς διοικητὴς τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Λιβύης ὑπὸ τοῦ Ὀσίριδος κατεπολεμήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Βραδύτερον θεοποιηθεὶς ἐλατρεύετο εἰς Ἀνταϊόπολιν παρὰ τὴν Ἀρχαίαν Ἀβυδον, καλουμένην σημερον Τάου—ἐλ—Κεβίρ. Ἐν ἔτει 1882 ὁ Ρῶσος ἀρχαιολόγος Μ. Γολενίτσεφ ἀνεκάλυψε καὶ ἐδημοσίευσε δύο ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ Ἀνταίου. Ὁ Ἀνταῖος, ὑπὸ μορφήν γίγαντος κρατεῖ ξίφος καὶ ἀκόντιον, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ φέρει διάδημα κοσμημένον διὰ δύο πτερῶν. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ἐκεῖ που πλησίον διεξήχθη ὁ ἀγὼν μεταξὺ Ὠρου καὶ Τυφῶνος.

ὅτι εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁ Ἑριχθίων ὥφειλε τὴν γέννησιν καὶ τὸ ὄνομά του, διότι ἔρις σημαίνει φιλονικία καὶ χθὼν γῆ.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ σοφοὶ ἀπορρίπτουν τὴν ἀφήγησιν ταύτην ὡς προσβολὴν κατὰ τῶν θεῶν των, διὰ τὰ ἐρμηνεύσουν δὲ τὴν προέλευσιν τοῦ μύθου τούτου, λέγουν ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὑπῆρχεν εἰς καὶ μόνος ναὸς διὰ τὸν Ἑφαιστον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, εὗρον κάποτε ἓνα παιδί περιβαλλόμενον ἀπὸ ἓνα φεῖδι, πὺν ἀπεικόνιζε τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐπειδὴ δὲ ἔμμενον ἄγνωστοι οἱ γονεῖς του, ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ἑφαιστον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν τὸ τέκνον τοῦτο ἐγκαταλελειμμένον εἰς ναὸν κοινὸν τῶν δύο αὐτῶν θεοτήτων. Ἐν τούτοις ὁ μῦθος ἐρμηνεύει καλύτερά τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τούτου παρὰ ἢ ἱστορία αὕτη. Ἀλλὰ τί μᾶς ἐνδιαφέρει; Ἀρκεῖ ἡ ἱστορία νὰ χρησιμεύῃ, ὅπως διδάσκη τοῖς θρησκευτικοῖς ἀνθρώποις, ἐνῶ ὁ μῦθος μὲ τὰ παιχνίδια του τέρει τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, τοὺς ὁποίους ὅμως ἐκεῖνοι οἱ θρησκευτικοὶ ἄνθρωποι λατρεύουν ὡς θεούς. Ἄν ἀρνηθοῦν νὰ παραδεχθοῦν τὰ ἐν λόγῳ μυθολογήματα, δὲν θὰ δυνηθοῦν οὔτε νὰ δικαιολογήσουν πλήρως τοὺς θεοὺς των διότι οἱ ἄγῳνες ἐκεῖνοι, καθ' οὓς ἀπεκονίζονται αἱ βδελυραὶ πράξεις τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπίνη σοφία φαίνεται ἀποκρούουσα τελοῦνται τῇ αἰτήσει των, μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ψεύδη καὶ μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς βδελυρότητας καυχῶνται, ὅτι κατευνάζουν τοὺς θεούς. Ἀλλὰ καὶ ἀκόμη, ὅταν ὁ μῦθος ἀναφέρῃ ἐγκλήματα ψευδῶς ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς θεούς, καὶ ἀκόμη, ὅταν τέρεται τις δι' ἐγκλήματα, μὴ διαπραχθέντα, διαπράττει πραγματικὸν ἐγκλημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Μυθικαὶ ἐπινοήσεις ἀναγόμεναι εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κριτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐκυβερονήθη ὑπὸ τῶν Κριτῶν. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι συνεχῆς ἐναλλαγὴ ἀνθρωπίνων ἀτυχημάτων, συνέπεια τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Ἰσραήλ, καὶ παρηγορητικῶν εὐδαιμονιῶν, ὀφειλομένων εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ χρόνοι οὗτοι εἶναι γόνιμοι εἰς μυθικάς ἐπινοήσεις: κατ' ἐντολὴν τῆς Δήμητρας, ὁ Τριπτόλεμος ⁽¹⁾

---

(1) Τριπτόλεμος, υἱὸς τοῦ Κελεοῦ, βασιλέως τῆς Ἑλευσίνης καὶ τῆς Μετανείρης ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῆς Δήμητρας καὶ διδασθεὶς παρ' αὐτῆς τὴν γεωργίαν, τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν αὐτὸς πάλιν εἰς ὅλην τὴν Οἰκουμένην.

φερόμενος ὑπὸ πτερωτῶν δρακόντων, διανέμει κατὰ τὴν πτῆσιν αὐτοῦ σῖτον εἰς τὰς ὑπὸ σιτοδείας μαστιζομένας περιοχάς. Ὁ Μινώταυρος, τέρας ἐγκαθειργμένον εἰς ἓνα λαβύρινθον, δὲν ἀφίνει νὰ ἐξέρχονται οἱ ἄνθρωποι, ἅπαξ περιπλανηθέντες ἐντὸς τῶν ἀτελευτήτων μαιάνδρων του. Οἱ Κένταυροι, οἱ συνενοῦντες τὴν ἀνθρωπίνην μὲ τὴν ἵππειαν φύσιν. Ὁ Κέρβερος τρικέφαλον τέρας, εἶναι ὁ κύων τοῦ Ἄδου. Ὁ Φρίξος καὶ ἡ ἀδελφή αὐτοῦ Ἑλλη, πετοῦν φερόμενοι ἐπὶ κριοῦ. Ἡ Γοργόνα, ὁ κόμη τῆς ὁποίας σχηματίζεται ἀπὸ φεΐδια καὶ μεταμορφώνει τοὺς παρατηροῦντας αὐτὴν εἰς λίθους. Ὁ Βελλερεφῶν ἵππεύει ἵππον πτερωτόν, τὸν Πήγασον. Ὁ Ἀμφίων ⁽¹⁾ γοητεύει καὶ συγκινεῖ τοὺς βράχους διὰ τῶν ἁρμονικῶν φθόγγων τῆς λύρας του. Ὁ Δαίδαλος κατασκευάζει δι' ἑαυτὸν πτέρυγας καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἰκάρου πετᾷ. Ὁ Οἰδίπους ἐπιτυγχάνει τὴν λύσιν τοῦ ἀλύτου προβλήματος τοῦ προβληθέντος ὑπὸ τῆς Σφιγγὸς καὶ ἀναγκάζει τὸ τέρας τοῦτο μὲ ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ τετράπουν, νὰ κρημνισθῇ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἀνταῖος, ⁽²⁾ υἱὸς τῆς Γῆς, ἀπεπνίγη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, διότι, πίπτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐσηκώνετο ῥωμαλέωτερος ἀπὸ πρίν. Αἱ φαντασιοπληξίαι αὗται μᾶς ὀδηγοῦν μέχρι τοῦ πολέμου τῆς Τροίας, ὅπου ὁ Οὐάρρων τερματίζει τὸ περὶ τῶν Ρωμοϊκῶν ἀρχαιοτήτων ἔργον του.

Αὗται στηρίζονται ἐπὶ γεγονότων ἀνηκόντων εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ παραμορφωθέντων τόσον ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὥστε ν' ἀποτελοῦν ἀντικείμενον αἰσχύνης διὰ τοὺς θεούς.

νην, περιερχόμενος ἐναέριος ἐφ' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ δρακόντων, συστήσας δὲ πρῶτος τὰ Ἑλευσίνια Μυστήρια καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἥρως τιμηθεὶς. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ὑπῆρξε καὶ κριτὴς τοῦ Ἄδου.

(1) Ἀμφίων, Θηβαῖος, εἰς τῶν Ἀργοναυτῶν, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀντιόπης. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν περιφημοτέρων μουσικῶν τῆς Ἀρχαιότητος, ὥστε διὰ τῆς λύρας του, τὴν ὁποίαν ἐπτάχορδον οὔσαν, ἔλαβε δῶρον παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, συνεκίνει ἀκόμη καὶ τοὺς λίθους. Νυμφευθεὶς τὴν Νιόβην, θυγατέρα τοῦ Ταντάλου, ἐγέννησεν ἕξ αὐτῆς ἐπτά υἱοὺς καὶ ἐπτά θυγατέρας. Ἀδελφός δίδυμος τοῦ Σήθου, ἔκτισε μετ' αὐτοῦ τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν, τῆς ὁποίας ἐβασίλευε, διώξας ἀπ' αὐτῆς τὸν Λαῖον.

(2) Ἀνταῖος, υἱὸς τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, κατοικῶν τὴν Λιβύην καὶ καταπολεμῶν τοὺς ξένους, ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἀνψώσαντος αὐτὸν ὑπεράνω τῆς γῆς, διότι ὁσάκις κατέπιπτεν ἐπ' αὐτῆς, ἐλάμβανε νέας ἐκάστοτε δυνάμεις.

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀποδίδουν ὑποθετικῶς, εἰς τὸν Δία τὸ ἔγκλημα τοῦ Ταντάλου, δηλαδή τὴν ἀπαγωγὴν ὤραιου νεανίου, τοῦ Γανυμήδους, ἢ τὴν ἀποπλάνησιν τῆς Δανάης μὲ τὴν χρυσὴν βροχήν, διὰ νὰ μᾶς δείξουν, ὅτι ὁ χρυσὸς ἐνίκησε τὴν αἰδῶ μιᾶς γυναικός· παρατηροῦμεν ὅτι ὅσονδήποτε ἀληθεῖς ἢ φανταστικαὶ αἱ ἀφηγήσεις αὗται ἢ ἂν αἱ πράξεις αὗται ἐξετελέσθησαν πράγματι καὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Δία, βλέπομεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐφαντάζοντο τότε ὑπερβαλλόντως δι’ εφθαρμένην τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, διὰ νὰ τὴν πιστεύουν ἱκανὴν ν’ ἀνέχεται καρτερικῶς τοιαῦτα ψεύδη καὶ νὰ τὰ δέχεται μάλιστα μετὰ τέρψεως.

Ἐν τούτοις, ὅσον περισσότερον ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διός, τόσον περισσότερον ὤφειλον νὰ κολάζουν μετὰ μεγαλυτέρας αὐστηρότητος τοὺς τολμῶντας νὰ δημοσιεύουν τὰς βδελυρότητας ταύτας. Πλὴν ὅμως, ἀντὶ νὰ ἐξοργίζωνται ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες τὰς δημιουργοῦν, φοβοῦνται τοῦναντίον τὴν ὀργὴν αὐτῶν τῶν ἰδίων θεῶν, ἐὰν τοιαῦται φαντασιώσεις δὲν παριστάνωνται εἰς τὰ θεάτρα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Λητὼ γεννᾷ τὸν Ἀπόλλωνα, ὅχι τὸν Ἀπόλλωνα ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου συνεβουλεύοντο τοὺς χρησμούς καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησα ἂνωτέρω, ἀλλὰ περὶ ἐκείνου, ὅστις ὑπῆρξε μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ποιμὴν τῶν προβάτων τοῦ βασιλέως Ἀδμήτου. Καὶ ὅμως ἐθεωρεῖτο τόσον πολὺ ὥς θεός, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν ἱστορικῶν, διὰ νὰ μὴ εἴπω ὅλοι, πιστεύουν, ὅτι δὲν ὑπῆρξε παρὰ μόνον εἷς καὶ μόνος Ἀπόλλων.

Ἐπίσης τότε καὶ ὁ Διόνυσος διεξήγαγε τὸν πόλεμον εἰς τὰς Ἰνδίας. Εἶχεν εἰς τὸ στράτευμά του μεγάλον ἀριθμὸν γυναικῶν, καλουμένων Βακχίδων, περιφημοτέρων διὰ τοὺς ἐξωφρενισμούς των παρὰ διὰ τὴν ἀξίαν των. Οἱ μὲν λέγουν, ὅτι ὁ Διόνυσος ἠττήθη καὶ ἠχμαλωτίσθη, οἱ δὲ ὅτι ἐφονεύθη εἰς μίαν μάχην ὑπὸ τοῦ Περσέως, ἀναφέρουν μάλιστα τὸν τρόπον τῆς ἐνταφιάσεώς του.

Ἐν τούτοις ἐπ’ ὀνόματί του, ὥς ἐπ’ ὀνόματι θεοῦ, καθιδρύθησαν οἱ ἱεροὶ ἢ μᾶλλον ἱερόσυλοι ἐορτασμοὶ τοῦ Βάκχου (Bacchanalia) τῇ παρεμβάσει τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων, αἱ δὲ βδελυρότητες τῶν παραφρόνων τούτων προεκάλεσαν τόσον πολὺ τὸ ἐρύθημα τῆς Γερουσίας, ὥστε κατόπιν τῶσων ἐτῶν τὰ ἔθυσεν ἐκποδῶν ἐκ τῆς Ρώμης. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν ἐπίσης ὁ Περσεὺς καὶ ἡ σύζυγός του Ἀνδρομέδα. Πιστεύουν τόσον πολὺ ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν των ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὸν οὐρανόν, ὥστε δὲν κοκκινίζουν νὰ δεικνύουν τὴν εἰκόνα των εἰς τοὺς ἀστέρας, οἵτινες φέρουν τὸ ὄνομά των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῶν θεολόγων ποιητῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπῆρχον ποιηταί, καλούμενοι ἐπίσης καὶ θεολόγοι, διότι ἐφιλοτέχνουν στίχους πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν, ἀλλὰ θεῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν μεγάλοι ἄνθρωποι, πάντοτε ὅμως καὶ ὁπωσδήποτε ἄνθρωποι· ἢ θεῶν, συναποτελούντων μέρος τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, ὅστις εἶναι δημιουργία τοῦ Θεοῦ· ἢ (θεοποιηθέντων) ἀνδρῶν, οἵτινες, μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῇς ἡγεμονιῶν καὶ δυνάμεων λόγῳ τῆς προσωπικῆς ἀξίας των. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ἐν μέσῳ τόσων μύθων καὶ πλανῶν, ἐπλεξαν μὲν ἐγκώμιον εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, συγχρόνως ὅμως ἐλάτρευον ἄλλους θεούς, οἵτινες δὲν εἶναι θεοί, ἀποδίδοντες εἰς αὐτοὺς τιμὰς μόνον εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὀφειλομένας. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι δὲν ἐδόξασαν τὸν Παντοδύναμον μὲ τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτὸν νόμιμον λατρείαν, ὃ δὲ Ὅρφεύς, ὁ Μουσαῖος ⁽¹⁾ καὶ ὁ Λίνος ⁽²⁾ δὲν ὥκνησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπικαλύψουν τοὺς θεοὺς των μὲ τοιούτους μυθικοὺς στιγματισμούς.

Πλὴν ὅμως, ἐὰν οἱ θεολόγοι οὗτοι ἐδόξαζον τοὺς θεοὺς των, δὲν ἐδοξάσθησαν ὡς θεοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, μολονότι ἡ Πολιτεία τῶν ἀσεβῶν ἐχορήγησεν, ἀγνοῶ διὰ ποίους λόγους, εἰς τὸν Ὅρφεα τὸ δικαίωμα νὰ προΐσταται τῶν θυσιῶν ἢ μᾶλλον τῆς τούτης καταχθονίου ἱεροσυλίας. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀθάμαντος, καλουμένη Ἰνώ ⁽³⁾ καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Μελικέρτης ἀφιερώθησαν

---

(1) Μουσαῖος, ποιητὴς τῶν μυθικῶν αἰώνων, υἱὸς τοῦ Εὐμόλπου καὶ τῆς Σελήνης ἐξ Ἀθηναίων. Κατ' ἄλλους Θερᾶξ, μαθητὴς τοῦ Ὅρφεως, εἰσαγαγὼν πρῶτος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν τελετὴν τῶν Ἐλευσινίων. Τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σωζόμενον ἐρωτικὸν ποίημα: « Τ ἄ κ α θ' Ἡ ρ ὦ κ α ἰ Λ έ α ν δ ρ ο ν » κρίνεται ἄλλου μεταγενεστέρου ποιητοῦ, ἴσως συνωνύμου του.

(2) Εἰς τῶν ἀρχαίων μουσικῶν καὶ ῥαψωδῶν, Θηβαῖος, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς μούσης Οὐρανίας ἢ τοῦ Οἰάγρου καὶ τῆς Καλλιόπης, διδάσκαλος τοῦ Ὅρφεως, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος.

(3) Ἰνώ, θυγάτηρ τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας, ἐξ οὗ ἐγέννησε τὸν Λέαρχον καὶ τὸν Μελικέρτην. Παρακινήσασα τὸν Ἀθάμαντα νὰ φονεύσῃ τὰ ἐκ τῆς προτέρας συζύγου αὐτοῦ δύο τέκνα τὸν Φρίξον καὶ τὴν Ἑλλην καὶ διωκομένη ὑπ' αὐτοῦ, παραφρονήσαντος, ἔπεσε μετὰ τοῦ

ἐκουσίως εἰς τὸν θάνατον, κατακρημνισθέντες εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη τοὺς τοποθετεῖ εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν, ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῶν χρόνων ἐκείνων πλὴν ἄλλων, τὸν Κάστορα καὶ τὸν Πολυδεύκη. Οἱ Ἕλληνες καλοῦν τὴν μητέρα τοῦ Μελικέρτου Λευκοθέαν, οἱ δὲ Λατίνοι Matuta, ἀλλὰ καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τὴν θεωροῦν ὡς θεάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Τέλος τοῦ βασιλείου τῶν Ἀργείων. Συγχρόνως ἐνεφανίσθη παρὰ τοῖς Λαυρεντίνοις ⁽¹⁾ ὁ Πίκος ⁽²⁾, υἱὸς τοῦ Κρόνου, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τερατίζεται τὸ βασίλειον τῶν Ἀργείων, μετενεχθὲν εἰς τὰς Μυκήνας, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Ἀγαμέμνων. Τότε ἀρχίζει τὸ βασίλειον τῶν Λαυρεντίνων, ὁ Πίκος, υἱὸς τοῦ Κρόνου, ἀνέρχεται πρῶτος αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον, κατὰ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ Δεββώρα ἦτο παρὰ τοῖς Ἑβραίοις δικαστής. Τὴν κατηύθυνε τὸ θεῖον πνεῦμα, διότι ἦτο προφητὴς, ἀλλ' αἱ προφητεῖαι τῆς εἶναι τόσον πολὺ σκοτειναί, ὥστε θὰ ἐχρειάζοντο διεξοδικώταται ἐρμηνεῖαι, διὰ ν' ἀντιληφθῶμεν κατὰ τίνα τρόπον ἀναφέρονται εἰς τὸν Χριστόν.

Οἱ Λαυρεντίνοι ἐβασίλευον λοιπὸν ἤδη ἐν Ἰταλίᾳ, ἐξ αὐτῶν, μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἔλκουν τὴν καταγωγὴν αὐτῶν οἱ Ρωμαῖοι. Ἐν τούτοις τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων ὑφίστατο ἀκόμη, ὁ δὲ Λαμπαρὲς ἦτο ὁ εἰκοστὸς βασιλεὺς, ὅτε ὁ Πίκος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν τῶν Λαυρεντίνων, ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν Κρόνον, οἱ λάτρεις τῶν θεῶν τούτων ἅς λέγουν πᾶν ὅτι σκέπτονται, ἐφ' ὅσον πρεσβεύουν, ὅτι δὲν ἦτο ἄνθρωπος. Τινὲς ἀναφέρουν ὅτι ἐβασίλευσε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, πρὸ τοῦ υἱοῦ του Πίκου, ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ

υἱοῦ αὐτῆς Μελικέρτου εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κατὰ μεσιτείαν τῆς Ἀφροδίτης μετεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς θεοὺς τῆς θαλάσσης ὑπὸ τὸ ὄνομα Λευκοθέα καὶ Παλαιῶν. Εἰς τιμὴν τῆς Ἰνουῦς, τῆς ἐπικληθείσης μετὰ τὴν θεοποίησίν της Λευκοθέας, συνεστήθησαν ὑπὸ τοῦ Σισύφου καὶ τὰ Ἰνῶα, ἀγῶνες τελούμενοι ἐτησίως ἐν Κορίνθῳ.

(1) Λαυρεντίνοι, κάτοικοι τοῦ Λαυρέντου ἢ Λαύρεντος, πόλεως τῆς Λατίνης.

(2) Picus σημαίνει εἰς τὴν λατινικὴν τὸν δρυοκολάπτην, τὸν πελίκানা καὶ τὴν γρύπα. Ὡς κύριον ὄνομα: Picus, υἱὸς τοῦ Κρόνου μυθολογούμενος βασιλεὺς τῶν Λαυρεντίνων.

δὲ Βιργίλιος γράφει περὶ αὐτοῦ τοὺς ἀκολούθους τόσον γνωστοὺς στίχους: «Περισυλλέγει τὸν ἄγριον αὐτὸν λαόν καὶ διεσπαρμένον ἐπὶ τῶν ὄρεων, δίδει εἰς αὐτὸν νόμους καὶ καλεῖ τὴν περιοχὴν ταύτην Λάτιον, διότι εὗρίσκεται ἐκεῖ ἐν ἀσφαλείᾳ. Λέγουν, ὅτι ὁ χρυσοῦς αἰὼν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς βασιλείας του (¹).

Ἄλλ' ἄς θεωροῦν τὰς λέξεις αὐτὰς ὡς ποιητικὰς ἐπινοήσεις, ἄς δώσουν μᾶλλον εἰς τὸν πατέρα τοῦ Πίκου τὸ ὄνομα Στέρκος (Stercem), τὸ ὄνομα δηλαδὴ τοῦ διακεκριμένου ἐκείνου γεωπό-
νου, ὅστις ἀνεκάλυψεν, ὡς λέγεται, τὸ μέσον νὰ γονιμοποιοῦν τοὺς ἀγροὺς μὲ τὴν κόπρον τῶν ζώων, ὕλην καλουμένην Stercus (²), λόγῳ τοῦ ὀνόματός του, τὸ ὅποιον μετεβλήθη ὑπὸ τινων εἰς Stercutius. Ὡστε, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ λόγος διὰ τοῦ ὁποίου ὠνομάσθη Κρόνος, εἶναι τοῦλάχιστον βέβαιον, ὅτι ὁ Στέρκος ἢ Στερκούτιος ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ εἶναι ὁ θεὸς τῶν γεωργῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πίκος, ὅστις, ὡς λέγεται, ἐγένετο ἔνδο-
ξος, ὡς οἰωνοσκόπος καὶ πολεμιστής, ἀνῆκε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἐν λόγῳ θεῶν.

Ὁ Πίκος ἐγέννησε τὸν Φαῦνον, δεύτερον βασιλέα τῶν Λαυ-
ρεντίνων, καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἶναι ἢ ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν θεῶν των. Κατὰ ταῦτα πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἀπέδιδον εἰς νεκροὺς ἀνθρώπους θείας τιμᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

**Ὁ Διομήδης, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, ἐτέδῃ εἰς τὴν
χορείαν τῶν θεῶν, ἡ δὲ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι οἱ σύντροφοί
του μετεβλήθησαν εἰς πτηνά.**

Ὅταν συνετελέσθη ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας καταστροφὴ
πανταχοῦ ἀνακοινωθεῖσα, γνωστὴ καὶ εἰς τὰ παιδιὰ ἀκόμη, κα-
ταστροφὴ, ἡ φήμη τῆς ὁποίας διεδόθη τόσον ὡς ἓκ τῆς ἰδιαζού-
σης σημασίας της, ὅσον καὶ διὰ τῆς εὐφραδείας τῶν ἱστορικῶν,
οἱ ὅποιοι τὴν ἀφηγήθησαν μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τὴν
γενομένην ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λατίνου, υἱοῦ τοῦ Φαύνου, ἀπὸ

(¹) Is genus indocile ac dispersum montibus altis
composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit ; his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaque ut perhibent illo sub rege fuere
Saecula. Αἰν. VIII.

(²) Εἰς τὴν Λατινικὴν stercus σημαίνει κόπρον καὶ μεταφορ. ὕβρι-
στήν.

τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου οἱ Λαυρεντῖνοι ὠνομάσθησαν Λατῖνοι, οἱ Ἕλληνες νικηταὶ ἐγκαταλείποντες τὴν εἰς τέφραν μεταμορφωθείσαν πόλιν καὶ ἐπανακάμπτοντες εἰς τὴν πατρίδα των διεσπάρησαν ὑπὸ φρικαλέων καταιγίδων καὶ ὑπέστησαν παντοειδεῖς συμφοράς· αἱ συμφοραὶ ὅμως αὗται δὲν ἐχρησίμευσαν παρὰ διὰ νὰ πολλαπλασιάσουν τοὺς θεοὺς των.

Τοιοιτοτρόπως ἐδημιούργησαν ἐκ τοῦ Διομήδους ἓνα θεόν, καὶ ὅμως ἐθεώρουν ὥς ποινὴν τοῦ οὐρανοῦ τὰ κωλύματα, ποὺ ἠμπόδιζον τὴν ἐπάνοδόν του. Ἐξ ἄλλου ἰσχυρίζοντο, ὅχι ἐπὶ τῇ βάσει ἀφηγήσεως τῶν ποιητῶν καὶ ἀπατηλῶν μύθων, ἀλλ' ἐπὶ ἱστορικῶν τεκμηρίων ἐρειδόμενοι, ὅτι οἱ σύντροφοί του μετεβλήθησαν εἰς πτηνά, καὶ ὅτι ὁ Διομήδης, θεὸς γενόμενος, δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν φύσιν των, οὔτε τοῦλάχιστον νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας ταύτης παρὰ τοῦ Διὸς τοῦ ἀρχηγοῦ του διὰ τὴν εὐπρόσδεκτον μετάβασίν του εἰς τὴν οὐράνιον ἐπικράτειαν.

Λέγουν ἐπίσης, ὅτι ὁ Διομήδης ⁽¹⁾ ἔχει ἓνα ναὸν εἰς τὴν νῆσον Διομήδειαν καὶ ὅχι μακρὰν τοῦ ὄρους Γαργάνου ⁽²⁾ εἰς τὴν Ἀπουληϊάν καὶ ὅτι τὰ ἴδια πτηνὰ πετοῦν γύρω ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον, εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφωσιωμένοι τόσον πολὺ, ὥστε πληροῦν τὸ ῥάμφος αὐτῶν ὕδατος διὰ νὰ τὸν ποτίζουν, λέγεται δὲ ὅτι, ἐὰν Ἕλληνές τινες ἢ ἄτομα τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἔλκοντα ἐξ Ἑλλήνων προσέρχονται εἰς τὸν τόπον αὐτόν, τὰ πτηνὰ ταῦτα δὲν εἶναι μόνον φιλήσυχα, ἀλλὰ καὶ περιποητικά. Τοῦναντίον, ὅταν προσέρχονται ξένοι, ἵπτανται πέριξ τῆς κεφαλῆς των καὶ τοὺς κτυποῦν τόσον δυνατὰ μὲ τὸ ῥάμφος των, διὰ νὰ τοὺς φονεύουν, διότι θεωρεῖται, ὅτι τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ὀπλισμένα μὲ ῥάμφη τόσον σκληρὰ καὶ τόσον μακρὰ, ὥστε νὰ εἶναι κατάλληλα διὰ τοιούτου εἶδους μάχας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἀπίστευτοι μεταμορφώσεις ἀνθρώπων ἐξιστορούμεναι ὑπὸ τοῦ Οὐάρρωνος.

Ὁ Οὐάρρων, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀφήγησιν ταύτην, ἀναφέρει γεγονότα, οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀπίστευτα σχετικὰ πρὸς τὴν περίφημον ἐκείνην μάγισσαν Κίρκην, ἥτις μετέβαλε τοὺς συν-

---

⁽¹⁾ Διομήδεια, ἡ μεγαλυτέρα τῶν νήσων τοῦ Διομήδους (Tremiti).

⁽²⁾ Γάργανον, ἀκρωτήριο τῆς Ἀπουληϊας.

τρόφους τοῦ Ὀδυσσέως ⁽¹⁾ εἰς κτήνη, ὥς καὶ πρὸς τοὺς Ἀρκάδας ἐκείνους οἱ ὅποιοι, ἐκλεγέντες διὰ κλήρου, διασχίζουν κολυμβῶντες μίαν λίμνην καὶ μεταμορφώνονται εἰς λύκους, ζῶντες μετὰ τῶν ζώων, τὰ ὅποια τοὺς ὁμοιάζουν ἐν μέσῳ τῶν ἐρήμων τοῦ μέρους αὐτοῦ. Ἐπανακτῶντες σῶμα ἀνθρώπινον μετὰ πάροδον ἐννέα ἔτων, διασχίζουν καὶ πάλιν κολυμβῶντες τὴν αὐτὴν λίμνην καὶ γίνονται πάλιν ἄνθρωποι.

Τέλος ὁ Οὐάρρων ὁμιλεῖ ἰδιαιτέρως περὶ τινος Δημαινέτους, ὅστις γευθεὶς κατὰ τινα θυσίαν τὴν σάρκα παιδός, σφαγιασθέντος πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τῶν Ἀρκάδων Λυκαίου, ⁽²⁾ μετεμορφώθη εἰς λύκον, δέκα δὲ ἔτη βραδύτερον, ἐπανακτῆσας τὴν προτέραν ἀνθρωπίνην μορφὴν αὐτοῦ, συμμετέσχε τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ ἔλαβε τὸ βραβεῖον πυγμαχίας.

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προσθέτει, ἀκολουθῶν τὰς προσωπικὰς πεποιθήσεις του, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ Λυκαίου, τὸ δοθέν ἐν Ἀρκαδίᾳ εἰς τὸν Πᾶνα καὶ τὸν Δία ἔχει ὥς κυριωτέραν αἰτίαν τὴν μεταμόρφωσιν ἀνθρώπων εἰς λύκους, μεταμόρφωσιν, τὴν ὁποίαν οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν δύνανται ν' ἀποδώσουν παρὰ εἰς τὴν δύναμιν τῶν θεῶν. Πράγματι ἡ λέξις *Lupus* μεταφράζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λύκος, ὁπόθεν παράγεται προφανῶς τὸ ὄνομα Λυκαῖος. Ὁ Οὐάρρων διατείνεται προσέτι, ὅτι οἱ Λουπέρκοι ⁽³⁾ τῆς Ρώμης ἔλκουν τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐκ τῶν μυστηρίων τούτων, τῶν ὁποίων τυγχάνουν, οὕτως εἰπεῖν, οἱ ἀπόγονοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Πῶς πρέπει νὰ θεωρήσῃ τις τὰς μεταμορφώσεις ταύτας, αἵτινες εἶναι τεχνάσματα τῶν δαιμόνων.

Οἱ ἀναγινώσκοντες τὸ βιβλίον μας τοῦτο ἀναμένουν ἀναμφι-

⁽¹⁾ Κίρκη, θυγάτηρ τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Πέρσης, ἡ Περσηΐδος ἡ τοῦ Ὑπερίονος καὶ τῆς Ἀστεροπῆς, ἀδελφὴ τοῦ Αἰήτου καὶ τῆς Πασιφάης, κατοικοῦσα νῆσόν τινα περὶ τὴν Ἰταλίαν, μάγισσα περίφημος μεταβαλοῦσα τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέως εἰς χοίρους.

⁽²⁾ Λυκαῖος α) ἐπίθετον τοῦ Διός, β) ὁ Ἀπόλλων ἐν Σικυῶνι ὥς ἀπαλλάξας τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀπὸ τῶν λύκων.

⁽³⁾ Λούπερκος ἢ Λυκαῖος εἶναι ἐπὶ κλησις τοῦ Πανός, Λούπερκοι καλοῦνται ἐπίσης οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ τούτου.

βόλως νὰ ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην μας περὶ τῶν ἀπαισίων τούτων φανακισμῶν τῶν δαιμόνων. Καὶ τί δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, παρὰ ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν τὸ περιβάλλον τῶν δαιμόνων; Ἡ τοιαύτη προφητικὴ προειδοποίησις δέον νὰ νοηθῇ κατὰ τρόπον πνευματικόν, δηλαδή, ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὴν Πολιτείαν τοῦ κόσμου τούτου, τὴν κοινωνίαν τῶν κακῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ βαδίζωμεν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς πίστεως, ἣτις ἐνεργεῖ διὰ τῆς ἀγάπης. Διότι, ὅσον ἡ δύναμις τῶν δαιμόνων μᾶς φαίνεται ἐδῶ κάτω σημαντικὴ τόσο ὀφείλομεν νὰ προσκολλώμεθα στερεῶς εἰς τὸν Μεσολαβητὴν, ὅπως Οὗτος μᾶς ἀνυψώσῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς ὑποστάθμης ἐδῶ κάτω τῶν ἀθλιότητων τούτων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πραγματικοῦ μεγαλείου. Πλὴν ὅμως, ἂν καὶ λέγωμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν πίστιν εἰς τὰς ἀφηγήσεις αὐτάς, ὑπάρχουν ὅμως σήμερον ἀκόμη ἀρκετοὶ ἄνθρωποι, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἤκουσαν παρόμοια γεγονότα ὡς λίαν αὐθεντικὰ ἢ καὶ μάλιστα, ὅτι ὑπῆρξαν αὐτόπται μάρτυρες.

Διότι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ὅταν εὗρισκόμεθα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἠκούσαμεν νὰ λέγουν, ὅτι εἰς τόπους τινὰς τῆς χώρας ταύτης γυναῖκες ξενοδόχων μεμνημέναι εἰς τὰ ὀλέθρια ταῦτα μυστικὰ τῆς μαγείας, ἐκανχῶντο, ὅτι ἔθεταν μέσα εἰς ἓνα τυρί, πρὸς προσέφεραν, κατὰ τὴν θέλησιν ἢ τὴν δυνάμιν των, εἰς οἶονδήποτε ταξιδιώτην, ὅ,τι ἦτο κατάλληλον διὰ νὰ τοὺς μεταμορφώσῃ εἰς ἵππους, τοὺς ὁποίους αὐταὶ μετεχειρίζοντο, διὰ νὰ τοὺς φορτώνουν μὲ ὅποιονδήποτε φορτία. Τετρατιζομένης τῆς ἐργασίας, οἱ ξενιζόμενοι ἐπανήρχοντο εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν κατάστασιν. Καὶ ὅμως, τὸ πνεῦμά των δὲν ὑφίστατο μεταβολὴν τινα, διετήρουν τὴν λογικὴν των, ὅπως ὁ Ἀπουλήϊος τὸ ἀφηγεῖται δι' ἑαυτὸν τὸν ἴδιον εἰς ἔργον αὐτοῦ τιτλοφορούμενον ὁ χρυσοῦς ὄνος, λέγων ἢ ὑποπτευόμενος, ὅτι, ὅταν ἔλαβε δηλητήριο ὑπομεταμορφώθη εἰς ὄνον, χωρὶς ὅμως νὰ χάσῃ τὰ λογικά του.

Ὅλα ὅμως αὐτὰ εἶναι ψεύδη ἢ τόσο σπάνια, ὥστε δικαίως νὰ μὴ τὰ πιστεύουν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν καὶ μάλιστα σταθερώτατα εἶναι τὸ ὅτι ὁ Παντοδύμος Θεὸς δύναται νὰ κάμνῃ ὅ,τι θέλει διὰ δικαιοσύνης καὶ χάριτος, καὶ ὅτι οἱ δαίμονες εἶναι μὲν ἀγγελικὰ πλάσματα, — τοῦτο εἶναι ἀληθές — ἀλλὰ διεφθαρμένοι ὡς ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἐνοχῆς, μηδεμίαν δύναμιν κεκτημένοι, ἀκόμη καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ἐκπορευομένην δύναμιν, ἄνευ τῆς ἀδείας Ἐκείνου, αἱ κρίσεις τοῦ ὁποίου εἶναι συχνάκις ἀπόκρυφοι, ἀλλ' οὐδέποτε ἄδικοι. Ἀναμφιβόλως οἱ δαίμονες, ἐνεργοῦντες κατὰ τρόπον τοιοῦτον εἰς τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπασχολοῦν, δὲν

δημιουργοῦν νέας φύσεις, μετατρέπουν ὅμως, τοῦλάχιστον φαινομενικῶς ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας ἐπλασεν ὁ Θεός, αἵτινες φαίνονται νὰ εἶναι ὅ,τι δὲν εἶναι. Κατὰ ταῦτα δὲν θὰ πιστεύσω ποτέ, ὅτι οἱ δαίμονες μεταβάλλουν ἐξ ἱεροσυλίας ἢ δυνάμεως δὲν λέγω τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δίδοντες εἰς αὐτὸ μέλη ζώου καὶ μορφάς.

Θὰ ἐπίστευον μᾶλλον, ὅτι ἐν μέσῳ τῆς πληθύος αὐτῆς τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἡ σκέψις ἢ ὁ ὕπνος ἐμφανίζει εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων, ἥτις δέχεται ὅλας τὰς ἐντυπώσεις καὶ ἡ ὁποία, καίτοι ἀσώματος, αὐτὴ ἡ ἰδία, ἀναπαράγει μετὰ θαυμασίας ταχύτητος τὰς ὁμοιότητας τῶν σωμάτων, θὰ ἐπίστευον μᾶλλον, λέγω, ὅτι λόγῳ τῆς ναρκώσεως ἢ τῆς λιποθυμίας τῶν αἰσθησέων, φανταστικὴ τις εἰκὼν θὰ ἡδύνατο— (μὰ πῶς ; Δὲν τὸ γνωρίζω)— νὰ φανερωθῇ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φαντασίαν, ἐνῶ τὸ σῶμα θὰ εὐρίσκετο τυχὸν ἄλλαχοῦ, εἰς τὴν ζωὴν μὲν φυσικά, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐστερημένον αὐτοσυναισθησεως παρὰ κατὰ τὸν ὕπνον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ τοιαύτη φανταστικὴ μορφή θὰ μᾶς ἐφαίνετο παρομοία πρὸς μορφὴν ζώου, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος θὰ ἡδύνατο, καθὼς ἀκριβῶς εἰς ἓνα ὄνειρον, νὰ πιστεύσῃ, ὅπως βλέπει ἑαυτὸν καὶ νὰ φαντάζεται, ὅτι σηκώνει φορτία.

Ἐὰν τὰ φορτία ταῦτα εἶναι ἀληθινά, οἱ δαίμονες τὰ παρουσιάζουν, διὰ νὰ περιγελάσουν τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ εὐρίσκονται ἐνώπιον φορτίων πραγματικῶν καὶ φανταστικῶν ζώων ⁽¹⁾.

Κάποιος Πρεσβύτερος ἀφηγεῖτο, ὅτι γευθεὶς ὁ πατέρας του τυχαίως εἰς τὴν οἰκίαν του ἐκ τοῦ τυροῦ τούτου, τοῦ φέροντος δηλητήριον, καθηλώθη εἰς τὴν κλίνην του, ὥς ἐὰν ἦτο κοιμισμένος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἡμπορῇ νὰ τὸν ξυπνήσῃ κανεὶς. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐν ἐγρηγόρσει, τρόπον τινά, διηγήθη, ὥς ὄνειρον, τί τοῦ εἶχε συμβῇ. Ἦτο ἄλογο καὶ μετ' ἄλλων ὑποζυγίων μετέφερον εἰς τοὺς στρατιώτας ζωοτροφάς, καλουμένας Retica ⁽²⁾ διότι τὰ μετέφερον ἐντὸς δικτύων. Κάποιος ἄλλος διηγεῖται, ὅτι μίαν νύκτα, προτοῦ κοιμηθῇ, εἶδε νὰ τὸν πλησιάζῃ ἓνας πλατωνικὸς φιλόσοφος τῆς γνωριμίας του, ὅστις τὸν κατέστησεν ἐνήμερον σημείων τινῶν τῆς Πλατωνικῆς διδασκαλίας, τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁποίας δὲν ἠθέλησε νὰ κάμῃ ποτέ, παρὰ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιμό-

(1) Προφανῶς πρόκειται περὶ ὑπνωτιστικῶν φαινομένων, ὑποβολῆς, αὐθυποβολῆς κ.τ.λ.

(2) Reticulum εἶναι τὸ ὑποκοριστὸν τοῦ rete = δίκτυον, ἀμφίβληστον, ὁ γριπὸς (τῶν ἰχθύων).

νους παρακλήσεις. Ὄταν δὲ ἠρώτησαν τὸν φιλόσοφον τοῦτον, διατί νὰ παράσχη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅ,τι εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ προσφέρει εἰς τὸν ἰδιόν του οἶκον, δὲν τὸ ἔκαμα, εἶπε, ἀλλ' εἶδα εἰς τὸ ὄνειρόν μου, ὅτι τὸ ἔκαμα.

Ὡστε, χάρις εἰς μίαν εἰκόνα φανταστικήν, ὃ εἷς ἐν πλήρει ἐγρηγόρσει ἔμαθεν ὅ,τι ἤθελε νὰ μάθῃ, ἐνῶ ὁ ἕτερος εἶδε καθ' ὕπνους ὅ,τι εἶχε συμβῇ εἰς αὐτὸν πραγματικῶς.

Τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἔγιναν γνωστὰ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸν πρῶτον τυχόντα, ἀνάξιον τῆς ἐμπιστοσύνης μας, ἀλλ' ἀπὸ πρόσωπα, τὰ ὅποια δὲν πιστεύομεν ἱκανὰ νὰ μᾶς ἐξαπατήσουν. Κατὰ ταῦτα πᾶν ὅ,τι ἀποδίδει εἰς τοὺς θεοὺς ἢ μᾶλλον εἰς τοὺς δαίμονας ἢ γραπτὴ ἢ ἢ προφορικὴ παράδοσις, καὶ οἱ συνήθως εἰς λύκους μεταβαλλόμενοι Ἀρκάδες, καὶ αἱ μεταμορφώσεις τῶν συντρόφων τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀπὸ τὰ μάγια τῆς Κίρκης, ὅλα αὐτά, ἂν εἶναι ἀληθινά, μοῦ φαίνονται δυνατὰ κατὰ τὸν τρόπον, ποὺ ὑπέδειξα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ πτηνὰ τοῦ Διομήδους, δεδομένου, ὅτι τὸ εἶδος των ἔχει διαιωνισθῇ καὶ ὑφίσταται ἀκόμη, δὲν πιστεύω, ὅτι ἄνθρωποι μετεμορφώθησαν εἰς πτηνά. Τοὺς ἐξηφάνισαν καὶ τοὺς ἀντικατέστησαν μὲ τὰ πτηνὰ ταῦτα, καθὼς ἀκριβῶς μία δορκὰς ἐθυσιάσθη εἰς τὴν θέσιν τῆς Ἰφιγενείας, θυγατρὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος. Παρόμοιαι γοητεῖαι δὲν παρουσιάζουν καμμίαν δυσκολίαν εἰς τοὺς δαίμονας, ἐξουσιοδοτημένους, ὡς ὑποθέτομεν, πρὸς τοῦτο ὑπὸ τινος ἀποκρύφου κρίσεως τοῦ Θεοῦ, βλέπομεν δὲ καθαρά, ὅτι μία δορκὰς ἀντικατέστησε τὴν νεαρὰν κόρην ταύτην, ἣτις ἐπανευρέθη μετὰ τὴν θυσίαν ζῶσα.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς συντρόφους τοῦ Διομήδους ἐξαφανισθέντας ἀποτόμως, χωρὶς οὐδέποτε οὐδαμοῦ νὰ ἐπανεμφανισθοῦν, ἐξολοθρευθέντας ὑπὸ τῶν κακῶν ἀγγέλων, ἐκτελεστῶν τῶν οὐρανίων ἐκδικήσεων, ἐφαντάσθησαν ἀπ' ἐναντίας, ὅτι μετεμορφώθησαν εἰς πτηνά, τὰ ὅποια μετεφέρθησαν ἐκεῖ ἐσπευσμένως καὶ κρυφίως ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου τὸ εἶδος τοῦτο τῶν πτηνῶν φωλεοποιεῖ.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ νερό, ποὺ θέτουν εἰς τὰ ῥάμφη των καὶ μὲ τὸ ὅποιον ποτίζουν τὸν ναὸν τοῦ Διομήδους, τὰς θωπείας αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας καὶ τὰς ἐνοχλήσεις, ποὺ προξενοῦν εἰς τοὺς ξένους, ἢ ἐπιρροὴ τῶν δαιμόνων εἶναι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατάδηλος, διότι συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ κάμουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστεύσουν εἰς τὴν θειότητα τοῦ Διομήδους, διὰ νὰ τοὺς ἐξαπατήσουν, παρὰσύροντες τούτους εἰς τὴν λατρείαν ψευδῶν θεῶν, ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ περιφρονουμένου, καὶ ν' ἀποδίδουν εἰς νεκροὺς ἀνθρώπους, ἢ ζωὴ τῶν ὁποίων ἦτο κακὴ

καὶ ἔδω κάτω, τὰς τιμὰς τῶν ναῶν, τῶν βωμῶν, τῶν θυσιῶν, τῶν ἱερέων, καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ νομίμῳ λατρείᾳ δὲν ὀφείλεται παρὰ μόνον εἰς τὸν ἀληθινὸν καὶ ζῶντα Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὁ Αἰνεΐας ἔρχεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Λάβδων ἦτο κριτὴς παρὰ τοῖς Ἑβραίοις.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ὁ Αἰνεΐας μὲ εἴκοσι πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο τὰ λείψανα τῶν Τρώων, προσορμίζεται εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐκεῖ βασιλεὺς ἦτο ὁ Λατίνος, ἐνῶ τῶν Ἀθηναίων ἐβασίλευεν ὁ Μνησθεύς, τῶν Σικυωνίων ὁ Πολυφίδης, τῶν Ἀσσυρίων ὁ Ταυτανές, οἱ δὲ Ἑβραῖοι εἶχον ὡς κριτὴν τὸν Λάβδωνα.

Μετὰ τὸν Λατῖνον ὁ Αἰνεΐας βασιλεύει τρία ἔτη, ζώντων ἀκόμη τῶν ἡγεμόνων, τοὺς ὁποίους ἐμνημονεύσαμεν, ἔξαιρέσει μεταβολῶν τινων ἐπελθουσῶν παρὰ τοῖς Σικυωνίοις, ὅπου ἐβασίλευεν ἤδη ὁ Πελασγός ⁽¹⁾, καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, οἱ ὁποῖοι ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Σαμψών, ὅστις ἐξελαμβάνετο ὡς Ἡρακλῆς λόγῳ τῆς ἐκτάκτου σωματικῆς ῥωμαλεότητός του.

Ἄλλ' ὁ Αἰνεΐας, ἔξαφανισθεὶς, ἐδοξάσθη ὑπὸ τῶν Λατίνων μετὰ τὸν θάνατόν του ὡς θεός. Οἱ Σαβῖνοι κατέταξαν εἰς τὴν χορείαν τῶν θεῶν τὸν πρῶτον βασιλέα των Σάγκον (Sancum) ἢ κατ' ἄλλους Σάγκτον (Sanctum). Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Κόδρος, βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, ἐκτίθεται, χωρὶς ν' ἀποκαλυφθῇ, εἰς τὰ βέλη τῶν Πελοποννησίων, ἐχθρῶν των, ὁ δὲ θάνατός του, ὡς λέγεται, ἐξησφάλισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του, διότι ὁ χρησμὸς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Πελοποννησίους τὴν νίκην ἂν δὲν ἐφορευέτο τῶν Ἀθηναίων ὁ βασιλεὺς ⁽²⁾. Ὁ Κόδρος ἀπεπλάνησε τοὺς ἐχθροὺς ἐμφανισθεὶς

---

(1) Πελασγὸς α) υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Νιόβης ἢ τοῦ Παλαίχθονος, βασιλέως τοῦ Ἀργους πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δαναοῦ. β) Ὁ δεύτερος αὐτόχθων τὴν καταγωγὴν, πατὴρ τοῦ Αἴμωνος καὶ πάππος τοῦ Θεσσαλοῦ. γ) Ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ Ἀρίστορος καὶ ἀπόγονος τοῦ Ἰάσου, κτίτωρ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ Πορρασίας τῆς ὁποίας ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν. δ) Υἱὸς τοῦ Τριόπα ἢ τοῦ Ἀγνήνορος, κτίσας ἐν Ἀρκαδίᾳ μὲν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἐν Ἀργεὶ δὲ τῆς Πελασγίδος Δήμητρος.

(2) Κόδρος υἱὸς τοῦ Μελάνθου, δέκατος ἑβδομος καὶ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, φονευθεὶς ὑπὸ τῶν Δωριέων, εἰσβαλόντων εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸν χρησμόν, ὅστις προεῖπε νίκην εἰς

ἐνώπιόν των μὲ ἐνδύματα πτωχοῦ ἀνθρώπου, καὶ προκαλῶν αὐτοὺς μὲ ὕβρεις κατώρθωσεν ὥστε νὰ τὸν φονεύσουν: «ἔριδα τοῦ Κόδρου», καλεῖ ταύτην ὁ Βιργίλιος ⁽¹⁾. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐλάτρευσαν τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ὡς θεὸν διὰ θυσιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σιλβίου, τετάρτου βασιλέως τῶν Λατίνων, υἱοῦ τοῦ Αἰνείου, ὅχι ἐκ τῆς Κρεούσης, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησε τὸν Ἀσκάνιον, ἀλλ' ἐκ τῆς Λαβινίας, θυγατρὸς τοῦ Λατίνου, ὅστις τρίτος ἐκεῖ ἐβασίλευσεν, ἀλλὰ ὁ ὁποῖος λέγεται ὅτι ἦτο ὁ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Αἰνείου, ὅτε ἦτο ὁ Ὀνέος εἰκοστὸς ἕνατος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ Μέλανθος, ⁽²⁾ δέκατος ἕκτος τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ μέγας ἱερεὺς Ἡλὶ κριτῆς τῶν Ἑβραίων, ἔτερματίσθη τὸ βασίλειον τῶν Σικυωνίων, τὸ ὁποῖον λέγουν ὅτι ἔσχε διάρκειαν ἐννεακοσίων πεντήκοντα ἐννέα ἐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Συνέχεια τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς Κριτάς.

Μετ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτῶν βασιλέων εἰς τὰς χώρας, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα, τερματισθείσης τῆς διακυβερνήσεως τοῦ τόπου ὑπὸ τῶν Κριτῶν, ἐγεννήθη τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ. Πρῶτος βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Σαούλ. Ὁ Σαμουὴλ ἦτο τότε προφήτης. Εἶναι ἐπίσης ὁ αἰὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤρξαντο ἐμφανιζόμενοι οἱ λατῖνοι βασιλεῖς, οἱ καλούμενοι Σιλβιανοὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰνείου, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ὠνομάσθη Σίλβιος. Οἱ διάδοχοί του ἐλάμβανον ἴδια ὀνόματα, καίτοι διατηροῦντες τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, καθὼς ἀκριβῶς οἱ διαδεχθέντες

τοὺς Ἀθηναίους, ἐὰν φονευθῇ ὁ βασιλεὺς των. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης πράξεως, τῆς μεγαλειώδους αὐτοθυσίας, οἱ Ἀθηναῖοι κατήργησαν τὴν βασιλείαν, ὡς οὐδενὸς ὄντος ἀξίου νὰ διαδεχθῇ τὸν ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος πεσόντα μονάρχην των.

(1) Aut jurgia Codri. Eclog. V.

(2) Μέλανθος, υἱὸς τοῦ Νηλέως καὶ τῆς Περικλυμένης, βασιλεὺς τῆς Ἡλίδος, διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ καταφυγὼν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου φονεύσας εἰς μίαν μάχην μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν τὸν βασιλέα Ξάνθον ἐξελέγη βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, ἀφείδους διάδοχον αὐτοῦ τὸν υἱὸν του Κόδρον, τὸν ἡρωϊκὸν ἐκεῖνον ἡγεμόνα τῶν Ἀθηναίων, τὸν θυσιάσαντα τὴν ζωὴν του διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του.

τὸν Καίσαρα Αὐγουστον ἐπωνομάζοντο καίσαρες ⁽¹⁾.

Τὸν Σαούλ, κατακριθέντα μεθ' ὀλοκλήρου τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ βασιλεύσαντα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη, διεδέχθη ὁ Δαυίδ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον πλέον βασιλεῖς καὶ ἐξέλεγον πρὸς διακυβέρνησιν τῆς πολιτείας αὐτῶν ἄρχοντας. Ὁ Δαυὶδ ἐβασίλευσε καὶ αὐτὸς τεσσαράκοντα ἔτη καὶ κατέλιπε τὸν θρόνον τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σολομῶντα, ὅστις ἔκτισε πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, τὸν περίφημον ἐκεῖνον ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀνάγεται ἡ κτίσις τῆς Ἀλβας παρὰ τοῖς Λατίνοις, ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὴν ἰδίαν τοῦ Λατίνου περιοχὴν οἱ βασιλεῖς δὲν ἐκαλοῦντο πλέον Λατῖνοι, ἀλλ' Ἀλβανοί.

Τὸν Σολομῶντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ροβοάμ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὁ λαὸς διηρέθη εἰς δύο βασιλεία, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστον εἶχε τὸν ἰδιαίτερον βασιλέα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Λατίου, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ὁ Αἰνείας καὶ ὁ δωδέκατος ὁ Ἀβεντίνος κατετάχθησαν εἰς τὴν χορείαν τῶν Θεῶν.

Μετὰ τὸν Αἰνείαν, ὅστις ἔτυχε θεϊκῶν τιμῶν, τὸ Λάτιον ἔσχεν ἑνδεκα βασιλεῖς, ἐξ ὧν οὐδεὶς κατετάχθη εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν θεῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀβεντίνος, ὁ δωδέκατος διάδοχος τοῦ Αἰνείου, φονευθεὶς εἰς μάχην τινὰ καὶ ταφεὶς εἰς τὸ ὄρος, ποὺ φέρει ἀκόμη τὸ ὄνομά του, ἦλθε ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν θεῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐδημιουργοῦν τοὺς θεοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τινὲς διὰ νὰ μὴ ὁμολογήσουν τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀνέφεραν, ὅτι εἶχεν ἐξαφανισθῇ, προσθέτουν μάλιστα, ὅτι τὸ ὄρος Ἀβεντίνον δὲν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς προσγειώσεως ἐκεῖ ἀγέλης πτηνῶν τὸ ὄνομά του. Κατόπιν αὐτοῦ

---

(1) Caesar ἦτο τίτλος τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἐντεῦθεν ἡ Ἑλληνικὴ λέξις Καῖσαρ, ἡ μεσαιωνικὴ γερμανικὴ λέξις Keiser, ἡ ἀρχαία σαξονικὴ Késar, Késur, ἡ γοτθικὴ Késar, ἡ σημερινὴ γερμανικὴ Kaiser καὶ ἡ ῥωσικὴ Zar (τσάρος). Ἡ γραφὴ Kaiser (ai) προῆλθεν ἐκ τῆς Ἀρχιγραμματείας τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ τρίτου καὶ Μαξιμιλιανοῦ τοῦ πρώτου. Ἀκόμη καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1727 ἐγράφετο Keiser.

δὲν ὑπῆρξε πλέον ἄλλο πρόσωπον, ἀναγνωρισθὲν ὡς θεὸς εἰς τὸ Λάτιον ἐκτὸς τοῦ κτίτορος τῆς Ρώμης Ρωμύλου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων βασιλέων εὐρίσκονται καὶ δύο ἄλλοι ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀπ' εὐθείας διάδοχος τοῦ Ἀβεντίνου τυγχάνει, διὰ τὴν ὁμιλήσωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ Βιργιλίου «ὁ ἑνδοξος Πρόκας, ἡ δόξα τοῦ τρωϊκοῦ ἔθνους» ⁽¹⁾.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ὃν χρόνον παρεσκευάζετο, τρόπον τινά, ἡ γέννησις τῆς Ρώμης (*quodam modo Roma parturiebatur*) ἐπῆλθε τὸ τέλος τῆς μεγαλυτέρας τῶν αὐτοκρατοριῶν, τῆς τῶν Ἀσσυρίων, ἡ διάρκεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τόσον μακρά. Αὕτη περιῆλθεν εἰς τοὺς Μήδους, κατόπιν περίπευ χιλίων τριακοσίων πέντε ἑτῶν ὑπάρξεως, ἐὰν ἀρχίσῃ τις ν' ἀριθμῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βήλου, πατρὸς τοῦ Νίνου, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ἐβασίλευσεν ἀρκούμενος εἰς ἓνα βασίλειον συστενωμένων ὁρίων.

Ὁ Πρόκας προηγῆθη τοῦ Ἀμουλίου εἰς τὸν θρόνον. Οὗτος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἑστίαν (*Vesta*) τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ του Νουμίτορος, καλουμένην Ρέαν ἢ Ἰλίαν, αὕτη εἶναι ἡ μήτηρ τοῦ Ρωμύλου. Διὰ τὴν ἐγκωμιάσουν ἢ τὴν δικαιολογήσουν τὴν τοιαύτην ἀτιμίαν της ⁽¹⁾ λέγουν ὅτι τὰ δύο δίδυμα τέκνα, ποὺ ἐγέννησεν, ἦσαν τέκνα τοῦ Ἄρεως, ἀποδεικνύουν δὲ τοῦτο ἰσχυρίζομενοι, ὅτι τὰ δύο ταῦτα παιδιὰ, ἔκθετα ὄντα, ἐγαλουχήθησαν ἀπὸ μίαν λύκαιναν. Προσέτι διατείνονται, ὅτι ἡ λύκαινα αὕτη, ζῶον ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἄρην, ἀναγνωρίσασα τὰ παιδιὰ ταῦτα ὡς τέκνα τοῦ αὐθέντου της, προσέφερεν εἰς αὐτὰ τοὺς μαστούς της. Ἐν τούτοις δὲν λείπουν οἱ ἰσχυρίζομενοι, ὅτι αἱ κραυγαὶ τῶν δύο αὐτῶν ἐγκαταλελειμμένων διδύμων προσείλκυσαν μίαν ἑταίραν, ἡ ὁποία ἐν πρώτοις τὰ περισυνέλεξε καὶ ἥτις πρώτη προσέφερε τὸ στήθος της εἰς αὐτά. Τότε ἐκάλουν τὰς ἑταίρας λυκαίνας, ὁπόθεν ὠνομάσθησαν Λουπινάρια τὰ μέρη, ὅπου ὑπῆρχον οἴκοι ἀνοχῆς. Κατόπιν τὰ δύο ταῦτα δίδυμα φέρονται παραδοθέντα εἰς τὸν ποιμένα Φαύστουλον καὶ τραφέντα ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀκκας.

Μήπως θὰ ἦτο τοῦτο θαῦμα λίαν καταπληκτικόν, ἂν, ὅτε ὁ σκληρὸς ἐκεῖνος βασιλεὺς, ὅστις διέταξε νὰ ριφθοῦν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τὰ παιδιὰ ταῦτα, προωρισμένα νὰ κτίσουν μίαν τόσον μεγάλην πόλιν, ὁ Θεὸς τὰ διεφύλαξεν ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ ἔκαμεν ἐκ προνοίας νὰ τραφοῦν ὑπὸ μιᾶς λυκαίνης;

⁽¹⁾ Proximus ille Procas Troianae gloriae gentis, Αἰν. VI.

⁽²⁾ Ὡς γνωστόν, αἱ Ἑστιάδες ὑπεχρεοῦντο νὰ διατηρήσουν ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν παρθενίαν των, τὴν ὁποίαν, ἐὰν ἐνδεχομένως παρέβαινον, ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου.

Τὸν Ἀμούλιον διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Νουμίτωρ, προπάτωρ τοῦ Ρωμύλου. Ἡ Ρώμη ἐκτίσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του, κατόπιν δὲ ἐβασίλευσεν ὁμοῦ μὲ τὸν ἑγγονόν του Ρωμύλον.

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'. ✓

Ἡ κτίσις τῆς Ρώμης ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀσσυρίων καὶ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἐζεκία ἐν Ἰουδαίᾳ.

Διὰ νὰ προχωρήσω θὰ τὸ εἶπω δι' ὀλίγων λέξεων: Ἡ Ρώμη ἐκτίσθη ὡς ἡ δευτέρα Βαβυλὼν, ὡς θυγάτηρ τῆς πρώτης, τὴν ὁποίαν (Ρώμην) ἠθέλησεν ὁ Θεὸς νὰ χρησιμοποιήσῃ διὰ νὰ δαμάσῃ τὸ Σύμπαν, καὶ νὰ τὸ εἰρηνοποιήσῃ πανταχόθεν, δημιουργῶν μίαν καὶ μόνην κοινωνίαν μὲ τὴν ἰδίαν κυβέρνησιν καὶ μὲ τοὺς αὐτοὺς νόμους. Διότι ὑπῆρχον τότε λαοὶ ἰσχυροὶ καὶ σκληραγωγημένοι, ἔθνη ἡσκημένα εἰς τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ὑπετάσσοντο παρὰ μετὰ κόπου καὶ τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ὑπέκυπτον παρὰ μόνον κατόπιν ἀγώνων καὶ τεραστίων προσπαθειῶν, χωρὶς ν' ἀριθμήσωμεν τὰς φρικαλέας συμφορὰς ἐκατέρωθεν.

Ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ἀσσυρίων καθυπέταξεν ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἀσίαν, τοῦτο ἐγένετο ἀναμφιβόλως διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὅχι διὰ πολέμων τόσον ἐπιπόνων καὶ πεισματικῶν. Οἱ λαοὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη συγκεκροτημένοι διὰ τὴν ἄμυναν, ἐξ ἄλλου ἦσαν ὀλιγαριθμότεροι καὶ ὀλιγώτερον ἰσχυροί. Διότι ἀπὸ τοῦ τεραστίου καὶ παγκοσμίου ἐκείνου κατακλυσμοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ὀκτὼ μόνον ἄνθρωποι εὔρον καταφύγιον εἰς τὴν κιβωτὸν τοῦ Νῶε, εἶχον διαρρεῦσει μόλις χίλια ἔτη, ὁπότε ὁ Νίνος καθυπέταξεν ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν, ἐξαιρέσει τῶν Ἰνδιῶν.

Ἡ Ρώμη ὁμως, διὰ νὰ δαμάσῃ τόσα ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἔδει νὰ μεταχειρισθῇ περισσότερον χρόνον καὶ συνήντησε σοβαρωτέρας δυσκολίας, διότι, μεγεθυνομένη βαθμὴν, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἐπεξετείνετο, εὔρισκε πανταχοῦ λαοὺς ῥωμαλέους καὶ μαχητικούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ κατεῖχε τὴν γῆν τῆς Ἐπαγγελίας ἀπὸ ἑπτακοσίων δέκα ὀκτὼ ἐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἴκοσι ἐπτὰ ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τριακόσια εἴκοσι ἐννέα ἐπὶ ἐκείνης τῶν Κριτῶν καὶ τριακόσια ἐξήκοντα δύο ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν βασιλέων διακυβερνήσεως. Τότε βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα ἦτο ὁ Ἀχαζ ἢ, κατ' ἄλλους ὑπολογισμούς, ὁ διάδοχός του Ἐζεκίας,

ἡγεμῶν διὰ τε τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς ἀρετάς του ἐνδοξότατος. Οὗτος ἦτο σύγχρονος τοῦ Ρωμύλου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἕτερον ἐκεῖνο μέρος τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ, ποὺ ὀνομάζουν βασιλείον τοῦ Ἰσραήλ, ἐκεῖ ἤρχιζεν ὁ Ὡσηὲ τὴν βασιλείαν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

**Ἡ Σιβύλλη τῆς Ἐρυθραίας, διακρινομένη μεταξὺ ὅλων τῶν Σι-
βυλλῶν ὡς ἐκ τῆς σαφηνείας τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀνα-
φερομένων προφητειῶν τῆς.**

Πολλοὶ ἀνάγουν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὰς προρρήσεις τῆς Σιβύλλης τῆς Ἐρυθραίας. Ὁ Οὐάρεων βεβαιοῖ, ὅτι ὑπῆρξαν Σιβύλλαι πολλαί. Ἡ Σιβύλλη ὅμως αὕτη κατέλιπε πολλὰ κατά-δηλα τεκμήρια σχετικὰ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Τὰ τεκμήρια ταῦτα κατέχομεν εἰς λίαν κακοζήλους λατινικοὺς στίχους, στέκουν δὲ οἱ στίχοι οὗτοι μόλις στὰ πόδια τους ἐξ αἰτίας ἑνός, δὲν γνωρίζω ποίου, ἐρμηνευτοῦ, ὡς ἐπληροφορήθημεν βραδύτερον.

Διότι ὁ περίφημος Φλακκιανός, ὅστις ὑπῆρξεν ἀνθύπατος, ἀνὴρ διάσημος διὰ τε τὴν ῥητορικὴν δεινότητά του καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν γνώσεών του κατὰ τινὰ στιχομυθίαν περὶ τοῦ Χριστοῦ μᾶς παρουσίασε ἓνα ἑλληνιστὶ συντεταγμένον τόμον ὡς ἀπάνθισμα τῶν στίχων τῆς Σιβύλλης τῆς Ἐρυθραίας καὶ μᾶς κατέστησε προσεκτικοὺς εἰς ἓν χωρίον ὅπου συνδυάζοντες τὸ πρῶτον γράμμα ἑκάστου στίχου ὁμοῦ, δυνάμεθα ν' ἀναγνώσωμεν τὰς λέξεις **ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ**. Ἀλλά, οἱ στίχοι οὗτοι, τὰ πρῶτα ψηφία τῶν ὁποίων ἐκφράζουν τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν, διαλαμβάνουν κατ' ἄλλον τινὰ ἐρμηνευτήν, ὅστις μετέτρεψεν αὐτοὺς εἰς τακτικοὺς λατινικοὺς στίχους τὴν ἀκόλουθον προρρήσιν : « Ἴδου τὰ σημεῖα τῆς κρίσεως : Ἡ γῆ θὰ παγώσῃ ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων θὰ κατέλθῃ τοῦ οὐρανοῦ καὶ θὰ εἶναι κατὰ σάρκα παρῶν, ὅπως κρίνῃ τὸ Σύμπαν. Τότε ὁ τε ἄπιστος καὶ ὁ πιστός θὰ ἴδουν τὸν Θεὸν ἐν τῇ δόξῃ του μετὰ τῶν ἁγίων του, τοῦτο δὲ θὰ εἶναι τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Αἱ ψυχαὶ θὰ παραστοῦν ἐπίσης εἰς τὴν κρίσιν περιβεβλημέναι καὶ πάλιν τὴν σάρκα των, ἐνῶ ἡ γῆ θὰ παραμείνῃ ἀκαλλιέργητος καὶ ὡς ἐνταφιασμένη ὑπὸ βάτους. Οἱ ἄνθρωποι θ' ἀπορρίψουν μακρὰν ἀφ' ἑαυτῶν τοὺς θησαυροὺς των καὶ τὰ δῆθεν ἀγαθὰ των. Τὸ πῦρ θὰ καταβροχθίσῃ τὴν γῆν καὶ θὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, θὰ

θραύσῃ τὰς πύλας τοῦ μεγάλου Ἀόρνου. Φῶς τηλαυγὲς θὰ περιβάλλῃ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων, οἱ δὲ ἔνοχοι θὰ εἶναι ἡ λεία τῶν αἰώνιων φλογῶν. Αἱ ἀποκρυφώτεραι πράξεις θ' ἀπακαλυφθοῦν, ὁ καθεὶς θ' ἀποκαλύψῃ τὰ μυστικά τῆς καρδιάς του, ὁ δὲ Θεὸς θὰ διανοίξῃ τὰς συνειδήσεις εἰς τὸ φῶς. Τότε θὰ συμβῇ κλαυθμὸς καὶ τριγμὸς ὁδόντων. Ὁ ἥλιος θὰ χάσῃ τὸ φῶς του καὶ ἡ χορεία τῶν ἀστέρων θὰ σβεσθῇ. Ὁ οὐρανὸς θ' ἀνατραπῇ καὶ ἡ σελήνη θὰ ἴδῃ ἐξαφανιζομένην τὴν λάμψιν της. Οἱ λόφοι θὰ κρημνισθοῦν καὶ αἱ πεδιάδες θ' ἀνυψωθοῦν ἀπὸ τὰ βάθη των. Οὐδὲν ἐντὸς τῶν πραγμάτων θὰ φαίνεται μεγαλειῶδες καὶ ὑπέροχον. Ἦδη τὰ ὄρη καὶ αἱ κυαναὶ θάλασσαι εὐρίσκονται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν πεδιάδων, θὰ τερματισθοῦν τὰ πάντα. Ἡ γῆ θὰ συντριβῇ διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ. Τὸ πῦρ θὰ καταβροχθίσῃ ἐπίσης τὰς πηγὰς καὶ τὰ ποτάμια. Τότε ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ θάντιχῇσῃ ὁ πένθιμος ἦχος τῆς σάλπιγγος, οἱ στεναγμοὶ της θὰ ἐπανείπουν τὰ ἐγκλήματα καὶ τὰς διαφόρους ποινὰς τῶν δυστυχισμένων. Ἡ γῆ, ἡμιδιανοιγομένη, θ' ἀποκαλύψῃ τὸ φρικαλέον χάος τοῦ Ταρτάρου. Ἐδῶ πάντες οἱ βασιλεῖς, χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν θὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου. Οἱ οὐρανοὶ θὰ σκορπίσουν χειμάρρους θείου καὶ πυρός (¹). Εἰς τοὺς

(¹) Ἴδου εἰς τὴν Λατινικὴν ἡ ἀκροστιχὶς αὕτη :

- I Judicii signum tellus sudore madescet.
- H E coelo Rex adveniet per saecula futurus :
- Σ Scilicet in carne praesens ut judicet orbem.
- O Unde Deum cernent incredulus atque fidelis
- Υ Celsum cum sanctis, aevi jam termino in ipso.
- Σ Sic animae cum carne aderunt, quas judicet ipse:
- X Cum jacet incultus densis in vepribus orbis.
- P Rejicient simulacra viri, cunctam quoque gazam :
- E Exuret terras ignis, pontumque polumque
- I Inquirens, tetri portas effringet Averni
- Σ Sanctorum sed enim cunctae lux libera carni
- T Tradetur, fontes aeternum flamma cremabit.
- O Occultos actus retegens, tunc quisque loquetur
- Σ Secreta, atque Deus reserabit pectora luci.
- Θ Tunc erit et luctus, stridebunt dentibus omnes.
- E Eripitur solis jubar et chorus interit astris.
- O Volvetur caelum lunaris splendor obibit.
- Υ Dejiciet colles, valles extollet ab imo.

λατινικοὺς αὐτοὺς στίχους μεταφρασθέντας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον καλῶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἢ ἔννοια ἢ μορφουμένη ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων, δὲν ἐπανευρίσκεται, ὅταν ὁ στίχος ἄρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν ψηφίον, ἐλλείψει συνωνύμων λατινικῶν. Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι κατ' ἀριθμὸν τρεῖς : ὁ πέμπτος, ὁ δέκατος ὄγδοος καὶ ὁ δέκατος ἑνατος. Ἐὰν δὲ ἐνώσωμεν τὰ πρῶτα ψηφία ἐκάστου στίχου, ἐξαιρέσει τῶν τριῶν στίχων, πὺν ἀνεφέραμεν, μὴ λησμονοῦντες νὰ ὑποκαταστήσωμεν τὸ Υ, ὡς ἴδιον ψηφίον, θὰ εὗρωμεν πέντε ἑλληνικὰς καὶ ὄχι λατινικὰς λέξεις, πὺν σημαίνουν : Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ. Ὑπάρχουν ἐπίσης εἴκοσι ἑπτὰ στίχοι, ἀριθμὸς παριστάων τὸν κύβον τῶν τριῶν. Διότι τρία ἐπὶ τρία = 9 καὶ ἐννέα ἐπὶ τρία πρὸς ἀνύψωσιν κατὰ πλάτος καὶ ὕψος τοῦ σχήματος κάμνουν εἴκοσι ἑπτὰ. Ἐὰν λοιπὸν ἐνώσωμεν τὰ ἀρχικὰ ψηφία τῶν πέντε τούτων ἑλληνικῶν λέξεων Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ, θὰ εὗρωμεν τὴν λέξιν ΙΧΘΥΣ, μυστηριακὸν ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐντὸς τῶν ἀβύσσων τῆς θνητότητός μας ὡς εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν παραμένει εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ ἀπηλλαγμένος τῆς ἁμαρτίας.

Ἄλλωστε ἡ Σιβύλλη τῆς Ἑρυθραίας ἢ τῆς Κύμης, καθὼς τὴν ὀνομάζουν πολλοί, οὐδὲν θέτει εἰς τὸ ποίημα τοῦτο, ἐλάχιστον μέρος τοῦ ὁποίου ἐμνημόνευσα, ἀναφερόμενον εἰς τὴν λατρείαν τῶν ψευδῶν ἢ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφευρεθέντων θεῶν. Καὶ κάτι περισσότερον. Ὅμιλεῖ ἐναντίον των καὶ κατ' ἐκείνων, πὺν τοὺς λατρεύουν μετὰ τῶς αὐτῆς ὁρμῆς, ὥστε θὰ ἡδύνατό τις νὰ τὴν συγκαταλέξῃ εἰς τὴν χορείαν τῶν τέκνων τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Λακτάντιος ἐν τῷ ἔργῳ του ἀναφέρει ἐπίσης προορήσεις τινὰς τῆς Σιβύλλης, χωρὶς νὰ ὑποδείξῃ περὶ ποίας ἠθέλησε νὰ ὁμιλήσῃ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐκρίνα καλὸν νὰ συνδυάσω τὰ σύντομα καὶ οἶονεῖ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσπαρμένα ταῦτα χωρία.

-
- Y Non erit in rebus hominum sublime vel altum.
 I Jam aequantur campis montes et caerula ponti
 O Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
 Σ Sic pariter fontes torrentur, fluminaque igni.
 Σ Sed tuba tum sonitum tristem demittet ab alto
 Ω Orbe, gemens facinus miserum variosque labores:
 T Tartareumque chaos monstrabit terra dehiscens.
 H Et coram hic Domino reges sistuntur ad unum
 P Recidet e caelis ignisque et sulphuris amnis.

ὅπως σχηματίσω ἐξ αὐτῶν ἓν καὶ μόνον ἐκτενέστερον σύνολον :
 «θὰ πέση, λέγει ἡ Σιβύλλη, εἰς τὰς ἀδίκους χεῖρας τῶν κακῶν.
 Αἱ ἀκάθαρτοι χεῖρές των θὰ καταφέρουν εἰς τὸν Θεὸν ῥαπίσματα
 καὶ δηλητηριώδη πτύελα τὰ βδελυρὰ στόματά των. Αὐτὸς θ' ἄρ-
 κεσθῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὰ κτυπήματά των τὰ ἀθῶα νῶτά του.
 Θὰ δεχθῇ ῥαπίσματα ἐν σιγῇ, ἵνα οὐδεὶς διαγνώσῃ ὅτι εἶναι ὁ
 Λόγος, πόθεν ἔρχεται διὰ νὰ ὁμιλῇ πρὸς τὸν Ἄδην, καὶ θὰ στε-
 φθῇ δι' ἀκανθῶν. Θὰ τοῦ δώσουν χολὴν ὡς τροφήν καὶ ὄξος διὰ
 νὰ σβύσῃ τὴν δίψαν του. Θὰ τοῦ δείξουν τὸ ἀφιλόξενον τοῦτο
 γεῦμα. Ἄφρων! Δὲν ἐγνώρισες τὸν Θεόν σου, ὅστις χλευάζει τὴν
 σοφίαν τῶν θνητῶν. Τὸν ἐστεφάνωσες μὲ ἀγκάθια καὶ τοῦ πα-
 ρεσκεύασες πικρὰν χολήν! Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ θὰ σχισθῇ
 καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἡμέρας θὰ γίνῃ σκότος βαθὺ ἐπὶ τρεῖς ὥρας.
 Θ' ἀποθάνῃ διὰ τοῦ θανάτου καὶ θὰ κοιμηθῇ ἡμέρας τρεῖς.
 Ἐξερχόμενος τοῦ Ἄδου, θὰ ἐπανέλθῃ πρῶτος αὐτὸς εἰς τὸ φῶς,
 δεικνύων εἰς τοὺς Ἐκλεκτοὺς του, ὅτι οὗτος τυγχάνει ἡ ἀρχὴ τῆς
 Ἀναστάσεως» ⁽¹⁾.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ σιβυλλικὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια ὁ Λακτάν-
 τιος ἀναφέρει κατ' ἀποσπάσματα, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγκην

---

(1) Ὁ Λακτάντιος, βιβλ. IV, κεφάλ. XVIII, ἀναφέρει εἰς Ἑλληνικὴν
 γλῶσσαν τὰ κάτωθι :

Εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἤξει
 Δώσουσι δὲ Θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις
 Καὶ στόμασι μιαιοῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα.
 Δώσει δὲ εἰς μάστιγας ἀπλῶς ἄγνων τότε νῶτον
 Καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῶ
 Τὶς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένος τι λαλήσῃ
 Καὶ στέφανον φορέσῃ τὸν ἀκάνθινον
 Εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολήν, κ' εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν
 Τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν
 Αὕτη γὰρ σὺ ἄφρων τὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
 Παίζοντα ἐν θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλὰ ἀκάνθας
 Ἔστεψας στεφάνῳ φοβερὴν τε χολὴν ἐκέρασας
 Ναοῦ δὲ σχισθήσεται πέτασμα, καὶ ἡματι μέσῳ
 Νύξ ἔσται σκοτόεσσα
 Πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις
 Καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἡμᾶρ ὑπνώσας
 Καὶ τότε ἀπὸ φθιμένων ἀνακύψας εἰς φάος ἤξει
 Πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

τοῦ θέματος, πὺν πραγματεύεται. Τὰ συνέδεσα ὅλα ὁμοῦ εἰς μίαν δέσμην ἀποδείξεων, καταβάλλων προσπάθειαν νὰ διακρίνω τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν συνεχείᾳ οἱ συγγραφεῖς θὰ ἤθελαν νὰ τὰ διαφυλάξουν. Κατὰ τινὰς συγγραφεῖς ἡ Σιβύλλη τῆς Ἑρυθραίας δὲν ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ρωμύλου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμύλου ἑπτὰ σοφοὶ ἐγένοντο ἐνδοξοί. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἤχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν Χαλδαίων. Ὁ Ρωμύλος μετὰ τὸν θάνατόν του λατρεύεται ὡς θεός.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμύλου ἔζη, ὡς λέγουν, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, οἱ ὅποιοι μετὰ τοὺς θεολόγους ποιητὰς, ἐνδοξότερος τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ Ὀρφεύς, ἐκλήθησαν σοφοί, (σοφοὶ *appellati sunt quod est Latine Sapientes*). Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον αἱ δέκα φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ἡττηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Χαλδαίων, ἤχθησαν αἰχμάλωτοι, ἐνῶ αἱ δύο φυλαὶ τοῦ Ἰούδα, πρωτεύουσα τῶν ὁποίων ἦτο ἡ Ἱερουσαλήμ, παρέμειναν εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

Οἱ Ρωμαῖοι τὸν Ρωμύλον ἀποθανόντα καὶ ἔξαφανισθέντα ἀνήγαγον,—αὐτὸ δὲ τὸ γνωρίζουν ὅλοι—εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν θεῶν. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἤδη ἔχει καταργηθῆ, ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων ἐπανῆλθεν ἐν ἰσχύϊ ἕξ αὐλοκολακείας πρὸς αὐτοὺς καὶ οὐχὶ ἐκ πλάνης. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Κικέρων πλέκει μεγάλα εἰς τὸν Ρωμύλον ἐγκώμια διὰ τὸ ὅτι ἔτυχε τοιούτων τιμῶν οὐχὶ εἰς ἐποχὴν ἀγροικίας καὶ ἀμαθείας, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξαπατηθοῦν, ἀλλ' εἰς αἰῶνα μορφωμένον καὶ πολιτισμένον, ἃν καὶ οἱ φιλόσοφοι δὲν εἶχον ἀκόμη διασπείρει τὰς λεπτότητας καὶ τὰς πανουργίας τῆς γλώσσης. Ἐὰν ὅμως οἱ ἐπακόλουθοι αἰῶνες δὲν ἀνάγουν νεκροὺς ἀνθρώπους εἰς περιωπὴν θεῶν, δὲν ἀμελοῦν ἐν τούτοις διόλου τὴν λατρείαν τῶν παλαιῶν θεοτήτων.

Καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη : εἰδῶλα ἄγνωστα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔρχονται νὰ προσθέσουν ἓνα νέον θέλημα εἰς τὰς τοιαύτας εὐτελεῖς καὶ ἀσεβεῖς δεισιδαιμονίας. Ὑπὸ τὴν βδελυρὰν ἐπιρροὴν τῶν δαιμόνων, οἱ ἀπατηλοὶ χρησμοὶ τῶν ὁποίων παραπλανοῦν τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ὁ αἰὼν τυγχάνῃ

ὑπερβαλλόντως φωτισμένος, ὥστε ν' ἀποδίδῃ ἐγκλήματα εἰς τοὺς θεοὺς διὰ μέσου τῶν σκηνικῶν ἀγώνων, πλανᾶται ἀκόμη περισσότερον ἐν τῇ λατρείᾳ ἐπονειδίστων ψευδῶν θεοτήτων.

Ὁ Νουμᾶς διεδέχθη τὸν Ρωμύλον. Οὗτος ἐφωδίασε τὴν Εὐμήνην μὲ πλῆθος ἄπειρον ψευδῶν θεῶν, καὶ ὅμως μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν ἔτυχεν αὐτὸς ὁ ἴδιος τῆς τιμῆς νὰ συγκαταλεχθῇ εἰς τὴν χορείαν τῶν θεῶν, ὥς εἰάν ὁ οὐρανὸς οὗτος ἦτο ὑπερπλήρης, ὥστε ὁ Νουμᾶς νὰ μὴ εὔρισκε θέσιν ἐν αὐτῷ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος τούτου καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τοῦ Μανασσέ, ἡγεμόνος ἀσεβοῦς, ὅστις διέταξε τὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προφήτου Ἡσαΐα, ἐνεφανίσθη λέγουν, ἡ Σιβύλλη τῆς Σάμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Περίφημοι φιλόσοφοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου παρὰ Ρωμαίοις καὶ Σεδεχίαν παρ' Ἑβραίοις κατὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σεδεχία παρ' Ἑβραίοις καὶ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου, διαδόχου τοῦ Ἀγκου Μαρτίου, παρὰ Ρωμαίοις, ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἀπὸ τὸν Σολομῶντα οἰκοδομηθέντος. Τὰ δεινὰ ταῦτα εἶχον προαναγγελθῇ ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὅτε οὗτοι κατέκρινον τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀσεβείας των, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου, ὅστις μάλιστα ὑπέδειξε καὶ τὴν διάρκειαν τῶν δεινῶν τούτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔζη Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος, τὸν ὁποῖον κατατάσσουν εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Οἱ ἄλλοι πέντε, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν Θαλῆν, περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω, ἀποτελοῦν τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς, ἔζων, κατὰ τὸν Εὐσέβιον, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐκρατεῖτο αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα. Οὗτοι ἦσαν Σόλων ὁ Ἀθηναῖος, Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος, Περίανδρος ὁ Κορίνθιος, Κλεόβουλος ὁ Αἰνίδιος καὶ Βίας ὁ Πριηνεύς. Οἱ ἑπτὰ οὗτοι ἄνδρες, οἱ καλούμενοι σοφοί, ἐγένοντο ἔνδοξοι μετὰ τοὺς θεολόγους ποιητάς. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς των τοὺς διέκρινε οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Οἱ ἐν λόγῳ ἑπτὰ σοφοί συνήνωσαν ὑπὸ τύπον συντόμων ἀποφθεγμάτων ἠθικά τινα παραγγέλματα. Δὲν κατέλιπον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἄλλας ἀναμνήσεις διατηρηθείσας ὑπὸ τῆς παρα-

δόσεως, πλὴν νόμων τινῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Σόλων, ὡς λέγεται, ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Θαλῆς ἦτο φυσιοδίφης καὶ ἀφῆκε βιβλία διαλυμβάνοντα τὴν διδασκαλίαν του ⁽¹⁾. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων, ἤκμασαν καὶ ἄλλοι φυσιοδίφαι : ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἀναξιμένης καὶ ὁ Ξενοφάνης. Τότε ἐνεφανίσθη ὁ Πυθαγόρας ὅστις πρῶτος, αὐτός, ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Τέρμα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων, κατόπιν διαρκείας ἑβδομήκοντα ἐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπηλλάγησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ Κῦρος, βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ὅστις ἐπίσης ἐβασίλευε τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων, ἔλατῶνων κατὰ τι τὴν δριμύτητα τῆς αἰχμαλωσίας, ἀπέπεμψε πεντήκοντα χιλιάδας Ἰουδαίους εἰς τὴν πατρίδα των, ὅπως ἀνοικοδομήσουν τὸν ναόν. Οὗτοι ἔρριψαν μόνον τοὺς πρῶτους λίθους τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἀνήγειραν τὸν βωμόν. Αἱ συνεχεῖς ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρῶν τοὺς ἠμπόδισαν νὰ προχωρήσουν περισσότερον, τὸ δὲ ἔργον ἀνεβλήθη μέχρι τοῦ Δαρείου. Κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ταύτην ἔλαβον χώραν τὰ γεγονότα, τὰ ἐξιστορούμενα εἰς τὸ βιβλίον Ἰουδίθ, τὸ ὁποῖον οἱ Ἰουδαῖοι δὲν συγκαταλέγουσιν εἰς τὸν «κανόνα» τῶν Γραφῶν. Ἐπὶ τοῦ Δαρείου, βασιλέως τῶν Περσῶν, διαρρευσάντων τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν τῶν προαγγελθέντων ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἱερεμία, ἐπανεδόθη ἡ ἔλευθερία εἰς τοὺς Ἰουδαίους, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ταρκυνίου, ἑβδόμου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐκδιώξαντες τὸν Ταρκύνιον, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων των. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρχον προφῆται εἰς τὸ Ἰσραήλ, ἃν ὅμως λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν

---

(1) Πρὸ πολλοῦ ὁ Θαλῆς διηρώτα ἑαυτόν, ποία εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος ; Ποία δύναμις διέπει τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθοράν του; Καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὴν θάλασσαν γενέτειραν τῶν κυμάτων : Ἡ ἀρχὴ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ Γίγνεσθαι εἶναι τὸ ὕδωρ. Τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὀφείλει προφανῶς ὁ Θαλῆς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ νέφη, τὰ ὑψούμενα εἰς τὸν Οὐρανὸν καὶ εὐφραδῶς περὶ τῆς κυκλικῆς πορείας τῶν σταγόνων τῆς βροχῆς λαλοῦντα.

ἀριθμὸν των, θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι εἶναι ὀλίγοι ἐκεῖνοι, τὰ γραπτὰ τῶν ὁποίων ἐγένοντο δεκτὰ ὡς «κανονικὰ» τόσον παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὅσον καὶ παρ' ἡμῶν. Τερματίζων τὸ προηγούμενον βιβλίον, ὑπεσχέθην νὰ εἶπω ἐδῶ λέξεις τινὰς ἐν προκειμένῳ καὶ βλέπω, ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ τηρήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Περὶ τῶν προφητῶν, οἵτινες εἰς τὰς προφητείας των ἔκαμαν πολλὰς προρρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν κλήσιν τῶν Ἐθνικῶν. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γενέσεως τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς πτώσεως τοῦ βασιλείου τῶν Ἀσσυρίων.

Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἐποχῆς τῶν προφητῶν τούτων δεόν ν' ἀναδράμωμεν ὀλίγον εἰς προγενεστέρους χρόνους. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτου Ὡσηέ, πρώτου ἐκ τῶν δώδεκα, ἀναγινώσκομεν : «Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσηέ ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ βασιλέως Ἰούδα» ⁽¹⁾ ὃ Ἀμὼς γράφει ἐπίσης, ὅτι ἐπροφήτευσεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὁζίου, προσθέτει μάλιστα καὶ τοῦ Ἱεροβοάμ, βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, ὅστις ἔζη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ὁ Ἡσαΐας, υἱὸς τοῦ Ἀμώς, τοῦ προφήτου, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησα πρὸ ὀλίγου, ἥ, ὅπερ εἶναι πιθανώτερον, ἐνὸς ἄλλου, ὅστις χωρὶς νὰ εἶναι προφήτης, ἔφερε τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀναφέρει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου του τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς, τοὺς ὑποδεικνυμένους ὑπὸ τοῦ Ὡσηέ καὶ ἀρχίζει δηλῶν, ὅτι ἐπροφήτευσεν κατὰ τοὺς χρόνους των.

Ὁ Μιχαίας ὑποδεικνύει καὶ τὸν χρόνον τῶν προφητειῶν του, ἀλλὰ μετὰ τὸν Ὁζίαν, διότι ἀναφέρει, ὅπως ὁ Ὡσηέ, τοὺς τρεῖς βασιλεῖς : τὸν Ἰωάθαμ, τὸν Ἀχάζ καὶ τὸν Ἐζεκίαν. Τοιοῦ-

---

(¹) Τὸ κεῖμενον γράφει : «Verbum Domini quod factum est ad Osee in diebus Osee, et Joathan et Achaz et Ezechiae regum Juda», ἐνῶ τὸ χωρίον τοῦτο (Ὡσ. Α. 1) τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τῶν 70 ἔχει ὡς ἀκολούθως : «Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσηέ τὸν τοῦ Βεηρεϊ ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ υἱοῦ Ἰωὰς βασιλέως Ἰσραήλ.

τοι εἶναι οἱ προφηῆται, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ἰδίαν μαρτυρίαν των, ἔκαμαν προορήσεις κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

Πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν Ἰωνᾶ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁζίου καὶ τοῦ Ἰωήλ, ὅτε ἐβασίλευεν ἤδη ὁ Ἰωάθαν, διάδοχος τοῦ Ὁζίου. Πλὴν ὅμως, τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζων οἱ δύο τελευταῖοι οὗτοι προφηῆται, τὸν μανθάνομεν παρὰ τῶν χρονογράφων καὶ ὅχι ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν προφητῶν, εἰς τὰ ὅποια δὲν γίνεται περὶ αὐτοῦ λόγος. Ἀλλὰ ἡ περίοδος αὕτη ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Πρόκα, βασιλέως τῶν Λατίνων ἢ ἀπὸ τοῦ προκατόχου του Ἀβεντίνου, μέχρι τοῦ Ρωμύλου, τότε βασιλέως τῶν Ρωμαίων ἢ ἀκόμη καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου του Νουμᾶ Πομπιλίου. Πράγματι ὁ Ἑζεκίας, βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα, ἐβασίλευσε μέχρι τῆς ἐν λόγω ἐποχῆς.

Ὅθεν κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον αἱ προφητεῖαι ἀναβρύνουν ταυτοχρόνως ὡς ἀπὸ θαυμασίων πηγῶν, κατὰ τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ἀσσυρίων καταρρέει, τὸ δὲ κράτος τῶν Ρωμαίων ἀρχίζει νὰ αὐξάνεται. Ὅπως δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀσσυρίων ἐνεφανίσθη ὁ Ἀβραάμ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐγένοντο αἱ κατάδηλοι ἐπαγγελίαι τῆς εὐλογίας τῶν λαῶν ἐν τῇ φυλῇ του, οὕτως αὗται ἀνενεώθησαν κατὰ τὴν γένεσιν τῆς Βαβυλωνος τῆς Δύσεως, διότι ἐπὶ τῆς βασιλείας της ἔδει νὰ γεννηθῇ ὁ Χριστός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφαρμόζονται αἱ προφητεῖαι τῶν προφητῶν, τὰ δὲ βιβλία των ἀκόμη καλύτερα παρὰ τὰ λόγια των θὰ χρησιμεύσουν ὡς τεκμήρια τοῦ ὑπερόχου τούτου γεγονότος. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς καθιδρύσεως τῆς βασιλείας, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ σχεδὸν οὐδέποτε ἔστερήθη προφητῶν, οἵτινες τότε ἦσαν μᾶλλον πρὸς τὸ συμφέρον τούτου τοῦ λαοῦ παρὰ πρὸς ἐκεῖνο τῶν λοιπῶν ἐθνῶν.

Ἀλλ' ἐδέησε νὰ ἐξυψωθῇ εἰς μεγαλυτέραν περιωπὴν σαφηνείας τὸ προφητικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον προῶριστο νὰ χρησιμεύσῃ ἡμέραν τινὰ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καθ' ὃν χρόνον ἐμεγαλύνετο ἡ πόλις ἐκείνη, ἡ μέλλουσα κυρίαρχος τῶν ἐθνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Περὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Ὡσηὲ καὶ τοῦ Ἀμώς, τῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἀναφερομένων.

Ὁ προφήτης Ὡσηὲ μεταχειρίζεται μίαν τόσον βαθεῖαν γλῶσσαν, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ἐμβαθύνῃ κανεὶς εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ δανεισθῶ μερικὰ χωρία, διὰ νὰ τ' ἀναφέρω ἐδῶ

σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεσίν μου : «Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς· οὐ λαός μου ὑμεῖς, κληθήσονται καὶ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος» ⁽¹⁾. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι προφητεία τῆς κλήσεως τῶν Ἑθνικῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀπόστολοι τὰς ἐνόησαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον. Ἐπειδὴ ὁ λαὸς τῶν Ἑθνικῶν ἀνήκει πνευματικῶς ἐπίσης εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων τοῦ Ἀβραάμ καὶ κατὰ συνέπειαν καλεῖται καὶ αὐτὸς εὐλόγως λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ προφήτης προσθέτει : «καὶ συναχθήσονται υἱοὶ Ἰούδα καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ θήσονται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν καὶ ἀναβήσονται ἐκ τῆς γῆς» ⁽²⁾. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο, θὰ ἐκτεθῶμεν εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ἐξασθενίσωμεν τὸ εὐφραδὲς ὕφος τοῦ προφήτου. Ἐν τούτοις ἃς ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην μας τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον καὶ τὰ δύο τεῖχη τὸ ἐν ἀποτελούμενον ἐκ τῶν Ἰουδαίων καὶ τὸ ἕτερον ἐκ τῶν Ἑθνικῶν ⁽³⁾. Ὡς διακρίνωμεν τὸ ἐν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα, τὸ ἕτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσραήλ, ἀμφότερα δὲ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἓν μόνον σῶμα ἐρειδόμενον ἐφ' ἑνὸς καὶ μόνον ἀρχηγοῦ καὶ ἀνυψούμενον ἐκ τῆς γῆς. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τοὺς σαρκικοὺς ἐκείνους Ἰσραηλίτας, οἵτινες τώρα δὲν θέλουν νὰ πιστεύσουν εἰς τὸν Χριστόν, ὁ αὐτὸς προφήτης διατείνεται, ὅτι κάποιαν ἡμέραν θὰ τὸν πιστεύσουν, τουτέστι τὰ τέκνα των, (διότι ἀποθνήσκοντες οὗτοι θὰ πορευθῶσι εἰς τὸν ἴδιον τόπον) : «διότι ἡμέρας πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐδὲ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων» ⁽⁴⁾. Δὲν εἶναι τώρα τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν Ἰουδαίων ; Ποῖος δὲν τὸ ἀναγνωρίζει ; Ἀλλ' ἃς ἀκούσωμεν τι προσθέτει : «καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν καὶ

⁽¹⁾ Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς : «et erit, inquit, in loco quo dictum est eis, non populus meus vos, vocabuntur et ipsi filii Dei vivi» εἰς δὲ τὸ χωρίον, εἰς τὸ ὅποιον παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς (Ῥωσ. Α, 10, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα δὲν ὑπάρχει ἐδάφιον ὑπ' ἀριθ. 10)— ἀναγκάσκομεν : «καὶ εἶπε· κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ λαός μου, διότι ὑμεῖς οὐ λαός μου, καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὑμῶν» (Ῥωσ. Α, 9).

⁽²⁾ Ῥωσ. β 1.

⁽³⁾ Ἐφεσ. β'.

⁽⁴⁾ Ῥωσ. Γ', 4.

Δαυίδ τὸν βασιλέα αὐτῶν καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν» ⁽¹⁾.

Οὐδὲν σαφέστερον τῆς προφητείας ταύτης, ὅπου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαυίδ εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς γεννηθεὶς, λέγει ὁ Ἀπόστολος, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δαυίδ κατὰ σάρκα ⁽²⁾.

Ὁ αὐτὸς προφήτης προεῖδε τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὰ μυστηριώδη βᾶθη, πού ἀπῆτει τοιοῦτον γεγονός, λέγων : «ὕγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἐξαναστησόμεθα καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ» ⁽³⁾. Διὰ τοῦτο μᾶς λέγει ὁ Ἀπόστολος : «εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε» ⁽⁴⁾. Ὁ Ἀμὼς ἐπροφήτευσεν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος : «διὰ τοῦτο οὕτως ποιήσω σοι, Ἰσραήλ· πλὴν ὅτι οὕτως ποιήσω σοι, ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ. Διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ» ⁽⁵⁾. Καὶ ἀλλαχοῦ : «ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαυίδ τὴν πεπτωκυῖαν καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα» ⁽⁶⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Προφητεῖαι τοῦ Ἡσαΐα περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ προφήτης Ἡσαΐας δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν, καλουμένων οὕτω, διότι τὰ βιβλία των εἶναι πολὺ σύντομα, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς μεγάλους προφήτας, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα εἶναι διεξοδικώτατα.

Ὁ Ἡσαΐας ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν τελευταίων, συνδέεται δὲ μετὰ τῶν δύο προηγηθέντων, διότι ἐπροφήτευσεν κατὰ

⁽¹⁾ Ὡσ. Γ', 5.

⁽²⁾ Ρωμ. α', 3.

⁽³⁾ Ὡσ. ΣΤ', 3.

⁽⁴⁾ Κολοσ. γ', 1.

⁽⁵⁾ Ἀμὼς Δ', 12—13.

⁽⁶⁾ Ἀμὼς Θ', 11—12.

τὸν αὐτὸν χρόνον. Λοιπὸν, μεταξὺ τῶν μομφῶν, τὰς ὁποίας ἐπιρρίπτει κατὰ τῆς ἀσεβείας, τῶν ἐντολῶν τοῦ δικαίου, περὶ τῶν ὁποίων πραγματεύεται, τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα, προλέγει, ὁ Ἑσαΐας ἔχει πολὺν περισσοτέρας προφητείας παρὰ οἱ λοιποὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι περὶ τοῦ ὑπερτάτου βασιλέως τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν Οὗτος καθίδρυσεν, εἰς τρόπον ὥστε πολλοὶ δίδουν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μᾶλλον παρὰ τὸ τοῦ προφήτου. Ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ τερματίσωμεν ἐνωρίτερον τὸ ἔργον τοῦτο, θ' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα μόνον τὸ χωρίον τοῦτο, μεταξὺ ἄλλων πολλῶν. Ὁμιλῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς λέγει : «Ἴδου συνήσει ὁ παῖς μου καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται καὶ μετεωρισθήσεται σφόδρα, ὃν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοί, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων. Οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουσιν» ⁽¹⁾. «Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη ; Ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ρίζα ἐν γῇ διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται ; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους.

---

(1) Ἑσ. NB', 13 καὶ ἐπέκεινα.

ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ
ευρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βούλεται
καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. Ἐὰν δώτε περὶ ἁμαρ-
τίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον· καὶ βούλε-
ται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι
αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ
δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀ-
νοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν
ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ
ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁ-
μαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν
παρεδόθη» (1). Αὗται εἶναι αἱ λέξεις τοῦ Ἑσαΐα αἱ εἰς τὸν
Χριστὸν ἀναφερόμεναι.

Ἄς ἀκούσωμεν τώρα τὴν ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν:
«Εὐφράνθητι, στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἢ
οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον
ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα· εἶπε γὰρ Κύριος· πλάτυνον τὸν
τόπον τῆς σκηνῆς σου καὶ τῶν αὐλαίων σου, πῆξον, μὴ
φείσῃ· μᾶκρυνον τὰ σχοινίσματά σου καὶ τοὺς πασσά-
λους σου κατίσχυσον. Ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ
ἐκπέτασον, καὶ τὸ σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει καὶ
πόλεις ἡρηνωμένας κατοικιεῖς. Μὴ φοβοῦ ὅτι κατησχύν-
θης, μηδὲ ἐντραπῆς ὅτι ὠνειδίσθης· ὅτι αἰσχύνην αἰώνιον
ἐπιλήσῃ καὶ ὄνειδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ ἔτι.
Ὅτι Κύριος ὁ ποιῶν σε, Κύριος σαβαὼθ ὄνομα αὐτῷ· καὶ
ὁ ῥυσάμενός σε αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάσῃ τῇ γῇ κληθή-
σεται» (2).

Θὰ ὑπῆρχον ἀκόμη καὶ ἄλλα χωρία, ποὺ θὰ ἦδύνατο νὰ
προσθέσῃ τις, ἀλλὰ τὰ μνημονευθέντα εἶναι ἀρκετά. Χωρία
τινὰ θὰ ἀπῆλθον ἐπίσης νὰ ἐξημενευθοῦν, πάντως φρονῶ, ὅτι
ταῦτα ἀρκοῦν, διότι εἶναι τόσον σαφῆ, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ
ἐχθροὶ μας ἀναγκάζονται, παρὰ τὴν θέλησίν των, νὰ ἐννοήσουν
τὴν σημασίαν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

**Περὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Μιχαίου, τοῦ Ἰωνᾶ καὶ τοῦ Ἰωήλ, τῶν
σχετικῶν πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην.**

Ὁ προφήτης Μιχαίας, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ μορ-

---

(1) Ἑσ. ΝΓ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Ἑσ. ΝΔ', 1 καὶ ἐπέκεινα.

φήν ὑψηλοῦ ὄρους, ἐκφράζεται ὡς ἀκολούθως: «Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καὶ σπεύσουσι πρὸς αὐτὸ λαοί, καὶ πορεύονται ἔθνη πολλὰ καὶ ἑροῦσι· δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ δεῖξουσιν ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ καὶ πορευσόμεθα ἐν ταῖς τρίβοις αὐτοῦ. ὅτι ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν καὶ ἐξελέγξει ἔθνη ἰσχυρὰ ἕως εἰς μακράν» (¹).

Ὁ προφήτης οὗτος προεῖπεν ἐπίσης τὸν τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ: «Καὶ σύ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, ὀλιγοστός εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. Διὰ τοῦτο δώσει αὐτοῦς ἕως καιροῦ τικτούσης τέξεται, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. Καὶ στήσεται καὶ ὄψεται καὶ ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κύριος, καὶ ἐν τῇ δόξῃ ὀνόματος Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσιν, διότι νῦν μεγαλυνθήσονται ἕως ἄκρων τῆς γῆς» (²).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν προφήτην Ἰωνᾶν, οὗτος ἐπροφήτευσεν τὸν Χριστὸν ὀλιγώτερον διὰ τῶν λόγων του παρὰ δι' ἐκείνου, τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατό τις νὰ καλέσῃ τὸ πάθος του, ἡ προφητεία δὲ αὕτη εἶναι ἀσφαλῶς σαφεστέρα παρὰ ἡ πρόρρησις τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος. Διότι, διατί κατεπόθη ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους (³) καὶ ἐξημέσθη τὴν τρίτην ἡμέραν, ἐὰν μὴ διὰ ν' ἀπεικονίσῃ τὸν Χριστὸν, ἐξελθόντα τὴν τρίτην ἡμέραν ἐκ τῶν ἄβύσσων τοῦ Ἄδου;

Δι' ὅλας τὰς προφητείας αὐτοῦ ὁ Ἰωὴλ θὰ μᾶς ἠνάγκαζε νὰ προβῶμεν εἰς μακρὰς διασαφηνίσεις, ἂν θὰ ἠθέλαμεν νὰ μάθωμεν τί προκύπτει ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ θ' ἀρκεσθῶ ν' ἀναφέρω ἓνα χωρίον, μνημονεύομενον παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν Ἀποστόλων, ὅτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὑπεσχημένον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, κατήλθεν ἐξ ὕψους ἐπὶ τῶν συνηθροισμένων πιστῶν (⁴). Πράγματι ἀδυνατῶ νὰ τὸ παρασιωπήσω: «καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ

(¹) Μιχ. Δ', 1 καὶ ἐφεξῆς.

(²) Μιχ. Ε', 1 καὶ ἐπέκεινα.

(³) Ἰων. Β' 1 καὶ ἐξῆς.

(⁴) Ἰωήλ. Γ', 1 καὶ ἐπέκεινα.

πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται· καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐκ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου» (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

Προφητεῖαι τοῦ Ὁβδίου, τοῦ Ναοὺμ καὶ τοῦ Ἀμβακούμ, σχετικαὶ πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίαν τοῦ κόσμου.

Τρεῖς ἐκ τῶν μικρῶν προφητῶν, ὁ Ὁβδίας, ὁ Ναοὺμ καὶ ὁ Ἀμβακούμ δὲν ἀναφέρουν τίποτε περὶ τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπροφήτευσαν, αἱ δὲ χρονολογίαι τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου δὲν ὁμιλοῦν περὶ τοῦ θέματος τούτου περισσότερον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι συνδέουν τὸν Ὁβδῖαν καὶ τὸν Μιχαῖαν, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὅπου, συμφώνως πρὸς τὰ βιβλία τοῦ Μιχαίου, καθιστῶσι γνωστὴν τὴν ἐποχὴν τῆς προφητείας του. Ὁθεν δὲν πρόκειται, τοῦλάχιστον ὅπως ἐγὼ φρονῶ, περὶ σφάλματος τινος τοῦ ἀντιγραφέως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς δύο ἄλλους, οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ αὐτῶν εἰς τὰ βιβλία τῶν χρονογράφων μας. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ διαλαμβάνονται εἰς τὸν «Κανόνα», δὲν πρέπει νὰ τοὺς παρασιωπήσωμεν.

Ὁ Ὁβδίας, ὁ λακωνικώτερος πάντων τῶν προφητῶν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν μικρὰν ἔκτασιν τῶν γραφομένων του, ἐγείρει τὴν φωνὴν ἐναντίον τῆς Ἰδουμαίας, δηλαδὴ τοῦ ἔθνους τοῦ προσελθόντος ἀπὸ τὸν Ἡσαῦ, ἐνὸς τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἰσαάκ, ἐγγόνου τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ τὸν ὁποῖον κατηράσθη ὁ πατήρ του.

Ἐὰν λοιπὸν μὲ τὸ ὄνομα Ἰδουμαία, λόγῳ τῆς εἰκόνης, τῆς λαμβανούσης τὸ μέρος διὰ τὸ ὅλον, ἐννοοῦμεν τὰ ἔθνη, δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν ὅ,τι λέγει ἐν προκειμένῳ ὁ προφήτης μεταξὺ ἄλλων: «ἐν δὲ τῷ ὅρει Σιών ἔσται ἡ σωτηρία» καὶ ὀλίγον κατωτέρω εἰς τὸ τέλος τῆς προφητείας του: «καὶ ἀναβήσονται ἀνασφζόμενοι ἐξ ὅρους Σιών τοῦ ἐκδικῆσαι τὸ ὄρος Ἡσαῦ, καὶ ἔσται τῷ Κυρίῳ ἡ βασιλεία» (2). Εἶναι φανερόν, ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἐπαλήθευσαν,

---

(1) Ἰωήλ Β', 28.

(2) Ὁβδ. 17, 21.

ὅτε ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐξηγοράσθησαν ἐκ τοῦ ὄρους τῆς Σιών, δηλαδή οἱ μεταστραφέντες Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ἰδίως δὲ οἱ Ἀπόστολοι ἀνῆλθον διὰ νὰ προασπίσουν τὸ ὄρος τοῦ Ἡσαῦ. Καὶ πῶς τὸ προησπίσθησαν, ἐὰν μὴ διὰ τῆς προορήσεως τοῦ Εὐαγγελίου σώζοντες ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπίστευσαν, ἀποσπῶντες ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ σκοτίους, ὅπως τοὺς ὀδηγήσουν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ; Τοῦτο δὲ λέγει ῥητῶς ὅταν προσθέτῃ: Καὶ ὁ Κύριος καθίδρυσε ἐκεῖ τὸ βασίλειόν του : «ἔσται τῷ Κυρίῳ ἡ βασιλεία». Πράγματι τὸ ὄρος τῆς Σιών σημαίνει τὴν Ἰουδαίαν, ὅπου ἀνηγγέλθησαν διὰ τὸ μέλλον ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀγιότης, ἣτις εἶναι ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Τὸ δὲ ὄρος τοῦ Ἡσαῦ εἶναι ἡ Ἰδουμαία, εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἑθνικῶν, τὴν ὁποίαν, ὅπως εἶπον, ὑπερήσπισαν οἱ ἐξαγορασθέντες τοῦ ὄρους Σιών, ἵνα ὁ Κύριος καθιδρύσῃ ἐκεῖ τὸ βασίλειόν του. Πρὸ τῆς πραγματοποιήσεως ὅλα ταῦτα ἦσαν σκοτεινά, τώρα ὅμως ποῖος εἶναι ὁ πιστός, ὅστις νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ τὴν κατάδηλον πραγματοποίησιν;

Ὁ προφήτης Ναοὺμ ἢ μᾶλλον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ στόματός του, ὁμιλεῖ ὡς ἀκολούθως : «Ἐξολοθρεύσω τὰ γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ θήσομαι ταφήν σου, ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην· ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδοι τὰς εὐχάς σου, διότι οὐ μὴ προσθήσωσιν ἔτι τοῦ διελθεῖν διὰ σοῦ εἰς παλαίωσιν». «Συντετέλεσται, ἐξηῖρται, ἀνέβη ἐμφυσῶν εἰς πρόσωπόν σου ἐξαιρούμενος ἐκ θλίψεως» ⁽¹⁾. Ποῖος λοιπὸν ἀνέβη ἐκ τοῦ Ἄδου καὶ ἐνεφύσησε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰούδα, δηλαδή τῶν Ἰουδαίων μαθητῶν ; Ἄς τὸ ἐνθυμηθῇ ἐκεῖνος, ὅστις δὲν ἐλησμόνησε τὸ Εὐαγγέλιον. Διότι ἀνήκουν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων αἱ ἐορτάσιμοι ἡμέραι ἀπολαμβάνουν μιᾶς τοιαύτης πνευματικῆς ἀνακαινίσεως, ὥστε δὲν θὰ ἦτο πλέον δυνατόν νὰ περιέλθουν εἰς γῆρας. Ἄλλως τε βλέπομεν τώρα τὰ εἶδωλα τηκόμενα, τὰ εἶδωλα τῶν ψευδοθέων συντριβόμενα ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ εἰς τὴν λήθην παραδιδόμενα ὡς εἰς τάφον, διακρίνομεν δὲ ἀκόμη ἐδῶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς προφητείας ταύτης.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀμβακούμ, περὶ τίνος ἄλλου γεγονότος θέλει οὗτος νὰ ὁμιλήσῃ, ἐὰν μὴ περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅταν λέγῃ: «καὶ ἀπεκρίθη πρὸς με Κύριος καὶ εἶπε· γράψον ὅρασιν καὶ σαφῶς εἰς πυξίον, ὅπως διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων αὐτά.

(1) Ναοὺμ Α' 14 καὶ Β', 2.

Διότι ἔτι ὄρασις εἰς καιρὸν καὶ ἀνατελεῖ εἰς πέρας καὶ οὐκ εἰς κενόν· ἐὰν ὑστερήσῃ, ὑπόμεινον αὐτόν, ὅτι ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ μὴ χρονίσῃ» ⁽¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

Περὶ τῆς προφητείας, τῆς περιλαμβανομένης ἐν τῇ δεήσει τοῦ Ἀμβακούμ.

Ἐν τῇ δεήσει τοῦ ψαλμοῦ του πρὸς ποῖον ἄλλον ἀπευθύνεται, ἐὰν μὴ πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ προφήτης λέγων : «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου καὶ ἐφοβήθην· Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου καὶ ἐξέστην. Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίζειν τὰ ἔτη ἐπίγνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ, ἐν τῷ ταραχθῆναι τὴν ψυχὴν μου, ἐν ὀργῇ ἐλέους μνησθήσῃ;» ⁽²⁾. Τί σημαίνουν αἱ λέξεις αὗται, ἐὰν μὴ, ὅτι δοκιμάζει ἀπερίγραφτον ἑκπληξιν ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ ἀποκαλύψει τῶν ἀνθρώπων ;

«Ἐν μέσῳ δύο ζώων», τί δηλοῖ τοῦτο, ἐὰν ὅχι ἐν μέσῳ τῶν δύο Διαθηκῶν ἢ ἐν μέσῳ τῶν δύο ληστῶν ἢ ἐν μέσῳ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἡλίου ὁμιλῶν μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους ;

«Ἐν τῷ ἐγγίζειν τὰ ἔτη ἐπίγνωσθήσῃ». Αἱ λέξεις αὗται δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἐρμηνείας. «Ἐν τῷ ταραχθῆναι τὴν ψυχὴν μου ἐν ὀργῇ ἐλέους μνησθήσῃ». Δὲν προσωποιεῖ ἐν ἑαυτῷ τοὺς Ἰουδαίους; Διότι, καίτοι ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ὁμοεθνῆς των, εἰς τὴν ταραχὴν τῆς μανίας των, τὸν ἐσταύρωσαν, ἀλλ' οὗτος ἐνθυμούμενος τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ ἀνεφώνησε : «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι» ⁽³⁾. «Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμάν ἥξει καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου δασέως».

Ἄλλοι ἐρμηνευταὶ λέγουν, ἀντὶ Θαιμάν, ἐκ τῆς Μεσημβρίας ἢ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς διὰ τὸ νὰ σημάνουν τὴν ζέσιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τὴν λάμψιν τῆς ἀληθείας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ ὄρος, τὸ ὑπὸ πυκνῆς σκιᾶς καλυπτόμενον, μολονότι δύναται τις νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς λέξεις αὐτὰς κατὰ διαφόρους τρόπους, προτιμῶ νὰ τὰς ἐννοήσω ἀπὸ τὸ βάθος τῶν Ἀγίων Γραφῶν, πού ἐξαγγέλλουν τὸν Χριστόν. Πράγματι αὗται ἐμπεριέχουν πολλὰ σκοτεινὰ χωρία,

(1) Ἀμβακούμ Β', 2 καὶ 3.

(2) Ἀμβακούμ Γ', 1 καὶ ἐπέκεινα.

(3) Λουκ. κγ', 34.

τὰ ὅποια προπονοῦν τὴν διάνοιαν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξέρχεται ἐκ τῶν ἀβύσσων αὐτῶν τοῦ σκότους, ὅταν γνωρίζῃ κανεὶς νὰ τὸν εὕρισκῃ ἐκεῖ.

«Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ». Τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ ἔννοια τῶν λέξεων αὐτῶν τοῦ ψαλμοῦ : «ὕψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου» ⁽¹⁾. «Καὶ φέγγος αὐτοῦ ὡς φῶς ἔσται». Τί ἄλλο σημαίνει ἐὰν μὴ ὅτι ἡ φήμη του θὰ φωτίσῃ τοὺς πιστοὺς ; Ἔχει κέρατα εἰς τὰς χεῖράς του, εἶναι τὸ τρίπαιον τοῦ Σταυροῦ. «Ἐδημιούργησε τὸ στήριγμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διὰ τῆς φιλανθρωπίας. Περιττὴ πᾶσα ἐν προκειμένῳ ἐρμηνεία. «Ὁ λόγος θὰ βαδίσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ θ' ἀκολουθήσῃ τὰ βήματά του». Τί σημαίνει τοῦτο, ἐὰν μὴ, ὅτι προελέχθη πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του καὶ ὅτι εἶχεν ἀναγγελθῆναι ἀφ' οἴτου εἶχεν ἀπέλθῃ ; «Ἐστάθηκε καὶ ἐσεῖσθῃ ἡ γῆ», δηλαδή ἐστάθηκε διὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ ἐσεῖσθῃ ἡ γῆ, διὰ νὰ πιστεύσῃ, «Εἶδε, καὶ τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ὁδύνην ἐμαράνθησαν», δηλαδή εὐσπλαγχνίσθη καὶ ὠδήγησε τοὺς λαοὺς εἰς τὴν μετάνοιαν. «Τὰ ὄρη συνετρίβησαν μὲ βίαν», δηλαδή ἡ ὑπεροψία τῶν μεγάλων διεσκεδάσθη πρὸ τῆς δυνάμεως τῶν θαυμάτων. «Οἱ αἰῶνιοι λόφοι ἰσοπεδόθησαν, δηλαδή ἰσοπεδόθησαν διὰ τινὰ χρόνον, ὅπως ὑψωθῶσι διὰ τὴν αἰωνιότητα. «Εἶδα τὰς αἰωνίας εἰσόδους του ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν ἔργων του», τουτέστι εἶδα τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας του ἀνταμειβόμενα αἰωνίως.

«Αἱ σκηναὶ τῶν Αἰθιοπῶν καὶ ἐκείνη τῆς γῆς Μαδιὰμ θὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τρόμον», ὡς ἐὰν ἔλεγε : «τὰ ἔθνη ἀκόμη καὶ τὰ μὴ εὕρισκόμενα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, δὲν θ' ἀποτελέσουν, ὑπὸ τὸ πλῆγμα ἐνὸς αἰφνιδίου τρόμου, προκαλουμένου ἐκ τοῦ θορύβου τῶν θαυμάτων του, παρὰ ἓνα καὶ μόνον λαὸν μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. «Εἶσαι ὠργισμένος κατὰ τῶν ποταμῶν, Κύριε, ἢ ἡ ὀργή σου θὰ ξεσπάσῃ ἐπὶ τῶν ποταμῶν καὶ ἡ ἀγανάκτησίς σου ἐπὶ τῆς θαλάσσης»; Εἶναι διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι δὲν ἔρχεται τώρα εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ τὸν κρίνῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν σώσῃ ⁽²⁾.

«Θ' ἀναβῇς ἐπὶ τῶν κελήτων σου καὶ ἡ πορεία σου θὰ εἶναι ἡ σωτηρία» δηλαδή οἱ Εὐαγγελισταὶ σου θὰ σὲ σηκώνουν, καὶ θὰ τοὺς κατευθύνῃς ἐσύ, τὸ δὲ Εὐαγγέλιόν σου θὰ εἶναι ἡ σωτηρία ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ πιστεύσουν εἰς ἐσέ.

(1) Ψαλμ. ΝΣΤ', 6.

(2) Ἰωήλ Β', 13.

«Θὰ κραδάνης τὸ τόξον σου κατὰ τῶν σκήπτρων, λέγει ὁ Κύριος», δηλαδή θὰ ἀπειλήσης μὲ τὴν δικαιοκρισίαν σου καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἡγεμόνας τῆς γῆς. «Οἱ ποταμοὶ διασχίζουν τοὺς κόλπους τῆς γῆς», δηλαδή ὑπὸ τὰ κύματα τῆς εὐφραδείας τῶν ἱεροκηρύκων σου αἱ καρδίαι τῶν πιστῶν θὰ ἀνοιχθοῦν διὰ νὰ ἐξομολογηθοῦν εἰς ἐκεῖνον περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται: «καὶ διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν» ⁽¹⁾.

Τί σημαίνει ἀκόμη: «οἱ λαοὶ θὰ σὲ ἴδουν καὶ θὰ εἶναι ἐν ὁδύνῃ», ἐὰν μὴ, ὅτι τὰ δάκρυα θὰ γίνουν ἀφορμὴ τῆς μακαριότητός των; Καί: «τὸ ὕδωρ ἀνέβρυσεν ὑπὸ τοὺς πόδας σου» τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνων, οἵτινες σ' ἐξαγγέλλουν πανταχοῦ, θὰ διασπείρῃ πανταχόθεν κατὰ τὴν πορείαν σου ποταμοὺς διδασκαλίας; Τί δηλοῖ: «ἡ ἄβυσσος ἀφῆκε ν' ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ της»; Τοῦτο δὲν ἐκφράζει τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὸ μυστικὸν ὡς πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τῆς ἐφάνη, ὅτι ἔβλεπε εἰς ἐσέ; «Τὸ βάθος τῆς φαντασίας του», εἶναι εἶδος ἐρμηνείας τοῦ προηγουμένου στίχου, διότι τὸ βάθος εἶναι ἄβυσσος. Ἐφ' ὅσον δὲ λέγει: «τῆς φαντασίας του» πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν «ἀφῆκε ν' ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ του», δηλαδή ἀκόμη μίαν φορὰν διεκήρυξεν ὅ,τι ἐπίστευσεν, ὅ,τι εἶδεν. Διότι ἡ φαντασία εἶναι δραματισμός, τὸν ὁποῖον δὲν συνεκράτησεν ἡ καρδιά, τὸν ὁποῖον δὲν ἀπέκρουσεν, ἀλλὰ διεδήλωσεν ὁμολογοῦσα τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. «Ὁ ἥλιος ἀνέτειλε καὶ ἡ σελήνη παρέμεινεν εἰς τὴν τάξιν της», δηλαδή ὁ Χριστὸς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐτάχθη ὑπὸ τὸν βασιλέα της. «Τὰ βέλη σου θὰ ἵπτανται ἐν πλήρει ἡμέρᾳ», δηλαδή οἱ λόγοι τοῦ θὰ ἐξακοντισθοῦν ὄχι μυστικά, ἀλλ' ἐν πλήρει ἡμέρᾳ.

Ἡ λάμψις τῶν ἀστραποβόλων ὄπλων σου, πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν: «τὰ βέλη σου θὰ ἐξακοντισθοῦν», διότι εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: «ὅ,τι σᾶς εἶπα εἰς τὸ σκότος, ἐπαναλάβετε το ὑπὸ τὸ ἀπαστρᾶπτον φῶς. Διὰ τῶν ἀπειλῶν σου θὰ ἐλαττώσῃς τὴν γῆν», τουτέστι μὲ τὰς ἀπειλάς σου θὰ ταπεινώσῃς τοὺς ἀνθρώπους. Μὲ τὴν ὀργὴν σου θὰ συντρήψῃς τὰ ἔθνη, διότι θὰ πατάξῃς ἐν τῇ ἐκδικήσει σου τοὺς ὑπερόπτας». Ἐδείχθης διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ σου, διὰ νὰ σώσῃς τοὺς χριστούς σου. Ἐπεμψες τὸν θάνατον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ἐχθρῶν σου». Ἐδῶ δὲν ἔχομεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τίποτε. «Τοὺς ἐφόρτωσες μέχρι τοῦ λαιμοῦ μὲ ἀλύσεις.

---

(1) Ἰωαν. γ', 17.

Δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ἐδῶ τὰς πολυτίμους ἀλύσεις τῆς σοφίας, ἵνα οἱ πόδες αὐτῶν κρατηθοῦν δι' αὐτῶν τῶν δεσμῶν καὶ ὁ λαιμός των διὰ τοῦ κρίκου. Τὰς συνέτριψες διὰ τοῦ θάμβους τοῦ πνεύματος, ὑπονοεῖται διὰ τῶν ἀλύσεων, διότι συνέσφιξε τὰς καλὰς καὶ συνέτριψε τὰς κακὰς, περὶ τῶν ὁποίων λέγεται : «διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου» (1). Διὰ τοῦ θάμβους τοῦ πνεύματος, δηλαδή δι' ἐνὸς καταπληκτικοῦ θαύματος. «Αἱ κεφαλαὶ τῶν ἰσχυρῶν θὰ συγκινηθοῦν», ἀναμφιβόλως ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὸ θαῦμα.

Θ' ἀνοίξουν τὸ στόμα των διὰ νὰ δαγκάσουν ὥπως ὁ ἐπαίτης, ποὺ τρώγει κρυπτόμενος. Πράγματι πολλοὶ τῶν προκρίτων Ἰουδαίων προσήρχοντο πρὸς τὸν Κύριον ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὰ ἔργα καὶ τὴν διδασκαλίαν του, κατατρυχόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς πείνης, ἐγεύοντο κρυφίως τὸν ἄρτον τῆς διδασκαλίας του διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, καθὼς παρατηρεῖ σχετικῶς τὸ Εὐαγγέλιον (2). Ἐρριψες τοὺς κέλητάς σου εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐτάραξες τὰ κύματά της, δηλαδή τοὺς λαούς. Διότι οἱ μὲν δὲν θὰ μετεστρέφοντο ἐκ φόβου, οἱ δὲ ἄλλοι δὲν θὰ τοὺς κατεδίωκον ἀγρίως, ἐὰν ὅλοι δὲν ἦσαν ταραγμένοι. Ἐξηρεύνησα, καὶ τὰ σπλάγχνα μου συνεταράχθησαν ἐν τῷ θορύβῳ τῶν χειλέων μου κατὰ τὴν δέησίν μου. Ὁ τρόμος διεισέδυσσε μέχρι τῶν ὀστέων μου καὶ ὀλόκληρον τὸ εἶναί μου συνεταράχθη εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον μου. Σκέπτεται ἐκεῖνο, ποὺ εἶπε. Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι φοβισμένος ἀπὸ τὴν προφητικὴν ταύτην δέησιν, καθ' ἣν ἀποκαλύπτονται μελλοντικὰ γεγονότα. Διότι ἐν μέσῳ τῶν τεθορυβημένων αὐτῶν λαῶν, βλέπει τὰς θλίψεις, ποὺ ἀπειλοῦν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ταχέως ἀναγνωρίζων ἑαυτὸν μεταξὺ τῶν μελῶν της, ἀναφωνεῖ : «Θ' ἀναπαυθῶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς θλίψεως» ὥς ἀνήκων εἰς τὴν χορείαν τῶν ζώντων, εἰς τὴν ἐλπίδα καὶ ὑφισταμένων τὴν θλίψιν καρτερικῶς (3), «ἵνα ἐξυψωθῶ, λέγει, μέχρι τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν κλη-

(1) ὦ Κύριε, ἐγὼ δοῦλος σός, ἐγὼ δοῦλος σός καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου, διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου. Ψαλμ. ΡΙΕ, 7.

(2) Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ κεκρυμμένος διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἰωάν. ιθ' 38.

(3) Τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες, τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. Ρωμ. ιβ' 12.

ρονομίαν τοῦ ὁποίου συμμετέχω ἐδῶ κάτω, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν διεστραμμένον ἐκεῖνον λαόν, ἀπὸ τὴν σαρκικὴν συγγένειάν του, ἣτις δὲν εἶναι διόλου ξένη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δὲν ἐπιζητεῖ τὴν αἰώνιον πατρίδα. «Διότι, λέγει, ἡ συκὴ δὲν θ' ἀποδώσῃ καρπὸν καὶ θὰ μείνουν στεῖραι αἱ ἄμπελοι· ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας θὰ εἶναι ἀπατηλή, καὶ δὲν θὰ παραγάγῃ τίποτε ἢ ὑπαιθρος πρὸς τροφήν, τὰ ποίμνια δὲν θὰ εὐρίσκουν νομήν, καὶ δὲν θὰ εὐρίσκονται πλέον βόες εἰς τοὺς σταύλους». Ἐβλεπε τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἐθανάτωνε τὸν Χριστόν, στερούμενον τῆς ἀφθονίας τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζει προφητικῶς μὲ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο ὑφίσταται τὰς συνεπείας τῆς ὁργῆς τοῦ Θεοῦ, διότι, μὴ γνωρίζον τὴν θείαν δικαιοσύνην ⁽¹⁾, ἠθέλησε νὰ καθιδρύσῃ τὴν ἰδικήν του τοιαύτην προσθέτει : «Ὡς πρὸς ἐμέ, θὰ χαρῶ ἐν τῷ Κυρίῳ, θ' ἀναθέσω τὴν χαράν μου εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν σωτηρίαν μου· Κύριος ὁ Θεὸς εἶναι ἡ δύναμις μου, θὰ δυναμώσῃ μέχρι τέλους τοὺς πόδας μου. Θὰ με τοποθετήσῃ εἰς τὰ ὕψη, διὰ νὰ θριαμβεύσω ἐν τῷ ἄσματί του» ⁽²⁾, ἐν τῷ ἄσματι ἐκείνῳ, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται σχεδὸν μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις ἐν τῷ ψαλμῷ : «καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατηύθυνε τὰ διαβήματά μου καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ᾠσμα καινόν, ὕμνον τῷ Θεῷ ἡμῶν» ⁽³⁾.

Θριαμβεῦει λοιπὸν ἐν τῷ ἄσματι τοῦ Κυρίου ἐκεῖνος, ὅστις ἀρέσκεται νὰ πλέκῃ ἐγμῶμια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὄχι ἐγκώμια πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, «ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθῃ» ⁽⁴⁾. Θὰ προτιμοῦσα, συμφώνως μὲ μερικὰ ἀντίτυπα : «Θὰ ἔχαιρον ἐν τῷ Θεῷ, τῷ Ἰησοῦ μου». Λατῖνοί τινες ἐρμηνευταὶ παρέλειψαν τὸ ὄνομα τοῦτο, τὸ τόσον ἀγαπητὸν καὶ γλυκύ.

---

(1) Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Ρωμ. ι', 3.

(2) Ἀβακ. Γ'.

(3) Ψαλμ. ΛΘ, 3 καὶ 4.

(4) Α' Κορ. α', 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

**Προφητεῖαι τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Σοφονίου περὶ τοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς κλήσεως τῶν Ἐθνικῶν.**

Ὁ Ἱερεμίας ἀνῆκει εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων προφητῶν, ὅπως ὁ Ἡσαΐας. Δὲν συγκαταλέγεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μικρῶν προφητῶν, τῶν ὁποίων χωρία τινὰ ἐμνημόνευσα. Ἐπροφήτευσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωσίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς τοῦ Ἀγκου Μαρτίου ἐν Ρώμῃ. Ὁ χρόνος τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων προσήγγιζεν. Ἡ προφητεία αὐτοῦ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ πέμπτου μηνὸς τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης, ὅπως διαπιστώνουν τὰ γραπτὰ του. Συνδέουν μετ' αὐτοῦ τὸν Σοφονίαν, ἓνα τῶν μικρῶν προφητῶν, διότι καὶ αὐτός, κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ μαρτυρίαν, ἐπροφήτευσεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰωσίου, ἀλλὰ δὲν λέγει μέχρι ποίας στιγμῆς. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Ἱερεμίαν, οὗτος ἐπροφήτευσεν ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀγκου Μαρτίου, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνην τοῦ Ταρκινίου τοῦ Πρεσβυτέρου, πέμπτου βασιλέως τῆς Ρώμης. Διότι τὸ βασίλειον τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἄρχεται ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὁ Ἱερεμίας λοιπόν, προφητεύων περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀποφαίνεται ὡς ἀκολούθως : «Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κυρίου συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν» ⁽¹⁾ δεικνύων διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Κύριός μας καὶ ὅτι ἔπαθε ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ εἰς ἄλλο χωρίον : «οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανέστράφη» ⁽²⁾. Πολλοὶ ἀποδίδουν τὴν μαρτυρίαν ταύτην οὐχὶ εἰς τὸν Ἱερεμίαν, ἀλλ' εἰς τὸν Βαρούχ, τὸν γραμματέα του, γενικώτερον ὅμως ὁ Ἱερεμίας θεωρεῖται ὡς συντάκτης τῶν λόγων τούτων. Ὁ αὐτὸς προφήτης λέγει ἀκόμη περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ : «ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυὶδ ἀνατολὴν δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς καὶ συνήσει καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σωθήσεται Ἰούδας, καὶ Ἰσραὴλ κατασκηνώσει πεποιθώς, καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐ-

⁽¹⁾ Θρην. Ἱερεμ. Δ, 20.

⁽²⁾ Βαρούχ Γ' 36 καὶ ἐφεξῆς.

τοῦ, ὃ καλέσει αὐτὸς Κύριον Ἰωσεδέκ» (¹).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κλήσιν τῶν Ἑθνικῶν ἐν τῷ μέλλοντι, τὴν ὁποίαν βλέπομεν νῦν πραγματοποιμένην, ὃ προφήτης ἀποφαίνεται περὶ αὐτῆς ὡς ἔπεται : «Κύριε, σὺ ἰσχύς μου καὶ βοήθειά μου ἐν ἡμέρᾳ κακῶν· πρὸς σὲ ἔθνη ἤξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς καὶ ἐροῦσιν· ὡς ψευδῇ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα» (²). Ἀλλὰ οἱ Ἰουδαῖοι ἐδέησε νὰ μὴ τὸν ἀναγνωρίσουν, ἐφ' ὅσον ἔδει νὰ τὸν θανατώσουν, ὥστε ὃ προφήτης ὑποδεικνύει τοῦτο : «βαθεῖα ἡ καρδιά παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι καὶ τίς γινώσεται αὐτόν;» (³). Ὁ Ἱερεμίας εἶναι ἀκόμη ὃ συντάκτης τοῦ χωρίου, πὺ ἐμνημόνευσα εἰς τὸ δέκατον ἑβδομον βιβλίον περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, μεσολαβητῆς τῆς ὁποίας τυγχάνει ὁ Χριστός. Διότι εἶναι αὐτός, ὅστις εἶπεν : «Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν» (⁴) καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἐκεῖ ἀναγινώσκονται.

Ὡς πρὸς τὸν Σοφονίαν, τὸν μετὰ τοῦ Ἱερεμίου προφητεύσαντα, θ' ἀναφέρω παρεμπιπτόντως τινὰς τῶν προρρήσεων του περὶ Χριστοῦ : «Διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με, λέγει Κύριος, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον· διότι τὸ κρίμα μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν τοῦ εἰσδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχέαι ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν ὀργὴν θυμοῦ μου· διότι ἐν πυρὶ ζήλου μου καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ» (⁵). Ἔτι δέ : «ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἐθνῶν» (⁶). Ὀλίγον δὲ κατωτέρω : «ὅτι τότε μεταστρέψω ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιοπίας προσδέξομαι ἐν διεσπαρμένοις μου, οἴσουσι θυσίας μοι· ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ μὴ καταισχυνθῇς ἐκ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων σου, ὧν

(¹) Ἱερεμ. ΚΓ', 5 καὶ ἐπέκεινα. Ἡ ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει ἀπόδοσις τῆς περικοπῆς ταύτης τερματίζεται ὡς ἀκολούθως : *et hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster.*

(²) Ἱερεμ. ΙΣΤ', 19.

(³) Ἱερεμ. ΙΖ', 9.

(⁴) Ἱερεμ. ΛΗ', 31 (Μασ. ΛΑ', 31).

(⁵) Σοφον. Γ' 8.

(⁶) Σοφον. Β' 11.

ἡσέβησας εἰς ἐμέ· ὅτι τότε περιελῶ ἀπὸ σοῦ τὰ φαυλίσματα τῆς ὕβρεώς σου, καὶ οὐκέτι μὴ προσθῆς τοῦ μεγαλαυχῆσαι ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου· καὶ ὑπολήψομαι ἐν σοὶ λαὸν πραῦν καὶ ταπεινὸν, καὶ εὐλαβηθήσονται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Κυρίου οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰσραὴλ» (¹). Οἱ λοιποὶ εἶναι ἐκεῖνοι, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Ἀπόστολος, μετὰ τινὰ ἄλλον προφήτην ὁμιλεῖ ὡς ἀκολουθῶς : «καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται» (²). Διότι οἱ λοιποὶ τοῦ ἔθνους τούτου ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Προφητεῖαι τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ σχετικαὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἦτο κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος, ὅποτε ὁ Δανιὴλ καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, δύο ἐκ τῶν μεγάλων προφητῶν, ἤρχισαν νὰ προφητεύουν, ὁ Δανιὴλ μάλιστα καθώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ πάθους του. Θὰ ἀπῆτει χρόνον μακρὸν ν' ἀναπαραγάγωμεν τὸν ὑπολογισμόν, ὅστις διεπιστώθη παρ' ἄλλων πρὸ ἡμῶν. Ἀλλ' ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ προφήτης οὗτος περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: «Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρῆσεται» (³).

Ἐπίσης καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ ἀπεικονίζει προφητικῶς τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ Δαυίδ, διότι ἔλκει ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δαυίδ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του, ὁπόθεν ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ δούλου, ἣτις τὸν καθιστᾷ ἄνθρωπον καὶ μάλιστα τὸν κάμνει νὰ ὀνομάζεται δοῦλος τοῦ Θεοῦ, καίτοι εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Λοιπὸν ὁ Ἰεζεκιήλ, δανειζόμενος, ἐν τῇ προφητείᾳ του, τὸ

(¹) Σοφον. Γ' 9—13.

(²) Ἑσ. Ι', 22. Ρωμ. θ, 27.

(³) Δαν. Ζ', 13 καὶ 14.

πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, τὸν ἀναγγέλλει ὡς ἀκολούθως εἰς τὸν κόσμον: «καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἓνα καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαυίδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμήν· καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ Δαυίδ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα» ⁽¹⁾ καὶ ἄλλαχοῦ: «Καὶ ἄρχων εἷς ἔσται αὐτῶν καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι εἰς δύο ἔθνη, οὐδὲ μὴ διαιρεθῶσιν οὐκέτι εἰς δύο βασιλείας, ἵνα μὴ μαιίνωνται ἔτι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν καὶ ῥύσομαι αὐτοὺς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, ὧν ἡμάρτοσαν ἐν αὐταῖς, καὶ καθαρῶ αὐτοὺς καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ ὁ δοῦλός μου Δαυίδ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔσται ποιμήν εἰς πάντων» ⁽²⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Αἱ προρρήσεις τῶν τριῶν προφητῶν τοῦ Ἀγγαίου, τοῦ Ζαχαρίας καὶ τοῦ Μαλαχία.

Ὑπολείπονται τρεῖς μικροὶ προφῆται, περὶ τὸ τέλος τῆς αἰχμαλωσίας προφητεύσαντες: ὁ Ἀγγαῖος, ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ Μαλαχίας. Ὁ Ἀγγαῖος εἶναι ἐκεῖνος ἐκ τῶν τριῶν προφητῶν, ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία τοῦ ὁποίου διακρίνεται περισσότερον ὡς ἐκ τῆς ἀκριβείας καὶ σαφηνείας τῆς: «διότι τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν· καὶ συσείσω πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν» ⁽³⁾. Βλέπομεν ἤδη τὴν μερικὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας ταύτης. Τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ πραγματοποιήσῃ, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ τὰς ἐλπίδας μας. Ὁ οὐρανὸς ἐσεισθῇ διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄστρον ἐπὶ τῇ ἐνσαρκώσει τοῦ Χριστοῦ. Ἡ γῆ συνεκινήθη ἀπὸ τὸ τεράστιον θαῦμα τοῦ τοκετοῦ μιᾶς παρθένου, βαθυτάτη ταραχὴ ἐγένετο εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐξηγγέλθη εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν. Τοιοιτοτρόπως βλέπομεν ὅλους τοὺς λαοὺς συγκεκινημένους, ὅπως ἐναγκαλισθῶσι τὴν πίστιν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποῦ ἀκολουθεῖ: «καὶ ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάν-

(1) Ἰεζεκιήλ, ΛΔ', 23 καὶ 24.

(2) Ἰεζεκ. ΛΖ', 22 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Ἀγγαῖος, Β', 6 καὶ 7.

των τῶν ἐθνῶν», τοῦτο εἶναι ἡ ἐλπίς τῆς τελευταίας αὐτοῦ παρουσίας. Διότι, διὰ νὰ εἶναι ὁ περιπόθητος ἐκείνων, πρὸς τὸν ἀναμένουν, πρέπει ἐν πρώτοις νὰ εἶναι ὁ ἀγαπημένος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἰς αὐτόν.

Ὁ Ζαχαρίας ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του ὡς ἀκολουθῶς: «Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σῶζων αὐτός, πραῦς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Καὶ ἐξολοθρεύσει ἄρματα ἐξ Ἐφραΐμ καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξολοθρεύσεται τόξον πολεμικόν, καὶ πληθὸς καὶ εἰρήνη ἐξ ἐθνῶν· καὶ κατάρξει ὑδάτων ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν γῆς» ⁽¹⁾. Τὸ Εὐαγγέλιον μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐχρησιμοποιοῖ τὸ ὑποζύγιον τοῦτο, ποιεῖται μάλιστα μνείαν τῆς προφητείας ταύτης, τὴν ὁποίαν ἐξιστορεῖ συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀφηγήσεώς του.

Ἀλλαχοῦ, ὁμιλῶν ἐν προφητικῷ πνεύματι πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν περὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χύσεως τοῦ αἵματός του: «καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης σου ἐξαπέστειλας δεσμίους σου ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ» ⁽²⁾.

Ὑπάρχουν πολλαὶ σημασίαι, ἀκόμη καὶ σύμφωνοι πρὸς τὴν πίστιν, πρὸς κατανόησιν τῆς ἐννοίας τοῦ λάκκου αὐτοῦ. Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν γνώμην μου, δὲν πρέπει νὰ τὸν ἐννοήσωμεν καλύτερα παρὰ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἕδαφος στεῖρον καὶ ἀπεξηραμένον, ὅπου σήπεται ὁ βόρβορος τῆς ἀδικίας καὶ ὅπου οὐδέποτε ῥέουν τῆς δικαιοσύνης τὰ ζωηφόρα ὕδατα. Περὶ τοῦ λάκκου ὁ ψαλμῶδὸς λέγει: «καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος» ⁽³⁾.

Ὁ Μαλαχίας προφητεύων περὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν βλέπομεν ἤδη ἀνθοῦσαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγει σαφέστατα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ: «οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ» ⁽⁴⁾. Ἡ θυσία

(1) Ζαχαρ. Θ', 9.

(2) Ζαχαρ. Θ', 11.

(3) Ψαλμ. ΛΘ', 3.

(4) Μαλαχ. Α, 10.

αὕτη διὰ τῆς ἱερωσύνης τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, προσφέρεται πανταχοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν ἡλίου. Εἵμεθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάρτυρες. Ἐξ ἄλλης πλευρᾶς οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλέχθη : «οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν καὶ θυσίαν οὐ προσδέχομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν» ὀφείλουν νὰ ἰδοῦν, ὅτι αἱ θυσίαι των κατηργήθησαν. Διατὶ λοιπὸν ἀναμένουν ἀκόμη ἓνα ἄλλον Χριστόν, ἐφ' ὅσον ἡ προφητεία ποὺ ἀναγινώσκουν καὶ τῆς ὁποίας θεῶνται τὴν πραγμάτωσιν δὲν ὑπῆρξε δυνατόν παρὰ μόνον δι' αὐτοῦ νὰ ἐπαληθεύσῃ ; Διότι ὀλίγον κατωτέρω λέγει ὁ προφήτης περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ πάντοτε : «ἡ διαθήκη μου ἦν μετ' αὐτοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης, καὶ ἔδωκα αὐτῷ ἐν φόβῳ φοβεῖσθαι με καὶ ἀπὸ προσώπου ὀνόματός μου στέλλεσθαι αὐτόν. Νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν χεῖλεσιν αὐτοῦ· ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἀπὸ ἀδικίας. Ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάσσεται γνῶσιν καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστι» ⁽¹⁾.

Δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν διὰ τὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καλεῖται ἄγγελος τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ. Εἶναι δούλος λόγῳ τῆς μορφῆς δούλου, τὴν ὁποίαν περιεβλήθη διὰ νὰ ἔλθῃ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω εἶναι καὶ ἄγγελος λόγῳ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐξαγγέλλει. Διότι, συμφώνως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐτυμολογίαν, «Εὐαγγέλιον» σημαίνει ἀγγελίαν ἀγαθὴν, ἄγγελος δὲ ἀγγελιαφόρον. Ἐπίσης ὁ προφήτης λέγει ἀκόμη περὶ τοῦ Χριστοῦ : «Ἴδου ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου, καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν ἐαυτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε· Ἴδου ἔρχεται, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ;» ⁽²⁾. Ἐδῶ ὁ προφήτης προλέγει τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, τὴν πρώτην, ὅταν λέγῃ : «καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν ἐαυτοῦ Κύριος», δηλαδὴ εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου (ναοῦ) λέγει τὸ Εὐαγγέλιον : «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν» ⁽³⁾ τὴν δὲ δευτέραν μὲν τὰς λέξεις : «Ἴδου ἔρχεται, λέγει Κύριος παντοκρά-

⁽¹⁾ Μαλαχ. Β', 5

⁽²⁾ Μαλαχ. Γ, 1 καὶ ἐπέκεινα.

⁽³⁾ Ἰωαν. Β'. 19

τωρ· καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ ; ». Ὅσον δὲ ἀφορᾷ ἐκεῖνο, ποὺ λέγει ἀκόμα : «Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε», ἐπιθυμεῖ ἀναμφιβόλως νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἰουδαῖοι, ἀναγινώσκοντες τὰς Γραφάς, ζητοῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὸν ποθοῦν. Πλὴν ὅμως πολλοί, ἀποτυφλωμένοι ἀπὸ τὰ παρελθόντα σφάλματά των, δὲν βλέπουν, ὅτι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ζητοῦν καὶ ἐπιθυμοῦν, ἔχει ἤδη ἔλθει. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διαθήκην, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ, εἴτε προηγουμένως, ὅταν λέγῃ : «ἡ διαθήκη μου ἔστι μετ' αὐτοῦ», εἴτε εἰς τὴν τελευταίαν φράσιν, ὅπου ὀνομάζει τὸν «ἄγγελον τῆς διαθήκης» πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπισχνουμένης αἰώνια ἀγαθὰ, ἐνῶ ἡ Παλαιὰ προσφέρει μόνον ἀγαθὰ προσωρινὰ καὶ ἐφήμερα· εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ εὐδαιμονία τῶν λαῶν σκορπᾷ τὴν ταραχὴν εἰς μέγαν ἀριθμὸν μικροψύχων ἀνθρώπων, προσκολλωμένων εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς γῆς καὶ ὑπηρετούντων τὸν Θεὸν διὰ τὰς τοιαύτας προσκαίρους ἀμοιβάς. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διακρίνῃ τὴν αἰωνίαν μακαριότητα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἣτις θὰ εἶναι τὸ ἄθλον ἀποκλειστικῶς τῶν χρηστῶν, ἀπὸ τὴν γηϊνὴν εὐδαιμονίαν τῆς Παλαιᾶς, ἣτις συχνὰ καὶ εἰς τοὺς κακοὺς προσφέρεται, λέγει : «Ἐβαρύνετε ἐπ' ἐμὲ τοὺς λόγους ὑμῶν, λέγει Κύριος, καὶ εἵπατε· ἐν τίνι κατελάλησαμεν κατὰ σοῦ ; Εἵπατε· μάταιος ὁ δουλεύων Θεῷ, καὶ τί πλεόν ὅτι ἐφυλάξαμεν τὰ φυλάγματα αὐτοῦ καὶ διότι ἐπορεύθημεν ἰκέται πρὸ προσώπου Κυρίου παντοκράτορος ; Καὶ νῦν ἡμεῖς μακαρίζομεν ἄλλοτρίους, καὶ ἀνοικοδομοῦνται πάντες ποιοῦντες ἄνομα καὶ ἀντέστησαν τῷ Θεῷ καὶ ἐσώθησαν. Ταῦτα κατελάλησαν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· καὶ προσέσχε Κύριος καὶ εἰσήκουσε καὶ ἔγραψε βιβλίον μνημοσύνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον καὶ εὐλαβουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ» ⁽¹⁾.

Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἀλλ' ἃς ἀκούσωμεν ὅτι ἀκολουθεῖ : «καὶ ἔσονται μοι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, εἰς ἡμέραν, ἣν ἐγὼ ποιῶ εἰς περιποίησιν, καὶ αἵρετιῶ αὐτοὺς ὃν τρόπον αἵρετίζει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν δουλεύοντα αὐτῷ. Καὶ ἐπιστραφήσεσθε καὶ ὤψεσθε ἀναμέσον δικαίου καὶ ἀναμέσον ἀνόμου καὶ ἀναμέσον τοῦ δουλεύοντος Θεῷ καὶ τοῦ μὴ δουλεύοντος» ⁽²⁾.

⁽¹⁾ Μαλαχ. Γ, 13 καὶ ἐφεξῆς.

⁽²⁾ Μαλαχ. Γ', 17 καὶ ἐφεξῆς.

«Διότι ἰδοὺ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβανος καὶ φλέξει αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἀλλογενεῖς καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες ἄνομα καλάμη, καὶ ἀνάψει αὐτούς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ οὐ μὴ ὑπολειφθῇ ἐξ αὐτῶν ῥίζα οὐδὲ κλημα. Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεσθε καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα. Καὶ καταπατήσετε ἀνόμους, διότι ἔσονται σποδὸς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐγὼ ποιῶ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ» ⁽¹⁾. Ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν, Θεοῦ θέλοντος, διεξοδικώτερον ὅπου δεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΣΤ'.

Περὶ τοῦ Ἑσδρα καὶ τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων.

Μετὰ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς προφήτας, τὸν Ἀγγαῖον, τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὸν Μαλαχίαν, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Βαβυλῶνος, ἔγραψεν ὁ Ἑσδρας, ὅστις θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἱστορικὸς παρὰ ὡς προφήτης. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ, ἡ ζωὴ τῆς ὁποίας, ἀφιερωμένη εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀνάγεται εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν περίπου. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ διακρίνῃ παρὰ τῷ Ἑσδρα προφητείαν τινὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, προκειμένου περὶ τῆς συζητήσεως, τῆς διεξαχθείσης μεταξὺ νέων τινῶν, ἐπιθυμούντων νὰ μάθουν τί εἶναι ἐκεῖνο, πὺν ἔχει μεγαλυτέραν δύναμιν εἰς τὸν κόσμον. Ὁ εἰς ἰσχυρίζετο, ὅτι εἶναι οἱ βασιλεῖς, ὁ ἕτερος ὅτι εἶναι ὁ οἶνος, ὁ τρίτος αἱ γυναῖκες, πὺν συχνὰ διατάσσουν τοὺς βασιλεῖς. Ὁ Ἑσδρας ὅμως ἀπέδειξεν ἐν τέλει θριαμβευτικῶς, ὅτι τὰ πάντα ὑπερβάλλει ἡ ἀλήθεια. Ἀλλ' ἡμεῖς, συμβουλευόμενοι τὸ Εὐαγγέλιον, μανθάνομεν, ὅτι ἀλήθεια εἶναι ὁ Χριστός.

Ἀπὸ τῆς ἀνοικοδημήσεως τοῦ ναοῦ οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἶχον πλεόν βασιλεῖς, ἀλλὰ ἄρχοντας μέχρι τοῦ Ἀριστοβούλου. Ὁ ὑπολογισμὸς τῶν χρόνων δὲν εὗρίσκεται εἰς τὰς «κανονικὰς» λεγομένας Γραφάς, ἀλλ' ἀλλαχοῦ, εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων τὰ ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι ἀπορρίπτουσι. Τουναντίον ἡ Ἐκκλησία ἀνεγνώρισε τὴν αὐθεντικότητά των, ἀπονέμουσα κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπίσημον τιμὴν εἰς τὰ ἡρωϊκὰ παθήματα μερικῶν μαρτύρων,

---

⁽¹⁾ Μαλαχ. Δ, 1 καὶ ἐφεξῆς,

οἱ ὅποιοι πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἠγωνίσθησαν μέχρι θανάτου καὶ ὑπέστησαν ἐρωμένως τὰ σκληρότερα μαρτύρια διὰ τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

**Αἱ προφητεῖαι εἶναι ἀρχαιότεροι ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν
τῶν Ἑθνικῶν.**

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν προφητῶν μας, τὰ βιβλία τῶν ὁποίων περιῆλθον εἰς γνῶσιν τῶν περισσοτέρων ἔθνων, δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη φιλόσοφοι παρὰ τοῖς Ἑθνικοῖς, τοῦλάχιστον δὲν ὑπῆρχον ἄνθρωποι, πὺν ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, ἡ δὲ φήμη του δὲν ἤρξατο ἐδραιουμένη παρὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων. Κατὰ μείζονα λόγον δὲν εὐρίσκομεν ἄλλους φιλοσόφους, παρὰ μόνον μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν προφητῶν. Πράγματι Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ διδάσκαλος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι διεκρίθησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, αὐτὸς ὁ ὅποιος ὑπῆρξεν ἀνώτερος πάντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἠθικῆς ἢ πρακτικῆς φιλοσοφίας, δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὰς χρονολογίας παρὰ μετὰ τὸν Ἑσδρα.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη ὁ Πλάτων, ὅστις προώριστο νὰ ὑπερβάλῃ τοὺς λοιποὺς τοῦ Σωκράτους μαθητάς. Ὡς προσθέσωμεν εἰς αὐτοὺς τοὺς προκατόχους των, οἵτινες δὲν ἔφερον ἀκόμη τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου, τοὺς ἑπτὰ σοφούς, εἴτα δὲ τοὺς φυσικοὺς, διαδόχους τοῦ Θαλῆ καὶ τοὺς μιμητάς του ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως, τὸν Ἀναξίμανδρον, τὸν Ἀναξεμένην τὸν Ἀναξαγόραν καὶ ἄλλους πολλούς, οἵτινες ἔζησαν πρὸ τοῦ Πυθαγόρου, ὅστις πρῶτος ἀφιερώθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς φιλοσοφίας. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἐφ' ὅλων τῶν ἡμετέρων προφητῶν τὸ προνόμιον τῆς ἀρχαιότητος. Διότι ὁ Θαλῆς, ὁ πρωτότοκος των δὲν ἐνεφανίσθη, ὅπως λέγουν, παρὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμύλου, δηλαδὴ εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ πηγαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἀνέβρυνον τοὺς χειμάρους τῶν προφητειῶν, πὺν θὰ κατέκλυζον ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην.

Κατὰ ταῦτα οἱ μοναδικοὶ θεολόγοι ποιηταὶ ὁ Ὀρφεύς, ὁ Λίνος καὶ ὁ Μουσαῖος, ἴσως δὲ καὶ τινες ἄλλοι παρὰ τοῖς Ἑλλησι, πιθανῶς νὰ εἶναι ἀρχαιότεροι ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους προφήτας, τὰ γραπτὰ τῶν ὁποίων εἶναι παρ' ἡμῖν αὐθεντικά. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν προηγήθη τοῦ πραγματικοῦ θεολόγου, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ, μοναδικοῦ καὶ ἀληθινοῦ προφήτου τοῦ Θεοῦ, τὰ γραπτὰ τοῦ ὁποίου ἀπολαμβάνουν τὴν μεγαλυτέραν «κανονικὴν»

αὐθεντίαν. Κατὰ συνέπειαν οἱ Ἕλληνες, ἡ γλῶσσα τῶν ὁποίων, —τοῦτο εἶναι ἀληθές—καταυγάζει ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων γραμμάτων τοιαύτην αἴγλην καὶ τοσοῦτον φῶς, οὐδὲν ἔχουν στήριγμα, ὁπόθεν νὰ ἀννυθοῦν τὴν σοφίαν των τόσον, ὥστε νὰ φαίνεται ἂν ὅχι ἀνωτέρα τοῦλάχιστον ἀρχαιοτέρα τῆς θρησκείας μας, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀληθινὴ σοφία. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν. Πρὸ τοῦ Μωϋσέως ὑπῆρχεν οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' εἰς ἔθνη βάρβαρα, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, διδασκαλία τις, τὴν ὁποίαν ἐκάλουν ἐπιστήμην των, ἄλλως δὲν θ' ἀνεγινώσκομεν εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐδιδάχθη ὁλόκληρον τὴν ἐπιστήμην παρ' Αἰγυπτίοις ⁽¹⁾. Πράγματι γεννηθεὶς εἰς τὴν χώραν ταύτην, υἱοθετηθεὶς καὶ τραφεὶς ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φαραώ, ἔλαβεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἔκτακτον μόρφωσιν. Ἡ ἐπιστήμη ὅμως τῶν Αἰγυπτίων δὲν ἠδυνήθη νὰ προηγηθῇ τῆς τῶν ἡμετέρων προφητῶν, δεδομένου ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ ὑπῆρξε προφήτης ⁽²⁾. Καὶ ποία ἐπιστήμη θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ προτοῦ ἢ Ἰσὺς, τὴν ὁποίαν ἀνήγαγον μετὰ τὸν θάνατόν της εἰς περιωπὴν θεᾶς, ἐδίδαξεν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους τὰ γράμματα ; Γνωρίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ Ἰσὺς ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἰνάχου, πρώτου βασιλέως τῶν Ἀργείων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀβραάμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀνέγραψεν εἰς τὸν κανόνα τῶν Ἀγίων Γραφῶν γραπτὰ τινὰ τῶν Προφητῶν, λόγῳ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητός των, ἐκ φόβου μήπως παρεισφρήσῃ ἢ πλάνῃ ἀντὶ τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἀναχθῶ εἰς χρόνους πολὺ παλαιούς, ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης καταστροφῆς τοῦ κατακλυσμοῦ, θὰ εὔρω τὸν πατριάρχην μας Νῶε, τὸν ὁποῖον δικαιοῦμαι νὰ καλέσω ἐπίσης προφήτην, διότι καὶ ἡ κιβωτὸς ἀκόμη, τὴν ὁποίαν κατέσχευασε καὶ ὅπου κατέφυγε μὲ τοὺς οἰκείους του, εἶναι προφητεία τοῦ καιροῦ μας. Τί δὲ νὰ εἶπω περὶ τοῦ Ἐνώχ, ἐβδόμου ἀπογόνου τοῦ Ἀδάμ; Ἡ «κανονικὴ» Ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Ἰούδα δὲν διακηρύσσει, ὅτι οὗτος ἐπροφήτευσεν; Τὸ ὅτι τὰ γραπτὰ τῶν προφητῶν τούτων δὲν ἔχουν κῦρος οὔτε παρὰ

(1) Πράξ. ζ', 22.

(2) Γεν. Κ', 7.

τοῖς Ἰουδαίοις οὔτε παρ' ἡμῖν, αἰτία εἶναι ἡ μεγάλη ἀρχαιότης των, ἣτις κατέστησεν ὑποπτα τὰ γραπτὰ ταῦτα, καὶ ἐφοβοῦντο μήπως παρουσιάζουν ἀντὶ τῆς ἀληθείας τὴν πλάνην. Διότι γραπτὰ τινα ἀποδίδονται εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι πιστεύουν ἀδιακρίτως, ὅτι ἀρέσκει εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τοῦ «Κανόνος» δὲν ἐπέτρεψε διόλου νὰ γίνουν ἀποδεκτά, ὅχι διότι ἡ Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τὴν αὐθεντίαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ὑπῆρξαν εὐάρεστοι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ διότι δὲν πιστεύει, ὅτι τὰ γραπτὰ ταῦτα εἶναι ἔργα των, δὲν εἶναι δὲ ἄπορον τὸ ὅτι θεωροῦν ὡς ὑποπτα βιβλία, ἀναγόμενα εἰς μίαν τόσον πόλιν ἀρχαιότητα, ἐφ' ὅσον ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ, ὅπου ἀναφέρονται γεγονότα, τὰ ὅποια πιστεύομεν λόγῳ τοῦ κύρους τῶν «κανονικῶν» Γραφῶν, ὑποδεικνύουν πολλὰ σημεῖα, στερούμενα ἐρμηνείας, λέγουν μάλιστα, ὅτι τὰ σημεῖα ταῦτα εὗρισκονται εἰς ἄλλα βιβλία, γραφέντα ὑπὸ προφητῶν, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἄγνωστα. (Παραλ. Α ΚΘ', 29. Παραλ. Β' Θ', 29). Ἐν τούτοις τὰ βιβλία ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὸν «Κανόνα» τῶν Γραφῶν, τὸν ληφθέντα παρὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Διατί ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα; Ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἀγνοῶ, ἐκτὸς ἐάν, κατὰ τὴν γνώμην μου, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεκάλυψε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πᾶν ὅτι θὰ ἦτο διὰ τὴν θρησκείαν αὐθεντικόν, ἠδυνήθησαν νὰ γράψουν ἀναμφιβόλως μερικὰ πράγματα ὡς ἄνθρωποι μὲ τὴν ἀκρίβειαν, ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἱστορία, ἄλλοι δὲ πάλιν ὡς προφητῆται ὑπὸ τὴν θείαν ἔμπνευσιν. Ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν προφητειῶν ἐκείνων, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν, ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, καὶ ἐκείνων, τὰς ὁποίας θ' ἀπέδιδον εἰς τὸν Θεόν, λαλοῦντα διὰ τοῦ στόματός των. Κατὰ ταῦτα αἱ μὲν θὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, αἱ δὲ ἄλλαι εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς θρησκείας· αὐθεντίαν φρουρὸν τοῦ «Κανόνος», ἐκτὸς τοῦ ὁποίου τὰ γραπτὰ, τὰ δημοσιευόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων προφητῶν, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουν ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην, δεδομένου, ὅτι τὸ κῦρος αὐτῶν εἶναι ἀβέβαιον.

Ὅθεν πρέπει νὰ προσέχωμεν πολὺ, ὥστε νὰ μὴ δίδωμεν εἰς αὐτὰ πίστιν, ἰδίως δὲ ὅταν ἀναγινώσκωμεν χωρία τινὰ ἀντίθετα πρὸς τὴν πίστιν τῶν «κανονικῶν» βιβλίων, διότι τότε καθίσταται φανερόν, ὅτι τὰ βιβλία ταῦτα δὲν συνετάχθησαν ὑπὸ τῶν συγγραφέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀποδίδονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

**Περὶ τῶν Ἑβραϊκῶν ψηφίων, ἅτινα εἶναι τόσον παλαιὰ
ὅσον καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα.**

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύωμεν, ὅπως φαντάζονται πολλοί, ὅτι ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα, αὕτη καὶ μόνη, διετηρήθη ὑπὸ τοῦ Ἑβέρ, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἑβραίους καὶ μετεδόθη παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀβραάμ, ἐνῶ τὰ Ἑβραϊκὰ ψηφία ἴσως χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ παραδοθέντος ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως. Πιθανώτερον τυγχάνει τὸ ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη διετηρήθη μὲ τὰ ψηφία τῆς εἰς τὰς πατριαρχικὰς παραδόσεις. Τέλος ὁ Μωϋσῆς ἐξέλεξε διδασκάλους, διὰ νὰ διδάξουν τὰ γράμματα εἰς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ πάσης γνώσεως τοῦ θείου νόμου.

Ἡ Γραφὴ τοὺς καλεῖ γραμματοεισαγωγεῖς, λέξεις σημαίνουσα εἰσαγωγεῖς καὶ μυσταγωγούς τῶν γραμμάτων, διότι τὰ εἰσῆγον, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν των ἢ μᾶλλον εἰσῆγον τοὺς μαθητάς των μέχρις αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα οὐδὲν ἔθνος θὰ ἔχη τὴν ἀφέλειαν νὰ ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἐπιστήμην του, πιστεῦον, ὅτι αὕτη εἶναι προγενεστέρα τῆς τῶν ἡμετέρων Πατριαρχῶν, προικισμένων μὲ θείαν γνῶσιν. Ἡ δὲ Αἴγυπτος, συνηθισμένη νὰ ἐπαίρεται ἐσφαλμένως διὰ τὴν ἀρχαιότητα τῶν δογμάτων τῆς, δὲν δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὡς πρὸς οὐδένα κλάδον τῆς γνώσεως, ὅτι ἔχει τὴν προτεραιότητα ἔναντι τῆς ἐπιστήμης τῶν Πατριαρχῶν μας. Ἀναμιβόλως οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις θαυμάτων τῆς ἐπιστήμης πρὸ τῆς γνώσεως τῶν γραμμάτων, δηλαδή πρὸ τῆς Ἰσίδος, ἡ ὁποία τὰ ἐδίδαξεν εἰς αὐτούς. Ἄλλως τε τί ἦτο παρ' αὐτοῖς, ὡς πρὸς τὴν σοφίαν, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τόσον πολὺ ἐγκωμιαζομένη; Ἦτο ἰδίως ἡ ἀστρονομία, ἴσως δὲ καὶ ἑτέρα τις ἐπιστήμη παρεμφερής, ἡ μελέτη τῆς ὁποίας χρησιμεύει μᾶλλον ν' ἀσκῇ τὴν φαντασίαν παρὰ νὰ διαφωτίζη τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἀληθινῆς σοφίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν, κολακευομένην ν' ἀποκαλύπτῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς εὐδαιμονίας τὸ μυστικόν, οἱ τόποι οὗτοι δὲν τὴν εἶδον ἀκμάζουσιν παρὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τρισεγίστου Ἑρμοῦ, μακρὸν χρόνον, — τοῦτο εἶναι ἀληθές — πρὸ τῶν σοφῶν ἢ φιλοσόφων τῆς Ἑλλάδος, πάντως ὅμως μετὰ τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωσήφ καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Μωϋσῆ ἀκόμη. Διότι δὲν εἶδον ἐμφανιζόμενον τὸν Ἀτλαντα παρὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Μωϋσέως τὸν Ἀ-

τλαντα, τὸν μέγαν αὐτὸν ἀστρολόγον, ἀδελφὸν τοῦ Προμηθέως ἑγγονος τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ Τρισμέγιστος Ἑρμῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

Ἀπατηλοὶ ἰσχυρισμοὶ τῶν Αἰγυπτίων περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς ἐπιστήμης των, τὴν ὁποίαν ἀνάγουν ἀναδρομικῶς εἰς ἑκατὸν χιλιάδας ἔτη.

Ὅφείλεται λοιπὸν εἰς λίαν ἀνόητον ἔπαρσιν τὸ ὅτι μεγάλοι τινὲς ἀδολέσχαι ἀριθμοῦν πλεον τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ἔτων, ἀπὸ ὅτε ἡ Αἴγυπτος κατέχει τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀστέρων. Εἰς ποῖα βιβλία ἔκαμαν αὐτὸν τὸν ὑπολογισμὸν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπέκτησαν τὴν γνῶσιν τῶν γραμμάτων παρὰ τῆς Ἰσιδος μόλις πρὸ δύο χιλιάδων ἔτων; Διότι ὁ Οὐάρων, ὅστις δὲν εἶναι μικρὰ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἱστορίας αὐθεντία, μᾶς βεβαιοῖ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀριθμοῦ, ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν Γραφῶν δὲν διαφωνεῖ εἰς τοῦτο. Δεδομένου δὲ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδάμ, πρώτου ἀνθρώπου, δὲν παρῆλθον ἀκόμη ἐπακριβῶς ἑξ χιλιάδες ἔτη, δὲν θὰ ἦτο μᾶλλον ἐνδεδειγμένον νὰ χλευάσωμεν παρὰ ν' ἀνασκευάσωμεν τοιαύτας ἀλλοκότους γνώμας περὶ τῆς διαρκείας τῶν χρόνων καὶ τόσον ἀντιθέτους πρὸς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἀλήθειαν; Πράγματι, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀφηγήσεις τοῦ παρελθόντος, ποῖος θὰ μᾶς ἐμπνεύσῃ μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην, ἐὰν μὴ ἐκεῖνος, ὅστις προεῖδεν ὅ,τι ἡμεῖς βλέπομεν πραγματοποιηθέν; Ἡ μὴ συμφωνία τῶν ἱστορικῶν πρὸς ἀλλήλους μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιστεύωμεν ἐκ προτιμήσεως ἐκείνους, οἵτινες δὲν εὗρισκονται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν μας.

Ὅταν οἱ πολῖται τῆς ἀσεβοῦς Πολιτείας, διεσπαρμένοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, βλέπουν ἄνδρας σοφούς, ἡ αὐθεντία τῶν ὁποίων δὲν εἶναι περιφρονητέα, νὰ διχογνωμοῦν ἐπὶ γεγονότων λίαν μεμακρυσμένην ἀφ' ἡμῶν, δὲν γνωρίζουν ποῖον ἑξ αὐτῶν νὰ πιστεύσουν. Ὡς πρὸς ἡμᾶς, τοῦναντίον, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορίαν τῆς θρησκείας μας, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ θείου κύρους, εἰμεθα πεπεισμένοι, ὅτι πᾶν ὅ,τι διαφωνεῖ πρὸς αὐτό, εἶναι ψευδέστατον, οἰοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι οἱ ἰσχυρισμοὶ τῆς κοσμικῆς ἱστορίας. Διότι οὗτοι, ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουν, δὲν χρησιμεύουν οὔτε εἰς τὸ νὰ διαρρουθίσουν τὴν ζωὴν ἡμῶν οὔτε εἰς τὸ νὰ μᾶς καθιστῶσιν εὐδαίμονας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Διχογνωμία τῶν φιλοσόφων, συμφωνία τῶν «κανονικῶν» συγγραφέων.

Ἄλλ' ὥς ἀφήσωμεν τώρα κατὰ μέρος τὰς ἱστορικὰς διαπιστώσεις, διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς φιλοσόφους, αἰτία τῆς παρούσης παρεκβάσεως. Ἐφ' ὅσον φαίνεται, ὅτι οὗτοι δὲν εἶχον ἄλλον σκοπὸν εἰς τὰς μελέτας των παρὰ νὰ εὔρουν τὸ καταλληλότερον εἶδος ζωῆς, τὸ διασφαλίζον τὴν εὐδαιμονίαν, διὰ ποῖον ἄρᾳ γε λόγον διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ διχογνωμοῦν, ἔὰν μὴ διότι προέβησαν εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην ὥς ἄνθρωποι μὲ συναισθήματα καὶ στοχασμοὺς ὁλοτελῶς ἀνθρωπίνους; Εἶναι ἀληθές, ὅτι πολλοὶ παρεσύρθησαν ἀπὸ τὴν ματαιὰν δόξαν: ὁ Α διὰ νὰ φανῇ περισσότερον σοφὸς καὶ περισσότερον διεισδυτικὸς ἀπὸ τὸν Β, καὶ ὅχι δουλικὸς ὁπαδὸς τῶν θεωριῶν καὶ τῶν ἀντιλήψεών του, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος δημιουργὸς τῆς διδασκαλίας του καὶ διαμορφωτῆς τῶν γνωμῶν του. Ἐν τούτοις ὅμως συμφωνῶ, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μέγας μάλιστα ἀριθμὸς, ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους των καὶ τοὺς συμμαθητὰς αὐτῶν διὰ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅτι ἠγωνίσθησαν δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως, ἐπίστευον, ὅτι εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ τί θὰ κάμῃ; Πρὸς ποίαν πλευρὰν θὰ κατευθυνθῇ ἡ δυστυχισμένη ἀνθρωπότης διὰ νὰ ἐξιχθῇ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐφ' ὅσον δὲν κατευθύνεται ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν τοῦ Θεοῦ; Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τοὺς συγγραφεῖς μας, τοὺς συγκροτοῦντας δικαίως τὸν τε σταθερὸν καὶ ἀκριβῆ κανόνα, οὐδεμία μεταξὺ των διχογνωμία ὑφίσταται. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ!

Τοιοιτοτρόπως δὲν εἶναι ἄπορον τὸ ὅτι ἐπίστευσαν, ὅτι τὰ βιβλία των ἐνεπνεύσθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἢ ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ὠμίλησε διὰ τοῦ στόματός των, ἡ πίστις δὲ αὕτη δὲν περιορίσθη εἰς σχολὰς τινὰς καὶ εἰς μικρὸν ἀριθμὸν ῥητορίσκων τινῶν ὁπαδῶν τῆς στρεψοδικίας, ἀλλὰ διεδόθη ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον καὶ εἰς τὰς πόλεις, εἰς τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἁμαθεῖς, εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς οἰκουμένης. Καὶ οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἔδει νὰ εἶναι ὀλιγάριθμοι ἐκ φόβου μήπως καταστῇ περιφρονητέον ὅτι ἔπρεπε νὰ περιβάλλεται ἀπὸ εὐλάβειαν θρησκευτικὴν, ἐν τούτοις δὲν ἦσαν τόσον ὀλίγοι, ὥστε νὰ μὴ θαυμάζῃ τις τὴν συμφωνίαν τῶν γνωμῶν των (1). Ἄλλ' ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν φιλοσόφων,

---

(1) Nec ita pauci, ut eorum non sit miranda consensus.

πὸν κατέλιπον λογοτεχνικὰ μνημεῖα τῶν δογμάτων των, δυσκόλως θὰ εὔρισκέ τις φιλοσόφους ἔχοντας τὰς αὐτὰς γνώμας. Τὸ ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο ἐδῶ, θὰ μᾶς παρέσυσεν εἰς λίαν σχοινοτενεῖς ἀναπτύξεις.

Καὶ ποῖος εἶναι ὁ ἀρχηγὸς αἰρέσεως, τόσον εὐνοϊκῶς διακειμένης πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν Πολιτείαν, ὅστις θὰ ἐπετύγγανε τὴν καταδίκην πάντων ἐκείνων, οἵτινες θὰ εἶχον γνώμας διαφόρους ἢ ἀντιθέτους πρὸς τὰς ἰδικὰς του; Μήπως αἱ Ἀθηναὶ δὲν εἶδον νὰ ἀνθούν ταυτοχρόνως οἱ Ἐπικούρειοι ⁽¹⁾ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἐνασχολοῦνται μὲ ἀνθρωπίνας ὑποθέσεις, καὶ οἱ Στωϊκοὶ διατεινόμενοι ἀντιθέτως, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα κατευθύνονται καὶ κυβερνῶνται ἀπὸ τοὺς προστάτας θεούς; Κατὰ ταῦτα ἐκπλήττομαι διὰ τὸ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας ἐθεωρήθη ἔνοχος διότι εἶπεν, ὅτι ὁ ἥλιος δὲν ἦτο θεός, ἀλλὰ πεπυρακτωμένος λίθος, ἐνῶ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἔζη ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐτιμᾶτο ὁ Ἐπίκουρος, ὅστις ὅχι μόνον δὲν παρεδέχετο τὴν θειότητα τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Ζεὺς οὔτε ἕτερός τις θεός, διὰ νὰ δέχεται τὰς δεήσεις καὶ τὰς ἱκεσίας τῶν θνητῶν.

Μήπως δὲν ἐκήρυσσεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἀρίστιππος, ὅτι τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν ἡδονὴν τοῦ σώματος, ὁ δὲ Ἀντισθένης εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς ψυχῆς, δύο φιλόσοφοι διακεκριμένοι καὶ οἱ δύο μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους, οἵτινες ὅμως ἐθεώρουν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν καθοριζόμενον ὑπὸ συνθηκῶν τόσον διαφόρων καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀντικειμένων; Ὁ πρῶτος ἐκ

---

(1) Χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπικούρου ἐσφαλμένως θεωρεῖται, ὡς κέντρον αἰσθησιακῶν ἀπολαύσεων καὶ ἡδονῶν. Ἡ Σχολὴ αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε πτωχοτάτη, τὰ δὲ ὑλικά μέσα αὐτῆς οὐδέποτε ἐξήρκεσαν, ὅπως οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς διάγωσι πράγματι τὴν ζωὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἀκόμη καὶ σήμερον φαντάζονται, ὅτι ἔζων οἱ φιλόσοφοι οὗτοι. Τοῦναντίον ἡ Σχολὴ αὕτη ἔζη ἀπλούστατα καὶ ἐγκρατέστατα. Τὰ συναποτελοῦντα ταύτην μέλη ἠρκοῦντο μὲ μικρὰν κύλικα οἴνου ἢ καὶ μόνον μὲ ὕδωρ καὶ μὲ τεμάχιον ἄρτου ξηροῦ. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Ἐπικούρου ἀναγινώσκωμεν: «Στ εἰ λ έ μ ο υ λ ί γ ο τ υ ρ ῖ γ ι ᾶ ν ᾱ φ ᾱ γ ω κ α ῖ ἐ γ ῶ μ ι ᾶ φ ο ρ ᾶ ἑ ν α γ ε υ σ τ ι κ ὸ λ ί χ ν ε υ μ α, ᾱ ν ἔ χ ω ὃ ρ ε ξ ι ν ᾱ τ ὸ φ ᾱ γ ω.» Αὐτὸς ἦτο ὁ ἀνθρωπος, ἀνακράζει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, πὸν ἐπεδίωκε τὴν ἡδονὴν ὡς τελικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς του!

τῶν φιλοσόφων τούτων ἔλεγεν ἀκόμη, ὅτι ὁ σοφὸς ὀφείλει ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἀνάμειξιν αὐτοῦ εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς πολιτείας, ὁ δεύτερος, ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἐπιζητῇ, καὶ ὁ εἷς δὲ καὶ ὁ ἄλλος συνεκέντρωνον μαθητὰς εἰς τὰς αἰρέσεις των. Διότι αἱ συζητήσεις ὅλων τῶν γνωμῶν διεξήγοντο πομπωδῶς ἐν πλήρει ἡμέρᾳ ὑπὸ μίαν τεραστίαν καὶ πολυθρόνητον στοάν, εἰς τὰς ἀκαδημίας, τοὺς κήπους, εἰς δημοσίους καὶ ἰδιωτικούς τόπους ἐν μέσῳ τῶν μαζῶν τοῦ λαοῦ. Οἱ μὲν ἰσχυρίζοντο, ὅτι ὑφίσταται εἷς καὶ μόνος κόσμος, οἱ δὲ ὅτι ὑπάρχουν κόσμοι εἰς τὸ ἄπειρον· οἱ μὲν ὅτι ὁ κόσμος οὗτος εἶχε μίαν ἀρχὴν οἱ δὲ ὅτι ἦτο ἄναρχος· οἱ μὲν ὅτι θὰ διαρκῇ αἰωνίως· οἱ μὲν ὅτι κυβερνᾶται ἀπὸ κάποιαν πρόνοιαν, οἱ δὲ ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν εἰμαρμένην.

Ἄλλοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, ἄλλοι ὅτι εἶναι θνητὴ, μετὰ δὲ τῶν ὑποστηριζόντων τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, οἱ μὲν διακηρύσσουν, ὅτι εἰσέρχεται εἰς σώματα ζῶων, οἱ δὲ τὸ ἀντίθετον. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοὺς ἀποδεχομένους τὴν θνητότητα τῆς ψυχῆς, ἄλλοι μὲν βεβαιοῦν, ὅτι αὕτη συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος, ἄλλοι δὲ ὅτι ἐπιζῇ αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μακρὸν χρόνον καὶ ὅτι ἐν τέλει ἀποθνήσκει πάντοτε. Οἱ μὲν τοποθετοῦν τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν εἰς τὸ σῶμα, οἱ δὲ εἰς τὴν ψυχὴν, ἄλλοι εἰς ἀμφοτέρω, ἄλλοι πάλιν προσθέτουν εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἔξω κόσμου.

Τέλος, ἄλλοι μὲν στηρίζονται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἄλλοι ὅχι πάντοτε, καὶ ἄλλοι οὐδόλως. Ἀλλά, ποῖος λαός, ποία σύγκλητος, ποία διοικητικὴ ἢ δικαστικὴ ἀρχὴ τῆς ἀσεβοῦς Πολιτείας ἡσχολήθη νὰ κρίνῃ τοὺς φιλοσόφους τούτους, νὰ ἀποδοκιμάσῃ καὶ νὰ δεχθῇ γνώμας τινάς, νὰ κατακρίνῃ καὶ ν' ἀπορρίψῃ τὰς λοιπὰς; Τοῦναντίον, δὲν ἀπεδέχθησαν ἀδιακρίτως ὅλα τὰ συγκεχυμένα καὶ ἀντιφατικὰ ταῦτα συστήματα, μολονότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀθλίου τινὸς γηϊνοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀγαθῆς ἢ τῆς κακῆς ζωῆς; Ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἐνεφανίζετο ἀλήθειά τις, ἢ πλάνη ἐδημιουργεῖτο μὲ τὴν ἰδίαν εὐχέρειαν. Ὡστε, οὐχὶ ἄνευ λόγου ἡ τοιαύτη Πολιτεία ἔλαβε τὸ ὄνομα Βαβυλῶν, διότι, ὥς εἶπαμεν ἤδη, Βαβυλῶν σημαίνει σύγχυσις. Ὀλίγον δὲ ἐνδιαφέρουν τὸν διάβολον, ἀρχηγὸν τῆς Πολιτείας ταύτης, αἱ συζητήσεις αἱ προερχόμεναι ἐξ ἀντιθέτων πλανῶν, δεδομένου ὅτι, χάρις εἰς τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τῆς ἀσεβείας, πάντες ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

Ἀλλά, τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ἡ πολιτεία ἐκεῖνη, οἱ Ἰσραηλῖται ἐκεῖνοι, θεματοφύλακες τοῦ θείου λόγου, οὐδέποτε ἐσύγχυσαν μετὰ τοσαύτης ἐπιληψίμου ἐλευθερίας τοὺς ψευδεῖς μὲ τοὺς ἀληθινούς προφήτας. Ἀνεγνώριζον τοὺς πραγματικούς

συντάκτας τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἐκ τοῦ τελείου συναρμονισμοῦ, ὅστις ὑφίσταται μεταξύ των, χωρὶς οὐδεμία διχογνωμία νὰ διασπᾷ τὸν τοιοῦτον συναρμονισμόν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ φιλόσοφοί των, οἱ σοφοί των, οἱ θεολόγοι των, οἱ προφηταὶ των, οἱ διδάσκαλοί των διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν.

Ὅστις ἔζησε συμφώνως μὲ τὰς ἀρχάς των, δὲν ἔζησε κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐλάλησε διὰ τοῦ στόματός των. Ἐὰν ἡ ἀσέβεια δὲν ἐπιτρέπεται, εἶναι ὁ Θεός, ὅστις τὴν ἔχει ἀπαγορεύσει. Ἐὰν λέγεται: «τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου» εἶναι ὁ Θεός ὁ δίδων τὴν ἐντολὴν ταύτην. Ἐὰν λέγεται ἀκόμη: «οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις» κ.τ.λ. ⁽¹⁾ αἱ λέξεις αὗται δὲν ἐξηλήθον ἐξ ἀνθρωπίνου στόματος, ἀλλὰ εἶναι ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ. Αἱ ἀλήθειαι δὲ αὗται εἶναι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἐν μέσῳ τοσούτων πλανῶν ἠδυνήθησαν νὰ διαλευκάνουν οἱ φιλόσοφοι καὶ διὰ τῶν ὁποίων κατώρθωσαν μὲ τοὺς διαλογισμούς των νὰ πείσουν τὰ πνεύματα. Τοιουτοτρόπως ὁ Θεός, δημιουργὸς τοῦ κόσμου, αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἡ διακυβέρνησις του διὰ τῆς Προνοίας Του, τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ εἰλικρινὴς φιλία, τὰ καλὰ ἔργα, πᾶν ὅ,τι σχετίζεται πρὸς τὰ χρηστὰ ἦθη, μολονότι (οἱ φιλόσοφοι) ἠγνόουν τὸν σκοπὸν καὶ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ὠδήγουν εἰς αὐτά, ὅλα αὐτὰ ἐκηρύχθησαν εἰς τὸν λαὸν τῆς ἁγίας Πολιτείας καὶ ἐνετυπώθησαν εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἄνευ ἐριστικῶν συζητήσεων διὰ τῆς φωνῆς τῶν προφητῶν, δηλαδὴ δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ὄργανα. Ὁ δὲ δυνάμενος ν' ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν τῶν ἀληθειῶν τούτων φοβεῖται νὰ τὰς περιφρονῇ, οὐχὶ ὡς ἐφευρήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλ' ὡς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Ἡ Θεία Πρόνοια ἐπέτρεψε τὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ὅπως διαδοθῇ ἡ γνῶσις αὐτῶν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς οἰκουμένης.

Εἰς τῶν Πτολεμαίων, βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ κατέχῃ τὰ ἱερὰ βιβλία. Διότι ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Μακεδὼν, ὁ ἐπικαλούμενος Μέγας, ἐδημιούργησε τὴν μακεδονικὴν

(¹) Ἐξοδ. Κ', 12.

αὐτοκρατορίαν, καθυποτάσσων ὁλόκληρον τὴν Ἀσίαν καὶ σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν γῆν, εἴτε διὰ τῶν ὅπλων εἴτε διὰ τοῦ τρόμου, ποὺ ἐνέπνεε τὸ ὄνομά του, εἶχε μάλιστα καθυποτάξει, μεταξὺ ἄλλων ἀνατολικῶν χωρῶν καὶ τὴν Ἰουδαίαν. Πλὴν ὅμως ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ὑπῆρξε θαυμασιωτέρα λόγῳ τῶν ταχυτάτων κατακτήσεών του παρὰ ὥς ἐκ τῆς διαρκείας του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τούτου, οἱ στρατηγοὶ του μακρὰν ἀπὸ τὸ νὰ διαμοιρασθοῦν μεταξὺ τῶν τὸ βασίλειον καὶ νὰ βασιλεύσουν ἐν εἰρήνῃ, ὁ καθεὶς εἰς τὴν κληρονομίαν του, ἐπέφεραν ἐν τέλει τὴν ἐκμηδένισίν του, μεταδίδοντες τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου πανταχοῦ.

Τότε ἤρχισεν ἡ Αἴγυπτος νὰ ἔχῃ βασιλεῖς τοὺς Πτολεμαίους. Ὁ πρῶτος, υἱὸς τοῦ Λάγου, ἐκόμισεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Αἴγυπτον μεγάλον ἀριθμὸν αἰχμαλώτων. Ὁ διάδοχός του, ἕτερος Πτολεμαῖος, ὀνομαζόμενος Φιλάδελφος, ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπέπεμψεν εἰς τὰς ἐστίας των, ἔκαμε μάλιστα βασιλικὰς δωρεὰς διὰ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παρεκάλεσε τὸν Ἐλεάζαρ, ἀρχιερέα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, νὰ τοῦ χορηγήσῃ τὰς Γραφάς, τὰς ὁποίας ἡ φήμη θὰ τὰς εἶχε καταστήσει γνωστὰς εἰς αὐτὸν ὡς θείας, καὶ ἐπεθύμει νὰ τὰς τοποθετήσῃ εἰς τὴν περίφημον βιβλιοθήκην του. Ὁ ἐν λόγῳ ἀρχιερεὺς ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὰς Γραφάς, ἀλλ' εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Τότε Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἐζήτησεν ἐρμηνευτὰς καὶ τοῦ ἀπέστειλαν ἑβδομήκοντα δύο, ἕξ ἕξ ἐκάστης τῶν δώδεκα φυλῶν, ἄνδρας τελείως κατόχους τῶν δύο γλωσσῶν τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ συνήθεια κατίσχυσε νὰ καλῆται ἡ μετάφρασις αὕτη τῶν Ἑβδομήκοντα.

Ἀναφέρεται, ὅτι εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐκφράσεών των ὑπῆρχε θαυμαστὴ συμφωνία, τόσον περίεργος καὶ πράγματι θεία, δεδομένου ὅτι ἕκαστος ἕξ αὐτῶν εἶχεν ἐκτελέσει χωριστὰ τὸ ἔργον του—διότι ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὴν εἰλικρίνειάν των—δὲν διεπιστώθη καμμία διαφορὰ οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν, οὔτε κὰν ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν λέξεων, καὶ ὡς ἐὰν ὑπῆρξεν εἰς καὶ μόνος ἐρμηνευτής, ὅλοι ἐφιλοτέχνησαν μίαν καὶ τὴν ἰδίαν μετάφρασιν, διότι πράγματι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατεσκήνωνεν εἰς ἅπαντας ἐνιαῖον. Εἶχον λάβει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ θαυμάσιον δῶρον τοῦτο, ἵνα αἱ Γραφαὶ αὗται ἀναγνωρισθοῦν παρὰ πάντων ὅχι ὡς ἔργον ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς ἔργον θεῖον καὶ ὅπως τὸ κῦρος αὐτῶν καταστῇ περισσότερον σεβαστὸν παρὰ τοῖς Ἑθνικοῖς, οἱ ὁποῖοι ὥφειλον ἡμέραν τινὰ νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὴν πίστιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βλέπομεν συντελεσθέν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Περὶ τοῦ κύρους τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, τὸ ὁποῖον, ἐξαιρέσει τῆς τιμῆς τῆς ἐπιφυλασσομένης εἰς τὸ πρωταρχικὸν Ἑβραϊκὸν κείμενον, δέον νὰ προτιμᾶται ἀπὸ ὅλας τὰς λοιπὰς μεταφράσεις.

Διότι, καίτοι ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ἐρμηνευταί, οἵτινες μετεγλώττισαν ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὰς ἱερὰς προφητείας, ὁ Ἀκύλας, ὁ Σύμμαχος, ὁ Θεοδότιος, καθὼς καὶ ἄνωγνυμός τις ἐρμηνευτῆς παρομοίου ἔργου, καλουμένου διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ πέμπτη μετάφρασις, ἐν τούτοις, ἡ Ἐκκλησία ἀπεδέχθη ἐκείνην τῶν Ἑβδομήκοντα, ὥς ἐὰν ᾗτο ἡ μόνη καὶ τῆς ὁποίας ποιοῦνται χρῆσιν οἱ Ἕλληνες χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἀγνοοῦν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη μετάφρασις. Αἱ λατινικαὶ Ἐκκλησίαι υἱοθέτησαν τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα μεταγλωττισθεῖσαν εἰς τὴν Λατινικὴν. Πάντως, κατὰ τὴν ἐποχὴν μας παρουσιάσθη κάποιος ἱερεὺς, ὁ σοφὸς Ἰερώνυμος, ὅστις, τέλειος κάτοχος καὶ τῶν τριῶν γλωσσῶν, μετέφρασε τὰς Γραφάς, ὅχι ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν.

Πρόκειται περὶ πολυτίμου ἔργου, μολονότι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἀναγνωρίζουν πιστὸν καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα παρηρμήνευσαν πολλὰ χωρία, αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ δίδουν τὴν προτίμησιν εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων, ἐκλεγέντων ἐξ ἐπιτήδευς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Ἐλεάζαρ. Διότι ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι δὲν εἶχον ἐνιαῖον πνεῦμα, καὶ θεῖον ἀσφαλῶς, ἀλλ' ὅτι συνεφώνησαν, ὡς ἄνθρωποι, ὡς πρὸς τὰς χρησιμοποιηθείσας διὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην λέξεις, καὶ ὅτι ἡ κοινὴ συμφωνία ἐκρίθη ἀναγκαία, προκειμένου περὶ ἔργου κοινοῦ, καὶ πάλιν θὰ ᾗτο ἀληθές, ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἐνὸς καὶ μόνου μεταφραστοῦ οὐδέποτε θὰ ᾗτο προτιμότερα ἀπὸ ἐκείνην τῶν Ἑβδομήκοντα.

Πλὴν ὅμως, διαδηλωθείσης τῆς θείας συμπαραστάσεως, κατὰ τὸσον αἰσθητὸν ἐνταῦθα τρόπον, κάθε πιστὸς ἐρμηνευτῆς τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, εἰς οἵανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν πρόκειται νὰ τὰς μεταφράσῃ, ἡ μετάφρασις του δέον νὰ συμφωνῇ μὲ ἐκείνην τῶν Ἑβδομήκοντα ἢ ἐὰν φαίνεται, ὅτι ἐκτρέπεται ἀπὸ τὰς ἐννοίας τῶν Γραφῶν ἢ μετάφρασις αὕτη, ὀφείλει νὰ πιστεύσῃ ὅτι μέγα μυστήριον ἐγκρύπτεται ὑπὸ τὴν προφητικὴν μετάφρασιν. Διότι τὸ Πνεῦμα ποὺ ἐνεψύχωνε τοὺς προφήτας, ὅταν συνέτασσον τὰ Θεῖα Γράμματα, ἐνεψύχωνε καὶ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὅταν προ-

έβαινον εἰς τὴν ἑρμηνείαν των. Καὶ ἀναμφιβόλως, ὥς ἐκ τοῦ θείου κύρους του, ἡδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ κάποιαν ἄλλην ἔννοιαν, ὥς ἐὰν ὁ προφήτης διετύπωνε καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἑτέραν, διότι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη θὰ ἦτο πάντοτε ὁ λόγος τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Ἐπίσης ἡδύνατο νὰ μεταχειρίζεται καὶ ἐκφράσεις διαφόρους, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αὐτὴ ἔννοια, ἐὰν μὴ αἱ αὐταὶ λέξεις, νὰ γίνεται σαφέστατα νοητὴ εἰς τὰ εἰλικρινῆ πνεύματα.

Τέλος ἡδύνατο ἐπίσης νὰ παραλείψῃ ἢ νὰ προσθήσῃ κάτι, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ ἑρμηνευτὴς δὲν ἦτο δοῦλος τοῦ γραμματος, καὶ ὑποχείριος εἰς μίαν λέξιν ἀπολύτως ἀνθρωπίνην, ἀλλ' ὅτι διετέλει ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐνέπνεε καὶ κατηύθυνε τὰς σκέψεις του. Τινὲς ἐφρόνουν, ὅτι τὸ κείμενον τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως ἔδει νὰ διορθωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, καὶ ὅμως δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα ὅ,τι δὲν εὗρίσκετο εἰς τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, ἀλλ' ἐπρόσθεσαν μόνον ὅ,τι εἶχον ὁπωςδήποτε παραλείπει οἱ Ἑβδομήκοντα, ὑποδεικνύοντες κάθε προσθεῖσαν περικοπὴν διὰ σημείων ὁμοίων πρὸς μικροὺς ἀστέρας καλουμένους ἀστερίσκους. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς προσθήκας τῶν Ἑβδομήκοντα εἰς τὸ πρωτότυπον, ὑποσημειοῦνται ἐπίσης εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν περικοπῶν δι' ὀριζοντίων διαγραμμίσεων ὁμοίων πρὸς τὰ σημεῖα τῶν ἀγκυλῶν ⁽¹⁾. Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ ἀντίτυπα, φέροντα τὰ σημεῖα ταῦτα, εἶναι διαδεδομένα εἰς μέγαν ἀριθμὸν πανταχοῦ. Ἐξαιρέσει τῶν παραλείψεων καὶ τῶν προσθηκῶν τούτων, ἐὰν ἀπαντῶνται ἐκφράσεις διάφοροι, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει διάφορος ἔννοια ἢ ἡ ἰδίᾳ προφανῶς, ἀλλὰ δι' ἄλλων λέξεων διατυπωμένη, δὲν δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀκριβῆ τοῦ πρωτοτύπου ἔννοιαν παρὰ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο κειμένων.

Ἐὰν λοιπὸν ἀσχολούμεθα εἰς τὸ νὰ διερευνῶμεν, ὅπως πρέπει νὰ γίνεται διὰ τὰς Ἱερὰς Γραφάς, ὅ,τι ἠθέλησε νὰ εἴπῃ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργάνου, πᾶν ὅ,τι εὗρίσκεται εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, σημαίνει, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα προέκρινε νὰ τὸ εἴπῃ διὰ τῶν μὲν παρὰ διὰ τῶν δέ, δεικνύον κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ὅτι ἅπαντες ἦσαν προφῆται. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι ἠθέλησε τοῦτο μὲν νὰ εἴπῃ διὰ τοῦ Ἡσαΐου, ἐκεῖνο δὲ διὰ τοῦ Ἱερεμίου, ἕτερόν τι δι' ἄλλου προφήτου, ἢ ἐν καὶ

---

(1) Sicut scribuntur unciae. Uncia σημαίνει καὶ α) δωδεκατημόριον κληρονομίας: haeres ex uncia κληρονόμος τοῦ δωδεκατημορίου, β) οὐγκία (δωδεκατημόριον τῆς λίτρας) γ) τὸ δωδεκατημόριον ὄλου τινός.

τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διὰ τοῦ ἐνός, κατ' ἐκεῖνον διὰ τοῦ ἑτέρου, σύμφωνα μὲ τὴν βούλησιν Του.

Ὅ,τι δὲ εὐρίσκεται παρὰ τοῖς μέν, καθὼς καὶ παρὰ τοῖς δέ, σημαίνει, ὅτι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἠθέλησε νὰ τὸ εἴπῃ καὶ διὰ τῶν μὲν καὶ διὰ τῶν δέ, ἔμπνέων τούτους μὲν διὰ νὰ προφητεύουν, ἐκείνους δὲ διὰ νὰ ἐρμηνεύουν προφητικῶς. Ὅπως δὲ ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν πρώτων, οὕτω φανερῶνει εἰς τοὺς δευτέρους τὸ Πνεῦμα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐνότητος. Κατὰ ταῦτα, ὅταν οἱ τελευταῖοι δημοσιεύουν, χωρὶς προηγουμένως νὰ συσκεφθοῦν, ὥς ἐκ μιᾶς φωνῆς τὰς ἐρμηνείας τῶν τῶν Γραφῶν, εἶναι καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τῆς Ἑνότητος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευῆ, ἐφ' ὅσον τὸ μὲν Ἑβραϊκὸν πρωτότυπον καθορίζει χρονικὸν διάστημα τεσσαράκοντα ἡμερῶν διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἀπειλῆς, οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα περιορίζουν εἰς τρεῖς ἡμέρας ταύτην.

Ἀλλὰ θὰ εἴπῃ τις, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μάθωμεν, ἐὰν ὁ προφήτης Ἰωνᾶς εἶπεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Νινευῆ «ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νινευῆ καταστραφήσεται» ⁽¹⁾ ἢ τεσσαράκοντα ἡμέραι ;

Ποῖος δὲν βλέπει, ὅτι ὁ προφήτης, ὁ ἀποσταλὴς διὰ νὰ ἐνσπείρῃ εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τὸν τρόμον διὰ τῆς ἀπειλῆς μιᾶς καταστροφῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο ; Ἐὰν τὸ τραγικὸν τοῦτο γεγονὸς ἔδει νὰ λάβῃ χώραν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, δὲν θὰ συνέβαινε μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Ἐὰν πάλιν ἔπρεπε νὰ συμβῇ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, δὲν θὰ συνέβαινε μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Ἐὰν λοιπὸν μοῦ ἀπηυθύνετο ἡ ἐρώτησις, ποῖον ἦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ καθορισθέν, θὰ προέκρινον τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον : «ἡ Νινευῆ θὰ καταστραφῇ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας». Διότι οἱ Ἑβδομήκοντα ἐρμηνευταί, ἐλθόντες μακρὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, ἦτο δυνατόν νὰ εἴπουν κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον, ἀναφερόμενον εἰς τὸ θέμα τοῦτο, θὰ συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ μία καὶ ἡ αὐτὴ

---

(1) Ἰωνᾶς Γ', 4.

ἔννοια μολονότι ὑπὸ ἄλλην εἰκόνα· τοῦτο δὲ θὰ ἦτο προειδοποίησις εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐξυψωθῇ, χωρὶς νὰ περιφρονηθῇ τὸ κῦρος οὔτε τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου οὔτε τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς ἱστορίας, διὰ ν' ἀποκαλύψῃ τὰς μυστηριακὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἔδει ν' ἀπεικονίσῃ. Διότι τὰ γεγονότα ταῦτα συνέβησαν μὲν εἰς τὴν πόλιν τῆς Νινευῆ, ἀλλ' ἐξεπροσώπουν ἄλλα τοιαῦτα ἐπεκτεινόμενα ἐκεῖθεν τῆς ἐν λόγῳ πόλεως. Τοιουτοτρόπως εἶναι μὲν γεγονὸς βέβαιον, ὅτι ὁ προφήτης παρέμεινεν εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ κήτους ἡμέρας τρεῖς, ὁ Ἰωνᾶς ὅμως ἀπεικονίζει ἕτερον, ὅστις πρόκειται νὰ παραμείνῃ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ ἁδου, οὗτος δὲ εἶναι ὁ Κύριος πάντων τῶν προφητῶν.

Ἐὰν λοιπὸν διαβλέπωμεν λίαν καλῶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὴν προφητικὴν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἑθνικῶν, τόσον ἀνατετραμμένην λόγῳ τῆς ποινῆς, ὥστε νὰ μὴ εἶναι πλέον, ὅπως ἦτο· ἐπειδὴ τὸ θαῦμα τοῦτο ἐξετέλεσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἑθνικῶν ὁ Χριστός, ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς Νινευῆ ἀπεικονιζομένην, αἱ τεσσαράκοντα ἢ αἱ τρεῖς ἡμέραι ἀναφέρονται εἰς τὸν Χριστὸν αὐτὸν τὸν ἴδιον. Αἱ τεσσαράκοντα ἡμέραι παριστάνουν τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ διέλθῃ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, πρὶν ἢ ἀναβῇ εἰς τὸν οὐρανόν, αἱ δὲ τρεῖς ἡμέραι ὅτι θ' ἀνίστατο ἐκ νεκρῶν τὴν τρίτην ἡμέραν. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα ἐρμηνευταὶ καὶ προφηταὶ ἐπιθυμοῦν ν' ἀφυπνίσουν τὸν ἀναγνώστην, τὸν στηριζόμενον μεθ' ἱκανοποιήσεως ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἀφηγήσεως. Τὸν καλοῦν, ὅπως φαίνεται, νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰ μυστηριώδη βάθη τῆς προφητείας, μεταχειριζόμενοι, οὕτως εἰπεῖν, τὴν γλῶσσαν ταύτην: «Ζήτησε εἰς τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον θὰ δυνηθῇς νὰ εὔρῃς ἐντὸς τῶν τριῶν ἡμερῶν. Ἐκεῖ θὰ εὔρῃς τὴν Ἀνάληψίν Του, ἐδῶ τὴν Ἀνάστασίν Του.

Ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑποδειχθῇ διὰ τῶν δύο ἀριθμῶν: εἰς τὴν μίαν περίπτωσιν ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, εἰς τὴν ἑτέραν διὰ τῆς προφητείας τῶν Ἑβδομήκοντα, εἶναι ὅμως ἀείποτε ὁ λόγος ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος. Δὲν θέλω, χάριν συντομίας, νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα, ὅπου οἱ Ἑβδομήκοντα ἐλέγχονται ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου, καλύτερον ὅμως ἐννοούμενοι εὐρίσκονται συμφωνοῦντες μετ' αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως, ἐγὼ ὁ ἴδιος, διὰ ν' ἀκολουθήσω κατὰ δύναμιν τὰ ἴχνη τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν ἀδιαφόρως τὰς προφητικὰς μαρτυρίας παρελημμένας ἐκ τῶν δύο κειμένων τοῦ τε Ἑβραϊκοῦ καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα, ἐπίστευσσα, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν μίαν καὶ τὴν ἑτέ-

ραν αὐθεντίαν διότι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη εἶναι θεϊκαί. Ἄλλ' ὥς τελειώσωμεν, ἔφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, ὅ,τι ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔχουν πλέον προφήτας, ὅπό τε τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὁ λαὸς οὗτος μαστίζεται ὑπὸ μεγάλων δεινῶν, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι τῶν προφητῶν ἀφεώρων τὴν ἀνέγερσιν ἐνὸς ἄλλου ναοῦ.

Εὐθὺς ὅταν τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἔπαυσε νὰ ἔχη προφήτας, περιῆλθεν ἀναμφιβόλως εἰς παρακμὴν, καὶ ὅμως ἦτο ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν, μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Βαβυλῶνος, καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, ἡλπιζε καλυτέραν τινὰ κατάστασιν. Ὁ σαρκικὸς οὗτος λαὸς ἀνέμενε τὴν ἀκόλουθον πρόρρησιν τοῦ προφήτου Ἀγγαίου: «διότι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος παντοκράτωρ» ⁽¹⁾. Αἱ λέξεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὅπως δεικνύει τοῦτο ὁ προφήτης λέγων ὀλίγον ἀνωτέρω: «καὶ θὰ σείσω ὅλα τὰ ἔθνη καὶ θὰ ἔλθῃ ὁ ὑπὸ πάντων τῶν ἔθνῶν ποθοῦμενος» ⁽²⁾. Οἱ Ἑβδομήκοντα ἐρμηνευταὶ δίδουν μὲ τὴν προφητικὴν αὐθεντίαν των εἰς τὸ ἐδάφιον τοῦτο διάφορον ἔννοιαν, ἥτις ἀρμόζει περισσότερον εἰς τὸ σῶμα παρὰ εἰς τὴν κεφαλὴν, δηλαδὴ περισσότερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν παρὰ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν: «καὶ ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ (τοῦ Κυρίου) πάντων τῶν ἔθνῶν» δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους ἐφαρμόζονται αἱ λέξεις αὗται τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον:

⁽¹⁾ Ἀγγ. Β, 9.

⁽²⁾ Ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου ἀναφερομένη παραπομπὴ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 8 ἐδάφιον τῆς προφητείας τοῦ Ἀγγαίου ἔχει εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον ὡς ἀκολούθως: «et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus» Ἡ παραπομπὴ ὅμως αὕτη, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7, (ὅχι 8) χωρίον τῆς ἐν λόγῳ προφητείας κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα: «καὶ συσείσω πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἔθνῶν, καὶ πλήσω τὸν οἶκον τοῦτον δόξης, λέγει Κύριος παντοκράτωρ» Ἀγγ. Β, 7.

«πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί» (¹). Πράγματι ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν τούτων μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ᾠκοδομήθη, ὡς ἐκ ζώντων λίθων, ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, πολὺ ἐνδοξότερος τοῦ ναοῦ τοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἀνοικοδομηθέντος. Ἐκτοτε λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔσχον πλέον προφήτας καὶ ὑπέστησαν πολλὰ δεινὰ εἴτε ὑπὸ ἀλλοδαπῶν βασιλέων εἴτε ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Ῥωμαίων, ὅπως τοὺς ἐμποδίσουν νὰ πιστεύσουν, ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Ἀγγαίου εὔρε τὴν ἐπαλήθευσίν της ἐν τῇ ἀνοικοδομήσει τοῦ ναοῦ.

Πράγματι ἐνεφανίσθη τότε ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις τοὺς καθυπέταξεν εἰς τὸ βασίλειόν του, μολονότι δὲ δὲν εἶχον λόγους νὰ παραπενοῦνται ὑπὸ τὸν ἄγριον αὐτὸν νικητὴν, διότι δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀμυνθοῦν ἐναντίον του καὶ τὸν κατηύνασαν διὰ μιᾶς ταχείας ὑποταγῆς, ἐν τούτοις ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἀπέχει πολὺ τοῦ νὰ εἶναι, ὅπως ὑπῆρξε ὑπὸ τὴν ἐλευθέραν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων του. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος προσέφερε θυσίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο τεκμήριον εἰλικρινοῦς εὐλαβείας, δὲν μετεστράφη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦναντίον ἐφαντάσθη, δεισιδαίμων ἐν τῇ ἀσεβείᾳ του, ὅτι ὥφειλεν ὁμοῦ μετὰ τῶν ψευδῶν θεῶν νὰ τὸν λατρεύῃ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, Πτολεμαῖος, υἱὸς τοῦ Λάγου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω ὡμίλησα, σύρει τοὺς Ἰουδαίους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, τοὺς ἀποστέλλει εἰς τὰς ἐστίας των μετ' εὐμενείας. Βραδύτερον ἐξηντλήθησαν διὰ τῶν πολέμων, τῶν ἐξιστορουμένων εἰς τὰ βιβλία τῶν Μακκαβαίων. Κατόπιν ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀλεξανδρείας Πτολεμαίου, τοῦ ἐπικαλουμένου Ἐπιφανοῦς. Ἐπειτα, ὅποτε ἐξηναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου νὰ λατρεύουν τὰ εἰδωλα, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ναὸς των ἐβεβηλώθη ἀπὸ τὰς ἱεροσύλους δεισιδαιμονίας τῶν Ἐθνικῶν, εἰς ὅμως τῶν ἀρχηγῶν των Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, νικήσας τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀντιόχου, ἐκαθάρισε τὸν ναὸν ἀπὸ τὰς εἰδωλατρικὰς ἐκείνας φρικαλεότητας.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κάποιος Ἀλκιμος ἐσφετερίσθη ἐκ δοξομανίας τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως, μολονότι ἦτο ξένος πρὸς τὴν ἱερατικὴν οἰκογένειαν. Τοῦτο ἦτο ἀθέμιτον. Περίπου πεντήκοντα ἔτη βραδύτερον, χωρὶς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα

(¹) Ματθ. κβ' 14.

οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ἔχουν εὖρει, ἔξαιρέσει εὐτυχημάτων τινῶν, τὴν εἰρήνην, ὃ Ἀριστόβουλος, ὃ πρῶτος μεταξὺ αὐτῶν, ἤρπασε τὸ διάδημα καὶ ἐγένετο ταῦτοχρόνως ποντίφηξ καὶ βασιλεὺς.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ δὲν ἔσχον βασιλεῖς, ἀλλ' ἄρχηγούς ἢ ἄρχοντας (*duces vel principes*), ⁽¹⁾ μολονότι εἰς βασιλεὺς δύναται νὰ καλῇται ἄρχων (*princeps*) λόγῳ, τοῦ ὅτι ἔχει κυρίαρχον δικαίωμα νὰ δίδῃ διαταγὰς, καὶ ἄρχηγός, διότι εὐρίσκεται ἐπὶ κεφαλῇς τῶν στρατευμάτων. Ἐν τούτοις οἰοσδήποτε ἄρχηγός ἢ ἄρχων δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῇ βασιλεὺς, ὅπως ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστόβουλος τοιοῦτος. Ὁ διάδοχός του εἰς τὸ διπλοῦν τοῦτο ἀξίωμα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ποντίφηκος, ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις, ὡς λέγουν, διώκησε τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ μὲ σκληρότητα. Μετ' αὐτὸν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀλεξάνδρα ὑπῆρξε βασίλισσα τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης οὗτοι ὑπέστησαν τὰς μεγαλυτέρας συμφοράς. Πράγματι οἱ δύο υἱοὶ τῆς Ἀλεξάνδρας ὁ Ἀριστόβουλος καὶ ὁ Ἰρκανός, διεκδικοῦντες τὴν ὑπεριτάτην ἐξουσίαν, ἐφείλκυσαν κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ τὰς λεγεῶνας τῶν Ρωμαίων, διότι ὁ Ἰρκανὸς ἐζήτησε τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του. Τότε ἡ Ρώμη, κυρίαρχος τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκτείνουσα μακρὰν τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀνίκανος, οὕτως εἰπεῖν, νὰ συγκρατήσῃ αὐτὴ ἑαυτήν, ἦτο, κατὰ τινὰ τρόπον, βεβαρημένη ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ μεγαλεῖόν της. Εἶχε προσέλθει εἰς βιαίας ἐμφυλίου διχογνωμίας, κατόπιν εἰς πολέμους ἐναντίον τῶν συμμάχων της, τέλος εἰς ἐμφυλίους πολεμικοὺς ἀγῶνας, εἶχε δὲ περιέλθει εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἐξαντλήσεως, οὕτως ὥστε ἡ τύχη τῆς Δημοκρατίας θὰ ἔπιπτεν ἐντὸς ὀλίγον εἰς τὰς χεῖρας τῶν βασιλέων. Ὁ Πομπήϊος, εἰς τῶν περιφημοτέρων τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ στρατηγῶν, εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καταλαμβάνει τὴν πόλιν καὶ ἀνοίγει τὸν ναόν, ὅχι μὲ τὴν εὐλάβειαν ἐνὸς ἱκετεύοντος, ἀλλὰ μὲ τὸ δικαίωμα νικητοῦ.

---

(1) *Princeps* σημαίνει εἰς τὴν λατινικὴν τὸν ἄρχοντα, τὸν ἡγούμενον, τὸν ἄρχηγόν, τὸν πρῶτον: *princeps sum in agendo* ἡγοῦμαι τοῦ ἔργου, *princeps in proelium ibat*, πρῶτος κατῆρχε τοῦ ἀγῶνος, *conjuratōnis princeps* ὁ ἄρχηγός τῆς συνωμοσίας, *Zeno Stoicorum princeps* ὁ Ζήνων ἀρχηγός τῶν Στωϊκῶν, *principes juventutis* οἱ πρωτεύοντες τῆς νεολαίας. (Ἐπὶ τῆς μοναρχίας τῶν αὐτοκρατόρων ἐκαλοῦντο *principes Juventutis* οἱ υἱοὶ τῶν αὐτοκρατόρων.) *Princeps femina* διαπρεπής, ἔντιμος γυνή, *principes civitatis* οἱ πρωτεύοντες ἢ ἐπιφανεῖς ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Διεισδύει εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων, ἡ εἴσοδος εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπετρέπετο παρὰ μόνον εἰς τὸν Ἄκρον Ἀρχιερέα, ἐκεῖ δὲ συμπεριφέρεται ὡς βέβηλος καὶ οὐχὶ ὡς λάτρης. Ἀφοῦ προηγουμένως ἐπεκύρωσε τὴν χειροτονίαν τοῦ Ἰρκανοῦ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον καὶ ἐπέβαλεν ὡς κυβερνήτην ἢ διαχειριστὴν (procuratorem) τὸν Ἀντίπατρον, ἀπήγαγε τὸν Ἀριστόβουλον δέσμιον μεθ' ἑαυτοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν εἰς τοὺς Ρωμαίους φόρου ὑποτελεῖς.

Ὁ Κάσσιος λεηλατεῖ ἐκ νέου τὸν ναόν, μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα χρόνον οἱ Ἰουδαῖοι κρίνονται ἄξιοι ἐνὸς ξένου βασιλέως τοῦ Ἡρώδου, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Χριστός. Διότι εἶχεν ἐπιστῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον εἶχε προαναγγεῖλει τὸ προφητικὸν Πνεῦμα διὰ τοῦ στόματος τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ: «οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἄν ἔλθῃ τὰ ὑποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν»⁽¹⁾. Ὡστε οἱ ἄρχοντες τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα δὲν ἔλειψαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, μέχρι τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω Ἡρώδου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ξένος βασιλεὺς αὐτῶν. Ἦτο λοιπὸν ὁ χρόνος, καθ' ὃν προώριστο νὰ ἔλθῃ Ἐκεῖνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ ἐπαγγελία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ὁ ὁποῖος, δυνάμει τῆς ἐπαγγελίας ταύτης ἦτο ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐμμένουν εἰς τὴν προσδοκίαν ταύτην, ὅπου τὰ βλέπομεν, ἀναμένοντα τὴν ἔλευσιν Ἐκεῖνου, ὅστις θὰ ἔλθῃ νὰ τὰ κρίνῃ ἐν μέσῳ τῆς αἵγλης τῆς δυνάμεώς του, ἐὰν δὲν θὰ ἐπίστευον ἐν πρώτοις εἰς αὐτόν, ὅταν θὰ ἤρχετο νὰ ὑποστῇ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ τῆς καρτερίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΣΤ'.

Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὡς Λόγου, ὅστις ἐγένετο σὰρξ καὶ περὶ τῆς διασπορᾶς τῶν Ἰουδαίων ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν κατὰ τὰς προφητείας.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἡρώδης ἐβασίλευεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ὁ δὲ Αὐγουστος Καῖσαρ ἦτο αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας, καὶ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Οἰκουμένης ἐγεννήθη ὁ Χριστός, συμφώνως πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν προφητείαν, εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, (Μιχ. Ε, 2). Ἐνεφανίσθη ὡς ἄνθρωπος, γεννηθεὶς ἀνθρωπίνως ἐκ μιᾶς παρθένου, αὐτός, ὅστις ἦτο ὁ κρυπτόμενος Θεός, υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατρός. Οὕτως

⁽¹⁾ Γεν. ΜΘ', 10

ὠμίλησεν ὁ Προφήτης: «ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός» ⁽¹⁾: Οὗτος κάμνει ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ θειότης του διὰ πολυαρίθμων θαυμάτων. Τὸ Εὐαγγέλιον ἀναφέρει πολλά, ἅτινα εἶναι ἱκανῆς ἀπόδειξις. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ θαυμαστὴ γέννησίς του, τὸ τελευταῖον ἡ Ἀνάστασις, ὅταν ἀνέβῃ εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστηθὲν σῶμά του.

Οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὅποιοι τὸν ἐθανάτωσαν καὶ ἠρνήθησαν νὰ πιστεύσουν εἰς αὐτόν, διότι ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦσαν ἀναγκαῖα, ἐγένοντο ἀκόμη δυστυχέστεροι ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ρωμαίων, ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς πατρίδος των, ὅπου βασιλεύει ἀκόμη ξένη δυναστεία, ἐξετοπίσθησαν καὶ διεσπάρησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον, (διότι εἰς ποῖον τόπον δὲν εὐρίσκονται;), καὶ ἐκ τῶν Γραφῶν των παρέχουν τεκμήριον, ὅτι δὲν ἔχομεν ἐπινοήσει ἡμεῖς τὰς εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένας προφητείας. Πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς προφητείας πρὸ τοῦ Πάθους του, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, περὶ τούτων δὲ λέγει ὁ προφήτης: «καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται» ⁽²⁾.

Οἱ λοιποὶ τοῦναντίον ἐτυφλώθησαν, πραγματοποιοῦντες εἰς ἑαυτοὺς τοὺς λόγους ἄλλου προφήτου: «γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαψον» ⁽³⁾, διὰ τὸ ὅτι δὲ δὲν πιστεύουν εἰς τὰς Γραφάς μας, συμμορφοῦνται μετὰ τὰς ἰδικάς των, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκουν ὡς τυφλοί, ἐκτὸς ἐὰν εἴπουν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐπενόησαν τὰς εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένας προφητείας καὶ τὰς ἐδημοσίευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σιβυλλῶν ἢ ἄλλων προσώπων, χωρὶς οὐδεμίαν σχέσιν νὰ ἔχουν πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν. Δι' ἡμᾶς, αὐταὶ ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὰ βιβλία τῶν ἐχθρῶν μας, μᾶς ἀρκοῦν, καὶ ἀποδεχόμεθα τὰ βιβλία ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων οὗτοι εἶναι οἱ θεματοφύλακες καὶ οἱ φρουροί, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς μαρτυρίας, ποὺ μᾶς παρέχουν, παρὰ τὴν θέλησίν των, περὶ τῆς διασπορᾶς αὐτῶν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ὅστις δὴποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τόπος, ὅπου ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καθίδρυσε τὸ βασίλειόν της. Διότι εἰς τοὺς

⁽¹⁾ Ματθ. α', 23.

⁽²⁾ Ἑσ. Ι', 22.

⁽³⁾ Ψαλμ. ΞΗ' 23 καὶ 24

ψαλμούς, τοὺς εὕρισκομένους εἰς χειράς των, εὕρσκεται προφητεία τις, προαναγγέλλουσα τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος : «ὁ Θεός μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με· ὁ Θεός μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. Μὴ ἀποκτείνης αὐτούς, μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ νόμου σου. Διασκορπίσον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου» (¹).

Ὁ Θεὸς ἔδειξε λοιπὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ἐχθρῶν της, τοὺς θησαυροὺς τῆς εὐσπλαγχνίας του κατὰ τὰς λέξεις ἐκείνας τοῦ Ἀποστόλου : «τῶ αὐτῶν παραπτώματι ἢ σωτηρίᾳ τοῖς ἔθνεσιν» (²), καὶ ὁ Κύριος δὲν ἀφῆκεν αὐτοὺς νὰ χαθοῦν δηλαδή δὲν τοὺς ἐξωλόθρευσεν ὡς Ἰουδαίους μολονότι ἠττηθέντας καὶ καταδυναστευθέντας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐκ φόβου μήπως, ἐὰν ἐλησμόνουν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἢ περὶ ἧς ὁμιλοῦμεν μαρτυρία, οὐδεμίαν πλέον ἀξίαν θὰ εἶχε. Κατὰ ταῦτα οἱ λόγοι ἐκεῖνοι τοῦ προφήτου : «μὴ ἀποκτείνης αὐτοὺς μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ νόμου σου», μικρὰν σημασίαν θὰ εἶχον ἐὰν δὲν ἐπρόσθετε «διασκορπίσον αὐτούς», διότι, ἐὰν παρέμενον εἰς ἓνα μόνον τρόπον μὲ τὴν μαρτυρίαν ταύτην τῆς Γραφῆς, δεδομένου ὅτι εἶναι πανταχοῦ ἐξηπλωμένη ἡ Ἐκκλησία, δὲν θὰ εἶχεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη μάρτυρας τῶν προφητειῶν, ποὺ ἀναγγέλλουν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

Ἐὰν πρὸ τοῦ Χριστιανικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχον, ἐκτὸς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, πολῖται τῆς οὐρανίου Πολιτείας.

Ἐὰν λοιπὸν περιέλθῃ εἰς γνῶσίν μας κατὰ τοῦτον ἡ ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὅτι κάποιος ξένος, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δὲν ἀποδέχεται εἰς τὸν «κανόνα» τῶν Ἱερῶν Γραφῶν του, ἔκαμε προφητείας τινὰς εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσραὴλ περὶ τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν λόγῳ τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ τῶν σχετικῶν ἀποδείξεων, ὅχι διότι ἔχομεν ἀνάγκην ἐπιτακτικὴν τῶν τεκμηρίων τούτων, ἀλλὰ διότι εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπεκαλύφθη εἰς πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς ἄλλα ἔθνη, δυνάμεθα μάλιστα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον των ἐβιάζοντο νὰ τὸ ἀναγγείλουν εἴτε λόγῳ συμμετοχῆς εἰς τὸ δῶρον τῆς προφητείας, εἴτε, στερούμενοι τῆς χάριτος ταύτης, ἐδιδάσκοντο ὑπὸ τῶν κακῶν ἀγγέλων διότι γνωρίζομεν,

(¹) Ψαλμ. ΝΗ'. 11.

(²) Ρωμ. ια', 11.

ὅτι καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ δαίμονες ἀνεγνώρισαν τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν καὶ παρόντα, δὲν ἀνεγνώρισαν.

Δὲν φαντάζομαι δὲ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς φυλῆς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὴν κατάραν τοῦ Ἡσαῦ τολμοῦν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀποκλειστικῶς ἀνήκει ὁ τίτλος τῶν θεραπόντων τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἡμποροῦν ὁμῶς νὰ μὴ παραδεχθοῦν ὅτι καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη, πολλὰ τῶν ὁποίων ἀπετέλουν μέρος τῆς οὐρανίου καὶ ὅχι τῆς γηϊνῆς κοινωνίας, ὑπῆρχον πραγματικοὶ Ἰσραηλῖται καὶ πολῖται τῆς αἰωνίας πατρίδος. Ἐὰν ἀπόσχουν ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις των, θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ τοὺς ἀναφέρωμεν ἓνα παράδειγμα ἱκανὸν νὰ τοὺς πείσῃ, τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰὼβ ἄνδρὸς δικαίου καὶ θαυμασίου, ὅστις δὲν ἦτο οὔτε Ἰουδαῖος οὔτε προσήλυτος, ἀλλὰ ξένος πρὸς τὸ ἔθνος τοῦ Ἰσραὴλ, καταγόμενος ἐξ Ἰδουμαίας, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανε.

Καὶ ὁμῶς ἡ Γραφὴ ἀπονέμει εἰς αὐτὸν τοιοῦτον ἔπαινον, κατὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς σύγχρονός του ἄνθρωπος θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εὐσέβειαν ὁμοίός του, καίτοι δὲ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ χρονικὰ ἢ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἔζησεν, συνάγομεν ὁμῶς τὸ συμπέρασμα, συμφώνως πρὸς τὸ βιβλίον του, ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται, χάρις εἰς τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν του, παραδέχονται εἰς τὸν κανόνα των, ὅτι ἔζη τρεῖς γενεάς μετὰ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ παράδειγμα τοῦτο, καὶ μόνον αὐτό, μᾶς διδάσκει, ὡς ἐκ Προνοίας, ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔθνων, ἦτο δυνατόν νὰ εὕρισκωνται ἄνθρωποι, ζῶντες συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καταβάλλοντες προσπάθειαν διὰ νὰ εἶναι εὐάρεστοι εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνήκοντες. Πάντως ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ χάρις αὕτη δὲν ἀπενεμήθη παρὰ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἔλαβον ἐξ ὕψους τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς καὶ μόνου μεσολαβητοῦ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅπως δὲ τὸν ἀναγγέλλουν εἰς ἡμᾶς, ὡς ἐλθόντα ἤδη, οὕτω ἐκ τῶν προτέρων εἶχεν ἀναγγελθῆ εἰς τοὺς παλαιοὺς δικαίους, ὅτι ἔδει νὰ ἔλθῃ κατὰ σάρκα, ὅπως ἡ μία καὶ μοναδικὴ πίστις ὁδηγήσῃ πρὸς τὸν Θεὸν ὅλους ἐκείνους, οἵτινες εἶναι προωρισμένοι νὰ γίνουν ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ, ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰς λοιπὰς προφητείας, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἄλλαχού γενομένας, θὰ ἠδύνατό τις νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἔχουν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐπινοηθῇ. Ὅπως δὲ ποτε, οὐδὲν εἶναι ἰσχυρότερον διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιπάλους μας καὶ νὰ τοὺς συγκεντρώσῃ γύρω ἀπὸ τὴν ἀ-

ληθινὴν πίστιν, ἃν θελήσουν νὰ συζητήσουν μὲ εἰλικρίνειαν, παρὰ νὰ δείξωμεν εἰς αὐτούς, παρειλημμένας ἐξ ἀντιτύπων (τῶν Γραφῶν), τῶν Ἰουδαίων, τὰς θείας προρρήσεις, τὰς ἀναγομένας εἰς τὸν Χριστόν, διότι ὁ λαὸς οὗτος ἐξεπατρίσθη καὶ διεσπάρη ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς μαρτυρία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἣτις ἐπολλαπλασίασε πανταχοῦ τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄.

Ἡ προφητεία τοῦ Ἀγγαίου, ἡ ἀναγγέλλουσα ὅτι ἡ δόξα τοῦ νέου οἴκου τοῦ Θεοῦ θὰ ὑπερβάλῃ τὴν δόξαν τοῦ ἀρχαίου, δὲν εὔρε τὴν πραγμάτων της ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ οἶκος οὗτος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐνδοξότερος παρὰ ὁ πρῶτος, ὁ οἰκοδομηθεὶς ἐκ ξύλων, ἐκ λίθων καὶ ἐκ παντὸς εἴδους πολυτίμων μετάλλων. Ὅθεν ἡ προφητεία τοῦ Ἀγγαίου δὲν ἐπραγματοποιήθη ἐν τῇ ἀνοικοδομήσει τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Πράγματι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν βλέπομεν ν' ἀπαστρέπῃ ἐν αὐτῷ ἡ αὐτὴ αἶγλη, ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σολομῶντος. Καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη: ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἐκλείπει ἔμφανως, τόσον λόγῳ στερήσεως προφητειῶν, ὅσον καὶ συνεπείᾳ τῶν συμφορῶν, πὺν ὑπέστη τὸ ἔθνος τοῦτο μέχρι τῆς ὀλοτελοῦς καταστροφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἐξιστορηθέντα ἀνωτέρω τεκμήρια. Τοῦναντίον ὁ οἶκος οὗτος, ἐγκαινιάζων τὴν Καινὴν Διαθήκην, εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἐνδοξότερος καθόσον ἀποτελεῖται ἐκ ζώντων λίθων, βελτιωθέντων ὑπὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνακαινίσεως.

Πλὴν ὅμως ἀπεικονίσθη διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, διότι ἡ ἀνακαίνισις τοῦ οἰκοδομήματος τούτου σημαίνει εἰς τὴν προφητικὴν γλῶσσαν τὴν ἑτέραν Διαθήκην, δηλαδὴ τὴν Καινὴν. Ὅθεν, ὅταν ὁ Θεὸς λέγῃ διὰ τοῦ μνημονευθέντος προφήτου «ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ δώσω εἰρήνην» ⁽¹⁾ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀπεικονίζεται διὰ τὸ τόπου αὐτοῦ. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἀνοικοδόμησις του εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἔδει νὰ καθιδρύσῃ ὁ Χριστός, αἱ «ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ δώσω εἰρήνην» δὲν σημαίνουν τίποτε ἄλλο παρὰ θὰ δώσω

---

(1) Ἀγγ. Β', 10.

εἰρήνην ἐν τῷ τόπῳ, ὅστις παρ' αὐτοῦ ἀπεικονίζεται. Τῷ ὄντι ὅλαι αἱ εἰκόνες ἀντικαθιστοῦν, κατὰ τινὰ τρόπον, τὸν ὅλον τοῦ ἀπεικονιζομένου προσώπου. Τοιουτοτρόπως λέγει ὁ Ἀπόστολος: «ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός» ⁽¹⁾, διότι ἡ πέτρα, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ, σημαίνει ἀναμφιβόλως τὸν Χριστόν. Ὅθεν ἡ δόξα τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι μεγαλυντέρα τῆς δόξης τοῦ ἀρχαίου, καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφιερώσεως θὰ φανῇ πολὺ μεγαλυντέρα, διότι τότε θὰ ἔλθῃ ὁ ὑπὸ πάντων τῶν ἔθνων Ποθούμενος» (Ἀγγ. Β, 8), ὡς ἐκφράζεται τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον.

Πράγματι, κατὰ τὴν πρώτην ἔλευσίν του δὲν ἦτο εἰσέτι ὁ ὑπὸ πάντων τῶν ἔθνων Ποθούμενος, διότι ἠγνόουν ποῖον ἔπρεπε νὰ ποθήσουν, μὴ πιστεύοντες καθ' ὁλοκληρίαν εἰς αὐτόν. Τότε λοιπόν, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἡ μετάφρασις τῶν ὁποίων εἶναι ἐξ ἴσου προφητική: «οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Κυρίου θὰ ἔλθουν ἐξ ὅλων τῶν ἔθνων», ὅντως θὰ ἔλθουν μόνον οἱ ἐκλεκτοί, ἐκεῖνοι, περὶ τῶν ὁποίων λέγει ὁ Ἀπόστολος: «καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου» ⁽²⁾. Διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶπε: «πολλοὶ μὲν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί» ⁽³⁾, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο διόλου δι' ἐκείνους, οἵτινες, κληθέντες, ἔδει νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴν αἵθουσαν τοῦ συμποσίου, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, οἱ ὅποιοι θὰ ᾤκοδόμουν τὸν οἶκόν του, τὴν κατεδάφισιν τοῦ ὁποίου οὐδέποτε πλέον θὰ εἶχε τις νὰ φοβηθῇ. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ παρόν, δεδομένου, ὅτι ἡ Ἐκκλησία πληροῦται καὶ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ χωρισθοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ὅπως τὸ ἄχυρον ἀπὸ τὸν στάχυν ὑπὸ τοῦ λεκμιστῆρος, ἡ δόξα τοῦ οἴκου δὲν εἶναι τόσον καταφανής, ὅπως θὰ εἶναι τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁ καθεὶς ὅπου θὰ εἶναι, θὰ εἶναι αἰωνίως ⁽⁴⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐδῶ κάτω συναναμειγνύονται μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν πολυάριθμοι ἐπικατάρατοι.

Κατὰ τὸν διεστραμμένον τοῦτον αἰῶνα, κατὰ τὰς κακὰς αὐ-

⁽¹⁾ Α' Κορίνθ. ι', 1.

⁽²⁾ Ἐφ. α', 4.

⁽³⁾ Ματθ. κβ', 14.

⁽⁴⁾ Ἡ φράσις *quisquis ibi erit, semper erit* εἶναι ὀλίγον σκοτεινή. Οἱ Γάλλοι μεταφράσται τὴν ἀποδίδουν: *au jour, où chacun demeurera à jamais à sa place.*

τὰς ἡμέρας, ἡ Ἐκκλησία παρασκευάζει τὸ μελλοντικὸν μεγαλεῖόν της διὰ τῶν ταπεινώσεων τοῦ παρόντος. Αὕτη διαμορφοῦται ἐν μέσῳ τοῦ φόβου, τῆς ὀδύνης, τῆς ἐργασίας, τῶν πειρασμῶν. Ἡ μοναδικὴ χαρὰ της εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐλπίδα, ὅταν ἡ χαρὰ αὕτη εἶναι ἀγνή, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς συναναμειγνύονται καὶ ἐπικατάρατοι εἰς μεγάλον ἀριθμόν. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εὐρίσκονται, οὕτως εἰπεῖν, ἡνωμένοι εἰς τὸ Εὐαγγελικὸν δίκτυον, (Ματθ. ιγ, 47), εἰς τὸν κόσμον δὲ τοῦτον, ὅπως εἰς τὴν θάλασσαν, συμπλέουν ὁμοῦ φύρδην μίγδην, μέχρις ὅτου φθάσουν εἰς τὴν ἀκτὴν, ὅπου οἱ κακοὶ θὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ὅπου ὁ Θεὸς θὰ ἐνοικῇ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, διὰ νὰ εἶναι τὸ πᾶν εἰς πάντας. (Α΄, Κορίνθ. κε, 28).

Τοιοῦτοτρόπως βλέπομεν τώρα ἐπαληθεύουσαν τὴν φράσιν ἐκείνην τοῦ Προφήτου: «Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμόν» (1). Ἐπαληθεύει ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς εἶπε διὰ τοῦ Ἰωάννου, προδρόμου του καὶ κατόπιν διὰ τοῦ ἰδίου στόματος: «μετανοεῖτε ἥγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (2). Ἐξέλεξε μαθητάς, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσεν ἐπίσης ἀποστόλους. Οὗτοι ἦσαν ταπεινῆς καταγωγῆς, χωρὶς σημασίαν καὶ μόρφωσιν (Λουκ. στ', 14), ἵνα ὁλόκληρον τὸ μεγαλεῖόν των καὶ αἱ θαυμασταί, ἐνέργειαι των μὴ ἔχουν ἄλλην ἀρχὴν καὶ ἄλλον δημιουργὸν παρὰ μόνον Ἐκεῖνον. Μεταξὺ τῶν ἀποστόλων ὑπῆρξε καὶ ἓνας ἐπίβουλος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπωφελήθη καὶ διὰ νὰ πραγματωθῇ ἡ ἀπόφασις τοῦ Πάθους καὶ διὰ νὰ διδάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν του ν' ἀνέχεται τοὺς κακοὺς. Ἀφοῦ δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔσπειρε, ἐφ' ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον, τὸν σπόρον τοῦ Εὐαγγελίου, ἔπαθεν, ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, δεικνύων διὰ τοῦ Πάθους του, τί ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ διὰ τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας, διὰ δὲ τῆς ἀναστάσεώς του ὅ,τι δέον νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου μυστηρίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἔχυσε τὸ αἷμά του εἰς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Παρέμεινεν ἀκόμη τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς τὴν γῆν, ὅπως συνδιαλεχθῇ μετὰ τῶν μαθητῶν του καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸ τῶν ὁμμάτων των. (Πράξ. α καὶ β) Δέκα ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἔπεμψε τὸ ὑπeschημένον Ἅγιον Πνεῦμα. Τότε τὸ θαυμάσιον, πρὸ πάντων δέ, ἀναγκαῖον σημεῖον τῆς ἐλεύσεώς του εἰς τὰς καρδίας, τὰς διαπνεομένας ὑπὸ τῆς πίστεως, συνίστατο εἰς τὸ δῶρον τῶν γλωσσῶν, τὰς ὁποίας ὠμίλουν πάντες οἱ λαβόντες τοῦτο.

---

(1) Ψαλμ. ΛΘ', 6.

(2) Ματθ. 8'. 17.

Τοιουτοτρόπως ἀπεικονίζετο ἡ ἐνότης τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις προώριστο νὰ ἐπεκταθῇ εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ συνεπῶς πάντων τὰς γλώσσας νὰ λαλῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

Περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ δύναμις τοῦ ὁποίου εὕρισκε νέαν αἴγλην καὶ ἰσχὺν ἐν τῷ διωγμῷ τῶν κηρύκων.

Κατόπιν, κατὰ τὴν προφητείαν: «ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ» ⁽¹⁾ ὥς καὶ κατὰ τὴν πρόρρησιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε, μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, ἐμφανιζόμενος εἰς τοὺς καταπλήκτους μαθητὰς αὐτοῦ: «τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι οὕτω γέγραπται καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ» ⁽²⁾, ἐπίσης δὲ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπάντησιν, πὺν ἔδωσεν εἰς τὴν ἐρώτησίν των σχετικῶς πρὸς τὴν τελευταίαν ἔλευσίν του: «οὐχ ὑμῶν ἐστι γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» ⁽³⁾. Συμφώνως, λέγω, πρὸς ὅλας αὐτὰς τὰς προφητείας, ἡ Ἐκκλησία ἄρχεται διὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε δὲ ἡ πίστις ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐκ μέρους τοῦ μεγαλυτέρου τῶν κατοίκων ἀριθμοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Σαμάρειαν, ἐξηπλώθη εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη τῇ μεσολαβήσει τῶν ἀποστόλων της, τοὺς ὁποίους παρεσκεύασεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡς πηροῦς, ὅπως μεταλαμπαδεύσουν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ διεθέρμανε μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Εἶπε πρὸς αὐτούς: «καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεννόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι», ⁽⁴⁾ καὶ ἵνα μὴ παγώσουν ἀπὸ τὸν φόβον, ἐφλέγοντο μὲ τῆς ἀγά-

(1) Ἦσ. Β', 3.

(2) Λουκ. κδ', 46 καὶ ἐφεξῆς.

(3) Πράξ. α', 7 καὶ ἐπέκεινα.

(4) Ματθ. ι', 28.

πης τὸ πῦρ. Τέλος, ὅσοι τὸν εἶδον καὶ τὸν ἤκουσαν πρὸ τοῦ Πάθους του καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του, δὲν ἦσαν οἱ μόνοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου του, ἀλλὰ μετέδωσε τὴν Ἐκκλησίαν του εἰς ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην διὰ τῶν διαδόχων των ἐν μέσῳ φρικαλέων διωγμῶν, ποικίλων βασανιστηρίων καὶ μέχρι τοῦ ἰκριώματος τῶν μαρτύρων.

Ὁ Θεὸς ἀπεκαλύπτειτο ὑπὲρ αὐτῶν διὰ παντοειδῶν θαυμαστῶν σημείων καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὃ δὲ λαὸς τῶν Ἐθνικῶν, μεταστρεφόμενος εἰς τὴν πίστιν Ἐκείνου, ὅστις ἠθέλησε νὰ ὑποστῇ τὸν σταυρικὸν θάνατον, ὅπως παρὰσχῃ εἰς αὐτὸν τὸ εὐεργέτημα τῆς λυτρώσεως, ἔσπευδε καθ' ὁμάδας, ὅπως λατρεύσῃ μὲ ζῆλον αὐτόχρομα χριστιανικὸν τὸ αἷμα ἐκεῖνο τῶν Μαρτύρων, τὸ ὁποῖον μὲ σατανικὴν μανίαν ἐσκόρπησε.

Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ βασιλεῖς, οἱ νόμοι τῶν ὁποίων ἔφερον εἰς ἀπόγνωσιν τὴν Ἐκκλησίαν, ἔκυπτον ταπεινῶς τὸν αὐχένα πρὸ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλλον νὰ ἐξαφανίσουν διὰ τῶν σκληρῶν διωγμῶν των ἀπὸ τὴν γῆν. Ἐκτοτε ἤρχισαν νὰ ἐξολοθρεύουν τοὺς ψευδεῖς θεοὺς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν προηγουμένως ἡ αἰτία νὰ καταδιώκωνται οἱ λάτρες τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ΄.

Ἡ καθολικὴ πίστις ἡδραιώθη ἀκόμη καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀντιρρήσεων τῶν αἰρετικῶν.

Ἀλλὰ ὁ διάβολος, βλέπων, ὅτι ἐγκατέλειπον τοὺς ναοὺς του, καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ὁλόκληρον συνεδέετο ἀστραπιαίως μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μεσολαβητοῦ, ὅστις ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν διὰ νὰ τὸν λυτρώσῃ, διερέθισε τοὺς αἰρετικούς. Καίτοι οὗτοι διετήρουν τὸ χριστιανικὸν των ὄνομα, ἐγένοντο ἀντίπαλοι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἐφαντάζοντο ἴσως, ὅτι ἠδύναντο νὰ παρამεῖνουν εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ τόσον καλῶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσχερείας, ὅπως οἱ φιλόσοφοι εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς συγχύσεως, καίτοι διατυποῦντες γνώμας ὀλοτελῶς ἀντιθέτους.

Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν οἱ προσκεκολλημένοι εἰς ἐπικινδύνους καὶ διεστραμμένας γνώμας, ἐπιμένουν μὲ πεῖσμα εἰς τὰς ἰδέας των, μολονότι ἀνεσκευάσθησαν· ἐὰν, ἀντὶ ν' ἀποδοκιμάσουν τὰς πλάνας των ταύτας, αἵτινες ἐμπεριέχουν θανατηφόρον δηλητήριον, ἐπιμένουν τοῦναντίον εἰς τὸ νὰ

τὰς ὑπερασπίζονται, εἶναι αἱρετικοὶ καὶ ἀποδιώκονται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, οὗτοι θεωροῦνται ὡς ἐχθροί, θέτοντες τὴν ἀρετὴν αὐτῆς ὑπὸ δοκιμασίαν. Ἡ κακεντρέχειά των, αὕτη αὕτη, εἶναι λυσιτελὴς εἰς τοὺς καθολικούς, ἀληθινὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, διότι ὁ Θεὸς μεταχειρίζεται καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς κακοὺς πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὅτι τὰ πάντα ἀποβαίνουν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τὸν ἀγαποῦν (Ρωμ. η', 28).

Πράγματι πάντες οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅποιαδήποτε πλάνη καὶ ἂν τοὺς ἀποτυφλώνη καὶ ὅποιαδήποτε πανουργία τοὺς διαφθείρῃ, ἂν ἀπέκτησαν τὴν δύναμιν νὰ τὴν θλίβουν σωματικῶς, ἐπιδιώκουν ἐπίσης τὸν σκοπὸν νὰ ἀσκοῦν τὴν ὑπομονὴν Τῆς· ἂν δὲ τὴν καταπολεμοῦν μόνον διὰ τῶν σφαλμάτων των, ἀσκοῦν τὴν σοφίαν Τῆς· Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐχθροὶ πρέπει πάντοτε ν' ἀγαπῶνται, ἀσκοῦν τὴν φιλανθρωπίαν Τῆς ἢ τὴν εὐμένειάν Τῆς εἴτε διὰ τῆς πειθοῦς τῆς διδασκαλίας Τῆς, εἴτε μὲ τὸν φόβον τῆς πειθαρχίας Τῆς. Τοιοῦτοτρόπως ὁ διάβολος, ἄρχων τῆς ἀσεβοῦς Πολιτείας, διερεθίζων τοὺς συνεργοὺς τοῦ ἐναντίον τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, ξένης πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον, δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ τὴν βλάβῃ. Ὁ Θεὸς δὲν τὴν ἀφίνει ποτὲ ἀπαρηγόρητον ἐν μέσῳ τῆς κακοδαιμονίας ἐκ φόβου, μήπως καταβληθῇ, οὔτε ἄνευ δοκιμασιῶν ἐν μέσῳ τῆς εὐδαιμονίας, ἐκ φόβου, μήπως διαφθαρεῇ, ἀποκαθιστῶν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν διὰ τῆς Προνοίας Του τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν δύο τούτων καταστάσεων, μετριάζων τὴν μίαν διὰ τῆς ἐτέρας, καθὼς ἀναφέρεται ἐν τῷ ψαλμῷ : «Κύριε, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου εὐφραναν τὴν ψυχὴν μου» ⁽¹⁾. Διὰ τοῦτο λέγει ἐπίσης ὁ Ἀπόστολος : «Τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες» ⁽²⁾.

Διότι δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ ἄλλη ἐκείνη φράσις τοῦ ἰδίου Ἀποστόλου : «καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται» ⁽³⁾ οὐδέποτε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ πραγματοποιηθῇ.

Πράγματι, ἂν οἱ ἔξωθεν διωγμοὶ κατηυνάσθησαν, — τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ κάποιαν πραγματικὴν ἡσυχίαν, — δὲν λείπουν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν· ὑπάρχουν μάλιστα εἰς μεγάλον ἀριθμὸν, βασανίζοντες τὰς εὐσεβεῖς ψυχὰς διὰ τῆς ἀτάκτου διαγωγῆς

⁽¹⁾ Ψαλμ. 43' (44') 19.

⁽²⁾ Ρωμ. 12'.

⁽³⁾ Β', Τιμόθ. γ'. 12.

των. Εἶναι αὐτοὶ ἡ αἰτία τοῦ ὅτι βλασφημεῖται τὸ χριστιανικὸν καὶ καθολικὸν ὄνομα, ὅσον δὲ περισσότερον τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τοὺς βουλομένους νὰ ζοῦν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ εἶναι προσφιλέες, τοσούτω θλίβονται διὰ τὸ ὅτι τοῦτο δὲν ἀγαπᾶται συμφώνως πρὸς τὴν εὐσεβῇ ἐπιθυμίαν των καὶ λόγῳ τῶν ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν. Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αἵρετικοὶ φαντάζονται, ὅτι κατέχουν τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ, τὰ μυστήρια, τὰς Γραφὰς καὶ τὴν πραγματικὴν πίστιν, εἶναι δὲ μέγας παράγων θλίψεως διὰ τὰς εὐσεβεῖς ψυχάς (1), διότι πολλοὶ ἐπιθυμοῦντες ἐνδεχομένως ν' ἀσπασθοῦν τὸν Χριστιανισμόν, διατελοῦν ἀναγκαστικῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀμφιβολίας συνεπεία τῶν διχογνωμιῶν, τῶν ὀφειλομένων εἰς τοὺς αἵρετικούς.

Πλὴν τούτου, οἱ ἐν λόγῳ αἵρετικοὶ δίδουν εἰς τοὺς κακῶς διατεθειμένους εὐκαιρίαν νὰ βλασφημοῦν τὸ χριστιανικὸν ὄνομα διὰ τὸ ὅτι φέρουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸ ὄνομα τοῦτο. Αἱ τοιαῦται διαστροφαὶ καὶ πλάναι συνεπάγονται διωγμοὺς κατ' ἐκείνων, ποὺ ποθοῦν νὰ διάγουν τὸν βίον των εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, καὶ ἂν ἀκόμη οὐδεὶς θὰ κατελαμβάνετο ἀπὸ τὴν μανίαν νὰ βασανίζῃ τὸ σῶμά των. Τὸν διωγμὸν τοῦτον δὲν ὑφίστανται εἰς τὸ σῶμά των, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν των. Ἐντεῦθεν ἡ φράσις ἐκείνη : «ἀναλόγως τῶν θλίψεων τῆς καρδίας μου», διότι δὲν εἶπεν «ἀναλόγως τῶν ὁδυνῶν τοῦ σώματός μου». Ἐξ ἄλλου δεδομένου, ὅτι εἶναι ἀμετάβλητοι αἱ θεῖαι ἐπαγγελίαι, κατὰ δὲ τὸν Ἀπόστολον : «ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ» (2), διότι «οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (3), ἵνα οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπολεσθῇ, ὁ ψαλμωδὸς προσθέτει «αἱ παρηγορίαι σου ἠϋφρανον τὴν ψυχὴν μου». Ἀλλά, ἡ ὁδύνη αὕτη, ἡ καταθλίβουσα τὰς εὐσεβεῖς ψυχάς, σπαρασσομένης ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν κακῶν ἢ ψευδῶν χριστιανῶν εἶναι λίαν λυσιτελὴς εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τὴν συναισθάνονται, διότι ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν εὐσπλαγχνίαν, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ὁποίας διατελοῦντες, δὲν ἐπιθυμοῦν οὔτε τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐχθρῶν των, οὔτε ἀντιστρατεύονται πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν λοιπῶν συνανθρώπων των. Τέλος μεγάλως παρηγοροῦνται βελ-

---

(1) Ὡς γνωστόν, ὁ Αὐγουστῖνος διεξήγαγε σφοδροὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν τῆς ἐποχῆς του, τῶν Δονατιστῶν, τῶν Πελαγιανῶν καὶ ἄλλων, ὁπότε ἡ δρᾶσις αὐτοῦ, ὡς συγγραφέως, ἐλάμβανε καθημερινῶς ἐκδηλότερον θεολογικὸν χαρακτήρα.

(2) Β' Τιμόθ. β, 19.

(3) Ρωμ. η'. 29.

τιούμενοι, ἡ δὲ μεταστροφή των προκαλεῖ τόσην χαρὰν εἰς τὰς ἐναρέτους ψυχάς, ὅσην λοιπὸν ἐπροξένει ἡ θλίψις τῆς ἀπωλείας των ⁽¹⁾. Κατὰ ταῦτα, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ τὰς πονηρὰς αὐτὰς ἡμέρας ὅχι μόνον ἀπὸ τῆς προσωρινῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τῶν ἀποστόλων του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ "Αβελ, τοῦ πρώτου δικαίου, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἀσεβοῦς ἀδελφοῦ του καὶ μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων, ἡ Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν της ἐν μέσῳ τῶν διωγμῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς παρηγορίας, πὺν παρέχει ὁ Θεός εἰς αὐτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

Ἐὰν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅπως πολλοὶ φρονοῦν ὅτι μετὰ τοὺς δέκα παρωχημένους διωγμούς, δὲν δὲ λάβουν πλέον χώραν ἄλλοι, ἐξαιρέσει τοῦ ἐνδεκάτου, ὅστις δέον νὰ συμβῇ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀντιχρίστου.

Μοῦ φαίνεται παράτολμον νὰ εἶπω ἢ νὰ πιστεύσω, ὅπως ὑπέθεσαν πολλοὶ καὶ ὑποθέτουν ἀκόμη, ὅτι ἡ Ἐκκλησία οὐδένα πλέον θὰ ὑποστῇ διωγμὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀντιχρίστου, πλὴν τῶν δέκα προκληθέντων, ἐξαιρέσει τοῦ ἐνδεκάτου διωγμοῦ, δράστης τοῦ ὁποίου θὰ εἶναι ὁ Ἀντίχριστος. Ὁ πρῶτος διωγμὸς φέρεται γενόμενος ἐπὶ τοῦ Νέρωνος, ὁ δεύτερος ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ, ὁ τρίτος ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ, ὁ τέταρτος ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου, ὁ πέμπτος ἐπὶ τοῦ Σεβήρου, ὁ ἕκτος ἐπὶ τοῦ Μαξιμίνου, ὁ ἕβδομος ἐπὶ τοῦ Δεκίου, ὁ ὄγδος ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ, ὁ ἕνατος ἐπὶ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ὁ δέκατος ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ.

---

(1) Ἡ παράγραφος αὕτη ὑπενθυμίζει τὴν ὑπέροχον ἐκείνην σκηνὴν τοῦ Δάντου εἰς τὸ «Κ α θ α ρ τ ή ρ ι ο ν». Μετάνοια εἶναι ἡ μεγάλη χριστιανικὴ προᾶξις! Ἡ ἐλπίς ὑποφώσκει ἤδη — ἡ ἀθάνατος ἐλπίς — καίτοι συννυφασμένη μὲ βαρεῖαν ὁδύνην. Οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀνέρχονται ἀσθμαίνοντες ἐπὶ ἀνωφερῶν καὶ ἀποκρήμνων ἀτραπῶν. Καὶ ὅμως μετὰ πάροδον ἐτῶν ἢ αἰώνων θ' ἀνέλθουν εἰς τὴν κορυφὴν, πύλιν τοῦ παραδείσου, καὶ θὰ εἰσέλθουν ἐν αὐτῷ διὰ τῆς χάριτος. Καὶ πόσον εἶναι εἰλικρινὴς ἡ χαρὰ τοῦ ἔσμου τῶν καταδίκων ἐπὶ τῇ νίκῃ μιᾶς ψυχῆς. Διάτοροι ἰαχαὶ συγκλονοῦσι τὸ ὄρος καὶ χαρμόσυτος ψαλμὸς ἀναπέμπεται πρὸς τὰ ὕψη, ὅταν μία ψυχὴ, τὴν ποινὴν αὐτῆς ἀποτίσασα, ἀπαλλάσσεται τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν εἰς ταύτην παραμαρτούντων δεινῶν.

Φρονοῦν λοιπόν, ὅτι αἱ δέκα πληγαὶ τῆς Αἰγύπτου, καταφερθεῖσαι πρὸς τῆς ἐξόδου τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν δέκα τούτων διωγμῶν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ διωγμὸς τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν ἐνδεκάτην πληγὴν ἐκ τῆς ὁποίας ἐπλήγησαν οἱ Αἰγύπτιοι καταδιώκοντες πάνοπλοι τοὺς Ἑβραίους, διότι κατεπόθησαν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ἐνῶ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ τὴν διέσχισε διὰ ξηρᾶς. Πλὴν ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον, δὲν ἀπεικονίζεις διόλου προφητικῶς τοὺς διωγμοὺς τούτους. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ συμμεριζόμενοι τὴν γνώμην ταύτην προβαίνουν ἐν τῷ θέματι τούτῳ εἰς συγκρίσεις λίαν ἐπιτυχεῖς, ἀλλ' οὐδόλως στηρίζονται ἐπὶ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος· εἶναι ἀπλαῖ ὑποθέσεις, τὸ πνεῦμα δὲ τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν κάποτε ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀλήθειαν, κάποτε πάλιν ἀπατᾶται.

Καὶ τί θὰ εἴπουν περὶ τοῦ διωγμοῦ κατὰ τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐσταυρώθη; Εἰς ποίαν τάξιν τὸν κατατάσσουν; Ἐὰν δὲ πιστεύουν, ὅτι πρέπει νὰ κάμουν μίαν ἐξαίρεσιν δι' αὐτὸν καὶ νὰ μὴ ὑπολογίσουν παρὰ μόνον τοὺς διωγμοὺς ἐκείνους τοὺς σχετικὸς πρὸς τὸ σῶμα, χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὴν κεφαλὴν αὐτὴν ταύτην, τί φρονοῦν περὶ τοῦ διωγμοῦ, ὅστις, μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ, ἐγένετο εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ; Ἐκεῖ ὁ μακάριος Στέφανος ἐλιθοβολήθη, ἐκεῖ ὁ Ἰακώβ, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου, ἀπεκεφαλίσθη· ἐκεῖ ὁ ἀπόστολος Πέτρος, πρὶν ἀποθάνῃ, ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἡλευθερώθη παρ' ἐνὸς ἀγγέλου· ἐκεῖ οἱ ἀδελφοὶ ἀπεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ διεσπάρησαν τῇδε κακεῖσε· ἐκεῖ ὁ Σαῦλος, ὁ βραδύτερον ἀπόστολος Παῦλος γενόμενος, ἐλεηλάτει τὴν Ἐκκλησίαν, μετ' ὀλίγον δέ, χάριν τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν προσεπάθησε νὰ προδιαγράψῃ, ὑπέστη τὰ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα ἔκαμε νὰ ὑφίστανται οἱ πιστοί, γενόμενος καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος στόχος καταδιώξεως εἴτε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἴτε εἰς τὰς ἄλλας χώρας, ὅπου ὁ ζῆλός του τὸν ὠδήγει διὰ νὰ κηρύσσῃ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Διατί λοιπόν ν' ἀρχίσωμεν τὴν περίοδον τῶν διωγμῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Νέρωνος, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἐξηπλώθη μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν μέσῳ τῶν φρικαλεωτέρων βασανιστηρίων, τῶν ὁποίων ἡ λεπτομερὴς ἐξιστόρησις θὰ ἀπῆται χρόνον μακρόν; Ἐὰν θελήσουν ν' ἀπαριθμήσουν μόνον τοὺς διωγμούς, τοὺς προκληθέντας ὑπὸ τῶν βασιλέων, βασιλεὺς ἦτο ὁ Ἡρώδης ἐκεῖνος, ὅστις, μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, διωργάνωσεν ἓνα τόσον σκληρὸν διωγμόν.

Ἄλλωστε τὸν διωγμὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ὑπολογίζουν, τί ἤμποροῦν νὰ εἴπουν περὶ αὐτοῦ; Μήπως ὁ Ἰου-

λιανὸς δὲν ὑπῆρξε διώκτης τῆς Ἐκκλησίας, αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ μανθάνουν καὶ νὰ διδάσκουν φιλολογίαν ; Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Βαλεντινιανός, ὁ πρωτότοκος, ὅστις ἐγένετο κατόπιν αὐτοκράτωρ, ἐστερήθη τοῦ ὑπουργήματός του, διὰ τὸ ὅτι ἡσπασθῆ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐσκόπευε νὰ κάμῃ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὅπου διέταξε τὴν κάθειρξιν πολλῶν Χριστιανῶν, ἵνα ὑποβληθοῦν εἰς βασανιστήρια. Ἀλλὰ κάποιος νέος μὲ πίστιν θαυμασίως ἀκλόνητον, ὅστις, πρῶτος αὐτός, ἐβασανίσθη, ἔψαλλε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας ψαλμοὺς ἐν μέσῳ τῶν φρικαλεωτέρων βασάνων. Τότε ὁ τύραννος, καταπλαγείς διὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν γαλήνιον χαράν, διέταξε τοὺς δημίους νὰ σταματήσουν, φοβούμενος μήπως ἡ σταθερότης τῶν λοιπῶν (καταδίκων) αὐξήσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν καταισχύνην του.

Τέλος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὁ Βαλεντῖνος ἀδελφὸς τοῦ Βαλεντινιανοῦ, Ἀρειανός, δὲν κατεδίωξεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν δεινῶς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν; Τί ἰσχυρίζονται; Μήπως ἡ Ἐκκλησία, ἐξηπλωμένη πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου πολλαπλασιάζει τοὺς καρποὺς τῆς λυτρώσεώς της, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταδιώκεται εἰς ὠρισμένας χώρας, ἐνῷ εἰς ἄλλας οὐδένα ὑφίσταται διωγμὸν ; Μήπως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ συγκαταριθμήσωμεν μεταξὺ τῶν διωγμῶν, ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων διωργάνωσεν ἐν τῷ βασιλείῳ του μετὰ καταπληκτικῆς σκληρότητος ἐναντίον τῶν Καθολικῶν ⁽¹⁾ πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐστέφθησαν μὲ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, ὅπως ἐμάθαμεν παρὰ τινων ἀδελφῶν μας, οἵτινες ἦσαν τότε ἀκόμη νέοι, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι ἐνθυμοῦνται, ὅτι ὑπῆρξαν αὐτόπαι μάρτυρες ; Καὶ τί θὰ εἴπω τώρα διὰ τὴν Περσίαν ; Μήπως ὁ ἐκραγεῖς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς δὲν ἦτο τόσον σφοδρός, (ὑποτιθεμένου ὅτι ἐσβέσθη τώρα), ὥστε πολλοὶ ἐξηναγκάσθησαν νὰ φύγουν προτροπάδην καὶ νὰ κρυφθοῦν ἐντὸς τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαύλεων ; Ὅταν σκέπτομαι ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ ἄλλα ὅμοια, δὲν μοῦ φαίνεται δυνατόν νὰ καθορίσω τὸν ἀριθμὸν τῶν διωγμῶν, οἱ ὁποῖοι δέον νὰ χρησιμεύσουν ὡς δοκιμασίαι τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν θὰ ἦτο ὅμως ὀλιγώτερον αὐθαίρετος ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι οἱ βασιλεῖς ὀφείλουν νὰ τὴν κάμουν νὰ ὑποστῇ καὶ ἄλλους, ἐξαιρέσει τοῦ τελευταίου περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀμφιβάλλει. Ἀφίνομεν λοιπὸν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀκαθόριστον, χωρὶς δὲ νὰ μεροληπτήσωμεν,

---

(1) Ἐννοεῖ τοὺς Χριστιανοὺς ἐν γένει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς αἵρετικούς.

θ' ἀρκεσθῶμεν νὰ καλέσωμεν τοὺς ἀλαζόνας νὰ μὴ ἔχουν εἰς τοὺς ἰσχυρισμούς των πεποίθησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Ὁ χρόνος τοῦ τελευταίου διωγμοῦ εἶναι ἄγνωστος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τελευταῖον τοῦτον διωγμόν, δράστης τοῦ ὁποίου θὰ εἶναι ὁ Ἀντίχριστος, ὁ Σωτὴρ Ἰησοῦς θὰ τὸν διαλύσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος διὰ τῆς παρουσίας του, διότι εἶναι γεγραμμένον: «καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος. ὃν ὁ Κύριος ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ» ⁽¹⁾.

Περὶ τοῦ χωρίου τούτου τίθεται τὸ ἐρώτημα: Πότε ἄρᾳ γε θὰ συμβῇ τοῦτο; Ἐρώτημα καθ' ὁλοκληρίαν ἄτοπον. Ἐὰν θὰ ἦτο ὠφέλιμον νὰ τὸ γνωρίζωμεν, ποῖος καλύτερα ἀπὸ τὸν θεῖον Διδάσκαλον θὰ μᾶς τὸ ἔκαμνε γνωστὸν διὰ τῶν μαθητῶν του, οἵτινες τοῦ ἀπηύθυνον σχετικὴν ἐρώτησιν; Διότι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν ἐτήρησαν σιγὴν, ἀλλὰ τὸν ἠρώτησαν: «Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;» Ἀλλ' ἀπεκρίθη πρὸς αὐτούς: «οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ» ⁽²⁾.

Οἱ μαθηταὶ δὲν ἐζήτουν οὔτε τὴν ὥραν, οὔτε τὴν ἡμέραν, οὔτε τὸ ἔτος, ἀλλὰ τὸν χρόνον ὅταν, ἔλαβον αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν. Εἰς μάτην λοιπὸν ἀποπειρώμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ νὰ καθορίσωμεν τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ διαρρεύσουν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, δεδομένου ὅτι αὕτη αὕτη ἡ Ἀλήθεια μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ τὸ γνωρίζωμεν. Καὶ ὅμως οἱ μὲν ὁμιλοῦν περὶ τετρακοσίων, οἱ δὲ περὶ πεντακοσίων καὶ ἄλλοι μάλιστα περὶ χιλίων ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς τελευταίας ἐλεύσεώς του. Θὰ ἦτο μακρογορία ὁλοτελῶς περιττὴ ν' ἀναφέρωμεν τοὺς λόγους, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ διάφοροι αὗται γνῶμαι στηρίζονται. Δὲν εἶναι παρὰ ἀνθρώπιναι γνῶμαι, οὐδεὶς δὲ ἀναφέρει ἀσφαλῆ τεκμήρια παρειλημμένα ἐκ τῶν «κανονικῶν» Γραφῶν. Ἀλλά, ὅλοι αὐτοὶ οἱ «ὑπολογισταὶ» ἔσχον τὰ δάκτυλά των ἀποκεκομμένα παρ' ἐκείνου, ὅστις τοὺς διατάσσει νὰ μένουν ἥσυχοι: «οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ».

(1) Β', Θεσσαλ. β', 8.

(2) Πραξ. σ, 6.

Πλὴν ὅμως τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο εἶναι εὐαγγελικόν, δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον τὸ ὅτι δὲν ἠμπόδισε τοὺς λάτρεις τῶν ψευδῶν θεῶν ν' ἀποδίδουν εἰς τοὺς, δαίμονας τοὺς ὁποίους λατρεύουν ὡς θεότητας, ἀπαντήσεις καθορίζουσας τὴν διάρκειαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Βλέποντες, ὅτι τόσοι καὶ τόσοι σκληροὶ διωγμοὶ ἀντὶ νὰ τὴν ἐξαφανίσουν εἶχον συντελέσει τοῦναντίον εἰς τὴν θαυμαστὴν διάδοσίν της, ἐσοφίσθησαν, δὲν γνωρίζω, ποίους ἑλληνικοὺς στίχους, μνημονευθέντας ὡς ἀπάντησιν εἰς ἓνα χρησμόν. Πράγματι ὁ Χριστὸς εἶναι τελείως ξένος πρὸς τὴν τοιαύτην ἱερόσυλον κωμωδίαν, φρονοῦν ὅμως ὅτι ὁ Πέτρος μετεχειρίσθη μερικὰ γοητεύματα, ⁽¹⁾ διὰ νὰ κάμῃ, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ νὰ λατρευθῇ ἐπὶ τριακόσια ἑξήκοντα πέντε ἔτη καὶ ὅτι, παρερχομένου τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος, ἡ λατρεία αὐτὴ θὰ κατηργεῖτο. Ὡραία ἐπινόησις διὰ τοὺς σοφούς ! Ἔτσι λοιπόν ! Ἔσεῖς τὰ μεγάλα πνεύματα, ποὺ ἀρνεῖσθε νὰ πιστεύσετε εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, πιστεύετε εἰς τοιαύτης φύσεως ὄνειροπολήματα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ μαθητὴς του Πέτρος, ὅστις οὐδέποτε ἐδιδάχθη τὴν μαγείαν παρὰ τοῦ Διδασκάλου του, θὰ ἐγίνετο μάγος, καίτοι ὁ Χριστὸς ὑπῆρξε ξένος πρὸς τὰ μαγικὰ γοητεύματα ! Ὁ δὲ Πέτρος ἄρᾳ γε θὰ προέκρινεν, ὥστε νὰ λατρεύεται διὰ τῆς μαγείας του τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου του περισσότερον παρὰ τὸ ἰδικόν του ;

Διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ δὲ τὸν σκοπὸν του τοῦτον, θὰ ἐξετίθετο εἰς παντοειδεῖς κινδύνους, θὰ παρεδίδετο εἰς τὴν ὁδύνην, θὰ ἔχυνε μάλιστα καὶ τὸ αἷμά του ! Ἐὰν ὁ Πέτρος, ὁ μάγος, ἔκαμνε ὅλα αὐτὰ διὰ ν' ἀγαπήσῃ ὁ κόσμος τὸν Χριστόν, τί ἔκαμεν ὁ ἀθῶος Χριστός, ὥστε ν' ἀγαπηθῇ τόσον πολὺ ἀπὸ τὸν Πέτρον ; Ἀς ἀπαντήσουν εἰς ἑαυτοὺς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ἐὰν δὲ εἶναι ἱκανοί, ἃς ἐννοήσουν, ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει τὸ ἴδιον ἀριστούργημα τῆς χάριτος τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ δημιουργεῖ εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ εἰς τὸν Πέτρον τὴν αὐτὴν ἀγάπην διὰ τὴν αὐτὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάβανε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὴν ἐν χρόνῳ ζωὴν, τῆς ὁποίας ἔκαμνεν δι' αὐτὸν τὴν θυσίαν. Ἀλλωστε, τί εἶναι αὐτοὶ οἱ θεοί, οἱ δυνάμενοι νὰ κάμνουν τοιαύτας προρρήσεις, χωρὶς νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὰς ἀποτρέπουν. Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ θεοί, οἱ ἀφίνοντες ἑαυτοὺς νὰ νικῶνται ἀπὸ μίαν μόνον μαγικὴν ἐνέργειαν, ἀσκουμένην παρ' ἐνὸς ἐγκληματίου μάγου, ὅστις, καθὼς λέγουν, ἔσφαξε ἓνα παιδί ἐνὸς ἔτους, τὸ ἔκοψεν εἰς τεμάχια καὶ τὸ ἔθαψε μὲ ἱεροτελεστίας ἱεροσύλους ;

---

(1) Maleficiis fecisse subjungunt.

Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ θεοὶ, ποὺ ἐπιτρέπουν, ὅπως μία ἑθνητικὴ αἵρεσις ὑφίσταται ἐπὶ ἔτη μακρά· ὅπως θριαμβεύη ἐναντίον τόσων διωγμῶν, ὅχι δι' ἀντιδράσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς· νὰ τοὺς ὑποφέρει· ὅπως ἀνατρέπη τὰ εἰδωλά των καὶ τοὺς ναοὺς των, συμπαρασύρουσα εἰς τὰ αὐτὰ ἐρείπια τὰς θυσίας των καὶ τοὺς χρησμούς; Τέλος, ποῖος εἶναι αὐτὸς ὁ Θεὸς των, διότι ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι ὁ ἰδικὸς μας, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπείθετο ἢ θὰ ἐξηναγκάζετο δι' ἐνὸς τόσον στυγεροῦ ἐγκλήματος ν' ἀποδεχθῇ συνθήκας τοιαύτης φύσεως; Διότι, σύμφωνα πρὸς τοὺς στίχους τούτους, ὁ Πέτρος δὲν τὰς ἐπέβαλεν εἰς ἓνα δαίμονα, ἀλλ' εἰς ἓνα θεὸν διὰ τῆς μαγικῆς τέχνης του. Ἐνα τοιοῦτον θεὸν ἔχουν, ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν ἔχουν τὸν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

Περὶ τῆς μωρᾶς πλάνης τῶν Ἑθνικῶν οἵτινες ὑποδέτουν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ περισσότερον ἀπὸ τριακόσια ἐξήκοντα πέντε ἔτη.

Αὐτὰ καὶ πολλὰ παρόμοια θὰ συνέλεγον εἰάν δὲν εἶχεν ἤδη παρέλθει τὸν πολυθρύλητον αὐτὸ ἔτος, ποὺ ἓνας ἀπατηλὸς χρησμός εἶχε ὑποσχεθῇ καὶ ἡ ἀπατηθεῖσα ματαιότης ἐπίστευσε. Ἀλλά, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τῆς καθιδρύσεως τῆς χριστιανικῆς λατρείας διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις ἐγένετο σὰρξ, καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος τῶν μαθητῶν του, παρῆλθον ἤδη περισσότερα τῶν τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν, τί ἄλλο εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσω, διὰ ν' ἀνασκευάσω τὸ ψεῦδος αὐτό; Διότι, ἂν δὲν λάβωμεν τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀφετηρίαν τοῦ γεγονότος τούτου, θὰ ἴδωμεν, ὅτι δὲν εἶχε μὲν μαθητὰς ἀκόμη κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του, εἶχεν ὅμως γίνεαι γνωστὸς αἰσθητῶς, ἡ δὲ χριστιανικὴ θρησκεία εἶχεν ἐμφανισθῇ, εὐθὺς ὅταν ὁ Χριστὸς ἤρχισε νὰ ἔχη τοιούτους, δηλαδὴ ἀφοῦ ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Ὡστε καλῶς εἶπον περὶ αὐτοῦ οἱ προφῆται: «καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης» ⁽¹⁾. Ἀλλά, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Πάθους του καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεώς του, ἡ πίστις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐξαγγελθῇ εἰς πάντας, δὲν ἐξηγγέλθη πραγματικῶς παρὰ μόνον διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου Παύλου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους: «ὁ Θεὸς τανῶν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι

⁽¹⁾ Ψαλμ. ΟΑ' (ΟΒ'), 8.

ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν» (¹).

Διὰ τὸ νὰ λύσωμεν τὸ πρόβλημα τοῦτο, προτιμότερον εἶναι ν' ἀρχίσωμεν τὸν ὑπολογισμόν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐπὶ πλεον, κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐδόθη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἦτο πρέπον, ὅπως τὸ θεῖκόν τοῦτο Πνεῦμα κατέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅθεν ἔδει νὰ ἐκπορευθῇ ὁ νέος Νόμος, ἦτοι ἡ Καινὴ Διαθήκη, μόνον μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ πρῶτος ἐξεπορεύθη ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ τῇ παρεμβάσει τοῦ Μωϋσέως, δηλαδή ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ὡς πρὸς τὴν Διαθήκην ἐκείνην, ἰδρυτῆς τῆς ὁποίας ἔδει νὰ εἶναι ὁ Χριστός, ἰδοὺ αἱ λέξεις, αἵτινες τὴν ἐξαγγέλλουν: «ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ» (²). Ὅθεν ὁ Χριστός, ὁ ἴδιος, εἶπεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ ἐν ὀνόματί του ἡ μετάνοια εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὅπωςδῆποτε δὲ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ λατρεία τοῦ ὀνόματος τούτου ἤρχισε λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Ἐκεῖ ἐπίστευσαν ἐν πρώτοις εἰς τὸν Χριστὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα. Ἐκεῖ εἰς τὸ ὑπέρολαμπρον λίκνον του, ἡ πίστις ὑπῆρξε τόσον φλογερά, ὥστε πολλαὶ χιλιάδες αἰτόμων, θαυμασίως μεταστραφέντων, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἐπώλησαν τὰ ὑπάρχοντά των, διὰ νὰ τὰ μοιράσουν εἰς τοὺς πτωχοὺς. Διὰ μιᾶς ἀγίας αποφάσεως, ἐμψυχούσης τὸ πῦρ τῆς φιλανθρωπίας, παρεδόθησαν εἰς τὴν θεληματικὴν πενίαν, ἐν μέσῳ δὲ τῶν Ἰουδαίων μαινομένων καὶ διψώντων αἷμα, εἶναι πρόθυμοι μέχρι θανάτου ν' ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅχι διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων, ἀλλὰ διὰ τῆς μεγαλυτέρας δυνάμεως τῆς καρτερίας καὶ τῆς ὑπομονῆς (Πράξ. Ἀποστ. β'. 41, αὐτόθι δ' 4 καὶ 32). Ἐὰν τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἔγινε διὰ μαγικῶν τεχνασμάτων, διατί διστάζουν νὰ πιστεύσουν ὅτι ἡ θεϊκὴ δύναμις ἠδυνήθη νὰ τὸ ἐκτελέσῃ πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ὅπως εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ; Ἐὰν ὅμως τὰ μαγικά τεχνάσματα τοῦ Πέτρου ὠδήγησαν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο, τὸ τόσον διαπύρως πρόθυμον νὰ σταυρώσῃ τὸν Χριστὸν ἢ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ νὰ τὸν μυκτηρίσῃ, ὁφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος, μέχρι ποίου σημείου φθάνουν τὰ τριακόσια ἐξήκοντα πέντε ἔτη, τὰ προλεχθέντα ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ.

(¹) Πράξ. ιζ', 30, 31.

(²) Ἑσ. Β', 2.

Ὁ Χριστὸς ἀπέθανε τὴν ὀγδόην ἡμέραν τῶν καλενδῶν ⁽¹⁾ τοῦ Ἀπριλίου ἐπὶ τῆς ὑπατείας τῶν δύο Διδύμων. Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τὴν τρίτην ἡμέραν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἀποστόλων, οἵτινες ἦσαν αὐτόπται μάρτυρες. Τεσσαράκοντα μετὰ ταῦτα ἡμέρας ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν, κατὰ δὲ τὴν δεκάτην ἀκόλουθον ἡμέραν, δηλαδή τὴν πεντηκοστὴν μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του, ἔπεμψε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τότε, διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων ἠσπασθήσαν τὴν (χριστιανικὴν) πίστιν τρεῖς χιλιάδες πρόσωπα. Τότε ἤρχισεν ἡ λατρεία τοῦ ὀνόματός του, δυνάμει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τὴν πίστιν ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅχι διὰ τῶν μαγικῶν τεχνασμάτων τοῦ Πέτρου, ὅπως τὸ ὑποθέτουν ἢ τὸ φρονοῦν οἱ ἄσεβεῖς. Μικρὸν μετὰ ταῦτα χρόνον γίνεται ἓνα μεγάλο θαῦμα: ἔμπρὸς εἰς τὴν πύλην τοῦ ναοῦ ἦτο κάποιος ἐπαίτης, ζητῶν ἐλεημοσύνην, χωλὸς ἐκ γενετῆς καὶ τόσον ἀνάπηρος, ὥστε ἠναγκάζοντο νὰ τὸν μεταφέρουν (ἐπὶ μιᾶς κλίνης) εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ἀλλὰ διὰ προστάγματος τοῦ Πέτρου ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐπαίτης ἠγέρθη θεραπευμένος. Πέντε χιλιάδες ἄνθρωποι μετεστράφησαν λόγῳ τοῦ θαύματος τούτου.

Ἐν συνεχείᾳ, χάρις εἰς ταχυτάτας κατακτήσεις, ἡ Ἐκκλησία εἶδε πολλαπλασιαζόμενον τὸν ἀριθμὸν τῶν πιστῶν. Κατὰ ταῦτα, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβώσωμεν ἀκόμη καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν περιφήμων τούτων ἐτῶν, διότι χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐπέμφθη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, δηλαδή κατὰ τὰς «εἰδούς» ⁽²⁾, τοῦ Μαΐου. Ὅθεν, ἐὰν ὑπολογίσωμεν, συμφώνως πρὸς τὰς ὑπατείας, θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὰ τριακόσια ἑξήκοντα πέντε ἔτη διέρρευσαν ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Ὀνορίου καὶ τοῦ Εὐτυχιανοῦ. Καὶ ὅμως τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Μανλίου Θεοδώρου ὁπότε, συμφώνως πρὸς τὸν χρησμὸν τῶν δαιμόνων ἢ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπινόησιν, δὲν θὰ ὑφίστατο πλέον χριστιανικὴ θρησκεία, καὶ τότε ἀκόμη, χωρὶς νὰ ὀμιλήσωμεν δι' ὅ,τι θὰ ἦδύνατο νὰ συμβῇ ἀλλαχοῦ, γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν περίφημον Καρχηδόνα, πόλιν τῆς Ἀφρικῆς, ὁ Γαυδεντίνος καὶ ὁ Ἰόβιος, ἀξιωματικοὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνορίου, τὴν δεκάτην τετάρτην ἡμέραν τῶν καλενδῶν τοῦ Ἀπριλίου κατεδάφισαν τοὺς ναοὺς τῶν ψευδῶν θεῶν καὶ συνέτριψαν τὰ εἴδωλα. Ἐκτοτε μέ-

---

(1) Calendae ἢ Kalendas (ἐκ τοῦ calo καλῶ, ὀνομάζω) ἡ νουμηνία ἢ ἡ πρώτη ἡμέρα ἐκάστου Ρωμαϊκοῦ μηνός. (Παροιμία) ad Caiendas Graecas (εἰς τὰς Ἑλληνικὰς καλένδας), δηλαδή οὐδέποτε.

(2) Αἱ εἰδοὶ (Idus), οὕτως ἐλέγετο τῶν μὲν μηνῶν Μαρτίου, Μαΐου, Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου ἡ δεκάτη πέμπτη ἡμέρα, τῶν δὲ λοιπῶν ἡ δεκάτη τρίτη.

χοι τῆς στιγμῆς ταύτης, δηλαδή κατὰ τὴν διάρκειαν περίπου τριάντα ἔτων, τίς δὲν θαυμάζει τὴν ἀστραπιαίαν διάδοσιν τῆς λατρείας, τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἰδίως ἀφότου πλεῖστοι ἀπαρνηθέντες τὴν πίστιν συνεπεία τοῦ χρησιμοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἐξελάμβανον ὡς ἀλήθειαν, ἀνεγνώρισαν τὴν ἀπάτην, δεδομένου ὅτι εἶχε παρέλθει ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ μετεστράφησαν;

Ἡμεῖς, χριστιανοὶ κατ' ὄνομα καὶ πράγμα, δὲν πιστεύομεν εἰς τὸν Πέτρον, ἀλλ' εἰς Ἐκεῖνον, τὴν πίστιν τοῦ ὁποίου ὁ Πέτρος ἔχει ἀποδεχθῇ. Δὲν διετελέσαμεν ὑπὸ τὴν γοητείαν τῶν μαγικῶν τεχνασμάτων τοῦ Πέτρου, ἀλλ' ἐπωκοδομήθημεν διὰ τοῦ κηρύγματός του τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δὲν ἠπατήθημεν ἀπὸ τὰ μαγικά τεχνάσματά του, ἀλλ' ἐβοηθήθημεν ἀπὸ τὰς εὐεργετικὰς ἐνεργείας του. Ὁ Διδάσκαλος αὐτός τοῦ Πέτρου, ὁ Χριστός, ἡ διδασκαλία τοῦ ὁποίου ἄγει εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, εἶναι καὶ Διδάσκαλος ἰδικός μας.

Ἀλλ' ἃς τελειώσωμεν τὸ βιβλίον αὐτό, ἀφοῦ ἀπέδειξα, καθὼς φαντάζομαι, ἀρκετὰ τὴν προσωρινὴν πρόοδον τῶν δύο Πολιτειῶν, τῆς οὐρανίου καὶ τῆς ἐπιγείου, συναναφυρομένων ἐδῶ κάτω, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ τέλους των. Ἡ γῆϊνη Πολιτεία ἐδημιουργήθη ἀπὸ θεοῦς τῆς φαντασίας της, ἀπένειμε μάλιστα τιμὰς θεϊκὰς εἰς ἀνθρώπους καὶ προσέφερεν εἰς αὐτοὺς θυσίας. Ἡ οὐράνιος ὅμως Πολιτεία δὲν δημιουργεῖ ψευδεῖς θεοὺς. Αὕτη καθιδρύθη ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, οὕτινος εἶναι καὶ ἀληθινὴ θυσία. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ Πολιτεῖαι συμμετέχουν ἐξ ἴσου τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τῆς παρούσης ζωῆς, διαφέρουν δὲ μόνον ὡς πρὸς τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην, μέχρι τοῦ τελείου χωρισμοῦ, μέλλοντος νὰ συντελεσθῇ κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν. Τότε, τόσον ἡ μία ὥσαν καὶ ἡ ἑτέρα θὰ ἔχη φθάσει εἰς τὸν ἐπιδικώμενον σκοπόν, τὸ τέλος τοῦ ὁποίου οὐδέποτε θὰ ἐπέλθῃ ⁽¹⁾. Περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου τῶν δύο Πολιτειῶν θ' ἀσχοληθῶμεν ἐν συνεχείᾳ.

---

(1) Εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κατὰ λέξιν ἡ ὠραία καὶ πλήρης σοφίας φράσις τοῦ Αὐγουστίνου: «et percipiat unaquaeque suum finem, cujus nullus est finis». Ὁ συγγραφεὺς ἐπωφελεῖται, μὲ τὴν συνήθη λογοτεχνικὴν εὐστροφίαν του, ἐκ τῆς διπλῆς σημασίας τῆς λέξεως finis, ἥτις σημαίνει καὶ πέρας. (χρονικὸν καὶ τοπικὸν ὄριον), καὶ σκοπόν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

	σελ.
Α'. Περὶ τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τοῦ θανάτου, ὅστις ἐπηκολούθησεν	1
Β'. Περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος	1
Γ'. Ὁ θάνατος, ποὺ ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, εἶναι καὶ διὰ τοὺς δικαίους ποινή;	3
Δ'. Διὰ τί οἱ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπαλλαγέντες τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ὑπόκεινται ἀκόμη εἰς τὸν θάνατον, ὅστις εἶναι ἡ ποινή διὰ τὴν ἁμαρτίαν;	4
Ε'. Ὅπως οἱ κακοὶ ποδοπατοῦν τὸν νόμον ὅστις εἶναι ἀγαθός, οὕτως οἱ ἀγαθοὶ χρησιμοποιοῦν καλῶς τὸν θάνατον, ὅστις εἶναι κακός	6
ΣΤ'. Περὶ τοῦ γενικοῦ κακοῦ τοῦ θανάτου, ποὺ χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος	7
Ζ'. Περὶ τοῦ θανάτου, ποὺ ὑφίστανται διὰ τὸν Ι. Χ. οἱ μὴ δεχθέντες τὸ βάπτισμα	7
Η'. Οἱ ἅγιοι ὑποτασσόμενοι εἰς τὸ πρῶτον εἶδος τοῦ θανάτου, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὸν δεύτερον	8
Θ'. Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τοῦ θανάτου	9
Ι'. Ἡ ζωὴ τῶν θνητῶν εἶναι μᾶλλον θάνατος παρὰ ζωὴ	10
ΙΑ'. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ἡμπορεῖ νὰ εἶναι συγχρόνως ζωντανὸς καὶ νεκρός;	11
ΙΒ'. Ποῖον θάνατον ἐννοῦσε ὁ Θεός, ὅταν ἠπείλησε τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, ἐὰν παρέβαινον τὰς ἐντολάς Του	13
ΙΓ'. Ποία ἡ πρωταρχικὴ ποινή, ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς προγόνους μας λόγῳ τῆς ἀνυπακοῆς των	14
ΙΔ'. Ὁ ἄνθρωπος, ἀθῶος γεννηθεὶς, δὲν ἀπωλέσθη παρὰ λόγῳ τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου του	14
ΙΕ'. Ὁ Ἀδάμ, ἁμαρτωλός, ἐγκατέλειπε περισσότερον τὸν Θεόν. παρ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐγκατέλειπε, ὁ χωρισμὸς δὲ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ὑπῆρξεν ἡ πρώτη αἰτία τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς	15
ΙΣΤ'. Ἐναντίον τῶν Πλατωνικῶν, οἵτινες δὲν ἐννοοῦν νὰ παραδεχθοῦν, ὅτι ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἶναι ποινή διὰ τὴν ἁμαρτίαν	16
ΙΖ'. Ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες διατείνονται ὅτι τὰ σώματα δὲν δύνανται νὰ καθίστανται ἀθάνατα καὶ ἀδιάφθορα	19

	σελ.
ΙΗ'. Περὶ τῶν γήινων σωμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἰσχυρίζονται οἱ φιλόσοφοι, ὅτι δὲν ἀρμόζουν εἰς τὰ οὐράνια ὄντα, διότι πᾶν ὅ,τι τυγχάνει γήινον, ἔλκεται πρὸς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ κέντρου τῆς βαρύτητος	21
ΙΘ'. Κατὰ τῶν δογμάτων τῶν φιλοσόφων ἐκείνων τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀπέθνησκον καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέπιπτον εἰς ἁμαρτίαν	23
Κ'. Τὰ σώματα τῶν μακαρίων κατὰ τὴν ἀνάστασιν θὰ εἶναι τελιότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἰς τὸν ἐπίγειον Παράδεισον	25
ΚΑ'. Δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν σημασίαν πνευματικὴν εἰς ὅ,τι ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐπιγείου παραδείσου ἡ Γραφή, ἀρκεῖ νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἐν προκειμένῳ	27
ΚΒ'. Τὰ σώματα τῶν Ἀγίων θὰ εἶναι τόσον πνευματικὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὥστε ἡ σὰρξ δὲν θὰ μεταβληθῇ εἰς πνεῦμα	28
ΚΓ'. Τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἀκόμη προτοῦ ἁμαρτήσεως δὲν ἦτο πνευματικόν, ἀλλὰ σαρκικόν	29
ΚΔ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ πνοὴν ζωῆς	33

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Α'. Τὸ ἁμάρτημα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου θὰ κατεδίκαζε πάντων τὰς ψυχὰς εἰς θάνατον, ἐὰν δὲν ἔσωζεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πολλοὺς ἀνθρώπους	40
Β'. Τί σημαίνει τὸ ζῆν σαρκικῶς	40
Γ'. Ἡ σὰρξ δὲν εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἁμαρτιῶν	43
Δ'. Τί εἶναι τὸ ζῆν κατ' ἄνθρωπον καὶ τὸ ζῆν κατὰ Θεὸν	45
Ε'. Ἡ γνώμη τῶν Πλατωνικῶν περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι εὐλογοφανεστέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν Μανιχαίων. Πλὴν ὅμως ἡμεῖς τὴν ἀπορρίπτομεν, δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ ἀντιζοα πάθη τῆς ψυχῆς τὰ ἀποδίδει εἰς τὸ σῶμα	47
ΣΤ'. Αἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς εἶναι καλαὶ ἢ κακαί, ἐφ' ὅσον εἶναι καλὴ ἢ κακὴ ἡ βούλησις	49
Ζ'. Περὶ τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως	49
Η'. Οἱ Στωϊκοὶ παραδέχονται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταράσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ σοφοῦ κανένα πάθος	52
Θ'. Περὶ τῆς καλῆς χρήσεως τῶν παθῶν παρὰ τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων	54
Ι'. Ἐὰν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν παθῶν προτοῦ ἁμαρτήσουν	61
ΙΑ'. Περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου εἶχε δημιουργηθῇ ἀγαθὴ, καὶ δὲν δύναται νὰ διορθωθῇ παρὰ μόνον διὰ τοῦ Δημιουργοῦ της	62
ΙΒ'. Τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ πρώτου ἀνθρώπου	65
ΙΓ'. Τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ Ἀδὰμ προηγήθη κακὴ βούλησις	66
ΙΔ'. Ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ παράβασις τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐῆας ἐνίσχυσαν τὴν ἁμαρτίαν	69

	σελ.
ΙΕ'. Ἡ ποινὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ὑπῆρξε δικαιοσύνη	69
ΙΣΤ'. Λέγοντες κίνδυνον ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας ἐννοοῦμεν τὰς ἀκολάστους κινήσεις τοῦ σώματος	72
ΙΖ'. Πῶς ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἀντελήφθησαν, ὅτι ἦσαν γυμνοὶ	73
ΙΗ'. Περὶ τῆς αἰσχύνης, τῆς συνοδευούσης τὴν γέννησιν τέκνων	75
ΙΘ'. Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ θέτωμεν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς ὁργῆς καὶ τοῦ σφοδροῦ σαρκικοῦ πόθου τὸν χαλινὸν τῆς σοφίας	75
Κ'. Κατὰ τῆς ἀναισχυντίας τῶν Κυνικῶν	77
ΚΑ'. Ἡ παρακοὴ τῶν πρώτων ἀνθρώπων δὲν ἐξεμηδένισε τὴν ἀγιότητα τῆς ἐντολῆς, ἥτις ἐδόθη εἰς αὐτοὺς νὰ αὐξάνωνται καὶ νὰ πληθύνωνται	78
ΚΒ'. Περὶ τῆς γαμηλίου συνδέσεως θεσπιθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις καὶ τὴν ἡυλόγησεν	79
ΚΓ'. Πῶς θὰ ἐγεννῶντο παιδιὰ εἰς τὸν Παράδεισον ἄνευ σαρκικῆς ἐπιθυμίας	80
ΚΔ'. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἔμεναν ἄγνοοι εἰς τὸν Παράδεισον, ἡ λειτουργία τῆς τεκνοποιίας θὰ καθυπετάσσετο εἰς τὴν βούλησιν, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι	83
ΚΕ'. Ἀδύνατον νὰ εἶναι τις εὐτυχὴς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην	85
ΚΣΤ'. Οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐξετέλουν εἰς τὸν Παράδεισον ἀνεργητικῶς τὴν λειτουργίαν τῆς διαιωνίσεως τοῦ γένους των	86
ΚΖ'. Περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἡ ἁμαρτία τῶν ὁποίων δὲν διαταράσσει τὴν τάξιν τῆς Προνοίας	87
ΚΗ'. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο Πολιτειῶν διαφορὰ	89

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Α'. Περὶ τῆς εἰς δύο κοινωνίας διαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀρχομένης ἀπὸ τῶν τέκνων τοῦ Ἀδὰμ	90
Β'. Περὶ τῶν τέκνων τῆς γῆς καὶ τῶν τέκνων τῆς Ἐπαγγελίας	92
Γ'. Περὶ τῆς στεριώσεως τῆς Σάρρας, τὴν ὁποίαν ἐγονιμοποίησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς χάριτος Του	93
Δ'. Περὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἐρίδων τῆς γῆϊνης Πολιτείας	94
Ε'. Ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς γῆϊνης Πολιτείας ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐμιμήθη μεταγενεστέρως καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ρώμης	95
ΣΤ'. Ἀποχαυνώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑποκύπτουν, συνεπείᾳ τῆς ποινῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ πολῖται τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαλλάσσονται τελικῶς διὰ τῆς χάριτος	97
Ζ'. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπέτρεψε τὸν Κάϊν ἀπὸ τοῦ νὰ φονεύσῃ τὸν ἀδελφόν του	98
Η'. Ποία αἰτία ὤθησε τὸν Κάϊν νὰ κτίσῃ μίαν πόλιν ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου;	102

	σελ.
Θ'. Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μακροβιώτεροι καὶ μεγαλύτεροι τὸ ἀνάστημα πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ	104
Ι'. Διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τῶν πρώτων ἀνθρώπων	106
ΙΑ'. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἡλικίαν τοῦ Μαθουσαλέμ, συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἔζησεν ἀκόμη 14 ἔτη μετὰ τὸν κατακλυσμὸν	107
ΙΒ'. Περὶ τῆς γνώμης τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι τὰ ἔτη τῶν Ἀρχαίων δὲν ἦσαν τόσον μακρὰ ὅσον τὰ ἰδικά μας	108
ΙΓ'. Δέον, ὡς πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐτῶν, νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀντίτυπα τῶν Ἑβραίων ἢ τὰ τῶν Ἑβδομήκοντα;	110
ΙΔ'. Τὰ ἔτη ἦσαν ἄλλοτε τόσον μακρὰ ὅσον καὶ τώρα;	112
ΙΕ'. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῶν πρώτων αἰώνων ἔμεναν σταθεροὶ εἰς τὴν ἐγκράτειαν μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἀναφέρεται ὅτι ἀπέκτησαν τέκνα;	114
ΙΣΤ'. Γάμοι μεταξὺ συγγενῶν ἐπετρέποντο ἄλλοτε ἔνεκα τῆς ἀνάγκης	116
ΙΖ'. Περὶ τῆς ἐκ κοινοῦ πατρὸς καταγωγῆς τῶν ἀρχηγῶν ἀφοτέρων τῶν Πολιτειῶν	118
ΙΗ'. Εἰκὼν τοῦ Ι. Χ. καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Σήθ καὶ τοῦ Ἐνῶχ	120
ΙΘ'. Τί ἀπεικονίζει ἡ ἀπαγωγή τοῦ Ἐνῶχ	121
Κ'. Διατί οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κάϊν συμπεριλαμβάνονται εἰς ὀκτὼ γενεὰς καὶ διατί ὁ Νῶε ἀνήκει εἰς τὴν δεκάτην γενεὰν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ	122
ΚΑ'. Ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Οὐρανοῦ καὶ παρεπιπτόντως περὶ τῆς γῆϊνης Πολιτείας	126
ΚΒ'. Ἡ σύμμειξις τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ μὲ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ ἐκμηδενίσαντος τὴν φυλὴν τῶν ἀνθρώπων, πλὴν ὀκτὼ ἀτόμων	129
ΚΓ'. Τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἅτινα κατὰ τὴν Γραφὴν ἐνυμφεύθησαν τὰς θυγατέρας τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἦσαν ἄγγελοι;	130
ΚΔ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν εἰς ἑαυτούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐκμηδενισθοῦν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ «δὲν θὰ ζοῦν πλέον παρὰ 120 ἔτη»	136
ΚΕ'. Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ δὲν διαταράσσει οὐδόλως τὴν ἡρεμίαν Του	137
ΚΣΤ'. Πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται περὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε ἐν τῇ Γενέσει ἀπεικονίζει τὸν Ι. Χ. καὶ τὴν Ἐκκλησίαν	137
ΚΖ'. Τὰ περὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνονται οὔτε ὡς ἀπλὴ ἱστορία οὔτε ὡς μόνη καὶ ἀποκλειστικὴ ἀλληγορία	139

BIBLION ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

Α'. Ἐὰν ἀπὸ τοῦ Νῶε μέχρι Ἀβραάμ ὑπῆρξαν ἄνθρωποι ἐξυπηρετήσαντες τὸν Θεόν	143
--	-----

	σελ.
Β'. Τί ἀπεικονίζετο εἰς τὰ τέκνα τοῦ Νῶε	143
Γ'. Γενεαλογία τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Νῶε	147
Δ'. Περὶ τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν	149
Ε'. Περὶ τῆς καταβάσεως τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ συγχύσῃ τῆς γλώσσας	151
ΣΤ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς λαλεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους	152
Ζ'. Κατὰ ποῖον τρόπον ζῶα παντοειδῆ κατώκησαν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τὰς πλέον ἀπομεμακρυσμένας νήσους	154
Η'. Ἐὰν τὰ τερατώδη γένη ἀνθρώπων προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἢ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Νῶε	155
Θ'. Ἐὰν ὑπάρχουν ἀντίποδες;	157
Ι'. Ἡ γενεαλογία τοῦ Σήμ, ὡς πρὸς τὴν φυλὴν τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομία τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ κατευθύνεται πρὸς τὸν Ἀβραάμ	158
ΙΑ'. Ἡ ἐβραϊκὴ γλῶσσα διετηρήθη εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἐβερ μετὰ τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν	161
ΙΒ'. Πρόοδος τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ	163
ΙΓ'. Διὰ τί ἡ Γραφή δὲν ὁμιλεῖ διόλου περὶ τοῦ Ναχώρ, ὅταν ὁ πατὴρ αὐτοῦ Θάρα μετέβη ἐκ τῆς Χαλδαίας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν	164
ΙΔ'. Περὶ τῶν ἐτῶν τοῦ Θάρα, ἀποθανόντος ἐν Χαρρὰν	166
ΙΕ'. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπαγγελίας καὶ πῶς ὁ Ἀβραάμ ἀπεχώρησεν ἐκ τοῦ Χαρρὰν κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑψίστου	167
ΙΣΤ'. Περὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ	169
ΙΖ'. Περὶ τῶν τριῶν Μοναρχιῶν, αἵτινες ἤκμαζον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραάμ, ἰδίως δὲ περὶ τῆς μοναρχίας τῶν Ἀσσυρίων	171
ΙΗ'. Ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ διὰ δευτέραν φορὰν πρὸς τὸν Ἀβραάμ	172
ΙΘ'. Περὶ τῆς αἰδημοσύνης τῆς Σάρρας	172
Κ'. Ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Λῶτ ἐχώρισθησαν χωρὶς νὰ διακοποῦν οἱ δεσμοὶ των	173
ΚΑ'. Ὁ Θεὸς ἐπαναλαμβάνει διὰ τρίτην φορὰν τὰς πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελίας του	174
ΚΒ'. Ὁ Ἀβραάμ σώζει τὸν Λῶτ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του καὶ εὐλογεῖται ἀπὸ τὸν Μελχισεδέκ	175
ΚΓ'. Ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ θὰ εἶναι τόσον πολλοί, ὅσον τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ	176
ΚΔ'. Τί σημαίνει ἡ θυσία, τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ὅταν ὁ Πατριάρχης οὗτος τὸν ἰκέτευσε νὰ παράσῃ πρὸς αὐτὸν σημεῖον σχετικὸν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπαγγελίας Του	177
ΚΕ'. Περὶ τῆς Ἀγαρ, τὴν ὁποίαν ἡ Σάρα παρεχώρησεν ὡς παλλακίδα εἰς τὸν Ἀβραάμ	181

	σελ.
ΚΣΤ'. Ὁ Θεὸς ὑπόσχεται εἰς τὸν Ἀβραάμ ἤδη γέροντα, υἱὸν ἐκ τῆς συζύγου του Σάρρας, ἣτις ἦτο στεῖρα, ἀναγγέλλει εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ γίνῃ πατὴρ λαῶν καὶ διαπιστώνει τὴν ἐπαγγελίαν του διὰ τῆς περιτομῆς	182
ΚΖ'. Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδός, τοῦ μὴ περιτμηθέντος τὴν ὀγδόην ἡμέραν, ἀπωλέσθη, διότι παρεβίασε τὴν διαθήκην μετὰ τοῦ Θεοῦ	184
ΚΗ'. Περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ὀνομάτων τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας	186
ΚΘ'. Περὶ τῶν τριῶν ἀγγέλων, τῶν ἐμφανισθέντων εἰς τὸν Ἀβραάμ εἰς τὴν δρυὶν τῆς Μαμβρῆς	187
Λ'. Καταστροφὴ τῶν Σοδόμων. Διάσωσις τοῦ Λὼτ καὶ ἄκαρπος φιληδονία τοῦ Ἀβιμέλεχ πρὸς τὴν Σάρραν	189
ΛΑ'. Ἡ γέννησις τοῦ Ἰσαάκ	190
ΛΒ'. Ὑπακοὴ καὶ πίστις τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὴν θυσίαν τοῦ υἱοῦ του καὶ θάνατος τῆς Σάρρας	191
ΛΓ'. Ὁ Ἰσαάκ νυμφεύεται τὴν Ρεβέκκαν ἐγγονὴν τοῦ Ναχώρ	194
ΛΔ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸν γάμον τοῦ Ἀβραάμ μετὰ τὴν Χεττούραν μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάρρας	194
ΛΕ'. Περὶ τῶν δύο διδύμων εἰς τὴν γαστέρα τῆς Ρεβέκκας	195
ΛΣΤ'. Ὁ Θεὸς εὐλογεῖ τὸν Ἰσαάκ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν του τὸν πατέρα του Ἀβραάμ	196
ΛΖ'. Τί συμβολίζουν ἐκ τῶν προτέρων ὁ Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακώβ	198
ΛΗ'. Ἀποδημία τοῦ Ἰακώβου εἰς Μεσοποταμίαν, ὅπως ἐκεῖ νυμφευθῇ. Περὶ τοῦ καθ' ὁδὸν ὁράματός του καὶ τῶν τεσσάρων συζύγων του, ἐνῶ αὐτὸς δὲν ζητεῖ παρὰ μίαν καὶ μόνην	200
ΛΘ'. Διὰ τί ὁ Ἰακώβ ἐκλήθη Ἰσραὴλ	202
Μ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὅτι ὁ Ἰακώβ καὶ οἱ 75 εἰσῆλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον	203
ΜΑ'. Περὶ τῆς εὐλογίας, ἣν ὁ Ἰακώβ ὑπεσχέθη εἰς τὸν υἱὸν του Ἰούδα	205
ΜΒ'. Εὐλογία τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ	206
ΜΓ'. Περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βασιλέων μέχρι τοῦ Δαυὶδ	207

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Α'. Περὶ τοῦ χρόνου τῶν Προφητῶν	211
Β'. Ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν γῆν Χαναάν δὲν ἐξετελέσθη, παρὰ ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς	212
Γ'. Τὰ τρία εἶδη τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρονται ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν γῆν, ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην	213

σελ.

Δ'.	Εἰκὼν τῆς μεταβολῆς τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ ἱερατείου τοῦ Ἰσραήλ, καὶ προφητεῖαι τῆς Ἀννης μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ ἀπεικονιζούσης τὴν Ἐκκλησίαν	215
Ε'.	Κατάργησις τοῦ ἱερατείου τοῦ Ἀαρὼν προλεχθεῖσα εἰς τὸν Ἥλι	224
ΣΤ'.	Ἡ ἱερατεία καὶ τὸ βασίλειον τῶν Ἰουδαίων, ἅτινα κατελύθησαν, παρὰ τὰς λέξεις, ποὺ ἀνήγγελλον τὴν μονιμότητά των, ἀπεικόνιζον ἑτέραν ἱερατείαν καὶ ἕτερον βασίλειον	230
Ζ'.	Περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰσραήλ· αὕτη ἀπεικόνιζεν ἐκ τῶν προτέρων τὸν αἰώνιον χωρισμόν, ὅστις ἔδει νὰ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν Ἰουδαίων	232
Η'.	Αἱ ἐπαγγελίαι, αἱ γενόμεναι πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐν σχέσει πρὸς τὸν υἱόν του, οὐδόλως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Σολομῶντα, πραγματοποιοῦνται ὁμως τελείως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ι. Χ.	236
Θ'.	Ἡ προφητεία, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν 88 ψαλμόν, εἶναι ὁμοία πρὸς ἐκείνην τοῦ προφήτου Ναθάν, περιλαμβανομένη εἰς τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν	239
Ι'.	Τὰ γεγονότα τοῦ βασιλείου τῆς γῆνης Ἱερουσαλὴμ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπαγγελίας ἀναφέρεται εἰς τὴν δόξαν ἄλλου ἡγεμόνος καὶ ἄλλου βασιλείου	241
ΙΑ'.	Ἡ οὐσία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται ἐν Χριστῷ, ὅστις μόνος Οὗτος ἔσχε τὴν δύναμιν ν' ἀποσπάσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἀδὴν	242
ΙΒ'.	Εἰς ποῖον ὀφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν τὰς διαμαρτυρίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπαγγελίας	244
ΙΓ'.	Ἐὰν αἱ ἐπαγγελίαι μιᾶς πραγματικῆς εἰρήνης δύναται ν' ἀνεχθοῦν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλείου τοῦ Σολομῶντος	247
ΙΔ'.	Περὶ τῆς σπουδῆς τῶν ψαλμῶν	248
ΙΕ'.	Ἐὰν ἄρσσαι αἱ προφητεῖαι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του δύνανται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ βιβλίου τούτου	249
ΙΣΤ'.	Ἐν τῷ 44 ψαλμῷ αἱ προφητεῖαι, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του ἐγένοντο σαφῶς	250
ΙΖ'.	Αἱ προφητεῖαι αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν Ἱερατείαν καὶ τὸ πάθος τοῦ Ι. Χ. εἰς τὸν 109 καὶ 21 ψαλμόν	254
ΙΗ'.	Περὶ τοῦ 3, 40, 15 καὶ 67 ψαλμοῦ προφητιζόντων τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου	255
ΙΘ'.	Περὶ τοῦ 68 ψαλμοῦ, ὅστις προλέγει τὴν ἰσχυρογώμονα τύφλωσιν τῶν Ἰουδαίων	258
Κ'.	Περὶ τοῦ βασιλείου καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Δαυὶδ, καὶ περὶ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένων προφητειῶν του	259
ΚΑ'.	Περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ μετὰ τὸν Σολομῶντα	264
ΚΒ'.	Ἡ εἰδωλολατρεία τοῦ Ἱεροβοὰμ	265

ΚΓ'.	Ἡ αἰχμαλωσία τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἰουδαίων	σελ. 265
ΚΔ'.	Περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τελευταίων προφητῶν	266

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Α'.	Περὶ λήψης τῶν δέκα ἐπτὰ προηγουμένων Βιβλίων	268
Β'.	Περὶ τῶν χρόνων καὶ τῶν βασιλέων τῆς Πολιτείας τῆς γῆς. Περὶ τῆς συμφωνίας τῆς μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἁγίας Πολιτείας ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀβραάμ	269
Γ'.	Ὁ ἑκατοντούτης Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν υἱὸν τῆς ἐπαγγελίας Ἰσαάκ, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησεν ἐκ τῆς Ρεβέκκας δύο δίδυμα τέκνα τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ	272
Δ'.	Περὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἰωσήφ	273
Ε'.	Περὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀργείων Ἀπιος, ὅστις ἔτυχεν ἐν Αἰγύπτῳ θείων τιμῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σέραπιδος	274
ΣΤ'.	Ἐπὶ ποίου βασιλέως τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀσσυρίων συνέβη ὁ θάνατος τοῦ Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ	275
Ζ'.	Ἐπὶ ποίων βασιλέων ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ	276
Η'.	Εἰς ποίους βασιλεῖς ἀναφέρεται ἡ γέννησις τοῦ Μωϋσέως καὶ ποιοὶ θεοὶ ἐλατρεῦντο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν	276
Θ'.	Πότε ἐκτίσθη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ πόθεν κατὰ τὸν Οὐάργωνα τὸ ὄνομά της	279
Ι'.	Τί μᾶς διδάσκει ὁ Οὐάργων περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρειοπάγου καὶ τοῦ κατακλισμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος	281
ΙΑ'.	Κατὰ ποίαν ἐποχὴν ὁ Μωϋσῆς ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπὶ ποίων βασιλέων ἀπέθανεν ὁ διάδοχος του Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ.	282
ΙΒ'.	Θυσίαι ψευδῶν θεῶν, συσταθεῖσαι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ	283
ΙΓ'.	Μυθικαὶ ἐπινοήσεις ἀναγόμεναι εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κριτῶν	286
ΙΔ'.	Περὶ τῶν θεολόγων ποιητῶν	289
ΙΕ'.	Τέλος τοῦ βασιλείου τῶν Ἀργείων. Συγχρόνως ἀνεφανίσθη παρὰ τοῖς Λαυρεντίνοις ὁ Πίκος, υἱὸς τοῦ Κρόνου, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του	290
ΙΣΤ'.	Ὁ Διομήδης, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, ἐτέθη εἰς τὴν χορείαν τῶν θεῶν, ἡ δὲ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι οἱ σύντροφοὶ του μετεβλήθησαν εἰς πτηνὰ	291
ΙΖ'.	Ἀπίστευτοι μεταμορφώσεις ἀνθρώπων ἐξιστορούμεναι ὑπὸ τοῦ Οὐάργωνος	292
ΙΗ'.	Πῶς πρέπει νὰ θεωρήσῃ τις τὰς μεταμορφώσεις ταύτας, αἵτινες εἶναι τεχνάσματα τῶν δαιμόνων	293
ΙΘ'.	Ὁ Αἰνείας ἔρχεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Λάβδων ἦτο κριτὴς παρὰ τοῖς Ἑβραίοις	297

	σελ.
Κ'. Συνέχεια τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς Κριτὰς	298
ΚΑ'. Περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Λατίου, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, ὁ Αἰνείας καὶ ὁ δωδέκατος ὁ Ἀβεντίνος κατετάχθησαν εἰς τὴν χορείαν τῶν θεῶν	299
ΚΒ'. Ἡ κτίσις τῆς Ρώμης ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀσσυρίων καὶ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἐζεκία ἐν Ἰουδαίᾳ	301
ΚΓ'. Ἡ Σιβύλλη τῆς Ἑρυνθραίας, διακρινομένη μεταξὺ ὅλων τῶν Σιβυλλῶν ὡς ἐκ τῆς σαφηνείας τῶν εἰς τὸν Ι. Χ. ἀναφερομένων προφητειῶν τῆς	302
ΚΔ'. Ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Ρωμύλου ἑπτὰ σοφοὶ ἐγένοντο ἔνδοξοι. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἤχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν Χαλδαίων. Ὁ Ρωμύλος μετὰ τὸν θάνατόν του λατρεύεται ὡς θεὸς	306
ΚΕ'. Περίφημοι φιλόσοφοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου παρὰ Ρωμαίοις καὶ Σεδεχία παρ' Ἑβραίοις κατὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ	307
ΚΣΤ'. Τέρμα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων, κατόπιν διαρκείας 70 ἐτῶν. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπηλλάγησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων	308
ΚΖ'. Περὶ τῶν προφητῶν, οἵτινες εἰς τὰς προφητείας των ἔκαμαν πολλὰς προρρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν κλήσιν τῶν Ἑθνῶν	309
ΚΗ'. Περὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Ὡσηὲ καὶ τοῦ Ἀμώς, τῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἀναφερομένων	310
ΚΘ'. Προφητεῖαι τοῦ Ἡσαΐα περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας	312
Λ'. Περὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Μιχαίου, τοῦ Ἰωνᾶ καὶ τοῦ Ἰωήλ, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Κ. Δ.	314
ΛΑ'. Προφητεῖαι τοῦ Ὁβδιοῦ, τοῦ Ναοῦμ καὶ τοῦ Ἀββακούμ, σχετικαὶ πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίαν τοῦ κόσμου	316
ΛΒ'. Περὶ τῆς προφητείας, τῆς περιλαμβανομένης ἐν τῇ δεήσει τοῦ Ἀββακούμ	518
ΛΓ'. Προφητεῖαι τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Σοφονίου περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κλήσεως τῶν Ἑθνικῶν	323
ΛΔ'. Προφητεῖαι τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Ἰεζικιὴλ σχετικαὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν	325
ΛΕ'. Αἱ προρρήσεις τῶν τριῶν προφητῶν τοῦ Ἀγγαίου, τοῦ Ζαχαρίου καὶ τοῦ Μαλαχία	326
ΛΣΤ'. Περὶ τοῦ Ἑσδρα καὶ τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων.	330
ΛΖ'. Αἱ προφητεῖαι εἶναι ἀρχαιότεραι ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἑθνικῶν	331
ΛΗ'. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀνέγραφεν εἰς τὸν κανόνα τῶν Ἀγίων Γραφῶν γραπτὰ τινα τῶν Προφητῶν, λόγῳ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος των ἐκ φόβου μήπως παρεισφρήσῃ ἢ πλάνη ἀντὶ τῆς ἀληθείας.	332
ΛΘ'. Περὶ τῶν Ἑβραϊκῶν ψηφίων, ἅτινα εἶναι τόσοι παλαιά, ὅσον καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα	334

	σελ.
Μ'. Ἀπατηλοὶ ἰσχυρισμοὶ τῶν Αἰγυπτίων περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς Ἐπιστήμης των, τὴν ὁποίαν ἀνάγουν ἀναδρομικῶς εἰς ἑκατὸν χιλιάδες ἔτη	335
ΜΑ'. Διχογνωμίαι τῶν φιλοσόφων, συμφωνία τῶν κανονικῶν συγγραφέων	336
ΜΒ'. Ἡ θεία Πρόνοια ἐπέτρεψε τὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν τῆς Π. Δ. ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ὅπως διαδοθῇ ἡ γνῶσις αὐτῶν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς οἰκουμένης	339
ΜΓ'. Περὶ τοῦ κύρους τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα	341
ΜΔ'. Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι εἶναι γεγραμμένον περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευῆ.	343
ΜΕ'. Μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔχουν πλέον προφήτας	345
ΜΣΤ'. Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ι. Χ., καὶ περὶ τῆς διασπορᾶς τῶν Ἰουδαίων ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν κατὰ τὰς προφητείας	348
ΜΖ'. Ἐὰν πρὸ τοῦ Χριστιανικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχον ἐκτὸς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, πολῖται τῆς οὐρανίου Πολιτείας	350
ΜΗ'. Ἡ προφητεία τοῦ Ἀγγαίου δὲν εὔρε τὴν πραγμάτων τῆς ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ	352
ΜΘ'. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐδῶ κάτω συναναμειγνύονται μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν πολυάριθμοι ἐπικατάρατοι	353
Ν'. Περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ δύναμις τοῦ ὁποίου εὐρίσκει νέαν αἵγλην καὶ ἰσχὺν ἐν τῷ διωγμῷ τῶν κηρύκων	355
ΝΑ'. Ἡ καθολικὴ πίστις ἠδραιώθη ἀκόμη καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀντιρρήσεων τῶν αἵρετικῶν	356
ΝΒ'. Ἐὰν πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν θὰ λάβουν πλέον χώραν ἄλλοι διωγμοὶ	359
ΝΓ'. Ὁ χρόνος τοῦ τελευταίου διωγμοῦ εἶναι ἄγνωστος	362
ΝΔ'. Περὶ τῆς μωρᾶς πλάνης τῶν Ἐθνικῶν, οἵτινες ὑποθέτουν ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ περισσότερον ἀπὸ 365 ἔτη	364

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

- Σελ. 11 στιχ. 8 ἀντὶ «καὶ ἐν τὴν τρίτην» γράφε : καὶ εἰς τὴν τρίτην
- > 11 > 8 ἀντὶ «ἡ ὁποία δὲν εἶχε διόλου» γράφε : ὥς σὰν εἶχε
  - > 14 > 17 ἀντὶ «γεννώμεθα» γράφε : ἐγεννήθημεν
  - > 14 > 17 καὶ 18 ἀντὶ «Πνεῦμα» γράφε: πνεῦμα
  - > 15 > 10 καλυτέρα ἀπόδοσις : μέχρι τοῦ δευτέρου θανάτου, ὅστις δὲν ἔχει τέλος, εἰμὴ διὰ τοῦ ἐλευθερωθέντας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.
  - > 17 > 4 καλυτέρα ἀπόδοσις : διὰ νὰ δείξω ὅτι ὄχι τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ διαφθαρέν σῶμα βαρύνει τὴν ψυχὴν.
  - > 18 > 1 ἀντὶ «ἐκ τῶν θεῶν» γράφε : ἐκ τοῦ σπέρματός μου.
  - > 18 > 6 ἀντὶ «ὅ,τι συνέδεσεν ὁ Λόγος» γράφε : ὅ,τι συνεδέθη.
  - > 18 > 20 μετὰ τὰς λέξεις : «λόγῳ τῆς βουλήσεώς Του» δέον νὰ συνεχισθῇ : ,ἡ ὁποία ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ, ὥστε νὰ μὴ ἀποθνήσκουν οἱ γεννηθέντες καὶ οἱ ἐνωθέντες νὰ μὴ διαλύωνται, ἀλλὰ νὰ παραμένουν ἄφθαρτοι.
  - > 18 > 35 εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου καλυτέρα ἀπόδοσις : ,ὥς ἐὰν ἡ εὐδαιμονία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀθανασία τῶν ἀναστηθέντων νὰ ᾔσαν γεγονότα ἀδύνατα, διότι ἡ ψυχὴ θὰ ἔμενεν ἔγκλειστος εἰς φυλακὴν ἀθλιότητων, ἐνῶ ὁ διδάσκαλός των...
  - > 33 > 18 νὰ διαγραφοῦν αἱ λέξεις «Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα... σαρκικόν» καὶ νὰ ἀποδοθῇ : «οὔτε αἱ λέξεις οἶος «ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ χοϊκοὶ» ὀφείλουν νὰ ἀναφέρονται εἰς ὅ,τι αὐτὸς—ὁ χοϊκὸς ἄνθρωπος—ἔγινε μετὰ τὴν διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας. Δὲν ὀφείλομεν βεβαίως νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἦτο πνευματικόν καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἁμαρτίαν μετεβλήθη εἰς ζωϊκόν.
  - > 37 > 17 ἀντὶ «οὐκ ἔχει» γράφε : ὅσα ἔχει.
  - > 45 > 15 «ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ μεθ' ἑαυτόν, ζῇ ἐκτὸς τοῦ ψεύδους» καλυτέρα ἀπόδοσις : ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ καθ' ἑαυτόν, δηλαδή κατ' ἄνθρωπον καὶ ὄχι κατὰ θεόν, ζῇ ἐν τῷ ψεύδει...

- Σελ. 45 στιχ. 18 ἀντὶ «ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπλάσθη ἀθῶος, διὰ νὰ ζῇ καθ' ἑαυτὸν» γράφε : ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἀθῶος, ὅχι διὰ νὰ ζῇ καθ' ἑαυτόν.
- » 57 » 28 ἀντὶ «κύριον ὄλων τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἀνθρώπου» γράφε : τὰ πάθη τοῦ ὁποίου ὑπεβλήθησαν εἰς τὸ λογικόν.
- » 64 » 26 καλυτέρα ἀπόδοσις : οὕτω δὲ δέον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος παρεβίασε τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν γυναικὰ του, ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον, ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ σύζυγος εἰς τὴν σύζυγον, χωρὶς νὰ ἀποπλανηθῇ ἐξ ἀπάτης, ἀλλὰ ἐκ σχέσεως συγγενείας.
- » 74 » 5 ἀντὶ «δι' ἐτέρας τοιαύτης» γράφε : διὰ ἀμοιβαίας ποι- νῆς.
- » 89 » 4 ἀντὶ «δοξάζεται, αὐτὴ ἑαυτὴν» γράφε : δοξάζεται ἐν ἑαυτῇ.
- » 104 » 22 «καὶ ἄλλοι ἔφθασαν τὰ χίλια» γράφε : χωρὶς οὐδεὶς νὰ φθάσῃ τὰ χίλια.
- » 106 » 20 «Τοιουτοτρόπως δὲ συμφωνοῦν» γράφε : Τοιουτοτρό- πως δὲ συμφωνοῦν.
- » 110 » 13 ἀντὶ «δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιβληθοῦν» γράφε : δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ψευσθοῦν.
- » 130 » 1 ἀντὶ «ἐκπορεύεται» γράφε : ἐπλάσθη.
- » 130 » 9 ἀντὶ «ὁρισμὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς ἀγάπης» γράφε : ὁρισμὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι τάξις ἀγάπης.
- » 137 » 11 «καθὼς ἀκριβῶς ἡ σκέψις Αὐτοῦ ...» γράφε : Τὸ σκέ- πτεσθαι καὶ τὸ ἐπανασκέπτεσθαι εἶναι αἰτία ἀμετά- βλητος τῶν μεταβλητῶν πραγμάτων.
- » 146 » 23 ἀντὶ «συμβολίζουν τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν» γράφε : συμ- βολίζουν τοὺς καλοὺς.
- » 147 » 25 καλυτέρα ἀπόδοσις : Ἡ Γραφή τὴν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἰάφεθ, τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Νῶε, ὅστις ἔσχε ὀκτὼ τέκνα καὶ ἑπτὰ ἐγγόνια, τέκνα δύο υἱῶν του, τρία ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ τέσσαρα ἀπὸ τὸ ἄλλο : δεκαπέντε ἐν ὅλῳ. Ἐκ τῶν τέκνων τοῦ Χάμ, τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Νῶε ἀναφέρονται τέσσαρα καὶ πέντε ἐγγόνια γεννηθέντα ἐξ ἐνὸς υἱοῦ του, καὶ δύο δισέγγονα, γεν- νηθέντα ἀπὸ ἕνα ἐγγονόν, ἐν ὅλῳ ἔνδεκα.
- » 153 » 5 ἀντὶ «ἐγένοντο» γράφε : ἐποίησαν.
- » 155 » 9 ἀντὶ «ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Νῶε προέρχεται ἓν γένος ἀνθρώπων» γράφε : προέρχονται ὠρισμένα γένη ἄν- θρώπων.
- « 160 » 7 ἀντὶ «χίλια ἑξακόσια δώδεκα» γράφε : χίλια ἑβδομή- κοντα δύο.

- Σελ.162 Στιχ. 6 πιστοτέρα απόδοσις :... από τὸν Ἰακώβ προερχόμενα ἀπετέλεσαν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις συνεδέθη μετ' Αὐτοῦ καὶ ἡξιώθη νὰ ἔχη τὰς ἐπαγγελίας Του καὶ τοὺς προγόνους τοῦ Χριστοῦ.
- » 162 » 8 πιστοτέρα απόδοσις : διετήρει τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι πιστευτόν, καὶ τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν, καίτοι αὕτη, ὅπως ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἐλάτρευσε ξένους θεούς, ὡς διηγείται ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπόγονοι τοῦ Ἑβερ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐδέχθησαν ἄλλας γλῶσσας καὶ μετέβησαν εἰς ἄλλα ἔθνη.
- » 172 » 35 ἀντὶ «τέλος ὁ δεσμός τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἀβραάμ» γράφει : Ἡ ἐπαγγελία ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν Ἀβραάμ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.
- » 189 » 2 καὶ 9 ἀντὶ «Σεθούρα» γράφει : Χεττούρα.
- » 241 » 28 ἀντὶ «ὡς ἐκ τῆς καταδαφίσεως τοῦ ναοῦ» γράφει : ὡς τῆς καταδαφίσεως τοῦ ναοῦ.
- » 242 » 4 ἀντὶ «διότι αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ προφητικοῦ χρίσματος» γράφει : διότι οἱ βασιλεῖς οὗτοι διὰ τοῦ προφητικοῦ χρίσματος.